

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı
Türkiyat Araştırmaları Yüksek Lisans Programı

**MACAR HALK MASALLARI VE SÖYLENCELERİYLE
İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK DESTANLARINDAKİ ORTAK
MOTİFLER**

Emine Mediha ULUTAN

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2017

MACAR HALK MASALLARI VE SÖYLENCELERİYLE İSLAMİYET ÖNCESİ
TÜRK DESTANLARINDAKİ ORTAK MOTİFLER

Emine Mediha ULUTAN

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı
Türkiyat Araştırmaları Yüksek Lisans Programı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2017

KABUL VE ONAY

Emine Mediha Ulutan tarafından hazırlanan “Macar Halk Masalları ve Söylenceleri ile İslamiyet Öncesi Türk Destanlarındaki Ortak Motifler ” başlıklı bu çalışma, 05.06.2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof.Dr. M. Mete TAŞLIOVA (Başkan)

Doç.Dr. Bülent GÜL (Danışman)

Prof.Dr. Ferruh AĞCA

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof.Dr. Yunus KOÇ

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

05/06/2017

Emine Mediha Ulutan

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

o Tezimin/Raporumun tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.

(Bu seçenekle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etmeniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir)

o Tezimin/Raporumuntarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.

(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir)

x Tezimin/Raporumun 05/06/2020 tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.

o Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi

05/06/2017

Emine Mediha ULUTAN

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Doç. Dr. Bülent GÜL danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Emine Mediha ULUTAN

ÖZET

ULUTAN, Emine Mediha. *Macar Halk Masalları ve Söylenceleri ile İslamiyet Öncesi Türk Destanlarındaki Ortak Motifler*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2017.

Bu çalışmada, ilk Macar kroniklerinde yer alan Sihirli Geyik, Tuğrul Kuşu gibi söylenceleri ve eski Macar masalları ile İslamiyet öncesi Türk destanları ve sözlü edebiyat metinleri karşılaştırılarak ortak motifler tespit edilmiştir. Türkolojii ikinci milli bilim dalı ilan eden Macarların kökenleriyle bağ kurabilmek amacıyla Türk halklarının dillerini ve kültürlerini araştırdıkları bilinmektedir. Bizim amacımız arkaik sayılabilecek özellikler taşıyan Türk destan ve halk edebiyatı metinleriyle Macarların kendi arkaik kahramanlık epikleri addettikleri bu söylene ve masalların motiflerindeki düşünce dünyasını, inanışları, mitolojiyi Türkiyat – Türk bakışıyla incelemektir.

Anahtar Sözcükler: Eski Macar Masalları, Türk Destanları, Köken Efsaneleri, Motif.

ABSTRACT

ULUTAN, Emine Mediha. *Common Motifs in Hungarian Folktales and Legends and Pre-Islamic Turkish Epics*. Master's thesis, Ankara, 2017.

In this study, Legends in early Hungarian chronicles such as Sihirli Geyik (Magical Deer), Tuğrul Kuşu (Tugrul Bird), early Hungarian tales, Pre-Islamic Turkish epics and oral literature texts compared and with this way common motifs were determined. It is known that to establish a link with the Hungarian descents that accepted Turcology as the second national discipline, Turkish languages and cultures are searched. Our aim is to analyze Turkish legends and folktales that might have archaic features and the world of thoughts, belief, mythology in the motifs of these legends and tales in which Hungarian people reckon their own archaic heroism epics with Turkish studies – Turkish perspective.

Key Words: Old Hungarian Folktales, Turkish epics, legends, motive.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	iii
ETİK BEYAN.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: MACARLARIN ESKİ İNANIŞLARI VE MİTOLOJİLERİ.....	6
2. BÖLÜM: İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK DESTANLARI VE HRİSTİYANLIK	
ÖNCESİ MACAR EFSANELERİ VE ESKİ MACAR MASALLARI.....	18
2.1. İslamiyet Öncesi Türk Destanları ve Ortak Motifleri	18
2.2. Hristiyanlık Öncesi Macar Efsaneleri ve Eski Macar Masallarının Macar Halkbilim Araştırmalarındaki Yeri Ve Önemi.....	21
2.3. Macar Halk Masallarının Genel Özellikleri ve Masal Anlatıcıları	29
2.4. Macaristan’da Halk Edebiyatı Araştırmaları.....	38
3. BÖLÜM: MOTİFLER	57
3.1. Yapı Kurbanı Motifi.....	57
3.1.1. Macarlarda Yapı Kurbanı İzleri	57
3.1.2. Türklerde Yapı Kurbanı İzleri	63
3.1.3. Macar Halk Edebiyatından Örnekler	69
3.1.3.1. Kómivés Kelemenné Baladı (Duvar Ustası Kelemen’in Karısı Şarkısı)	69

3.1.3.2. “Köművés Kelemen’in Karısı” Masalı	72
3.1.4. Türk Halklarının Edebiyatından Örnekler	73
3.1.4.1. “Kazan Şehrinin Kuruluşuna Dair Efsane” (Kazány város épitése= épitőáldozat egy arza-mordvin balladás énekben).....	73
3.1.4.2. “Yeni Kazan’ın İmar Edilmesi” Efsanesi	75
3.1.4.3. “Yeni Kazan Şehrinin Kurulması” Efsanesi	76
3.1.4.4. XVIII. yüzyıldan Kalma Bir Yapı Kurbanı Hatırası (Az épitőáldozat emléke a XVIII.századból)	77
3.1.4.5. Bosna “Mayevitsa Kalesi” Efsanesi	78
3.1.4.6.Boşnak “Süt Köprüsü” Efsanesi	78
3.1.4.7. Gagauz “Köprü’nün İnşası Sırasında Gömülen İnsan Kurbanı”	79
3.1.4.8. Bir Gagauz Şarkısı	79
3.1.4.9. Kıbrıs “Hamarat Kadın ve Naletli Köprü” Masalı	80
3.2. Kılavuz Hayvan Motifi	80
3.2.1. Macarlarda Kılavuz Hayvan	80
3.2.2. Türklerde Kılavuz Hayvan	84
3.2.3. Macar Halk Edebiyatından Örnekler	90
3.2.3.1. Sihirli Geyik Masalı (Csodaszarvas)	90
3.2.3.2. Üngürüs (Macar) Tarihi (Üngürüşzök története)	93
3.2.3.3. Hunor ve Magor Efsanesi (Hunor és Magor legendája)	94
3.2.3.4. Hunor ve Mogor’un Tarihi (Hunor és Mogor története)	95
3.2.3.5. Hunların Sarmat Toprağına Girişi	96
3.2.4. Türk Halklarından Örnekler	96
3.2.4.1. Bizanslı Tarihçi Jordanes’in Hun Efsanesi	96
3.2.4.2. Oğuz Kağan Destanı’nda “Karluk” Boylarının Türeyişi	97
3.2.4.3. Geyik Kovalayan Avcılar Masalı (Özet)	97
3.2.4.4. Çuvaş “Salamalık” Koşması	98
3.2.4.5. Başkurt “Geyne Nesli” Efsanesi	98
3.2.4.6. Başkurt “Tolbuyzar” Efsanesi	98
3.2.4.7. Başkurt “Eyne ile Geyne” Efsanesi	99

3.2.4.8. Cürced Akını ve “Kanglı” Türk Boylarının Türeyişi (Oğuz Destanı)	99
3.2.4.9. Başkurtların Kama Nehri Kıyısına Yerleşmesi	99
3.2.4.10. Altay Kumanlarının Mahvoluşu	100
3.2.4.11. İki Kırgız Kardeşin mucizevî Kurtuluşu	100
3.3. Tuğrul Kuşu Totemistik Ata ve Ongon Hayvan Motifi	101
3.3.1. Macarlarda Totemistik Ata ve Tuğrul Kuşu	101
3.3.2. Türklerde Totemistik Ata ve Kuş, Rüya ve Devlet	105
3.3.3. Macar Halk Edebiyatından Örnek	114
3.3.3.1. “Emese’nin Rüyası” – “Tuğrul Efsanesi” (Emese Alma / Turul Legendája)	114
3.3.4. Türk Halk Edebiyatından Örnekler	114
3.3.4.1. “Doğandan Türeyen Kırgız Kabilesi” Efsanesi	114
3.3.4.2. Yakut (Saha) “Kartaldan Türeme” Efsanesi	115
3.3.4.3. Saha (Yakut) Masalı	115
3.3.4.4. Göktürklerin “Aşine Sülâlesi” Hakkında	115
3.3.4.5. Kuzey Türklerinin “Ak-Köbök Destanı”	115
3.3.4.6. Kırgız “Geyik Ana” Efsanesi	116
3.3.4.7. Kırgız “Geyik Ana Efsanesi”nin Varyantı	116
3.3.4.8. Geyik Ana Efsanesi	116
3.4. Kuğu Motifi	117
3.4.1. Macarlarda Kuğu	117
3.4.2. Türklerde Kuğu	118
3.4.3. Macar Halk Edebiyatından Örnekler	122
3.4.3.1. Ermiş Anna Gölü Efsanesi (Szent Anna Tava Legendája)	122
3.4.3.2. “Kuğu Bahadır” Masalı (Hattyú vitéz)	126
3.4.4. Türk Halklarından Örnekler	129
3.4.4.1. Kırgız “Kara Kanatlı Üç Kuğu” Masalı	129
3.4.4.2. Doğubeyazıt – Ağrı “Kırk Kuğu” Efsanesi	131
3.4.4.3. Buryat “Kuğu” Efsanesi	131
3.4.4.4. Altay “Koyon Cayık” Efsanesi	131

3.4.4.5. Başkurt “Akkoşatkan Dağ” Efsanesi	132
3.4.4.6. Başkurt “Yurmatı Kabilesi” Efsanesi	132
3.4.4.7. Kazakların “Kazak Hakkında” Efsanesi	132
3.4.4.8. Çuvaş “Alp Kuğusunu Aramaya Gider” Hikâyesi (Özet)	133
3.4.4.9. Irk Bitig’den “Kuğu” Falı	133
3.4.4.10. Manas Destanı	133
3.4.4.11. Kaçınlar – Ök Ağzından “Han Mergen ve Ay Mergen”	133
3.4.4.12. Altay “Han Püdey” Masalı	134
3.5. At Motifi	134
3.5.1. Macar Sözlü Edebiyatında At	134
3.5.2. Türk Sözlü Edebiyatında At	138
3.5.3. Türk Destanları ve Masallarında Kahraman ve Macar Masal Kahramanı	141
3.5.4. Türk ve Macar Halk Edebiyatında Kahramanın Yardımcıları	142
3.5.5. Türk ve Macar Halk Edebiyatındaki Yedi Arşın Sakallı Cüce	144
3.5.6. Yedi Arşın Sakallı Cüce İçin Türk Halk Edebiyatından Örnekler	146
3.5.6.1. Kırgız “çocuk ve Sihirbaz” Masalı (Özet)	146
3.5.6.2. Kırım “Zülbüer Kız” Masalı (Özet)	148
3.5.6.3. Kırım “Ayı Kulak” Masalı	148
3.5.7. Macar Halk Edebiyatından Örnek	149
3.5.7.1. “Beyaz Atın Oğlu” Masalı (Fehérlófia)	149
3.5.8. Türk Halklarından Örnekler	153
3.5.8.1. Saha (Yakut) Türklerinin “Hamur Bahadır” Masalı (Özet) (Beyaz Atın Oğlu benzeri)	153
3.5.8.2. Kırgız “Kuluke, Turuke, Bereke” Masalı (Beyaz Atın Oğlu masalının benzeri)	155
3.5.8.3. Baraba Türklerinin “Jestey Mönkö” Masalı (Özet)	156
3.5.8.4. Sarı Uygur “Ağaç – Taş – At Oğlu Kardeşler” Masalı (Özet) (Beyaz Atın Oğlu masalının benzeri)	158
3.5.8.5. Başkurt “İnsanın Tarpanı” Efsanesi	161
3.5.8.6. Başkurt “Baştay Soyu” Efsanesi	161

3.6. Yel Cadısı – Yel Begen – Yel Büken ve Yel Motifi	162
3.6.1. Macarlarda Yel ve Yel Büken	162
3.6.2. Türklerde Yel ve Yel Begen	165
3.6.3. Macar Halk Edebiyatından Örnek	171
3.6.3.1. “Yelbüken Kalamona” Masalı (Szélkötő Kalamona)	171
3.6.4. Türk Halklarından Örnekler	181
3.6.4.1. Kazan Tatarlarının “Ak Kurt” Masalı (Özet) (Yelbüken Kalamona benzeri)	181
3.6.4.2. Tatar “Yel” Efsanesi	183
3.6.4.3. Tatar “Yel Nereden Çıkar, Niçin Çeşitli Şekillerde Eser” Efsanesi	184
3.6.4.4. Kırgız “Isık Göl” Efsanesi	184
3.6.4.5. Altay “Celbegen” Efsanesi	184
3.6.4.6. Saha (Yakut) “Yaşlı Bıt-Bıt” Masalı (Özet)	185
3.6.4.7. Saha (Yakut) “Tulaayah Uol” Masalı (Özet)	186
3.6.4.8. Saha (Yakut) “Kuobah Kuturuga” Masalı (Özet)	187
3.6.4.9. Kırgız Destanı “Er Töştük”	188
3.7. Ejderha ve Yılan Motifi	188
3.7.1. Macarlarda Ejderha ve Yılan	188
3.7.2. Türk Halklarında Ejderha ve Yılan	191
3.7.3. Macar Halk Edebiyatından Örnekler	194
3.7.3.1. “Demir Latzi” Masalı (Vas Laci)	194
3.7.3.2. “Küçük Sarı Yılan” Masalı (Sargá kicsi kigyó)	199
3.7.4. Türk Halklarından Örnekler	202
3.7.4.1. Altay “Han Püdey” Masalı	202
3.7.4.2. Teleüt “Ay Han” Masalı	202
3.7.4.3. Lebed Tatarları “Lebedin Kıyılarında”	203
3.7.4.4. Kırım Tatarlarının “Fukara Oduncu ve Acayip Tılsım” Masalı	203
3.7.4.5. Başkurt “Yılan Höyregen Yer” Efsanesi	204
3.7.4.6. “Cılan Baba” Destanı	205
3.8. Büyücü ve Bakır – Demir Burunlu Cadı Motifi	205

3.8.1. Macarlarda Büyücü ve Demir Burunlu Cadı	205
3.8.2. Türklerde Büyücü ve Bakır Burunlu Cadı	207
3.8.3. Macar Halk Edebiyatından Örnek	212
3.8.3.1. Demir Burunlu Cadı Masalı (Vásorrú bába)	212
3.8.4. Türk Halk Edebiyatından Örnekler	214
3.8.4.1. Kırgız “Söz Dinlemez Kız Kardeşler” Masalı (Özet)	214
3.8.4.2. Altay “Tektebey Mergen” Masalı	215
3.8.4.3. Teleüt “Ay Han” Masalı	215
3.8.4.4. Maaday – Kara Destanı	215
3.9. Atilla (Türkler ve Macarlar İçin Ortak Ata)	216
3.9.1. Atilla ve Macarlar	216
3.9.2. Macarlarda ve Türklerde Kılıç / Ok-Yay Kültü	224
3.9.3. Macar Halk Edebiyatından Örnekler	227
3.9.3.1. Tanrının Kılıcı Söylencesi (Az Isten Kardja)	227
3.9.3.2. Atilla’nın Toprağı Efsanesi (Atilla földje)	229
3.9.3.3. “Ordu Yolu” ya da “Saman Yolu” Efsanesi (Hadak Útja)	234
3.9.4. Macarlarda ve Türklerde Samanyolu Tasavvuru	238
3.9.5. Türk Halklarında Samanyolu Tasavvuruna Dair Örnekler	241
3.9.5.1. Çuvaş “Ulp Destanı”	241
3.9.5.2. Başkurt “Koş Yulu” ya da “Samanyolu” Efsanesi	241
3.9.5.3. Teleüt “Yıldıza Dönen Oğlan” Efsanesi	241
3.9.5.4. Telengit “Yıldıza Dönen Avcı ve Geyikler” Efsanesi	242
3.9.5.5. Şor Türklerinin “Kan Ergek Yıldızı” Efsanesi	242
3.9.5.6. “Lehel’in Borusu” Efsanesi (Lehel Kürtje)	242
3.10. Alp Karakuş Motifi	244
3.10.1. Macarlarda Alp Karakuş	244
3.10.2. Türklerde Alp Karakuş	245
3.10.3. Macar Halk Edebiyatından Örnek	247
3.10.3.1. “Pastırma Hisarı” Masalı (Szalonnávár)	247
3.10.4. Türk Halk Edebiyatından Örnekler	250
3.10.4.1. Başkurtların “Simurg Kuşu” Hakkında	250

3.10.4.2. Altaylıların “Kögütey Destanı” (Özet)	250
3.10.4.3. Kırgız “En Küçük Çocuk” Masalı (Özet)	250
3.10.4.4. Kırgız “Kocakarının Yedi Oğlu” Masalı (Özet)	252
3.10.4.5. Kazak “Hanşentey” Masalı (Özet)	253
3.10.4.6. Kırgız “Kölenin Oğlu ve Zımırık Kuşu” Masalı (Özet)	257
3.10.4.7. Gagauz “Ayı Kulaklı” Masalı (Özet)	259
3.11. Şaman Motifi	262
3.11.1. Macarlarda Şaman	262
3.11.2. Türklerde Şaman	268
3.11.3. Macar Halk Edebiyatından Örnekler	271
3.11.3.1. “Şaman Yanko” Masalı (A táltos Jankó)	271
3.11.3.2. “Şaman Kadın” Efsanesi (A táltos asszony)	275
3.11.3.3. “Şaman Keçi” Masalı (A táltos kecske)	276
3.11.4. Türk Halk Edebiyatından Örnekler	280
3.11.4.1. Saha “Üçügey Ücüyen” Masalı (Özet)	280
3.11.4.2. Saha “Üç Gün Ağaca Bağlı Kalan Şaman” Metni	282
3.11.4.3. Saha “Et Parçalarından Takıları Olan Şaman Kıkıllaan” Masalı (Özet)	282
3.11.4.4. Altay “Torko – Çaçak” Masalı (Özet)	283
3.12. Göge Eren Ağaç Motifi	285
3.12.1. Macar İnanış ve Masallarında Ağaç	285
3.12.2. Türk inaniş ve Destanlarında Ağaç	290
3.12.3. Macar Halk Edebiyatından Örnek	294
3.12.3.1. “Göge Eren Ağaç” Masalı (Az égigéró fa)	294
3.12.4. Türk Halk Edebiyatından Örnekler	307
3.12.4.1. Kayın Ağacından Doğan Uygur Atalarını Anlatan Uygur Türeyiş Efsanesi	307
3.12.4.2. Oğuz Kağan Destanının Reşideddin Nüşasında Kıpçak Beyin Dünyaya Gelişi Rivayeti	307
3.12.4.3. Proto – Türk veya Mitolojik Sayılabilecek Bir Örnek	308
3.12.4.4. Saha (Yakut) “Er Sogotox” Destanı	308

3.12.4.5. Radloff Tarafından Derlenmiş Olan Altay Yaratılış Destanı	308
3.12.4.6. Yakut (Saha) “Hayat Ağacı” Metni	309
3.12.4.7. “Er Töştük” Masalı	309
3.12.4.8. Altay “Ay – Mangus” Masalı	309
3.12.4.9. Yakut (Saha) Olonhosunda Ağaç Tasviri	310
SONUÇ	311
KAYNAKÇA.....	316
Ek 1. Etik Kurul İzni Muafiyeti Formu.....	328
Ek 2. Orijinallik Raporu.....	329
Ek 3 Turnitin Benzerlik İndeksi.....	330

GİRİŞ

Tezimizde İslamiyet öncesi Türk destanlarındaki –geniş manada arkaik Türk destanları ve eski Türk inancını koruyan Türk halklarının sözlü edebiyatlarındaki- motiflerle Macar kroniklerinde yer alan efsaneler ve kahramanlık masallarıyla ortak yönler tesbit etmek amacındayız. Halkların mitolojilerinin çözümlenmelerinde büyük bir önem taşıyan arkaik destanların gösterdiği masalsı özellikler, olağanüstü durum ve olaylar bu çalışmayı yapmamıza temel oluşturmaktadır.

En yakın akrabaları Fin, Est, Ostyak ve Vogullar olan Macarların üzerindeki Türk etkisini tarihçi István Vásáry şöyle açıklar: “*Muazzam Türk dili etkisi sadece basit bir dilsel olgu değildir; boyutları bakımından büyüleyici bir Türk kültürel ve toplumsal etkisinin göstergesidir*” (Vásáry, 2007, s. 229). Ona göre Macarların Fin-Ugor kökenli oluşuyla Türk etkisi etnik karakter ve kültür yönünden eşit öneme sahiptir. Avrasyadan gelen Macarların Türk kavimleriyle olan ve üç devire ayrılan güçlü ilişkisi en eski atasözlerinden bile günümüze yansımaktadır. “*Bir tülki terisin ekile soymas*” (Bir tilkinin derisi iki kez yüzülemez) (Erdi, 2005, s. 502) atasözümüz aynı kelimelerle “*Egy rokáról nem lehet két bőrt lenyúzni*” (Bir tilkinin postu iki kez soyulmaz) (Csáki, 2001, ss. 53, 228) Macar dilinde de mevcuttur.

Macar şamanizmi, halk hikâyeleri ve halk müziği hakkında yapılan incelemelerden elde edilen veriler; tarih, dilbilim, etnoloji, sosyal antropoloji çalışmaları en eski dönemlerde bir Macar epik şiirinin var olduğunu kanıtlaya da böyle bir epik bulunamaması sorunu Macar aydınlarını, halk bilimcileri ve edebiyat tarihçilerini uzun süredir meşgul etmiştir. Romantizm akımının da etkisiyle bu konudaki arayışların arttığı 19. yüzyılda büyük Macar şairi János Arany, bir Macar epiğinin olmamasına dair 1860’da şunları yazmıştır:

“Ne zaman yabancı halk şiirinden bazı hatıralar elime geçse, üzgün bir şekilde kendi kendime sorarım: acaba bizim de bir zamanlar kadim, orijinal bir eposumuz var mıydı? Şarkılar yaratan yeteneğini şimdiye kadar muhafaza eden, hatta birkaç romans örneği de veren, peri masalları kompozisyonu bakımından herhangi bir milletin benzeri masallarıyla yarışabilecek durumda olan bu halk, günümüzde olduğu gibi eskiden de efsane ve tarih şiirine karşı çok az mı eğilim göstermişti?” (Doğan, 2004, s. 2).

Macarlara ait milli bir epiğin bulunamamasının sebebi açıktır. Macaristan’ın tarihi boyunca bir savaş meydanı olması Macaristan’da köklü edebiyat geleneklerinin oluşmasına engel teşkil etmiştir. Macar edebiyatı, neredeyse ortaya çıkışından itibaren,

en eski sözlü türlerden en son edebi türlere dek Türk-Macar ortak geçmişine dair dolaylı ve dolaysız etkileri taşımaktadır. Doğan'a göre, bu etkiler sözlü edebiyat geleneğinde daha açık bir şekilde görülmektedir, çünkü “*Sözlü edebiyat geleneği, hangi millete ait olursa olsun, tarihi zamanların izlerini diğer edebi türlerden, özellikle modern türlerden daha iyi yansıtır*” (Doğan, 2004, s. 3).

Macarların eski inanç sistemi daha Fin-Ugor kavim yapısı içinde yaşarlarken şamanizm idi, Türk kavimleriyle ilişkileri başladıktan sonra da bu inanç sistemini korudular ve büyük bir ihtimalle geliştirdiler. Çünkü yapılan araştırmalarla kutsala dair ve ahlaki bazı temel kelimelerin de Türkçe kökenli olduğu anlaşılmıştır. Hristiyanlığı kabul etmelerinden sonra kilise yüzyıllar boyu bilinçli ve sistematik bir şekilde Macarlardaki eski inanca dair izleri ve bunların kültürel yansımalarını yok etmeye çalışmıştır. Ancak halk kültürü kendi iç dinamikleri sayesinde bu eski kalıntıların çoğunu günümüze dek korudu. Macarlar bunları yazılı olarak saklanmaları mümkün olmadığından çeşitli biçim ve kisvelerde muhafaza ettiler. Kadim Macar şarkılarının Kuzey Çin'deki Türk Moğol kökenli azınlıkların en önemli şamanist şarkılarına benzediğini tespit eden Çinli etnomüzikolog Du Yaxiong, “*Ancient Hungarian Folk Songs and Shamanic Minorities of North China*” (Shamanism in Performing Arts, 1995) başlıklı yazısında Macarların bu özel müzik geleneğini binlerce yıldır koruduklarını ortaya koymuştur. Macarlar Ugor dönemi ezgilerini de özellikle ağıt formlarında muhafaza etmişlerdir, bu form onlar gibi şimdiye dek korumuş olan en yakın akrabaları Hanti ve Manşilerde de bulunmuştur. Kodály'ya göre “*müziksel nesir*” olan bu ağıtların metinleri epik yani narratif karakterlidir. Macar araştırmacı Izabella Horváth da benzer bir karşılaştırmayı Türk kavimlerinin ve Macarların halk hikâyeleri arasında yapmış; at kültürü ve şamanist motiflerin Türk kavimlerinden geldiği sonucuna varmıştır. Macar halk müziğinin arkaik ezgi grubunda korunan şamanist izler, *regös* (kendinden geçme, esrime, vecd manasında) adı verilen gezici Ortaçağ ozanlarının bugün de köylerde bayram zamanı şarkı söyleyen gençlerin söylediği şarkılarda yaşamıştır. Bu eski ozanların şarkılarının nakarat kısmının şamanın vecd haline geçmesine ve şarkılarla yapılan büyüye eşlik ettiği artık bilinmektedir. Kuman veya Peçeneklerin dilinden Macarcaya geçtiği tahmin edilen *koboz* (kopuz) da lavta benzeri, dört ya da beş telli Macar çalgısı olarak kayıtlarda ilk defa 1193'te geçmiştir. Evliya Çelebi'nin de bahsettiği ve Balkanlarda aynı adla bilinen bu çalgı ozanlara şiir söylerken eşlik eder. 1364 tarihli ait bir belgede *Kopuzcu Mikloş*

(Kobzos Miklos)’tan bahsedilmesi bu ozanların varlığının kanıtıdır (Doğan, 2004, ss. 3-7). Türkiye’de yapılan bu konuya en yakın bir çalışma olarak Hungarolog İsmail Doğan’ın “Macar Epik Şiirinde Türkler” (2002) adlı doktora tez çalışması mevcuttur. Çalışmasının bir bölümünde Macar epik şiiri ve muhtemel şamanist etkilerini incelemiştir, ancak tezin ana konusu Osmanlı hâkimiyeti sırasında Türkler hakkında yazılan epik şiirler ve Türk imajıdır.

Yukarıda belirttiğimiz üzere Macarlara ait bir arkaik destan bulunamamıştır. Ancak kroniklere halkın ağzından kaydedilen efsaneler ve az sayıda kahramanlık masalı Macar halkının en eski zamanlarını, inanışlarını, töresini, dolayısıyla mitolojisini az da olsa aydınlatmaktadır. Efsane ve destanlara göre erken devir Macarları kendilerini Türk kökenli sayıp, Türk olarak zikretmişlerdir. Papa Silvester’in Hristiyanlığı kabul eden Kral I. István’a gönderdiği tacın üzerinde “Rex Turcicae” yazar. Fin-Ugor dil kökeninin açıklığa kavuşmasına rağmen Macar halkında Türk kökenlere dair düşünceler halen yaşamaktadır. İlk zamanların halkın ağzından yazılmış efsanelerindeki Attila-Hun bağlantılarına, diğer çağdaş kronikleri inceleyerek açıklık getirmeye çalışılmıştır. Uzun sürelerle ortak yaşam sürdükleri Türk halklarının edebiyatları, dilleri konusunda araştırmalar yapan Macar bilim insanları 19. yüzyılda hiçbir şüpheye yer vermeyecek şekilde bir Fin-Ugor dili olduğunda fikir birliğine varılan Macarlığın kültür kökenlerini, mitolojilerini, varlıklarını Orhon Türk Yazıtları’ndan itibaren Türk halklarında aramaktadırlar (Demény, 2002, s. 82). Bunun sebebi, yurt tutan Macarların karakteristik özellikleri, toplumsal yapıları, kültür ve geleneklerinin her bakımdan bir Türk kavmi özelliği göstermesidir (Halasi-Kun, 1990, s. 885). Yeni dini yaymaya çalışan hristiyan din adamlarının Macarların pagan geleneklerine olumsuz yaklaştıkları bilinmektedir. Tezimizde kaynak olarak yararlandığımız 12. yüzyılda kaleme alınmış olan Anonymus’un kroniğinde de yazarın sözlerinden bunu anlamak mümkündür:

“Savaşları ve tüm kahramanlıkları konusunda, eğer bu sayfada yazılan sözlere inanmak istemiyorsanız, Macarların yiğitçe işlerini ve savaşlarını bugüne kadar unutmamış olan regöslerin (ozanların) saçma şarkılarına ve köylülerin sahte masallarına inanınız” (Doğan, 2013, s. 55).

Anayurtları olan Ural Dağları bölgesinden bugün yurt tuttıkları Macar Ovası’na dek Hun-Macar bağlantılarını, Macar-Türk bağlantılarını komşu halkların kroniklerini, tarih ve folklorlarını inceleyen Macar bilim insanları az sayıda bulunan *kahramanlık*

masallarının destanların masala dönüşmüş bir sözlü edebiyat ürünü olduklarını ve kroniklerdeki efsaneleri ve bu metinlerdeki adları, inançları, mitolojiyi değerlendirerek bir arkaik destan oluşturma çabasına girmişlerse de bu henüz gerçekleşmemiştir.

Halasi-Kun'a göre, bir milletin kimliğini en iyi biçimde efsanelerin yarattığı varsayımı doğrudur. Macar destanlarında Hunların oynadıkları büyük rol, Atilla kültü ve Sekellerin, Atilla'nın en küçük oğlu Csaba'nın geri dönüşüne bağladıkları inanç, Türk-Macar ikiliğini gösterir. Volga ve Hazar Denizi arasındaki bölgede 300 yılı aşkın Hazarlarla yaşayan, ikili krallık sistemini onlardan alan Macarların 3 Bulgar-Türk konfederasyonu ile ilişkileri hakkında az şey bilinmesine rağmen Alan Kralı Dula'nın kızları ve Kral Belar'ın kızları Macar efsanelerinde yer alır. Macarlara katılan sonraki Türk grubu ise Macar yönetici tabakası ve siyasetinde kalıcı izler bırakan Kumanlardır. 10-12. yy.larda onların daha önce yer değiştirmelerine iki kez neden olan Peçenekler Macar topraklarına yerleşerek Kumanlar gibi özümlemişlerdir (Çoban, 2014: 2). Son olarak da Osmanlı Türkleri 150 yıllık hâkimiyetleri sırasında Macar tarihinde önemli bir rol oynamıştır (Halasi-Kun, 1990, s. 887).

Türkiye'nin başkenti Ankara'da Atatürk'ün isteğiyle 9 Ocak 1936'da, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi bünyesinde açılan 13 anabilim dalından biri olan "Hungaroloji Enstitüsü" nün birincil amacı, Macar ulusunun tarihi geçmişiyle, ayrıca şimdiki veya eski kültürüyle bağlantılı olan herşeyi ortaya çıkarmak, bunları işlemek ve analiz etmektir. Türk kökenli çeşitli kavimlerin Macarlarla en eski devirlerden itibaren yakın ilişkilerinin olduğu, hatta bu kavimlerin Macarlığın oluşumunda yadsınamaz bir payları olmuş veya bir dönem bu kavimlerin egemenliği altına alınmışlardır (Çoban, 2016, s. 413). Fin-Ugor köken tartışmalarında yenilgiye uğrayan ve 1870'de Macaristan'da ilk kez Türkoloji'yi kurumsallaştıran Ármin Vámbéry'ye göre "*dil ve etnisite mutlak surette birbiriyile aynı olmayabilirdi*" (Çoban, 2014, s. 1).

"Mitolojik dönemde destan, masal ve diğer türler karışık bir biçimde bulunmaktadır. Ne zaman destan ve masal dönemine geçildiği bilinmez" (Bayat, 2003, s. 112). Bu çalışmada, Macar kroniklerinde yer alan "Sihirli Geyik" ve "Emese'nin Rüyası" (Tuğrul efsanesi) metinlerini, seçilmiş Macar kahramanlık masallarını Türkçeye çevirerek, arkaik Türk destan ve geniş manada diğer sözlü edebiyat metinlerinde yapılacak

taramalar sonucunda ortak motifleri tespit etmeyi amaçlamaktayız. Bunun için bilinen ve incelenen efsane ve masallar dışında, eski Macar masallarından bu özelliklere sahip olanları tespit edeceğiz. Bu taramaları yaparken öncelik Macarların ilk yurtları olarak düşünülen Ural Dağları'ndan birlikte yaşadıkları bilinen Türk halklarının, özellikle de Güney Sibiryta destan ve sözlü edebiyat metinlerini tarayacağız. Macar masallarının mitolojiyi açıkladıkları konusunu gözönüne alarak Macar halk inançları ve mitolojisine dair kısa bir özeti tezimizin ilk bölümünde vereceğiz. İkinci bölümde Macar masalı, masal anlatıcısı ve Macar masal araştırmaları ve Macar halk bilimindeki yeri hakkında bilgi vereceğiz. Macarcadan Türkçeye aktarılacak masal ve efsane metinlerinin yansıttığı "halkın dili"nden Türk kültürü ve düşüncesiyle ilgili olanları da tezimize ekleyeceğiz. Başlangıcından itibaren Türklerden aldığı dilsel, kültürel, siyasi ve tarihi etkileri inceleyen Macarların en eskiye dair sözlü metinlerindeki varlığını bu kez Türkiyat gözüyle inceleyerek, Macar halkbilimcilerin ve bizim tespit ettiğimiz motifleri Türk destan ve masallarında, Türk mitolojisinde arayacağız.

1. BÖLÜM

MACARLARIN ESKİ İNANIŞLARI VE MİTOLOJİLERİ

Macarların eski dininin nasıl olduğuna yanıt arayan araştırmacılar 1846'da Kisfaludy Társaság (Kisfaludy Cemiyeti)'nin düzenlediği yarışma sonrası Arnold Ipolyi tarafından yazılan ve bugün de Macar halk inanışları sisteminin ana kaynağı olarak kabul edilen “*Magyar Mythologia*” (Macar Mitolojisi, 1854) adlı eserini yazdı. Kitabı eleştiren Antal Csengery önemli bir konuya dikkat çekerek, şaman inanışlarını koruyan Altay halklarını incelemek gerektiğini vurguladı. Böylece XIX. yüzyılın ortalarından itibaren çok sayıda araştırmacı eski Macar inanışlarının bulunduğu coğrafyaya ziyaretlerde bulundu ve malzeme topladılar. Pagan Macarların inanışlarına dair ilgi geçen zamanla azalmadı, yaklaşık iki yüzyıl sonra Vilmos Diószegi Macar halkının inançlarındaki öğeleri doğudaki akraba halklardan Vogul, Ostyak, Lapların ve ayrıca Altay Türkleri, Yakutların şamanistik öğeleriyle karşılaştırdı. Vilmos Diószegi halk inançlarını değil, birbirine bağlı düşünce sistemlerini karşılaştırarak bağları kanıtladı. Son araştırmalar yurt kurma devri Macarlarının artık saf şamanist olmadıklarını, diğer Avrasya göçebe halkları gibi büyük dünya dinlerinden etkilendiklerini; misyoner faaliyetleri ile Güney Sibirya'da Sogd dinini, Güney Rusya'nın bozkırlarında Nestoryen Hristiyanlığını, Yahudi ve İslâm dinini tanıdıklarını göstermektedir. Tıpkı Türklerin İslâmiyeti kabulleri sonrası eski şamanist kabullerinin yeni dinin içine taşınıp yeniden anlamlandırılarak yaşatılması gibi, X. yüzyılın sonunda yeni dini kabul eden Macarlar da yakın geçmişe kadar bu izleri kültürlerinde taşımışlardır. Bu şamanist pagan kalıntılar 1980'lerde derlenen masallarda, hikâyelerde bile mevcuttur. Bu sıralarda yine bir bölgenin tanınan “bilen”leri, “taltoş”ları ve bilgin çobanları vardı. Bu insanların günlük inanışlarının tezahürü olan pratiklerine dair bilgiler toplandı. Vilmos Diószegi bu durumun din değil, şamanizmin en saf hali doğaya tapınmadaki gibi halkın doğa ve doğaüstü güçlerle ilişkilerini ayarlayan, yasak ve örnekleriyle toplumun üyelerine davranış örnekleri ve moral veren bir gelenek ve görenekler bütünü olduğunu vurgulamıştır. Folklor ve edebiyatın toplumsal görevlerinden biri olan toplumda özdeşlik duygusunu sağlanmasında halâ bu motiflere yer verilmesi rastlantı değildir. Şamanist inanışlar Macar kültür tarihinin sadece ayrılmaz bir parçası değil, ulusal özdeşliğin simgesel

unsurlarından biri olmuştur. Mihály Hoppál'a göre bu şamanistik unsurların araştırılması bu yüzden çok önemlidir, çünkü canlı bir olgudur (Hoppál, 1996, ss. 827-839). Yukarıda bahsedildiği üzere, geçmişten kalan maddî eserlerin fazla olmaması nedeniyle kadim Macarların Hristiyanlık öncesi inanç dünyasını ve Macar halkının zihninde bugün hala yaşamakta olan İç Asya dininin dünya görüşünün kalıntılarını halk inançlarında, halk masallarında ve halkın geleneklerinde bulmak mümkündür. Mitoloji sözünün kendi manası da “gizli söz”dür; insan ona dair bilgileri dile getiremez. Türetilmiş bir kelime olan “*hitrege*” (*inanç masalı ve/ veya söylencesi*) çok eski zamanların inanç dünyasına bakmamıza izin verir; bunlarda Tanrı, insan, varoluşun açıklanışı incelenir. Bu gizemli bilgi sonsuz zamanlardan nesilden nesile aktarılacak bugünlere varmıştır. Mitolojiyi bir dil gibi düşünecek olursak benzerliklerinin olduğu kadar farklılıklarının mevcudiyeti de akraba kökenden geldiğini gösterir. Akraba halklardaki örneklerin araştırılması bu yüzden çok önemlidir. Macarların atalarının inanç dünyasına dair bilgileri arkeolojik kazı buluntularından, mozaiklerden, eski inançlara dair kırıntılardan çözmeye çalışırken bunun tamamını yeniden yapılandırıp bilmenin imkânsızlığı da kabul edilmiştir. Ancak bazı mozaiklerden bu kaybolmuş gözüken ama Macar halkının mentalitesinde ve en yukarıdaki varlıkla kurduğu kendine has ilişkisinde yaşayan bu inanç “*Biz Macar usulü Hristiyanlarız*”¹ sözünden de anlaşılabilir (Kiszely, 2000, s. 107).

Kadim Macarların mitolojik tanrı inancının baş kişisi olan ve Yaratan, Tanrı veya Rab gibi isimleri olan tanrının halk ağzında kalan çeşitli isimleri de mevcuttur. O dünyanın beyidir, en büyük yöneten varlıktır, elinde insanı ve diğer bütün varlıkların kaderini tutar, yardımcı, adaletli ve günahın da sahibidir. Mitolojiden, masallardan, yazılı kaynaklardan ve geleneklerden toplanan bilgilere göre, Macar kadim tanrı düşüncesinde Macarların tanrısı gökte ikamet eder, bulunduğu yerden dünyanın gidişatını izler. Yıldırım ve şimşekler de ona mal edilir. Asya halklarının tanrısı erkek olarak somutlaştırılmıştır. Eski inancın maddi ve manevî unsurları Hristiyan misyonerler tarafından yakılıp, yıkılarak hafızalardan silinmeye çalışılmış olsa da Macarlar bu inançların bir kısmını Hristiyan dinî bayramlarında ve liturya (İsa Peygamberin

¹ Macarcada áld: hayır, dua etmek, áldomas: kutlama için içmek, áldott: mübarek, hayırlı, áldoz: Tanrı'ya sunmak, kurban etmek, áldozat: kurban ve Tanrı “İsten” kelimesi ég (Gök ve Tanrı demektir):menny: sema, gök, cennet, felek kelimeleriyle aynı manadadır. Az Úr: Tanrı, Allah, Rab, bey. Uram Isten: Yarabbim, Yüce Tanrım, Allahım!. “*Isten*” yani Tanrı kelimesi Ösök Istene (Ataların Tanrısı): Eski Türkçe Es-Ten karşılığı olduğu düşünülmektedir (Kiszely, 2000, ss. 112-113).

havarileriyle yediği son akşam yemeği anısına kilisede bir kap içinde ekmek ve şarapla yapılan tören) yaşatmışlardır. Ortaçağ kiliselerinde ışık ve gölgeye ve iyi ve kötünün savaşının izlerine rastlanır. Kiliselerin kuzey duvarında görülen Aziz László'nun "ışık" ve Kuman "karanlık" savaşlarıdır. Ölümsüz kahramanların mücadelesi bazen kadın unsuru olur (Boldogasszony'nin yani Mutlu Kadın). Hristiyan bayramlarında ve halkın kültüründe eski inançlarla bağlantı kurmak mümkündür. Öldükten sonra dirilen İsa'nın canlı bir tasviri Sümer İnnin'dir. Sümerlerin Enki'si dünyayı ve insanı yaratmıştır. Kırmızıya boyanmış yumurtalardaki eski şekiller, Paskalya'daki su atma adeti, dini geçit alayları da bunun örneğidir. Eski inançlardan kalanlar halk masallarında, söylencelerde ve halk sanatında korunmuştur. Halk mirasında yaratıcı olarak görülen şeytan da bunlardan biridir (demiurg, dünyanın yaratılışında denizden taşınan kumdan, Güneş ve Ay'ın çalınması ve ele geçirilmesi, Paskalya'dan yedi hafta sonra yapılan yortu olan Pünkös'deki Kral, boğa gemleme adetleri ve törenleri, konuşan at, çok başlı ejderha, dünyanın damındaki demir dağ, göğe eren ağaç, kısrak sütü banyosu, ördek ayağında dönen kale vb.). Yurttutuş öncesi Macar inanç dünyası yurttutuşu izleyen değişimler (yeni toplumsal – ekonomik düzen, Hristiyanlığın kabulü) sonrasında gücünü yitirmiştir. Arkasında tek bir iz bile bırakılmadan yakılıp yok edilen maddi kültürdeki izler halkın milli bilincinde ve / veya batıl inanç olarak derine itilmiş ve *büyük kısmı da tamamen yok olmuştur. Avrupa savaşta yenemediği Macarları geçmişlerini ve atalarının inançlarını yok ederek yenmiştir.* Macarların kazanması veya kaybetmesi Katolik Kilisesi için bir ölüm – kalım meselesi olmuştur. O zamanlar yurttutan Macar halkı gücüyle ve Asya'dan getirdiği savaş teknikleriyle akınlar, çapullar yaparak Avrupa haritasını değiştiriyordu. Bu büyük Macar yayılmasına karşı bağımsız Papa'dan başka hiçbir güç yoktu. Emese'den ve Turul kuşundan kökenini alan Árpád hanedanı Hristiyan olmalıydı ve Macarların akınlarına bir son verilmeliydi (Kiszely, 2000, ss. 113-114).

Bozkır insanların üzerindeki ulvî gökkubbe manzarası ilgi çekici olmanın dışında büyük bir kozmik bağlantı kurmasına, göğe, gök cisimlerine ve bazı doğa güçlerini kişileştirmesine ve onları düşünce ve inanç âlemine yerleştirmesine yol açmıştır. Onların düşünce tarzına göre, en yüksekte bulunan Tanrı, doğa yoluyla gönderdiği çok özel işaretlerle veya hayvanlar âlemi yoluyla isteklerini anlatıyordu. Bu dinî arka plana uygun olarak söylence dünyasında ve sanat eserlerinde ve halk sanatında mitolojik

özelliği hayvan şekilleri bulunmuştur. Bunlardan biri olan tuğrul kuşu şekli milletin doğuşunun karanlığa gömülen tarihi olgularını mitolojik âleme çeker. Macar hükümdar ocağının söylencelerde kalan bu doğaüstü yaratılışa dayalı erkini Avrasya atlı halklarının özgün telâkkisi gösterir. Hanedan kurucu hükümdar doğaüstü yeteneklerle kendine hak tanınmış bir kahramandı, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisiydi ve “Göğün inayetiyle” hüküm sürerdi. Bunun izinde devlet teşkilâtı ve ona ait ordu düzeni dinî bir mana kazanır. *Gesta Hungarorum*'da okunan: “*Árpád herşeye kadir Tanrı inayetini istedi ve O yeryüzünü ona ilelebet verdi.*” cümlesi bunun kanıtlarındandır (Kiszely, 2000, s. 113).

Macar kadim inancındaki önemli öğelerden biri olan *Boldogasszony* yani “*Mutlu kadın*” kadim Macar inancının gizemli bir işleve sahip ve büyük hürmet gören ana tanrıçasıdır, başka bir adı da *Boldoganya*’ (Mutlu ana) dır. Bu kavram İç Asya’ya uzanır. Aziz István bu yüzden ülkeyi *Bakire Meryem*’e bağışlamıştır ve Macarlara bu bağışı kabul ettirmiştir. Çünkü Macarların inanç dünyasında yer alan *Boldogasszony* – Babba mefhumu Katoliklerin *Bakire Meryem*’ine yakındır. Her ikisinde de söz konusu olan kadın hayat veren bir kişiliktir, Macar mitolojisindeki *Árpád*’ın atası ve *Álmos*’un annesi olan *Emese*’ye benzer, bu yüzden Hristiyanlıkta *Azize Meryem* olarak anılırken Macarlar ona *Bakire Meryem* derler. Ataların Anatanrıçası Avrupalılardaki gibi Ay’da değil, Güneş’te ve Güneş’i simgeleyen bir haçta durur. Aziz Gellért’in halkı yönlendirme çabaları sırasında karşılaştığı alicenap, nurlu bir göksel kadın kültüründe sanki *Bakire Meryem*’i görmüştür ve ona gösterilen hürmeti büyük bir engel olmaksızın *Meryem kültü* olmuştur. Böylece Aziz Gellért “*Güneşe bürünen kadın*”ı İncil’den alıntı ile avlu önündeki ünlü vaızında konu etmiştir. Macar halkı inancında yedi “*Boldogasszony*” (Mutlukadın)’ı sayar. En önemli olarak “*Nagyboldogasszony*” (Yüce Mutlukadın) sayılır. Onun kızları vardır: anne, kederli, ışığı kutsayan, oraklı, yardımcı ve aylık. Ayrıca “*Szűz Kisasszony*” (Bakire Küçükhanım) da vardır. Hristiyan din bilgisinde sözü geçmemesine rağmen Macar halk inancının *Küçükhanım*’ı hristiyanlığın en önemli azizesi olan Bakire Meryem’le özdeşleşmiştir. Çocuğu olmayan kadınlar *Nagyboldogasszony*’nin kendilerine yardım etmesi ve inanişe göre onu Salı günü çamaşır yıkayıp onu gücendiren “*Kedd Asszony*” (Salı Kadını) için dokuz hafta oruç tutarlar. Salı günü her türlü ağır iş yapmak yasaktır; ancak yeni bir işe başlamak, harekete geçmek – tavukları kuluçkaya yatırma gibi – şanslı bir gündür. Eldeki

bilgilerden *Nagyboldogasszony*'nin hayat veren ve koruyan, bolluk veren, bereket getiren, hasat, nebatat ve insanın üremesini himaye eden bir kült olduğu ortaya çıkar. Macar kadim inancının kadın tanrıçası olan *Boldogasszony* (1885) adlı eseri yazan Lajos Kálmány, Macar bezeme sanatının doğu kaynaklarını incelerken bulduğu bir Macar tahlil, meyve ve bereketle bağlantılı bezemede bu kültün izlerine rastlamış ve onu József Huszka "*Aszarte'nin Boldogasszony*"i olarak adlandırmıştır. Kiszely, bu konuda Sümer Tanrıçası ile kurulan bağlantılardan da bahseder. Macar halkı *Boldogasszony Günü*'nde Boldogasszony otlarını kiliseye kutsamaya götürür, temsili ölünün tabutunun yanına koyarlar. Kutsanmış öküzkuyuğu otu cadıları kapı dışarı etmeye yarar. Ayrıca Boldogasszony saçının, avcunun, iskarpininin de tedavi edici olduğuna inanılır. Eski tasvirlerde kimi zaman Boldogasszony'nin yanında duran kuşlardan kanatları iki yana açılmış, daima geri dönen kartal yani Güneş kuşudur, diğeri ise ataların totem kuşu olan *Turul* (*Tuğrul kuşu*)'dur (Kiszely, 2000, ss. 113-114).

Macarların Hristiyanlık öncesi kutsal ziyaretgâhı Csiklomlyó'dur. Burada yaşayan Sekeller, Gyimes'li Çangolar ve Moldova'lı Çangolarının bir kısmı "*Úrasszonya*", "*Napba öltözött*" (Güneşe bürünmüş)'ü eski inançtaki anatanrıça ve "*Bakire Meryem*" (Szüz Mária) ile harmanlayarak "*Babba Mária*" diye adlandırırlar. Erdelli bilgin Árpád Daczó'nun söylediğine göre, *Babba Mária* halkın mitolojisinin en eskilerden gelen ve bugün de yaşayan en önemli unsurudur. Sekellerde bugün de söylenen bir efsane vardır: "Putperestlerin şehrine bir hristiyan misyoner gelmiş, şehrin şamanı onu kabul edip, anlattıklarını dinledikten sonra nasıl bir amaçla oraya geldiğini sormuş ve haberini yayıp ve gitmiş ve şimdiye kadar günlerimizi biz de onun dediği gibi yaşadık". Aziz László, *Resimli Kronik*'te de bahsedildiği gibi, Macarların ışıklı hayvanı, mucize geyiğin kardeşi, fındıklık tepesinde Géza'nın önünde melek olarak adlandırır. Geyik ortadan kaybolmaz, sadece yeni bir içeriğe bürünür. Macar halkı bu sabit değişimi kabul eder, çünkü büyük Hun Kralı Attila ve Árpád'ın mirasını almıştır. Dozmat'taki âşıkların türkülerinde geyik Tanrının gönderdiği "Aziz bir melek olarak" gözüktür. Macarların haçlarında çok sık olarak aşağıda yer alır, kemerlerde Tanrı'yı doğuran kadın, Macar halkının *Boldogasszony*'ni vardır. Nisan ayının 25'indeki *Márk Günü*'nde haç yolunda sınırdaki bekleyen papaz, geçit alayının ortasındaki düğün yatağını haçıyla kutsar ve taltif eder. Zalá'da rüzgârda sallanıp dile gelen dizili çingirakların yanında duran İsa'lı haç (istavroz), fırtınayla gelen harap edici habis ruhları uzakta tutar (Kiszely, 2000, s. 114).

Macarların tanrı adlarının neden bugüne kalmadığı sorusunun cevabı eski inançlarında bir tanrılar panteonu olmamasındandır. Kadim Macarlar monoteist olup, kâinatın yaratıcısı olan tek Tanrı'ya yakarırlardı ve kronik yazarı *Anonymus*'un dediği gibi o “*herşeyin Tanrısı*” (a mindenek Urát) idi. Bir tek O'na niyaz ediyorlar ve adaklar sunuyorlardı. *Theophylaktosz* şöyle yazar: “*Türkler (Macarlar) sadece Tanrı (Isten) adını verdikleri kâinatın yaratıcısına dua ederler*”. *İbn Fadlan* ise Macarların gökte oturan Tanrıyı herşeyden üstün tuttıklarını yazar. Aynısı *Anonymus*'ta da görülür: “*Árpád vezirin tanrısı herşeye hükmeden, kâinatın Tanrısıydı Tas, Szabolcs ve Tétény Tanrının onlara zafer verdiğini gördüler... Tanrının inayeti onlarlaydı*”. *Simon Kézai*'nin kaydında savaş çağrısı yapılırken “*Tanrının ve Macar halkının sözü*” diye ilan edilirdi. “*Lehel Söylencesi*” nde: “*Biz ulu Tanrının intikamıyız*” diye yazar. “*Képes Krónika*” (Resimli Kronik veya Viyana Kroniği) ve “*Thuróczy János Krónika*” Macarların yurt tutuşunu anlatmaya şöyle başlar: “*Árpád herşeye hükmeden Tanrı'nın inayetini istedi...*” Bu devirde Bezded'de bulunan kese çantanın plakasında ve bir kadın kıyafetinin yakasında, Szabadka'da açılan yaşlı bir Macara ait mezardaki kemer tokasında Bizans tipi haç şekli görülmeye başlanır (Kiszely, 2000, s. 107).

Kadim Macarlar Orta Asya'da veya daha geç Kafkasya'daki ikâmet yerlerinde Hristiyanlıkla tanıştılar. Çünkü Kafkasya'daki komşuları olan Ermeniler 285 yılındaki Hristiyanlığı kabulleri sonrası piskoposlarını On Oğuzların arasına yöneldiler. Prümwart Piskoposu önce 926 dolaylarında, Szent Wikber ise 954'de akıncı Macarlar arasına girdi. *Cyrrill ve Metód efsaneleri*'nde 860'da Macarların Hristiyanlık dinini bildiklerine tanıklık edilir. Tarihi kaynaklara göre 945-948 yılları civarında *Bulcsú ve Tómas (Termacsu)*, daha sonra 953'de başbuğ *Gyula* Konstantinápoly'de vaftiz edildi, *Ajtony, Géza ve István* ise Vidin'de Hristiyanlığa geçtiler. Bozkır halkları monoteisttiler, ancak Tanrı ile manevî dünyanın ruhları yoluyla şahsen veya şamanlar sayesinde bağlantı kurabiliyorlardı. Yaratıcının *orada*, aralarında olduğunu biliyorlardı, kut törenlerinin bir kısmı da manevî dünyanın varlıkları/ruhları ile bağlantılı idi. Orada tabiata ve saygıyla şükran duydukları tabiat unsurlarına bir şekilde yakardılar. Tanrı, gök cisimleri ve tabiat güçlerini inançlarındaki dünya görüşlerine göre kişileştirip sadece Tanrıyı en yukarıda gördüler. Tanrının habercileri ise avcı kuşlardı. İnançlarına göre toplumu inşa etmede ve savaşta Tanrıdan gelen bir işaret olarak önemli bir rolleri vardı. Yurt tutan Macarların inancında kâinatı yaratan Tanrı göklerin efendisi idi ve onun iradesiyle hükmedilen

halkın baş hükümdarıydı. İç Asya’da, aynı göğün altında, aynı tabiat koşullarında beraber yaşadıkları halklarla aynı şekilde hareket eden, aynı yaşam tarzı ve kültüre sahip olan Macarların inançları da onlarla aynıydı. Avrupalı yazarların İskitleri, Hunları, Avarları, “*Türkleri*” ve Macarları birlikte veya birleştirip anlatmalarının sebeplerinden biri bu olabilir. Bu eski monoteist inancın delili ise inançla ilgili hemen bütün kelimelerin Türkçe, İç Asya kökenli (Isten: Tanrı, lélek: ruh, egyház: kilise, imád: dua etmek, menny: Tanrı, is szent: aziz, megszentel: kutsanmak, bocsát: sunmak, boldog: mutlu, böjt: oruç, búcsú: kutsal yer ziyareti, bün: günah, hisz: inanmak, hit: din, inanç, inan, teremt: yaratma, örök: ölümsüz, vs.) olmasıdır. İncil’in neredeyse tamamı yurttutuş dönemi Macarcasıyla çevrilmiştir. Macar kadim inancına karşılık gelen Fin-Ugor halklarının inançlarında yer alan “*Numio-Tórum, Num, Senke, Embernevelő Isten* (İnsan eğiten tanrı), *Orr-iki, Nahracsi putu, Nadim kut yerleri, cenaze kuklası, ayı kültü*” ve daha pekçok dini unsur Macar kültüründe bilinmemektedir ve inanç dünyasındaki izlerine de rastlanamamıştır (Kiszely, 2000, s. 108).

Büyük koyun sürüleri ve sığır sürülerinin beslenmesi için otlak seçimi ve müdafaası iyi bir gözlemlene ve basiret ister; ayrıca insanları yönetmeyi, uygun talimatlar vermeyi, hâkimiyet sağlamayı öğretir. Avcı toplumların bâtil korkularıyla bünyelerinde doğaüstü güçler bulunduğu inandıkları ve beslenme için seçtikleri hayvanlarla ilişkisi, çobanlığın faydacılık ve rasyonaliteye dayalı bakış açısıyla şekillendi. Büyükbaş hayvan yetiştiren halklar iyi tasarlanmış bir hayat idaresi ve aynı zamanda inançlı bir dünya görüşüne sahiptiler. Ucu bucağı olmayan ovalarda yapılan bu başıboş gezinme, kendi ulviyetinde insanı kozmik bağlamları düşündüren bir bakış açısına yöneltti. Çobanların evcilleştirdiği bu hayvanlar gizemlerini artık yitirmişlerdi, onların yerini nasıl yaşadıklarını, nereden gelip nereye gittiklerini bilmedikleri ve esrarengiz haberci varlıklar addedilen vahşi kuşlar aldı. Türk soylu halkların büyük kısmında görülen köken geleneği temelli *Turul monda* (Tuğrul Kuşu veya Emese söylencesi) da aynı totemistik inançlardan kaynaklanır. Macar hanedan ailesi ve efsanesine göndermede bulunan Turul kavmi düşüncesi insanların bilincinde yaşamaya devam etti ve Macarlar tarafından hükümdar Géza zamanına dek İskitlerin geyik amblemi gibi kendi amblemleri olarak kullanıldı. Hanedan kurucunun mitsel kökenindeki bu olağanüstülük bilgeliğin, kahramanlığın ve seçkinliğin bir teminatıydı ve Macarlar bunun etkisinden Hristiyanlık döneminde de kurtulamadılar. Bu düşünce biçimi Avrasya atlı halklarının

hâkimiyet anlayışını çok iyi açıklar. İç Asya atlı halklarının kökenleriyle bağlantılı geleneği bu mitos ve dinî düşünce dünyasının sislerine sarılıp kaybolmuştur. Halklar ve hükümdarlıklarının teşekkül etmesinin gerçek sürecinde de bu mitoslardan doğaüstü yeteneklerle donatılmış hanedan kurucu hükümdar kişiliği ön plana çıkar. “*Yukarıda mavi gök ve aşağıda kara toprak yaratıldı, ikisinin arasında ise insanlar oldu, ve bu insanların üzerine de kadim atalarım olan Bumin Kağan ve İstemi Kağan baş oldu.*”. VII. yüzyıla ait Orhon Yazıtı’ndan okunan bu sözler İç Asya’da hâkimiyetin sahibi olan hükümdarın Tanrı’nın yeryüzündeki temsilcisi olduğunu ancak onun “inayetiyle” hüküm sürdüğü anlaşılmaktadır (Kiszely, 2000, s. 109).

O devirde nasıl bir devlet teşkilatı dinî manalıysa, askeri düzen de aynıydı. Hükümdarın hâkimiyeti kâinatla bir uyum içindeydi, “*Göğün isteğiyle*” devlet kurulur, aynı şekilde de ordu yönetiminde de düzen teminat altına alınır. Hunlar sadece dolunayda hücumla geçerlerdi ve belirli renklerle simgeledikleri dört yön mitolojilerinde önemli bir role sahipti. Hunların ordu kanatları belirli renkteki atlarla düzenlenirdi. İç Asya’nın hayvancılıkla yaşayan ve halklarının günlük hayatlarının her teşekkülü istedikleri sağlam düzeni sağlamak üzere dini ritüellerle bağlantılı şekilde belirlenmişti. Hristiyan Avrupa bunu kavrayamadığı için, bu halkların hayat anlayışı onlara dinden fazlasıyla uzak geldi. Büyükbaş hayvancılık yapan bu atlı halkları Tanrı’nın günahlarını cezalandırmak için gönderdiği seçilmiş halk, *Eski Ahit*’in *Yecüc ve Mecüc*’ünün sürüleri olarak addedip arındılar. Birinci bin yılda “doğu sınırında” beliren bu yeni atlı halk Avrupa’nın kanaatine göre pagandı ve bu da Hristiyan dini ve kültürüne tamamen zıttı. Macarlar da herşeyi düzene koyan bir tanrı etkisindeki sade ve arı bir inanç dünyasındaki bu kültürden koparak Avrupa’ya geldiler. Kadim Macar inanç dünyasında sarı bir düzen vardır, göksel güçlerin ve bu dünyanın düzeni birbirinin aynıdır. Nasıl ki insanlarda piramidin en üstünde zamansız erke sahip bir hükümdar varsa göğün en üst tabakasında tahtında oturan bir (baş) Tanrı vardır. Nasıl ki insan hayatının temeli aile, soy, kabile ve bütün halkın bereketi hükümdarda tecessüm eder, aynı şekilde insanüstü güçlerin hükümdarlığı da kalabalıklaşır. Bu anlayışa göre; *dünyevi düzende bütün halk ölümle başlayan yeni hayatını sürdürür* (Kiszely, 2000, s. 110).

Ölmüş atalar ve ruhlarına olan inançlarıyla bağlantılı olarak, soyundan gelenlerin iyi ruhlarına gösterilen hürmet vardı. Onlara olan saygı ve bağlılık, sürekli yanan boyun ocağı ve çeşitli gömme ritüelleri Macarların hayatlarında önemli bir yere sahipti. Bu

inançlar ve uygulamalar arasında yemeklerin ilk lokması ve içeceklerin ilk yudumlarının ateşe atılması vardır. Karanlığın erki tam gece yarısında idi. Yerinden yurdundan edilmişlerin en iyi silahı Güneş'in aynası, ısınmış ve aydınlık bir ateştir. Ateşin yaşadıkları yer itibarıyla önemi yüzünden söndürülmesi yasaktı. Ocağın etrafında yer alan aile ve kabileye mahsus sembolleri Aziz Gellért "İskit ongonları" olarak adlandırmıştır. Bu derin bir manaya sahip ve hayat veren semboller Avrupa "kültürü" tarafından "ateşe tapma" ve "puta tapma" olarak küçümsendi. Ölüyle birlikte ona ait eşyaları gömerlerdi ve ruhunu memnun ve teskin etmek için de cenaze yemeği düzenlenirdi. Ailenin atalarıyla ayrılmaz bir birliği vardı ve inanişe göre bu öte dünyada da devam ediyordu. Eskilere göre göksel güçler aslında ataların ruhların başka bir şey değildi. Büyük ailelerdeki öte dünyada da süren iş paylaşımı inançlarına göre; erkekler Güneşi ve Ay ile ilgilenirler, kadınlar ise hayat verdiği için suyu ve çocuğu dünyaya getiren ruha göz kulak olurlardı. Şerefli bir kişinin yedi ceddini bilmesi gerekirdi. Hristiyanlığın kabul edilişiyle göksel aile anlayışı yavaş yavaş geçmişe gömüldü ve cennetteki katlar oluştu. Alttaki tabakalarda oturan tanrısal ruhlar çoğunluğu oluştururdu, yukarı doğru ilerleyen tabakalarda ise daha az ruh vardır, en üstte ise asıl Tanrı oturur. Bu açık düzenle uyum içinde olan Macarların yaratılış ile ilgili inançlarına göre, bu iş yaratıcı olan Tanrı'nın işidir (Kiszely, 2000, s. 114).

Eski Macarların yerin altındaki dünya anlayışı ise çok eskidir. Yukarıdaki varlıklar arasında en canlı olarak kalan perilerdir. Muhteşem güzellikteki altından bir mutluluk ülkesinde, *Periler Ülkesinde*, *Óperenciás Denizi'* nin (yedi deniz ötesi de denir, ancak kastedilen uçsuz bucaksız bir denizdir) ötesinde otururlar. Periler mucizevî dünyalarında insanlık, doğa, toprağın iyiliksever anaları olarak ortaya çıkan, ölümlülere inayette bulunup, ziyaret eden ve yaptıklarıyla onları mutlu eden ve hünelerlerini ihsan eden varlıklardır. Macar mitolojisinde "*güzelkadın*", "*küçükhanım*" ve ayrıca kötücül peri mevcuttur. Eski inanç dünyasının mucizevî yaratığı balıktan veya yılanlardan gelen ve yedi yaşına dek bataklıkta beslenen İç Asya'nın ejderhasıdır. Ejderha hayatına genellikle yeryüzünde başlar, sonra bulutların üzerine yükselir, Güneş'i sarıp sarmalar ve fırtınayı meydana getirir. Bataklık alevinin anahtar deliğine sığabilen "*lidérc*" (*karabasan*) adlı görünüşü ateşle ilişkilendirilir. Büyülü at Macar halk masallarında kahramanın vazgeçilmez dostu ve yardımcısıdır; sahibine öğütleriyle ve yaptıklarıyla yardımcı olur (Kiszely, 2000, ss. 114-115)

Bütün bu unsurlar arasında ateşin ataların inanışında önemli bir yeri vardır; sıcaklık ve hayat verendir. İnsan doğduğunda, evlendiğinde ve ölümünde onun yanındadır. Su da hayatın vazgeçilmezidir bu yüzden ona hürmet etmek gerekir. Yeryüzünün iyiliksever annesidir, herşey onun rahminden doğar, herşey onda ürer ve çoğalır, büyür, meyve verir ve herşey ona geri döner. Hava (nefes, soluk nefes, esinti, rüzgâr, hafif rüzgar, can, ruh manalarıyla) tanrısallık ve insanların arasındakiki unsurdur yani tanrıların, doğaüstü ruhların unsurudur, eski dilde “*atmosfer*” de periler gezer ve cadılar dans ederler, ejderhalar, karabasanlar ve büyülü at uçuşur. Gök cisimleri arasında *Güneş kültü* İskitler, Hunlar ve Türk halkları arasında önemliydi. Güneş’in çıkmasını ve ilkbahardaki günün eşitliğini (ekinoks) bayramlarla kutlardı. Eski Macarların da Güneş’e bağlılığı bugün olduğu gibi kuvvetliydi. Güneş ışığı onlara hayat ve adaleti ifade ediyordu. Yöneticilerinin sembolü Güneş’ti. *Kündü* kelimesi *Güneş’in oğlu* demektir. Güneşle yeryüzünün evliliğinden doğan bu evlât metanetli, güçlü erkekti ve Ay ise ışığı değiştiren varlık kadındı. Macar halk sanatının örnek olarak su kulelerinin hatıra yazıtlarında ne olduğu tam anlaşılamayan çiçek ve hayvan şekilleri, bitki kompozisyonları eski düşünce dünyasının gizemini içlerinde saklıyorlardı. Bu kadim Güneş simgeleri büyük kapılarında, evlerin çatılarında, Hristiyanlık sonrası mezarlıklara dikilen ve “*baş ağacı*” adı verilen ahşap anıtlardaki el işlerinden de anlaşıldığı kadarıyla çeşitli varyantları halkın “*güneş gülü*”nün hala yaşadığını bize söyler. Güneş simgesinin içeriğini halk da çoğu yerde artık unutmuştur, ancak formları gelenekte korunmuştur (Kiszely, 2000, ss. 115-116).

*Ay’a dair inanışların kanıtları yine akraba halklarda bulunmuştur. Tabiatıta yaşayan insan etrafını saran bu alemde çaresiz ve zayıftı, yardıma ihtiyacı vardı. Öncelikle Ay’ı izlemeye başladı. Güneş’in verdiği aydınlığın, ışığın tam tersi olan gecenin verdiği korkuyu, dehşeti Ay yumuşatır. Ay’ın görünüşünde meydana gelen değişimler, geçici kayboluşları ve buna yol açan karanlık süreler de ona saygı duyulmasını sağladı. Ay ataların düşüncesine göre dölyatağı idi, sonsuz yenilenmenin simgesiydi. Ay’ın yerleştirildiği hayat ağacı bunun simgesiydi. Macarların ataları bedeni ve ruhu ayrı düşünmüşlerdi; öyle ki ruhla bağlantılı ve anlamı kesin belirli bir sözcük olan *nefes* vardır. Nefesin sonraki varlığına inancın delilleri ölümler için verilen cenaze yemekleri ve defin ritüelleridir. Atalara ait bir mite göre öte dünyada, hayat ağacının dalında doğmayı bekleyen ruh doğacağı zaman oradan yeryüzüne iner ve beden ölünce de tekrar oraya*

uçardı. Bu yüzden bedende yaşayan ile bedeni birbirinden ayrı tuttular; fizyoloji ile tinsel, duygusal, düşünsel işleyiş kavramı özgür ruhun kişinin bedeni dışında ortaya çıkış şekli, ikinci beni duruma göre bedenden ayrılabilir: *Uyku ruhu* insanın faal olmadığı durumlarda (uykusunda) görünür, ölüm ruhu ölüm sonrası toprağın altındaki dünyada ikâmet eder; örneğin insanın başında yuva yapan *baş ruhu* vardır. Macar halkında bu ruh inancı günümüze kadar yaşamıştır; eğer biri ölürse, evdeki pencereler açılır ki bu ruhun uzaklaşmasını kolaylaştırmak için yapılır. Eger çevresinde aynayı siyah örtüyle örterler ki ölü onda kendini görmesin. Saati de durdururlar ki ruh geri gelmesin. Ölünün kullandığı eşyalarını ve parasını yanına koyarlar. Szeged çevresinde yaşlı bir çizmecinin oğlunun ruhuna bağlanan bir inanç vardır. Bu inanç “orada biri ölecek olursa bir değneği ve 4 metelik parayı tabutuna koyarlardı. Çünkü cennetin kapısında bu parayı köprüden geçmek için verecekti” diye anlatılır (Kiszely, 2000, s. 116).

Ataların tabiat güçlerinin bol ürün vermesi, yağmur veya başka şeyler için dua ettikleri kutsal yerleri vardı. Kurbanların sunulduğu dini adak verme törenlerinden bahsedilişine kronik yazarı *Anonymus*’ta rastlarız: “*Tarcal dağında besili bir atı kurban ettiler*” ve Ungvár’ı kana bulayarak “*ölümsüz tanrılarına çok sayıda kurbanlar sundular*”. Kurbanlar hakkında Çin Yıllıkları Hiung-nu’larla ilişkili pekçok bilgi verir. Büyük hadiseler için Baş Tanrı’ya beyaz at kurban ederler. Bu kurban törenlerine dair kalıntıların bakiyelerini Macar köylülerinin içki içilmeden önce meyve rakısından parmaklarıyla birkaç damlayı toprağa saçmalarında bulabilmek mümkündür. Bu kadim Asya kökenli, bütünlüğe sahip, renkli inanç dünyasının kalıntıları Macar halkının imgeleminde özellikle halk inanışlarında, masallar ve efsanelerde yaşamaktadır (Kiszely, 2000, s. 117).

Macarlar kısmen X. yüzyılda, tamamen XI. yüzyılda Hristiyanlığa geçmişler ve yeni inancın kiliselerini, manastırlarını inşa etmişlerdir. Doğudan getirdikleri halk sanatı ve süsleme zanaatlarını bu yapılarda devam ettirmeye çalışmışlardır. Batı Avrupa süsleme sanatında hiç görülmeyen Orta Asya’nın lâlesi Macarlarda Hristiyanlıkla bütünleşmiş, fejfa denilen “*baş ağacı*” mezar oymalarından dokumalara, mobilyalardan el yazması kroniklerin sayfalarına dek her yerde görülmüştür. Özgün Macar müziğinin ise ancak Macar köylülerinin ve Çangoların şarkılarında, Karpatlar bölgesinde kırıntıları kaldı; baladlar, asker türküleri, Kuman ezgilerini Béla Bartók uzun yıllar boyu yaptığı yerel

çalışmalarla toplamıştır. “*Macar Halk Şarkısı*” (*Magyar népzene*) adlı kitabını 1924’de yayınlamıştır, 1936’da Adnan Saygun’ la Doğu Anadolu Yörüklerinden müzik derleme çalışmaları yapmıştır. Tarihlerine bakılacak olursa VI. ve VII. yüzyılda Avrupa ve Asya sınırlarında olan Yörükler ve başka Türk boyları komşu yaşarlarken Macarlar Hazar Denizi ve Karadeniz kıyılarındalardı. Ancak Bartók Anadolu Yörükleri arasında gezerken “*Bey(im)oğlu*” diye bir türkü duydum, sanki bir Macar türküsünün Türkçesi gibiydi der. Béla Bartók Asya Macarlığının mirasını korumuştur, Zoltán Kodály ise Avrupalılaştırmış Macar müziğinin betimleyicisidir. Araştırmacılar Macar müziğinin izlerini, Türk-Moğol müziği kapsamında Çin içlerine kadar izlemiştir. Ancak lâle motifi gibi Macar müziği de genel Avrupa formlarına uyarak asimile olur (Kiszely, 2000, ss. 90,159).

2. BÖLÜM

İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK DESTANLARI VE HRİSTİYANLIK ÖNCESİ MACAR EFSANELERİ VE ESKİ MACAR MASALLARI

2.1. İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK DESTANLARI VE ORTAK MOTİFLERİ

İslamiyet öncesi Türk destanları M.Ö. 12. yüzyıldan M.S. 9. yüzyıla dek Orta Asya'da hâkim olmuş Saka, Şu, Hun, Kök-Türk ve Uygurların destanlarıdır. Bu destanlara ait parçaların bir kısmı derleyiciler tarafından halkın ağzından derlenmiş, bir kısmı eski Çin kroniklerinden, Arap ve İran el yazmalarında bulunmuş, bir kısmı da Bizans tarihi metinlerinde bulunmuştur. Türk araştırmacılar ve edebiyatçılar da destanlarımızı farklı zamanlarda farklı neden ve fırsatlarla çeşitli dillerde yazılı edebiyata geçirmişlerdir (Demirel, 2015, s. 43).

İslamiyet öncesi Türk Destanları:

1. Türklerin Yaratılış Destanı
2. Alp Er Tunga Destanı
3. Şu Destanı
4. Hun-Oğuz Destanları
5. Oğuz Kağan Destanı
6. Attila Destanı
7. Göktürk Destanı
8. Bozkurt Destanı
9. Ergenekon Destanı
10. Dokuz Oğuz-On Uygur Türklerinin Destanı
11. Uygur Destanları
12. Türeyiş Destanı
13. Göç Destanı

Türk destanlarının ortak motifleri olarak sayabileceğimiz pek çok madde, Demirel tarafından şöyle özetlenmiştir: Alp ve ona ait olağanüstü özellikler, at ve ona ait olağanüstü özellikler, silah, and, ağaç, ışık, kadın, su, tabiat, müzik, Alplerin başkaları tarafından büyütülmesi, peri kızı ile evlenme, insan dışı varlıklarla konuşma ve haberleşme, devler, uyku ve düş, sihir, yaş, sayı, totemistik ve şamanistik unsurlardır (Demirel, 2015, ss. 8-10).

Bu unsurlara arkaik destanlardan başka kahramanlık masallarında rastlamak mümkündür. Destan araştırmacıları bu konuya farklı açılardan incelemişler ve arkaik destan ve masalın bir arada olduğu zamanlara çeşitli açıklamalar getirmişlerdir.

Ş. İbrayev'e göre, *“Tarih yaşananların dizisi ise, destan mânevi düzenin görünüşüdür”*. Bütün bir estetik olan destan nazımında, konunun yapısını motiflerle gözönüne getirmek mümkündür. *“Motifler, suni olarak ayrılan bilimin tanıtıcı âleti değil, hayatta, örf-adette, dünya görüşünde gerçek temeli olan, bütün olan anlayışların görünüşüdür.”* Destan, kahramanın durağan halinden harekete geçtiği ve sonrasında yine sakin hayatına döndüğü bir zaman aralığıdır; bu zamanın başı ve sonu ise ayrı birer epik devirdir. Batırın hareketiyle zamantürleri gelişir, evren anlayışları toplanıp epik devrin değişmez özelliği olur. Bu uçsuz bucaksız âlemde çeşitli mekanlar, uzak yerler birleştirilir. Batır anlatılırken zaman farklılıkları unutulurak “anlatıcının zamanına” yaklaşır. Anlatıcı, masallardaki gibi kendini o dönemden uzak tutar. Eski mitler, kahramanlık masallarından ve eski destanlardan ilk kalıplaşanlar, tarihi gerçek ve şuurun değişmesiyle aynı zamanda oluşan kahramanlık destanlarıdır. Eski devirlerin zaman ve kavim birliği de bu destanlara alınmıştır. Yeni tarihi duruma tam geçiş yapamayan eski destan er ya da geç unutulacaktı. Masal ve destan aralığında olan eski destanların ya kahramanlık destanı geleneğine uyması ya da tamamen masal türüne dönüşmesi gerekiyordu. Bu devre geçerken eski kalıplaşmış içyapısını değiştiremediği için de kahramanın eş araması, mitolojik karakterlerle arkadaş olması ya da mücadelesi de bunlara örnektir. Gelişimini binlerce yılda tamamlamış olan destanlarda birbirinin içinde bütünleşmiş olan mitolojik, efsanevi anlayışlar, örf ve âdetler, tarihsel olaylar, siyasi ve sosyal olguların motife dayalı analizinde semantik anlamı bakımından benzeşen motiflerin (kahramanın doğumundaki olağanüstülük, büyümesindeki farklılık, eş aramaya gitmesi, vb.) birbirine benzemeyen eserlerde bulunduğunu unutmamak gerekir (İbrayev, 1998, ss. 308-312).

En eski mitlerdeki ilk ata yaratıcıdır ve totem anlayışına uygun şekilde yarı insan yarı hayvan görünüşe sahiptir. Totem olan ilk ata sadece insanların ve hayvanların değil, bazı tabiat nesnelere de yaratıcısıdır, bu yönüyle de demiurga yakındır. Demiurg ise tabiat olayları ve kozmik dünyayı oluşturan ve de bu gibi cisimlere dönüşen kahramandır. İlk ata yaratan ve doğuran ise, demiurg da topraktan, ağaçtan, çamurdan, taş veya kemikten ikinci bir şeyin oluşumunu ilk hazırlayandır, türeyişi sağlayandır. Medeni kahraman ise insanlara ateş, bitki, alet vs. gibi ihtiyaçlarını bulandır. Bu üç kahramanın yaratıcı, öğretici ve yapıcı görevleri daha çok tanrılılıkla ilgilidir ve Türk halklarının gökteki Tanrısı ve yer-ana Umay'ı da bu düşünüşün yansımasıdır. Masal ve eski destanlarda medeni kahraman üç dünya arasında dolaşır, kozmik ağaçtaki olağanüstü eşyayı elde eder, vs., masalarda ve destanlarda ortak olan bazı motiflerin kökeni mit şuurundaki zamana dayanır (İbrayev, 1998, ss. 252-256).

Eski destanlarda mitolojik tipler, insan olmayan yaratıkların tarihi düşmanlarla yer değiştirdiği görülür. Dev, albastı, jezturnak (kurşun tırnaklı canavar), kocakulak, tepegözdür. Sınırları ezelden beri göçtükleri yerler olan Altay, Kaf, Tiyenşan, Urallar olan yaylak ve bozkır sakinleri için mekân “insana ait” ve “insana ait olmayan” olarak bölümlendirildiği için de düşmanlar derya, okyanus ya da gölün kenarındadır, sınırlar genellikle su ile konulur ve karşı koyulan yerleşik hayat ve kahramanın yolculuk ettiği başka ülkeler geçilen bu yerlerdir. Kahraman yola çıkar, düşmanın memleketine gider ve evine döner. En zor geçilen yer düşmanın devasa kalesidir. Bazen kahraman yer altında iz sürer bazen gökte düşmanı ile savaş yapar (İbrayev, 1998, ss. 150-162).

M. Ekici'ye göre; insanoğlunun en eski veya ilk yaratmaları olarak mitleri kabul edecek olursak; mitlerin belli bir tipte anlatıcılarının var olduğunu ve muhtemelen dini hüviyeti bulunan şaman ve kam olarak adlandırılan kişilerin, belli bir müzik aleti eşliğinde bu eseri anlattıklarını veya dini törenlerde belli ritüellere bağlı olarak bu anlatıları icra ettiklerini söyleyebiliriz. Mitik dönemin tamamlanması sırasında, şaman ve kamların görevlerini üçe parçaladığı, tamamen olağanüstü özelliklerin masallara, kahramanlık ve olağanüstü özelliklerin destanlara, olağanüstü dini özelliklerin ise efsanelere geçtiğini ve bu üç türün karşılıklı ilişki içinde eş zamanlı olarak var olduğunu, bunlardan masal ve efsanenin belli bir anlatıcı tipine bağlı olmadan, destan türünün ise belli bir anlatıcı tipine bağlı olarak yaratılmaya başladığını düşünmek mümkün olabilir (Ekici, 2005, s. 227).

“Türklerin iptidai devrelerinde edebiyat, sözlü olmasının yanısıra dini-sihri estetik bir hüviyete sahipti. Mevcut inanç sisteminin çevresinde çiçeklenen mit, edebi tekâmülün de tesiriyle daha geç dönemlerde ortaya çıkan destana ve bir yönüyle de masala kaynaklık etmiştir” (Aça, 2001, s. 66).

Altay destanlarının (Alıp Manaş, Maaday-Kara, Altay-Buçay, Kan-Mergen vs.), Er-Töştük gibi metinlerin destan mı masal mı olduğu konusunda araştırmacılar fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Malov ve Dimitriev, bu destanların zamanla bozulup, küçülmüş ve parçalanmış metinler olduklarını düşünmektedirler. Jirmunsky de Altay destanlarını ve Er Töştük’ü “kahramanlık masalı” saymaktadır. Potapov ve Koptelov için metinlerdeki kahramanlık içeriği destan sayılmaları gerektiğine kanıttır (Aça, 2001, s. 74).

Eski Türk toplumunun dünya görüşünü, sosyal hayatını, mitik hayallerini kabile ve yurt adına verdikleri mücadeleleri, alplara mahsus evliliklerini terennüm eden bu metinler, efsanevi ve masalsı unsurlarıyla destan / masalsı destan ve kahramanlık masalı olarak ele alınıp incelenmektedir (Aça, 2000, s. 13).

2.2. HRİSTİYANLIK ÖNCESİ MACAR EFSANELERİ VE ESKİ MACAR MASALLARININ MACAR HALKBİLİM ARAŞTIRMALARINDAKİ YERİ VE ÖNEMİ

Macar halkının tarihini anlatan ve kronik yazarlarının “*Köylülerin aldatıcı masalları*” ve “*kemancıların uydurma türküleri*” olarak anlattıkları ilk efsaneler tıpkı tarih yazarları gibi geçmişi korumuşlardır. Macar halkının kadim edebiyatının kökleri inançlara yani kadim kültür devrine uzanır. Ataların ruhuna saygıyla birlikte gösterdikleri kahramanlıkların anısının korunması ve yaşatılması, yas toyu ve andaç toyları vesilesiyle ataların işlerini ve vahşi hayvanlarla, insanlarla ve başka unsurlarla yaptıkları mücadelelerini hikâye etmişlerdir. Savaşları, savaşta seçkin kahramanları, başbuğları, hükümdarları, savaş kumandanlarının yaptıklarını anlatan masalsı unsurlarla süslenmiş, onluk anlatılara, ritimli dizelere çevirip masal ederek, türküler söyleyerek, şiir okuyarak ağızdan ağıza yaşatmışlardır. Bir süre sonra dini bakış açıları arka planda kalmış ve kahramanlık türküleri oluşmuştur. Yaşamış başbuğ ve hükümdarların yaptıklarından bahseden kahramanlık türkülerini, ezgileri ve atalardan söz eden türküler meslekten ozanlar tarafından bestelenerek toylarda söylenmiştir. Halkın dilinde

kahramanlık söylencelerinin yanısıra merkezinde mucizevi doğa fenomenleri, canavarlar, insan kaderine yön veren iyi ve kötü ruhlar, periler, cadılar, şeytanlar ve ruhlarla dost büyücüler olan masallar da doğmuştur. Hristiyanlığın kabulü sonrası bu kadim söylenceler ve masalların bir kısmı halk geleneğini ve Ortaçağ tarih yazıcılığıyla aynılıklarını korumuşlardır. Bunlar halkın ruhuna öyle kuvvetle nüfuz etmişlerdir ki, kahramanlık türküleri, baladlar ve masallar bütün yabancı etkilere rağmen nüveyi korumuşlardır. Balad ve masallarda bugün de İç Asya, Orta Asya ve Kafkaslar'ın izleri yaşamaktadır (MN Balassa-Ortutay, 1979, s. 517).

Masalın halkın geleneğe bağlı maddi ve manevi kültürünü kendine özgü metotlarla araştıran, derleyen sınıflandıran ve geliştirdiği teori ve yöntemlerle inceleyen halkbilim (folklor), dilbilim, toplumbilim, ruhbilim, tarih ve din gibi pek çok bilim dalı ile konu ortaklığı, ilgisi bulunan ve birçok bilimle kesişen bir kavşak noktası oluşturmaktadır. Yani folklor malzemesi aracılığıyla yaratıldığı toplum hakkında sayısız alanda bilgi ve veri sunmakta, yok olan insan toplulukları, din ve inanç sistemleri ile ilgili bilgiyi bu yolla edinmemize fırsat yaratmaktadır. Krappe, Eskiçağ dinleri ile folklor arasındaki derin bağdan bahseder. Masal en eski olarak çok tanrıcılığın, Eskiçağ gelenek ve törelerinin izlerini taşır. Masalı ve masal kahramanını yaratan kültür, onu kendi geçmişi, gelenek, görenek, inanç ve adetleri ile ilişkilendirerek oluşturmakta ve yön vermektedir. Masalın din ve inançla ilişkisi için, Macar araştırmacı I. Kúnos, şu yorumu yapar:

“Masallar, hem eski zamanların dinini ve bu dinlerin nasıl olduklarını, hem de geçmiş zamanlarda yaşayanların edebiyatlarını, yargılarını yazılmış tarihlerden fazla anlatır. Halk beyitleri, halkın lirik şiirleri oldukları gibi masallar da epik-destani türünde olup, birbirini tamamlar ve bütünler. Bu sebeplerden dolayıdır ki, dünyadaki her bir milletin, kendine ait “Folklor” unu toplaması ve yayması milliyet namusuna ve borcuna ilişkin kutsal bir görevdir (Kúnos, 2001, s. 112).

Macarlar Orta Asya'dan geldikleri 896 yılından Hristiyanlığa geçtikleri 1000 yılına dek koruduklarını bildikleri eski inançları olan şamanizme dair izleri halk yaratmalarında bugüne dek ulaştırmışlardır. Bu yaratmaların anlatıcıları olan şaman ya da kamlar için Macarcada bilinen en eski kelimelerden olan Fin-Ugor kökenli “*regös*” kelimesi bulunur; bu kelimenin manası kendinden geçme, esrime olan “*revül*” fiili ile ilişkilidir. “*Regös*” lerin anlatmalarını, dinsel ayin ve törenlerde belli ritüeller çerçevesinde ve müzik eşliğinde gerçekleştirdikleri bilinmektedir. Hristiyanlık sonrası devirde de “*destan anlatıcısı*” olarak bu geleneği sürdürdüklerinden haberdarız. Tuna ve

Erdel'deki Sekel bölgesindeki *regös*ler kadim şamanlık hatırasını sürdürdüler. Günümüzde de Noel ve kış dönümü zamanlarında evden eve gezip şarkı söyleyen gençlere de “*regös*” adı verilir (MN Balassa-Ortutay 1979, s. 518).

Macar kadim edebiyatının çağımıza dek korunmuş olan Macar kurucu hanedanının Hun kökenini ve eski kız kaçırma geleneğinin anılarını koruyan köken efsanesi, Álmos'un icraatlarını konu eden inançlara dair *Turul efsanesi* ve hükümdarın seçimi ve kan ittifakı konulu *Beyaz At'ın Oğlu, Lehel'in Borusu, Güçlü Botond* ve daha başka pek çok efsane, daha sonraki efsanelerde ve halk masallarında bulunan ayırt edilebilir kadim unsurlar ve motiflerden Macar halkının hayallerinin üretkenliğini görmek mümkündür. Kadim efsane ve masal edebiyatının zenginliği bunun sözlü tanıklarındır. Masalsı unsurlarla işlenmiş kahramanlık söylenceleri ve halk masalları – Macar edebiyatı ve bütün Macar tarihinin ilk ürünleri – sözlü gelenek yoluyla kuşaktan kuşağa geçmişlerdir. Yazı yazmayı bilmelerine rağmen, kaydetmeyi düşünmediler ya da varsa henüz ele geçmedi. Eski devirlerde kağıdın ya da yazı yazılacak malzemenin elde edilmesindeki zorluklar sebebiyle dönüştürülmeleri gerekiyordu. Bu şekildeki bazı metinler tesadüfen elyazması bir din kitabının kapak katmanları içinde bulunmuştur. Elimizdeki bilgiler kronik yazarları bu sözlü kültürden alıp kaydettiklerinden ve 1800'lü yılların başından itibaren halktan yapılan derlemelerden alınmıştır (MN Balassa-Ortutay, 1979, ss. 518-519).

Sözlü geleneklerden dine uymadığı düşünülenlerin – iyileştirici sözler, büyüler, bazı dualar- söylenmesinin bir süre rahipler tarafından yasak edildiğini ve kuşaktan kuşağa ezberlenerek aktarıldığını da söylemek gerekir. Bunların uzun olanlarını akılda tutan kişiler artık kalmasa da kısa olanlar hala bilinmektedir. Halkbilimci ve halk inanışları araştırmacısı Éva Pócs ve Emese Ilyefalvi bu büyülerini sözleri yazılı (büyü kitaplarından, aile mektupları ve defterlerinden, yemek tarifi defterlerinden ve Karpat Havzası ve Moldova gibi Macar dil alanı coğrafyasından) ve sözlü kaynaklardan derlemiş ve *Ráolvasások* (2015) adıyla, iki cilt (I. cilt: 1851-2012, II. cilt: 1488-1850) halinde neşretmişlerdir. *Anonymus*'un kroniğinde yazılmış olan “*Aşıkların boşboğaz türkülerinden*” ve “*Köylülerin sahte masallarından*” soylu Macar milletinin kökenini ve kahramanlıklarını öğrenmek mümkündür. *Jókai Kódex, Döbrentei Kódex* gibi eski Macar kroniklerinde masallar hala gizli anlamda gözüktür, masalın bugünkü manasında ortaya çıkması 1733'leri bulur. Daha eskiden Gy. Cséri Verestéi'nin (1698-1765) cenaze başındaki yas konuşmasında şöyle yazar: “*Macarlardan başka hiçbir halkın bu*

kadar çok periler ülkesinden bahseden masalı ve söylemi yoktur". Dokuma evlerinde (köylerde dokuma tezgâhlarının olduğu köy odası) ve imecelerde masaları yaşlılardan dinleyen kızlar bunları birbirlerine anlatırlardı. Tembel ve yan gelip yatan uşaklar da çarşı yerinde oturup sinek avlarken, yaşanan olaylardan uydurdukları ve kahramanları periler ülkesinden olan masal ve hikâyeleri böbürlenerek anlatıyorlardı (MN Balassa-Ortutay, 1979, s. 519).

XIX. yüzyılın dönümünde ise masal ve efsane yan yana varolmuştur. Macar masal dünyasının özgün masallarının korunması devrin Avrupa modası masallarının istilası yüzünden ciddi bir tehlikeye düşer. Buna tepki olarak 1782'de çıkmaya başlayan ilk Macarca gazete olan *Magyar Hirmondó*, yabancıları örnek alarak halk edebiyatı eserleri toplamak için okuyucularına çağrılar yapar. Bunun getirisi olarak 1822'de ilk Macar masal derlemesi György Gaál'in kaleminden Almanca olarak yayınlanmıştır. 1847'de Imre Henszlmann *Kisfaludy Társaság*'ın bir oturumunda Macar masallarını sınıflandırmayı dener, daha sonra 1867'de *Kisfaludy Társaság*'ta László Arany üyeliğe alınışı sırasında *Macar Halk Masalları* hakkında bir konuşma yapar. Milli ruhtan beslenerek yollanan eserlerin çığ gibi büyümesiyle Macar halk masallarının ne kadar kıymetli oldukları fark edilir ve hızla biraraya getirilmeye başlanır. Lajos Kálmány, Sándor Solymossy, János Honti, Lajos Katona, Mihály Borbély, Olga Nagy, Gabriella Vöö, József Faragó, Judit Szabó, Imre Katona, Ádám Varga Kibédi, Vámos ve daha pek çok isim Macar masallarının toplanması ve yayımlanması için çalışmıştır (MN Balassa-Ortutay, 1979, s. 520).

Macar masaları araştırılma alanında üç yöne ayrışır; bunlar tarihi-coğrafî, derin ruh bilimi ve yapısal okul olarak tabir edilir. Macaristan dünyada masallarının zenginliği ve işlenmesi ve anlamsallığı bakımından tektir. János Nagy Berze'nin habercisi olan Gábor Pap, ölümünden sonra yayınlanan "*A világ közepé*" (Dünyanın Merkezi) veya "*Égig érő fa*" (Göğe Eren Ağaç) masalı ile devrinin en bilgili Macar halkmasalı araştırmacısıydı. Onun sayesinde Macar masallarında *Güneş Ana* (Gün Ana), *Ay Ana* ve *Yel Ana* üçlemesinden haberdar olundu. Jankovics Marcell 1980'de "*A népmesék és a csillagos ég*" (*Halk Masalları ve Yıldızlı Gökyüzü*) adlı temel oluşturan bir çalışmasını neşretti. Son yılların önemli masal araştırmacı ve yorumcuları ise László Makay, István Harkai, Tibor Mihály Nagy ve Lajos Szántai'dir. Adorján Magyar kutlama ritüelleri, gündelik hayatta toplum nizamının norm sistemleri ve manevî-ahlakî kuralları

konusunda çalıştılar. Gábor Pap halk masallarını manevî norm sistemine göre incelemiştir. Masalların tahlilinde yön tayinini kolaylaştırmaya yarayan çerçeve unsurları olarak, kökleri insani varlığımızın en derinlerine uzanan burçlar kuşağını (Zodiak), yedi gezegeni ve beş element sistemini kullanır. Güneş sistemi (Napút) hem üç boyutlu hem de zamansal anlamı yönünden halk masalı analizlerinde anahtar rolü oynamaktadır; ışık – gölge, iyilik – kötülük, sevgi – kin gütme, bağışlama – öç almanın orantılı açıklamalarında önem taşırlar. László Makay'ın fikrine göre, masal dünyasında da “*bilim halkı gösterir*”. Masal çözümlemelerinde Macar masallarında gizlenmiş totemistik inanışları açıklığa kavuşturur. İnsanların yakınında yaşayan bu hayvanlar totem olduklarında adeta yanına yaklaşılabilir hale gelirler. Macar efsanelerinden buna en güzel örneklerden biri İç Asya atlı göçebeleri devrinden özellikler taşıyan “*Fehér ló fiá*” (Beyaz atın oğlu)'dur. Yine masalarda sık rastlanan “*Sárkány király*” (Ejderha Kral)'ın olduğu bilinen Çin'de, Loyan'da bulunan “*Fehérló*” (Beyaz At) *Manastırı*'nda bugün bile “*Fanyúvő*” (Ağaç Söken), “*Vasgyúró*” (Demir Yoğuran) ve “*Kőmorzsoló*” (Taş Ufalayan) öğretilmektedir. Adorján Magyar'ın incelediği “*Leányszínű Bálint és a Gyöngyszínű Tündér Ilona*” (*Peri Kızı Ilona*) adlı masal da bu tip masallardandır. Masalda “*Bálint*” kadim Macar mitolojisindeki ışığı, aydınlığı veren Güneş tanrısıdır; “*Ilona*” da kamların Ana tanrıçası ve Ay, toprak, suyun tanrıçasıdır. Adorján Magyar'a göre “*Naif Macar masallarındaki şairane ve sembolik peçenin ardında derin bir doğa bilgisi ve ilim saklıdır*”. Bütün bu bilgiler bilinmezken bu masalların naif/doğal ve basit oldukları düşünülmekteydi. Çünkü “*Asya göçebeliği*” öğretisine götüren yol bir derece kötücül bulunmaktaydı (MN Balassa-Ortutay, 1979, ss. 520-521).

Macarca “*mese*” (*masal*) bugün iki farklı manada kullanılan bir kelimedir (Kiszely 2000, ss. 116-118). Buna göre ilk manası masal, efsane, hikâye, ikinci manası ise uydurma sözdür. Macar Halkbilim Ansiklopedisi'nde *mese* (masal) sözcüğünün kökeninin atalar devri Ugor birliği dönemine dayandığı ve Ostyak, Vogullarda da aynı şekilde temel kelime olarak “masal, efsane” manasıyla kullanıldığı bilinmektedir. Sonunda yer alan –e Macar dilinin akraba dillerden ayrılışı sonrasında oluşmuş olan bir ses veya şahıs eki ya da küçültme eki olabilir. İlk olarak XIV. yüzyılın sonlarında aldatmacalı masallar diye anılmış olması bu edebi türün ne kadar eski olduğunun da kanıtıdır. XV. yüzyılda artık genellikle “öykü, epik, uydurma hikâye, mesel, enigma”

manasıyla görülmüştür. Murnelius'un 1533 tarihli sözlüğünde masal (fabula) kelimesinin karşılığı "lâkırdı, muhavere, mukaleme" olarak yer almış ve bununla gerçek tarihten ayırt edilerek "palavra, uydurma" manasıyla verilmiştir. Masalın bugünkü manası ise ancak XVIII. yüzyılda oluşmuştur. Macarcada masal (mese) kelimesi masalın Avrupa dillerindeki gelişimini takiben edebi bir eser olarak masal manasını kazanmıştır. Macar halk masalı derleyicileri halen bu geleneğin yaşadığı bir köyde, saatler boyu bir masal anlatıcının yanında oturarak, onun anlattığı birbirini izleyen maceraları, hikâyeleri kaydetmiştir. İlk hayret verici olan şey ise masalda asla ve kat'a inanılmaz bir olayın geçmemesidir: herşey öylesine yerli yerindedir ki, insana öyle gelir! Bu sırrı bilmeyen ve masalların büyülü dünyasından uzak olan biri için masal kahramanlarının maceraları; kaçan âşıkların göle veya üzerinde uçan yaban kazlarına dönüşmeleri, onları takip eden kötünün kandırmacası, alageyiğe dönüşen küçük kral oğlu, ördek ayağında dönen kalenin ejderhalar tarafından kaçırılan kral kızının cesaretle ve mucizelerle kurtarılışı gibi olaylar inanılmaz mucizelerdir. Oysaki masalı dinleyen veya onu hissederek, yaşayarak okuyan bir kişi asla mucizevi kısımlara dikkat etmez, çünkü bu hikâyenin doğal bir parçasıdır. (MN Balassa-Ortutay, 1979, s. 522).

Gyula Ortutay ve Ivan Balassa'nın kaleme aldıkları Macar Halkbilim Ansiklopedisi'nde Macar masalları şu şekilde ayrılmıştır:

1. Peri masalları.
2. Şakacı masallar.
3. Köylü hiciv masalları.
4. Efsane masallar.
5. Hayvan masalları.

Sihirli masallar Macar köylü edebiyatının en önemli ve bilinen türüdür, bütün Macar masallarının da yaklaşık yarısını oluşturur (MN Balassa-Ortutay, 1979, s. 522).

Mucize masallar, Macar masalları içinde en önemli grubu oluşturan peri masallarıyla aynı manada kullanılan yeni bir adlandırmadır. "*Peri masalları*" Macar köylü masallarının en bilinenleri olup, Macar masallarının aşağı yukarı yarısı bu gruba dâhildir. Peri masallarındaki veya hakiki masallardaki periler (İç Asya kökenli Eski Türkçe kelime) insan ya da hayvan şekline girebilirler ve harikulade güzellikteki

doğüstü varlıklardır. Macar halk masallarının bir başka önemli grubu olarak şimdilerde “*Şakacı masallar*” olarak adlandırılan bazen patavatsızca bir mizahla dalga geçilen bazen de başı belaya girip cezalandırılmakla biten masal türüdür. “*Köylü hicivi*” masalları ise Macar halk masallarının yaklaşık % 4,5’luk kısmını oluşturmaktadır. Bunlar efsane ve masallar arasında yer alırlar ve içlerinde doğüstü unsurlar barındırırlar. “*Efsane masallar*” ise ahlâki dersler veren bir tür olup, bir kısmı sonradan oluşmuş olsa da genellikle halk kökenlidir. “*Hayvan masalları*” Macarlarda nispeten azdır, bunlar genellikle Hint-Avrupa kökenli öğretici masallar olup, hayvan mitolojisi konuları işlenmiştir. “*Kahramanlık masalları*” Macar halk masalları arasında az sayıda mevcuttur. “*Hikâye masallar*” a ise nadir rastlanır, Macar masal geleneğine XVI. – XVII. yüzyıllarda girmiştir. Macar düşünce tarzına aykırıdır ve geçmişten izler taşımaz. Yukarıdakilerin dışında Macarlarda birkaç masal çeşidi daha mevcuttur. Örnek verecek olursak “*şeytan masalı*” sık rastlanan bir türdür. Bu masalların genellikle eski dine ve doğuya özgü özellikler taşıdığı düşünülür (Kiszely, 2000, s. 119).

Macar kroniklerinde halkın ağzından kaydedilmiş, ataların yurttutuş devrine ait söylencelerde eski Macarların kadim töreleri, tarihleri, en eski ataları, kahramanlıkları, savaşları, inanışları, mitolojisi anlatılır. Bu söylencelerin halk ozanları tarafından yüzyıllarca terennüm edildiğine şüphe yoktur. Yukarıda belirtildiği üzere kroniklerin yazarları da bu efsanelerin halkın ağzından yazıldığını belirtmişlerdir. Macar etnografyasının temel taşları sayılan bu metinleri bir araya getiren Macar araştırmacılar, ellerinde bulunan metinlerden yola çıkarak Macarların kahramanlık destanın kurulması için çalışmışlardır. Uzun süreler gezerek bunları söyledikleri bilinen “regös”lerin türkü-anlatılarını kroniklerdeki metinlerle birleştirerek bir Macar kahramanlık destanı oluşturma çabasına girişmişlerdir. Masalsı söylenceleri de bu oluşturma sürecine dâhil eden bilim insanları, saray kâtibi Anonymus’un kroniğinde “köylülerin sahte masalları” ve “gevezelikten ibaret şarkıları” diyerek naklettiği metinleri çok yönlü incelemişlerdir (MN Balassa-Ortutay, 1979, s. 552). Voigt Vilmos 2007 yılında MTA’da yaptığı bir konuşmada halkbilim çalışmalarının başlangıcından beri Avrupa’da her milletin kendi kahramanlık destanını araştırdığını; Roland, Igor, Kalevala, İlyada destanlarıyla milletlerinin gurur duyduklarını söylemiştir. Macar bilim insanlarının da bu konuda yapılan diğer kahramanlık eposu oluşturma çalışmalarını örnek alarak XIX. yüzyılın ilk yarısından itibaren bu konuda çalıştığını, milli bir kahramanlık eposu oluşturmak için

şairlerin, edebiyatçıların neler yaptığını daha doğrusu yapamadıklarını açıkça anlatmıştır. Naif epos oluşturma çalışmaları ya kesilmiş ya da önceki devirle çağı birbirine bağlayamamıştır. Sonraları Ortaçağ kroniklerindeki bu metinlerdeki adların ve yer isimlerinin dilbilimciler, edebiyat tarihçilerinin, uygarlık tarihi çalışan bilim insanlarının çalıştığı bu konuyu halkbilim açısından ele alan Sándor Solymossy ve Vilmos, György Györffy, Géza Képes, Lajos Vargyas, Gábor Lükó, Imre Katona, István Pál Demény, László Galdi tarafından farklı şekillerde araştırılarak ellerindeki metinleri ve kutsal kitap kapaklarının içinde bulunan yarım metinleri Macar halk edebiyatıyla ilişkilerini değerlendirmişlerdir (Voigt, 2007, ss. 361-362).

Voigt'a göre Macar arkaik eposunu devlet kurmadan başlatmak gerekir. Avrupa'daki halkların kahramanlık destanlarını incelerken elbette öncelik Fin-Ugor birlikteliğini dikkate alarak Kalevala'yı ve Obi-Ugorların şiirlerini incelemek ve eldeki arkaik metinlerle karşılaştırmakta olmalıdır. Kadim devirlere bağlanmayan bir kahramanlık destanı düşünülemez. Bu halkların mitolojilerini, inanışlarını, avlanma yöntemlerini, yıldızlarla ilgili eski bilgilerini, anlayışlarını ve bunların bağlamalarını incelemek oluşturulacak destana temel teşkil edecektir. Elde edilecek bilgilerin Macarların eski yurtlarına, göçlerine dair kurarken yardımcı olacaktır. Kroniklerin de doğruladığı şiirleri söyleyen “*regös*”lerin bunlarda anlattığı hikâyelerin motiflerini (ejderhalarla savaşma, göğe kaçan hırsız canavarların yenilmesi, göğe eren ağaca tırmanış gibi) Macar masallarında da görmek mümkündür. Bu masallara “*kahramanlık masalı*” denir (Voigt, 2007, s. 363).

Araştırmacıların bir kısmı da bu masalların içerdiği şamanistik öğeleri incelemektedir. Bütün bunları incelerken tek kahramanlı bir kahramanlık destanı yaratma fikri ortaya çıkmış ancak henüz somut bir sonuç elde edilememiştir. *Turul Efsanesi*'ndeki (Emese'nin Rüyası) kan andı, Türkçe kökenli ejderha kelimesi (aynı adlı motifte bundan söz edilmektedir), Macar halkının inançlarında halâ yaşayan ve Türkçeyeyle bağlantısı Róna-Tas Etimolojik sözlüğünde açıklanmış olan şaman (taltoş) kelimesi önemlidir. Efsane ve masalarda görülen, kahramanın başyardımcısı ve dostu, olağanüstü özelliklere sahip, ölen sahibini diriltiren, yelden hatta düşünceden bile hızlı giden, göklerde uçan şaman at inançlarda mevcut değildir. İncelenmesi gereken kelimeler bunlarla sınırlı değildir; kronikler ve o devirlerde yazılan Macarca İncillerin kelime hazinesi incelenmelidir. Kahraman, cesur, alp, batır manasına gelen *bátor*, cadı

manasındaki *boszorkány* gibi birçok kelime kadim zamanlara ait epik için kaynak malzemesidir (Voigt, 2007, s. 364).

Voigt'e göre Avrupa halklarının destan oluşumlarının arka planında söylenceler, efsaneler, masallar, yerel inanışlar ve anlayışlar vardır; Macar kahramanlık destanı için bunlar gözönünde bulundurulmalıdır (Voigt, 2007, s. 368). Yukarıda anlatılan bütün bu çabalar henüz sona ermemiştir. Macar halkbiliminin temelini oluşturan eski kroniklerdeki bu bilgiler Romantizm akımından önce de ilgiyle incelenmiştir. Mátyás Gosárváry'nin 1579'da Erdel Beyi István Báthory'ye sunduğu "*Eski Macarların 'yani Hunların' Yurt İşgali Hikâyesi*" adlı Hunları konu alan kronikte macarlar arasında yaşamakta olan Hun efsanesi, Atilla ve oğullarının çatışması, Sekellerin Erdel'e nasıl yerleştikleri eski kroniklerin verilerinden anlatılmıştır. Romantizm akımının Macaristan'daki milliyetçilik ve halkçılık etkisi ile Macar edebiyatının en büyük epik şairi János Arany (1817-1882) büyük bir Hun epopesi yazmak istemiş ama bu isteğini tamamen gerçekleştirememiştir. Epopenin "*Buda halála*" (Buda'nın Ölümü) adlı ilk bölümü 1864 yılında yayınlanmıştır (Yıldırım, 1981, ss. 460, 473).

Macar Kroniklerinde yer alan ve Hun-Macar Efsane Dairesi ve Akınlar Dönemi Efsane Dairesi söylenceleri Macar halkbilim araştırmalarının temel noktalarıdır. *Sihirli Geyik*, *Emese'nin Rüyası (Tuğrul Efsanesi)*, *Kan Andı*, *Kartalların Saldırısı*, *Andlar*, *Beyaz At Efsanesi* ve Akınlar Devri'nin *Lehel'in Borusu Efsanesi* en eski söylencelerdir.

2. 3. MACAR HALK MASALLARININ GENEL ÖZELLİKLERİ VE MASAL ANLATICILARI

"Macarcada masal "mese", masal anlatmak ise "mesél" demektir; masal anlatıcısına da "mesemondó" denilir. Araştırmacı Ignac Kúnos'a göre masalın tanımı şöyledir: "Masal dediğimiz şey, her milletin dönen aynasıdır. Bu aynaya bakacak olursak, hem eskilerin ibadetlerini, hem eski zamanların ahlâkını da görmüş oluruz" (Kúnos, 2001, s. 112).

Macar halk masalının tarihi, içeriksel, biçimsel, toplumsal ve fonksiyonel sorunlarından bahsederken ilk olarak tarihi problemleri çok yönlü araştırmak gerekir. Yapılan çok yönlü araştırmalarla, Macar halk masallarının izini takip ederek bulunan katmanların yurt tutuş öncesi doğu bağlantılarından günümüze ulaştığı anlaşılmıştır. Burada aranan şey Macar halk masallarını Batı Avrupa masallarından tip, motif ve hatta şekil (form)

yönünden ayırt edici bir tabaka olup olmadığıdır. Birçok karşılaştırmalı çalışma ve tartışmalar sonrasında dikkati çeken konu, bu masalların içinde bulunan yurt tutuş öncesi Macarlığının şamanistik inançsal imgelerini karşılaştırma yapılan Batının benzer masal malzemesinde bulunmuyor olmasıdır. Bu yüzden de Macar masalındaki Doğuya ait şamanistik tabakalar en eski devre ait kısımlar olarak addedilir. Eski inanç imgelemlerinden gelen bu masal motiflerinden en sık rastlanana ‘ördek pençesinde (veya başka kuşların pençesinde) dönen kale (saray, şehir, ev)’dir. Bu motife sadece Macar masallarında değil, Rus ve Doğu Avrupa masallarında da rastlanır. Geniş bir çevreye yayılmış olan bu motif Keltlerin destanının erken devirlerinde ve bazı Batı Avrupa masallarında da görülür. Yapılan son araştırmalara göre, tek başına yalıtılmış denemese bile bu şaman ritüelleri ve ayini ile ilişkili imgelemlerde, anlatılarda zuhur eden Macar halk masalının genetik bağlamıdır. Bu masalarda eski zamana ait toplumsal inançların, ritüellerin çözülüp ortadan kalkmasından sonra halkın hafızasındaki bazı öğeler, motifler kalmıştır. Bu geçmiş yaşamların, inanışların kalıntıları artık insanları eğlendirip, oyalamak için anlatılır olmuşlardır (MN Balassa-Ortutay, 1979, s. 536).

Eski dönemlere dair yazılı metinlerin çok kısıtlı olduğu Macar inanışlarının tarihi gitgide daha çok Macar masallarının destansı dünyasında aranmaya ve kanıtlar bulunmaya başlanmıştır. Bu anlatmaların meşru farklı tarihi devirlerde, dini inanç unsuru olamayacak masalların içinde yaşadığı anlaşılmıştır. Macar masallarının en eski ve birbirleriyle genetik olarak birleşen öğeleri yurttutuş öncesi şaman kut törenlerinden, inanışlarından kaynaklanıyordu. Göğe eren ağaç, ördek (yaban ördeği, kaz vs.) pençesinde dönen kale (şato, şehir vs.), kamın çırağının (masaldaki bağıcı veya büyücü, efsuncu çırağı) aldığı ibret verici dersleri, tecrübeleri, testleri, masal kahramanının bölünmesi/dağılması sonrası derin bir nefes alıp “Of, amma da çok uyumuşum” formülü de, dünyanın ardını gösteren ayna (ya da kamın efsunlu aynası) motifi de bu tip masal motiflerinden sayılır. Bu sonuncusu Gesta Romanorum’da da mevcuttur. Bunları ve benzerlerini akraba ya da birlikte yaşam sürdürülmüş halkların inanışları masallarında ve dolayısıyla sözlü edebiyat ve eski inanışlarında bulmak, en eski ya da ilk örneklerden ziyade ortaklıkları göstermektedir. Eldeki bütün malzemenin içinden bu motifleri tek tek ayıklamaya çalışmak ve bir araya getirmek çok zordur. Örneğin “Of, ne kadar da çok uyumuşum” formülünü şaman inancının dışındaki çevrelerde de bulmak

mümkündür. Ancak veriler genelde dağınık olduğu için yanılmak da olası gözükmetedir (MN Balassa-Ortutay, 1979, s. 536).

Önemli bir nokta da “Bir varmış, bir yokmuş” masal başlangıcı formülünün Macar masallarının anlatımının en eski tabakasıyla olan bağlantısıdır. Slav kökenli kuzeye ait bazı masal başlangıç formelleri bunlar gibidir; Mingrél, Gürcü, Ermeniler gibi Kafkasya coğrafyasında ve Selçuklu Türklerinin masallarında sık rastlanan bu masal başlangıç formülü sonra belli ki buradan da başka yerlere dağılmıştır. Türk, Kafkas ve Macar masallarında görülmesi de eski töreye uygundur, Macar masallarındaki varlığının da yurttutuş öncesi katmana ait olduğu artık kabul edilmiştir. Buna “Bu kuş uçmaz kervan geçmez yerde ne gezersin?” sorusu ve yaşlı büyücü kadının masal kahramanına verdiği “Talihin var ki yaşlı annen adını vermiş” cevabını da ekleyebilmek mümkündür. Araştırmacılar bu sözleri Macarların eski matriarkal toplum döneminin hatırası kabul ederler (MN Balassa-Ortutay, 1979, ss. 536-537).

Ortutay’a göre, Stith Thompson yazdığı halk masalına dair büyük eserde birkaç sözle bahsettiği Macar halk masalının açık seçik belirttiği Germen niteliklerini önemli saymasının yanısıra atıflarında Doğu ve Batı Avrupa masal bölgeleri arasındaki yerinden de bahsetmesi uygun olurdu. Bu Çek ve Güney Slav masalları için de geçerlidir. Kısa bir inceleme ile hatları tek bir yere bağlamak çok zordur. Hiç şüphe yoktur ki Avrupa halk masalları içinde diğerlerinden ayrılan gruplar vardır, ancak Macar halk masalı Doğu Avrupa halk masallarındandır. Böyle olmakla birlikte bir eserinde eski zamanların mirasını özümlemiş masallar arasına Macar halk masallarını da dahil etmiştir. Fin-Ugor kökenli Macarlık daha yurttutuş öncesi bin yılında Türk kabileleri ile ayrılmaz bir karışım halindeydi ve medeniyetinin, kültürünün temelini bu devirde yaşanan ikilik belirlemiştir. Bunun yanısıra, şimdiki son yurda varana dek alınan İç-Asya, Kafkasya kırsalı, İrani kültür etkilerini ve bağ kurulan Eski Slav, Bizans medeniyetinin etkilerini ve 896 yılı sonrası yeni yurdun bulunduğu yer nedeniyle kültürleri birleştiren, hassas bir odak noktası haline geldiğini de hesaba katmak gerekir. Şüphe yok ki bütün bunlar Macar medeniyet tarihini ve ondaki köylülük kültürünü de karmaşıktırıştır; pek çok çelişkili ögenin birleşmesi, bir bütün halinde inşasıyla bugünkü duruma gelinmiştir. Aslında Batı Avrupa masal dünyasının sınırında yer alan Macar halk masallarının renklilikleri, zenginlikleri bundan kaynaklanmaz. Bu masallar içlerindeki sayısız tarihi ve kültürel özelliği çözmeye olanak sağlarlar: bir tanecik

masalda sayısız medeniyet etkisini bulabilmek mümkündür. İşte eğer Macar halk masallarının kendine özgü hattından bahsedilmek istenirse, icra üslubundan, stile dair özelliklerinden bahsetmek gerekir ki başka halkların masallardaki benzer karakteristikleri de bunlara dahil etmek lazımdır (MN Balassa-Ortutay, 1979, s. 537).

İlk olarak Macaristan'ın Doğu-Batı arasındaki yeri ayırt edici bir özellik olarak söylenilebilir. Macar halk masalındaki çok katmanlılığın en önemli sebebi bulunduğu coğrafi bölge sebebiyle aldığı etkilerdir. Buradaki halkların karmaşık tarihi, yüzyıllar boyu değişen etnisiteler arasındaki ilişkilerin çeşitliliği ve zenginliği bütün bu değişik etkilerin sözlü kültürde yerleşmesini sağlamıştır. Son olarak büyük Germen ve Slav toplulukları arasına kamalanmış Macarlığın masallarındaki şamanistik unsurların tarihi geçmişine ve atalarının etnik bağlantılarına uzandığını da unutmamak gerekir (MN Balassa-Ortutay, 1979, s. 537).

Masalın içeriksel meselelerinin ardından masal anlatma geleneğinin toplumsal tabakalarla olan ilişkilerine bakmak gerekir. Bundan bahseden bazı kayıtlar mevcuttur; XVIII. yüzyılda soylu küçük beylerle küçük hanımlar arasında masal anlatma yaygındır. Burjuvazi devrinde de mukaleme sırasında masal ve komik hikâyeler anlatma modası vardı. XVIII. yüzyıla dair elde bulunan veriler de askerlik hayatının meşakkatli ve uzun yılları boyunca masal kelimesinin bu küçük zorunlu topluluklar için avuntu edici bir özellik taşıdığını gösteriyor. Akşamları, dinlenme zamanlarında yatakhanelerde uzun uzun masallar anlatılırdı. Masalları sırayla anlatmak gerekirdi, ve kim masal anlatamazsa onu kendi aralarında merasimle rezil edip, yerin dibine batırırlardı. Bunun da masal anlatıcı tarafından uygulanan bir usulü vardı; buna göre anlattığı masal dinleyicilerin ilgisini çekiyor mu yoksa masalı anlatmayı orada kesmesi mi gerekiyor anlayabilirdi. O “Kemik mi?” diye sorduğunda, dinleyicilerin çoğu “Et” ya da başka şekilde “Kiremit” (veya çanak çömlek) diye cevaplarırsa anlatmaya devam edebilir, ama sadece bir-iki kişi cevap verirse kesmesi gerekirdi (MN Balassa-Ortutay, 1979, ss. 537-538).

1938'de Nyírség'de kayda alınan 86 yaşındaki Mihály Fedics çocukluk döneminin masal anlatma geleneklerini şöyle anlatır: “Eskiden lâmbamız yoktu, bükümhaneyi aydınlatan ocağın ışığının etrafında kadınlar otururdu... Erkekler de toplanırlardı. Hepsinin de kepenekleri vardı, onları katlarlar, evin tabanına koyarlardı, sonra üzerine

oturlardı veya ki isteyen kendininkini serer, üzerine yüzükoyun yatar. Bu adamlar keyifle şarkı/türkü söylerlerdi, birbirlerine masallar anlatıp dururlardı. Ortamda bir sükunet olurdu. Ben anlatılanları kuytu yerimde dinler, duyduğum herşeyi aklımın bir köşesine yazardım. Erkekler anlatır dururlardı, öyle olurdu ki biri ‘tamam ben artık gidiyorum’ dedi mi başkası anlatmaya devam ederdi. Kimse devam etmezse o zaman da birinden anlatmasını isterlerdi. Sonunda ben de öğrendim; bir kulaçlık ağacı kestim, ormanda yer açtım, anlattım da anlattım. Orada geniş bir mutfak vardı, içine yetmiş kişi sığardı. Bu mutfakta bütün gece masallar anlatır dururduk. Anlatan kişi bazen aniden durup, keskin bir şekilde ‘Kemik!’ diye bağırdı, dinleyicilerin çoğu ‘Çanak çömlek!’ diye cevaplarırsa anlatmaya devam ederdi, ama iki-üç kişiden ses çıkarsa artık masala devam etmezdi. Masal yüzünden birileri uykuya dalarsa diğerlerini de uyku basardı çünkü bütün gün çalışırdık. Ama ben, eğer yedi tane masal anlatılmış olsa bile gözümü kırpmadan dinlerdim...” Bu tutkulu eski masal öğrencisinin anlattıkları, çalışma ve dinlenme ortamlarının masal anlatma gelenekleri ana hatlarıyla yaklaşık iki yüz öncesine kadar geçerlidir (MN Balassa-Ortutay, 1979, s. 538).

Bir halk türküsü tek başına söylenebilir ama halk masalı için bu mümkün değildir, masal sadece küçük bir topluluk arasında anlatılarak yaşayabilir. Bunun için en önemli unsur dinleyici topluluğu ve masal anlatıcı arasındaki ilişkidir. Bu ilişki, gelenek taşımının ne şekillerde olacağını, yeniden anlatma, yeniden oluşturma, sanatının ve sunumunun akışını yani masalın var oluşunu belirler. İyi masal anlatıcıları az sayıda dinleyici karşısında masal anlatmaya pek istekli olmazlar. Onların deneyimlerine göre bu şekilde bir nakletme masalın etkileyici üslubuna zararlı bir durumdur; katılımcıları, araya girip konuşanları, güleni, heyecanla ve dikkatle dinleyeni olmayan, derleyicinin anlatıcıyla tek başına bitirdiği masal ebedileşemez. Halk masalı ancak küçük köylerde, çiftliklerin olduğu yerlerdeki topluluklarda masalıcının çevresinde toplanıp severek dinlenince, takdir edilince, eleştirilince yaşar. Masal dinleyicisi masalçıyı yenisini, daha güzelini, rakipleriyle mücadeleye, masalın formülasyonunda etkileşime, zenginleştirmeye, yeni daha yeni motiflerle bağlantılamaya teşvik eder. Aslında bu geleneksel masalların ilerdeki oluşumunun, değişiminin, dinleyici topluluğun kendisinin katılımıyla varyantların oluşumunun bir yoludur. Dinleyici eleştiri veya eski geleneksel tarzın talep edilmesi yoluyla masalçıyı denetler. Masalın anlatımı sırasında çok defa dinleyicilerin daha yenisini, farklısını beklemeleri yüzünden yeniden oluşum ve

geleneklere bağıllık arasında bir mücadele vardır (MN Balassa-Ortutay, 1979, ss. 538-539).

Macar köy masalcıları arasındaki araştırmaya göre irili ufaklı masalcı toplulukları bütün köy hayatını çevrelerler; aile çevresinde de genellikle ebeveynler, daha çok da dedeler, nineler çocuklara masal anlatırlar, ancak bazı yerlerde mevcudiyeti bilinen yeni evli genç erkeklerin hanımlarına masal anlatma geleneği de bahsedilmesi gereken bir özelliktir. Masal anlatan nine ve dedelerin yanısıra annelerin de bu işteki rolü önemlidir. Masal anlatılan köy ve köy dışındaki yerler ve topluluklardan bahsedilecek olursa; köydeki masal anlatma toplulukları daha çok muhtelif işlerin yapıldığı zamanlarda oluşur. Ekin biçme zamanı, bu ağır çalışmanın gece paydoslarında (istirahatlerinde) da, geleneksel tütün desteleme, mısır kırma, saman toplama ve bağ bozumu zamanlarında, odun kesicilerin akşam paydoslarında ya da iş yapılamayan uzun süreli boş vakitlerde, kış aylarının kısa öğleden sonralarında ve akşamlarında: 1800'lerin sonlarında ve geçen yüzyılın ilk yarısında bükümhanelerde bu halen devam etmekteydi. Köylerdeki bu evlerde gençler için baş eğlence toplanıp oyunlar oynayıp, şarkı söylemek ve yaşlıların anlattıkları masalları dinlemektir. Köy dışındaki masal etme-anlatma gruplarının başında ise çobanlar, balıkçılar, askerlerin yaşam ortamları, şehir işlerine gidenler (inşaat vb.) ve orman işçileri geliyordu. Ancak gençlerin çalıştığı endüstriyel bölgelerde de (kaldıkları yerlerde), köy etrafındaki sınai işletmelerin işliklerinde de masallar anlatılmaktaydı. Ancak bu köy dışı masal topluluklarında masal dinleyicileri de masal ortamları da farklıydı; bu masallar kısmen sabit karaktere sahip olmakla birlikte, arada bir bitişler veya kopukluklar periyodik olarak yeniden yapılandırılıyor ve böylece kısmi da olsa değişikliğe uğruyordu. Bunun sebebi muhtemelen köydeki ortamlara nazaran daha kısa sürelerle anlatılabiliyor olmalarıydı. Bu iki tür de masalın gelenekselleşmesine damgasını vurmuştur (MN Balassa-Ortutay, 1979, s. 539).

Köy dışında anlatılan masalların içindeki yeni öğeler köy masallarının içeriklerine sızmış, böylece değişmez özelliğe sahip köy masalı da sağlamlaşmış ve kalıcı olmuştur. Ayrıca dinleyicilerin en iyi anlatıcısı ve en iyi anlatılan masalları seçmesi sayesinde bu masalların akılda kalması da mümkün olmuştur. Orman işçileri, askerler, balıkçı ve çobanların birbirlerine anlattıkları zincirleme masallar arasından en iyileri seçen bu insanlar, anlatıcılardan talepleriyle masalların sürekli güncellenerek, renkli eklemelerle ve geliştirilerek anlatılmalarını sağlamış, böylece unutulmadan günümüze ulaşmışlardır.

Bunların hepsinin de masal metinlerine, yapısına, gelenekselleştirilmesine direkt etkisi vardır. Masal anlatıcılarının sanatlarını icra ettikleri özel günler, büyük pazarlar, göçler, dışında, memleketin başka yerlerine gidilerek yapılan işler sırasında yeni öğrenilen masal ve temalar Macar köylü masal anlatıcılarının repertuarı daha da zenginleşmiştir. Elbette bu tip bağlantılar sayesinde etnik ve dilsel sınırlar aşılması masalların göçüne de imkan sağlamıştır. Macar halk masalı, epik nesir tarzının özel yeteneğe sahip anlatıcıların olduğu köylerde halen yaşadığı halk edebiyatı derleyicileri tarafından da gözlemlenmiştir. Bir balad ve halk masalı derleyicisi olan János Kriza, memleketi Sekel'de ancak 1840'larda yazdığı ancak 1863'te basılabilen "*Vadrózsák*" (Yaban Gülleri) adlı eserinde, memleketi Sekel'de yaşayan masalcıları adlarını da vererek sevgiyle anmıştır (MN Balassa-Ortutay, 1979, ss. 539-540).

İyi bir masal anlatıcısı fakir, hatta en fakir köylülerin arasından çıkar. Masalı anlatmak da dinlemek de öncelikle köylü hayatına aittir. Bu yüzden masallara köylü sınıfının inançları, dünya görüşü, yüzyıllar boyunca edindiği ve büyük bir inatla koruduğu eski bilgileri, kelimeleri, yöresel dili hâkimdir. Acımasız ve iblis ruhlu efendilerin hizmetinde çekilen sıkıntılar masallara yansıtılmış, köylülere eziyet eden, kırbaçlatan, aç bırakan, kızlarına, mallarına el koyan beyler ve zorba hâkimiyetleri de bazen insan bazen ejderha olarak anlatılmıştır. Masalda köylü kaderine karşı çıkan kahramanların kötülerle, ejderhalarla nasıl savaştığını, tanrısal güçlerden yardım alarak öcünü aldığını görürüz. Macar köylüsünün zor, perişanlıkla dolu hayatı, serf kaderi en başta gelen konudur. Ancak sadece bu konular değil, Macar halkının ruhundaki şakacılık, mucizelere sevinme ve macera sevgisi, bilinmeyen yerlere duyulan merak da geleneksel Macar masalının baş özellikleri arasında yer alır. Köylü halk da bu tip masalları çok sevmiş ve anlattırıştır (MN Balassa-Ortutay, 1979, s. 540).

Fakir bir köylü olan masalcının hayatı ve deneyimleri masaldan bize yansır. Macar masalının dolambaçlı ama kolay anlaşılır ve renkli cümleleri bu köylü geçmişine borçludur. Hali vakti yerinde olan yüksek sınıf masalcıya masaldan çok birkaç anekdot anlattırmayı tercih etmiştir. Eski zamanların Macar köylüsü için bu masallar yaşamının bir parçasıdır, masalla yaşar. Sadece bunlar değil şakacı masallar, yalancı masallar, şeytan masalları da, hayvan masalları ve hayatın günlük sorunlarından, olan biteni anlatan masallar da bütün Macaristan'da sevilerek dinlenmiştir. Macar masal derleme metinleri üzerinde yapılan dilsel çalışmalar bunların özgünlüklerini doğrulamıştır; dış

etkiler diğer Avrupa masallarında olduğu gibi yoğun ve güçlü değildir. Macar dil bölgesinin çok farklı yerlerinde rastlanan aynılıklar bunu kanıtlamaktadır. Elbette şehirleşme, burjuvazinin dili ve hikâyeleri, modernleşme bu işin sürdürülmesini ve geleceğini etkilemiştir. Masal icracılarını dinleyen çocukların gelecekte masal anlatıcısı olabilmeleri için günümüz Macaristan'ında ve Erdel (Transilvanya)'de masal yarışmaları, masal anlatma günleri düzenlenmektedir. Ayrıca çok tanınmış bazı geleneksel masalcılar ülkeyi gezerek her yerde masallar anlatmaktadırlar. İnançları, töreleri koruyan Macar köylü geleneği bu masalarda yaşamaktadır. İnternet sayesinde bu masalları anlatıcılarından dinlemek mümkün olmaktadır. Eski Macar halk masallarının yaşaması ve gelecekteki kaderi bugünkü masal anlatıcılarına ve masalları dinleyip korumayı bilen dinleyicilerine bağlıdır. Masalların içinde sadece eski inançlar değil, töreler ve gelenekler de bugüne dek gelebilmiştir. Masalcı bunları kendi drama yeteneğini kullanarak, sesini değiştirip ya da farklı jestlerle anlattığından dinleyici için masalların inanılmaz olmaları değil içine girdikleri dünyada kendilerini bulmak önemlidir. İyi bir masalcı hem iyi bir hafızaya sahiptir hem de güzel sözlüdür (MN Balassa-Ortutay, 1979, s. 541).

Dağınık manada mitolojik sayılan masal, geniş manada ise halk edebiyatının en büyük eser türüdür. Macar halk masalı en eski, yurttutuş öncesi, hala İç Asya kökenli ve kendine özgü mitolojik bir masaldır; kahramanlık masalı, peri masalı ve sihirli masallardan oluşan masal hazinesi dünyanın en zengin masal edebiyatına sahiptir. Kadim mitolojiye ait unsurları ve motifleri bünyesinde barındıran Macar masal kahramanları ve karakterleri, doğaüstü varlıkları ve onların maceraları Avrupa inanışları ya da Avrupai düşünce yapısıyla anlaşılacak kadar farklıdır. Uzaktaki ülkeden kastedilenin sadece gök kubbenin altında olmadığı ya da yerin altındaki dünyanın üç katlı, yaşam ağaçlı dünya düşüncesinden geldiği eski inanışlarla açıklanabilir. Eski Macar masallarında yer alan mucizelerin, yaratıkların sadece kişisel bir imgelemin ürünü olmadığı, kadim zamanlardan itibaren biçimlenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Kahramanlık masalı İç Asya'nın şaman inanç-düşünceleriyle açıklanabilir; bunlardaki kahramanlar kah Güneş'i, Ay'ı ve yıldızları esaretten kurtarıp azad ederler, kah hayat veren suyu ejderhanın zorbalığından alırlar, kimi zaman göğe eren ağaca tırmanırlar, kimi zaman da o çok akıllı, insanların dilinden konuşan atlarıyla şaman (táltos) düellosu yaparlar. Tündér Ilona'nın yıkısının kumanda ettiği düello buna güzel bir örnektir.

Altın postlu yilkının çalınması da bozkır halkının at çalma yöntemiyle yapılır (MN Balassa-Ortutay, 1979, s. 542).

Yaşlı köylülerin iyi hatırladığı gibi I. Dünya Savaşı öncesinde masalcılar köylerin en önemli sözcüleri ve eğitmenleriydiler. Bu insanlar kendi tabiatlarının, kavrayışlarının ve de dinleyicilerin biraraya gelmesiyle ayrı ayrı söz sanatlarında uzmanlaştılar. Kahramanlık masallarını ve sihirli masalları yetişkin erkeklerin biraraya geldiği yerlerde anlatan masalcı çoğunlukla herkes tarafından itibar edilen bir erkekti, bükümhanede yani köy evindeki iplikçi kızlara anlatan ise çoğunlukla artık bir iş yapamayacak yaşta sayılan bir hanımdı. Yaşlı masalcı hanımın eğitici konulu örneklendirmelerle bezenmiş duygulu peri masalları, aşk hikâyeleri dinleyicilerini hem oylar hem de eğlendirirdi. Bükümcü kadınları, delikanlıları, tütün saranları ince esprili gerçekçi masallarla, nükteleriyle, şakalarıyla kahkahalara boğarlardı. Çocuklardan oluşan daha az sayıda bir gruba da çocuk masalları anlatırlardı. Macar halk masalı türünün ayrılması ve derlemelerin yapılmasından sonra yayımlanabilen kısmının bunların ancak yarısı olduğu bilinmektedir. Macar halk masallarındaki doğruluğa inanç, şakacılık, inanılmaz mutluluklar, serüven aşkı bilinmeyen dünyaları bilmek isteyen dinleyicileri kendine hayran bırakır (MN Balassa-Ortutay, 1979, s. 552).

Masalı dinleyen ya da onu okuyan kişi anlatıdaki mucizevi kısımlara değil mucizenin kendisine dikkat eder. Masaldaki halkın dilindeki olayın mucizesi doğal bir unsurdur. Macar masallarının önemli bir unsuru da anlatılış şekli ve dinleyicileridir. Masalın önemli karakteristiği derecelendirmedi; kahraman gittikçe daha zor engellerin üstesinden gelir. Macar halk masallarında gereksiz yere uzatılmış tasvirler, klişe tiplere yer yoktur. Masalların temelinde mitolojik dünya görüşünde merkezde yer alan “göğere ağaç” vardır; yeri ve göğü birleştiren bu ağaç, yukarıda bulunan Tanrı ve aşağıdaki dünyada yaşayan insan ve yerin altındaki dünyayı temsil eder. Doğunun mirası olan “Hayat ağacı”, hayatın tanımlayıcı bir simgesi olarak görünür. Güneşin masalsı manası tamamen istisnaidir, “Düzen aydınlığı” doğurur, aydınlıktan da “Güneş” doğar. Böylece masalın konusu açıkça veya örtülü şekilde hep Güneşin etrafında döner. Işığın çalınması Güneş ve Ay tutulmasının metaforudur. Işığın çalınmasından bahseden masalların temel tipi “Gökcismi kurtaran”dır. Bu masalarda ejderha, dev, ayı, deniz canavarı ve şeytan Güneş’i, Ay’ı ve yıldızları çalar. Geleneksel masalcı ortamları (uzun kış geceleri, bükümhaneler, köy imeceleri) günümüzde tamamen kaybolmuştur. Bugün

sözlü gelenekten gelen eski masalları anlatmaya devam eden artık ancak birkaç masalci vardır; çoğunluğu şimdi basılmış olan masal derlemelerindeki masalları anlatmaktadır (Kiszely, 2000, ss. 118-121).

2.4. MACARİSTAN'DA HALK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI

“Her beşerî tekkemmül, milli, dünyevi ve ferdidir. Her millet saadetinin merkez noktasını, güllenin siklet merkezi gibi kendi içinde taşır” diyen Herder, Orta Asya'dan gelip hristiyan Avrupa'da kendilerine yeni bir kimlik edinmiş olan Macarlar için etkisi günümüze dek ulaşan bir kehanette bulunur. Herder, 1791 yılında yazdığı *İnsanlık Tarihinin Felsefesi* (Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit) adlı eserinde Macarlar için *“Şimdi Slavlar, Almanlar, Rumenler ve başka kavimler arasında, nüfusun küçük bir kısmını oluşturarak, burada yaşıyorlar, fakat yüzyıllar sonra dillerini bile bulmak mümkün olmayacak”* diye dile getirdiği görüşü Macar aydınlarında sarsıcı bir etki bırakmıştır. Macarcada bir deyim haline gelmiş *“Herder'in Kehaneti”*ne (Herder jóslata) günümüzde de Macar dili ve kültürünün geleceğine dair tartışmalarda sık sık atıfta bulunulur (Doğan, 2007, s. 5).

1800'lerde Macaristan'da etkisi göstermeye başlayan Romantizm akımı halkçılık, milliyetçilik kavramlarının ülkeye getirdiği heyecan, serflikten kurtuluş, devrim, Habsburg Hanedanı'ndan kurtuluş, dil yenileştirilmesi resmi dil olan Latince'den halkın diline, Macarca'ya geçiş Macarlarda nereden geldiklerine, Doğulu kökenlerine, kadim Macar tarihine karşı büyük bir alaka yaratmıştır. Hristiyan Avrupa dairesi içinde bulunmalarına ve 1001 yılında Kral István'ın Hristiyanlığı kabul etmiş olmasına rağmen, Macar soyluları *Yecüc* ve *Mecüc* ile özdeşleştirilen göçebe Hunları ve İskitleri ataları kabul etmişler ve pozitif anlamlar yüklemişlerdir. (Doğan, 2007, s. 7).

Hümanizm, Rönesans ve Reformasyon gibi inanç ve fikir akımları Avrupa ile nerdeyse eş zamanlı olarak yayılmıştır. Aydınlanmanın Avrupa'dan daha geç oluşumu ve toplumun üst tabakalarında etki oluşturması sonucunda en önemli sorun dil olmuştur. Edebiyat dilini yetkin bir Macarca'ya dönüştüren Macar ozanı Bálint Balassi (1554-1594) ve Erasmus'un takipçilerinden *“Yeni Ahit”*i Macarcaya çeviren ve *“Latince-Macarca Sözlük”* ve *“Macarca'nın Grameri”* ni yazan János Sylvester (1504-1551) ve ilk Macar yapay epik destanı *“Szigeti Veszedelem”* i (Zigetvar Savunması) yazan kont

Zrinyi Miklós'tan (1620-1664) sonra ülkeye hâkim olan Habsburg Hanedanı ile Osmanlı İmparatorluğu'nun desteklediği Protestanlık ve özellikle de Balkanlardan çıkıp dünyaya yayılan tek mezhep olan Ünitaryenlik yerini tekrar Katolikliğe bırakmış, ülkede Almanca ve eğitim dili olarak da Latince hakim olmuştur. Macar dili tekrar ikinci plana itilmiştir. Macar halkı bağımsızlığını kazanmak için ilki Imre Thököly'nin 1678-1682 yılları arasında, ikincisi II. Ferenc Rákóczi'nin 1703-1711 yılları arasında ve üçüncüsü de Lajos Kossuth'un önderliğinde 1848'de olmak üzere Almanlara karşı üç kez savaş vermişler ancak tüm girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu savaşlarda yenilen liderler ve destekçileri Osmanlıya sığınmak zorunda kalmış ve Macar siyaset adamı ve tarihçisi Szekfü'ye göre “*Macarlar, Türk – Alman dilemmasından çıkış yolu bulamamıştır*”. Macarlar bu ikilemden çıkış yolunu “*Milliyetçiliğin, Aydınlanmanın ve Voltaire'in düşüncelerinin etkisi altında*” XVIII. yüzyıl ve sonrasında *kültürel milliyetçilikte* bulacaktır. *Macaristan'da Aydınlanmanın dili Macarca, ideolojisi ise milliyetçiliktir*. Macar edebiyatında “*Nyelvújítás*” (Dil Yenileştirme) olarak anılan *Macar Dil Devrimi*'nin doğal bir sonucu olarak 1825 yılında kurulan *Macar Bilimler Akademisi* (MTA), Macar Aydınlanmasının en önemli temsilcilerinden György Bessenyei'nin (1746-1811) ifade ettiği gibi “*Her millet yabancı dilde değil, kendi dilinde alim oldu*” anlayışına uygun olarak Macarca bilim sözlükleri, gramer kitapları, ansiklopedik ve mesleki sözlükler, halk sanatı derlemeleri yayınlamak için harekete geçer (Doğan, 2013, ss. 53-62).

Macarlarda halk edebiyatı için artmakta olan ve bilinçlenen ilginin ilk izleri XVIII. yüzyılın ortalarına tarihlenen edebiyat ürünleri ve halkçı düşüncededir. Bu yüzyıldan itibaren büyük önem taşıyan geleneklere sahip çıkma akımı başlar. Bu akım “*halkçı edebiyat akımı*”dır. János Horváth 1927 yılında “*Faludi'den Petöfi'ye Macar Halk Edebiyatı*” (A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfig) adlı eserinde bu akımın özelliklerini şöyle tanımlar:

“XVIII. yüzyıl ortalarından beri halka özgü geleneklerin kaydedilişi, halk sanatı mirasının teminatı, bekçisi ve yayıcısı olarak büyük bir milli hareket fokurdayıp taşıyor. Milli politikanın ilerleyen içgüdüleri belirsiz bir gelecekte “Avrupa'ya uyumun modern güvencelerini bulmaya çalışırlarken halkçılık akımı dengeleyici bir unsur olarak en eskiyi bize yabancılaşmaktan korudu, kana ve kökene göre en köklü olanın bütün geçmişimiz yoluyla bugüne dek sürekli elimizde olduğu sanılan ya da bilinen, spesifik Macar geleneklerine kök saldı. Büyük bir gelenek hareketi bu yenileşmeye giden dünyada: Halk sanatının kültürel kimliğinin bekçisi, milletin şimdi artık yeniden şekillenen Macarlığının ilerleyişinde, Batı'nın bugününde Doğu'nun öğüdü ve hatırası olacak. Çok defa naifçe, hatta tutuk, mahcup kandırışlarla ama bütününde ele alırsak şaşmayan içgüdülerin

kılavuzluğuyla yolunu bulan bu büyük çaplı akım, doğal amacı olan eski ve yeninin çığır açan büyük bir uzlaştırıcısı oldu” (Horváth, 1927, s. 11).

Doğal olarak bu büyük gelenekleri araştırma hareketi halk edebiyatının farkına varıp, onun değerlerini kendi tarzında kullanmaya çalışmıştır. Derleme yapmaya yönelik ilk girişimlerin harekete geçmesiyle yavaş yavaş derlemeler ortaya çıkmıştır. Bu edebi ilgi, halk edebiyatı meselesini bir daha suskunluğa bırakmadığı gibi, halk şiiriyle uğraşan hareketlere de damgasını vurur. Böylece edebiyat halk edebiyatını kendi içinde değerlendirmek ve temayı, formu, üslubu, dili ondan öğrenmek ister. Genelde dünya edebiyatının etkisiyle içindeki geleneği araştırır. Bu edebiyatın ve kendi bakış açısıyla gerçekleştirilen gelenek araştırmasının tam da halka ait ve eski, halka özgü ve rağbet gören eserlere yönelik aynı tarzdaki ilginin prensipsel tutarsızlığını açıklamaktadır. Elde edilmiş olan her türden, muhtelif ve çoğu kez düşük kalitedeki malzemenin bir araya getiriliş sonrasında edebi anlayış yavaş yavaş oluşmaya başlamıştır. Milliyetçi Macar aydınları ve edebiyatçılar *Magyar Hirmondó* gibi gazetelerde isimsiz ilânlar yayımlayarak gazete abonelerinden halk şarkılarının, halk edebiyatı ürünlerinin derlenebilmesi için ricada bulunmuşlardır. Bu duyurularda *halkı eski olandan ayırt ediş yoktur, ona göre gelenek her ikisidir*. Bu ilanlar zaman zaman cevapsız kalsa da, Macar halkından genellikle destek görmüş; amatör derleyicilerin sayesinde pek çok özgün halk edebiyatı ve dilsel veriye ulaşılmıştır (MN, 1988-2002, ss. 15-16)

Halk şarkılarına yönelik genel ilginin yanı sıra halk sanatının bazı eserleri uzun süre gereken ilgiye lâyık görülmediği için, halk masalına ait artışa geçen malzemenin izlerine ancak XVIII. yüzyılın sonuna doğru rastlanmaktadır. Sárospatak’daki yüksek okulun kütüphanesinden 1789’da kaydedilen bir masal derlemesinin ortaya çıkışı Vas vilayeti toprak sahiplerinden István Szilcz’in derlemesi sayesinde gerçekleşmiştir. Ancak bu derleme Almancadan tam bir çeviri olarak gözükmektedir. Debrecen’li öğrenci Pál Virág, XVIII. yüzyıl sonlarında tutmuş olduğu bu güncede *Masal* adıyla eski bir halk masalından bazı metinleri yazmıştır. Defter “*A világ kerülő ember*” (Karanlık Dünyadan Gelen Adam / Dünyayı Gezen Adam) ve aynı tipte 13 masalı içermektedir. Her ne kadar aktarış nedeniyle masallarımızın sedasını yeterince bulsa da ve bu 13 masalın arasında birkaç özgün Macar halk masalının varlığını sezdiren “*Medve Jankó, Juh fia, Kigyó bőrű kis király*” (Ayı Jankó; Koyunun Oğlu, Yılan Kılığındaki

Prens) gibi masallar olsa da, bu eski masalların çeviri olması da mümkündür (MN, 1988-2002, s. 16).

Bu devirde halk masallarının pek çok okul dramasında kullanılmıştır. Csokonai'nin "*Tempefői*" (1793) adlı eserinde Szuszmir'in anlatılışında en eski halk anlatışına sadakatle öykülenen masalı bulabilmek mümkündür. Artık uyanmakta olan bu edebi ilginin artık halk sanatı meselesini kendi haline bırakamayacağı anlaşılmıştı. István Kultsár 1811'de memleket çapında ve yabancı gazetelerde, 1816'da ve 1818'de ise Hasznos Mulatságok'ta halk sanatına ait eserlerin derlenmesine ilişkin biribiri ardına gazete ilanları yayınlatır. İlk iki duyurusunda artık ayırt etmeksizin eski ve güncel folklorla ait malzemelerin derlenmesini önermektedir, ancak 1818'de yayınladığı ilânda artık kararlı bir şekilde halk şarkılarının derlenmesini vurgulamıştır. Bu çağrılar artık ürünler vermeye başlamıştır. Onların izinde derleme faaliyeti başlar ve dergilerde gittikçe daha çok "*halk şarkısı*" yayınlanmaya başlar. Bu yayınlar Macaristan'da teşvik edici yabancı örneklerin; mesela Grimm kardeşlerin 1812-1822 yıllarında yayınlanan "*Kinder und Hausmärchen*" adlı masal derlemesinin etkisiyle, yabancı merakını tatmin için de başlamıştır. Bu akımla Macar masallarının Alman dilindeki yayınları dizi haline getirilmiştir. Bunlar arasında en başta gelen György Gaal'in "*Märchen der Magyaren*"i 1822'de Viyana'da yayınlanan derlemesi gelir. Gaal bu kitapta 12 halk masalını Almanca çevirisiyle yayınlar. Macarlar bu masalları daha sonraları tanımıştır. János Erdélyi 1846-1848 yıllarında yayınlanmış olan 3 ciltlik "*Népdalok és Mondák*" adlı derlemesine ve 1855'de yayınlanan "*Magyar Népmesék*" adlı derlemesine György Gaal'in masallarından birkaçını almıştır. Gábor Kazinczy ve Ferenc Toldy ise Gaal'in terekesinden 53 masalı 1857 ve 1860 yılları arasında "*Gaal György Magyar Népmesegyűjteménye*" (György Gaal'in Macar Halk Masalları Derlemesi) adıyla yayınladılar. György Gaal'in bu derlemesi o zamana kadar yapılan Macar halk edebiyatı derlemeleriyle belirgin bir bağlantıyı da göstermektedir. Zira bu folklor metinlerini, derlemenin kendi edebi tadına göre biraz değiştirerek yazmıştır. Ancak o zamana kadarki derlemelerden onu ayıran çok önemli bir çabası mevcuttur; en başta malzemesinde ve üslûbunda, yine de halkçı olanı vermek istemiştir. Bu temelde onun derlemesini halkbilimsel açıdan da kullanılabilen ilk Macar halk sanatı derlemesi sayılabilir (MN, 1988-2002, ss. 17-18).

Kont János Mailáth 1814'de Brünn'de "*Magyarische sagen und Märchen*" adıyla kendine ait masal derlemesini Almanca olarak yayınlamıştır. Ferenc Kazinczy'nin Macarcaya tercüme ettiği bu derleme Gábor Kazinczy tarafından Macarca olarak "*Magyar regék, mondák, népmesék*" adıyla 1864'de yayınlamıştır. Bu derleme şimdi artık o kadar önemli sayılmamaktadır; çünkü büyük bir kısmı halk kökenli değildir ve bu halk masalları halktan alınan efsanelerin uyarlamasıyla değil daha çok masal varyantlarından tek tek masal haline getirilerek derlenmiştir (MN, 1988-2002, ss. 22-23).

Macaristan'da 1800 yılı başlarında ortaya çıkan Romantizm akımı Batılı ülkelerden farklı bir gelişim göstermiştir ve tabiatıyla sonuçları da farklı olmuştur. Bu akımın ülkeye getirdiği halkçılık ve milliyetçilik eğilimleri sonucunda sadece bilim alanında değil, epik, drama ve şiirde de Macaristan'da eski anayurdu arayan kendine has bir oryantalizm oluşmuştur. "*Doğulu halk*" olma düşüncesi Macar oryantalizmini batıdan ayırmıştır. Bu durum masal derlemelerinde de kendini göstermiş ve Türklerle ilgili konuların yaygınlığı, ağızdan ağıza yayılan "*azametli, zengin ve acımasız Türk padişahının ve paşaların olduğu*" masal ve zengin anekdot hazinesinin derlenmesine başlanmıştır. J. Troestler'in 1827 yılında kaleme aldığı "*Mesenyomok*"ta (Masal İzleri) söylediği gibi, Macar masalları birçok Doğulu motifi bünyesinde barındırır. Halkçılık çabasıyla yapılan bu derlemelerden György Gaal'in 1857 yılında yayınlanan "*Magyar népmesegyűjtemény*"ninde (Macar Halk Masalları Derlemesi) ve László Merényi'nin 1862'de yazdığı "*Sajó völgyi eredeti népmesék*"de (Sajó völgyi Özgün Masalları) Türk sultanının ya da paşaların yer aldığı masallar vardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun 150 yıllık egemenliğinden başka XIII. yüzyıldaki Tatar istilâsının, Türklerle yapılan savaşların da halkın hafızasında derin izler bıraktığına şüphe yoktur. Bunlardan başka Macarların paganlık dönemine dair kroniklerde, XI. yüzyıl öncesi Macar tarihinin Hun-Macar akrabalığı düşüncesinin egemen oluşu da Romantizmin milli hislerdeki etkisini artırmış ve farklılaştırmıştır. Ele geçen kroniklerdeki eski gelenekler ulusal heyecanı canlandırmış ve güçlendirmiştir. Gelenekleri kurtarma çabası ve halkçılık eğilimiyle bu tip derlemeler yapılmıştır, ancak bu etki edebiyata da yansarak Macaristan'ın ulusal şairi kabul edilen ve Habsburglara karşı yapılan 1848 Devrimi'nin önemli şahsiyeti Sándor Petőfi (1823-1849), 1846'da yazdığı "*János Vitéz*" (Kahraman Yanoş) eserinde masallardaki bu Doğulu motifleri edebiyata aktararak ebedileştirmiştir (Yıldırım, 1987, ss. 465-466).

Bu güçlü etki ile Doğuya ve özellikle Türklere ait atasözü ve mesel derlemeleri yaygınlaşmış, birçok yazar bu konuda çalışmıştır. XIX. yüzyılın ilk yarısında “*Ezeregyéjszaka meséi*” (Binbir Gece Masalları) şair ve yazar, Macar Bilimler Akademisi ve Kisfaludy Cemiyeti üyesi Mihály Vörösmarty tarafından Macarcaya çevrilmiştir. Bunun haricinde şair ve yazar Károly Kisfaludy’nin kaynağı belirlenememiş olan 1831’de yayınlanan sekiz ciltlik “*Keleti közmondások. Oğuz könyve*” (Doğu Atasözleri. Oğuz Kitabı) adlı eseri, Gergely Czuczor’un Macar Bilimler Akademisi arşivinde kalan basılamamış “*Török közmondások*” (Türk Atasözleri) derlemesi; derlemeci, reformcu yazar, Macar dil yenileştirmecilerinden ve adıyla anılan Tewrewk Kroniği’ni keşfeden József Ponor Tewrewk’in 1825’de yayınlanan “*Keletiek és nyugatiak morálja. Közmondásokban.*” (Doğuların ve Batıların Ahlâkı. Atasözleri Işığında.) ve çeşitli dergilerde yer alan derlemeler “*Török közmondások, 1837*” (Türk Atasözleri), “*Török közmondások, I. Társalkodó, 1834*”, “*Török közmondások, II, Társalkodó, 1834*”, “*Keletföldi példa beszédek. Török, kinai, arab közmondások, Társalkodó, 1835*” (Doğu Meselleri. Türk, Çin, Arap Atasözleri) mevcuttur. *Kurân-ı Kerim* de (Alkorán) 1831 yılında ilk defa Macarcaya çevrilmiştir. Bununla yetinilmemiş, dergilerde sözü edilmiş ve alıntılar yapılmıştır. Zaten çok daha önceleri İstanbul’da Avusturya elçisi olarak uzun süreler bulunan ve Doğu dillerine hâkim olan oryantalist Kont Imre Reviczky Károly 1771’de *Hafiz*’ın *Divân*’ından on altı odu Latinceye çevirmiştir. 1851 yılında Türkçe bir gramer kitabı yazan Macar oryantalist János Repiczky, 1848’de Türk, Arap ve Fars şiiri arasındaki koşutluklar üzerine bir ciltlik şiir ihtiva eden bir inceleme yazmıştır. Bakışlarını Doğu’ya çeviren Macaristan’da anayurdu arayan ve Doğu özellikle de Türk etnolojisini, edebiyatını, toplumsal ve siyasal durumlarını inceleyen bu heyecanlı araştırmalarda en büyük pay Macaristan’daki Türk dünyası ile ilgili kaynakların araştırılmasına aitti. Samuel Decsi’nin giriş kısmında “*Yüz elli yıl birlikte tuz ekmek yediğimiz Türkleri bu açıdan kimsenin incelememiş olması oldukça üzücü bir şey*” yazan bilimsel eseri “*Osmanográfia*”nın (1788-1789) (Osmanografi, yani Türk İmp.’nin Coğrafi, Ahlâki, Dinî, Etnik ve Askeri Durumunun ve Macar Krallarına Karşı Yaptığı Ünlü Savaşlarının Toplu Tasviri, Viyana.) yayınlanışını takibeden zamanlarda pek çok Romantik yazarın baş kaynağı olmuştur (Yıldırım, 1987, ss. 467-469).

Halkın bu coşkusu kuruluşundan itibaren *Magyar Tudományos Akadémia*'nın (Macar Bilimler Akademisi) çalışmalarında da etkisini hissettirir. Akademi'nin bu türde yapılan ilk çalışması bir bölgesel sözcükler (dialekt) derlemesidir. Bir araya getirilen malzemenin değerlendirilmesi sonrası Akademi 1838'de "*Magyar Tajsótár*" (Macar Dialekti Sözlüğü) yayınlar. Ancak akademi üyelerinden halk şarkılarının da derlenmesini ister. Bu çağrı ülke çapında hoşnutlukla kabul görür ve Akademi'nin elinde kısa zaman içinde halk şarkıları ve az miktarda da olsa masallardan oluşan görkemli bir malzeme toplanır. Maddi teminat yokluğundan ötürü yayınlanmalarının gecikmesi üzerine o zamana değin gönderilen ve henüz değerlendirilmemiş olan derlemeler 1848'de *Kisfaludy Társaság*'ın (Kisfaludy Cemiyeti) eline geçer (MN, 1988-2002, s. 25).

Bundan sonra Kisfaludy Cemiyeti'nin bağrında başlatılan bu çalışmayı Macar halk sanatının ilk büyük erbabı bilgin János Erdélyi sürdürmüştür. Köylü bir ailenin çocuğu olan Erdélyi daha çocukluğunda, baba ocağında halk sanatıyla tanışmış ve bu onun ilgisini çekmiş olmalıdır. Bu yüzden halk şiirlerinden çok halk şarkıları ona cazip gelmiştir. Artık bir halk edebiyatı kitabı çıkarma düşüncesindedir ve 1842'de Kisfaludy Cemiyeti üyeliğine seçildiğinde yaptığı üyeliğe kabul konuşmasında halk şiirinden bahseder. Muhtemelen 1843'te yaptığı ve halk edebiyatının sorunları hakkında bilgi veren ayrıntılı konuşmasıyla Cemiyet üyelerini bir halk şiiri derlemesi çıkarılmasına ikna eder. Bu sırada Kisfaludy Cemiyeti Akademi'den o zamana dek derlenmiş olan halk şiiri malzemesi isteğinde bulunur. Yayınlanacak olan bu derlemenin kaleme alınması işiyle de János Erdélyi görevlendirilir. János Erdélyi'nin kaleme aldığı "*Népdalok és mondák*" (Halk şarkıları ve Efsaneler) adlı derlemenin I. cildi 1846'da, II. cildi 1847'de, III. cildi 1848'de yayınlanmıştır. Bu derlemeyle bağlantılı olan "*Magyar közmondások könyve*" (Macar Atasözleri Kitabı) ise ancak 1851'de yayınlanabilmiştir (MN, 1988-2002, s. 263).

János Erdélyi'nin üç ciltlik "*Népdalok és mondák*" (Halk Şarkıları ve Efsaneler) adındaki bu eserinin yayınlanması Macar halk şiiri derlemeleri tarihinde önemli bir sınır taşıdır. Şayet içinde önemsiz sayıda halka ait olmayan bazı ürünler varsa da, bunları halkın orijinal eserlerinden itinayla ayırmıştır. İkincinin cildinin önsözüne göre yazar, bu şarkıları halk arasında yaşadıkları özgün, gerçek halleriyle, yani nasıl var oldularsa o şekilde verme prensibinde çoğunlukla ısrarcı olmuştur. Her üç ciltte de ciltten cilde

artan bir miktardaki masalı da “*Mondák*” (Efsaneler) adıyla yayınlamıştır. Masalların yayımlanması içinde de bu ilkesinden vazgeçmek istememiştir. Gönderilmiş olan “*halka ait metinde*” değişiklik yapmak istememiştir, ancak gönderilen metinler çoğu zaman orijinal değildir. Zaten bunu da dilinin halk masalı dili ve üslûbunun da olmamasından anlar. 1855’de yayınlanmış olan “*Magyar Népmesék*” (Macar Halk Masalları) adlı kitabı da çoğunlukla bu konuyla ilgilidir. Bu yüzden halk masalı derlenmesi alanındaki eserleri halk sanatının başka dallarında olduğundan daha az önemlidir. Erdélyi’nin yayınlama tarzında halk şiiri derlemesi prensip olarak bütün bakış açısında bulunur; oysa kuramsal çalışmalarında halk şiirinin iç dünyasının sayısız yasaya uygunluğu kuralı ifadelerini bulmuştur. Artık Kisfaludy Cemiyeti’nde 1842’de yaptığı konuşmada halk sanatının görünüşte birbiriyle çelişen iki önemli özelliğini tamamen idrak etmiştir. Bu ilk özellik; halk sanatı için genel geçerliliği olan hakikat, *her halkın halk sanatında genel, ortak, evrensel olan insanî duyguların, düşüncelerin dile getirilmesidir*. Bu temelde her halkın sanatı birbirine kardeştir. Ama aynı zamanda halk sanatı bir halkın en karakteristik ve en kendine özgü malıdır. Bu sonuncusundan “*Népdal költészetünkrol*” (Halk Şarkısı Sanatımız Hakkında) adlı kitabında şöyle bahseder:

“Halk şiirini bir halkın en milli malı yapan ondaki “temel sesleri yabancıların uzaktan bile yaklaşılamayacağı kadar” iyi koruması ve bunun üzerine kendi gerçeklerini “halkın kendi kanındaki asil gerçekliklerinden” var ettiği öz beğenisi ile onu oluşturmasıdır” (Erdélyi, 1847, s. 377).

János Erdélyi’nin bu pek çok bakımdan çığır açan ve bir tarz yaratan derlemelerinin yanı sıra, bir dereceye kadar farklı tarzdaki masal derlemeleri de ortaya çıkmaya başlar. Bu değişik tarzlardan birisi de Arnold Ipolyi’ninkidir, onun halk edebiyatına yönelik asil merakından bahseden “*Magyarok mythológiájának*” (Macarların Mitolojisi) adını taşıyan bir tür derleme yazısı üzerine Kisfaludy Cemiyeti tarafından 1846’da bir yarışma başlatılmıştır. O sıralarda Ipolyi öncelikle Jakob Grimm’in “*Deutsche Mythologie*” (Alman Mitolojisi) adlı eserini örnek alarak Macar mitolojisinin hala mevcut olan izlerini Macar halk sanatının hatıralarında keşfedebileceğini varsayıyordu. Bu amaçla Macar halk edebiyatı ürünlerini derlemeye başlamıştır ve başkalarını da bunu yapmaları için davet eder. Kısa zamanda devasa bir malzemenin değerlendirilmeye hazır halde ellerine geçmesi üzerine 1854’de yayınlanan “*Magyar Mythologia*” (Macar Mitolojisi) adlı eseri oluşturmuştur. Bu eser Gyula Ortutay’ın

Macar Halkbilim Ansiklopedisi'ne yazdığı giriş yazısında temel eser olarak belirtilir (MN, 1988-2002, s. 264).

Arnold Ipolyi derlenmiş olan bu malzemeyle eksiksiz bir Macar efsane ve masal kitabı halinde düzenleyip yayınlamak istese de, *Mitoloji*'nin yayınlanması sırasında bu derlemenin büyük bir kısmı hazır olmasına rağmen hiçbir zaman yayınlanmamıştır. Bunda muhtemelen *Mitoloji*'yi tartışan ve onun çalışma şevkini azaltan sarsıcı eleştirilerin de büyük rolü vardır. Erdélyi'nin 1855'de yayınlanmış olan masal derlemesi hakkında yazdığı kritiğinde kendisinin de ısrarla vurguladığı konu, bu derlemesinin talepleri karşılamadığını farketmiş olmasıdır. A. Ipolyi'nin düşüncesine göre anlatıcının tutukluklarını aktarıcının yok etmesi gereklidir, “*üstelik iyi ve akıcı masal anlatıcılarımızın tarzı da anlatış şekli için kural olmalıdır*” (Gy. Sebestyén'in aktarımı, 1914). Oysa ki malzemesinin yayınlanışında bu husus özellikle bir külfet anlamındaydı. Zira *Mitoloji*'si için halk masallarında öncelikle verileri aramıştır, bu sebeple içerikleriyle ilgilenmişti ama formlarıyla ilgilenmemiştir. Derlemesinin üslup bakımından ele alınıp düzenlenmesini ise halk dilini ve edebiyatını yeterince iyi tanımadığı için üstlenmemiştir. Bu derlemesi uzun zaman kullanılmamıştır. 1872'de derleyici olan bir arkadaşı Abafi, bu derlemeyi bulmuş ve *Figyelő Dergisi*'nde onun hakkında bir yazı yazmıştır. O sıralar planlanmış iki cilt içinden “*Magyar Népköltési Gyűjtemény*” nin (Macar Halk Edebiyatı) 13. cildi olarak Lajos Kálmány'nın kaleme aldığı ve Gyula Sebestyén'in önsözüyle bir ciltlik masal yayınlanmıştır (MN, 1988-2002, ss. 264-265).

Halk masallarının bu dönemde ortaya çıkan *Erdélyi Grubu* çok daha fazla önem taşımaktadır. Bu derlemelerle Erdélyi öncesindeki daha eski olan aktarma yöntemi klasikleşmiştir. Bu tarzı temsil eden kitaplar: László Merényi'nin Peşte'de 1861'de iki cilt olarak yayınlanan “*Eredeti népmesék*” (Özgün Halk Masalları); yine iki ciltlik Peşte'de yayınlanan “*Sajóvölgy eredeti népmesék*” (Sajóvölgy Özgün Halk Masalları); iki ciltlik ve Peşte'de 1863-1864 yılları arasında yayınlanmış olan “*Dunamelléki eredeti népmesék*” (Tuna Havalisi Özgün Halk Masalları); László Arany'nın “*Eredeti népmesék*” (Özgün Halk Masalları) adlı Peşte'de 1862'de yayınlanan kitabıdır. Bu grubun tamamı János Arany'nın László Merényi'nin “*Eredeti népmesék*” (Özgün Halk Masalları) adındaki ilk derlemesi hakkında yazdığı eleştiriye dayanaktır. Kritiğinde halkın anlatım tarzına hayli yabancı ayrıntılarla dolu betimlemeleri, aslında iyi olan ama

abartılıp doğası bozulan bir dialog tarzı, halka ait olan ama abartılan süslemeler, gereğinden uzun nakledilen alegorilerin üzerinde durmuştur. László Arany'nin "*Eredeti népmesék*" (Özgün Halk Masalları) adlı kitabında edebî bakış açılı bir derleme yöntemi tam klasik biçimiyle kendini gösterir. J. Arany'nin yukarıda zikredilmiş olan eleştirisinden, bu kitabın verilmiş tarzının teorik temellendirilişini ve onun halk edebiyatı hakkında oluşturduğu anlayışı kavramak mümkündür (MN, 1988-2002, s. 265).

János Arany halk edebiyatını araştırırken, bilhassa halk masallarını özel bir fikirle korumak gerektiği konusunda Macar halkını ikaz etmiştir: "*Masallarımızı yozlaşmadan korumalıyız, çünkü onlardaki edebiyat malzemeleri ve formları halkımızın asıl özüdür*" der. Arany "*bu zamana dek şairin şahsi işini*"; hatalarıyla, garip kısımlarıyla, boşluklarıyla, düğümleriyle nesilden nesile aktararak kalacağını söyler. Ona göre; eğer yeni kelime uydurmak serbest olsa, bir zamanların 'panpoeticus' devrinde aktarılan her bir ozanın eserine bir sonraki nesil el atar, hataları düzeltir, dağılmış parçaları birleştirir, boşlukları düzelterek doldururdu. Ona göre garip olan ise şuydu ki; eserde yok ettiğimiz sadece şairin şahsî anlatımıydı, böylece tümünü halka faydalı hale getirerek halk için milli bir servet oluşturmuştur. İşte böylece halk dilinde yaşayan şarkıları yetenek, şans ve duyarlılıkla uygun bir şekilde derleyip, düzenleyip kâğıda döker. Böylece de naif halk epikleri oluşur (MN, 1988-2002, s. 265).

Bir zamanların 'panpoeticus' devrinden bahsederken Arany'nin kendisinin de ifade ettiği gibi, bu durum hiç kuşkusuz ki bugünkü sözlü halk geleneğinde devam etmekte olan *masal sanatı* için de geçerlidir. Burada 'panpoeticus' eskiden şairlik aktivitesinin tümünü nitelemektedir, yani sadece dinleyen ve anlatan arasında değil, gelenekleri aktaran ve kaydeden arasında keskin bir sınır çizgisi olmadığına atıfta bulunmak ister. Bu durum János Arany döneminde daha ziyade halk edebiyatının bir özelliği idi. Buna uygun olarak halk masalı derleyicisi aşağı yukarı bu eski destan yazarlığı rolünü almaya niyetlenir ve yazardan ya da şairden bu role yakışır bir şekilde bu eksikliğini doldurmasını bekler. O, "*İyi bir derleyici her şeyin üstünde mükemmel bir masal anlatıcısının yetenekleriyle donanmış olmalıdır*" diye yazar. "*Geleneği bilsin, kendisi de onun içinde yaşasın*" der. Halka özgü geleneksel anlatış biçimini yaşatabilmek için her ayrıntısıyla onu izler ve keşfeder. Ona uygun olmayanı farkederek, böyle bir çeşitleme halkın herhangi bir evladından kaynaklanıyor olsa bile ondaki yabancılığı, gelenekten uzak tutumu kendinden uzaklaştırmalıdır. Beceriksiz masalcıların '*efendime söyleyeyim*' gibi

ifadeleri derlemeye girmemelidir. Bu sakıncılık ise daha ziyade yardımcı derleyicilerin çalışmalarının kullanıldığı uygulamalara atıfta bulunur. Özellikle bu tip derlemeler sakıncacı bir bakış açısıyla kalburdan geçirilmelidir der. Ama en başta kendi fikirlerini masallara doldurmaktan kaçınır. Çünkü bu şekilde bir metin oluşturulursa “*halkın ağzından yalan söyleyerek, onu kendisi uydurur*”. János Arany’a göre dinleyicinin kendisi de sonuncu ve derleyen kişi olarak aktarıcılarının arasına girer. O eserini terkedilecek halde terketmez, metnini yazılmış şekliyle miras bırakır. Yani gelenek tarafından aktarılmayan hiçbir yeniliğin derlemeye girmesine müsaade etmez. Ve nihai tespit olarak Arany derleyici hakkında şunu söyler: “*Derleyici hikâyesini anlatırken usta bir masalcının özgürlüğünü izleyebilir ama bu yaratış sürecinde asla olamaz!*”. János Arany’ın çağının ötesindeki bu anlayışı Merényi’nin böyle derişik bir halka özgülikle oluşturmuş olduğu alegorilerini ve düz yazılarını halk masalına uzak bir bakışla ve ikazlar yaparak eleştirir, ancak cümle düzenlerinde var olan halka özgü vurdumduymazlığı ayırt edişinden övgüyle bahseder (MN, 1988-2002, ss. 265-266).

Arany’nın bu yöntemi edebîdir. Çünkü edebiyatın vasıtalarıyla edebiyat için edebî eserler üretir ve bunlar şüphesiz üslubu da malzemesi de halk geleneğinden özellikle edebi eserlerdir. Yine de bu eserlerde halkbilim bakış açısı temelinde gerçeklik unsurunu eksik bulunabilir. Bu şekilde yayımlanmış olan masalların en büyük hatası onları halkbilimsel hakikatler olarak sayılamamasıdır. Çünkü bunlar halk arasında hiçbir zaman idealize edilmiş formlarıyla yaşamamışlardır. János Arany ile benzer yetenekteki kişilerin yüce düşüncelerle ve büyük bir ustalikle yazdıkları bu masalları asla mutlak değerlere sahip etnografik veriler olarak sayılamaz. İşte bu şekilde verilen halk edebiyatı malzemesi – ama, ancak büyük bir titizlikle toplandıysa – tema ve üslup olarak Macar halk edebiyatına özgü olabilir, fakat yine de özgün olduğu söylenemez. Ve üslup olarak asla otantik sayılamaz, çünkü halk masalının üslubundaki doğruluğu saptamamız ancak halktan gelen özgün verilerin temelinde mümkün olabilir (MN, 1988-2002, s. 266). Başka bir eksikliği ise, böylesi bir anlatış şekli yanı sıra varyantların da kayıplara karışıp yok olmaları ya da geriye sadece isimlerinin kalmış olmasıdır veya önemli ve yaygın bir sorunu araştıran bir etnoloğun verilerini ve bakış açısını bilmek istenirse onları sadece çizelgeye almak mümkündür. Öte yandan varyantların ihmal edilmesiyle tam da üslup incelemelerine uygun malzemeyi de yitirilebilir. Sadece otantik olarak halka ait bilgiler halk edebiyatının ruhbilimsel sorularına ve halk

edebiyatına yönelik başlayan bu alâkaya cevap verebilirler. János Erdélyi'nin derlemesinde kendi gösterdiği bakış açılarını takip etmek için ve halk bilimin bu konudan neden saptığını göstermek için kendi türünde klâsik olan bu edebî anlayışa ilginin nedeni de budur (MN, 1988-2002, s. 266).

János Erdélyi'nin bu inisiyatifi henüz el yordamıyla yapılan bir yenilemedir, halkbilim düşüncesine doğru edebi bakış açısından bir sapmadır. János Arany'nın anlayışı ve Lajos Arany'nın derleme metodu ise edebî halka özgülüğü kendi edebî görüşüne göre aradığı halk edebiyatının zirvesidir ve artık zaten klâsik tarzda onu bulmuştur. Ama kendini edebiyattan doğal bir şekilde bağımsızlaştıran, kendi bakış açılarını izleyen halkbilim, kendine özgü başka yollar aramaya devam etmiştir. Bu çalışmalarla eş zamanlı olarak 1863'te János Kriza'nın "*Vadrózsák*" (Yaban Gülleri) adlı ilk ve tek kitabı yayımlanmıştır (Bu eserin ikincisi 2014 yılında Kolozsvár daki Kriza János Enstitüsü tarafından yayımlanmıştır). *Yaban Gülleri* derlemesi onun kendi edebî bakış açısının birkaç tipik özelliğini üzerinde taşır ve belirli bir derecede Erdélyi tarzının da devamıdır (Ulután, 2014, s. 18).

János Kriza'nın Sekel edebiyatının bu değerli malzemeleri hatıratında da zikrettiği gibi, Sekel yurdundaki gidiş gelişleri sırasında keşfetmiş, buradaki halkın ne kadar çok eski bir hazineye sahip olduğunu ve bunları yok olmaktan kurtarmak ve derlemek gerektiğini sezmiştir. Böylece derhal derleme yapmaya başlar ve derleyici arkadaşlarını biraraya toplamıştır. 1842'de ise, artık ne yapıp edip bu malzemenin basılabilmesi için, "*Vadrózsák*" adını verdiği halk edebiyatı derlemesi için çeşitli gazete ve dergilerde ön ödeme çağrısı yapmıştır. Ancak bu derleme ülkenin içinde bulunduğu şartlar yüzünden uzunca bir süre gün ışığına çıkamamıştır. En sonunda, 1863 yılının başlarında "*Vadrózsák*"ın ilk cildi yayınlanır. Bu derlemeyi iki cilt olarak çıkarmayı planladığı ancak ikinci cildi çıkarmayı asla başaramaz. Kriza, Ünitaryen piskoposu olmanın gereği olan görevleri ve ağır ve zor ilerleyen çalışmasıyla ikinci cildin bitmesi öncesinde 1875'de aniden vefat etmiştir. İkinci cildin kullanılıp değerlendirilmeye uygun malzemesi Kisfaludy Cemiyeti tarafından, Pál Gyulai ve László Arany'nin editörlüğünde çıkan MNGY (Macar Halk Edebiyatı Derlemesi) I. ve III. ciltlerinde yayımlanmıştır. I. ciltte Kriza'nın kendisinin bırakmış olduğu birkaç balad ve masalı, III. ciltte ise Kriza'nın terekesinden yazarların seçtiği nispeten yararlı eserleri alınarak yayımlanmıştır (Ulután, 2014, s. 19).

János Kriza “Vadrózsák” adlı bu eserinde halk şarkılarını ve okunur okunmaz ün kazanan (bu baladların ünlenmesinin bir sebebi de haklarında başlayan ve adına Vadrózsa – pör denilen plágium/intihal davasıdır, Kömüves Kelemenné yapı kurban baladı ve başkaları) eski, özgün halk baladlarını, dans şarkılarını, deyimleri, halk diyalektlerine dair bilgilerin yanı sıra bir ciltlik özgün masalı da neşretmiştir. O zamana kadar ki derlemelerden farklı olarak János Kriza’nın en büyük yeniliği dilin ele alınışında olmuştur. Derlemesinde halk edebiyatı verilerinin ışığında halk dilini, hem de soyut bir Sekel dilini değil de çeşitli Sekel diyalektlerini kullanır. Bu diyalektlere ait elinde bulunan özellikli metinleri, yayınlanan malzemenin en küçük parçasına dek sadakatle yansıtır. Bir tek sesin telâffuzu için bile derlemeyi yapan arkadaşlarıyla uzun mektuplaşmalar yapar. Ve derlemenin basımı işine başladığı sırada, Kolozsvár’da bulunan basımevinde tespit ettiği bu değişik seslerin ifadesi için farklı harflerin kalıplarını çıkarttırır ve bu özel harflerin doğru bir şekilde yapılabilmesi için matbaacılarla adeta mücadele eder. Kitabının en sonuna ise Sekel diyalektlerini açıklayan bir incelemesini de ilâve eder. Diyalektlere karşı gösterdiği bu büyük ilgi, onu başkaca bir önem taşıyan halkbilimsel bakış açısını uygulamaya sevkeder. Malzemeyi eserin tasnifi içinde, etnik gruplara göre düzenler ve Háromszék halkıninkileri ayrı, Udvarhelyszék’lilerinkini ayrı yazar. Elbette anlayış ve işleyiş tarzında devrin zihniyetinde kök salmış hataları da görmek mümkündür. Kriza da derlenmiş malzemeye kendisinden eklemeler yaparak bazı yerleri kendi süzgecinden geçirip, düzenleyerek yeniden yazar. Ancak masallarda önemli üslûp değişiklikleri yapmaz, onları içlerinde taşıdıkları lehçesel özelliklerini tam olarak yansıtmak amacıyla yeniden yazar. Gyula Pap’ın 1865’de Sarospatak’da çıkan “*Palóc népköltemények*” (Páloc Halk Edebiyatı) adlı derlemesi ise diğer türlerin yanı sıra halk masallarını da içerir. “Vadrózsák”tan sonra günışığına çıkan bu eser o zamana dek olanlara kıyasla çok farklı olmadığından pek dikkat çekmez. Bu derlemenin değeri giriş bölümünde bulunan Palóc halkının hayatı ve gelenekleri üzerine olan metindir (Ulutan, 2015, ss. 19-20).

Kisfaludy Cemiyeti artık Kriza’nın “*Vadrózsák*” (Yaban Gülleri) adlı halk edebiyatı derlemesinin yayınlanması öncesinde meşgul olduğu düşüncenin sürdürülebilmesi amacıyla halk edebiyatı derlemelerinin yayınlanmasına János Erdélyi’nin yayınıyla devam etmiştir. Kisfaludy Cemiyeti, 1861’de planlanmış olan bu derlemenin editörü olarak Pál Gyulai’yi görevlendirir ve yardımcı editör László Arany’yi ile birlikte

çalışırlar. Bu teşebbüsle Kisfaludy Cemiyeti, “*Magyar Népköltési Gyűjtemények*” (Macar Halk Edebiyatı Derlemesi) adlı serisinin temelini atar. Yakın geçmişe kadar en geniş yayılıma sahip ve en azından şekilsel olarak da birbirine ait olan bu halk dizisi 1872’den 1924’e dek 14 cilt olarak yayınlanmıştır. Bu seri elbette homojen değildir; uzun bir süre boyunca ardı ardına çıkan ciltlerin derlenme ve yayınlanma tarzındaki halkbilimsel bakış açısının değişimlerini yansıtır. İçinde küçük grupları ayırt etmek mümkündür. Bu halkbilim derlemesinin tümü homojen olarak değil, tarihsel olarak gözden geçirilerek varılan bilgiler ışığında değerlendirilmiştir. Derlemenin 1872 ve 1882 yılları arasında yayınlanmış olan üç cildi önemlidir: I. cilt: László Arany - Pál Gyulai: “*Elegyes gyűjtések Magyarországon és Erdély különözö részeiböl*” (Macaristan ve Erdel’in Farklı Bölgelerinden Karışık Derlemeler), Pest – 1872. II. cilt: Károly Török: “*Csongrád megyei gyűjtés*” (Csongrád Vilayeti Derlemesi), Pest – 1872. III. cilt: János Kriza - Balázs Orbán – Elek Benedek – Job Sebesi: “*Székelyföldi gyűjtés*” (Sekel Yurdu Derlemesi), Budapeşt – 1887. Bu seriyi kaleme alan Laszló Arany ve Pál Gyulai aynı zamanda I. cildin de derleyicileridir. Arany ve Gyulai editör olarak “*karışık derleme*”nin artık Erdélyi’de başlamış tarzını devam ettirmek isteğiyle ülkenin farklı bölgelerinden gönderilen malzemeyi derlemek yerine, derleyici şahsı her zaman ve kesin belirleyerek yayınlamışlardır. Bu üç cildin tamamında halk masalları yayınlanmıştır (MN, 1988-2002, s. 267).

İlk bakışta gözükken ve Kriza’nın “*Vadrózsák*” adlı eserinde ortaya çıkan halk gruplarına göre malzeme bilgisi yayınlama temel prensibinin ilerletilmiş şeklini MNGY’nin II. ve III. cildinde bulabilmek mümkündür. Bütün bunlar yazarların gayretinden değil, daha ziyade tesadüflerin bir sonucudur. Örneğin Károly Török tek başına bir vilayetin, Csongrád’a dair tüm halkbilimsel bilgileri toplamıştır. Elde toplanan malzemenin düzenlenmesinde de bu Erdélyi tarzı eserlere göre ayrıntılı bir tasnif yöntemini uygularlar. Bu ciltte yeni eserleri yayınladılar: “*Karácsonyi mysteriumok*” (Noel Gizemleri) ve “*Vizkeresztı Játékok*” (6 Ocak’taki Katolik, Ortodoks ve Evangelistlerin (Üç Krallar) Dini bayramı Oyunları), “*Dajkarimek*” (Dadı Kafiyeleri), “*Gyermek dalok*” (Çocuk Şarkıları) ve “*Gyermek Játékok*” (Çocuk Oyunları) gibi gruplar eklenir.

MNGy’nin bu ilk üç cildinin yayınlanması sonrası Kisfaludy Cemiyeti’nin uğraşısında uzunca bir ara olur; bundan sonraki ilk cilt 1902’de yayınlanır. Bu durum derlemenin

durmadığını derleyicilerin bu derlemeleri paylaşmak için başka alanlar bulduğunu göstermektedir. MNGy'nin I. cildinin çıktığı 1872 yılında yayınlanmaya başlayan “*Magyar Nyelvőr*” adlı dergi halkın dil geleneklerinin yayınlanabilmesi için özel bir bölüm ayırmıştır. Derginin editörlerinin dilbilimsel amaçlı olarak başlattıkları bu bölümde; bununla bağlantılı olarak geleneksel metinlerde halk dilinin kurallarını bilimsel olarak incelemek amacıyla olmuşturlardır. Bu halk dili ve gelenekle bağlantılı metinler içinde özellikle halk masalları yayınlanmaya uygundur. 1900'lü yıllara dek derginin her yılki sayısında dikkate değer sayıda halk masalı bulmak da mümkündür. İlerleyen zamanlarda bu masal yayınlarının ardı kesilmese de sayıları azalmıştır (MN, 1988-2002, ss. 267-268).

Yüzyılın sonuna doğru ise bağımsız masal derlemelerinin arttığı görülmektedir. Dikkate değer olanlardan ilki Palóc yayını olan ve Gyula Istvánffy'nin Liptószentmiklós'ta 1890'da çıkan “*Palóc mesék fonóból*” (Bükümhaneden Palóc Masalları) ve ikincisi de Sándor Pintér'in Losonc'ta 1891'de çıkan “*A népmesékről*” (Halk Masallarımız Hakkında) adlı derlemesidir. Bu iki derleme birbirinden tamamen farklıdır; *Bükümhaneden Palóc Masalları* belirli bir dereceye kadar edebileştirilerek yazılmış, Sándor Pintér ise kullanmış olduğu fonetik işaretleme yöntemi yüzünden baştan sona okunabilmesi çok zor olan bu eserinde Palóc halkının öz dilini vermek istemiştir. Yine bu sıralarda çıkan dönemin en seçkin halkbilim derlemecisi Lajos Kalmány'nın eserleri şunlardır: “*Kószoruk az Alföld vad virágaiból, I-II.*” (Alföld'ün Yaban Çiçeklerinden Çelenkler) Arad, 1877-1878., “*Szeged népe, I-III.*” (Szeged Halkı, I-III.) Arad, 1881-1882 ve Szeged 1891; “*Hagyományok, I-II.*” (Gelenekler, I-II.) Szeged 1914. Kalmány yaptığı derlemelerde değerli ve tamamen yeni bakış açılarına geçerlik kazandırır. Şaşırtıcı bir şekilde diyalekte özgü karakteristikleri algılanmasını sağlamak için özen gösterir. “*Szeged Halkı*”nın ilk cildinde 1879 yılında meydana gelen büyük sel felaketi öncesi eski Szeged halk geleneklerini derlemiştir. Özgün diyalekte has özelliklerin tam değerlerini verebilmek amacıyla elde ettiği her veri sonrasında ait oldukları şehir bölgesini, köyleri, semtleri hatta ve hatta farklı isimleri olan daha küçük yerleri bile saptamıştır (MN, 1988-2002, s. 268).

Szeged Halkı derlemesinin son iki cildinin önsözünde ise Temesköz Macarlarının yerleşim tarihleri hakkında bilgi vermiştir. Katolik Pleban Kilisesi'nin nüfus kütüğü kayıtlarından elde etmiş olduğu veriler, soyadlarının manaları üzerine tespitlerini aktarır.

Temesköz Macarları da Szeged halkıdır, orada yaşayan halk Szeged'den yola çıkmış olan grupların ardıllarıdır. Kálmány, öncelikle araştırmakta olduğu bölge halkının etnik durumunu genel hatlarıyla betimler. Onların çalışmakla geçen günlerini anlatır ve ailevi hayatlarını, geleneksel kılık kıyafetlerini tasvir eder. Halka ait verilerden halkın medeniyeti hakkında sonuç çıkarılabileceğinin bilincindedir. Ayrıca masal anlatıcısının da masalın yaşamasında önemli rolü olduğunu anlamıştır. “*Gelenekler*” adındaki masal derlemesinin II. cildinde, Macar halk masalı derlemeciliğinde ilk kez tek bir kişi tarafından anlatılan masalları yayınlar ve cildin alt başlığı olarak anlatıcısının adını oraya kaydeder: “*Mihály Borbély'nin Anlattığı Göre*”. Kimi incelemelerinde ise Arnold Ipolyi'nin mitolojik görüşünü de modernleştirerek kullanır. Halk masallarının da bu bakış açısıyla incelenmesi için değerli çalışmalar yapar: “*Boldogasszony, ősvallásunk istenasszonya*” (Boldogasszony, Eski İnancımızın Kadın Tanrıçası) Budapest – 1885; “*A hold nyelvhagyományainkban*” (Dilsel Geleneklerimizde Ay) Budapest – 1887; “*Világunk alakulásai nyelvhagyományainkban*” (Dilsel Geleneklerimizde Dünyanın Kuruluşu) Szeged – 1893; “*Gyermek ijesztők és rablók nyelvhagyományainkban*” (Dilsel Geleneklerimizde Çocuk Korkutucular ve Haydutlar) Ethnographia Dergisi, 1893. Kálmány'ın şahsında günümüzün modern derleyicisi belirmiştir. Merakı halk edebiyatının bütün alanlarına yayılır; ancak özellikle gelenekleri taşıyan halkın hayatı, tarihi, geleneklerin iç kaideleri onu kendine çeker. Yapmış olduğu teorik saptamalar yaşayan halk geleneğinin sağlam tanıklığına ve yapmış olduğu doğru araştırmalara dayanır (MN, 1988-2002, ss. 268-270).

XIX. yüzyılın sonunda Macaristan'da etnografya önemli bir destek kazanır ve bunun yarar sağlayıcı etkisi halk edebiyatının araştırılması alanında da kendisini gösterir. 1889'da etnografya ile uğraşanlar ve destekleyenleri tarafından “*Magyar Néprajzi Társaság*” (Macar Folklor Cemiyeti) kurulur ve onu izleyen 1890 yılında da Cemiyet'in çıkardığı “*Ethnographia*” dergisi yayınlanmaya başlar, “*Magyar Néprajzi Múzeum*” (Macar Etnografya Müzesi) ise 1872'de Macaristan Milli Müzesi'nden de zengin bir envanter ve malzeme desteği alarak kurulur. Macar Folklor Cemiyeti maddi imkansızlıklar yüzünden derlemelerin idaresi işini ele alamamıştır ancak o sıralarda Ethnographia Dergisi fırsat buldukça az sayıda da olsa halk masalı yayınlar. Halkbilime olan ilginin artışı ile Kisfaludy Cemiyeti'nin yayınladığı “*Macar Halk Edebiyatı Derlemesi*”nin (MNGy) bir bağlantısı olduğu kesindir. Görülen ilgi üzerine pek çok cilt

daha yayınlanır. Bu yeni eserlerde artık halk edebiyatı hakkında kıymetli gözlemleri de bulmak mümkündür. Bunun sebebi büyük olasılıkla bireysel olarak toplanmaları ve direkt alınan bilgilerden derlenmiş olmalarıdır. Böylece derlemeciler yaşayan halk geleneğinin bizzat kendisiyle buluşmuşlardır. Yayınlanan bu son ciltler artık malzemelerine kaynak olan halk topluluklarını da kısaca tanıtır ve ciltlerin sonuna eklenen notlarda verilmiş olan metinlerin varyantları eklidir. János Berze Nagy tarafından Heves ve Jász – Nagykun – Szolnok vilayetinin halk masalları derlemesi ve Antal Horger tarafından da Hétfalusi Çangoları'nın gelenekleri yayınlanmıştır (MN, 1988-2002, ss. 270-271).

Sonraki yıllarda ilk Macar kuramsal halkbilimci olan Lajos Katona işe koyulur. Onun ilgisi halk edebiyatının tamamıdır, ancak folklora dair çalışmalarının merkezinde halk masalı vardır, 1889'da "Halk Masalları" adıyla çıkan ve ilk büyük öneme sahip halkbilim çalışmasıdır. 1910'daki vefatına dek Macar halkbilimine yön vermeye devam eder. Katona, kıymetli çalışmalarında Macar mitolojisini, Macar halk masallarıyla uğraşan literatürü özetlemiş ve yabancı folklor araştırmacılarının yargıları hakkında bilgi vermiştir. Halk masallarını türlerine göre sınıflandırmak gerektiğini ve bu sayde aralarında yön tayini yapmanın mümkün olabileceğini farketmiştir. Böylelikle Macar halk masallarını tiplerine göre sınıflandırmıştır. Onun "*her halkın bu tür bir sınıflandırmayı kendisi için yapması gerektiği ve ona bir genel – uluslar arası tip kataloğu oluşturulabileceği*" fikrini daha sonraları Aarne Antti gerçekleştirmiştir (MN, 1988-2002, s. 273).

Macaristan'da halkın geleneklerini derleme işi "*Macar Folklor Cemiyeti*"nin "*Dünya Folklorcular Birliği*"nin (Folklore Fellows: FF) Macaristan şubesini oluşturarak katılmasıyla büyük bir ivme kazanmıştır. Bu topluluğun kurulmasıyla özellikle Kuzey Avrupa halklarının folklorcuları meşgul olmuşlardır, aralarında en seçkin yerde ise Finlandiyalılar vardır. Bu yüzden kurulan birliğin merkezi Finlandiya'nın başkenti Helsinki olmuştur. FF'in Macaristan Şubesi'nin kuruluşu sonrasında çok geçmeden derleme işine koyulan Gyula Sebestyén ve Aladár Bán Ethnographia Dergisi'nin 1912 yılında basılan bir sayısını ve yeni bir derleme kılavuzunu hazırlarlar. Ayrıca taşradaki derleyici topluluklarının organize edilmesine başlanmıştır. Taşrada hızla birçok derleyici topluluğu kurularak Győr, Pápa, Sárospatak, Eger ve Nagyszalonta'dan pekçok kıymetli malzemeyi derlemişler, ancak ne yazık ki MNGy'nin XIV. cildi olarak

1924’de yayımlanan ve önemli masal, efsane, söylence malzemelerini içeren bu ciltte sadece Nagyszalonta’ya ait derlemeler yayınlanabilmiştir (MN, 1988-2002, ss. 274-275).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında ise halk edebiyatı derleme işi büyük zorluklarla devam etmiştir. Folklore Fellows’un Macaristan Şubesi bir süre daha ayakta kalabilmiş ve son zamanda millî bağımsızlığını kazanmış olan Finlandiya’dan büyük bir malî destek almıştır. János Berze Nagy FF’in Macaristan Şubesi’nde geniş bir derleme ağı oluşturarak kıymetli bir halk edebiyatı derlemesi olan “*Baránya Vilayetinin Halkı*” adlı kitabı üç cilt olarak 1940’da yayınlanmıştır. Bu sıralarda Gyula Ortutay’ın “*Mihály Fedics Anlatıyor*” adlı kitabı ile MNGy’nin kıymetli geleneği yeniden canlanmıştır ve “*Yeni Macar Halk Edebiyatı Derlemesi*” (kısaca ÚMNGy) adıyla MNGy’nin itibarlı geleneklerinin ardılı olmak ve aynı zamanda yeni, çağdaş bir anlayış ve çalışma metodu yaratmak, oluşturmak istenmiştir. Gy. Ortutay bu eserinde masal anlatıcısının kimliğini çalışmanın merkezine yerleştirmiştir. Böylelikle de geleneğin belli kurallara uygunluğunu açıklığa kavuşturmaya yönelik “*kaynak kişi*” araştırmasının temellerini atmıştır (MN, 1988-2002, s. 275).

Halk masalı araştırmanın bilimsel sorunlarıyla uğraşanlar arasında Sándor Solymossy’nin de adını anmadan geçmek mümkün değildir. Özellikle halk masalının coğrafi tarihinin yayılışını ve tabakalaşmasını ilgilendiren sorunları ve faşizmin kurbanı olarak genç yaşta ölen sanatsal kuram sorunu çerçevesinde yazılmış öncü bir eser veren János Honti’yi araştırmıştır. 1945 sonrasında bu derleme faaliyeti alanında özellikle yayınlama konusunda oldukça uzun süren bir durgunluk dönemi yaşanmıştır. 1953’te ÚMNGy’nin Macaristan’daki Rus işgali sonrası çıkan ilk cildinde çocuk oyunları yayınlanır, bundan iki yıl sonra derlemeler artık yine halk masalları da içermektedir. Sessizliği bozan da Iván Balassa’nın 1963’te çıkan “*Karcsa Efsaneleri*” adlı kitabıdır, onu Lajos Szabó’nun “*Taktaszad Efsaneleri*” izler. ÚMNGy’nin kitapları kendi bütünlüklerinde bir masal derlemesi ve yorumunun en geniş manada geleneklerin sürdürülmesi ve ileri götürülmesine yönelik anlayıştır. 1955’de Tolna vilayetindeki Bukovinalı Sekel yerleşimindekilerin özgün halk masalları ve 1967’de de bir aileye ait masalları anlatan “*Rozsály Halk Masalları*” çıkar. Ve ÚMNGy tarihinde ilk kez XVI. ciltte resmi ülke sınırları dışında yaşayan Macarların masal hazinesini nakletmiştir: Olga Penavin’den “*Yugoslavya Macarlarının Halk Masalları*” 1971’de yayınlanır. Böylelikle yıllar içinde millî masal derleyicileri ve masal araştırmacılarının ilgisi

Macaristan'daki azınlıkların masal hazinelerine kadar ilerleyerek akraba halkların gelenek ve masallarına hatta dünya masal hazinesinin tümüne yayılmıştır. Európa Könykiadó'nun "*Népek meséi*" (Halkların Masalları) serisi 100 cilttir. Ayrıca sınır ötesinde yaşayan Macar halkının masallarını tanıtan pek çok yerel yayın mevcuttur. Bu konuda önemli çabalar sarfeden Romanyalı Macar halkbilimcilerden bazıları György Bözödi, József Faragó, Olga Nagy, Katalin Olosz, Gabriella Vöö, Judit Szabó'dur (MN, 1988-2002, s. 277).

3. BÖLÜM: MOTİFLER

3.1. YAPI KURBANİ MOTİFİ

3.1.1. Macarlarda Yapı Kurbanı İzleri

Macarlarda bu motifle ilgili olan “*Kömüvés Kelemenné*” (*Yapı ustası Kelemen’in Karısı*) baladının varlığından ilk kez *János Kriza*’nın yaptığı “*Vadrózsák*” (*Yaban Gülleri, 1867*) adlı halk edebiyatı derlemesinin ilk cildi çıktığında haberdar olunmuştur. Ancak derleme 1840’larda yapılmış, maddi imkânsızlıklar nedeniyle basılamamıştır. Sonraları bulunan 6 varyantı da Macar Halkbilim Ansiklopedisi’nde mevcuttur (MNL, III. Cilt: *Kömüvés Kelemenné*). Bu baladın diğer varyantlarında bazen Kelemen’in arabacısının gördüğü rüya karısının gördüğü rüyadır ve avludaki kuyu kanlıdır. Ya da Kömüves yeniden evlenirken öldüğü sanılan karısı alyansını onun bardağı içine atar, böylece ölümlerini yaşadığına ve iki dünya arasında gidip geldiğine dair animistik inanca gönderme yapılır. Macar Halkbilim Ansiklopedisi, I. cildinde yer alan “*Yapı kurbanı*” (épitóáldozat) maddesinde, en eski devirlerden gelen bu geleneğin kökenine değinilmemiştir; ancak Gürcü, Ermeni, Eston, Romen, Slav, Sırp vb. Balkan halklarında çeşitli varyantlarının bulunduğu ve İncil’de geçen insan kurbanının bu motifin bir süre daha korunmasına sebep olabileceğinden bahsedilir (MNL, 1980, *Kömüvés Kelemenné*).

Yapı kurbanının ilk zamanlarında insan kurban edildiği bilinmektedir. Günümüzde bunun kanıtları sadece Macar halk edebiyatında değil, maddi kültür sahasında da mevcuttur. Halkın hafızasında geçen yüzyıla dek korunan bu uygulama geleneklerde ve edebiyatta varolagelmiştir. İnsanlar bunun evlerine şans getirmesi, yeni evlenenlerin çok çocukları olması için yapıldığını anlatmıştır. Kurbanın ya da cansız kurbanın konulduğu yer kimi zaman evde ateşin yandığı ocak köşesi oluyordu. Bazen konulan para çömlükleri de yine aynı şekilde o evde oturacak olan ailenin hiç yoksul kalmaması, bereket içinde yaşaması içindi. Ancak ev sahibinden alan duvarcı gömse de sonradan çıkardığı için bu adet ortadan kalktı. Macaristan’da, Nyugat-Dunántúl vilayetinde bulunan yerleşim olan Nárai’de, 1948’de bile tuğla evler yapılırken canlı bir kedinin gömülme geleneğinin var olduğu kayıtlıdır. Ancak bulunan en ilginç örneklerden biri

Vas'ta 1936'da yıkılan bir tarla evindeki taşa sarılı, 6 cm. uzunluğundaki insan saçıdır. Mutfak ocağının arkasında duvarda bulunmuştur. Bu tip örneklere başka yerlerde de rastlanmıştır (Csaba, 1959, ss. 255-256). Yeni bir ev yapılırken uygulanan ritüellerden biri olan yapı kurbanı bütün Macarlar tarafından bilinir. İnsan kurbanı örneği olarak bilinen Kómúves Kelemenné baladı gibi bu çok çeşitlilik gösteren inancı konu alan folklor ürünlerinden dolayı buna *yapı kurbanı* adı verilmiştir. Bu inanç ve icrası Avrupa'nın büyük bir kısmında Macaristan'dakiyle aynıdır. Genellikle kurban-taklidi söz konusu olup; çoklukla horoz, tavuk ve yumurta veya kan, bazı kutsal eşyalarının üzerine duvar örülmesiyle icra edilmiştir. Bartha Elek de 1984'de yazısıyla bunu açıklamıştır. Balkan halklarından öncelikle Bulgar ve Yunanlıların inançlarında daha eskilerden gelen koruyucu ruhlarına ve ev iyelere verilen kurbanlarda bunun izlerini bulmak mümkündür. Çağdaş Orta ve Güneydoğu Avrupa inançları ve ritüellerinin arka planında bu mitik ruhlara (iyeler) pek rastlanmaz. Onlarda sadece evin kendisi için kurban verilen bir ev iyesi yoktur. Macar *yapı kurban* inançları da bu ikincil, "eksik" kabul edilen düzeyde bir temsil edilir. Bu inancın Macar halk inancındaki ev iyesi kabul edilen varlığı olan ev yılanı ile hiçbir bağlantısı yoktur. Bütün Macarların bildiği "*yeni ev kurban ister*" inancı sona ermiştir; yani artık her başka yere taşınan ailenin son yaşlı ya da bunu bilen üyesinin vefatı ile yok olmaktadır. Bu yüzden yeni evde kalınan ilk gecede kimseye "zarar gelmesin" diye, boş eve ailenin en yaşlı üyesi veya iyileşemez bir hastalığı olan aile üyesi evde uyur, en çok da köpek, kedi, tavuk kapatılır. Bazı yerlerde yeni bir eve taşınma esnasında hayvan öldürülmektedir; evin eşiğinde kümes hayvanlarının kafasını kesilir ya da bir köpek öldürülür. Tavuk, kedi veya başka hayvanların izlerine rastlanmıştır, ancak en yaygın olanı yumurtanın duvarla örülmesidir. Elek Bartha'nın incelediği geçen yüzyıla ait buluntularda (1984a: 9-28) yaklaşık bir insanın yerini tutan insan kemikleri, saç buklelerinin duvara gömülmesi hakkında açıklamalar vardır. Erdel'de Balkanlarda da bilinen uygulama vardır: yürüyen hareket eden insanların gölgesini "*saz ya da su kamışı ile*" ölçerler, sonra da bu sazı inşaata katarlar. Ayrıca bütün Macaristan'da bilinen kehanete göre; yeni evde ateşi veya lambayı ilk yakan, ilk uyuyan önce ölür. Yakın geçmişteki bir uygulamaya göre en yaşlı veya başka nedenlerle "en gereksiz" görülen aile üyesi bu işleri yerine getirir (MN 1988-2002, Természetfeletti lények).

Macar Folklor Ansiklopedisi'nde baladlarla ilgili bölümde, eski zamanlardan gelen ve yapısı ve bitimi bakımından masal vasıflı baladlar grubunda yer verilen Kelemenné baladı ilk olarak Erdel ve kuzeybatı dil alanında “Mucizevi ölü” (Csodahalott) veya “Yunanlı İlona” (Görög Ilona) adıyla görülmüş olduğu yazmaktadır. Avrupa'da geniş bir alana yayılmış olan bu baladın çok farklı ve olağandışı özelliklere sahip olan Macar varyantlarında daha çok kuzeydekilere yakınlık hissedilir. Ancak form olarak tam tersi yeni balad devrine uygunluk gösterir. Bunlar halk masalının söylenişi ve anlayışını yansıtan balad temalarının harmanlanıp XVI.-XVII. yüzyıllara ait şiirsel konuşmadan yalıtılmış bir karaktere sahiptirler. Bu baladlarda halk masalının derişik sunum şekli, hakkının teslimi, duru gücü, kurnazlığı baskındır. Kelemenné baladı bu gruba dahil olsa da önlenemez bir trajediyi konu alır.

Resim 1. Kómüves Kelemenné baladının bir ezgisi.
Korond, Udvarhely Vilayeti, 1955.

Trajik bir ihtilâftan ortaya çıkan yüzeysel bir kabalıkla birlikte insanlık dışı bir istismar ve tamahkârlık motifine ve eski bir inanca, “*Yapı kurbanı*” inancına dayalı öğelerden oluşan bu baladın beşbin yıllık gerçek izleri Ur şehrinde mevcuttur. Köylü kaderli, toprağa bağımlı, serf, sınıfa dayalı toplumun feci insafsızlığı anlatılır, kale inşaatına sadece işçilerin kanlı terini değil, karısını diri diri gömen veya onun “masum” külünü kirece karıştırarak kale duvarını ayakta tutar. Baladda anlatılan bu eski inanç şimdi ne kadar anlaşılabilir ya da acımasız gözükürse gözüksün, günümüze dek farklı ritüellerle ulaşmıştır. Aslında sadece kurbanın değil, içine doğanı önleyemeyen, korkuyla yalvaran kocası, tabiatın gücü ve beyin her emrini yerine getirmeye mecbur köylülerin kendileri de tabii birer kurbandır ve bu köylüler için onların hikâyesi ve epik gerçeğidir. Bu baladın inanç temeli irili-ufaklı bütün yapıların yükselebilmesi ve ayakta kalabilmesi için bir kurban gerektiğidir. Çok eski devirde bu kurbanın bir insan olması da elbette mümkündür, ilerde de bu insan kanyla, saçıyla yapının tutması desteklenmeye çalışılmıştır. Son zamanlara dek hayvan (horoz gibi) kurban etme âdeti mevcuttu ve bu kurban bilhassa eşik altına veya duvara gömülürdü. Aynı inanç ve baladın benzeri Doğu Avrupa ve Balkanlarda da mevcuttur (MN Balassa-Ortutay, 1980, ss. 494-496).

“*Ev inşası*” ile bağlantılı birçok gelenek vardır. Duvarlar yeteri kadar yükseltildiği zaman ev sahibi, yapı ustalarını çiçek demetleri yakarak ağırlar. Yapı kurbanına dair en güzel baladlardan biri olan *Yapı Ustası Kelemen’in Karısı*’nın yumuşak bir varyantı bir Ortaçağ yapısı olan Eger kalesinin inşasında, yeni binaya saç demeti yerleştirilmesiyle gerçekleşmiştir. İrili ufaklı hayvanların duvara gömülmesi ya da etrafına-üzerine duvar örülmesinin kanıtı ise etno-arkeologlar tarafından bulunan, geçtiğimiz yüzyılda yıkılan eski evlerin eşik altlarında yerleştirilmiş bu tip yapı kurbanlarının bulunmuş olmasıdır. Özellikle Erdel’de yapı kurbanı sadece köy evlerinde değil, şatoların yapımıyla ilgili de çok iyi bilinir. Şimdiki Romanya’nın batısındaki Hunyád vilayetindeki Gerend köyünde (Torda-Aranyos) derebeyinin şatosunun, Zsugor Beyine ait binanın yapılmasına dair böyle bir efsane halkın dilinde halen yaşamaktadır (MN, Balassa-Ortutay, 1979, s. 624).

Macarca konuşulan coğrafyanın tamamında yeni bir ev inşa edilirken bilinen bir ritüeldir ve *Kelemen’in Karısı* baladındaki inancı “*Yapı Kurbanı*” olarak adlandırılmaktadır. Bu inancı ve ona dair uygulamaların benzerini Avrupa’da görüldüğü tesbit edilmiştir; ancak artık bir “*kurban taklidi*” söz konusudur. Bartha Elek’in yaptığı tesbite göre (1984) Macaristan’daki taklidî uygulamalarda sıklıkla horoz, tavuk ve yumurta veya kan, bazı kutsal addedilen şeylerin duvara gömülmesi söz konusudur. Bulgar ve Yunan inançlarında hamî ruhlara ve ev ruhlarına verilen kurbanı dair inanç izleri vardır. Günümüz Orta ve Güneydoğu Avrupa inanç ve ritüellerinin arka planında mitolojik ruhları görmek pek mümkün değildir: ev ruhlarından bahsedilemez, sadece evin kendisine verilen bir kurban inancı vardır. Macarların “*yapı kurbanı*” inanışları da bu ikincisine uymaktadır; ikincil, “eksik” şekilde temsil edilmektedir. Çünkü Macar halk inanışının ev ruhu olan varlıkla, ev yılanıyla bir bağlantısı tesbit edilememiştir. Herkesin bildiği inanışa göre “*yeni ev kurban ister*”, eğer kurban verilmezse taşınan ailenin bir üyesi yakın gelecekte ölür. Bu sebeple ilk gece, eğer ölürse “zarar olmayacak” yani en yaşlı kişi aile üyesini ya da iyileşemeyecek hastalığı olan biri, ya da en iyisi köpek, kedi, tavuk boş evde bırakılır. Bazı yerlerde kümes hayvanları kesilir veya köpeği eşikte tepelerler. Tavuk, kedi veya hayvan kökenli malzemelerin, en uygunu da yumurtanın duvara gömülmesidir. Bartha Elek (1984), geçmiş yüzyıllarda yapılmış eski evlerin yıkılmasında, duvarlarının arasında bulunan insan kemikleri, saç bukleleri bulunduğunu yazmıştır. Balkanlarda bilinen ve Erdel’de de görülen bir uygulamada, yürüyen insanların gölgesini “*saz*” la ölçerler, sonra da o sazı duvara gömerler.

Moldova'dan bir örneğe göre gölgenin “ölçülmesi”: “*Bir evin bodrumu inşa edilirken evin hanımının gölgesi ölçülür ki bodrum yıkılmasın. Evin hanımı da ölür.*” (Pokolpatak'ta kaydedilmiştir; Bosnyák, 1980). Temele para gömmek ise kurbandan çok şans getirsün diye ya da sonraki zamanlara bir hatıra kalsın diye yapılan bir uygulama olarak görülür. Yeni bir başlangıcın kutlanması için de kutsal su serpilmesi veya duvara tesbih gömülmesi ise yeni dine uyarlanan bir uygulama olmalıdır. Ancak herkesin bildiği bir kehanete göre; yeni evde ilk ateşi yakan, ilk uyuyan veya lambayı ilk söndüren o ev halkından ilk ölen kişi olacaktır. Yakın geçmişte yapılan uygulamalarda en yaşlı veya en “fuzulî” kişisi bunları yapar ki ev halkı selâmetle yeni evlerinde yaşayabilsin (MN, 1988-2002, Természetfeletti lények).

Eski Macar baladları içinde üzerinde en çok çalışılmış olan bu baladın şimdilerde 45 varyantı ve 2 farklı veri tespit edilmiştir. Macar dil bölgesinde yaşayan bütün varyantlar arasında en bilinenleri Erdel ve Moldova Çangoları (Moldova'da yerleşik, Macar kökenli olduğu düşünülen ve özgün geleneklere sahip bir azınlık) arasından derlenenleridir. Bu her durumda doğu kökenli yapı kurbanı inancından temellenen bir geleneği yansıtmaktadır. Yukarıdaki hikâyeyi anlatan Majlát Józsefné Ötvös Sára Hanım, bu hikâyeyi ona çocukken babasının anlattığını ve ona böyle bir olayın olup olmadığını sorduğunda “*Böyle olmuş olmalı, çünkü ona dair şarkı var*” dediğini beyan etmiştir. Romanya'nın Máros vilayetinde bulunan Kibéd ve çevresinde “*duvara gömme*” (*épitőáldozat*: yapı kurbanı veya *halva befalazás*: ölüyü duvarın içine koyma olarak da geçer) motifi halk edebiyatında mevcuttur ve bilinmektedir. Bu tip yapı kurbanı izlerine eski inançlarla bağlantılı yerel gelenek uygulamalarının bir parçası olarak günümüzde de rastlamak mümkündür. Yıkılan ya da onarılan birçok evin temelinden hayvan kemikleri çıkar (at kafatası ve köpek, kuzu da bulunmuştur). Anlatıcı, çocukken babası evlerini yaparken annesinin bir kara tavuk kesmek lâzım dediğini söylemiştir:

“Yeni bir evin inşaatına başlanırken bir kara tavuk kesmek gerektiğine inanılırdı. Tavuğun boynunu kesip, temele gömerler. O zamanın duvar ustaları bunun eve şans getireceğine inanırlardı. Evin sokağa bakan tarafında, gündoğusu yönüne gömmek lazımdı. Bazıları da tavuğun ya da kuzunun önce boynunu kesip, kanının akıtılıp evin yapılacağı yerde yakılması gerektiğini söylerlerdi. Bu eski inanç artık batıl kabul ediliyor” demiştir.

Hikâyeyi anlatırken unutulmuş baladın kimi kısımlarına dair izler de tekrarlarda, şiirsel kısımlarda kendini belli eder (Ráduly, 1979, ss. 117-119). Zaten başlangıcı masal karakterli baladlardan olan Kőműves Kelemenné baladının çok eskilere dayanmaktadır

ve yayılışının da çok eski olduğu bilinmektedir. 1890’larda yapılan çalışmalarda bu baladın Balkanlarda birçok yerde benzerleri bulunmuştur ve Doğu Avrupa ve de özellikle Balkanlara ait kabul edilmektedir. Önlenemez bir trajedi olarak buralarının zor yaşantısında, köylünün “*kurban*” kaderini de temsil ettiğinden, Hristiyanlıkta da korunabilmiş ve bugünlere varabilmiştir. Bu bölgenin köylüsü ağır vergilerle ezilen ve “*asker*” kaderlidir. Kriza János’un halk edebiyatı derlemesinde geçen bu söz kaderinde ölüm olan insanları temsil etmektedir (MN, Balassa-Ortutay, 1979, Ballad, Kelemenné).

İnsan kurbanı ile başlayan ve köpek, at kafatası, kuzu, kara tavuk, horoz şeklinde devam ettirilen eski inanişaya dair uygulamalarda korunan bu çok eski inanç, yeni evin temeline gümüş, bakır paralar atılmasıyla da devam etmiştir. Temel haricinde ocak duvarının arkasındaki köşe ve eşik de bunların konduğu yerdir (Pócs, 1964, s. 38). Müze uzmanı László Selmeczi, bu geleneğe göre Ortaçağ’da bir Kuman köyünde yapılan gotik kilisenin temeline Árpád hanedanı dönemi mezarlığından kemiklerin alınıp konduğunu yazar. Buraya gömülen ölümler içeridedir ve yüzleri de doğuya bakmaktadır (Selmeczi, 1969).

İlk adımda zeminin kutsallaştırılarak bir merkeze dönüştürülür ve o yerin gerçekliği sağlamaştırılır, ilâhi kurban edilişin yinelenmesiyle de inşa eylemi onaylanır. Bu şekilde törensel paradoksla kutsallaşan yer dünyanın merkezine ve ritüelin gerçekleştirildiği somut zaman da mitik dünyanın kuruluş zamanına “in illo tempore” aktarılır. Kozmogoninin taklidi yapılırken bir şekilde güncellemesi de yapılır. Modern insanın bu anlam ve gizemi ne kadar anladığı ya da bildiği kuşkuludur ancak yeni bir ev yapıp içine girmekle yenilenme deneyimi tekrarlanacaktır (Eliade, 1994, ss. 33-37).

Eliade’ye göre “*sözlü edebiyatlarının başyapıtlarını böylesine arkaik bir ritüel senaryoya dayanarak yaratmış başka bir Avrupalı kavim bulunmaması, Güneydoğu Avrupa halklarının kavranmasında önemlidir*”. Rumenlerin “*Manole Usta*” baladının Rumen sözlü edebiyatının başyapıtı ve Rumen şiirsel dehasının ve yaratısının içerdiği bu inşaat kurbanı motifinin Balkanlarda başka hiçbir sözlü edebiyatta başyapıt sayılmadığını, bu tutucu bölgelerde halen yaşamakta olan inanç ve adetlerin arkaik kültür katmanlarını koruduğunu yazar (Eliade, 2006, ss. 244-245). Bu Sekel baladı Macar derlemeci János Kriza’nın Grozescu tarafından intihalle suçlandığı ve Romen milliyetçiliğinin ortaya çıkışındaki önemli bir davanın da baş kahramanıdır; bu kadar

tanınır olmasının asıl sebebi de budur. Sonraları Macar halkbilimcilerin derledikleri balad varyantlarının özellikleriyle bunun doğru olmadığı kanıtlanmıştır (Ulutun, 2014, s. 40).

3.1.2. Türklerde Yapı Kurbanı İzleri

Eski Türklerin kötü ruhlardan korunma amacıyla kurban kestikleri düşünülür. Onların ataları olan Hunlar da atalarına, göğe, yeryüzüne, ruhlara ve Tanrı'ya kurban vermekteydiler (Beydili, 2004, s. 349). Bu konuda tarihi kaynaklarda bilgiler mevcuttur. İnsan kurban etme ve çeşitli türlerinin bir devirde bütün dünyada yaygın olduğu bilinmektedir. Sonraki kurbanların hepsi ilk kurbanına bir atıftır. İnşa ayinleri de kozmogonik eylemin çok belirgin bir taklididir. Eliade'ye göre inşa ayininin prototipi dünya kurulurken yaşanan kurban vermedir (Eliade, 1994, s. 33).

W. Eberhard'ın bulduğu 480 yılına ait Çin kaynaklarında geçen bir Göktürk efsanesinde Göktürk reisinin mağarada yaşayan Deniz Tanrıçası ile olan aşkıdan ve ak geyik kılığına girmiş bu tanrıçanın süreklilik avı esnasında bir asker tarafından vurulması sonrası insan kurbanlarının hep bu geyiği vuran askerinin kabilesinden verildiği anlatılmaktadır. Aynı kaynaktan bunun Göktürklerin ataları hakkında olduğu verilir (Ögel, 2014, ss. 619-620). Diğer insan kurban etme efsanesi ise Kiro-Balak adlı balık ve sırtında dünyayı tutan kırk boynuzlu öküzün kendilerine insan kurban edilmesini istemelerini konu eder (Ögel, 2014, s. 473). B. Ögel'e göre bu gelenek Göktürk döneminden sonra at, geyik, vb. hayvanların kurban edilmesi şekline dönüşmüştür. S. Bekki de, Türklerde Göktürk devrinden önce var olan insan kurbanının sonralarını yasaklandığını yazar (Bekki, 1996, s. 18).

Tatar Türkleri'nde sahipli defineler için annesinin birinci çocuğu sarışın bir kız kurban verildiği folklor materyallerinde mevcuttur. Kurban edilen genellikle bir kız çocuğu ya da kadın olur. Onların normalde çıplak gözle görünmeyen şeyleri farklı bir görebilme özelliğine sahip oldukları düşünülür (Ortak, 2010, s. 498).

Kurban, temel ibadet fikri etrafındaki temel öğelerden biridir. İbadet için kurban, adak, hediye gerekir. Kurban ile dua da olmalıdır. Dua ise bir çeşit o anki sesleniştir. Bu dua da kurban da yüce kudretten istek için olabilir. Kanlı kurbanda sadece kurban edilen

hayvanın kanı değil insanın kestiği bir uzvundan çıkan kanı da olabilir. Kansız kurbanlar da yiyecek, içecek ve kıymetli eşyalardır. “*Kurban ve adak, “ben sana veriyorum, sen de bana ver”, ilkesine dayanır”* (Örnek, 2014, ss. 77-86). M. Eliade’ye göre dünyanın yenilenişini, hayatın yeniden oluşumunu, insanların da huzurunu sağlayan kanlı kurban ilk tanrısal davranışın bir çeşit tekrarlanmasıdır ve büyü ve temel değişim şeklidir (Eliade, 1996, ss. 17-19). Hindularda ise bu gelenek halen sürmektedir. Sonraları at, geyik, sığır, koyun, koç gibi hayvanlar kurban edilirken Kreşin tatarlarında kurban olarak daha çok tavuk kesilir (Arık, 2006, s. 71).

Ancak çok geniş bir alanda, yarı göçebe ya da farklı devletler kurarak yaşamış olan Türk halklarının insan kurban etmelerine dair izleri eski inanış kalıntılarında, efsane ya da masallarda bulmak mümkündür. Örneğin; Hristiyan Gagauz Türkleri çeşitli biçimlerde görünen ve “*tılsım*” dedikleri olağanüstü varlıklara inanırlar; herkesten “*tılsım*” olması mümkündür. Bu tılsımlar hemen herkese farklı şekillerde ve gün batımından ilk horoz ötüşüne kadar görülebilir. Bu “*tılsımlar*” bir karış boyunda ya da devasa yaratıklar da olabilirler ve üzerlerinde beyaz giysi olduğu düşünülür ve yıkık ev, köprü, çeşme gibi yerlerde otururlar. Korkak insanlar korkudan ölür, cesur insanlar da öldürür diye onlara rastlamak istemezler (Argunşah, 1991, s. 130). Bir yapının sağlam olması için “*tılsım-korucusu*” olması gereklidir, yoksa yıkılır. Bunun için insan kurbanı verilmesi gereklidir. Payandalı, kerpiç yapılar için buna ihtiyaç yoktur. Büyük yapıların inşaatı sırasında olan kazalar nedeniyle bu inancın Gagauzlarda da yerleştiği düşünülmektedir. Sonraları yapı sanatındaki ilerlemelerle çekül (şakül) sayesinde kazalarda azalma olmuştur. Çekülde büyülmüş bir gücün olduğuna inanılır. Birinin öldükten sonra “*tılsım*” olması için boyunun iplikle ölçülmesi ve bunun da duvarın içine konulması gerekir. Şimdilerde ise, bir duvar yapılırken, üstünde bir horoz kesmeyi yeterli bulmaktadırlar. Bu tip inanış ve töreler Deliorman Türklerinde ve Anadolu’da bile daha değişik şekillerde uygulamalarla devam etmektedir. Bu tip büyük inşaatların sağlam olmaları için insan kurban edilişi ile bilgilere sadece Gagauzlarda değil, Romanya, Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan türkülerinde de rastlamak mümkündür (Manov, 2001, s. 58-59). İsveç ve Alman efsanelerinde de yapı kurbanına rastlanmaktadır. Araştırmacılar, bu motifin daha çok rastlandığı yer olan Balkanlar bölgesinin aynı zamanda çıkış noktası olduğunu düşünmüşlerdir.

İç Moğolistan ve Orta Asya’da çalışmalarını sürdüren tarihçi, oryantalistikçi ve halkbilim araştırmacısı Borbála Obrusánszky, *Hunok a Selyemúton* (İpek Yolunda Hunlar) adlı eserinde yapı kurban motifinin Orta Asya kökenli olduğuna dair önemli veriler sunmuştur. Ona göre, Orta Asya’da Çin’den, Kafkaslar üzerinden Karpat Havzası’na, Balkanlar’da bu motifi hikâye ve baladlarda görmek mümkündür. Merlin efsanesinde de bulunan motif muhtemelen Sarmatların mirasıdır. “*Duvara gömme motifi*” ve “*Kurban üzerine inşa*”nın Avrasya bozkır kültüründe, Hun ve İskitlerde de izlerini bulmak mümkündür. Lajos Vargyas’ın ispatladığı Balkanlarda görülen bu motifin Macarların son yurt tutuş zamanında, Kafkasya’dan beraberlerinde getirdiği görüşü bulunan folklor malzemeleriyle doğrulanmıştır. Kazan şehrinin inşasına dair hikâye Déva kalesi hikâyesiyle örtüşmektedir. Hun kültüründen sızan ve nüvesi Orta Asya olan bu motif sonraları göçlerle Rusya topraklarına yayılmıştır. Slavların daha sonraki gelişleriyle Slav ve bugün Fin-Ugor denilen halkların kaynaklarında daha geç yer almıştır. Karpat Havzası’nda Moldovyalı Csangók (Çangolar)’daki örnekte baş ustanın adı Manoli’dir ve bu Groom’un Türkiye’de yaptığı araştırmalarda, halkbilim materyalleri arasında benzerlerine rastlanmıştır. Ancak Groom, bu motifin çingeneler yoluyla doğudan geldiğini savunmaktadır. Ancak Hint örnekleri ile arasında fazla bir benzerlik yoktur. Merlin efsanesinde, dağdaki kalenin insan kurban edilerek berkitilmek istenir. Dumezil, bu unsurun Arthur söylence dairesindeki temelinin Kafkaslarda yerleşik Sarmatlar yoluyla İngiltere’ye taşındığını yazar. Kafkasya’daki izler ve buluntular, Eski Çin ve Hun halklarının tarihi kayıtları çıkış noktası olarak bu bölgeyi göstermektedir ve Hunlar yoluyla bu motif Batı’ya ulaşmıştır. Zhou Hanedanı’nın hükümdarı Wu tarafından duvar berkitmek için yapılan bu “*Duvara insan kurban etme*” ataların ruhu için yapılırdı. Çin kayıtlarından ve arkeolojik buluntulardan bu uygulamanın eşik için de yapıldığı anlaşılmaktadır. Duvar Eski Uzak Doğu halkları için birliği temsil ediyordu ve 12 sayısı ise kutsal addediliyordu. Bu sayı Balkanlardaki baladlarda ve Macar balad ve anlatılarında da bugüne dek korunmuştur (Obrusánszky, 2008, ss. 97-104).

M. Eliade’ye göre en arkaik dini belgelerden Hristiyanlık ve İslamiyete kadar, insan hayatının yönlendirici çizgisi ve normu olarak “*Tanrıyı Taklit*” (imitatio dei) hep devam etmiştir. Anlamli bir dünya, kutsalın tezahürü olarak adlandırabilecek diyalektik bir sürecin sonucudur. Kozmik hayatın seyrini belirleyen kutupsallıklardan biri de hayat

– ölümdür. Dini ve mitolojik âlemde her yaratılış kendine özgü yapıları yeniden inşa eder. (Eliade, 1990, ss. 185-186). Kurban, büyü ve temel değişim şekli olarak antropolojinin de temeli sayılır. Her kurban aslında ilk kurbanın bir tekrarıdır; *ab origine* Tanrı tarafından gösterilmiş ilk eylemin yine o ilk mitsel anın, aynı zamanın içinde gerçekleşir ve ona karşılık gelir. Eliade'nin açıklaması şöyledir:

“İnşa ayinleri ilk kozmogonik inşa eylemini tekrarlarlar. Bir evin, ibadet yerinin, köprünün inşası sırasında verilen kurban dünyanın doğumu için *in illo tempore* verilen kurbanın, insani düzlemde taklidinden ibarettir. İnşaat ayinin prototipi dünyanın kuruluşu sırasında gerçekleşen kurban verme eylemidir. “Canlandırılmadığı” yani bir kurban verilerek ona can bahşedilmediği takdirde hiçbirşey süremez. Bu ilahi ve mükemmel inşanın yani dünyaların ve insanın yaradılışının tekrarıdır”.

İlk adımda zeminin kutsallaştırılarak bir merkeze dönüştürülür ve o yerin gerçekliği sağlamaştırılır, ilâhi kurban edilişin yinelenmesiyle de inşa eylemi onaylanır. Bu şekilde törensel paradoksla kutsallaşan yer dünyanın merkezine ve ritüelin gerçekleştirildiği somut zaman da mitik dünyanın kuruluş zamanına “*in illo tempore*” aktarılır. Kozmogoninin taklidi yapılırken bir şekilde güncellemesi de yapılır. Modern insanın bu anlam ve gizemi ne kadar anladığı ya da bildiği kuşkuludur ancak yeni bir ev yapıp içine girmekle yenilenme deneyimi tekrarlanacaktır (Eliade, 1994, ss. 33-43). Platon'un ideal kentinin bile ister biçimsel ister kozmik düzeyde olan dünya dışı bir arketipi vardır. Ural – Altay halklarında, dağların ideal prototipleri gökte bulunur. Semavi bir Kudüs insan eliyle yapılmadan önce Tanrı tarafından yaratılmıştır. Bazı epik şiirlerin ve halk hikâyelerinin “tarihsel hakikatı” yüzyıllar boyu sürdürülebilme nedeni bu hakikatin belirli kişiler ve olaylarla değil, kurumlar, görenekler ve olaylar sayesinde (Eliade, 1990, ss. 21-23).

Türkiye’de Saim Sakaoğlu ve Ali Berat Alptekin tarafından derlenen Silifke’deki Taş Köprü’nün yapımı ile ilgili efsane Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde de tespit edilmiştir. Ayrıca Türkiye’de derlenmiş olan bir çingene efsanesi (Ashliman, 2003: *Story of the Bridge, Gypsy tale*) de yine yapı kurbanı üzerinedir ve ustanın karısının ya da kızının kurban edilmesi ile köprünün ayakta kalması sağlanmaktadır. Bu efsanenin benzeri bir metin Türkiye’de ilk S. Sakaoğlu, tarafından, ikinci bir metin de A. B. Alptekin, tarafından derlenerek yayınlanmıştır. İki metinde de Silifke’deki taş köprünün yapımı için köprüyü yapan ustanın on sekizlik kızı kurban edilmektedir. Mekân, kurbanın kimliği ve kurban ediliş şekli göz önüne alındığında kaynağının Türk mitolojisi olduğu düşünülmektedir. Bu Obrusánszky’nin verdiği bilgilerle örtüşse de

“*yapı kurban*” motifinin Balkanlarda yaşayan Gagauzlar haricinde, Anadolu Türkleri’nde de görüldüğü açıktır. Bir yapıyla bağlantılı kurban verme Batılı kaynaklarda genellikle “diri diri gömme” olarak anlatılmaktadır. Ancak Türk kaynaklarında yapı için kurban vermede kan akıtılma geleneği vardır. Göktürklerden günümüze ulaşan komutanın sevgilisi ‘Ak-Geyik’in öldürülmesiyle başlayan geyiği öldüren askerin kabilesinden kişileri kurban etme sonraki devirlerde gelenekselleşerek intikam, ceza, Tanrısal varlığın-ruhun kurban istemesine bağlı ritüeller dünyadaki benzerlerinden pek çok bakımdan farklılaşarak özgünleşmiştir. Kurban edilen ve kurban arasındaki bağlantıya dair mitolojik ve arkeolojik metinlerle varlığı kanıtlanmış iki geleneksel dairede ilkinde yakın akraba, ikincisinde dışarıdan kişilerin kurban edilmesi söz konusudur. Türk mitolojisi bunların ikisinde de yer alır (Çolak, 2006, ss. 299-303).

Gagauz sözlü edebiyatından derlemeler yapan Radloff, sineğin kurban edildiği bir gülmece de kaydetmiştir:

“Geza, geza bir sinan ardına, / Düş oldum, tuttum sineyi, / Tuttum sineyi, kestim kellesini, sinek vızladı. / Sinek vızladı, uçtu havaya. / Yanı süzdüler üç-yüz altmış tavaya. / Üç-yüz altmış tavaya, yuklettilar doksan dokuz deveya. / Leşini da serdilar yedi dan üstüna, / Derisindan-da bir-da köprü çatılar. / O sineyi tuttun, meydana attılar. / Üç-yüz keselik ya sattılar. / Karışladım, yedi karış dizi var, / Otuz harmandan bük gözü var, / Seksa kantarda yiç yası var” (Radloff, 2015, s. 215).

İusumbeli tarafından derlenen, on iki kardeş ve yapıların kurban isteği ve kadın kurban edilişi, geriye kalan erkek çocukla Macar ve Romen baladının ana konuyla hemen hemen aynı olan *Gagauz Manoli Türküsi* ise halen unutulmamıştır, yaşlı kadınlar söylemektedir:

“/ ...Manoli, Manol, Manastori / Gene de duaya düşmüş: / -Ver Allahım, demiş, bir de büyük yılan, / Tudorkanın önüne çıksın. / Allaa verer bir de büyük yılan. / Yoldan saper, ileri gider / Etişmiş manastıra da / -Kolay gela, demiş, Manol, Manastori! / -Allaa raz olsun, gelinim Tudorka. / Hiç mi bulmadın bir çırak çoban / Mancalarını, demiş, verasin / Kendin de geeri dönasin / Kendin de geeri dönasin? / -Manoli, be, Manoli, demiş, / Neçin benim mancalarımı beenmedin? / -Tudorka, mari Tudorka, / Benim altın üzüm manastırın / Temelina düştü. / -Ya, demiş, atlayıp çıkarayım. / Tudorka atlamış çıkarmaa. / On iki kardaş dolaya almış, / Hem aalarmış, hem de baarmış. / -Manol be, Manoli, demiş, / Şaka mı sanersın, osa gerçek mi? / İvançuyu kimlar yıkaycek? / -Yayan yaamurlar yıkaycek, / Havada uçan kuşlar doyracek, / Esen lüzgarlar da sallaycek, / İvançu da öla büüyecek. / Tudorka da orda kaler / on iki kardaş da mermer taşı oler (sarsaman 2005)” (İusumbeli, 2008, ss. 399-402).

Çuvaş Halk Edebiyatı derleyicisi Gy. Mészáros’un *Eski Çuvaş İnanıcı* adlı kitabında da bu konudan kurbanlarla ilgili bölümde bahsedilmektedir. Mészáros’un verdiği bilgiye

göre *Ev için Temel Kurbanı* nda, ev sahiplerinin inşaat yapılırken evin dört bir köşesine, destek kalaslarının arasına, kapının sağındaki “baş yer veya damat yeri” denilen yere tek tek bakır kopek paralar, kapının sol tarafındaki ocağın yanındaki köşeye ve ocağın karşısındaki “kadın yeri” “kızların - kadınların baş yerine” ufak gümüş paralar sıkıştırarak ev kutsanır. Daha sonra da dülgerlerle bir akraba çağıran ev sahibi lapa ve langos (Balkanlarda yapılan pişi) ile ateş yakarak, dua okuyarak gerçekleştirdikleri bir ritüel vardır. Hristiyanlık sonrasında çoğu unutulsa da yine para koyulur ve ustalar tarafından kapıya dönerek bereket duası söylenir (Mészáros, 1909, ss. 175-177).

F. Çolak’ın da belirttiği üzere, insan kurbanı insanlık zihnen ve medeniyet olarak geliştikçe, buna paralel olarak gelenekleri de değişmiş kabul edilebilir boyutlara gelmiştir. Göktürkler’den başka, Altay Türk toplulukları, İskitler, Hiung-nu’lar, Tuki’lar, Etrüskler, Tuna Bulgarları’nda bu tip kurban geleneği belgelerde de bulunmuştur. İnsan kurban verme hemen bütün halklarda görülse de, Türklerde farklıdır: öte dünyada yaşamın sürdüğüne dair farklı bir düşünceyle bu uygulama yapılır. Ölen kişinin yakınlarının, muhafızların ve dul eşinin gömülmesi bu sebeptendir. Kurban edilenin kadın olması Türk mitolojisiyle uyumlu görünmektedir. Mekânla bağlantılı olarak köprü yerine temel ya da kemer olabilmektedir; efsane coğrafyaya göre değişebilir. Yıkılan köprü veya duvarın yapılabilmesi için kurban verilmesi fikri bazen bir ihtiyarın tavsiyesi ya da rüyada görülmesi yoluyla doğar. Bu da geleneksel Türk halk edebiyatı ürünlerinde sık rastlanan bir özelliktir. Aksakallı ihtiyar, pir, derviş, Hızır olağanüstü özelliğe sahip durumu gerçekleştirmek için bir aracı olarak kullanılır. Bazen de bu işlevi rüya gerçekleştirir (Çolak, 2006, ss. 293-304). Türk destan ve hikâyelerinde kahramanın kendini kurban etmesi, bundan önce sevdikleriyle vedalaşması ve günümüzde bilinen “*başım sana kurban*” sözü halen yaşamaktadır. Türk masallarında masal kahramanı alt dünyaya genellikle toprağın altındaki delikten, çukurdan ya da kuyudan ulaşır. Türk mitolojisinin üç katmanlı dünya düşüncesine göre genellikle kötülerin yaşadığı bu alt dünya Tatar masallarında bazen aydınlığa geçiş yeridir; yani yer- yer altı bağlantısı vurgulanır ve buralarda hep kötüler olmaz (Gültekin, 2013, ss. 352-355).

Hikâyede geçen on iki sayısı Eski Türklerde zamanla mekân anlayışının birleşimini temsil eder. On iki hayvanlı Türk takviminin bölünüşü zamanı, uzayı, dünyanın yönlerini ve bölümlerini işaret ederdi. Zaman ve mekânın birbirinden ayrılmazlığı Eski

Çin düşüncesinin de temel prensibiydi. 12 ayda doğma, 12 burç, 12 gök katı, 12 yıldız, 12 oğul, 12 çadır, 12 düğme (Ögel, 2014, s. 316). Ancak bütün örneklerde bu sayılar yoktur.

Köprülerle ilgili efsanelerde temelin tutmamasıyla zora düşen ustabaşının bu dertten kurban keserek kurtuluşu söz konusudur ancak dramatik bir sonla da bitebilir (Alptekin, 2014, s. 108). Kıbrıs'tan derlenen yapı kurbanı örneklerinden "Gostantin" de köprü yapan adamdan bahsedilir. Köprünün yapımını bir türlü bitiremez, o yaptıkça dev yıkar. Padişah ya da oranın idarecisi adama çok kızar. Dev karısı ister, karısı çocuklarını korumak için buna razı olur. Dev onu da yer. Gostantin vicdan azabı çekmeye başlar. Köprü inşaatına devam eder, taşları dizerken karısının sesini duyar ve çok pişman olur (Özdemir, 2008, s. 643).

Aşağıda verilen Kazan şehrinin kuruluşuna dair Arza-Mordvin baladında görülen yapı kurbanı 1928 yılında Macar Etnografya dergisinde çeviri olarak yayınlanmıştır. Kazan bölgesi Tatarlarının Hazar, Bulgar, Altınordu ve Kazan Hanlığı döneminde Mordvin (Mordva), Udmurt (Votyak), Mari (Çeremiş) gibi Fin-Ugor halkları ile komşu oldukları, kimi zaman ortak yaşam sürdürdükleri ve Fin-Ugor kökenli bu halkların Tatar kültüründen birçok yönden etkilendikleri bilinmektedir (Arık, 2006, s. 68).

3.1.3. Macar Halk Edebiyatından Örnekler

3.1.3.1. Kómivés Kelemenné Baladı (Duvar Ustası Kelemen'in Karısı Şarkısı)

Düşünüp taşınıyordu on iki duvar ustası
 Ulu Déva² kalesini nasıl yapacaklardı,
 Nasıl yapacaklardı yarım küfe gümüş paraya,
 Yarım küfe gümüş paraya, yarım küfe altın paraya.
 Varmışlardı artık Déva şehrine de,
 Ulu Déva kalesinin inşasına başladılar.
 Öglene dek yaptıkları, akşama yıkılıyordu,
 Akşama dek yaptıkları, sabaha dek yıkılıyordu.

Yeniden düşünüp taşındı on iki duvar ustası,

² Déva Kalesi: Macaristan tarihinin en kritik ve zorlu zamanları olan 1260'larda Kral IV. Béla'nın ordusu burada Kuman nüfusun yoğun olduğu topraklarda bağımsızlaşan oğlu Kun (Kuman) László'ya karşı beraberinde getirdiği Kumanlarla savaşmıştır (Çoban, 2014, ss. 99-101).

Duvarı durdurmak nasıl mümkün olacak diye,
Nihayet akıllarına böyle bir fikir geldi,
Aralarında sıkı bir anlaşmaya vardılar:
Kimin karısı önce buraya gelirse
Onun o güzel, masum boğazını kesip, ateşe atacaklar,
Katacaklar harca onun masum bedeninin külünü de
Böylece ulu Déva kalesi yıkılmadan duracak.

Arabacı, Arabacı, Koca Arabacı,
Beyimin yanına gitmek istiyorum!
Dedi -Kömüves Kelemen'in karısı.
Koş atları, koş atları arabaya,
Koş atları arabaya, sen de hazır ol,
Haydi gidelim, haydi gidelim Déva kalesine doğru.

Yolu yarılamlışlardı ki,
Kuvvetli bir yağmur, sağanak yağdı.
Hanımım, Hanımcığım, geri dönelim,
Kötü hayaller gördüm gece rüyamda
Gece öyle bir rüya gördüm ki,
Kömüves Kelemen'in avlusuna gittim,
Avlusu yas yüzünden kapalıydı,
Ortasında derin bir kuyu yapmıştı,
Ve küçük oğlu da ondan öldü

Gecenin kötü rüyası gündüz dönmez iyiye.
Hanımım, Hanımım, geri dönelim!
Arabacım, Arabacım, geri dönmeyeceğiz,
Ne atlar senin, ne de araba senin,
Vur atlara bir şaplak, bırak biz yolumuza gidelim.

Vardılar gittiler Déva kalesine doğru,
Kömüves Kelemen'in aklına gelmişti
Dehşete düştü korkudan, dua ediyordu:
Yüce Rabbim, onu al götür bir yere!
Dört doru atımın da bacağını kır,
Arabamın dört tekerleğini de parçala at.
Düşür yollarına yıldırımları,
Soluk soluğa dönsünler atlarım gerisin geriye.
Vardılar gittiler Déva kalesine doğru.
Ne atlarda ne de arabada bir aksaklık yoktu.

İyi Günler, İyi Günler Oniki Duvarcı,
Sana da iyi günler, Kelemen Kömüves!
Beyi cevapladı selam veren hanımını:
Sevgili Hanımım, sana da iyi günler!
Buraya yanıma, kendi felaketine geldin,
Masum bir güzeli yakalayıp atmaya ateşe,
Buna and içti on iki duvar ustası:
Kimin karısı daha çabuk gelirse
O masum güzeli yakalayıp atacağız ateşe,
Onun o arık külünü katacağız kirece,
Tutacağız ayakta bu sayede ulu Déva kalesini.

Ancak böyle kazanabiliriz kıymetli paraları. –

Korkmuştu Kelemen'in karısı,
Yüreğinde kederle cevap verdi:
Bekleyin, bekleyin beni zalimler,
Veda edeyim siz beklerken,
Helâlleşeyim arkadaşlarım hanımlarla,
Arkadaşlarım hanımlarla ve sevgili küçük oğlumla:
Çünkü ölünün üç kere çanı vurur,
Taziye dilemeyecek bir kimse bile benim masum başıma. –
Kelemen'in hanımı böyle diyip döndü evine.
Son kez helâlleşti etti bütün bu zamanda,
Helâlleşti son kez arkadaşları hanımlarla,
Arkadaşları hanımlarla ve güzel küçük oğluyla.
Geri döndü sonra Kómúves Kelemen'in hanımı.
Ağlayarak ilerledi ulu Déva kalesine doğru.
Yakaladılar masum güzeli, ateşe attılar,
Onun o masum külünü kirece kattılar,
Bu sayede ulu Déva kalesini ayakta tuttular.
Ancak bu sayede kıymetli paraları kazanabildiler.

Kómúves Kelemen evine döndüğü zaman
Küçük oğlu onu yolda karşıladı.
Evine hoş geldin sevgili babacığım!
Nerede kaldı, nerede kaldı sevgili anneciğim?
Şöyle cevap verdi sevgili babası:
Bekle bir oğlum, bir bekle, akşama gelir.

Yüce Rabbim, Yüce Rabbim akşam da geldi geçti,
Yine de sevgili annem hala eve gelmedi.
Babacığım, sevgili babacığım! Artık söyle gerçeği,
Nerededir, nerededir sevgili annem!
Bekle bir oğlum, bir bekle, sabaha gelir.
Böyle cevap verdi sevgili babası.

Yüce Rabbim, Yüce Rabbim, sabah da geldi geçti,
Yine de sevgili annem hala eve gelmedi.
Babacığım, sevgili babacığım! Artık söyle gerçeği,
Nerededir, nerededir sevgili annem! –
Git buralardan var ulu Déva kalesine,
Anneciğin orada, taş duvara kakıldı.

Ayrıldı küçük oğlan ağlaya ağlaya.
Ayrıldı ulu Déva kalesine doğru ağlaya ağlaya.
Ulu Déva kalesinin önünde üç kez haykırdı:

Anneciğim, sevgili anneciğim! Bana bir ses etsen keşke! –
Ses edemem oğlum! Zira beni çok ezer bu taş duvar,
Ağır taşların arasına, buraya koydular beni. –

Yüreği parçalandı ve o toprağın altına,
Küçük oğluyla birlikte oracığa düştüler.

(Kriza J, 1867, Balladák, dalok és rokonnemúek)

3.1.3.2. “Kömüves Kelemen’in Karısı” Masalı ³

Ulu Déva kalesini inşa etmek gerekti, Kömüves Kelemen bu işi üstlendi. İşe aldığı on iki adamıyla gidip kalenin inşaatına başladılar. Fakat ters giden birşeyler vardı. Öğle vaktine dek yaptıkları duvar, akşam çöküyordu. Bu böyle devam etti; akşama kadar çalışıp yaptıkları ertesi güne çöktü. Ne yapsalar fayda etmiyordu. Bir sabah Kömüves (Duvarcı manasında soyadı) Kelemen kalktı ve on iki adamına şöyle dedi: -“Buraya, yanıma gelin!” Adamları yanına gittiler.

- “Geceleyin bir rüya gördüm; rüyamda kimin karısı buraya önce gelirse, onun masum boğazını kesiyoruz. Masum bedenini yakıyoruz ve külünü de kirece katıyoruz. Ancak bu şekilde Déva kalesini inşa edebiliyoruz”.

Onu dinleyen on iki duvar ustası bunu yapacaklarına ant içtiler.

Kömüves Hanım o sabah erkenden yatağından fırladı. Pencereden seslendi:

- “Arabacı! Arabacı! Atları koş, Déva kalesine gitmeliyiz, Kelemen Kömüves’in başı dertte”.

Kelemen’in hanımı hazırlanmaya dek atlar koşulmuştu. Büyük Déva kalesine gitmek üzere yola çıktılar.

Kelemen Kömüves ise kendi karısı asla oraya ilk gelen olmasın diye dua ediyordu. Karısı hep ona yemek küfesini getirirdi.

- “Yüce Rabbim, Yüce Rabbim öyle sık bir orman ver ki atlarım içinden geçemesin!”

Tanrı sık ormanı verdi. Atlar içinden zorlukla geçebildi. Arabacı şöyle dedi:

- “Hanımım, Hanımım, artık ilerlemeyelim. Kötü bir rüya gördüm sonumuz iyi olmayacak”.

-“Arabacı, Arabacı, atlar da araba da senin değil, sen atları dehleyiver onlar yolu bulur”.

Ormanın içlerine vardılar. O sırada Kelemen Kömüves onları ikaz etsin diye Tanrıya yalvarıyordu:

-“Yüce Rabbim, Yüce Tanrım öyle bir sağanak yağdır ki atlarımın ayağı kırılınsın da yanıma gelemsinler!”

Öyle yoğun bir yağmur yağdı ki, orada eşi benzeri görülmemişti. Buna rağmen hava yine açtı. Déva kalesine vardılar.

-“İyi günler, İyi günler Oniki duvar ustası! Sana da İyi Günler Kelemen Kömüves!”

-“Yüce Tanrı yardımcımız olsun, sevgili eşim, niçin buraya geldin?”

-“Kötü bir rüya gördüm, ondan geldim. Başımın dertte olduğunu sandım, yerimde huzur bulamadım.”

-“Bu senin başının gitmesine sebep olacak –dedi Kelemen Kömüves-, çünkü aramızdan kimin karısı buraya en önce gelirse onun o masum boynunu kesip günahsız kanını kirece katmaya, bedenini yakmaya ve o günahsız külünü de kirece katmaya and içtik”.

- “Oniki duvar ustası, Oniki Can Alanım, izin verin de evime döneyim, küçük oğlumla ve iyi komşularıyla vedalaşayım”.

Kömüves’in hanımı gidip küçük oğluyla vedalaştı.

-“Tanrıya emanet ol evlâdım, artık eve gelmeyeceğim”.

İyi komşularıyla da vedalaştı. O vakit de geri döndü.

³ Halkbilimci, halk edebiyatı derlemecisi János Ráduly tarafından, Kibéd yöresinde (Erdel), 1974’te Majlát Józsefné Ötvös Sára’dan yapılan son derleme ise baladın halen yaşamakta olan, efsanevî hikâyesidir.

-“Oniki Can Alanım, işte elinize düştüm, artık bana istediğinizi yapın!”

Onu tuttıkları gibi boğazını kestiler, masum al kanını akıtıp kirece kattılar. Bedenini de yaktılar, masum külünü kirece kattılar, böylece ulu Déva Kalesi’ni inşa ettiler.

Kalenin inşaatını bitirmişlerdi. Duvarcılarının herbiri hızla evine, ailesinin yanına döndü. Kelemen Kómúves’in küçük oğlu dışında artık bekleyen kimsesi yoktu.

Çocuk babasının eve döndüğünü gördü.

- “Babacığım, nerede, nerede anneciğim?”

- “Akşam olunca dönecek”.

- “Babacığım, akşam oldu, sabah oldu ama anneciğim daha hâlâ eve gelmedi...”

Küçük çocuk ağlıyordu.

- “Sevgili oğlum gel gidelim ulu Déva Kalesi’ne, anneciğin orada, duvarın içine konuldu”.

Küçük oğlan yola koyuldu, ulu Déva Kalesi’ne varana dek koştu.

- “Anneciğim, Anneciğim, nerdesin, gel de evimize gidelim!”

Kimseden cevap gelmedi.

Böylece yer açıldı, ve küçük oğlan içine düştü, annesi onu alıp yanında götürdü. (Ráduly, 1979, ss. 117-119).

3.1.4. Türk Halklarının Edebiyatından Örnekler

3.1.4.1. “Kazan Şehrinin Kuruluşuna Dair Efsane” (Bir Arza-Mordvin baladında yapı-kurbanı) (Kazány város építése=épitóáldozat egy arza – mordvin balladás énekben)

Kazan’ı nereye inşa etsinler? Kale duvarını nereye çeksinler? Yedi suyun kaynağına, yedi yolun ayrımına. Nerede olacak Kazan’ın yapıları? Kimler olacak Kazan’ın kurucuları, dağlık bölgenin (yaylanın) marangozları mı, Nizhy Novgorod (Nizhegodsk veya Nijgorod)’lu ustalar mı?

Yaptılar – yaptılar, yıkıldı, yükselttiler – kurdular, çöktü, payanda koydular, yine olmadı.

-“Nasıl inşa edebiliriz, can dostlarımız?”. Boz bir atın kafasıyla ululayalım.

-“Nerede buluruz, nereden alabiliriz?”

Yedi şehire gittiler, boz atı buldular, Kazan kalesinin dibine gömdüler. Hisarı inşa etmeye başladılar. Kaleyi inşa etmeye başladılar, yine yıkıldı.

-“Şimdi nasıl inşa edelim, can yoldaşlarımız? “Al horozun başıyla ululayalım.” Yolun kenarındaki dükkâna gittiler, al horozu aldılar, Kazan kalesinin temelini gömdüler. Ama ne yapsalar inşaat ilerlemiyor, hisarın duvarı hala yükselmüyordu.

-“Bize ne gerek Kazan kalesi için, ne uygun olur Kazan surlarının altına?”. Yedi biraderin kızkardeşi, yedi eltinin tek görünmesi. “Nerede, nerede bulacağız onu? Nereden bulacağız onu can dostlarımız?”.

Bütün taşralıları meydandaki toplantıya çağırdılar. Bütün erkekler geldi, Vasya Baba gelmedi. Yedi çavuş yolladılar, Vasya Baba’yı toplantıya alıp getirsin diye. Kader çöpünü çekmesi için sıranın başına oturtular onu. Önce çöpü çekmek istemedi ama kaba kuvvet kullanarak kader çöpünü aldirdilar. O çöpte yedi yetişkin oğlunun ve biricik kızının alın yazısı vardı. Vasya Baba bu çöple çektiğinin nasıl bir akıbet olduğunu henüz bilmiyordu.

Kazan Hükümdarı buyurmuştu: “Biricik kızın Kazan kalesinin temeli için gerekli”. Vasya Baba’nın bacaklarında derman kalmamıştı, kendinden geçti.

Kazan Hükümdarı Vasya Baba’nın yoluna altınlar serpilmesini emretti. Öyle ki Vasya Baba toplantıdan evinin kapısına vardığında, ardında altından bir yol olmuştu.

Vasya Baba, bu yolda gitti, geldi ve kendi kendine “Altınlı yolda değil tozlu yolda gideyim yeter ki kızımı bana bıraksınlar” diyordu. “Ne söylersen söyle, istediğini anlat, altını kendin toplayıp almalısın, kızını götürecekler “canlı mezara” dediler.

İki kolundan tuttukları gibi Baba’yı götürdüler, ama o yelsiz yana devriliverdi, umutsuzca tökezleyip yığılıverdi oracığa.

Vasya Baba’nın kızı Fedâ üst katta, ortadaki pencerenin oradaydı. Babasını görünce hemen dışarıya çıkıp onu kucaklayıp kaldırdı. “Ata babam, neden böyle düştün, neden böyle umutsuzca tökezleyip yere yığıldın?”. “Sevgili evlâdım, Fedâ kızım, düştüm çünkü Kazan kalesini senin üzerine inşa edecekler”. “Ağlama babacığım, ağlama atam, yaşlılara masal, ders, yeni nesle anlatma konusu olacağız. Bizim için güzel türküler söylenecek, güzel masallar anlatılacak.

Vasya Baba’nın yedi oğlu vardı, yedisini de üç atlı arabaya bindirip işe koştular, Fedâ’nın kardeşleri büyük şehire hediye almaya gittiler. En büyük ağabeyi “taze (yaşayan, yeni) çotuklu tabut” u almak için yola çıktı. İlk dükkâna girdi ve “taze çotuklu (tabutun toprağa dönük kısmında, yükseltmeye yarayan ağaç) tabut” aldı. Öteki kardeşi “yeni kefen (tabut örtüsü)” almaya gitti. Diğer dükkâna girdi ve “yeni kefen” aldı. Üçüncü erkek kardeş “yeni pabuç” almaya gitti. Üçüncü dükkâna girdi ve “yeni pabuç” aldı. Dördüncü ağabeyi de dördüncü dükkâna giderek “yeni çorap” aldı. Beşinci kardeşi beşinci dükkândan “yeni başörtüsü” aldı. Altıncı ağabey altıncı dükkândan “yeni elbise” aldı. Yedinci kardeşi de yedinci dükkâna giderek “yeni bilezikler, yüzükler” satın aldı. Hepsisi de aynı zamanda yola çıktı ve evlerinin kapısı önüne vardılar. Fedâ onları karşıladı, gelmelerine çok sevinmişti. Fedâ’nın yedi ağabeyi öyle ağladılar ki, gözyaşları yedi ırmak oldu. “Neden sevinerek çıktın sevgili küçük kızkardeşimiz? Sana düğün elbiseni getirmedik, bu elbiseyle seni Kazan kalesinin “canlı-mezara” götürecekler.” Fedâ halinden çok memnundu. Yedi eltinin görünçesiydi Fedâ. Eltileri hamamı yaktılar, temiz suyu hamamda ısıttılar. Sıcak hamamda temiz sularla Fedâ’yı yıkadılar. Sonra giysisini giydirdiler, süslediler.

Fedâ babasını çağırdı: “Akrabalarımızı biraraya toplamanı istiyorum babacığım” dedi. Vasya Baba bütün akrabalarını eve çağırdı.

Fedâ’nın son saatlerinin geldiğini bildirdiler. Kazan Hükümdarı Fedâ’ya buyurdu: “Hazırlan Fedâ, çabuk var – gel buraya” Fedâ “Haydi büyük aziz resimlerimizi yükseltin, haydi çekin de çanları yankılsınlar!” diye cevap verdi.

Fedâ artık evinden çıktı, babasıyla, annesiyle, akrabalarıyla vedalaştı. Sonra “canlı mezara” doğru yola çıktı.

Fedâ artık Kazan kalesinin temeline varmıştı. Kazan Hükümdarı Fedâ’yı aldı ve “canlı mezara” gömdü. Fedâ kendinden geçmişti, diri diri (?-ında *Mordvince “ver” kan demek, can, cesaret, hayat gücü: életéró yani canlı iken) öldü. Çotuklu tabutu kapattılar, Kazan kalesini Fedâ’nın üzerine inşa etmeye başladılar. İnşasız yapıldı Kazan şehri, hisarı çekilmeden yükseldi, baltasız kazıldı Kazan şehri, rendesiz (planya, marangoz rendesi) rendelendi.

İlk şafakta annesi geldi. Fedâ kızından söylemesini istedi: “Fedâ evlâdım, yaşıyor musun, yaşamıyor musun?”. Fedâ annesine şöyle cevap verdi: “Yüreğim, içim burkuldu, artık boğazımın dibindedir son nefesim”. Ertesi sabah annesi yine geldi. Fedâ kızından söylemesini istedi: “Fedâ evlâdım, yaşıyor musun, yaşamıyor musun?”. Fedâ annesine şöyle cevap verdi: “Boğazımın dibi burkuldu, nefesim ağzımda”. Kazan gitgide yükseliyordu, hisar da inşa ediliyordu, Fedâ üzerindeki ağırlığı hissediyordu. Annesi

üçüncü kez geldi: “Feda evlâdım, yaşıyor musun, yaşamıyor musun?”. “Sorma anneciğim, sorma artık”⁴ (Erdő, 1928, ss. 52-55).

3.1.4.2. “Yeni Kazan’ın İmar Edilmesi” Efsanesi

“İhtiyar Nalasa’nın rivayetine göre hanlar, Eski Kazan’da uzun bir süre yaşamışlar. Bir gün bir kocakarı Kazanka kentinden su alıp homurdanarak dağa tırmanıyormuş. “Hay akılsız padişahlar, böyle yere insan şehir kurar mı? Bakın, buradan su alıp, bu kadar büyük dağa çıkmak ne büyük azaptır.” demiş. Biri, kocakarının bu sözünü işitince gidip hana söylemiş. O, “Bir kocakarı seni ve şehri kuran hanları kötüleyip, homurdanarak sudan gelmekteydi.” demiş. Güya, o vakitte eski Kazan’da Ömer Han denilen padişah varmış. Ömer Han “O yaşlı kadını nerede olursa olsun yakalayıp bana getiriniz. O kocakarı hangi sebepten dolayı hanları kötüliyor? Öğrenelim!” deyip vezirlerini kocakarıyı aramaya göndermiş. Onlar, kocakarıyı bulup yakalayıp padişaha getirmişler. Padişah şöyle söylemiş: “Ey ihtiyar! Sen bizi niçin böyle kötüliyor ve bizden şikâyet ediyorsun?”. Kocakarı “Ben sizi kötülemedim, yalnız doğrusunu söyledim” demiş. Padişah “Şehrin nasıl bir yere kurulması gerek?” diye sormuş. Kocakarı şöyle söylemiş: “Şehri altın çapak balığı yakalanan yere kurun.” Ondan sonra padişah emretmiş: “Gidin, arayın. Altın çapak balığını nerde yakalarsanız şehri oraya kuracağım. Birçok balıkçı Kazanka nehri kıyısında olta ata ata gitmişler. Kazanka boyunca altın çapak balığı arayıp dururken kale altına gelip ulaşmışlar. Orası günümüzde Romanov değirmenidir. Orada bir altın çapak balığı tutmuşlar. Onlar “Fılan yerde altın çapak balığı var.” diye padişaha haber vermişler. Padişah emredince gerekli malzemeleri hazırlayıp yeni Kazan’ı kurmaya başladılar. O zamanlarda Kazan’ın yerinde ve etrafında büyük ve sık bir orman varmış. Gelip Kazanka’nın kıyısına, ormanın içine şehir kurmuşlar. O zamanın hanı bu yere şehir kurmak için gerekli malzemeleri hazırlatınca mimarlara şöyle buyurmuş: “Yarın şehrin hisarı için temel atın. Ama temeli atarken bakın; sokakta ilk kiminle karşılaşsanız, ah vahına da bakmayıp tutup şehrin temelini atın.” Ertesi gün mimarlar erkenden çıkıp şehrin temelini kazarlarken hanın oğlunu geldiğini görmüşler. Onun ardından da bir köpek geliyormuş. Mimarlar hanın oğlunu tutup temelini altına atmaya acımışlar. O gün şehrin temelini epeyce yapmışlar. Geceleyin işi bıraktıktan sonra han sormuş: “Şehrin hisarının altına birini koydunuz mu?”. Ustalar: “Yok, şehri yapmaya başlarken hiç kimse geçmedi, ama gördük ki bir köpek koşarak geliyor. O köpeği kalenin altına koyduk.” demişler. Han şöyle söylemiş: “Tamam, olan oldu. Öyleyse iyi yaptınız. Bu şehir ve hanlık köpeklerin eline geçer. “Şehir kurulduktan sonra halk şehre girmeye çok korkmuş. Bunun sebebi yılanların burada tınaz gibi yığılıp yatmaları imiş. Göl boyları, Sukonny civarları ise tamamen sazlık ve kamışlıkmış. Yaban domuzları da pek çokmuş, o sebepten dolayı o göle Kaban (yaban domuzu) gölü adı vermişler. Kazanka nehri boyunca yılanlar, hatta tomruk kadar ejderha – yılanlar varmış. Günümüzde de özellikle Yılan dağı denilen Bişbalta’nın Yagodni’ye olan kısmında, Yılan dağında ve dağların oyuklarında kanatlı ejderha – yılanlar yatarmış. Bu yüzden Kazan’ın ve Kazan gubernasının arması kanatlı ejderha – yılan resmidir. Günümüzdeki Yılan dağı ismi de ondan kalmıştır.

Bir gün, padişah vezirlerini toplayıp, bu yılanları nasıl bitirmeleri gerektiği hakkında konuşmuş. Onlar “Yılan olan yerlere saman taşıyıp, ateşe verip yakmalıyız.” demişler. Elbette o zamanda kibrit yok. Becerikli bir yiğit bulup, ata bindirip göndermişler. O yiğit atla gidip, çakmak çakıp, ateş yakıp saman atmış. Saman yanmaya başlayınca büyük bir yılan, kuyruğunu dişleyip, halka gibi yuvarlayıp, ateş atıp giden yiğidin arkasından yetişerek atıyla birlikte onu sokup helâk etmiş. Saman yanınca birçok yılan helâk olmuş,

⁴ *Ethnographia*. 39. *Évfolyam* (1928). *Népelet / Babonás történetek / Erdő Jenő*. ss. 52-55. Altındaki notta bu metnin tamamının Macarcaya çevirisinin Erdő Jenő’ye ait olduğu belirtilmiştir (Arza Mordvin türküsü, Semiley köyünden Ujezd Saranski. “*Od Vele*” adlı Moksomordvin gazetesinde Szaratov’lu öğretmen J. Cserapkin tarafından yayınlanmıştır.). *Yaşayan-canlı tabut, mezar vs. bileşimi/yapısı Rus dilindeki zivoj, lebendig, lebend; rasch, frisch gibi bir ön ektir: yeni manasında da olabilir, ama ben yaşayan demeyi uygun gördüm (Erdő Jenő).

kalanlar yer altındaki oyuklarına girmişler. Oyuklardaki yılanlara barut ile ateş koyup, helâk etmişler. Yılanlar bitip, şehrin çevresi güvenli hale gelince, halk toplanarak şehre yaşamaya başlamış” (Atnur, 2002, ss. 652-654).

3.1.4.3. “Yeni Kazan Şehrini Kurulması” Efsanesi

“Eski çağlarda Kazan ahalisinden birinin Yılan dağı üzerindeki ormanda arı kovanları varmış. Bu adam yazın güzel günlerde çoluk çocuğuyla kovanların bulunduğu yere gidip huzura kavuşmuş. Kovanların olduğu yeri bu adam ve çocukları çok seviyorlarmış. Kovanların olduğu yer düz ve uzun boylu çamların arasında olduğu için, oradaki huzur hepsinin hoşuna gidermiş. Yazın orada meyve de çok olurmuş. Bu adamın bir kızı varmış. Bu kız güzellikte şan kazanacak kadar güzel bir kızmış. O kızın güzelliğini büyükten küçüğe herkes bilirmiş. Bir gün bu kızı evlendirmişler. Bu kız gelin olup gidince, Kazan nehrine su almaya inmiş. Su kıyısında, su almak için sert bir merdiven ve elverişli bir yer bulamamış. Bu genç gelin Kazan nehrinden eziyetle su alıp, yine aynı zahmetle dik yardan yukarı çıkmış. Nehirde merdiven olmaması, su almanın zorluğu ve yarın dikliği genç gelinin hoşuna gitmemiş. Yakınmaya başlamış; epeyce şikâyet etmiş. Böyle dik yarlı su kıyısına şehir kuran şahsa çok öfkelenmiş.

Genç gelinin bu yakınması ve şehri kurana öfkelenmesi, o sırada Eski Kazan’da han olan Galimbik’e haber verilmiş. Galimbik genç gelini yanına çağırarak şehri kuran kişiye niçin öfkelenmişini sormuş. Genç gelin, cesur ve akıllı bir kadın olduğu, Galimbik’ten de korkmadığı için konuştuğu herşeyi ona da söyleyivermiş.

- “Hanım, Sultanım, ben size öfkelenmedim. Ben kimsenin adını anmadan şehrin uygunsuz yerde kurulduğunu söyledim. Sizin ömrünüz uzun olsun, her vakit düşmanlarınıza üstün gelin. Size anlattıysam benim söylediklerim sizin de hoşunuza gider. Eğer hamile kadınlar su alarak böyle dik bir yerden tırmansalar o çocukların halleri ne olur? Ben işte onlara acıyarak konuştum.”

Galimbik bu genç gelinin sözlerini beğenmiş. O, bu gelinin sözlerinin hepsini yerinde bulmuş. Şehrin nereye kurulmasının uygun olduğu konusunda öğüt istemiş. Genç gelin, şehri kurmak için babasının kovanlarının bulunduğu Yılan dağının çevresini uygun görmüş. Orada babasının kovanlarının olduğunu da söylemiş.

Galimbik genç gelinin sözlerini beğenmiş. Ona şehri Yılan dağı civarına taşıtmanın mümkün olduğunu, ancak orada pekçok yılan olduğu için halkın yaşamasının zor olacağını anlatmış. Genç gelin bunun çaresini de göstermiş. O, Galimbik’e güzün havalar soğuyup yılanlar yerin altına inince oraya çokça saman, çubuk ve odun yığıdırıp, ilkbaharda hava ılınıp yılanlar yer altından çıkarak saman çevresine toplanınca da onları ateşe vermesini istemiş.

Galimbik genç gelinin bu öğüdünü çok beğenmiş. Çünkü Galimbik şehrin eski yerini pek beğenmezmiş. Ama onu taşıtmak için uygun yer bulamıyormuş. İşte o zaman genç gelinin bu öğüdünü işitince şehri taşımaya karar vermiş. Galimbik Kazan şehrini eski yerinden taşıtmak için ulu kişilerden ikisini, oğlunu ve yüz askerini yeni şehrin yerine bakmaları için göndermiş.

Bunlar şehrin günümüzdeki yerini kontrol ederek beğenip geri dönmüşler. Lakin burası da pek çok yılan olan Yılan dağı gibi yaşamaya elverişli değilmiş. Bu yılanları bitirmek için genç gelinin öğüdüne göre iş yapmışlar. Güzden oraya çokça saman, çubuk ve odun yığıp bırakmışlar. Kış geçip, ilkbahar gelmiş; havalar ılınmaya başlayınca yılanlar yer altından çıkarak o samanın altına toplanmışlar. Yılanların tamamı yer altından çıkıp samanın altına yığılmışlar. Şehri kuranlar rüzgârlı ve kuru havalı bir gün, bir bahadırı iyi bir ata bindirerek saman yığınına ateşe vermesi için oraya göndermişler.

Bahadır atla gidip yığılan saman ve çubukları ateşe vermiş. Büyük saman yığını, çubuk ve odunlar yanıp kül olmuş. Oradaki yılanlar yanmışlar. Ama iki başlı büyük bir yılan ateşten kaçıp kurtularak sağ kalmış. O ejderha, ateşi yakan bahadırın üzerine atılıp onu öldürmek

istemiş. Bahadır iyi atıyla ejderhadan kaçmış. Bahadır Kazan şehrinden elli kilometre uzağa gittiğinde atı yorulduğu için, ejderha bir çukur yanında ona yetişmiş ve onu altı parçaya ayırmış. Ama bahadır hemen teslim olmamış imiş. O, ağılı süngüsünü ejderhaya birkaç defa saplayıvermiş. Ejderha o ağılu cerahattan ölmüş. İşte bu çukur Çürili denilen köyden daha dıştaymış ve Altı Kutar diye adlandırılmış.

Bundan sonra şehrin kurulacağı yer yılanlardan temizlenmiş ve oraya şimdiki Kazan şehri kurulmuş.

O çağlarda ilginç adetler de varmış. Eğer insanlar şehir kuracak iseler, bu yeni kurulacak şehrin hatırası olması için büyük bir iş yaparlarmış. O zamanın âdetine göre, bu şehrin temelini atarken de böyle bir iş yapmak gerekiymiş. Galimbik, oğlu ile iki yaşlı kişi arasında kur'a çekilmesini ve kur'a kime çıkarsa bu kişiyi, yeni kurulan şehrin hatırası olması için, temele gömmelerini emretmiş.

Kur'a Galimbik'in oğluna çıkmış. İş uygunsuzlaşmış, onu yere gömmek çok ağır olmuş. Yaşlı kişiler buna razı olmamışlar ve hile düşünmüşler ve hile bulmuşlar. İlk temelin altına bir köpeği gömmüşler. Sonra Galimbik şehri kurarken hatıra olması için ne yaptıklarını sorunca, olan durumu söyleyivermişler. Temele köpeğin gömüldüğünü duyunca, Galimbik düşünceye dalmış. Köpeğin gömülmesinin endişe verici bir durum olduğunu hatırlamış. O zaman yanında bulunan ulu zatlara bunun endişe verici bir durum olduğunu söylemiş.

Galimbik şehrin ne zaman olursa olsun köpekler elinde kalacağından çok korkmuş ve büyük âlimleri toplamış. "Bu şehrin geleceği ne olur?" diye sormuş. Âlimler, Galimbik'in bu sorusuna türlü cevaplar vermişler. Onlar daha sonra büyük bir âlimin fikrine katılıp köpeğin gömülmesinin endişe verici bir hal olmadığını, düşmanların hemen güçsüzleşmesine işaret olabileceğini, şehzadenin hayatta kalmasının bu şehirde aralıklarla olsa dahi, padişahlığın pek uzun zaman kadar aynı nesilde kalacağını gösteren kutsal bir işaret olduğunu söylemişler. Bundan sonra Galimbik, Bulgar şehrindeki Helife mescidini ibadet yapılacak hale getireceğine dair adak adanmış. Galimbik'in duası sebebiyle Kazan şehrinde Müslümanlar yaşayagelmışler ve kıyamete kadar da yaşayacaklar, derler" (Atnur, 2002, ss. 647-650).

3.1.4.4. XVIII. yüzyıldan Kalma Bir Yapı Kurbanı Hatırası (Az épitóáldozat emléke a XVIII. századból)

BOSNA (BOSZNIA): Tehlikeli bâtil inanışların yeni bir örneğini veren Türkler çok da geçmiş olmayan bir zamanda, Banyaluka Kalesi'nin yıkılan (yana yatan, devrilen) duvarını yaparken verdiler. Bu çılgın / tuhaf düşünce ile şehirleri yenilmez kılıcı diye yapılan bir şeydi: iki toprak kölesi (serf) çocuğu canlı canlı duvarın içine koydular (yerleştirdiler); ve o kafirlerin yolundan gidenler Molok putuna kurban verdiler, çingenelelere büyük bir konser verdirdiler, bu sayede masumların çığılıklarını işitmek mümkün olmamıştır. Talihsiz çocuklardan birinin babası, Szava nehri kıyısında acısını anlattı. Bu oğlunun başına gelen trajik olay; aynı zamanda Türklerin genellikle bütün önemli yapılara dehşet verici kurbanlar verdiğini ispatlar (Erdő,1790).

Hadi Történetek gazetesinde 1790'da, III. szakasz 140'da yayınlanan bu yazı, ERDŐ Jenő tarafından yazılmıştır.

Bu gazete Macarca çıkan ilk gazete olup, daha sonra “Magyar Hirmondó” gazetesi adıyla yayınlanmaya devam edilmiştir. Ethnografia (1928) dergisinde yayınlanan bu haber aynı adlı gazeteden bulunarak doğrulanmıştır.⁵

3.1.4.5. Bosna “Mayevitsa Kalesi” Efsanesi

“Avrupa’nın dağlar bölgesi olarak adlandırılan Balkan Yarımadası’nın merkezi konumunda bulunan bir ülke olan Bosna-Hersek’te coğrafi konumu sebebiyle pek çok kale inşa edilmiştir. Mekân – insan ilişkisi ekseninde, bu yapıların oluşumu ve fiziksel özellikleri ile ilgili tarihi veya medeniyet tarihi ile ilgili anlatılar ortaya çıkabildiği gibi yine bu yapılar etrafında olağanüstü olma niteliği taşıyan anlatılar da söylenegelmiştir. Bu dağlardan birisi de ülkenin doğu – kuzey yönünde yer alan Mayevica Dağı’dır. Bu dağ üzerine inşa edildiği rivayet edilen kaleden günümüze bir iki duvar yığınının başka kalıntı kalmamakla birlikte, efsane niteliği taşıyan aşağıdaki anlatı ile kale, halk belleğindeki varlığına devam eder gibidir.

Anlatıya göre; insanlar eski zamanlarda yüksek Mayevitsa Dağı’nın tepesinde büyük bir kale inşa etmeye başlamışlar. Yaptıkları kalenin bir köşesine de Bosna-Hersek kralı için bir köşe yapmışlar. Yalnız bu köşe yapıldıktan kısa bir süre sonra yıkılmış. Bölge halkı, kralın burada oturmasını aşırı istedikleri için bu köşe yeniden yapılmış. Ama köşe bir türlü yapıldığı gibi durmuyor, kısa sürede yine yıkılıyormuş. İnsanlar bu işi defalarca tekrar etmelerine rağmen sonuç hep aynı oluyormuş. Bölgenin ileri gelenleri, bir hal çaresi bulmak için Mayevica’da kehanetleri ile meşhur bir falcı kadına müracaat etmişler. Kadın da onlara kral köşesinin yıkılmaması için köşeyi içerisine alan duvarlardan birinin arasına bir hamile kadının konulması gerektiğini söylemiş. Halk, büyücü kadının dediği gibi yaparak, yaptıkları odanın duvarlarından birinin içine hamile bir kadını koyarak, inşaatı tamamlamışlar. O günden sonra, ne duvar ne de kral köşesi savaşlarla tahrip edilene kadar hiç yıkılmamış. Yalnız, yapının sağlam olduğu dönemlerde, kral odasının bir köşesinin hep ıslak olduğu söylenir. İnanışa göre, köşenin bu duvarı içine konulmuş olan hamile kadının sütü sürekli aktığı için odanın bu köşesi hiç kuru kalmamıştır” (Sümbüllü, 2010, ss. 43-44).

3.1.4.6. Boşnak “Süt Köprüsü” Efsanesi

“Vıçitırın Balkanlarda bulunan bir beldedir. Efsaneye ad veren buraya ait köprü efsanesini anlatan Arif Kera’nın verdiği bilgiye göre taştan yapılan köprünün alt kısmında 13 yarı yuvarlak kemer bulunmaktadır. Köprünün ortasında bulunan baş yarı yuvarlağın çapı ve genişliği 5 metre kadardır. Bu köprünün altından Sitniça Nehri geçmektedir. Efsane ise şöyledir:

Vaktiyle burada üç erkek kardeş yaşarmış. Üçü de evliymiş. Bakmışlar ki Sitniça Nehri geçit vermiyor, bir köprü yapmaya karar vermişler. Ancak köprü için bir kurban kesilmesi gerekli. Üç kardeş anlaşır: Ertesi gün hangisinin karısı daha önce gelir, yemeklerini getirirse o kurban edilecek.

Kardeşler söz verirler, eşlerine hiçbirşey söylemeyecekler. İki büyük kardeş sözlerinde durmaz ve durumu eşlerine anlatırlar. Onlar da ertesi günü evlerinden ayrılmazlar.

⁵ dea.lib.unideb.hu/deba/cikk/hmnt.php’de, Hadi Történetek, Yıl: 1790, 8. Füzet (defter): s.144-145’te mevcuttur (Szegedi Egyetem, Ráday Gyütemény, Jelzet: 778).

Hiçbir şeyden haberi olmayan küçük kardeşin eşi ona “öğle yemeği” hazırlar ve yola koyulur. O, hem yol alır hem de şarkı söyler. Çünkü, o gece rüya görmüş olacağını öğrenmiş. Hatta bu rüyadan kocasına da söz etmiş:

-“Bak kocacığım ben rüyamda kurban olduğumu gördüm. Çocuğumu sana emanet ediyorum. Eğer ölürsem sağ mememi dışarıda bırakasın ki çocuğumu emzireyim.”

Küçük kardeşin karısını kurban ederler, kocası da verdiği sözü tutarak eşinin sağ memesini dışarıda bırakır. O, her Pazar günü çocuğunu emzirmeye götürür. Bu sebeple köprünün adı ‘Süt Köprüsü’ olarak kalır.

Kocası, eşinin kurban edilmek üzere gelirken söylediği şarkıyı unutmaz ve her zaman söylermiş:

“Dile dile gospodin / Bilin nedir yetim / Her cün mezarıma cetirin / Emzirem çocuğum / Hem siz bilirsiniz o zaman / Yetimin kıymedini” (Sakaoğlu, 2002, ss. 61-62).

3.1.4.7. Gagauz “Köprünün İnşası Sırasında Gömülen İnsan Kurban”

“Bir vakit viliyatta oniki kişi bir köprü yaparmışlar. Ne kadar işlarmişlar, temel tutturamazmışlar. Usta-başı demiş: “kimin karısı yarın gekir-sa yemek getirma, onu koyalım tılısım”. Kafadarlar sölerlar karılarna: “yarın sakın getirmeyasınız biza yekmek, zera laflandık, kim ileri gelir-sa, onu tılısım koyeces.” Sabası giderler, başlıyorlar işleme. Vakıt gelmiş yekmek yima, kimsey getirmer yima. Ustanın adı Pavli-ymiş. Baksa Pavli, gelir bir karı. Yaklaştıynan tanımış, ani onun karısı gelir. Pavli durmuş, ta demiş aklınca: “ver Allahımbir iki başlı yılan”. O sat çıkmış iki başlı yılan, da der: “nereyi Mariya senin gittin yerdan, ot bitmeycek”. Mariya demiş: “ban tez dönecam”. Mariya lufusa-ymiş, olmuş bir çocu Yuvançu, gitmiş götürmüş yekmek. Pavli demiş Mariyaya: “ya ver benim gümüş kavalımı, da ban çalayım, san-da oyna”. Pavli çalarmış, Mariya oynarmış. Pavli kucaklamış karısını, da diri atmış temel kuyusuna. Mariya demiş: “ne attın beni burayı?” Pavli demiş: “ara benim nişan üzümü”. Yola darkan, başlamışlar üstünda köprü işleme. Mariya demiş: “Pavli! Napayorsun san? Kim Ivançuyu yıkaycek, kim mema verecek? Pavli demiş: “yamurlar yadıkçan, Yuvançu yıkanacak, lüzgarlar yestikçan sallanacak”. Köprü işlemişlar, başa çıktıynan, kızlar taşırmiş taşları. Köprü bitmiş, kızın biri geridan gelirmiş, da demişlar ona: “Yana, Yana götürma, bitti”. Yana bas etmiş taşı başından yera, taş ta batmış. Şimdi-da yola durumuş. Da kız nası tutarmış, parmakları batmış, da belli-ymiş parmak yerleri köprü mermer taşından. Açan olmuş Yuvançu on-dört yaşında, gitmiş köprünün yanında, işitmiş, ses gelmiş ona: “Yvançu gel burayı”. O-da gitmiş yakın, da demiş ona: “gi dasın popaza, sola, gelsinnar, da koysunnar bir taz te burayı, da bendan damnaycek üç damla süt”. Gider Yuvançu, da söyler popaza. Gider popazlar bakma, var-mı aslı? Onnar-da demiş: “gelin, da yapın burda duva”. Toplanıyorlar, da yapıyorlar Tro`itsa-da, da o günde koymuşlar tazı, da damnamış üç damna. Da şimdi-da o nişannar orda durumuş. O köprüya derlar “Pavli Köprüyü”, dereya da “Mariya Deresi” (Radloff, 2015, ss. 138-139).

3.1.4.8. Bir Gagauz Şarkısı

“On iki kardaş manastır yaparmış. / Onnar işlarmış, manastır batarmış. / Manol-mastur (Mac. Mester: usta) demiş kardaşlarna: / “Hey kardaşlar! Seslenceniz-mi beni, / ban ne sölecama siza? / Yarın sabahlen, kimin gelini getir-sa, / Kimin gelini getiri-sa yekmek manastıra ileri, / Onu-da koyeces tılısım manastıra”. / Manol-mastur gena demiş kardaşlarna: / “Yevlerniza gittiyınan, sölameyiniz gelinnerniza, / Kimin gelni ileri getirisa, / Onu-da koyeces tılısım manastıra”. / Gitmişlar kardaşları hepsi yevlerni, / Da sölemişlar kendi gelinnerina: / “Hay gelinim, gelinim yekmek manastıra getirmasin”. / Onnar sölermişlar, Manol-mastur seslarmış. / Açan işitmiş Manol-mastur, / Onnar sölermişlar gelinnerina, / Manol seslarmış, kannı yaşlar alarmış, / Yeva gitmiş, kavalını almış, / Kavalını almış, da

çalmış. / “Ban çalayım, san-da, mari Tudorka, oyna, / Belkim bitki oyunu oynarsın. / Kalkasın yarım sabahlen, / Hazırlayasın manastıra yekmek hem manca. / Oyna, mari Tudorka, oyna bitki oynunu”. / Tudorka sorarmış Manol-mastura: / “Neyçin böla sölersin Manol? / Kim Yuvaçu’yu yıkaycek? Kim onu paklaycek? / “Yamurlar, yadıkçan, Yuvaçu yıkansın, / Lüzgar Yestikçan, Yuvaçu sallansın”. / Hazırlamış Tudorka, da kalkmış sabahlen, / Da kalkmış sabahlen, da çeketmiş yola. / Yolda gidarkan, yol uzun olurmuş. / Manol işlarmış manastır-üstünda, / Da görmüş Tudorka’yı gelirken, / Da başlamış alama. / Hem alarmış, duva-edarmış: / “Ver Allah’ım, bük yamur, Tudorka dönsün geri”. / Manol-mastur yimiş yekmek, / Yekmek-yidiktan sora, yip kolvermiş. / Tudorka-da annamış Manol-masturi: “kal salıcaylan”, / Manola yelini-da vermiş” (Radloff, 2015, ss. 226-227).

3.1.4.9. Kıbrıs “Hamarat Kadın ve Naletli Köprü” Masalı

“Adam dünyalar güzeli karısıyla çok iyi geçinir. Padişah bir gün bu inşaat ustasından üç kemerli bir köprü kurmasını ister. Adam yapma süresini hesaplamak için yedi gün süre ister. Padişaha köprüyü gereken sürede bitirebileceğini söyler. Usta köprü yapımına başlar. Çıraklarından biri köprünün temeline kan akıtılması gerektiğini söyler, usta bu adamı işten kovar. Köprünün orta ayağı çöker ve buraya taş yığarlar. Ancak köprü ayağının altı devamlı çöküntü kalır. O zaman falcı çağırılır ve anlaşılır ki temele kan akıtılmadığı için yeraltındaki cin burayı çökertir. İlk önce bir koç kurban edilir, ancak çöküntü yine kapanmaz. O zaman falcı ustanın yakınlarından birinin kanının gerekli olduğunu söyler. Usta karısını kurban etmeye karar verir ve onu inşaat alanına çağırır. Kadın kırmızı kıyafetler içinde inşaata gelir. Adam karısını kurban etmeye kıyamaz. Adam karısını ikinci kez inşaata çağırır. Kadın siyah kıyafetler içinde inşaata gelir. Adam kadını çöküntüye indirip orada bırakır. Orada bırakıldığı anlayan kadın beddua eder. Kadın kurban edilince çukur kapatılır ve köprü tamamlanır. Köprü tamamlanınca usta da köprüden atlayarak intihar eder” (Gökbulut, 2010, ss. 119-120, 434-437).

3.2. KILAVUZ HAYVAN MOTİFİ

3.2.1. Macarlarda Kılavuz Hayvan

Macar ve Fin-Ugor kültür çevresine ait bir efsanede iki kardeşi göğe ve yere çeken geyikler vardır: “...*İki kardeş geyik görüyorlar. Geyikler, onları yurtlarına çekiyorlar. Kardeşlerden biri, ‘Gökteki ruhların atası’, diğeri de ‘Yerdeki insanların atası’ oluyor...*” (Ögel, 2014, s. 282). Onlara yeni yurdu gösteren bu mucizevi geyik, eski zamanların totem hayvanıyla bağlantılıdır. Karşılaşılan bu “ayartıcı” hayvanın takip edilmesi mitlerde ve masalarda çok görülür. Sihirli Geyik efsanesi’nde yer alan kız kaçırma motifi ise Macar Hanedan Kurucusu Arpad’ın ataları olan “Gyulák”⁶ in

⁶ Gyulalar Kabilesi: Gyula liyakatının temsilcisi olan kabiledir. Anonymus’un kroniğinde Erdel Gyulaları’nın atası olan Tetény (Töhötöm), György Györffy’nin ifadesine göre Tuna Ötesi’nde yaşamıştır. Vezir Bulcsú’yla aynı zamanlarda yaşayan Gyula, Bizans’a giderek Hristiyanlığa geçmiş ve onu beraberinde götüreren Hierotheosz adlı Yunanlı keşiş Konstantinopol Patriği tarafından “*Türklerin*

(Gyula'lar Kabilesi) ünlü Bulgar Hanedanıyla (Belár – Bolgár) olan ilişkisini ve Bulgar Türkleri ve Macarların tarihi bağlarını yansıtır. Arpad soyunun tarihiyle bağlantılı bu Macar köken efsanesi kaynağı büyük bir olasılıkla XI. yüzyıl olan en eski, ilk gesta olan XIII. yüzyıl kroniğinde kaydedilmiştir (MN Balassa-Ortutay, 1979, s. 552).

Ögel'in Türk Mitolojisi adlı eserinde verilen Macarların geyiğin yol gösterdiği "*Sihirli Geyik*" menşe efsanesi ise şöyledir:

"Bazı kimseler avlanmak için Maeotis bataklığına gidiyorlar. Tıpkı bir çölü andıran bir bölgeye geldikleri zaman, karşlarına birdenbire bir geyik çıkıyor. Avcılar başlıyorlar geyiği kovalamağa. Geyik kaçıyor, onlar kovalıyorlar ve nihayet öyle bir yere geliyorlar ki, geyik de birdenbire kayboluyor. Geyik nereye gitti diye avcılar başlıyorlar geyiği aramağa. Oraya bakıyorlar, buraya bakıyorlar, geyik yok. Sanki Tanrı onu gökten çekmiş gibi. Geriye dönmek istiyorlar, ama bu defa da yollarını bulamıyorlar. Kalıyorlar bataklığın ortasında. Orada yaşamağa başlıyorlar ve aradan beş sene geçiyor. Altıncı sene bataklığın ortasında dolaşırken, Pirens Belar'ın karılarına ve çocuklarına rastlıyorlar. Nedense bu ailenin erkekleri tamamen ölmüş ve karıları da erkeksiz kalmışlar. Kadınları gören avcılar, hemen kadınlarla çocukları toplayarak kendi bataklıklarına götürüyorlar. Bunların arasında nasılsa Alan Pirensi Dula'nın iki kızı da bulunuyormuş. Hunor ve Magor adlı iki avcı, Alan pirenlerini görünce, öbürlerini bırakıp bunlarla evleniyorlar ve bu suretle Macar milleti meydana gelmiş oluyor."

Hunor tahminen Onogurların atası, Magor ise Macarların atasıdır. Belar ailesi Bulgar Türklerini temsil eder, Alan prensi ise VIII.yüzyıldan önce az da olsa Macarlarla karıştıklarını ifadesidir.

Başka bir efsane ise şöyledir:

"Szamos nehri etrafındaki bölge, Morout adlı bir reis tarafından zaptedilmiş. Bu reis öldükten sonra yerine torunlarından Menunorout geçmiş. Ona bu adı Macarlar vermişler. Sebebi de çok karısı olmasıymış. Menunorout'un yerleştiği ülkenin adı da Hazar imiş." (Ögel, 1993, ss. 578-581).

Macar halkının hatıralarında, masal ve efsanelerden başka eski zamanların kroniklerinde ve kayıtlarda da eski pagan inanç dünyalarının ve geleneklerinin anılarını bulmak mümkündür. Bunlardan biri olan "Mucizevi Geyik", efsane, söylence ve ozanların türkülerinde tamamen Macarlara ait görülür. Macarların ve kardeş halklarının mucizevi geyik köken mitolojileri son derece birbirine benzemektedir. Başkahramanları iki milli-mitolojik kardeş kahraman, birlikte yaşayan iki halkı temsil eder. Eski yaşam yerleri Kuma-Kuman Nehri civarındır. Bu hikâyede geyiğin rolü ise yeni-daha iyi yerlere giden

yani Macarların piskoposu" (a türkök püspöké) tayin edilmiştir. Gyulalar'ın Aziz İstvan'ın seferi sırasında yaşamakta olan 2-3 ardılı vardı. Yine Gy. Györffy'ye göre, sonraları bu kabileden gelenler Gyula-Zsombor soyunu oluşturmuştur (Elektronikus Magyar Katolikus Lexikon, Gyulák cime).

yolu göstermektir. Yeni yaşam yerleri Meotis (Azovi - Azak Denizi) ormanlık- bataklık kırsalı, Kırım ve civarındadır (Sebestyén, 1906, s. 557).

Macarların “*Hunor ve Magor*” efsanesinin Rumenleri de etkilediği Sırp-Moldovya Vakayinâmesi, Anonim Vakayiname gibi kroniklerinde yer almıştır. Moldavya (Boğdan) Prensiği’nin resmi kuruluşu böyle bir efsanevi olaya bağlanır; Macaristan’dan Maramureş Nehri boyunca gelen Prens Dragoş yüksek dağlarda izine rastladığı bizonun peşinden dağları aşar, bir ovaya gelir, nehir kıyısında bir söğüt ağacının altında avını öldürür ve sonra orayı yurt tutmaya karar verir. Ancak bölgede Tatarlar vardır, Macar prensi Vladislav’dan izin isterler ve izni alınca buraya yerleşirler, sonra da etrafındakiler Dragoş’u prens ve voyvoda seçerler. Akınlar Dönemi Efsane Dairesi’ne⁷ dahil olan bu efsanenin benzerlerinin Germenlerde görülmesini ise Grimm, Asyalı süvari halkların etkisine bağlamıştır. Eliade’ye göre ise bu yaygın izlek, Hunların Hint-Ârilerden alıp benimsediği bir motif olmalıdır (Eliade, 2006, ss. 173-175).

Sihirli geyik Macar halk geleneğinde, halk edebiyatında önemli bir yere sahip olan mitolojik bir hayvandır. “Regös” lerin (Macar gezici halk ozanı) türkülerinde o daima bir erkek hayvandır, bu türkülerde sihirli geyiğin oğlundan da söz edilir. Geçen yüzyılın başlarına dek geyiğin astral sembollerle bağdaştırıldığı varyantlar kaydedilmiştir ve bunlarda sihirli geyik ya kara bulutların arasında görünür ya da küçük bir çember biçimli çimenlikte otlarlar (Sekel Baladı olan “Göge Çağrılan Kız” da kendine sağlam bir çelenk yapar).

Simon Kézai’nin XIII. yüzyılda kaleme aldığı *Gesta Hungarorum*’da Menroth ve Enet’in oğulları olan Hunor ve Magor’un dişi bir geyiği takip ederken Meotisz bataklıklarına gelmeleri, orada yerleşmeye uygun yer bulmaları, altı yıl sonra steppe karşılaştıkları Belar’ın kızlarını kaçırpıp, eş almaları anlatılır. Alan hükümdarı Dula’nın iki kızını eş alan Hunor ve Magor’dan Hunlar ve Macarlar türer. Efsanenin üç ana

⁷ Akınlar Dönemi Efsane Dairesi: Yurttutuş sonrası Avrupa’da akınlar yapan Macarların bu dönem efsanelerinin bir kısmı Hun-Macar efsane dairesine, bir kısmı da Yurttutuş dönemi efsaneleriyle sıkı sıkıya bağlantılıdır. Bunların en eskisi de Onogur-Bulgarlarla Fin Ugor-Mansi kabile gruplarının karışmasının tarihi akışını sembolik olarak yansıtan ve Macar etnisitesinin oluşumunu anlatan *Hunor ve Magor* efsanesidir. Sihirli Geyik efsanesi de Atilla’nın ölümüne yakın zamanlara denk gelen zamanda kabile topluluklarının Avrupa’ya geçişlerinin bir hatırasıdır. Csaba efsanesinin bazı unsurları Bulgar Hükümdarı İrnek’in silüetindeki tarihi role ait olabilir, diğer unsurları da Sekellerin Erdel’e göç edişinin hatırası olarak Akınlar Dönemi efsanelerinde yerini almıştır (MNL,1977-1982, Akınlar Dönemi Efsane Dairesi).

motifi vardır: İlki; iki erkek kardeşin yurtlarını terkedip yeni yurt aramaları, yeni memleket kurmaları. İkincisi; kaybolan ve sonra yeniden ortaya çıkan hayvanın (geyik) onları nehirden, geçitten geçirir. Sonuncu ana motif ise kız kaçırmadır. Bu motif Macarların kadim köken efsanesinde yer alır ve dişi geyiğin iki kardeşe yol gösterdiği bu efsane, Macar efsane araştırmalarının en çok tartışılan meselelerinden biridir. Vas ve Zala vilayetleri kırsalında geçen yüzyılın başına dek gezici halk ozanlarının bu efsanenin varyantlarını türkülerinde anlattıkları bilinmektedir. Boyunlarına taktıkları kalın zincirleri güçlü bir şekilde şangırdatarak “cehennemî bir gürültüyle” evden eve koşuşturan ve üzerlerine uzun tüylü koyun, keçi, vb. postu üstlük giyen bu “regös” ler, genellikle üç kişi gezerdi ve şamanların benzeri büyüsel sözleri olan türküler söylerlerdi. Sihirli geyiğin burada anlatılan varyantlarında görülen gökten inen kuzunun “Tanrının kuzusu İsa” manasında olmadığı; kuzunun görünmesi ve inmesinin sihirli geyiğe tümüyle benzer rolde oluşturulduğu düşünülmektedir. Hristiyanlık sonrası da şükür duaları, kutlama duaları, dinî ezgiler söyleyen bu halk ozanlığı geleneği, günümüzde dini bayram ve festivallerde devam ettirilmektedir (Sebestyén, 1906, s. 558). Regöşler ve halk farklı amaçlarla söylenen bu duaların, sözlerin (şükür, kutlama, insanlar ve hayvanlar için nazara, arpacığa, büyüye karşı) başına veya sonuna İsa peygamberin adı eklenerek yeni dine uydurulmuştur. Yurt kuran iki erkek kardeş mitosları dünyanın her yerinde görülmektedir (Romulus ve Remus gibi). Ancak doğuda bunu daha çok *ikili krallık/hükümdarlık* müessesesinde aramak gerekir. Macarlara ait bu köken efsanesi artık halkın dilinde yaşamamaktadır; sadece geyik takip etme ile ilgili olan bugüne dek korunmuştur. Göçler dönemi efsane dairesine ait efsaneleri anlatan Ortaçağ Macar ve Leh kroniklerinde ise, sihirli geyiğin artık nerede kilise, manastır olması gerektiğini gösterdiği yazar: Aziz Gellért’e Bakony’daki manastırın yerini bir geyik gösterir, Aziz László’ya Roma Katolik Kilisesi’nin Macaristan’daki merkezi olan Vác kilisesinin nereye inşa edileceğini yine bir geyik gösterir, Leh kroniklerinde de bir Macar azizi olan Aziz İmre’ye de Lehlerin manastırını nereye inşa edileceğini de bir geyik göstermiştir, vb. Macar araştırmacılar doğu ve batı kaynaklarındaki paralellikleri incelediklerinde aynı konulardan bahseden dallanıp budaklanmış bir efsane ailesi tesbit etmişler; bunlardan geç döneme ait, *Eustachius ve Hubertus* Hristiyan efsane dairesiyle *Sihirli Geyik* arasında bir benzerlik tesbit etmişlerdir. Bu efsaneye Avrasya’da ve Batı Amerika

yerlilerinde de rastlanmaktadır ve çok eski zamanlardan beri yıldızlı gök sembolüdür (MNL, 1977-1982, Csodaszarvas).

Kimmerleri veya Hun-Bulgarları temsil eden Utigur-Kutigur kardeş çiftin hikâyesi ise gerçekte Don Ugorları veya Volga Bulgarlarının bir zamanlarki ortak yaşamına atıfta bulunan bir efsanedir. Bu o zamanki Ortaçağ kayıtları ve tarihî –coğrafi verilerin karıştırılmasından ortaya çıkmıştır. Bu efsane daha çok Hun kökenlidir. Ancak bu yanlışır, çünkü Hun efsanesine atıfta bulunan o zamanki bilgilerde kardeş çiftine rastlanmaz. Ama avlanan ve birtakım boynuzlu hayvanların (dişi karaca, öküz, geyik, dağ keçisi) yardımıyla Meotis bataklıklarının geçidini bulup geçen Hunlardan bahsedilir. Yanlış anlama ise o zamanki tarih yazarlarının – sıklıkla – Hunlarla bağlantılı Kırım halklarını da Hunlara dâhil etmelerinden kaynaklanır (Remete, 2009, s. 3).

Büyük Hun Devleti ve Oğuz menşee efsanelerinde hep bir bataklık vardır. Ancak Oğuz efsanelerinde görülen Gök-yeleli kurt, Hunlarda yerini geyiğe bırakmıştır. Macarların efsanesinin geçtiği yer olan Maeotis bataklığı İskit ülkesindedir. Onlara karşı kin ve intikam hisleri olan Hunların bu ülkeyi almasının efsaneye esas teşkil ettiği düşünölmüştür (Ögel, 2010, s. 579).

3.2.2. Türklerde Kılavuz Hayvan

Kılavuz hayvanın yer aldığı mitlerin ve efsanelerin kaynağı çok arkaik bir büyüsel-dinsel anlayışta yatar. Hayvan (onun canlandırmış olduğu dinsel güç) çözümsüz gözüken bir halde çözümlü keşfederek kapalı bir dünyadan kopuşu gerçekleştirir ve daha üstün bir varoluş şekline geçişi sağlar. Bu tarih öncesine ait anlayış, “ilk geçmiş” asla yok olmamıştır. *“Mitsel ata, yani yırtıcı hayvan boynuzlu bir hayvanı kovalar ve gelecekte kendi soyundan gelenlerin vatanı olacak yeri ele geçirir”*. Efsanevi devirlerde beliren simge, mana ve imgeler insanlığın bilincinde işlevlerini koruyamasa da edebî ve sanatsal yaratılarda, düşlerde yaşamaya devam etmektedirler. Bu yüzden insanın anlaşılması bilinmesi açısından çok kıymetlidirler. İsviçreli bilgin Karl Meuli Türk-Moğolların, İranlıların savaş ve avlanma tekniklerindeki benzerliklere dayanarak, bu motifin Orta Asya'nın at yetiştiren kavimlerine özgü olduğu kanısındadır ve Avrasya göçebeleriyle Doğu Avrupa halklarında görülen ortak dinî inanışlar ve kültürel

değerlere Türk-Ugur etkilerini neden gösterir. Esas olarak avcı olan Hunlara rehberlik eden maral Palus Maeoticus'ta gizemli bir şekilde ortadan kayboluvermişti ve bu çok dramatik bir unsurdur. Ritüel av sayesinde meçhul bir ülke keşfedilir, sonunda da bir devletin kurulmasına yol açar. Hanedan, devlet ve halklara köken miti olarak ya da bir hayvanın peşine düşülmesinin beklenmedik sonuçlarını anlatan efsaneler yaygındır (Eliade, 2006, ss. 178-213).

Köktürklere ait kutlu dağ ve “sıgun-keyik” efsaneleri M.Ö. III.-IV.yüzyıllarda tesbit edilmişti: ‘Miladi 439’dan önce Kök-Türk Kagan soyu, beş yüz çadırdan müteşekkil bir boy olarak, Ala-tagın az güneyinde, taoistler indinde kutlu sayılan bir dağın eteğinde bulunan P’ing-liang’da yaşıyorlardı.’ Türklerde ‘Böri’ (kurt) yanında, ‘sıgun-keyik’ cinsinin de totemik bir ongon olabileceği fikrinde olan Eberhard, Kök-Türklere kehânette bulunan bir sıgun-keyik efsanesine de dikkat çeker. Irk-bitig’de de bu geyiğin gök tanrısına mensub, mukaddes bir hayvan sayıldığı açıkça ifade edilir. Dokuz “ar”lı (al ve ak alacak) ‘sıgun-keyik’, bediz (süslü veya ince) dizleri üzerinde kalkıp böğürünce, bu güçlü hayvanın sesini hem gök tanrısı hem de insanlar işitmektedir. Burada geçen dokuz Güneş veya Gök timsâli bir sayı idi. Kök-Türkler burada yaşarlarken Asya’nın öteki ucunda ilerlemekte olan Hun-Türk boyları ile “sıgun-keyik” efsaneleri Avrupa’ya doğru yayılıyordu. Hun veya Türk oldukları anlaşılan (belki Tokuz-Oğuz) Kutrigur-Utigur boyları Azak denizi kıyılarında yaşarken, menkıbeye göre, avda koğaladıkları bir dişi geyik, onlara daha Batıdaki yeni vatanlarının yolunu göstermişti. Bu menkıbede “sıgun-keyik” cinsi yol gösteren bir koruyucu ruh olarak belirmektedir. Kutlu dağ ve efsanevi hayvanlar hakkında masal, Ala-dağ ve Kâf-dağı masallarında, Türklerde yaşamaya devam edecekti (Esin, 1979, ss.133-136).

Sonraları Türklerde kılavuz hayvan olarak Gök-yeleli kurt karşımıza çıkar. Oğuz Destanı’nda, Oğuz Kağan’a zaman zaman kılavuzluk eden, yol gösteren Tanrı tatafindan gönderilmiş olan kutsal kurt “Gök tüylü, gök yeleli” olarak anlatılır. Gök sıfatı onun kutsal ve Tanrı ile bağlantılandırıldığını ifade eder (Ögel, 2010, s. 134).

Türklerde ata hayvan olarak kurdu ilk olarak Hunları anlatan bir efsanede görürüz: Wu’sun kralını yenen Hun hükümdarı oğlunu hayatta bırakır. Çölde kaderine terekdilen çocuğun yanına gelen dişi kurt onu emzirir. Bunu öğrenen Hun hükümdarı bunun kutsal bir durum olduğuna karar verir ve çocuğu yanına alıp yetiştirir. Yetişkinliğinde bir alp olan çocuğu önce ordularından birine komutan sonra da Wu’sun kralı yapar... (Ögel, 2010, s. 14).

Büyük Hun Devleti ve Oğuz menşe efsanelerinde hep bir bataklık vardır. Ancak Oğuz efsanelerinde görülen Gök-yeleli kurt, Hunlarda yerini geyiğe bırakmıştır. Macarların efsanesinin geçtiği yer olan Maeotis bataklığı İskit ülkesindedir. Onlara karşı kin ve intikam hisleri olan Hunların bu ülkeyi almasının efsaneye esas teşkil ettiği düşünülmüştür (Ögel, 2010, s. 579).

Avrupa Hunlarından olan Güney Rusya'daki Utigur ve Kutrigurların menşe efsanesi de buna benzer. Kimmer kralının iki oğlu olan bu kardeşler ava çıktıklarında bir dişi geyiğe rastlarlar ve onun peşinden bir deniz kıyısına gelirler. Geyik suya atlayıp yüzer, onlar da arkasından giderek karşı sahile ulaşırlar. Karaya çıktıklarında geyik kaybolur, onu artık göremezler. Böylece yeni yurtlarında, kendi adlarını alan kabileleriyle soylarını oluştururlar.

Eski Uygurca Fal Kitabı İrk Bitig'de dört ayrı falda geyik geçer:

“Hanın ordusu ava çıkmış. Avlak içine bir erkek karaca girmiş. (Onu) elleri ile tutmuşlar. (Hanın) bütün sıradan askerleri seviniyor, der. Öylece biliniz: (Bu fal) iyidir.” ve “Dokuz çatalı boynuzu olan erkek geyiğim. Yüksek dizlerimin üstüne çıkarak böğürürüm. (Beni) yukarıda tanrı işitmiştir, aşağıda insanoğlu bilmıştır. Onca güçlüyüm, der. Öylece biliniz: (Bu fal) iyidir.” (Tekin, 2013, s. 33).

Hayvan biçimselliğin üstün olduğu bir dünyada Türklerin ve Moğolların hayvanları ecdat kabul etmesi doğaldır. Uçan, yüzen, koku alan, yönünü bilen, gece gören üstün yeteneklere sahip hayvanların ışık şeklinde gözükmeleri çok olağandı. Temel çift, bir kadın ve erkek cinsiyetinde bir hayvandan oluşmaktaydı. Eylem ve ritüellerin erkil olması yüzünden dölleyen unsur da erkil olmalıydı. Bazı efsanelerde karşıt ve birbirini tamamlayan iki hayvan söz konusuydu. Hayvan aynı zamanda ışık ve su, erkek ya da dişi olabilirdi. Çünkü şekiller sadece hayaldir, sabit değildir ve belli bir yapının içinde tasvir edilirler. Şekil güçten daha az önemlidir; insan devamlı sima değiştirir, çeşitli görünüşler arasında bir sınır konmamıştır. Boynuzlugillerle ilgili kültür, Türklerde, özellikle Kırgızlarda çok eskiden beri görülür. Boğanın ata hayvan olduğu Altay ve Sibirya'da yakın zamana kadar efsanelerde çok rastlanır bir durumdur. Proto-Moğol Kitanlardan Oğuz Türklerine kadar pek çok halkta görülür. Oğuz kelimesi Osmanlı Türkçesi'nde iki yaşındaki boğa anlamını korumuştur. Dede Korkut'ta da aslında bu kök efsanenin bir tekrarı olan genç Kan Turalı'nın siyah bir boğa ile karşılaşması, inisiyasyon töreni sahnesi vardır. Yine Bayındır'ın sarayında yaşayan genç Oğuz'un boğanın alnına vurup yere yıkmasıyla Boğa adı alır, yani alttettiği hayvanın çocuğu Küçük Boğa olur. Macaristan'da da Orta Asya'daki bu boğa ile güreş ve savaşların izleri mevcuttur. “Bunlar daima insanlarla hayvanların birleşimine dair masallarla ilişkili görülür.” (Roux, 1994, ss. 149-153).

“*En eski Türk efsaneleri kurt ile başlar*”. En başta, bu sürünün önünden giden, onu idare eden ve insanları şaşırıp tehlikeye de düşürebilen “*Gök kurt*” Türk mitolojisinin

en önemli sembolüdür. Oğuz Kağan, anasından “gömgök” yüzlü doğar, Tanrının veryüzüne göndermiş olduğu, insanoğluna haber taşıyan elçiler “*Gök Sakallı*”dırlar ve tecrübeli, şeref sahibi insan oğlu ihtiyarlar da “*Ak Sakallı*” denilerek onlardan ayrılmıştır. En keskin oklar “*kurt dili*”dir. Bahadırın büyüğü kurt gözlüdür. Göktürk kurttan türeme efsanesi ile aynı zamanda bir cihan devleti oluşmuştur. Moğollarda Alan Koa’nın hamileliğinde kurt ile köpek yer değiştirmiştir. Ancak cihan devleti olmak isteyen Moğollarda Cengiz Han’ın ataları bir gök kurt ve dişi bir geyik sayılmıştır. Bunların her ikisi de Türk mitolojisinin en eski sembolleridir (Ögel, 1993, ss. 19-22).

B. Ögel’e göre, “*Göktürklerin kurttan türeyiş efsaneleri*” Türk mitolojisinin en eski ve romantik sayılabilecek kısmıdır. Bu efsane Çin tarihi kayıtlarından karşılaştırılarak açıklanacak olursa; eski Türklerin oturduğu Batı Denizi’nin Hazar Denizi veya Aral Gölü olması muhtemeldir. “*Türklerin düşmanları tarafından tamamen yok edilmelerine, hemen her Türk efsanesinde rastlıyoruz*”. Hayatta kalan tek çocuk da kol ve bacakları kesilmiş olarak bir bataklığa atılır. Bu “*bataklık*” motifleri Hun ve Macar efsanelerinin de bir parçasıdır. Çin tarihlerinde yazan Göktürklerin kurttan türemesine dair efsaneden sonra bunun geri ve basit bir devamı olarak Ergenekon efsanesi görülür. Hatta Moğollar da Cengiz Han çağında anlatılan bu efsaneyi son çağlara dek demiri tanımamalarına rağmen kendilerine benzetip, uygulayarak kökenlerini başlatmışlardı. Ayrıca “*Demirci Türklerin*” kutsal olan ve devletle bağdaşan demir, Moğollar için sihirbazların korkutucu bir sanatıydı. Çok daha gelişmemiş bulunan Uygurların türeyiş efsanesindeki mağarada yaşayan kutsal erkek kurt, ilerlemiş haliyle Göktürk efsanelerindeki “*Ata mağarası*”, Orta Asya’dan sonra Anadolu’da, İslâmiyeti kabul eden Türklerin İslâmiyetle ilgili hikâyelerinde de yer almıştır (Ögel, 1993, ss. 33-37).

Priskos’tan yüz yıl sonra Prokopios ve Got Jordanes “*Hunların esir kaldıkları bataklık bölgelerden çıkmalarını sağlayan kutsal hayvan mitosunu*”ndan bahsederler. Prokopios Gotlarla savaşıp onları hâkimiyetleri altına alan Hun İmp.’da Uturgur ve Kuturgur (iki Bulgar boyunun adı) kardeşlerin ülkenin idaresini sağladığını yazar. Priskos’un çağdaşı Sozomenes ise efsanenin iki varyantı olduğunu yazar. Birinde eşek arısının soktuğu bir inek yol gösterir, diğesinde dişi bir geyik kılavuzdur. Moğolistan’da Noin Ula’da mezardan çıkan ve üstünde kanatlı bir denizayısının yakaladığı dişi geyiği ısırıldığı işlemeli bir kumaş onların soy atası olarak bu iki hayvanı benimsediğini göstermektedir.

Macarların yaratılış efsanesine göre, onlar da ilk anne olan Eneh (=dişi geyik)'in soyundan gelirler (Németh, 2014, ss. 161-162).

Altan Tobci'da *Börte Çino*'nun (gri renkli kurt) denizi kuzey yönünde aşarak *Ko'a Maral* (Vahşi Dişi Geyik) adlı kızı alıp halk toprağında yerleşerek Moğol kağanı olduğunu yazar (Roux, 2001, s. 160).

El-Gırnati'nin kayıtlarında geçen “...*bu alpler Bulgarların ve Başkurtların topraklarında kalmışlardır, orada mezarları bulunmaktadır*” sözlerinden Alp Nimrat ve ikiz oğulları Gunor ve Magor hakkındaki Macar efsanesiyle benzer efsaneleri mevcuttur. Gunor ve Magor Alanların Kralı Dula'nın kızlarını almış, Hun ve Macarlarının soy temelleri olmuşlardır. Batılı ve Doğulu kaynaklarda Bulgar kelimesine eş anlamda kullanılan “Biler”, “Belar” ve “Bular” kelimeleri ilişkilerin derin köklerini göstermektedir. Macar efsanesinde geçen “Dulo” adı etnogenezlerinde Alanların önemli etkisi saptanmış olan Azak Boyu Bulgarları hükümdarlarının soyu olan Dulo ile aynıdır. Buralardaki efsanelerde genel olarak adı geçen üç halk mevcuttur: Bulgar, Burtas ve Macar (Gunor, Mogorlar). IX.-X. yüzyıl kaynaklarında bunlar komşu halklar olarak gösterilir ve beraber zikredilirler. Türk kökenine sahip İdil Bulgarlarının etnik kültürleri Ugor etkilerini taşır. Bu yüzden Hazar, Bulgar, Burtas, Ugor-Macarlara ait tarihin derinliklerinden gelen bu köken efsanesi XIII. yüzyıl kaynaklarında görülür. Altın Orda, Kazan Hanlığı dönemlerinde ve sonrasında yapılan ilâvelerle zenginleşen bu efsane bugüne ulaşmıştır: “*Yafes'in Gazi, Türk ve Alp adlarında üç oğlu varmış...*” (Davletşin, 2013, ss. 100-101).

Fin-Ugor kavimlerinde ve Moğollarda ana geyik motifi daha sık görülmele birlikte Trabzon'un Geyikli Beldesi'nden derlenmiş olan *Geyik Ana* efsanesi bir Bayraktaroğlu ailesinin ortaya çıkışı ile ilişkilendirilmiştir. Aynı efsanenin Giresun'un Çanakçı ilçesinden derlenmiş olan başka bir varyantı Yaylaoğulları sülâlesinin çıkışı hakkındadır. Göktürk soyunun tek başına kalan çocuğuna bakan dişi kurdun yerini burada geyik almıştır. Aytmatov da *Beyaz Gemi* adlı romanında *Geyik Ana* efsanesine yer vermiştir. (Gül, 1998, s. 41).

“*Geyik Kovalayan Avcılar*” adlı masalda Kan-Pergen ve Kan-Argo adlı iki erkek kardeşin kızkardeşlerini kaçıran Kara-Moos'un peşinden atıyla göğe giden Kan Pergen ve kızın talibini ve geyiğin peşinden gidilen devasa bakır dağı, Kan-Pergen'le yıllar yılı

güreşen Çes-Alp (Bakır Alp)'i anlatılır. Bu masalda görülen bakır dağ Türk mitolojisinin yerin altında dokuz deniz ve bunların birleştiği yerde gökyüzüne dek yükselen “Bakır dağ” ve “yeraltına giden mağara” Ergenekon’un izlerini de taşır (Ögel, 2014, ss. 632-634). Demir ve bakır dağlar Türk mitolojisine göre bir çeşit yeryüzü direği idi, Ötügen de böyledir. Tepegöz Kafdağı’ndaki mağarasına insanları çekerdi. Harva’ya göre de Ergenekon yeryüzünün kuşağını oluşturan bir dağ olarak düşünülmüş olmalıydı. Bu tasavvurun sadece Fin-Ugor ve Ostyaklarda değil, Ruslarda da olması bölgede yaşayan diğer halklarda da olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde “*Kaf’tan Kaf’a*” sözüyle kastedilen de sadece Kafkaslar değil bütün dünyayı çevreleyen yani “dünyanın bir ucundan bir ucuna” manasına gelmektedir. Uno Harva, Moğollardaki “yeryüzünün etrafını saran demir dağlar” tasavvurunun da Türk halklarındaki mukabil inanç tasavvurları gibi doğu kökenli olduğunu düşünmektedir. Harva’ya göre Moğollar yaşadıkları coğrafya gereği kendilerini dünyanın en yüksek ve merkezî noktasında düşünmekteydiler (Harva, 2015, ss. 16-18). Bu durumda steplerde uzun sürelerle Türk halklarıyla göçebe ve yarı-göçebe hayat sürdüren Macarların sadece masallarında görülen dünyanın öbür ucunda kıyısı olan deniz de yine Orta Asya halklarının yaratılış efsanelerinde görülen “İlk deniz” gibidir.

“İnanılmaz hayal gücüne, kahramanların ihtirasına, halkların ve tarihî olayların somutlaştırılmasına rağmen, hikâye ve efsanelerin temelinde tarihî gerçekler yatmaktadır. Bu efsanelerde geçen Türk kabilelerinin etnonimleri de gerçektir. Bulgarların Güney-Doğu’daki en yakın komşuları olan Guz (Oğuz) kabile başkanı olarak karşımıza çıkar” (Davletşin, 2013, ss. 98-103).

Hun istilasının benzeri olmayan tarihsel şöhreti ve uyandırdığı yankıların unutulmadığı tarihsel kayıtlardan da anlaşılmalıdır. Olayı Priscus’a dayanarak anlatan Jordanes, Hunlara İskit topraklarına (Scythica terra) gidebilmeleri için rehberlik eden maralın tanrısallığına inandıklarını ve İskitler diyarına varınca ele geçirdikleri tutsakları Zafer tanrıçasına kurban ettiklerini yazar. Avrasya bozkır göçebelerinin Roma, Pers, İran sınırlarına gelmeden önce yüksek bir kültürün unsurlarını özümstedikleri ve Hunların bu köken mitini unutulmaz kıldıkları açıktır (Eliade, 2006, ss. 181, 203).

3.2.3. Macar Halk Edebiyatından Örnekler

3.2.3.1. Sihirli Geyik Masalı (Csodaszarvas)

Bir varmış, bir yokmuş, uzaklarda doğuda nam salmış büyük bir hükümdar varmış. Bilirim onu adı, sanı duyulmuştur: Nimrod' du onun adı. Onun önünde bin yıldan da bile çok önce yaşadı bu Nimrod, ama bak gör ki ünü sanı ünü şimdiye bugüne kaldı. Çünkü Nimrod, Hunor ve Magor'un babasıydı, onun bu iki cesur, yakışıklı bahadırının soyundan gelenler de Hunlar ve Macarlardır.

Bilir misiniz, neden bu kadar ünlüydü hükümdar Nimrod? Ne o zamanda, ne ondan önce ne de ondan sonra öyle onun gibi avlanmayı bilen bilsin ve seven sevsin bir insan evladı insanoğlu kişiöğlü yoktu. Böyle işittim dedemden, o da kendi dedesinden. Sabah olunca, kalkıp ülkesinin işlerinin yoluna koyar, ardından okunu boynuna astığı gibi atına atlar, rüzgârdan bile hızlı bir şekilde atıyla dere tepe, dallı budaklı yerleri aşarak atının sırtından uçan kuşu vururdu. Öyle ki okunu doğrulttuğu kuş, bir daha ötmez, bir daha uçamazdı.

Nimrod, yalnız başına avlanmayı severdi, ancak oğulları birazcık serpilince onları da yanında götürmeye başladı. Yalnızca yaşça daha büyük olan bu iki oğlunu; Hunor ve Magor'u yanında dört nala koşturuyordu. Oğulları da onun gibi uçan kuşları vurmaya çalışıyorlardı.

Nimrod bu iki oğlunun da kendisi gibi olduğunu görünce çok sevinmişti. Hun da Macar da nadiren bir iki hata yapıyorlardı, ve Nimrod kendi kendine çok defa bu oğullarının artık değerli iyi avcılar olduklarını ve yetişip birer adam olduklarını söyledi.

Yaşlı Nimrod bundan çok memnundu: bıraksa da onlar da kendi gibi daha iyi olsalardı. Bıraksa da şanları yetmiş yedi memleketin de ötesine varsaydı.

Zaman geçti gitti, Nimrod onlara bakıp Hun ve Macar'ın güçlü delikanlılar, yakışıklı bahadurlar olduklarını göreyerek mutluluktan gözünün içi gülüyordu.

Nimrod kendi kendine düşündü: “ Haydi, bunları artık kendi kanatlarıyla uçmaya bırakabilirim. Bırakayım da kendi çadırlarında otursunlar, canları istediğinde avlanmaya gitsinler ve gönüllerinin çektiği yere gitsinler.” Bunu oğullarına da dedi:

-“Sevgili evlâtlarım, ben artık yaşlı bir adamım, canınız istediğinde sizi avlanmaya götüremem. Bundan böyle kendi çadırınızda yaşayın. İstedığınız toprağı, ormanı, atı, öküzü ve her türden malı mülkü size vereyim ki tasasızca yaşayabilin ve gözlerimi kapadığımda birbirinize dürüst olup toprakları bölüşün, kendi ülkeleriniz olsun.”

Oğulları sevgili babalarının bu büyük hüsnüniyetine teşekkür ettiler, ertesi gün babalarının çadırından çıktılar ve güzel bir bayırlı tümseğın tepesinde, birbirinden pek de uzak olmayan iki çadır kurdular ve hizmetlerinde bulunanlarla birlikte orada yerleştiler.

Önceleri sadece çadırlardan çok uzak olmayan yere avlanmaya gittiler, ancak zaman geçtikçe daha daha uzaklara gitmeye başladılar. Ama bir gün akşam olunca evlerine dönüp sevgili babalarına nereye gittiklerini, ne kadar av hayvanı vurduklarını, ne kadarını ıskaladıklarını anlattılar. Bir akşam, tam da ateşin yanında oturup bir şeyler yerlerken, Hunor konuşmaya başladı ve küçük kardeşine şöyle söyledi:

-“Sen, Macar, dinle bir söylüyorum iki olacak”.

-“Söyle Hun ağabey, seve seve dinliyorum seni, çünkü senden hep sadece iyiyi işittim”.

-“Macar kardeşim, yarın sabah daha uzak yola gidelim diyorum. Ülkemizin ötesinde ne var bakıp görelim! Belki de oralarda daha çok av vardır. Ya daha büyük ırmaklar, daha fazla balık varsa? Gidip görelim!”

-“Ben de bunu daha önce kafamda tasarlamıştım” – dedi Macar,- “sadece söylemeye çekiniyordum. Artık buradaki dalı çalıyı, ormanın köşe bucağını bile tanıyoruz, kaç yaban öküzü, ayı, geyik, kaç kartal, doğan ve başka kuş olduğunu biliyoruz”.

-“Ha evet bunların sayısını kolayca bilebiliriz,çünkü avları çoklukla biz tükettik/ azalttık. Doğru budur: sevgili babamız çok av öldürdü, biz de daha fazlasını..”

Erkenden batı tarafına hareket etmek üzere sözleştiler. En güçlülerinden, en cesur olanlarından ellişer bahadırı da yanlarına aldılar ve kar yağana dek gelmediler. Sahiden de erkenden yola çıktılar ve yolda avlanırken gittikçe gittiler, çok ilerlediler. Gece bastırınca, buldukları yerde gecelediler ve sabah yine yollarına devam ettiler.

Artık memleketlerinin hududundan çok uzaktalardı ve ilerledikçe daha çok hoşlarına gitmişti bu ormanlık – çayırılık yerler. Ardı arkası gelmeyen büyük bir ovidan geçtiler ve içi av hayvanlarıyla dolu uçsuz bucaksız sık ormanlıklara vardılar. İşte, onlara lâzım olan buydu! Burada avlanacaklardı. Keşke sevgili babaları da şimdi burada olup, bu çeşitli ve çok sayıdaki av hayvanlarını görebilseydi! Muhakkak ki avlanmak hoşuna giderdi. O kadar av vardı ki ne kadar avlansalar yeterdi. Hörgüçlü yaban öküzleri, geyikler, karacalar çayırılıklarda tasasız otlamaktaydılar. Avlarını birer birer takip etmeye başladılar. Sabahtan akşama gözlerinin gördüğü yerlerde gezdiler.

Lâkin bir seferinde öyle bir av gördüler ki o zamana dek böylesiyle hiç karşılaşmamışlardı. Bundan daha güzelini kişi gözünün görmediği bir geyikti. İki dallı budaklı boynuzu birbirine dolaşmış ve başının üzerinde sanki bir çelenk gibi dalgalanıyordu. Siyah gözleri kara birer elmas gibi parlak gözüküyordu. Gövdesi narin, sallanan bir saz gibi esnek, ayakları inceydi ve koşarken yere değdiği bile gözüküyordu.

-“Macar, kardeşim bak ne kadar güzel bir geyik!” diye bağırdı Hun.

-“Muhteşem, çok güzel! diye bağırdı Macar da- , bunun benzerini şimdiye dek görmemişim.”

-“Düş peşine!”

Muhteşem güzellikteki geyik hızla rüzgâr gibi koştu, ardından da Hun ve Macar ve yanlarındaki yüz bahadır delikanlı. Çayırılıklardan sık ormanlara, sık ormanlardan çayırılıklara, tepelerin üzerinden, suların arasından koştular. Geyik bir gözden kayboluyordu, bir ortaya çıkıyordu, Hun ve Macar’ı kandırıp yanıltıyordu.

Bahadırların atlarının ağızları köpüklenmişti artık dörtnala değil, yavaş koşuyorlardı ama Hun ve Macar takibi bırakmadılar. Atlarını “koş, sevgili atım koş” diyerek yüreklendiriyorlardı.

Sabahtan alacakaranlığa bu güzel geyiğin peşindelerdi. Onu canlı yakalayıp yurtlarına, babalarına götürmeyi istiyorlardı. Çünkü bu yabancı topraklarda bile sevgili babalarını asla unutmuyorlardı...Ancak çabaları boşaydı. Gün indi, karanlık bastı ve güzel geyik bataklıkta, sık sazlıkların arasında kayboldu. Artık onu izleyemezlerdi: orada hep beraber kaldılar. O güzel geyiği kaybetmişlerdi.

Ama tutamadıkları güzel geyik artık onları bu güzel topraklara getirmişti. Burada muhteşem güzellikte bir ada vardı, göz alabildiğine ormanlar ve akarsularla çepeçevre sarılmıştı. Heryer çiçeklerle, çayırlarla kaplıydı. Lezzetli meyveler veren, gölgeli heybetli ağaçları vardı. Sularında pırıl pırıl parlayan küçük ve büyük balıklar oynaşıp yüzüyorlardı.

-“Sonsuza dek burada kalmak isterdim!-dedi içi içine sığmayan Hun. – Peki sen kardeşim Macar?” diye sordu.

-“Ben de ağabeyim, ben de!”

-“Ama ya babacığımız ne der buna?”

-“Çok doğru. Yarın geri dönelim ve onun öğüdünü alalım.”

Gerçekten de ertesi günü toplandılar ve babalarının yanına, memleketlerine doğru yola çıktılar. Dönüş yolunda da vurdukları avlarla öğlen, akşam karınlarını doyurdular. Yol yedi gün ve yedi gece sürdü. Yurtlarından ne kadar uzaklarda gezip dolaştıklarını ancak şimdi

anlamışlardı. Çadırdan içeri girdiklerinde, yaşlı Nimrod yatıyordu. Üzgün görünüyordu, hem de çok üzgün. Cılız bir sesle sordu:

-“Nerelerdeyiniz? İki defa yedi gün ve gece var ki sizi görmedim. Sanırım artık ömrümün sonuna geldim.”

-“Affet sevgili babacığım, ava olan tutkumuz bizi uzaklara götürdü. Ama bakın, size çok güzel bir yurt bulduğumuzu ve her ikimizin de oraya yerleşmek istediğimizi söylemeye geldik” dedi Hun.

-“Yani benim yurdumu istemiyor musunuz?” diye üzüntüyle sordu Nimrod.

-“Babacığım -dedi şimdi de Macar -, bizden başka oğulların da var, bırak da ülken onların olsun. Biz iki büyük oğluna da hayır duanı vermeni ve kendi yolumuza salıvermeni istiyoruz.”

Nimrod’un gözleri yaşla dolmuştu, titreyen bir sesle konuştu:

-“O vakit gelin de, diz çökün önümde, titreyen ellerimi başınıza koyayım.”

Oğulları diz çöktü ve ihtiyar onları hayırladı.

-“Gidin, Tanrı yolunuzu göstereyim! Gittiğiniz yerde hayır duam, şans sizinle olsun!”

Nimrod, bunları söyledi, Hun ve Macar’ı alınlarından öptü. Bir kez daha onlara baktı ve gözlerini kapattı, Hun ve Macar’ın kollarında soylu ruhunu teslim etti.

Nimrod ölünce oğulları onu debdebeli bir şekilde toprağa verdiler. Cenaze sonrasında Hun ve Macar ülkelerini kardeşlerine bırakarak yola koyuldular, o güzel adaya doğru gittiler, gittiler.

Yol yine yedi gün ve yedi gece sürdü, oraya vardıklarında toprağa kapandılar, ve Tanrı’ya şükranlarını sundular, onları aldatıp peşinden o muhteşem kırlara çeken güzel geyiği ise Tanrı’ya kurban ettiler.

Artık günler geçmişti bu güzel adaya geleli, ve hala kendilerinden başka bir kişi oğlu ile karşılaşmadıklarına şaşırıyorlardı. Hun konuştu:

-“Kardeşim, her yana bakalım, belki de bir insan buluruz!”

-“Peki ağabey, gidelim!”

Yüz bahadıyla yola düştüler, bu büyük ovada uzunca bir süre gezinip, gözün gördüğü her yere baktılar.

Bir de ne görsünler! Şaşkınlıktan dilleri tutulmuştu. Birbirinden güzel kızlardan oluşan büyük bir grup orada, şırıldaayan pınarın başında çember olmuş dans ediyorlardı. Sayıları ancak yüz kadar olmalıydı, elele tutuşmuş dönüyorlardı, ortalarında da çok güzel ve onlara değil de, muhtemelen Güneş’e bakan iki kız duruyordu.

Hun ve Macar birbirlerine baktılar, diğer yiğitler de aynı şekilde; hiçbirşey söylemediler ancak birbirlerinin aynı şeyi düşünmekte olduğunu biliyorlardı. Herbirisi teker teker danseden kızları kollarından tuttıkları gibi atlarının terkesine tutup kaldırdı ve böylece gözden kayboldu! – rüzgârdan bile daha hızlı dört nala uzaklaştılar.

Hun ve Macar da çemberin ortasında danseden o iki kız tutup atlarının eyerine kaldırdılar. Çadırlarına vardıklarında kızları eyerlerinden nazikçe indirdiler ve çadırlarına götürdüler.

Bu sırada kızlar da kendilerine gelmişti. Korkudan titremekteydiler, ancak Hun ve Macar onları öyle güzel sözlerle teskin ettiler ve avuttular ki cesaretlerini yavaş yavaş topladılar ve bu iki yakışıklı bahadır tarafından kaçırıldıkları için artık üzülmедiler. Diğer kızlar da hiç üzülmедiler.

Hun ve Macar artık kaçırmış oldukları kızların kimin kızları olduğunu biliyorlardı: Onlar Alanların hükümdarı Dula’nın kızlarıydılar. Ondan daha da iyisi şimdi artık hükümdar kanından gelen eşleri olmuştu. Kızlar da onları eş olarak alan delikanlıların anlı şanlı Nimrod’un oğulları olduğunu anlayınca çok mutlu olmuşlardı.

Hun kardeşine şöyle dedi:

- “Sen benimsin, ben seninim; bel çapa bizi ayırsın!”

Macar kardeşine şöyle dedi:

-“Sen benimsin, ben seninim; bel çapa bizi ayırsın!”

Bunları kelime kelime kızlara da söylediler.

Bu onların nikâh yeminleriydi⁸. O gün büyük bir toy yapıldı. Bir defada Hun ve Macar’ın ve yüz bahadurlarının düğününü yaptılar.

Tanrı evlenmelerini kutsadı ve çocuklardan torunlara çoğaldılar. Uzun bir zaman geçti, artık Hun ve Macar soyunun ada yurdu artık yeterince güzel değildi.

İlerde bir yerlere göç etmiş olmalılar.

Yeni ve daha büyük bir yurt aramış olmalılar ki Hunlar ve Macarlar çoğaldılar.

Ne tarafa gittiler, nereye vardılar, size daha sonra anlatırım (Benedek, 1903, ss. 4-7).

3.2.3.2. Üngürüs (Macar) Tarihi (Üngürüsök története)

Olay: IV. yüzyıl. Kum – Macar ve Hun – Ugor ortak yaşamı, Hun Birliği.

Kaynak: Mahmud TERCÜMAN. *Tarihi Üngürüs*, 1543 civarı.

“Günlerden bir gün Nemrod (efsanevi yakın doğu ata, hükümdar ve avcı) avlanmaya gitti ve beraberinde oğullarını götürdü. Avlanırlarken Nemrod vurulacak bir av hayvanına rastgeldi. Nemrod derhal izini bulup takip etmeye başladı. Oğulları da muhteşem renklerde göz alıcı bir güzellikteki *mucizevi bir av* önlerinde gözden kaybolana dek her yanda bu avı aradılar. İstemeye istemeye ardından dört nala gittiler, o kaçtı, ancak Acem (Adige Çerkez arazisi. Geniş anlamıyla o zamanki Alan - Kuban ovası) sınırındaki dağların arasına varınca kayboldu.

İki kral oğlu, her ne kadar uzun süre arasalar da bu avı bulamadılar. Ne adını ne de cinsini biliyorlardı. İki kral oğlu çabucak yorulmuşlardı, üzüntü ve kasvet denizine gömüldüler. Bundan sonra ne yapacaklarını tartıştılar. Sonra babalarının yanına geri döndüler ve Acem sınırındaki dağlık bölgede (Kırım dağlık bölgesi) kendilerine bir manastır yapıp, bu âlemden vazgeçip orada yaşayabilmeyi ve dünyadaki insanlardan uzaklaşarak kendi dertleriyle meşgul olabilmeyi istediler. Nemrod oğullarının isteklerini dinledi ve onlara orada bir manastır inşa etmelerini öğüt verdi...

Altıncı yılın başında iki delikanlının aklından alemin bir parçası olma fikri çıkmıyordu. Kalplerinin kuytularında bir hâkimiyet arzusu uyanmıştı. Böyle bir durumdalarken / Hal böyleyken, bir gün esrarengiz bir kişi yanlarına geldi. Onlara dünya hâkimiyeti (esas) ve hâkimiyet sonrası emelini açıkladı, ve bu anlattıklarıyla onları sarstı. İki delikanlı bu adamı manastırdan vazgeçmesi için yanıltmaya karar verdi, çünkü zihinlerini iktidar ötesi (cihân-ı şümül) arzusu işgal ediyordu.

O sırada Acem ülkesinin ortasında bir beyin (yerel hakim, boy başı –Türk-, genelde daha önemli bir kişinin –paşa- kendi toprağı olan oğlu) iki olağanüstü güzel kızı vardı. Magor ve Hunor bu iki kızı eş olarak aldılar. Böyle olduktan sonra bir habercinin sözlerine göre Üngürüs (=Ungarus:Ungar, Ugor, Ougor, Venger adlandırmaları Ortaçağ Türk transkripsiyonu) halkı Hunor soyundan neşet etti. Zira Hunor (büyük bir ihtimalle Kama

⁸ Macarca “nikâh” yemin sözünden gelir. Mac. eskü: yemin, and; Mac. esküvő: nikâh; Mac. esküszik: sadakat andı içmek, evlenmek manasındadır (Çev.)

Han'ının kızını alan daha sonraki Hun hükümdarı Balambér) adı daha sonraları Hüngürüs (Hunlarla ilişkili Üngürüs veya "ungarus" Türk transkripsiyonunun serbest yazımı) olarak değişti.

Nemrod'un ölümünden sonra Hunor bütün halkını toplayıp, kayınbabası olan Tatar Hanı'na (Katár Kağan=Kamá Han, Hun Kralı Balamber'in kayınbabası. Ortaçağ'da Kırım çevresinde yaşayan halklar Tatar olarak adlandırılıyordu) müracaat/tevessül etti ve onun buyruğu altında yerleşti. Han da ona saygı gösterdi ve Acem komşuluğundaki koca bir ülke hükümdarlığını ona bağışladı... Bu bölge İskitya (tam olarak Sarmatia. Dinyester-Volga arasındaki arazi) bölgesi olarak adlandırılıyordu. Burası Semerkand'dan Karadeniz'e kadar uzanan bir Tatar bölgesiydi (Avrupa-Batı Hun İmparatorluğu).

Bir gün Acem ülkesinin padişahı Konstantiniye hükümdarı'na (Konstantinopoli'nin o zamanki hükümdarı olan Roma İmp. III. Valentinianus) bir sefer düzenledi. Bu sebeple de İskitya hükümdarı Hunor'un halkından yardım istedi: yirmi bin Tatar atlısı bir araya getirilerek Acem padişahına gönderildi.

Acem padişahı da Konstantiniye'ye ilerlediği sırada yukarıda bahsi geçen Hunor halkı hücum için onuna yanına vardı ve bundan sonra bir şekilde Acem padişahından ayrılarak Pannonia (geniş anlamda Karpat Havzası) bölgesine göç etti (Aksungur yani Kharaton, öncü birlikleri Pannoniya'ya götüren Hun önderi). Bu mülke vardıklarında, hayret verici bereketli ırmakların olduğunu, çok çeşitli meyveler veren ve mumbit doğası olan bu ülkedekilerin kendi dillerinde (Karpat Havzası'nda yaşayanların dili göç eden Hun halklarının diline benzerdi) konuştuğunu gördüler."

Macar bağlantısı: Önceki tarihlere benzer yazılmıştır. Olayın geçtiği yer: Kuma-nehrinden batıya, Kuban ovasının güney tarafı, Kırım çevresi. Sonraları: Türk, Kazar (Kazak) ve Alan (Sarmat, Yas: Jász) arazisi (Remete, 2009, ss. 6-7).

3.2.3.3. Hunor ve Magor Efsanesi (Hunor és Magor legendája)

Olay: IV. yüzyıl. Kum – Macar ve Hun – Ugor ortak yaşamı, Alan ve Don – Bulgar Birliği.

Kaynak: Márk KÁLTI. *Képes Krónika (Resimli Kronik)*, 1360 civarı.

"Günlerden bir gün Hunor ve Magor (mitik kardeş çifti, kroniğe göre Nimrod ve Enet'in çocukları) avlanmak için yola çıktılar ve bozkırda (Kuban ovası istep kırsalı) bir dişi geyik karşılarında çıktı. Geyik önlerinden kaçtı gitti, onlar da Meotis batağının ortasına dek onu izlediler. Sonra da gözlerinin önünde tamamen ortadan kayboldu, ve uzun süre aramalarına rağmen hiçbir yerde izine rastlayamadılar. Yukarıda sözü geçen bataklık baştan sona katettiler ve hayvanlarının otlamasına uygun olduğunu düşündüler. Babalarına geri dönüp onun izini aldıktan sonra bütün eşyalarıyla birlikte Meotis bataklarının ortasına hayvanlarını otlatmaya, yerleşmeye gittiler.

Meotis çevresi (Azovi yani Azak Denizi kıyısı civarı ve Kırım Yarımadası) Pers toprağıyla komşudur; oraya girmek ve çıkmak güçtür. Yegâne geçit yeri her tarafından denizle çevrili, ırmakları yoktu, ama çayırılık alanları, ormanları, balıkları, kuşları ve av hayvanları bakımından zengindi. Ancak oraya ulaşması da çıkışı da güçtü. Böylece Meotis bataklıklarının ortasına gittiler, ve beş yıl oradan bir yere hareket etmediler.

Altıncı yıla çıktıklarında bir gün bozkırdalarken beklenmedik bir şekilde Bereka'nın (Bereka Nehri, Donyec'in yan kolu, Belgorod ve Sarkel arasındaki yerlerin sakini) oğullarının kocaları olmadan çadır kurup yerleşmiş karılarına ve çocuklarına rastladılar, ve bu sırada borazanla şenlik yapıyorlar ve müzikle dans ediyorlardı (kadim pagan dininde kadınlara ait bir inisiyasyon veya tabiat bayramı). Onları hemen malları mülkleriyle birlikte alıp Meotis bataklığına götürdüler. Su taşkını sonrası (nehirlerin bahardaki taşmalarından

sonra) bu ilk ganimet olmuştu, Dula'nın (Dulu/Dulo/Duklat eski Alan soyu) iki kızını da kaçırmışlardı, kızlardan birini *Hunor*, ötekisini de *Magor* kendine eş aldı. Bundan sonra Hunlar ve Macarlar'ın hepsi de bu kadınlardan türediler (Kuma nehri civarı ve Kırım Macarlarını da Hunlar diye adlandırıyorlardı).

Bundan sonra uzunca bir süre süre Meotis bataklıkları arasında oturdular, nüfusları çok fazla artmaya başlamıştı ve bu kırsal artık onları misafir etmeye de beslemeye de yetmiyordu. Buradan İskitya'ya (o zamanki Don – Prut arasındaki arazi) casuslar gönderdiler, ve İskit kırsalını büyük bir kurnazlıkla araştırdıktan sonra çocuklarıyla ve hayvanlarıyla oraya görkemli bir şekilde göçtüler ve yurt edinip yerleştiler.”

Macar bağlantısı: Hikayenin benzerliği önceki tarihle kaleme alınmış olmasındandır. Kum – Macarya arazisinde daha XVII. yüzyılda da Macar kabile kalıntıları bulunmuştu. Hunlar'ın yayılmasına dek burası Sasani – Pers İmparatorluğu çevre kırsalına aitti (Remete, 2009, ss. 5-6).

3.2.3.4. Hunor ve Mogor'un Tarihi (Hunor és Mogor története)

Olay: IV. yüzyıl. Kum-Macar ve Hun-Ugor ortak yaşamı, Alan Birliği.

Kaynak: Simon KÉZAI. *Gesta Hungarorum*, 1283 civarı.

“Madem ki Hunor ve Mogor (mitolojik kardeş çifti, dev Ménróth ve Eneth'in çocukları) babalarının (Menróth:“büyük avcı Nimród”, Asurluların ilk mitolojik kralı. Eneth: Enee: Ünó: doğuran ana) ilk çocuklarıydılar, yurtlarından ayrılıp kendi çadırlarına taşınacaklardı. Böyle oldu, bir defasında avlanmaya gittiklerinde, bozkırda dişi bir geyiğe rastladılar, onu önlerinde koşturarak Meotis bataklığına (Kırım yarımadası ve Azovi denizi arasındaki balçıklı yöre) dek kovaladılar. Ve orada gözlerinin önünden tamamen kaybolduğunda, onu uzun süre aradılar ama hiçbir şekilde bulamadılar. Sonunda bahsi geçen bataklıkları geçerek, o toprakları büyükbaş hayvan beslemeye uygun gördüler.

Babalarının yanına geri dönüp, onunla ve bütün varıllığıyla vedalaştılar, Meotis bataklıklarının arasına göçtüler. Meotis taşrası (Azovi yani Azak Denizi çevresi, Kuma-Don-Volga üçgeni) ise Pers yurduyla sınırı olan (O zamanki Kuzey Kafkasya taşrası Sasani Hükümdarlığı çayırılık bölgesi idi) ve geçidi olmayan çok dar bir nehir vardı ve her yanı denizle çevriliydi; ırmakları tümüyle yoktu, her yer çimen, ağaç, kuş ve av hayvanları, balık bakımından çok zengindi. Oraya gitmek de dönmek de zordu. Meotis bataklıklarına girdiler ve orada beş yıl hareket etmeksizin kaldılar.

Altıncı yılda yurtlarından dışarı çıktıklarında, bozkırda yanlarında kocaları olmadan yerleşmiş olan Belár'ın (Bélar: Bylar, Bolhar –Volga Bulgar şehirleri-, Sarkel, Donyec veya Dinyeper Belgorod) oğullarının karılarına (olasılıkla kadınlara özgü bir pagan kut törenine katılıyorlardı) ve çocuklarına rastlamışlardı. Bunun üzerine onları alıp rüzgardan bile hızlı dört nala zengin Meotis bataklığına götürdüler. Olan şudur ki, o çocuklar arasında bulunan Alan hükümdarı Dula'nın (Bulgar hanedanının başlangıcı, Alan soyunun başı) iki kızını da kaçırmışlardı. Bu kızların birini Hunor, diğerini de Magor kendisine eş olarak aldı. Hunlar ve Macarlar işte bu kadınlardan menşelerini aldılar. Bu bataklıklarda oldukça uzun bir zaman geçirdiler, çok güçlü kabileler olmaya başladılar ve bu bölge artık onları ağırlamaya ve beslemeye yetmedi. Böyle olunca da, oradan İskitya'ya (o zamanki düşünceye göre Volga-Tuna nehirleri arasındaki arazi) casuslar gönderdiler ve İskit ülkesinde keşifler yaptıktan sonra çocukları ve sığırlarıyla bu ülkeye ilerlediler ve orada yerleştiler.”

Macar bağlantısı: Macarlar ve Kumiler (onları eskiden Hunniler diye de yazmışlardı) Meotis çevresinde, Kuma (Gum, Khum) ırmağı civarında birlikte yaşıyorlardı. Bu Khum-Magyaría (bugünkü Dağıstan arazisinde), eski tarih yazarları “İkinci Macarya” (al-

Madzsaria) olarak adlandırmışlardır. Şehirleri: Humar, Madjar, Balkar, Terek, Derbent (Kazar)” (Remete, 2009, ss. 4-5).

3.2.3.5. Hunların Sarmat Toprağına Girişi

Olay: 375 civarı. Hunlar hâkimiyetlerini Pannonia’ya dek genişlettiler.

Kaynak: Bonfini: *Rerum Hungaricum decades*, 1496 civarı.

“Hunlar avcılıkla geçiniyorlardı ve tanrısal bir mucizenin emaresi onları dış göçe teşvik etti. Nitekim Maeotis’in sakinleri arasında rasgele bir ava gittiler, karşılarna çıkan bir *geyiği* bataklıkta heyecanla izlemeye başladılar. Ve bu *geyiği* vurma arzusuna o derece kapılmışlardı ki, kanaatime göre Cimmer Boğazı’ndan (Kırım Boğazı = Kerçi Boğazı) çok uzak olmayan yerde donmuş Maeotis’de karıştılar, ama Avrupa Sarmatya’sına (o zamanki Vistula’dan Don’a kadarki arazi) gelince durdular, *geyik* de burada kayboldu. Çevreyi seyrettiler, inanılmaz derecede hoşlarına gitti, ondan sonra Asya’daki yurtlarına gittiler ve bölgelerindekilere olanları sırasıyla hikâye ettiler. Hunlar yaşadıkları yerleri sevmiyorlardı ve toprağın bereketi veya halkın nüfusunun çokluğu sebebiyle çocuklarıyla ve kadınlarıyla birlikte bu avların kılavuzluğuyla Avrupa’ya göçtüler...

Bazıları ise, onlar – Museviler, bilmiyorum, ne tür hikâyelerin peşinde – olmayacak düşler kurdular; İskitlerin Yafes’in oğlundan, Magog’tan geldiklerini, Hunların da Nimrod’un oğulları olduklarını; Hunor ve Magor’un da onların öncülleri olduklarını yazdılar (bazı kroniklerin gerçeklikten uzaklaştığına dair bir gönderme). Biz her ne kadar doğruluklarında mutabık olsak da, büyük bir saygıyla eski kaynakları (eski ve Ortaçağ dönemi tarih yazarlarının eserleri) yanlışlıklarında da takip etmek istiyoruz.

Hungarlar (Hun İmp. nun otoritesine dahil edilmiş olan Ungarlar –Macarlar-, ve Asyalı olmayan nüfus) akrabaları olan ve Asya İskit ülkesinde yayılmış olan ve Don Nehri’nin çıktığı yerde Hunlarla birlikte yaşadılar, ancak asıl menşe aldıkları Asya’da kalmış olan, en sevecekleri iklimi arayan Hunlarla Avrupa’ya göç ettiler...

Sonraları Hungarlar olarak adlandırdığımız bu Hunlar, Tanrı’nın selâmetinin 404. yılında büyük kanlı kurbanlarla fethettikleri Pannonia’daki sakin yurda yerleştiler ve (burayı) kendilerine yurt yaptılar.

Macar bağlantısı: Macar tarihinin ilk bilimsel talep/iddia kroniği. O zamanın belgeleri ve verileri temelinde Macar ve Hun bağlantısını kesinlikle belirtir (Remete, 2009, ss. 12-13).

3.2.4. Türk Halklarından Örnekler

3.2.4.1. Bizanslı Tarihçi Jordanes’in Hun Efsanesi

“Eski Hun avcıları kendi adetlerine göre bir sürgün avı yapıyorlarmış. Avlana, avlana Maeotis bataklıklarının iç kısımlarına doğru gitmişler. Bu sırada nereden geldiğini bilmedikleri bir dişi geyik çıkmış karşılarna. Başlamış dişi geyik onlara, bataklığa doğru yol göstermeğe. Onlar da ellerinde olmadan dişi geyiğin peşinden gitmişler. Geyik bazan gidiyor bazan da durarak onlara bakıyormuş. Avcılar da geyiği ha vurduk, ha vuracağız derken, iyice bataklığın içine girmişler. Az sonra bataklığın öbür kenarı görünmüş. Halbuki Hunlar bu bataklığı geçilmez bir okyanus kadar büyük görürlermiş. Bataklığın karşı

yakasında ise İskitlerin memleketi varmış. Hun avcıları İskit memleketine ayak basar basmaz, geyik de birden bire kaybolmuş” (Ögel, 2010, s. 578).

3.2.4.2. Oğuz Kağan Destanı’nda “Karluk” Boylarının Türeyişi

“Bir kurt ki, erkek bir kurt! / Gök tüylü, Gök yeleli! / Bu kurt döndü Oğuz’a, bakmadan sağa sola, / Dedi: “Ey Oğuz şimdi, ordunu çıkar yola! / “Halkını, beğlerini, atlandır çıkar yola! / “Baş çekip göstereyim, doğru yol nerde ola! / Oğuz Kağan baktı ki, erkek kurt önler gider, / Ordunun öncüleri, bozkurtu gözler gider / Oğuz bunu görünce, ne çok sevinmiş idi, / ...” (Ögel, 2010, s. 122).

3.2.4.3. Geyik Kovalayan Avcılar Masalı (Özet)

Kan-Pergen ve Kan-Argo adında iki kardeş varmış. Ne anneden ne de babadan nasipleri olan bu iki kardeş beraber yaşarlarmış. Kan-Pergen av avlar, kuş kuşlar ve kız kardeşini de kendini de böyle beslermiş. Bir av dönüşünde ne varsa avladığı hepsini fakirlere yedirmiş, açları doyurmuş. Tekrar ava gitmiş. Altın bir köşkte oturan kız kardeşi Kan-Argo evde yalnızken, Kara-Moos çıkagelmiş. Bu şeytan kızı zorlayıp onunla hemen evlenmiş. Günlerden bir gün kızın kapısına gelen Kan-Alıp, ona kardeşinin nerede olduğunu sormuş. O da avda olduğunu söyleyince Kan-Alıp bunun imkansız olduğunu, öyle olsa bu şeytanla evlenmeye onu bırakmayacağını söylemiş. Onu aramaya atıyla göğe çıkmış ve orada dolaşmaya başlamış. Gökte bir yolda Kan-Pergen’i atıyla bir geyiğin peşi sıra giderken görmüş. O da peşinden gitmiş. Ancak karşısına yedi tanrının yarattığı devasa bakır bir dağ çıkmış. Kan-Pergen’i gözden kaybeder gibi olsa da bir kırbaç sesi duymuş ve dağ yarılmış. Bir de ne görsün geyiğe vurduğu kırbaç dağda çatlamış. Yolda bir adama geyiği tutması için bağırmış ama geyik kaçmış. Kan-Pergen adama “Bu geyik ölmeliydi. Senden dönmemeliydi” diye bağırmış. Kamçı adamı bölmüş ve evine gidip ölmüş. Karısı ağlarken oğlu bir geyik olmuş. Koşarken bir çadır görmüş, gidip önünde çökmüş. Kan-Pergen de geyiğe vurmuş, öldürmüş sonra da çadıra girip oturmuş. İçerde bir bahadır varmış, ona adını, nerden geldiğini sormuş. Sonra da adının Çes-Alp olduğunu, bunun bakır anlamına geldiğini ve bu adı da dağdan aldığını söylemiş, dağ onunmuş. Oğlan anlamış hemen ve beni neden otağına getirttin demiş. Çes-Alp de “Geyiği gönderdim çünkü sen bana lâzımdın” diye açıklamış. Bundan sonra ikisi başlamışlar güreşmeye, yıllar yılı sürmüş... (Ögel, 2014, ss. 632-633).

3.2.4.4. Çuvaş “Salamalik” Koşması

“Duyuyor musunuz sözünüzde ne var? / Ruhum kadar görüyorum gönülde / Yetmiş yedi deniz aşarak / Yetmiş yedi bozkır arasından, / Altmış kilometre orman içinden / Karışık yollarla biz geldik sizin / Sık orman geçildiği zaman / Altmış altı ayı gördük biz. / Yetmiş kilometre bozkırdan geçerken / Kırkbir doğan tırnağı gördük biz. / Bozkırda doğan izi, / Sık ormanda ayı izi, / Orman kenarında kurt izi, / Derin derede tilki izi, / Büyük sokakta kız izi, / Bunların izniyle geldik. / Yetmiş kilometre bozkır geçerken / On iki boynuzlu geyik / Bizim gözümüze göründü, / Onun boynuzu altın, / Tırnağı uçları gümüş, / Kuyruğunun uçları kuş tüyü / kılı tüyü sarı sırma. / Boynuzları buluta değişiyor, / Ayakları yere değmiyor / Boynuzuyla tırmıklar da / Çok uzun iz yapar. / Tırnağı basar da bize geçmeye yol açar /” (Bayram, 2012, ss. 219-226).

3.2.4.5. Başkurt “Geyne Nesli” Efsanesi

“Geyne Batır varmış. O, buraya ren geyiğine binerek gelmiş. O zaman yeryüzü çok soğukmuş. Niçin dersenez, o zaman güneş yokmuş. Güneş Toltav arkasındaki ejderhanın elindeymiş. Geyne Batır geldiği zaman ejderhayı durdurup yerin altındaki güneşi çıkarmış. Ren geyiğinin boynuzuna takıp onu Tol nehrinin bu tarafına alıp çıkmış. Güneş yükselip giderken Geyne’ye şöyle söylemiş:“her gün beni şu vakitte bekle.” Geyne güneşi beklemiş. Güneş her gün aynı vakitte gelirmiş bu yere. Böyle her gün güneşi bekleyince Geyne burada yerleşmiş. Oradan ayrılmamış. Vatan edinmiş. Ondan Geyne soyu dağılmış. Geyneler Başkurtların en önemli boyudur” (Atnur, 2002, s. 433).

3.2.4.6. Başkurt “Tolbuyzar” Efsanesi

“Eskiden bu tarafa ren geyiğine binmiş ağabey ve küçük kardeşi gelmişler. Birisi Eyne isimli, ikincisi Geyne. İkisinin iki ren geyiği varmış, geyiklerin ikisi de ak ren geyiği imiş. (İki kardeş) gelmişler ki buralarda tek bir insan bile yok. Orman gür, ot ise çokmuş. Ren geyiklerini göndermişler ve kendileri yatıp uyumuşlar. Sabah kalkmışlar ki ren geyikleri dönüp gelmişler, ama terleyip, pişip, yanıp, kirlenip bitmişler. İkinci gün bunlar ren geyiklerini göndermişler ve onları gözetlemeye başlamışlar.

İlk önce Eyne gider ren geyiğinin ardından. O, biraz gidince ormandan uzun saçlı ve kıllı bir ihtiyar nine çıkmış ve ren geyiğini tutup binmiş. O buranın sahibiymiş. Onun ismi Tulava imiş, kendisi ise Ar milletindenmiş. Pek çirkin bir şeymiş bu; kendisi çıplak, teni kıllı, iki memesi iki tarafa salınıp düşmüş. Bir memesini omzuna atmış, ikincisini beline dolamış. Ren geyiğine binip koşturmuş. Eyne onu görünce korkusundan ansızın bağırılmış. Tulava gelmiş ve “Ha beni mi gözetleyip geziyorsun?” deyip Eyne’yi fırlatıp atmış. Sonra tabanını delip kanını emmiş.

Eyne dönüp gelmeyince ikinci gün Geyne gelmiş. Gelmiş ki aynı durum: Korkutup can alabilecek ihtiyar bir kadın ren geyiğine eziyet edip geziyor. Geyne bunu gözetleyip durmuş ve ona kement atmış. Kement ile ren geyiğinin başından onu çekip düşürmüş ve saçını dolayıp almış, ihtiyarı kamçı ile dövmeye başlamış. Bir vurmuş, iki vurmuş, ihtiyar güzel bir kıza dönmüş.

-“Ağabeyciğim vurma bana, ben senin kadının olurum” demiş kız.

Geyne ona kötü işlerin peşinden yürümeyeceğine dair yemin ettirmiş. Saçını tutup ren geyiği boynuzuna bağlayıp alıp kendisine götürmüş. İşte böylece Eyne ölüp gitmiş, Geyne ülke kurup yaşamış.

Tulava'dan dağıldığı için eskiden bu ülkeye Tulavayzar (Tulbuyzar) demişler. İşte o, Tol nehrinin iki tarafında kurulmuş ülkedir. Tamamı altmış köydür. Geyne dedikleri de budur. Biz de Geyne'deniz. Dağımıza Toldağı derler, nehrimize ise Tol nehri derler” (Atnur, 2002, s. 435).

3.2.4.7. Başkurt “Eyne ile Geyne” Efsanesi

“Eskiden güneş Tol nehrinin diğer tarafındaymış. Onu ubırlı bir kocakarı çalmış imiş. Çalıp dağın arkasında, gür orman içinde bir mağaraya saklamış. Onu dünyaya çıkarmayıp tek başına tutarmış.

O zaman ren geyiğine binip Eyne ile Geyne çıkagelmışler. Bunlar avlanıp gezerlermiş. Gelirken bunların ren geyikleri tepinmeye başlamış. (Eyne ile Geyne) inip dikkatlice bakmışlar ki ayaklarının altı o kadar kızmış ki yere basmak mümkün değil. Ren geyiği tepinmeye başlamış. Onun tepindiği yerde yer yarılmış, ateş çıkmış. Bu bir mağaranın deliği imiş. O kadın mağarayı büyük taş ile kapatmış imiş. Eyne ile Geyne güneşi büyük bir ren geyiğinin derisinden yapılmış heybeye koymuşlar ve Tol boyuna alıp gitmişler. Bu sırada ubır evde yokmuş. Nehrin kıyısına geldiklerinde arkalarından ubırlı kadın bağırarak gelmiş. Bunlar hemen heybeyi ren geyiğinin boynuzuna takmışlar ve yüzüp Tpl'un diğer tarafına çıkmışlar. Böylece kurtulmuşlar. Ubır Tol'un bu tarafına geçemezmiş.

Tol'un bu yanına çıkınca, bunlar özgür kalıp, heybeyi açıp göndermişler. Güneş dünyaya çıkıp gitmiş. Eyne ile Geyne o zaman Tol boyunda kalmışlar. Ülke kurmuşlar, hayvan yetiştirmişler. Bunlardan dağılan halkı “Geyneler” diye çağırırlar. Geyne'yi bazı yerlerde Tolbuyzar diye de adlandırırılar” (Atnur, 2002, ss. 436 - 437)

3.2.4.8. Cürced Akını ve “Kanglı” Türk Boylarının Türeyişi (Oğuz Destanı)

“Yine günlerden bir gün: / Gök tüylü Gök yeledi, Bozkurt kaybolmuş idi, / Oğuz bunu görünce, o yerde durmuş idi. / Anladı ki bu yerde, otağı kurmak gerek, / Tarlasız, çorak yerde, düşmanı vurmak gerek! / Cürced adlı bu ilin, çok büyük otlakları, / Çok malı, çok sığın, vardı pek çok atları/... “ (Ögel, 2010, s. 123).

3.2.4.9. Başkurtların Kama Nehri Kıyısında Yerleşmesi

Olay: IX – X. yüzyıl civarı. Bir Volga-Bulgar halkının kopma ve göçü.

Kaynak: Başkurt mitolojisi.

O zamanlarda Gayna (Baskurtların yurt kuran kahramanı; buradaki bir yerleşim bölgesi) Batır (= Batur, kuvvetli, usta, zeki ve yürekli savaşçı) efsanevi kahadır, geyiğe binerek Kama Nehri kıyısına varmıştı. Toprak çok soğuktu. Güneş ısıtmıyordu; çünkü Toltau'da (Tol+tau: Tol ırmağı boyundaki yayla) yaşayan Ajgaha'nın (Azsgaha: Başkurt mitolojisindeki yılan – kötü ruh, iblis, karanlıklar tanrısı) hâkimiyeti altındaydı. Gayna Batır Ajgaha'yı öldürdü. Güneş'i ondan kurtardı ve geyik çatalı boynuzunda Tol ırmağını aşır, Gayna Batır'ı karşıya, nehrin batı kıyısına geçirdi.

- “Her gün bu zaman diliminde beni bekle” dedi Güneş, ve göğe yükseldi.

Gayna her gün aynı saatte yeryüzüne geri gelmesi için Güneş'i bekledi. Orada öylece bekleyip dururken Gayna gittikçe daha çok alıştı bu yere. Orada yaşamaya karar verdi. En başta Baskurtlar ve Gayninler o zamandan beri bu taraflarda yaşarlar ve çoğalırlar.” Bu

olay, ortak Ugor – Başkurt “Ayna ve Gayna efsanesi” nin Başkurt – Tatar varyantıdır (Remete, 2009, s. 15).

3.2.4.10. Altay Kumanlarının Mahvoluşu

Olay: XI – XV. yüzyıl. Bazı Kuman gruplarının göç etmesi, sonrasında yerel halkın çözülmesi / nüfusun azalması.

Kaynak: Altay efsanesi.

“Bir vakitler Uch-Enmek (Altay Dağları’ndaki bir dağ) dağının eteğinde, Karakol vadisinin (Altay Dağları’nda vadi, ırmak ve göl) ormanında sayısız geyik sürüsü otlamaktaydı. Dağlılar ava çıkmadan önce, avların beyinden –büyük Ak Geyik’ten – izin istiyorlardı. O sıralarda Kulada (Altay Dağları’ndaki bir yerleşim alanı, bu isimde çok yer mevcuttur) köyünde yaşlı bir şaman genç oğluyla birlikte yaşayıp gitmekteydi. Oğlu bu Ak Geyik’ten çok defalar bahsedildiğini duysa da henüz hiçkimse onu görememişti. Şaman babası ona yaptığı uzun açıklama ile Ak Geyiği nerede ve nasıl görebileceğini anlattı. Ancak bu sırada onu hiç konuşmaması ve hiç hareket etmemesi konusunda ikaz etti.

Sabah erkenden şamanın oğlu avlanmaya gitti, ama şansı onu terketmişti. Artık gece yarısı olmuştu, uzak dağların ucunda aniden büyük bir geyik sürüsünü farkettti.

Yorgunlukla ormanda yolunu şaşırdı, bir keçiyi kovalarken geyiğin gizlendiği yere vardı. Bu sırada karanlıkta keçinin karaltısını farkettti, okunu gerdi ve onu vurdu. Aynı anda karşısında Ak Geyik belirdi ve keçiyeye attığı ok geyiğin göğüs kafesine saplandı. Geyik güçlü bir şimşek gibi gürültüyle Karakol suyuna çakıldı...

Oğlan uzun zaman şuursuz bir halde yerde yatıp kaldı. Kendine geldiğinde artık konuşamıyordu, aklı bozulmuştu. Dağlarda başıboş dolaşıp duruyordu, bir daha asla köyünün yolunu bulup geri dönemedi. Gök böyle cezalandırdı şamanın oğlunu, çünkü o kutsal göksel hayvanı – Ak Geyiği – yaralamıştı. Şamanın halkının ise soyu kökünden tükenip yok oldu (Karadeniz ve Hazar Denizi bölgesinden gelen, sonra soyu tükenen milletler).”

Macar bağlantısı: Meotis çevresinde Macarlar ve Kubanlı Kumanlar birlikte yaşamışlardı. Kumanların bir kısmı dışardan gelen saldırılardan kaçmak için batı tarafına gitmeye başladılar (Karpatlar Havzası’na ve Karpatların giriş kısmındaki topraklara, Tuna’nın aşağı kısmı ve Dinyeper çevresine). Bunların az bir kısmı da doğu yönüne ilerlediler ve Altay Dağları’nda kendilerine sığınacak yer aradılar (Remete, 2009, s. 17)

3.2.4.11. İki Kırgız Kardeşin Mucizevî Kurtuluşu

Olay: VIII.yüzyıl Yenisey Kırgızlarının Uygurları batıya sürmesi.

Kaynak: Kırgız efsanesi.

“Uzak bir geçmiş zamanda, Kırgız halkı Ene-sai (Ana ırmağı: Geyik ırmağı = Yenisey ırmağı) ırmağının ötesinde barış içinde bir yaşam sürmekteydi. Bu yerler zengin ve bereketliydi. Bu yüzden Kırgız kabilesi düşmanları tarafından kıskanılıyordu, onları bu yerden kapı dışarı etmeye (758 civarında Kırgızlar asıl yerlerinden uzaklaştırılmışlardı) karar vermişlerdi. Yerleşimlerine sinsice saldırıp, herkese bunu duyurdular. Onları öldürmediler, köleliğe sürüklediler. Yalnızca bir oğlan ve kız bu kaderden kurtulabildi. Onları mücadele zamanına dek ormanda sakladılar.

Düşmanları yine onları bulduğunda çocukları suya atıp boğmak istediler, ağaçların arasında ortaya çıkan mucizevî Bugu – Ene (Geyik Ana): Ak Geyik-Ana, Ene-sai'nin hanımefendisi. Düşmanlar bu mucizevî hayvanı görünce dehşete düştüler, ona karşı gelmediler, çocukları alıp götürmesine izin verdiler. Ana Geyik onları kendi ormanında gizledi, besledi sonra da alıp götürdü. Yeni bir yere geldiler; burada düşmanlar yoktu ve yine burası da eski yurtlarına benzer güzel bir yerd. Issık- Kul gölü (Sıcak Göl, Kaynar Göl: sıcak su kaynaklarıyla beslenen ve kışın donmayan göl) kıyısına gelene dek uzunca bir süre ayak basılmamış yollarda ilerlediler. Yeni yurtlarını Bugu-Ene'nin yardımıyla bu şekilde kurdular. Şimdiki Kırgızların soyu, yeni ulus bunlardan ilerledi.”

Macar bağlantısı: Ene (ana) = Enet, Eneh (Hunor – Magor'un anası), Ünó (dişi geyik). Bugu (geyik) = Boğa (boynuz, boynuzlu hayvan), Boga tanrı ... (geyik tanrı) (Remete, 2009, s. 14).

3.3. TUĞRUL KUŞU TOTEMİSTİK ATA VE ONGON HAYVAN MOTİFİ

3.3.1. Macarlarda Totemistik Ata ve Tuğrul Kuşu

Hunlar, İç Asya'daki Türklerin ve Macarların halk sanatında kuşların önemli bir yeri vardır. Bunların arasında en bilineni *Akdoğan (Falco cherrug)* – araştırmacıların bir kısmı bu kuşları “*Turul*” -, Altayların ulu dağlarına ait bir doğan / şahin veya *Tuğrul (Falco rustico)*, *Kayalık Kartalı (Aquila chrysaetus)*, *Sakallı Akbaba (Gypaetus barbarus)* ve *Suluk Akbaba (Gyps fulvus)* olarak düşünmüşlerdir. “*Tuğrul*” kelimesi Türkçe (*Toğrul, Turgul*: Yırtıcı doğan / şahin) kökenlidir ve “seçkin vasıflara sahip favori bir etçil kuştur”. Doğan - betimlemesini bir İskit Noin-Ula dokumasında, Issık tümsek mezarında, bir ölüye ait kemerde, gümüş taslarda ve daha pekçok eşyada görmek mümkündür. Hunlara ait armalarda, Avar kayışlarının uç kısımlarında (keçeli buluntu), yurttutuş dönemi Rakamaz kese çantalarında, saç çemberlerinde, yüzüklerde ve Macar krallarının ilk armaları olarak tasvirleri yapılan kuş *Tuğrul*'dur. Macarcada bu kuşa ve ona bağlı külte gönderme yapan üç kelime vardır: *Kerecsen (Akdoğan)*, *Turul*, *Zongor*. Bu sonuncusu “*Zombor*” olarak bir erkek isminde halen yaşamaktadır. Bu kroniklerden sonra “*turul*” kelimesi ya da adı uzun süre geçmedi ve unutulmuştur. Ancak XIX. yüzyılda kadim tarih incelemeleri sırasında yeniden görülür. İster Akdoğan ister Altay'ın yüksek dağlık bölgelerinde doğan tuğrul addedilir görüşü geçerli olsun bu simgenin mistik çizgisi bir zamanlar var olmuş bu kuşa uzanır. Tuğrul idealin, yenilmezliğin, kusursuzluğun yani bir bakıma tanrısallığın simgesiydi. Bu sebepten Macarların kraliyet sembolüydü, *Tuğrul Efsanesi*'nin unutulmasıyla ve Tuğrul ailesinin

yani Árpád neslinin tükenmesiyle ise artık sadece bir doğan kuşuydu. Eski Macar masallarının kahramanı bir Güneş'i azad eden ve karısını ele geçirerek masalın sonunda kral olan “tanrısal kuş” tur. Yine eski masalarda bir insanı alıp yükseklere çıkaran bir *Tuğrul kuşu* da tasvir edilir; bu kuşun insanla uçuşu sırasında yedirilip içilmek istediği *Nagyszentmiklos Hazinesi*'ndeki 2 numaralı kupanın üzerindeki pençeleri arasında bir kadını esaretten kurtaran tasvirde de görülür. Eğer yükseklerde beraberine alıp uçurduğu bir erkek ise – aynı yerde bulunan 5 numaralı kupada olduğu gibi – o zaman kuş kahramanın arkadaşısıdır ve cehennemdeki kahramanı yeryüzüne dönmesine yardım eder, o da orada kaçırılan nişanlısını kurtarır ve hakkı olan tahta oturur. Halk sanatında da mevcut olan *Tuğrul kuşu*, yeniden gündeme geldiği gitgide arka plana düşerek Macarların unutulmuş eski inançlarına karışmıştır (Kiszely, 2000, ss. 125-126).

Kiszely'ye göre akrabaları olan Fin-Ugor halklarının aksine, Macarlar hiçbir zaman toplamacı-balıkçı bir yaşam tarzı sürdürmemişlerdir. İç Asya'dan Karpatlar'a taşıdıkları yaşam tarzlarında büyükbaş ve küçükbaş hayvan yetiştirmişler, at yetiştirmişler, yerleştikleri yerlerde tarımla uğraşmışlardır. Avlanma ise atadan kalma bir atlı halk geleneğidir, eski tasvirler bunu doğrular. Beraber yaşanan Hunların ve Türklerin yaptığı gibi av sadece et temini ya da beslenen hayvanların telefe uğramaması için önlem için değil, büyük avlar boyların savaş talimleri ve ergenlikten erkek olmaya geçişte ok atma, savaş becerilerini kazanma için bir eğitimidir. Dzsajhani (Ceyhani)'nin yazdıklarından da, Macarlarda kız isteme sırasında samur, sansar, ermin, gelincik, tilki kürkünün önemi anlaşılmaktadır. Macarca “*meny*” yani gelin kelimesi de gelincikten gelir. Av bir silah işi olmaktan çok yırtıcıyla mücadeledir, birçok bilgiye sahip olmayı gerektirir. Avcı vahşi hayvanların gece ve gündüz av yollarını, beslenme ve avlanma şekillerini ve hareketlerini bilir. Avcı kuşlarla avlanmak Macarların Orta Asya'da beraber yaşam sürdükleri Türklerin de önemli bir avlanma metodudur. Birçok kuş ismi Türkçe'den gelir: ölyv (doğan), sólyom (doğan veya şahin), karvaly (atmaca), torontál, bese, szongor (Kayı boyunun kuşu Songkur: Aksongur / Akdoğan (Ögel, 1993, s. 355-356), turul, kerecsen (akdoğan), vb. Csongrád vilayeti, Mártély'deki yurttutuş dönemine ait kazılardan çıkan *Altay Avcı Doğanı* (Falco gryfalco altaicus menziber) Macarların göç yolunda onları da beraberlerinde getirdiklerinin bir kanıtıdır. Aziz István zamanında doğan beslenmiş, terbiye edilmişti. Árpád Hanedanı'nın doğancılığına dair bilgileri XIV.yüzyıla ait Képes Kronika'dan (Resimli Kronik) 1136'dan gelen Könyves

Kálmán'ın doğan terbiyeciliğine dair bir bilgi aktarılır. Kral III. ve IV. Béla da tutkulu doğancılardı, hükümdarlıklarına ait olan paralarında doğan resmi de vardır. Ancak Katolik Kilisesi iyi gözle bakmadığı atalardan gelen bu *pagan adetini* 1279'da alınan ve keşişlere hitabeden Konsil kararıyla engellemiştir (Kiszely, 2000, ss. 146-147).

Macarlarlarda ataların inanç dünyasında *Tuğrul kuşu* iki defa belirir: İlkinde; “Tanrı'nın tecessümünün 819. yılında - ki bunu *Anonymus*' ta görürüz – Ügyek çok çok uzun bir zaman önce Kral Magóg halkından İskitya'nın şanlı önderi idi ve onun eş aldığı Dentü-Mogyer'de bulunan Önedbelia'nın liderinin *Emese* adlı kızıyla evlenmişti. Bu evlilikten doğan oğlu *Álmos*⁹(rüya gören, uykulu) adını almıştır. Çünkü tanrısal bir mucizeden dolayı bu adı almıştır, çünkü annesinin gebeliğinde rüyasında tanrısal bir görüntü *Tuğrul kuşu* şeklinde ona gözüküyordu ve üzerine doğru uçarak onu gebe bırakmıştı. Onun döl yatağından kaynak alan sularla ve kasiğinden gelen şanlı şerefli krallar bundan sonra sadece kendi topraklarında çoğalmadı”. *Resimli Buda Kroniği*'ndeki metnin, orta kısmında şöyle yazar: “Álmos vezirin annesi rüyasında Tuğrul Kuşu biçiminde görünen varlık üzerine doğru uçarak gebe kalmasıyla döl yatağından gürül gürül akan bir dere çıkar ve o artık sadece kendi toprağında büyümeyiz. Böyle olmuştu, kasiğinden gelen şanlı şerefli krallar soy aldılar”. *Emese*'nin çocuğu babası vücut ve kan olarak Ügyek (Ugek) vezirdi. Rüya gelen Tuğrul kuşu doğrudan ataydı ancak onun babalığının geçerliliğini güçlendiren şey ardılının kadim atalarinkine benzer ancak

⁹ Álmos: Güneşin oğlu olarak kabul edilen Álmos, Macarlar için de ilk şaman ve kendini kurban eden diye hatırlanır. Yurttutan Macarların hükümdarıdır; halkını Doğudan Karpatlar'a getirmiştir. Yurttutuş efsane dairesinin baş şahsiyetidir. En başta doğumu ve ölümü hakkındaki efsaneler ondan sonraki devrin ve Ortaçağ Macar tarih yazımında muhafaza edilmiştir. Annesi olan *Emese*'yi rüyasında gebe bırakan Tuğrul kuşu, doğurduğu çocuğun gelecekteki adının da rüya gören annesinin kehanetiyle, Álmos (uykulu, rüya gören) adını almıştır. Sonraki Ortaçağ kaynaklarına göre (Képes Kronika 13.bölüm, Budai Kronika 37.bölüm, Dubnici Kronika 28. bölüm, vs.) ölümü de olağan dışıdır: Erdel sınırında öldürülmüş, “*Zira Pannonia sınırından geçememiştir*”. Daha sonraki kaynakların araştırılmasıyla bu beyan tasdiklenmiştir ve XI.yüzyıla ait eski Gesta'da da bu cinayetten söz edilir. Álmos'un öldürülmesi önce “*yapı kurbanı*” ile açıklanmıştır; bugün başta bir zamanların Hazarlarında, ancak İç-Asya'nın göçebe halklarında ve Avrupa'daki Votyaklarda 19. Yüzyılın yarısına dek gelen analogilerde bazı ritüel olarak yapılan *kral öldürmenin* varlığı bilinmektedir. Bu uygulamanın kökeninde hükümdarın hakimiyetini büyüsel-totemistik güçle berkitmek ve eğer herhangi bir sebepten, örneğin yaşlanmışsa ve bundan ötürü hakimiyeti zayıflamışsa onu öldürmek gerekir ki ondaki güç ardılında sürsün ve bu güç yenilenecek yaşasın ve hep var olsun. Bu ritüel genellikle doğuda uygulanan bir ritüeldir ve göçebe Macarların devlet kurma düzeninde görülen ikili krallık sisteminde “*Kündü*” (kende) ve “*Gyula*”nın varlığı bilinmektedir. Bu kutsal ancak sözde iktidara sahip baş hükümdar ve gücün gerçek sahibi olan baş vezir arasında bir yetki alanı bölümü mevcuttur. Álmos'un öldürülmesinde, oğlu Arpad'ın dolaysız bir payı olmalıydı. Bunu düşündüren Bizans İmparatoru *Erguvanda Doğmuş* lâkaplı İmp. Konstantin'in kitabında yazdığı ve *Anonymus*'un da eserinin 13. bölümünde yer alan Álmoş hayattayken Arpad'ın hükümdar seçildiğine dair bilgidir (MNL 1978-1982, Álmos).

o daha büyük erke sahip bir hükümdar olmuştur. İç Asya halkları için su erkin timsaliydi. Burada anlatılan; henüz var olmayan bir hanedanın aydınlık geleceği üzerine kehanette bulunan ve henüz doğmamış olan ardıllarını önceden ululayan tipik bir hanedan köken alma efsanesidir (Kiszely, 2000, s. 125).

Márk Kálti'nin kaleme aldığı Képes Kronika'da (1358 civarı) Ögyek'in oğlu Elöd'ün İskit ülkesindeki kızı Eunodubilia'nın gebeyken gördüğü rüyasında üzerine uçan turul kuşu ve rahminden boşalan suların başka ülkede olması için kâhinler tarafından doğacak oğlunun kral olacağı söylendiği ve adını da bu rüyadan alan Álmos'un soyu şu şekilde verilir:

“Elöd, Ögyek, Ed, Csaba, Etele, Bendegúz, Torda, Szemény, Etej, Apos, Kodocsa, Berend, Zsolt, Bulcsú, Balog, Zombor, Zámor, Lél, Levente, Kölcse, Ompód, Miske, Mike, Beszter, Budli, Csanád, Bökény, Bondorfán, Farkas, Otmár, Kádár, Belér, Keár, Keve, Keled, Dama, Bor, Hunor, Nimród, Thána, Jáfet, Noé'nin oğludur. Álmos Árpád'ın babası, Árpád Zoltán'ın, Zoltán da Taksony'nun babasıdır” (Kálti Márk, Képes Kronika, 1358, ss. 13-14).

Tuğrul kuşu'nu ikinci defa *Yurttutuş Efsanesi*'nde görmekteyiz. Buna göre Macarların hükümdarı henüz Levedia'daki ikâmetleri zamanında rüyasında devasa büyüklükteki kartalların hayvanlarına saldırıp parçaladıklarını görmüştü. İnsanlar onlara karşı koymaya çalıştı, ama kartallar başka yerden saldırdılar. Bunlar olurken cesur ve atik bir *Tuğrul kuşu* daha yüksekte saldırarak bir kartalı öldürdü. Bunu gören çoğu kartal oradan kaçtı. Bunun üzerine Macarlar başka bir memlekete yerleşmek için gitmeye karar verdiler. Atilla'nın miras bıraktığı ancak nerede olduğunu bilmedikleri topraklara gitmek üzere yola çıktılar. O sırada yeniden bir *Tuğrul kuşu* görüldü, ve hükümdarın üzerine uçarak ona kendini izlemesini söyledi ve o sırada gözden kayboldu. Bu rüyadan kısa süre sonra hayvanlar arasında bir veba salgını görüldü. Her yana dağılmış leşlerden kendilerine ziyafet çekmekte olan akbabaların arasına yüksekte uçan bir *Tuğrul kuşu* gelir ve içlerinden birini saf dışı eder. Bunlardan sonra rüyadaki bu sahneyi teşhis eden Macarlar yola çıkarlar ve *Tuğrul kuşu*nu takip ederler. Kuşun gözden kaybolduğu yerde ordugâh kurdular, sonra yine yine gözüdür ve tüm halk onu takip eder. Böylece Atilla'nın toprağına, Pannonia'ya varırlar. Orada kuş aniden ve bir daha görünmemek üzere kaybolur ve onlar bu topraklarda kalırlar. Bu efsanenin Macarlar dışındaki bir doğrulanışı ise Macaristan'ın *Tuğrul kuşu* veya *Akdoğan*'ın Avrupa'nın batısında görüldüğü en son nokta olmasıdır. *Tuğrul kuşu* efsanesinin geçmişini tarih doğrular

çünkü *Tuğrul* mitosunun kayboluşu ile *Árpád Hanedanı*'nın sonu gelmesi aynı zamanlardadır (Kiszely, 2000, s. 126).

3.3.2. Türklerde Totemistik Ata ve Kuş, Rüya ve Devlet

Türk kültür çevresinde ve ona yakın geleneklerde doğan sadece bir av kuşu, sembol olmasından başka, “*Türk devletleri ile Tanrı arasında gidip gelen kutlu bir elçi gibi*” görülmekteydi (Ögel, 1995, s. 128). Reşideddin’in naklettiği Oguz-nâme’ye göre Irkıl Hoca Oğuz boylarından herbirine bir kuşu ongon olarak seçmiştir. Orta Asya Türklerince meşhur olan Çingiz-nâme’de de, Çingiz Han, on iki Türk boyuna, nişan olarak birer kuş, damga ve uran (savaş parolası) ve ağaç tayin etmişti (Gömeç, 1998, s. 47). Tarih yazarı Reşideddin Toğrul veya Tuğrul kuşu için “*Toğrul kuşu, çok korkunç bir kuş idi. Anka Kuşu gibiydi. Türkler ise bu kuşa, Kongrul kuşu diyorlardı*” yazmıştır. Bu kuşla ilgili efsane ve inanışlar Mongolistler tarafından daha çok Çingiz Han kültür çevresine mal edilmekle birlikte Selçuklu beylerinden Tuğrul, Çağrı ve Beygu beyler bu adları almıştı. Çingiz han zamanında yaşayan Kereyit Hanı’nın adı da “Toğrul” idi (Ögel, 1995, s. 131-132). Atilla’nın kalkanı üzerinde de hükümdârlık arması olan bir doğan resmi mevcuttu. Macarların Türk toplulukları medenî seviyeleri yükseldikçe daha ziyade avcı kuşlara doğru meyletmişlerdir (Ögel, 1995, s. 47).

Ebulgazi Bahadır Han, boy adlarını verirken ongunları olan av kuşlarına dair açıklayıcı bilgiler de vermiştir. Ögel de Türkmen Şeceresi’ne göre verdiği Oğuz boylarının ongun kuş adlarında 22. olarak Yıva boyunun ongunu olarak Toygun kuşu’nu verir. Kırgız Sözlüğü’nde Yudahin tarafından bilgiye göre bu kuşun Beyaz Atmaca olduğunu yazar. Osmanlı kaynaklarından Asım Efendi’de ise bu av kuşuna “*tuğrul*” da dendiğini yazar (Ögel, 1993, ss. 455-456). Türklerde Tuğrul, Şahin, Laçın, Sungur gibi doğan adları insanlara verilmiştir. Araplar da bu isimleri Türklerden almışlardır. Ögel’e göre bu Türk tasavvurunda İslâmiyetin pek bir tesiri olmamıştır. Avcılık yapılan şahin, kağanlar ve yiğitlerin de sembolü olmuştur. Osmanlı padişahlarının da ellerinde doğanla resmedilmiştir. Altınordu Hanı Toktamış kara doğanı ile gururlanırdı. Tuna Bulgarlarının yazılı kayalarında Türk soylu Bulgar hanları ellerinde doğanla görülür. Orta Avrupa Peçenek buluntularında da ellerinde doğan olan atlılar vardır. Büyük alıcı kuş Tuğrul veya Toğrul Hacı Bektaş’ta rekabet ettiği Anadolulu derviş Doğrul olarak

geçer. Fuad Köprülü'nün aldığı bir notta “*Abdülkadir Geylâni ak bir doğan donunda görülmüştü*” diye yazar. Eski Türk masallarında devlerinde ellerinde bir doğan vardı. Eski mitolojik düşüncelerin hala yaşadığı Proto-Türk tipi masalların varolduğu Kuzey Türklerinin masallarında “*Ölen yiğidlerin ruhları, bir doğan olup göğe uçmuştu*” diye anlatılır. Göktürk Yazıtları'nda da “*uçup gitti*” sözleri kağan'ın ölümü için kullanılmıştır. Türk inancına göre devletin savaş sembolü olan “*Tuğ*” gökten bir bozdoğanla düşer. Radloff tarafından Müslüman Türklerden derlenen bu inanca göre “*Tanrı, Türklerin devlet, ikbal ve hâkimiyetleri için buyruğunu bir bozdoğan'ın güçlü pençeleri ile gönderiyordu.*” Yani “*Bozdoğan, Tanrı'nın bir elçisi ve resulü*” gibiydi (Ögel, 1993, ss. 127-128).

Ak dinde ruh vücut bulmadan önce gökte kuş görünümünde belirir ve ölürken de kuş olup uçar (Ermetin, 2009, s. 131).

Türklerde, Asya ve Avrupa Hunlarında, Eftalitler ve başka doğulu göçebe halklarda tahta çıkmak farklı bir yetenek, bir karizma gerektirirdi, farklı doğum özellikleri, mitik ata ya da mitik koşullar içinde kahramanca işler yapmak gerekirdi. Kağanın görevi sadece idarecilik değildi; dünyanın, evrenin düzenini korumak, gerektiğinde bu düzeni toplumda sağlamak üzere irade kullanımı hakkına sahipti. İnsanları ve dünya arasındaki dengeyi korumak vazifesiydi. Halk ve Tanrısal güçler arasında aracılığı yapmak onun göreviydi. Yani o aynı zamanda dinî bir liderdi. Kurban kazanı ve tası onun iktidar simgelerindendi. Bir tek bu dünyanın düşmanları değil öteki dünyadaki kötü ruhları da savmalı, iyi ruhları çağırmalıydı. Bir afet olup da başedemezse hayatını kaybedebilirdi. O, halkın kaderinin simgesiydi (Németh, 2014, s. 118-119). Németh'in kağanın dinî lider olduğuna dair sözleri ve Macarların ikili yönetimlerine dair Hassan'ın kamlık ve kağanlık konusundaki tartışmasını akla getirmektedir (Hassan, 2009, ss. 183-200).

Bir Türkistan halkının Hun prensesi ve kurt atadan geldiğini anlatan efsanesi vardır. Macar halkı da hanedan soyunu Tuğrul kuşu ve prenses Emese'ye bağlar. *Halkın tümünün ya da hanedanın, Tanrısal bir misyonla ortaya çıkan bir hayvandan geldiği inancı, Doğu halklarında yaygın olan ve ırkın tanrısal bağlantısı olduğunu kanıtlayan bir inançtır* (Németh, 2014, ss. 119, 190).

Macarların *Emese*¹⁰'nin *Rüyası* adlı menşe efsanesinde Kral Árpád'ın babası Álmos'un annesi Emese'nin bir doğandan gebe kalışı anlatılır. Onun üstün yeteneklere sahip olduğu düşünülmüştür. Bu efsane Ögel'in eserinde şöyledir:

“Macar Kralı Almos'un babası Ügek, kutsal kitapların yazdığı efsanevi hükümdar Magog (Me'cuc)'un soylarından geliyordu. Bu hükümdar, İskit ülkelerinde uzun zaman hakanlık yapmış ve soylu krallar arasında sayılmaya başlamıştı. Dentumoger adlı bir yerde oturuyordu. Eunedubelianus'ların reisi olan bir kabile başkanının kızı ile evlenmişti. Bu kızın adı da, Emesu idi. Kral Ügek'in bu kızdaki Almos adlı bir oğlu olmuştu. Bu çocuğa Almos adının verilmesinin sebebi de, kutsal ve insan üstü bir doğumla dünyaya gelmiş olması idi. Almos'un annesi henüz daha çocuğuna hamile kalmadan, rüyasında bir doğan (Astur) görmüş. Doğan kadının etrafında uçarak dolanmış ve sonra da rahmine girmiş. Bir süre sonra da kadın gebe kaldığını anlamış. Ayı ve günü dolduktan sonra da çocuğunu doğurmuş. Fakat çocuk doğarken fevkalâde olaylar meydana gelmiş. Kadının karnından seller boşanarak çoşkun çağlayanlar halinde akmış. Bunu duyanlar, büyük ve muzaffer bir hükümdarın doğduğunu müjdelemişler. Gerçekten de, çocuk büyüyüp de hükümdar olunca, herkesin ümit ettiği gibi bir kral olmuş.”

Efsanedeki Astur kuşu Hristiyanlık etkisini artırmış olsa da bu bir Hristiyan rivayeti değildir. Açıkça farkedilebilen Altay motifleri, Türk ve Moğol halklarının menşe motifleriyle benzeşmektedir. Sel motifi Herodotos'dan zannedilse de ırmak kelimesi metnin ilk yazarı tarafından soy sop manasında da kullanılmıştır (Ögel, 1993, ss. 588-589). Türk mitolojisinde ise dağdan inen sular, kuvvet ve güç simgesiydi. Attila'nın arması olan doğan/tuğrul kuşu Macarlarda da taçlı şekilde kraliyet arması olarak kullanılmaya devam etti. Moğollar'ın Gizli Tarihi adlı eserdeki bir tasvirde gökte uçmakta olan bir doğan Ay ve Güneş'i tutar. Geser Han'ın annesi de gökten inen ağaçkakan benzeri bir kuşu rüyada görür. Onun karnına girip tekrar dünyaya gelmek ister ve bunun için yaptıkları anlatılır (Ögel, 1993, s. 591).

¹⁰ Emese: Arpad Hanedanı'nın kadim anası olan Emese yurttutuş efsane dairesinin önemli bir simasıdır. Adı da “anne” manasında olan bir zamanların Macar “eme” kelimesinin –s harfiyle küçültme eki eklenerek oluşturulan türemiş bir sözcüktür. Ortaçağ tarih yazarı Anonymus'a göre (3. bölüm) Macarları yeni yurtlarına götüren hükümdar Almos'un (Almus da rüya, düş demektir) doğuşu ve adı annesinin mucizevi düşüyle bağlantılıdır. “Emese, Vezir Ügyek'in (aziz kelimesinin ilk halinden türeyen bir addir, bazen de ata, ced manasına gelen Elöd olarak geçer: V. Voigt.) karısıdır ve ondan gebe kalmıştır. Gebeyken bir rüya görür: tuğrul kuşu biçiminde ona gözüken “tanrısal bir hayalet” görmüş olduğuna inanır. Bu hayaletin onun üzerine doğru uçmasıyla gebe kalmıştır ve sonrasında rahminden dışarıya nehir akacak ve ondan şanlı şerefli krallar menşe alacaklar ancak kendi topraklarında çoğalmayacaklardır”. Bu efsane ikincil olarak hayvan ataya göndermedir. İç Asya ve Sibiryalı halklarında buna benzer totemistik kabullerin kökenlerini kendilerinin veya şamanlarının kartaldan, kargadan, baykuştan, kaplandan vb. totemistik hayvan atalar Macar söylencesine benzer şekilde ata-annenin doğurganlığına neden olurlar. Macar halkının totemistik kökenlerine bir atf olarak kabul edilir. O devre ait özel adlarda da Macar paganizminin varlığını kanıtlayıcı isimleri görmek mümkündür. Emese'nin rüyasının diğer motifi ise rahminden akan su ve ardıllarının yabancı topraklarda çoğalacak olmasıdır. Bu motif Macarların doğudaki akrabalarında yoktur ve Anonymus'un bilinmeyen bir kaynaktan alıp Macar tarihine eklediği sanılmaktadır. Herodot ve başka Yunan kaynaklarından anlaşıldığı kadarıyla Pers kralı Küros'un menşe efsanesiyle paralellik gösterir (MNL 1978-1982, Emese, Totemismus).

Emese'nin Rüyası efsanesinde göksel hayvan-atanın rüyasının görülmesi devleti ve kurucusunu bir totemistik, özel güce ya da kuta sahip kılması bakımından hem eski geleneğe uygundur hem de Türklere çok yabancı değildir.

Usta kamlar, kam olacak kişiye gerekli bilgileri, ezgi ve öğütleri 'erdirci' rüyalar yoluyla verirler. Bu inanişaya sahip toplulukların çoğunda rüyalar öteki dünyadan gelen kehanetlerdir. *Rüyasında karnında yer, su unsurlarından birini gören kadın gelecekte önemli biri olacak bir çocuk dünyaya getirir* (Özer, 2008, Töre, Yunandan Önce Türk Medeniyeti). Manas Han'ın hatunu gece rüyasında karnından bir ağacın yeşerdiğini görür. Bu ağacın yavaş yavaş büyüyüp, bütün dünyayı gölgesine alması büyük bir adamın doğacağına belirtisidir. Mitoloji, inaniş olarak Türk kültür çevresine bağlı olan Macarlarda, devleti kuran Almos'un annesi rüyasında karnından bir selin boşalıp, gitgide artarak dünyayı kapladığını görür. Uyanınca korkuyla bir Kam'a koşar ve anlamını sorar. Kam da ona doğuracağı çocuğun ilerde büyük bir önder olacağını ve dünyayı egemenliği altına alacağını söyler (Ermetin, 2009, ss. 171-173).

Abdülkadir İnan'a göre, şamanizm geleneklerine bağlı uluslarda geleceği bildiren rüyaları en çok kadınlar görürler. Kahramanların geleceğini bildirenler ya kızkardeşleri ya da eşleridir. Bu kadınların kehanetleri daima gerçekleşir. (İnan, 2002, s. 90). Emese'nin de ulusun geleceğini tayin edecek hanedan kurucusu evlâdını rüyasında görmüş olması, ibtidaî şamanizmde kadınların rolünün büyük olduğunu söyleyen A.İnan ile uyuşmaktadır. Ayrıca, Sibiryaya şamanizmde çocuğun ruhunun, bir kuş şeklinde gökten gelip kadının karnına girdiğine inanılırdı (Ögel, 2010, s. 559).

Macar inanç dünyası, efsaneleri, halk türküleri, halk masalları, antropolojisi Macarlıkla Altay dillerini konuşan halklarla güçlü bağlarla birbirine bağlamaktadır. Bu kültürel köklerin bir kısmı Hunlar ve İskitler yoluyla Asya'ya, hatta Mezopotamya'ya uzanmaktadır, ancak İrani ve Hint bağlantıları da dikkate değerdir. Söylencelerdeki bazı sahneler topraktan göğe amil olduğunda mitolojiyi oluşturur. Yıldızlarla ilgili mitoloji "yukarıda" oluşur. Emese çocuğunu doğurduktan sonra ölmüştür, ancak Álmos (Almoş) hayatta kalmıştır. Çocuksuzluk kaynaklı tasa, göklerden yardım istenmesi söz konusudur. Annenin ölümü de yine mitolojik bir gelenektir. E. Baktay'a göre (1942) "*Almos'un doğumunu anlatan bu anlatı ondan çok daha önceki kadim anlatılardaki Güneş mitosuyla bağlantılıdır*". Buna göre Emese Boğa-Venüs'ün sembolüdür. "*Batıda*

Boğa takımyıldızı batarken (anne kendi ahvadını doğurarak daima kurban olur), doğuda Akrep yükselir... Doğan Güneş karanlık gece sonunda Akrep'ten yükselince Akrep'in sembolü artık kartal (karakuş) olur.” Kadim mitoslarda kahraman kuşun sayesinde kurtuluşunu aynı şekilde Ugor ve Türk halklarında Beyaz Atın Oğlu tipindeki (Hamur Batır, Ayı Oğlu, vb.) masallarda görmek mümkündür. Bazı Macar araştırmacılar Eski Türk, Türk ve Sibirya halklarının inanç dünyasında buna benzer efsane olmadığını iddia etmişlerdir. Ancak Osmanlı Hanedanı'nın kuruluş efsanesinde “Tuğrul” efsanesinde kuş yeniden görülür. Almoş'un Kartal Boyu'ndan geldiği ve hükümdar oluşuna dair Röheim'dan nakledilen metin şöyledir:

“Macarlar bir zamanlar, Hazar Devleti'nin egemenliği altında yaşarlardı. Bunların da başlıca iki kralları vardı. Bu krallardan biri Almos'un oğlu Arpad ve diğeri de Lebedias idi. Hazar Hakanı, Macarların başına kral olarak önce Lebedias'ı seçmiş ve ayrıca kızını da ona vermişti. Fakat Hazar Hakanının kızından hiçbir çocuğu olmamış ve bu suretle de Lebedias'ın soyu sona ermişti. Bunun üzerine Macar kabilelerinin başına Arpad kral olarak geçti. Macarların başına geçen bu yeni kral ailesi “Kartal Boyu”ndan geliyorlardı.” (Ögel, 2010, s. 593).

Attila'nın kalkanı üzerindeki hükümdarlık arması olan doğan kuşu resmi Macarlarda da devam etmiş, ancak üzerinde bir taçla resmedilmiştir. Bazı Macar araştırmacılar Almos ve oğlunu ilk şamanlar olarak düşünürler, olası olarak bunun sebebi eski Türk hükümdarlarının zaten “*baş şaman*” olması ve ikili olduğu düşünülen devlet sistemleridir. Çünkü Türk mitolojisi Ögel'e göre, “*Büyük Devlet Mitolojisi*” dir. Potanın'in naklettiği *Doğandan Türeyen Kırgız Kabilesine* dair efsane sadece Türk mitolojisi için çok önemli değildir, aynı zamanda Macar mitolojisindeki “*Emese'nin Rüyası*” ya da “*Tuğrul Kuşu*” efsanesini de açıklamaktadır. Proto-Moğol mitolojisi ile benzeşen bu mitoloji Macaristan ovasından Çin Denizi'ne dek ortak bir anlayışı göstermektedir (Ögel, 1993, s. 594). Moğolların Gizli Tarihi adlı eserde, gökte uçan bir doğanın Ay ve Güneşi tuttuğu rüyası vardır. Bu rüya da hükümdarlığın onlara geçecek olmasına delil olarak gösterilmiştir. Sonraları kaleme alınan “Geser-Han” eserinde de Hanın annesi de rüyasında gökten inen ve ağaçkakana benzer bir kuş görür. Kuş, annesinin karnına girip tekrar doğmak ister ve bunun için çabalar. Buradan da anlaşılacağı üzere, bu motif Eski Orta Asya kültürüne aittir (Ögel, 2010, s. 593). U. Günay'a göre bu düşler, eski uygarlıklarda ve dinlerde yarı ilahi düşler olarak addedilmişlerdir: “*rüyalar, dinler içinde ve eski medeniyetlerde yarı ilâhi rüyalar olarak nitelendirilmişlerdir* (Günay, 2011, ss. 121-126).

*Bütün büyük dünya kültürlerinde toprak ile su ayrı ayrı unsurlar olarak görülmüştür. Türkler ise toprağı susuz olarak düşünememişlerdir. Yer-su içinde yer ruhları vardı. Aynı zamanda canlı kabul edilen yer-sular Türklere yardım da ediyordu. Su Türk geleneğinin kökündeki en önemli unsurdur. O yaşam demektir. Göktürkler yer – su yani yerler ve sular anlayış ve inanışına büyük değer vermişlerdir. “Vatan” inanışında suyu kutlulaştırarak ona kişilik vermişlerdir. “Tanrı, Türkün yeri ve suyu sahâpsiz kalmasın diye kağanları Türk milletinin üzerine getirmiştir”. Görevini iyi yapmayanları da yer – su cezalandırır. Türk devlet anlayışında su büyük önem taşır. Anadolu’da ve Dede Korkut’ta akarsuya and içme görülür. Yemin etmek sözünde içmek (yemin, and içmek) fiilinin görülmesi de bundandır. Türk kültür çevresinde olan Moğol kavimlerinde de *and içme merasiminin akarsudan su içerek yapılması yaygındır:**

“Çingiz Han ve arkadaşları da gelecek için Balcuna ırmağının kıyısında and içmişlerdi. Bu 17 kişi ve çocukları Çingiz han devletinde saygı duyulan kişiler olmuşlardı”. “Çingiz Han’ın öz kabilesi Kıyan adı ile anılıyordu” (“Büyük sel” manasındaki bu söz Türkçe “kayan” dan gelir) (Ögel, 1995, ss. 315-316, 379).

Macar efsanesindeki gelinin dölyatağından fişkiran ırmağın Türk mitolojisinde karşılığını bulmamız mümkündür. Türklerin yaratılışın mitinde kozmos sudan türer, bütün canlılar ondan gelir. Yaratılışın temel noktası olan su, mitolojik şuurda önemli bir konuma sahiptir. Başlangıcın nüvesi olan su eskatolojik mitte de dünyanın sonunu getiren unsurdur. Tufan diye nitelenen son, yeni oluşumun da ilk unsurudur (Türkan, 2012, s. 136).

Ayrıca *su kültüne* bağlanan bir gelenek olarak, *Kuzey Türklerinde koca evine gelen geline, kocanın evine ait akarsular ve kaynaklar gösterilirdi. Koca kütüğüne geçmiş olan gelin, sulara çeşitli saçılar yaparak saçıda bulunurdu. Ev ve yurt etrafında suyu olan yere kurulurdu. Bu sulara da “baba evinin suları” olarak saygı duyulur. Bu halen Anadolu’da uygulanır. Manas Destanı’nda Yakup Han, karısının çocuğı olmamasını kutlu pınar yanında ve elmalı yerde gecelememesine bağlar. Çocuk dileme pınarları Türk kültür çevresinde yaygındır. Kırgız ve Kazak Türkleri de kısır kadınları su yanında geceletip, kurban keserler. Anadolu’da da yatırların çoğı su başında bulunur ve orada kurban kesilmesi de adettir. Eski Macar kronikleri Kral Árpád’ın Szava ırmağı kıyısında kurbanlar, hatta at kurbanları verdiğini yazar (Ögel, 2010, s. 13).*

Türklerin en eski mitolojisinde kurttan türemeye dair efsaneler mevcuttur. Göktürklerin kurttan türemesi ile ilgili bu üç efsanede soyların nasıl türediğini, “*Devlet töresi*”, “*Halk töresi*”ni, “*Ot-Tegin*”i görmek mümkündür. Bu devlet töresinin devamlılığı nasıl sağladığını Türk halklarının tarihinde de görmek mümkündür. Türk devletleri “*gelimli*” ve “*gidimli*” idi. Yüksek devlet düşüncesi ile büyük devlet düzeni, Türkleri hayal dünyasından ayırıyordu. Mitoloji, semboller ile, gerçek bir hayat ve düşünce düzenine dönüşüyordu (Ögel,1995, s. 1). Türklerde ata hayvan olarak kurdu ilk olarak Hunları anlatan bir efsanede görürüz: Wu’sun kralını yenen Hun hükümdarı oğlunu hayatta bırakır. Çölde kaderine terekdilen çocuğun yanına gelen dişi kurt onu emzirir. Bunu öğrenen Hun hükümdarı bunun kutsal bir durum olduğuna karar verir ve çocuğu yanına alıp yetiştirir. Yetişkinliğinde bir alp olan çocuğu önce ordularından birine komutan sonra da Wu’sun kralı yapar...(Ögel, 2010, s. 14).

Doğandan türeyen, geyikten ya da inekten, kartaldan, kuğudan türeyen, bunları kendine soy atası seçen Türk halkları da vardır (Ögel, 2010, ss. 26-34). “Büyük Devlet Mitolojisi” olan Türk mitolojisinde kurttan kartala farklılıklar gösteren hayvan atanın temsil ettiği Tanrısallıkla köken alan hükümdarlar farklı şekillerde Orta Asya halklarının efsanelerinde görülmektedir (Ögel, 2010, s. 596). B. Ögel’e göre: “*Büyük hükümdarların doğumu daima fevkalâde olurdu. Hükümdar anneleri fevkalâde rüyalar görür ve bunları herkese söyleyerek tefsir ettirirlerdi. Tıpkı Macar kralı Almoş ve Çingiz-Han’ın annesi gibi.*” (Ögel, 2010, s. 49).

Emese’nin Rüyası efsanesinde gördüğümüz hanedan kurucunun gökten gelen tuğrul kuşu vasıtasıyla göksel gücün sayesinde dünyaya gelişi, bunun sularla ifade edilmesi Türk mitolojisiyle önemli ölçüde uyum göstermektedir. Aynı oldukları kesinlik kazanmış olan “Hsiung-nu” ile “Hun” kelimelerinin kökenlerini araştıran bilim adamlarının Moğolca ve Türkçede tespit ettikleri “*insan, kurt*” manaları için Ü. Hassan, Hun egemenliğindeki farklı kavimlere mensup kabilelerin konfederatif bünye içinde erimeye karşı üyelerin “insan” olarak nitelendirmiş olabileceği yorumunda bulunmuştur. Hayvan adı manasındaki ad, toteme öykünerek alınan ve kandaş özelliklere uyması Avrupa’daki Hunların Hsiung-nu’lar olması kesinlik kazanmaktadır. Hun mezarlarından çıkan şamani kalıntılarının Altaylıların ve Sahaların şamanlığında yaşaması ve eski dönemlere ait proto-Türk, proto-Moğol ve Hun ilişkisi kandaş, totemci kökenli ve Tek tanrıci olması kandaş hayat tarzının bu halklardaki ortak özelliğini açıklamaktadır.

Göktürklerin totemist olmadıkları halde, inandıkları kurt efsanesini milli bir arma olarak taşıdıkları (Hassan, 2009, ss. 62-65) gibi Macarlar da doğan – kartal armasını millî arma olarak muhafaza etmişlerdir.

Rüyayla gelen han, hükümdar çocuklarına bir örnek Manas destanındadır: “Manas-Han’ın karısı Kanıkey-Hatun da bir gece yatarken çok güzel bir rüya görmüştü. Rüyada hemen yakınında bulunan çelik bir ege görmüş ve egeyi alarak koynuna saklamıştı. Sabah olup da bu rüyayı yurdun tecrübe görmüşlerine anlatınca herkes sevinmiş ve Kanıkey-Hatun’a şöyle demişlerdi: “*Kök yal tobot boru.*” yani “Bu çocuk, gök yeveli korkunç bir kurt gibi olacak.” (Ögel, 2010, s. 49).

Yine Manas Destanı’nda Alman Bet’in doğumu dikkate değerdir: “...Yer, yer olanda! Su, su olanda!” Kara-Han’ın bu oğluna doğduğunda Kaplan Doğan adı verilir (Ögel, 1995, s. 6).

Blondel’in “*bir kadının gebe kalması için esas olan husus bir ruhun bedenine girmesidir*” açıklaması, döllenme mekanizmasından haberdar olan Türk ve Moğol halklarının erkeğin rolünü vazgeçilmez görmediğini gösterir. Bir ruhun bedene girmesi suyla veya ışıkla bağlantılı olabilmektedir. Roux süt ve su kelimelerini ruh anlamında da kullanılan Türk – Moğolca kökenli *sün* kelimesine bağlamaktadır. Bütün bu bağlantılar çerçevesinde su, doğurganlığın simgesi olmuştur. Babasız üreme mitlerinde, ışık gibi su da ön plandadır. Kimi söylencelerde bir genç kadının yuttuğu su damlası veya dolu tanesinden geleceğin büyük bir adamına gebe bıraktırır. İnanişe göre doğurgan olmak için çocuğu olmayan kadının Dolunay’dan önce suya gidip orada yatması ve oturması gerekir (Ermetin, 2009, s. 200).

Türklerde ırmaklar aynı zamanda, büyüklüğüne göre bir boyun veya kavmin kendi suyudur. *Her il veya yurt bir ırmağa veya çaya dayanır. Reşideddin de “On Uygur” oymağının oluşmasını “on ırmak yatağı” üzerine kurmuştu.* Göktürk Yazıtları’nda “*Türk Milleti! Yerinden suyundan ayrılmazsan iyilik göreceksin*” der. Uygurlara ait *Bayançur Kağan Yazıtı*’nda “subı selenge ermiş” (onların suyu Selenge ırmağı imiş) yazıyordu. Göktürlere ait *Tonyukuk Yazıtı*’nda da devletin stratejisini “*Anı subug baralum*” (*Anı suyuna erişelim*) şeklinde yazar. Kültegin Yazıtı’nda “*Türk Milleti: İlinizi bırakıp gittiniz...Gittiğiniz yerde iyiliğiniz şu oldu: Kanınız su gibi (subça)...Irmak gibi (ögüzçe) aktı*” yazar. *Kanın, “su gibi, ırmak gibi akması” Türklerle*

özgü bir deyiş veya anlayıştır. Yine Göktürk yazılı bir yazıtta “rüyada yol ve su görmek” insanı ölümden kurtarır der. Ögel’in verdiği “*Aile ve su ilişkileri*” konusundaki örnekte oğul akıntılı, kanlı taşkın sulara benzetilir. Bu aynı zamanda eski Türk mitolojisinin benzeri ayrılmaz bir yer – su anlayışını da göstermektedir. *Kazan: “Kara dağım yüksegi oğul! / Kanlı suyum, taşkını oğul”.* Dede Korkut’ ta geçen “*sulardan oğul uçurma ve akıtma*” deyişi de çok önemlidir (Ögel, 1995, ss. 315-357). Kutsal pınar anlayışının ve suyun Türk mitolojisinde ve destanlarındaki yer alışının benzeri *Emese’nin Rüyası*’nda gözükmektedir.

Bütün büyük dünya kültürlerinde toprak ile su ayrı ayrı unsurlar olarak görülmüştür. Türkler ise toprağı susuz olarak düşünememişlerdir. Eski şaman dualarında yer ve suyun ruhlarının adları, Büyük Tanrı Bay-Ülgen’den bile önce anılır. Yer-su içinde yer ruhları vardı. Aynı zamanda canlı kabul edilen yer-sular Türklere yardım da ediyordu. Su Türk geleneğinin kökündeki en önemli unsurdur. O yaşam demektir. *Göktürkler yer – su yani yerler ve sular anlayış ve inancına büyük değer vermişlerdir. “Vatan” inancında suyu kutlulaştırarak ona kişilik vermişlerdir. “Tanrı, Türkün yeri ve suyu sahipsiz kalmasın diye kağanları Türk milletinin üzerine getirmiştir”.* Görevini iyi yapmayanları da yer – su cezalandırır. Türk devlet anlayışında su büyük önem taşır. Anadolu’da ve Dede Korkut’ta akarsuya and içme görülür. Yemin etmek sözünde içmek fiilinin görülmesi de bundandır (Ögel, 2010, s. 284).

Macar efsanesindeki gelinin dölyatağından fişkırان ırmağın Türk mitolojisinde karşılığını bulmamız mümkündür. Ayrıca *su kültüne* bağlanan bir gelenek olarak, *Kuzey Türklerinde koca evine gelen geline, kocanın evine ait akarsular ve kaynaklar gösterilirdi. Koca kütüğüne geçmiş olan gelin, sulara çeşitli saçılar yaparak saçıda bulunurdu.* Ev ve yurt etrafında suyu olan yere kurulurdu. Bu sulara da “*baba evinin suları*” olarak saygı duyulur. Bu halen Anadolu’da uygulanır. Manas Destanı’nda Yakup Han, karısının çocuğı olmamasını kutlu pınar yanında ve elmalı yerde gecelememesine bağlar. *Çocuk dileme pınarları* Türk kültür çevresinde yaygındır. Kırgız ve Kazak Türkleri de kısır kadınları su yanında geceletip, kurban keserler. Anadolu’da da yatırların çoğı su başında bulunur ve orada kurban kesilmesi de adettir (Ögel, 1995, ss. 329-331). Eski Macar kroniklerinde Kral Árpád’ın devrinde Szava ırmağı kıyısında beyaz at kurbanları verildiğini yazar. Beyaz atın kurban edilmesiyle ilgili araştırmacıların fikri bunun yurt edinmeyle ilgili doğu halklarının adetleriyle

benzerlik gösterdiği yolındadır. Attila maddesinde de görüleceği gibi sadece beyaz at kurbanı, yer-su kültü değil, kroniklerde de yer alan hukuk kuralları da doğuya özgüdür (Szovák, 1984, ss. 563-565).

Güneş'in oğlu diye anılan yurt kuran Almoş'un oğlu Arpad için yapılan bu benzetmenin de yine Türk mitolojisinde bir karşılığı vardır: Ögel'e göre Ay, Güneş'le ilgili benzetmeler gelişmiş Türk kavimlerinde görülür. Örneğin Manas destanındaki alplerin doğumu ölümlülerinkine benzemiyordu. Bu bahadırlara "Ay ve Güneşin birinden var olan kul!" deniyordu ve böyle bir doğum "bir azizin duası, bir ruhun nefesi" şeklinde anlatılıyordu (Ögel, 1995, s. 5).

3.3.3. Macar Halk Edebiyatından Örnek

3.3.3.1. "Emese'nin Rüyası"- "Tuğrul Efsanesi" (Emese Alma / Turul Legenda)

"Tanrı'nın tecessümünün 819. yılında Ügyek, yukarıda dediğimiz gibi, çok çok uzun bir zaman önce Kral Magóg'un halkından gelen İskitya'nın şanlı önderi idi ve onun eş aldığı Dentü-Mogyer'de bulunan Önedbelia'nın liderinin Emese adlı kızıyla evlenmişti. Bu evlilikten doğan oğlu Álmos (rüya gören, uykulu) adını aldı. Çünkü tanrısal bir mucizeden dolayı bu adı almıştır, çünkü annesinin gebeliğinde rüyasında tanrısal bir görüntü Tuğrul kuşu şeklinde ona gözükmişti ve üzerine doğru uçarak onu gebe bırakmıştı. Ona öyle geldi ki onun döl yatağından kaynak alan sularla ve kasığından şanlı şerefli krallar soy aldılar, bundan sonra sadece kendi topraklarında türemediler. Çünkü uykudaki bu şaşkıncı görüntüye Macar dilinde rüya derler, ve onun doğumunu rüya önceden gösterdi, bu yüzden ona Álmos dendi. Veya Latince aziz/ermiş gibi, çünkü onun soyundan gelenler/ceddi aziz krallar ve liderler olarak doğdular. Bundan fazlası da yoktur!" (Anonymus: 5).

3.3.4. Türk Halk Edebiyatından Örnekler

3.3.4.1. "Doğandan Türeyen Kırgız Kabilesi" Efsanesi

"Söylendiğine göre, Kırgız kabilelerinden birinin bir atası ve bu atanın da üç karısı varmış. Bu üç kadından en küçüğü, gece uyurken bir rüya görmüş. Çadıra bir avcı doğan gelmiş ve yatağının etrafında uçarak dolaşmış. Sonra da nasıl olmuşsa gebe kalmış. Bu Kırgız kabilesini idare eden reislerin hepsi de, bu küçük kadının soyundan gelirlermiş" (Ögel, 1993, s. 594).

3.3.4.2. Yakut (Saha) “Kartaldan Türeme” Efsanesi

“Yakut Türklerinin inanışlarına göre şamanlar, yeryüzüne bir kartal tarafından getirilirlerdi. Onlara göre, şaman olacak bir çocuğun ruhu, çocuk daha doğmadan bir kartal tarafından yenirdi. Bu ruhu yiyen kartal, bundan sonra güneşli bir bölgeye göç ederdi. Ortası büyük bir çayırlıkla kaplı alan olan bu bölgede, güneşin ışıkları solmaz ve her zaman pırıl pırıl parlarmış. İneklerin ilk defa süte geldiği yer de, yine bu çayırılık alan imiş. Tam bu çayırların ortasında ise, kırmızı bir çam ile, bir gürgen veya bir de kayın ağacı varmış. İşte bu kartal, bu ağaçların üzerine gelir ve yumurtasını bıraktıktan sonra gidermiş. Yumurta, bir süre ağaçların üzerinde kaldıktan sonra yarılr ve içinden bir çocuk çıkarmış. Ağaçların altında da bir beşik bulunmuş. Çocuk, yumurtadan çıkar çıkmaz, hemen bu beşiğin üzerine düşer ve orada büyümeye başlamış. İnanışa göre, iyi şamanlar kırmızı çam üzerindeki yumurtadan, kötü şamanlar ise gürgen ağacı üzerindeki yumurtalardan çıkarılmış. Yumurtadan çıkan bu şamanlar, tabii olarak hayatları süresince, “Kartal anaları” tarafından korunurlarmış” (Ögel, 1993, ss. 595-596).

3.3.4.3. Saha (Yakut) Masalı

“Büyük bir şamanın annesi, çocuğunu doğurmadan önce güzel bir rüya görmüş. Rüyasında büyük ve güzel bir çayırılık içinde bulunuyormuş. Güneşin ışıkları ile pırıl pırıl aydınlanan bu çayırılığın ortasında, üç kırmızı çam ağacı varmış. Çamların üzerinde de üç kuş yuvası varmış. Kadın, bu ağaçlara yanaşmış ve bu yuvalardan en küçük olanını almış. Yuveyı alır almaz da karnında bir çocuğa gebe kalmış...” (Ögel, 1993, s. 596).

3.3.4.4. Göktürklerin “Aşine Sülâlesi” Hakkında

“Türkler’in ilk atası Batı denizinin batısında bulunuyordu. Bunun ulusu Hunların bir bölümü olup Aşine adını taşıyordu. Bu Aşine boyu komşu uluslardan biri tarafından yok edildi; bunlardan ancak bir oğlan kaldı. On yaşlarındaki bu oğlana acıdılar. Ayak kolunu kesip bir kanışlıkta bıraktılar. Bu çocuğu dişi kurt besledi. Düşman han çocuğun yaşadığını işidip öldürmek için adamlarını gönderdi. Kurt çocuğu alıp Altay dağlarının ortasına geldi. Her tarafı dağlarla kaplı bir mağarada on çocuk doğurdu. Bu çocuklar evlendiler, her birinden bir boy türedi. Bunlardan biri Aşine boyu idi. Aşine’nin boyu büyüdü. Bir müddet geçtikten sonra Aşine boyu Asen-çe denilen birinin idaresinde bu mağaradan (dağlıktan) çıktı” (İnan, 2010, s. 231)

3.3.4.5. Kuzey Türklerinin “Ak-Köpük” Destanı

“...Ak Köpük’ün doğma zamanı gelmiştir. Herkes toplandı. Ak Köpük, annesinin (-ine) karnında, şöyle söylenip durdu: “-Ben bu yolla (yolınğnanğ) doğmayacağım. Ben annemin karnının her yanını yırtarak (yırta) doğacağım!” Bunun üzerine yengeleri (yiinge), “Biz onu, altın beşiğe koyup, Köpük’e bakacağız!...” diye (ninni)söylediler. Annesi (inezi) karnındaki oğluna şöyle dedi:“-Balam! Sen Tanrının yarattığı yolla çıkmazsan (Kuday yaratgan yolınanğ), benim rızam (rızzam) yoktur!” Bunun üzerine Ak-Köpük, Tanrının yarattığı yolla çıkıp, doğdu. “Hemen ayağa kalktı (turdu). Babasının (adazınınğ) kılıcını saçına bağladı. Çıplak olarak (yalangaç) göle, balık tutmağa gitti...” (Ögel, 2010, s. 4).

3.3.4.6. Kırgız “Geyik Ana” Efsanesi

“Çok eskiden ormanların bol olduğu Enesay (Yenisey) nehri kıyısında bir Kırgız kabilesi yaşamış. Bu kabilenin etrafı hep düşman halklarla çevriliymiş, aralarında devamlı savaşlar olurmuş. Günlerden bir gün bu Kırgız kabilesinin yaşlı başbuğu Batır Kulçe vefat etmiş. Kulçe batır için yapılan yoğ töreni sırasında düşman komşulardan biri, Kırgızları gâfil avlamış. Hiçbir Kırgız bu olayı hatırlamasın diye de bütün Kırgızları öldürmüşler. Düşman kuvvetleri ağaç kabuğu toplamak ve sepet örmek için ormana giden bir kız bir erkek iki çocuktan habersizdirler. Bu iki çocuk, düşman atlılarının peşinden gitmeye karar verirler. Zaferlerini kutlayan düşman atlılarının yanına acıktıklarından dolayı giden bu iki çocuk, ortalığı karıştırmıştır. Düşman halk, hemen bu çocukları hanın huzuruna getirir. Han, Çopar Topal Nine’yi çağırır ve şöyle der:

-“Al bunları, taygaya götür. Kırgız soyu da onlarla yok olup gitsin! Adları, sanları, izleri bile kalmasın!”. Topal Çopur Nine, çocukları alıp Enesay kıyısındaki çok derin bir uçurumun yanına getirir. Çopur Nine, çocukları uçurumdan aşağı atacaktır. O sırada bir ses duyulur:

- “Bekle ey ulu bilge kadın! Bu günahsız yavruların canına kıyma!”

Bu ses bir ana buğunun sesidir. Ana Maral, Çopur Nine’den çocukları ister. Çopur Nine: - “Ne yapacaksın onları?” diye sorar. Ana Maral da:-“İnsanlar iki küçük yavrumu öldürdü. Bunun için bu çocukları evlât edineceğim” der. Çopur Nine de:-“İyice düşündün mü Maral Ana? İnsan yavruları bunlar, insan! Büyüdükleri zaman senin yavrularını öldürecekler” der. Maral Ana da buna karşı çıkar ve çocukları ormanla örtülü dağların arasındaki Isık Göl’e götürür. Maral Ana’nın sütüyle emzirip büyüttüğü bu çocuklar, Isık Göl çevresinde yaşamaya başlarlar. İlk doğan çocuklarına “Buğubay” adı verirler. Böylelikle Buğu soyu, Boynuzlu Maral Ana soyu çoğalmaya başlar. Hangi soydan oldukları anlaşılmsın diye de çadırlarının girişine maral boynuzu işaretini koyarlar.

Çok büyüyen bu Buğu halkı zengin bir hayat sürmeye başlar. Birgün zengin bir buğunun ölümüyle herşey karışır. Ölen buğunun çocukları, babalarına yaraşır bir iz bırakmak gayesi ile, babalarının mezarına bir maral boynuzu dikmeye karar verirler. Bunun için de büyük bir maralı öldürürler ve sanki büyü bozulur. Bundan sonra Maral Ana da Isık Göl’ü terk eder (Gül, 1998, ss. 43-44).

3.3.4.7. Kırgız “Geyik Ana Efsanesi”nin Varyantı

“Kırgızlar Altay dağlarında yaşarken birgün ansızın düşmanlar saldırır. O sırada bir kadın beşikteki çocuğu ile kaçarken, arkasından okla vurulur. Elindeki beşiği göle düşüren kadın o anda ölür. Gölün sularında ilerleyen beşikteki çocuğun sesini bir dişi geyik duyar ve beşiği boynuzu ile gölden çıkarır. Çocuğu sütü ile besleyen geyik, onu alıp Isık Göl’e getirir. Çocuk burada evlenir. Bu çocuğun soyuna geyikten dolayı “Buğulular” denilir” (Gül, 1998, s. 44).

3.3.4.8. Geyik Ana Efsanesi

“Tarihi bilinmeyen bir zamanda bir kadının çocuğu olurmuş ama yaşamazmış. En sonunda bu kadının iki oğlu olmuş. Fakat daha sonra kadının kocası ölmüş. Kadının çocuklarından birisi de bu sırada ölmüş. Buna çok üzülen kadın, kalan tek çocuğunun ölümünü de görmemek için bu çocuğu bir ağacın kovuğuna bırakmış. Aradan günler geçtikten sonra kadın “Bari gideyim de cenazesini toprağa gömeyim” demiş. Ağacın yanına geldiğinde kadın bir de ne görsün? Çocuğunu bir “elik keçisi” yani bir geyik süt emziriyor. Geyik de

kadını görünce kaçıyor. Kadın da çocuğunu alıyor ve evine geri dönüyor. İşte Bayraktaroğlu sülâlesi bu çocuktan türemiştir. Geyikten süt emdikleri için de bu sülâle geyik eti yemez” (Gül, 1995, s. 27).

3.4. KUĞU MOTİFİ

3.4.1. Macarlarda Kuğu

Eski dönemlerde yarı- kutsal veya yarı-ölü bazı ruhların kuğu şekline girdiğine inanılmıştır. Dünya mitolojilerinde bilinen ve eski zamanlardan beri Hind mitolojisine görülen bu motif, genç kızların erkeklerden kaçma ve gizlenmek istemesiyle ilişkilendirilir. Gelin tülü gibi bir semboldür. Türk mitolojisinde her zaman genç güzel bir kız olmayan kuğu ikili bir anlam (duo) taşır. Orta Asya’daki kuğular kötülük de yapabilir, insan kılığına girip onlarla dövüştüğü de olur. Genel inanişaya göre sadece Macarlar değil onlarla akraba Fin, Vogul ve Ostyak halkları için de kuğu kutsaldı ve eti yenmezdi. Tanrı *Ayas* kuğu donuna girip dünyayı gezerdi. Macarlar 7 kabile olarak Atel-Kuzu (Etelköz)’da yaşarlarken başbuğları olan Lebedias’ı Hazar Hakanı beğenerek Macarların lideri yapmış ve kendi kızı ile evlendirmiş. Lebedias’ın çocuğu olmamış. Bunun üzerine hâkimiyet Árpád Hanedanı’na geçmiş. Lebed’in Slav dilinde kuğu anlamında olmasından ötürü Macarlar bu soyun kuğudan geldiğini ileri sürmüşlerdir. İnan, A. *Lebetliler* (Kuğu Kişi) kabilesini Altay Türkleri (Altaylılar) arasında kabul etmiştir. Altay’da, Katun dağlarının kuzeyinde Beyski şehri civarında, Altıngöl’den çıkan Biy Nehri’nin Katun nehriyle birleşip Ob adıyla anıldığı yerde, Ob Havzası’nın Tom çayı mansabına kadar Türk kabileleri, aşağı tarafında ise Fin ırkıdan kavimler yaşamaktadır (İnan, 1998, ss. 33-34).

Uno Harva’ya göre bildiği tek dişi soy hayvanı yani “soy annesi” Sibiryalı halkları arasında kuğudur. Soyu kuran kuğunun başlangıçta da “soy anası” olup olmadığı belli değildir. Kuğuya tapma inançları da büyük olasılıkla kuğuyu soy atası olarak gören kabilelerde başlamıştır. Bazı Buryat kabilelerinde de bu tür inançlara rastlanmıştır. Bu kabilelerde soy anneleri olan kuğuyu öldürmek büyük bir günahdır, hatta kuğu tüyüne dokunan, resim veya heykelini yapan kişi hastalanır. Schaschkov’un aktardığı bir Buryat efsanesine göre; avcının biri kuğunun yuvasını bozar ve yavrularını kaçırdığı anlatılır. Anne kuğu da gagasına aldığı bir kor parçasını yavrularını kaçıran avcının

çadırının üzerine atar ve bütün köy yanar. İlbahar olup da kuğular döndüğünde Buryatlar onların şerefine havaya saç serperler, kadınlar da gelen ilk kuğuyu görünce karşısında eğilir ve onun için dua ederler (Harva, 2015, ss. 379-382).

J. Berze Nagy'in kataloğundaki "*Kuğu kız*" Macar Halk Masalı kataloğunda "*altın dari*" maddesinde bulunmaktadır. Thompson kataloğunda 400 ile gösterilen maddede, sadece Litvanya varyantından bahsedilmektedir. *Kaybolan Kuğu Kız*'ı arayan kahramana zor görevler veren kızın annesi dünyanın her yerinde bilinmektedir, doğuya ait halk masalı derlemelerinde, kahramanlık destanlarında da görülebilir. Buryat yaratılış destanında, kuğuların ayaklarının neden kara renkte olduğu açıklanır (uçup giden annenin ayaklarından tutan elleri kurumlu kızı). Macar masallarında kuğu kızlar hakkındaki masalların kırk varyantı vardır. En bilinenlerden birisi *Mirkó királyfi*' dir (MNL, 1977-1982, Hattyúleányok).

3.4.2. Türklerde Kuğu

Türk mitolojisinde kuğu, Orta Asya mitolojilerinde olduğu gibi güzelliğin sembolüdür ve Kuzey Türk destanları ve efsanelerinde önemli bir yere sahiptir. Sadece güzel bir kıza değil zaman zaman gök de bazen rengiyle kuğuya benzetilir. Kutadgu Bilig'de de "*kuğu gibi kuğu kılmak...*", "*kuğu başa kondu*" deyiş ve anlayışlarına rastlanır. Halk bilgisi veren Kâşgarlı Mahmud'da ise adı vardır ve türü vardır. Sonraları da Türk halk geleneklerinde eski önemi kalmamıştır (Ögel, 1995, ss. 14, 258).

Radloff'un yazdığı Lebed Tatarlarının bir yaratılış efsanesine göre:

"Her taraf sularla kaplı iken, Tanrı gagasında bir parça çamur getirmesi için kuğuyu yollar. Kuğu, yukarı çıkarken gagasında bir miktar çamur kalmıştır ve bu çamuru suya üfler, üflediği bu çamurdan yavaş yavaş güzel yeryüzü oluşur, daha sonra şeytan ortaya çıkarak yeryüzünü ifsata dönüştürür." (Harva, 2015, s. 82).

Tanrı yerine Büyük Şaman denilen Yenisey Yaratılış Destanı'nda dalgalı, çalkalanan büyük denizde yüzen kuğulardan söz edilir (Ögel, 2010, s. 466).

"Edige ve Toktamış" destanında: "*Edige'nin büyük atası kuğu kuşu suretine girebilen bir peri kızla evlenmiş, sonra bu kız onu bırakıp uçup gitmiştir.*" XV. yüzyılda oluşan bu destanda görülen bu eski destan motifi destanların sadece gelenek, görenekleri değil

geçmiş ataların dünyevi görüşlerini yüzyıllarca yaşattığını göstermektedir (İnan, 2010, s. 233).

Radloff'un İşim ağzından derlediği Toktamış Han'da, Çen Bay onu öldürmek isteyen dağlı Mehmet Kul'a engel olan Miratım'a: "*Karganın ötmediği kara ağacın tepesine / Kazı koydun Miratım, / Karganın durmadığı sararmış ağacın tepesine / Kuğuyu koydun Miratım...*" der (Radloff, 2000, s. 198).

Türklerin en eski mitolojilerinde gördüğümüz kuğuya dönüşen ya da güzel bir kıza dönüşen kuğulara sık rastlanır:

"On yedi kardeşten biri olan A-se-na, dişi kurttan doğma idi. Olağanüstü yetenekleri olan çocuk rüzgarı estirebiliyor ve yağmuru yağdırabiliyordu. Yaz Tanrısı ile Kış Tanrısının kızları olan iki kadınla evlendi. Bunlardan biri dört çocuk doğurdu ve çocuklardan biri beyaz bir kuğu haline dönüştü" (Roux, 2001, s. 159).

Şine-Ussu yazıtları'nda bir Kuğu Gölü mevcuttur. Türk edebiyatının en eski örneklerinden İrk Bitig adlı fal kitabında kuğu falı vardır: "*Kogu kuş kanatına urupan / Anın kalıyu barıpan / Ögine kanına tegürmiş / Ögi kanı ögirer sebinür tir / Anca bilinler edgü ol* (Kuğu kanadına vurarak / Onunla uçarak gitmiş. / Anası babasına ulaştırmış, / Anası babası sevinir, denir. / Öyle biliniz bu iyi faldır) (Ersoylu, 2015, ss. 98-99). Dede Korkut'ta kuğuların dağı olan Kazılığ Dağı vardır. İrk Bitig'de bir kuğu tarafından evlât edinilen bir erkekten sözedilir. Kaşgâri'nin verdiği bilgiye göre Afrasiyab bir kaz kızın babasıdır. Efsane, masal veya hikâye olarak kuğu veya kaz gölü bütün Altay toplumlarında ve çok geniş bir bölgede görülse bile temel yapısı hep aynıdır: Göl kenarına gelen bir erkek, oraya inen kuğuların kılıklarını çıkarıp, suya giren kızlardan birinin tüylerini çalar ve kız kuğu olup gidemeyince onunla evlenir ve çocukları olur. Buryatlarda en saf haliyle görülen bu efsane zamanla ters yüz edilir ve Er Töştük'te de görülür. Ancak daha karmaşıktır; ışıklı göle gelen seksen kuştan biri olan *Ay Salkın* Er-Töştük'ten gebe kalır ama kuğu mu yoksa kaz mı belli değildir, ancak Ay'la özdeşleştirilmiştir (Roux, 2005, ss. 335-339).

Yakutlarda bazı grupların veya ailelerin kuğuyu kutsal saydıkları, asla kuğu öldürmedikleri ve etini de yemedikleri bilinmektedir. Ancak bunlar tapınılan değil, saygı duyulan, hâmi nitelikli koruyucu hayvanlardır (Ögel, 2014, s. 29). Yakutlar kuğunun çocuklara can veren ayısıtlardan olduğuna, bolluk ve bereket getirdiğine inanırlar. Naumov'a göre bu ruh, önceleri Umay sonraları "ayısıt" olan, onların

inancındaki kuş şeklinde çocuğun başının üzerinde öten ve böylece çocuğun soyunun gelecekte üretken olacağını ileten *Ogo imita* (Çocuk ımı'sı)'dır. Ayrıca Radloff, Batı Sibirya'nın doğusundaki gayrimüslim Türk boyları arasında "*Kuğular ve Kumandılar (Kuu-Ki'ji)*" adlı bir Türk kabilesini kaydetmiştir (Radloff, 1976, s. 167). Eski Türklerde ak sungur bey ruhunun, kaz ve kuğu da beyliğin ve kut'un sembolü sayılıyordu (Ersoylu, 2015, ss. 71, 84).

S. Çağatay'dan alınan bir Yakut efsanesi¹¹ kuğunun tekin olmamasına dairdir:

"Bir genç çift evlendikten sonra baba evinden gider, bir müddet sonra arkalarından onların durumlarını öğrenmek için aramak üzere babaları gider, ayin yapılır, ayin esnasında sofralarına üç ak kuğu konup gelir ve kaseden kıymız içer, kuğudan sonra kendileri kıymız içerler, misafir babaya hediyeler sunulur. Bu efsaneden açık olarak kuğu'nun tekin olmadığı anlaşılır." (Ersoylu, 2015, s. 85).

Yer ve gök güçleri kısmında geçen mitolojik özelliklere sahip metinde kuğu mücadele eder: "...*Işıklı tilki ile savaşmak için, gökten Kuğu – hatun geliyor. Yerden de Katay – Alp savaş için geliyor...*" (Ögel, 2014, s. 298).

Bir Güney Sibirya masalında da "*tekinsiz kuğu-hanım*" şöyle anlatılır:

"Bir çocuk yeryüzünde savaşırken, bir mağara deliğinden yer altına düşer. Yer altındaki kötü ruhlar çocuğa 9 zincir vurur ve hapsederler. En sonunda çocuk, zincirlerden kurtulup dışarı çıkmak ister. Bu sefer de Kuğu-Hanım onun çıkmasına mâni olur. Uzun savaşlardan sonra, çocuk canını kurtarır ve yeniden hayata başlar." (Ögel, 2010, s. 24-25).

B. Ögel de Orta Asya'da insanlara kötülük getiren ve bazen insan kılığında savaşan kuğulardan bahseder. Türk efsanelerindeki kuğu hanım ve kızların güzelliği dillere destandır ancak bu güzelliğin aynı zamanda ikili bir anlamı vardır. Bunda dışı güzel olan bir varlığın içinin kötü olabileceği, insana zarar verebileceği inancı rol oynamaktadır (Ögel, 2010, s. 493).

Şor folklorunda kuğu, boy yapılanmasına dair bir metinde görülmektedir:

"Bir zamanlar Mrassu Nehri kıyısında üç kardeş yaşardı. Üç kardeş böyle yaşarken kuğu kanadını paylaşmak isterler. Kuğunun kanatlarını paylaşamazlar ve kavga ederler. Birbirlerine küsüp ayrılmışlar. Üç kardeş üç yana gitmiş. Onlardan biri Su Karga, diğeri Tag Karga, bir diğeri Sayın-Karga idi. Böyle yaşamaya başlarlar." (Lvova, 2013, s. 37).

Türk-Moğol halklarının birçoğunda hayvan ata olarak kuğu ortak motiftir. Altay-Sayan Türkleri ve Yakutlarda "*ata-kuğu*"ya sitayişe sık rastlanır. Bazı Altay-Sayan boyları

¹¹ Çağatay, Saadet 1979: "Türk Halk Edebiyatında Kuğu Kuşu", I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Tebliğleri, c.2. İstanbul 1979, s. 313.

isimlerinin başına *kuu / huu* (kuğu)’yu eklerler. Kuğu bir tek kabile kökenine değil, boyun yapısal oluşumuyla da ilişkilendirilmiştir. Bu arkaik ve totemistik inanç ve gelenekler kuğuyu daha çok kadınların alanında gösterir. Yakutlar için kuğu, anne tarafına ait hâmi iyelerdendir. Altay-Sayan Türklerinde öldürülen kuğunun hediye edilmesi eski bir gelenektir. Bu halklardan Teleütlerde kuğuyu öldüren kişi başına dokunmadan derisini yüzdükten sonra bir gömlek giydirip bir kumaş parçasını bağlar ve onu götürüp dayısına hediye ederdi. Böyle bir armağan veren yeğen dayısından ne isterse o verilirdi, bu bir kanundu. Hakaslarda ise kuşu alan başka bir kişiye daha verip yerine bir hayvan alabilirdi. Potapov’a göre, eski zamanlarda kuğuyla dayı evine ziyaretin tek sebebi dayı kızıyla evlilik amacıydı. Böylece hediye karşılık kazanıyordu. Hakaslarda ezeli toprakla ilişkili olan ve farklı biçimlerde karşımıza çıkan ve A. Schifner tarafından “*kuğu kadın*” olarak çevrilen *Huu-iney*, dişi kurt ve kuğu kuşu, doğurgan dağ ananın başka bir biçimidir (Lvova, 2013, ss. 54-56).

Çuvaşların Ulıp Destanı’nın on beşinci türküsünde altın kartaldan kaçan kara samurun gölün dibine atlayıp ilkin kuğuya dönüşmesi, sonra da Ulıp’dan başına vurmasını isteyerek güzel bir kıza dönüşmesi konu edilir (Bayram, 2012, s. 302).

Altın Mergen, Altın Pirkan, Kan Mergen, Ay Mergen, Ay Mergen Altın Kuspınan, Aytolusu, Kara Tagın Kan Suksagol Kan, Karataga Mergen, Keloğlan ve başka birçok masalda kuğu ve ara sıra da kaz kutlu hayvan addedilir ve insanüstü işler yaparak “tekin olmadıklarını” gösterirler. Kırgız Türklerinin Manas destanında Manas’ın oğlu Semetey’in Külçora ile konuşmasından kuğu hakkındaki inancın Kırgızlardaki etkisi anlaşılmaktadır:

“Semetey, avda iken havada bir kuğu görür ve yanında bulunan Külçora’ya:-Aman çabuk ol, sunguru şu kuğu kuşuna karşı uçur, der. Külçora:-Bu kart bir kuğudur, yuvasında yavruları vardır, bu kuğuya sunguru saldırırsak yuvasındaki yavrular öksüz kalacaktır. Kuğu, kuşların asili ve saygılısıdır, cinsi kurumasın! Bu kuğuya fenalık yaparsak bize de bir uğursuzluk gelir, dedi (Ersoylu, 2015, s. 85).

Ögel’e göre, “*Kuğu kutsal kadınlığın ve Tanrının sembolüdür*”. Manas’ın oğlu Semetey’in hanımı alınmış ya da kaçırılmış bir kız değildir, otuz kız ve kırk erkekle güreşen, hepsiyle başa çıkan bu kız mitolojiktir. Düşmanını tehdit ederken bir kuğuya dönüşüp babasının yanına gideceğini söyleyince düşman bundan korkup onu saymaya başlar. *Manas’ın gelini Ay-çörek belki de Tanrının bir kızı idi* (Ögel, 2010, s. 536).

K. Türkan'a göre arkaik Türk destanlarında kuğu haber, kadınsı estetik, yeni ailenin göstergesi anlamlarını yüklenmiş olabilir:

“Boston Destanı’nda Cezbilek, Boston’a ak bir kuğunun ayağına bağlanan bir yüzükle işaret gönderir. İki uzak ülkede yaşayan Boston ve Cezbilek kuğunun aracılığı ile birbirlerine ulaşırlar. Cooderbeşim, babası Er Töştük tarafından, Ak Arkar’ı bulup öldürmekle ödevlendirilir fakat yolculuk esnasında Aksaamay ile karşılaşır onunla yuva kuran ve ödevini unutarak zevk ve sefaya dalan Cooderbeşim, Aksaamay’ın gördüğü bir rüya ile uyanır. Eşi, rüyasında Coodarbeşim’in ak kuğu olup ak buluta; mavi kuğu olup mavi buluta karışıp gittiğini görmektedir” (Türkan, 2012, s. 88).

Kuğuya dönüşen insanların mucizevi kurtuluşları eski Türk devirlerinden gelen arkaik bir anlayıştır. Türklerde kuğuya dönüşme İslâmiyet sonrası dönemde de kullanılan mitolojik öğelerdendir: “*Son Kazan hanı savaşta İvan Grozni’ye karşı mağlup olunca rivayete göre mescite çıkar, veda şarkısı söyler. Sonra kuğuya dönüşerek ’süt gölü’nün kenarına uçar*” (Taş, 2011, s. 133).

3.4.3. Macar Halk Edebiyatından Örnekler

3.4.3.1. Ermiş Anna Gölü Efsanesi (Szent Anna Tava Legendája)

Ermiş Anna gölü çam ormanlarının taçlandığı dağların dibindedir. Bu gölün bulunduğu yerde çok çok eskiden göğe uzanan bir dağ varmış, dağın tepesinde ise Csiki (Çiki) bölgesini hatta Hárómszék¹² köylerini görebilmenin mümkün olduğu muhteşem bir kale varmış. Bu kalenin karşısında, Búdöş mağarasının üzerinde, bir başka kale gururla durmaktaymış ama şimdi artık bu kalenin harabesi bile kalmamıştır. İki kalede iki kardeş oturuyormuş, ama bunlar aslında gerçek kardeş değıllermiş: hiç durmaksızın birbiriyle çekişir kavgaya ederlermiş, kimin daha çok altını –gümüşü var diye ebedi bir rekabet içindelermiş ve bir tek topraklarındaki halka acı ve sıkıntı çektirmekte, zalimce mallarını talan etmede anlaşıyorlarmış.

Bir gün uzak bir memleketten altı küheylan koşulu arabasıyla önemli bir bey Búdöş kalesinin beyini ziyarete gelmiş. Oralarda daha hiç kimse böyle altı atlı bir araba görmemiş. Arabanın tekerlekleri, oku, dingili hep som altındanmış, ve küheylanlar da ejderhadan bile atak hayvanlarmış. Bu altı beygirli arabayı gören Búdöş kalesinin beyinin yüzü haset dolu bir kıskançlıkla kaplanmış.

Daha atları bağlamadan misafire bu arabayı kendine verip veremeyeceğini, parçalarını sormaya başlamış. Altı teknelik altın teklif etmiş ama misafir ona arabasının satılık olmadığını söylemiş.

-“Sana Torya’daki mülkümü de veririm” demiş Búdöş kalesinin beyi. Ama misafirin bu teklife cevabı da: “satılık değıl” olmuş.

¹² Hárómszék: E. Çoban’a göre, *XV.yüzyıl kaynaklarında yer alan, Kumanların dağıldığı topraklar üzerinde Mac. szék (Lat. sedes) yönetsel bölgesel birimlerin varlığı dikkat çekicidir* (Çoban, 2014, s. 150). XV. yüzyılda askerlik yapan, ancak vergi vermeyen mülk sahibi yüksek tabaka Kumanların serbestilerini muhafaza edebilenleri bu tip ayrı teşkilâtlarda biraraya gelmişlerdi ve kral değıl *nadora* bağılılardı (Eckhart, 2010, s. 84).

“Ama sen bekle – diye düşünmüş Būdōş kalesi beyi -, madem ne altın ne de toprak karşılığı vermiyorsun, arabayı senden zar oyununda kazanacağım!”

Misafirinin şerefine büyük bir şölen düzenlemiş, çevre beylerini çağırmış, müzik çalınıyormuş, şarap akıtılıyormuş, sonra sıra zar oyununa (barbut) gelmiş. Būdōş kalesi beyine şans gerçekten de gülmüş. Misafir sadece parasını kaybetmemiş, altı küheylanını ve arabasını da kaybetmiş. Misafirler çekilince ilk işi altı beygiri arabaya koştugu gibi kardeşine gitmek olmuş. Kalesinin sundurmasında oturmakta olan kardeşi kalenin avlusuna doğru dönmekte olan altı beygirli arabayı görünce şaşkınlıktan donakalmış.

Būdōş kalesi beyi daha arabasından inmeden büyük bir kurumla kardeşine şöyle seslendi:

-“Kardeşim, senin böyle küheylanların var mı?”

-“Böylesi yok – demiş o da-, böylesi değil ama bundan çok daha değerlisi olacak.”

Būdōş kalesi beyi bu sözlere gülmüş:

-“Öyle mi, görmek isterdim!”

-“Eğer gerçekten istiyorsan göreceksin, hem de yirmi dört saat dolmadan!”

-“Ben sana söyleyim, eğer daha iyi altı küheylanla yanıma gelecek olursan sana kalemi vereceğim, hatta bütün mülkümü vereceğim.”

-“Altı küheylanla mı?-diye kahkalar atmış kardeşi.- Altı değil on iki küheylanla yanıma geleceğim!”

Būdōş kalesi beyi kaleye, kardeşinin yanına çıkmamış, çünkü oraya sadece altı beygirli arabasını gösterip, kardeşini hırslandırmaya gitmiş. Geriye dönmüş, arabasını rüzgardan daha hızlı bir şekilde eve sürmüştü.

Hey, nasıl da büyük bir telâş sarmış kardeşinin ruhunu? Nereden bulacak on iki atı, hem de kardeşinin atlarının daha iyisini? Bütün gün düşünüp taşınmış, ama herşey boşunaymış, çünkü ağabeyininkinden daha kıymetli on iki küheylanı elde edebilmek için değil yirmidört saat, çok daha fazla bir zaman gerektiğini anlamış.

Düşünmüş durmuş ve birdenbire aklına feci bir fikir gelmiş. Bu fikir söylemiş; kaleye taşradan birkaç güzel kıızı getirtecek ve onların içinden en güzel on ikisini arabaya koşacak, arabayı da böyle ağabeyinin kalesine sürecekmiş.

Hadi böylece her yana serflerini, ırgatlarını göndermiş ve onlar da bir gün bile dolmadan taşranın en güzel kızlarını alıp getirmişler, o da içlerinden en güzel on iki tanesini seçmiş. Bu on iki kız arasında en güzel olanı ise Anna adındaki bir kızmış.

Ah zavallı kızlar! Araba okunun yanına konulduklarında kavak ağacının yaprakları gibi titriyorlarmış, sonra kalenin beyi arabacı oturağına sıçramış, altın uçlu kamçısını çepeçevre döndürerek olanca gücüyle şaklatmış, öyle ki gök-yer sarsılmış ve bağırılmış:

-“Deh kızlar, deh!”

Talihsiz varlıklar arabanın okuna sıkı sıkıya tutunmuşlar, arabayı çekmeye çalışıyorlarmış, ama daha kıpırdatmayı bile başaramamışlar. Kalenin beyi kamçısının yeniden şaklatmış, ama şimdi diğerlerine değil, sadece en öne koşulmuş olan Anna’ya vuruyormuş.

-“Deh, Anna, deh!- diye bangır bangır bağırıyormuş, ve bir daha kamçısıyla vurmuş. Ah zavallı Anna! kızcağızın sırtından kan boşanmış ve insanın içini ürperten feci çılgınlığı, feryatları göğe ulaşmış.

-“Tanrıdan bul!” –diye kargımış ona Anna. -Altındaki yer yarılısın dilerim, seni günahsız kızların katili!

İşte böyle, şimdi bunu iyi dinleyin, tam da bu sırada Anna’nın bedduaları tutmuş! Gök-yer sarsılmış, şimşekler çakmış, gök gürlemiş, ağaçlar çatırdamış: kalenin kulesi yerinden oynamış, sağa-sola sallanmış, bükülmeye başlamış; yerin en dibine, ta en dibine gömülmüş ve birden kale yıkılıp dağılıvermiş, en tepedeki kulesinden en dıştaki duvarına dek herşey suya gömülmüş. Bunlar olup bittikten sonra göğün öfkesi dinmiş, güneş yeniden

karanlıkların ardından parlamış: kalenin yeri büyük bir gölün sakin suyunda resim gibi yansıyor. Bu koca gölde on iki kuğu yüzmekteymiş, ama gölde bir de ejderha varmış. Gölün tam da ortasındaymış, oradan halka halka dumanlar çıkıyormuş, su dönüp dolanıp burgaçlanıyormuş, tam da orada çırpınmalar varmış. Ejderha çırpınıyormuş çünkü burgaçtan çıkıp on iki kuğuyu yakalamak istiyormuş ama aniden ardında hiçbir iz bırakmadan suyun dibine gömülvermiş.

Desem de demesem de siz zalim kale beyinin bu ejderha olduğunu nasıl olsa öğreneceksiniz. On iki kuğu ise sakince, güzel güzel gölün kıyısına yüzmüşler, sahile çıkınca bir silkelenmişler ve yeniden eski hallerine dönüşmüşler, on iki güzel kız olmuşlar. On biri köylerine geri dönmüş, ama Anna orada kalmış. Göl kıyısına ufak bir kilise yapılmış ve Anna burada münzevî bir ermiş hayatı sürüp, dua ederek ömrünü geçirmiş. Bu olanlar zamanla etrafta duyulmuş, uzak yerlerden gelen hacılar burayı ziyaret etmeye başlamışlar. Anna daha hayattayken halk onu bir ermiş olarak kabul etmiş, gölün adı da ondan dolayı Ermiş Anna Gölü olmuş.

Anna'nın ölümünün üzerinden çok zaman geçmemiş ki periler göle kalacak yer yapmışlar. Gerçekten de orada, gölün dibinde kendilerine altından bir saray yapmışlar. Bu periler gün boyunca kendilerini göstermezler, ama akşam olunca gölün yüzeyine çıkarlarmış, yüzüp oynarlar, gülüp eğlenirler arada sırada da şarkı söylerlermiş ama o kadar güzel söylerlermiş ki şarkıyı işiten herkes gökten inen meleklerin gölde şarkı söylediklerini sanırmış. Anna öldükten sonra onun kıyıda küçük dua yerinde kalan bir keşiş varmış. Bu keşiş uzak bir memleketten mi yoksa değil mi bilinmez, bir çan getirmiş. Bu çanın çıkardığı ses perilerin söyledikleri şarkıdan bile daha güzelmiş. Bu keşiş sabah, öğlen, akşam, gece yarısı bu güzel çınlayan çanı çalarmış. Çandan çıkan ses perilerin gölde oynayıp, şarkı söylerken çıkardıkları sesler gibiymiş. Perilerin keyifleri kaçmış, artık ne oyun, ne de şarkı söylemek istiyorlarmış, üzgün üzgün gölün dinine geri dönmüşler. Periler kraliçesine artık ne gece ne gündüz rahat varmış, sesi duyunca hoşuna gideceğine başı dönüyormuş, bütün huzuru kaçmış. Düşünmüş taşınmış ama bir türlü akıllıca bir çözüm bulamamış, hizmetkârına Yedi Arşın Sakallı Cüceyi çağırttırmış:

-“Şimdi dinle bakalım beni, Yedi Arşın Sakallı Cüce! Sen o çanı alıp bana getir, eğer getiremezsen gözümü kapatıp huzurlu bir uyku uyuyamayacağım.”

-“Yani şimdiye dek bundan dolayı mı bu kadar üzgündün? – demiş Yedi Arşın Sakallı Cüce.
-“Hiç üzülme. Çan akşama burada olacak.”

Yedi Arşın Sakallı Cüce akşam olunca sessizce gölün kıyısına yüzmüş, sonra ormana gitmiş. Az gitmiş, uz gitmiş, hiçbir yere sapmadan dosdoğru ilerlemiş, ateş dünyaya (öte dünyaya) varmış. Orada gençten bir çoban ateşin yanında uzanmış, yatıyormuş. Onu selamlamış:

-“İyi günler, çoban delikanlı!”

-“Sana da iyi günler Yedi Arşın Sakallı Cüce!”

-“Beni dinle çoban delikanlı, bir diyeceğim iki olacak”.

-“Yani bir işittiğim şeyden iki tane mi olacak?”

-“Birden iki şöyle olacak- demiş Yedi Arşın Sakallı Cüce- kuleden küçük kilisenin çanını çalacaksın ve ben bunun için sana o kadar çok altın ve gümüş vereceğim ki, yetmiş yedinci torunun bile altı beygirli arabada yolculuk edebilecek.”

Bu sözleri duyan çoban delikanlının uzun bir süre sesi çıkmamış, derin düşüncelere dalmış, bu fikri kafasında evirmiş çevirmiş, acep ne yapsa: çanı aşırı mı yoksa aşırı mı? O kadar zaman düşünmüş ve sonunda yanlış yola sapmış ve cüceye şöyle demiş:

-“Tamam o zaman Yedi Arşın Sakallı Cüce, çanı senin için oradan çalacağım.”

Gerçekten de köylü çocuk geceleyin çanı çalmış, göl kıyısına götürmüş ve orada cüceye teslim etmiş. Cüce ona daha önce kökünde tepeleme altın-gümüşle dolu bir çuval saklı olan ağacın yerini göstermiş.

Yedi Arşın Sakallı Cüce çanı aldığı gibi gözden kaybolmuş. Çoban delikanlı ise büyük bir güçlkle sırtına yüklediği çuvalla oflaya poflaya kaldığı yere doğru yola koyulmuş, daha bir adım atmasıyla dizine kadar toprağa gömülmesi bir olmuş. Kalkıp bir adım daha atmış, yine dizine dek toprağa gömülmüş. Üçüncü kez adımını atmış, bu sefer göğsüne dek toprağa gömülmüş. Ama ne korkmuş çoban çocuk, bunu anlatmaya kelimeler yetmemiş! Çuvalı sırtından attığı gibi, telâşla düştüğü yerden kalkmış, eliyle-koluyla tutanarak büyük bir zorlukla yukarıya tırmanmış, sonra da ayakları birbirine dolaşarak evine dönmüş, orada ateşin yanına uzanmış, ama gözüne uyku girmemiş. Yedi kez soğuk soğuk ürperdikten sonra bu sefer de vicdanı onu uyutmamış. Gece yarısı geçmiş ve sabahın ilk ışıklarının gözükmesiyle küçük kilisedeki keşiş çanı çalmak için kuleye gittiğinde şaşmış kalmış; çan ortadan kaybolmuş! Vah zavallı keşiş, gözyaşlarına boğulmuş, bir çocuk gibi ağlamış, nereden başlasa, nereye gitse bilememiş. Bu küçük ibadet yerinin yakınında çoban çocuktan başka hiç kimse oturmuyormuş. Büyük bir üzüntüyle onun yanına gitmiş ve ona:

-“Çoban delikanlı, başıma ne geldi dinle de gör bakalım! Güzel ses veren bir çan vardı, şimdi yok. Biri onu çalmış. Acep kim çalmış olabilir ki? Sen bu tarafa gelen birini hiç mi görmedin? demiş.

-“Hiç kimseyi görmedim, ermiş babam!”-demiş çocuk, ancak utançla önüne bakıyormuş, keşişin gözüne bakamayacağı için...

İnsanlar her tarafta çanı aramışlar, bütün çevreyi didik didik etmişler ve elbette bulamamışlar. Sonunda ne mi yapmışlar, başka bir çan almışlar. Ama bu çan sağır sesliymiş, keşiş çanı daha birkaç kez çalmış ki suyun üstüne çıkan periler keşişle alay etmişler ve onunla eğlenen bir şarkı bile söylemişler. Söyledikleri şarkı şöyleymiş:

“Gingallo, ermiş kapı, / lapayı pişir! Tuz yok. / Eğer tuz yoksa, başkasından iste. / Ama vermez! / Eğer vermezse, tokat at,/ Gingallo, gingallo!”

Zavallı keşişle her gün böyle alay etmişler, o da bu alaylı şarkıyı ne taraftan işittiğini, seslerin nereden geldiğini bir türlü anlayamamış. O sırada çoban delikanlının hiç huzuru yokmuş; feci bir şekilde vicdanı sızlıyormuş. Kendi kendine uğruna ölecek olsa bile çanı geri alacağına dair söz vermiş. Bir gece, perilerin gölün yüzeyine çıktıkları sırada koyun sürüsünü gölün kıyısına sürmüş, koçların boynuzlarından birbirine bağlamış ve şöyle demiş:

-“Beni dinleyin koçlarım! Kuyruklarınızdan sıkıca tutup, ‘Çekin beni koçlarım’ dediğimde bilin ki beni çekmenizi istiyorum.”

Bunu der demez gölün kıyısına çökmüş, gözlerini karanlığa dikmiş ve periler kraliçesini beklemiş, beklemiş. Yo, boşuna da beklememiş. Birdenbire gölün ortasında altın saçlı, güzeller güzeli kraliçe ortaya çıkıvermiş ve tatlı sözlerle delikanlıyı çağırıp, kendine çekmeye çalışmış:

-“Buraya gel, yanıma gel çoban delikanlı, seni aşağıdaki altından sarayıma götüreceğim, sonra da seni periler kraliyesi yapacağım!”

-“Gelemem, gelemem, güzel periler kraliçesi, sen buraya gel, benim yanıma!” demiş.

Gerçekten de periler kraliçesi güzelce gölün kıyısına yüzmüş, ellerini çoban delikanlıya uzatmış ve onu kendine çekmiş. Acep şimdi ne mi olmuş? Elbette ki periler kraliçesi çoban delikanlıdan daha kuvvetliymiş, onu bir anda göle çekmiş. Tam bu sırada delikanlı haykırarak şöyle bağırılmış:

-“Çekin beni koçlarım!- Bir eliyle koçların kuyruğuna sıkıca yapışmış, öteki eliyle de periler kraliçesinin elini tutuyormuş.

Koçlar onu çeke dursunlar, delikanlı da periler kraliçesini gölün kıyısına çekmeye uğraşmış. Hey, nasıl da korkmuş periler kraliçesi: şimdi ona ne olacak?! diye. Delikanlıya yalvarıyormuş:

-“Affet beni, affet beni yakışıklı çoban delikanlı!”

-“Seni affedemem -demiş çoban delikanlı- ta ki çanı bana geri verene dek!”

-“Bir onu isteme -demiş kraliçe-, sana önceden verdiğimden de fazla altın-gümüş vereyim.”

-“Bana senin altının da gümüşün de hiç lâzım değil, bana lâzım olan Tanrının rahmeti” demiş.

Periler kraliçesi ne yapabilirmiş ki, aşağıya, gölün dibine seslenmiş:

-“Hadi bakalım, yedi arşın sakallı cüce, derhal bana çanı getir!”

O anda gölün yüzeyinde elinde çanla yedi arşın sakallı cüce ortaya çıkıvermiş, gölün kıyısına doğru yüzmüş ve çanı çoban delikanlıya vermiş. Delikanlı bunun üzerine periler kraliçesinin elini bırakmış ve çanı alıp, coşkuyla kiliseye koşmuş:

-“İşte burada güzel sesli çan!”

Yıldızlar gece yarısını gösterdiğinde, keşişi güzel sesli çanı çekmiş, sesi ormanda çınlamış, periler ise güzel sesli çandan çıkan sesleri işittiklerinde, korkunç ağlamalar ve yaygaralarla gölden kaybolmuşlar; nereye gitmişler, nerededirler onu kimse bilmez...(Benedek, 1901, ss. 120-124).

3.4.3.2. “Kuğu Bahadır” Masalı (Hattyú vitéz)

Bir varmış bir yokmuş, yetmiş yedi memlekette de ötede yaşlı bir kral yakışıklı bahadır oğluyla yaşarmış. Yaşlı kral ölmüş, ülkesi de oğluna kalmış ama onun bir karısı yokmuş. Bahadır kral oğlu alemleri görmek için yollara düşsem, memleketin birinde mutlaka kendime uygun bir eş bulurum diye düşünmüş.

Az gitmiş, uz gitmiş, devasa bir ormanın orta yerinde güzel bir ak geyik görmüş. Omzundaki okuna davranmış, tam geyiği vuracağı sırada geyik dile gelmiş:

-“Vurma beni kral oğlu! Ben geyik değilim, periler kraliçesi kızından daha güzelim diye beni geyiğe çevirdi. Eğer birisi beni kendine eş alsın ben de eski halime dönebilirim.”

Bahadırın cevabı şöyle olmuş:

-“Hadi gel o zaman benimle! Eğer söylediğin gibi peri kraliçenin kızından daha güzelsen seni kendime eş alacağım!”.

Bu sözlerden sonra ak geyik silkelenmiş ve o kadar güzel bir kıza dönüşmüş ki insan güneşe bakabilir ama ona bakamazmış. Kral bu güzel kıza ülkesine götürmüş, din adamını çağırılmış ve ant içmişler (evlenmişler). Düğün yedi hafta sürmüş, ondan sonra da kumrular gibi mutlu, huzurlu yaşamaktalmış.

Ama bir gün ne olmuşsa olmuş, kralın savaşa gitmesi gerekmiş, ve karısını yaşlı dadısına emanet edip gitmiş. Ama ne yazık ki dadısının hain bir büyücü olduğunu bilmiyormuş.

İşte duyun şimdi bunu, neler olmuş! Kral savaşırken, Tanrı kraliçeye altı erkek ve bir kız çocuğu ihsan etmiş. Ama yaşlı büyücü kraliçe evlâtlarını göremeden onları çalmış ve yerlerine yedi köpek eniği koymuş.

Yaşlı cadının tanrıbilmez (Allahsız yani: İstentelen: Tanrı-sız) kötü bir oğlu varmış. Kaçırıldığı yedi çocuğu ona vermiş ve onları ormana götürüp öldürmesini söylemiş. Ama delikanlı çocukları toprağa koyup da öldürmek üzere kılıcını çektiğinde çocuklar ona öyle tatlı gülümsemişler ki bu tanrıbilmez delikanlı onlara acımış ve onları öldürmeye gönlü razı gelmemiş!

Delikanlı eve döndüğünde annesine çocukları öldürdüğünü söylemiş.

Ormanda yaşlı bir münzevî yaşıyormuş. Bu yedi çocuğu o bulmuş, onları yamçasına (geniş harmani, kepenek) koymuş ve kulübeciğine götürmüş. Hepsini güzelce yanyana yatırmış ve hemen beyaz dişi bir geyik gelmiş çocukları süt vermiş, bu böyle üç yıl boyunca ve hergün devam etmiş, ak geyik her gece gelip sırayla çocukları emzirmiş. Onları yeterince büyütünce çocuklarla vedalaşmış ve karanlık sık ormanda gözden kaybolmuş.

Aradan yıllar geçmiş. Çocuklar artık yedi yaşına gelmişler, nereden nasıl bilinmez yaşlı bir büyücü onların yaşadığını öğrenmiş. Bu büyücü yaşlı kadının bir kızı varmış. Onu çocukları öldürmesi ve boyunlarından gümüş zinciri alması için ormana yollamış. Çünkü sözlerim eğer karışmıyorsa çocukları oğlularla ormana yollamadan önce herbirinin boynuna birer gümüş zincir takmış.

Kız ormana gitmiş, işte tam oraya vardığı sırada bir gölde yıkanan altı oğlanın ve ortalarında küçük bir kız görmüş. Kız bakmış, bakmış, o kadar tatlı ve güzellermiş ki onları öldürmek içinden gelmemiş. Ama boyunlarından gümüş zincirlerini almış ve eve, annesine götürüp vermiş ve çocukları öldürdüğü yalanını söylemiş.

Peki çocukların boyunlarından gümüş zincirlerini aldığında ne olmuş, dinleyin bakın! Altı çocuğun hepsi de bir anda kuğuya dönüşmüş.

Kralın en büyük oğlu köyde münzevînin yanındaymış, oraya geri gittiklerinde her yerde çocukları aramışlar, tek tek adlarıyla bağırmışlar, ama hiçbir yerde bulamamışlar. Gölün kıyısına gitmişler, orada yüzmekte olan altı kuğu varmış, hepsi de gagalarını açmış kapamış, sanki “Gör bak işte neye dönüştük” diyorlarmış ve gözlerinden yaşlar boşanıyormuş.

Bu sırada savaştan eve dönen krala üzülen başlarına gelen büyük şanssızlığı anlatmışlar: Tanrı onları çocuk yerine köpek eniği vererek cezalandırmış. Ey Tanrım, nasıl da üzülmüş kral buna! Ne yapacağını bilememiş. Birinin dediğine göre hanımı masummuş, başka birinin dediğine göre masum değilmiş. Birisi kralın hanımını diri diri yakılmasını, başkası da bir yere kapatılıp hapsedilmesini öğütlemiş. Kralın yüreği sızlıyormuş, ama kulağına gelenlerden sonra hanımını hapsedirmiş.

Zaman geçmiş gitmiş, yirmi yıl geçmiş. O vakit yaşlı münzevi yaşça en büyük kral oğluna anneciğinin başına gelenleri anlaması için ormanda bulduğu çocukları anlatmış. Kral oğlu orada durmamış, hemen evine gitmek üzere yola çıkmış. Tam da kralın sarayına vardığı sırada kralın eğer hanımının suçlu olduğunu iddia eden biri çıkarsa o bahadıyla sonuna dek dövüşmesi gerektiğine dair buyruğu duyurulmaktaymış.

Kralın eşi için hiç dövüşmemiş olan memleketin en cesur bahadırına da bunun haberi verilmiş. Kral oğlu gidip onunla yaşamı pahasına dövüşeceğini söylemiş. İlk kılıç sallamışlar ancak daha bir kez vuruşmuşlar ki ikisinin de kılıcı ortadan ikiye ayrılmış. Ardından gürzle birbirlerinin üzerine yürümüşler ve kral oğlu hilekar bahadırın kafasına öyle bir vurmuş ki bu kötü ruh derhal oradan uçup gitmiş. Kral oğlu derhal kralın huzuruna çıkmış ve ona neler olduğunu bir bir anlatmış. Boynundaki gümüş zinciri göstermiş. Bu zincirden diğer kardeşlerinde de olduğunu söylemiş. Ama onların zincirleri boyunlarından alınca kuğuya dönüştüklerini ve boyunlarına gümüş zincirleri yeniden takılmadıkça asla eski hallerine dönemeyeceklerini anlatmış.

Hey Yüce Tanrım, nasıl da sevinmiş kral! Ama aynı zamanda fazlasıyla öfkelenmiş de. Yaşlı cadıyı yakalatmış, elinden gümüş zincirleri aldıktan sonra bedenini ikiye kestirip kalenin kapısına mihlattırmış. Bu sırada kralın hanımını hapsedtikleri yerden çıkarmışlar ve ormandan da artık iyice yaşlanan münzeviyi getirmişler. Sonra hep birlikte ormana, altı kederli kuğunun olduğu göl kıyısına gitmişler. Göle vardıklarında hemen suya girip, sevinçle kuğuların yanına yüzmüşler. Hepsinin bir bir boyunlarından tutup gümüş zincirlerini takıyorlarmış. Ama Yüce Yaradanım, beşinin zinciri takınca bir de bakmışlar ki altıncı zincir eksikmiş. En küçük olan oğlana zincir kalmamış. Diğerleri, dört oğlan ve bir kız gerçek hallerine dönmüşler.

Bunun üzerine hepsini büyük bir keder almış. Altıncı gümüş zincirin nerede olabileceğini sormuş soruşturmuşlar. Bir hizmetkâr yanlarına gelip şöyle demiş:

-“Yaşlı büyücü ondan kendine gümüş bir bardak yaptırdı”.

Kuğu olarak kalan kralın küçük oğlu büyük bir üzüntüyle yine gölün ortasına yüzmüş. Kral ve karısı diğer çocuklarıyla acıyla ağlayarak saraya dönmüşler. Her tarafta büyücü cadının yaptırdığı gümüş bardağı aramışlar, her yeri didik didik etmişler, her köşe bucağa bakmışlar ama bulamamışlar. Kralın küçük kızı her gün göle gidiyormuş, çünkü bütün kardeşler içinde bu duruma en çok üzülen oymuş, ve bir gün ne düşünmüştür bilinmez, boynundaki

gümüş zinciri çıkardığı gibi kuğunun boynuna takmış. Küçük kral kızı bunu yapar yapmaz bir anda kuğuya dönüşmüş, kardeşi ise asıl haline dönmüş.

Kral oğlu kuğuya dönüşen kızkardeşine:

-“Teşekkür ederim, beni aslıma döndürdüğün için. Korkma, seni uzun süre kuğu şeklinde bırakmayacağım” demiş.

Göl kenarında bağlı bir kayık varmış, kralın oğlu içine oturmuş ve kuğu kızkardeşinden onu gölün en uzak kıyısına çekmesini istemiş. Orada bir kale varmış, orada bir kral kızı yaşıyormuş. Ya bu kız karım olur ya da dünyada hiçkimse diye düşünmüş.

Kral oğlunun altından bir kurdelesini varmış, onu kayığa bağlamış, kuğu kızkardeşinin ağzına da kurdeleyi takmış, böylece o da Kuğu Bahadır’ı gölün en uzak kıyısına çekmiş ve tam da kalenin avlusuna vardıklarında oranın kral kızı için dövüşmekte olan birçok kral oğlu ve prensle dolup taşıdığı görmüş. İçlerinde herkesi yenen biri varmış, kral tam da ona kızını vereceken Kuğu Bahadır’ı farketmiş ve şöyle demiş:

-“Biraz bekleyin, buraya yeni bir bahadır geliyor”.

Kuğu Bahadır bu namı yığitle dövüşmüş, öyle bir vuruşmuşlar ki gök-yer sarsılmış. Bir saat, iki saat mücadele etmişler ve namı yığitin tahtalı köyü boylamasıyla dövüşün sonu gemiş.

Derhal büyük bir düğün yapmışlar ve Kuğu Bahadır orada kalmış. Aradan bir yıl geçmiş, iki yıl geçmiş, artık küçük güzel bir oğulları varmış. Saraydakiler Kuğu Bahadır’ın aslına kimin nesi olduğunu hiç bilmediklerini aralarında fısıldaşmaya başlamışlar. Onlar bunu dillendirip söyleyemeden karısı Kuğu Bahadır’a sormuş:

-“Canım Efendim, o kuğunun kayıkla hangi memleketten seni getirdiğini, nereden geldiğini neden hiç söylemedin?”

Kuğu Bahadır’ın gözünden yaşlar boşanmış ve karısına şöyle demiş:

-“Canım karıcığım, bunu bana neden soruyorsun? Şimdi artık burada kalamam. Sen dul kalacaksın, küçük oğlum da öksüz. Gitmeye mecburum ve geri döner miyim dönmez miyim bir tek Tanrı bilir.

Karısı boşuna ağlamış, yakarmış. Kuğu Bahadır onunla vedalaşmış, kederle ağlayan karısını orada bırakarak göle gitmiş. Kuğu kızkardeş kayığı gölün kıyısına çekip getirmiş, Kuğu Bahadır kayığa binmiş ve durup dinlenmeden sessizce yol alarak gölün en uç kıyısına ulaşmışlar.

Kral oğlu memleketine dönmüş ve Ey Yüce Tanrım, altıncı evladın gelişine nasıl da çok sevinmişler! Hepsini birlik olup –çünkü herkese söylemişler- gümüş bardağı bulmuşlar. Gümüş bardaktan gümüş zincir yaptırılmışlar, kuğu kral kızının boynuna takmışlar ve işte, o da asıl haline dönüşüvermiş!

Ama kralın oğlunun orada kalmaya hiç mi hiç niyeti yokmuş. Karısı ve küçük oğlunun yanına gitmiş. Onunla birlikte üç yüz atlı bahadır gitmiş: kaleye kadar dörtnala gitmişler. Şimdi hiç kimse bu daldan düşen yabancı için bir şey diyemiyormuş. Karısı da çok mutluymuş, üstelik beyi gerçek bir kral soyundan geliyormuş. Misafirler büyük bir nezaketle ve çok iyi ağırlanmışlar. Yedi gün ve yedi gece müzik çalınmış, sonra da çoluk çocuk hepsi birden Kuğu Bahadır’ın memleketine gitmek üzere yola düşmüşler.

Kralın avlusuna iyi bir zamanda varmışlar. Orada da düğün yapılmış. Kralın beş oğlu ve kızı evleniyormuş. Kuğu Bahadır için de yeniden bir düğün yapmışlar. Meyve rakısı ve şarabın adeta akıtıldığı, çeşitli yemeklerle misafirler ağırlanmış. Topallar bile duymuş da gelmişler. Belki bugün bile hala orada dolaşıyorlardır.

Buna kim inanmazsa varsın öte gitsin! (Benedek, 1901, ss. 229-231)

3.4.4. Türk Halklarından Örnekler

3.4.4.1. Kırgız “Kara Kanatlı Üç Kuğu” Masalı (Özet)

Ölümünün yakın olduğunu hisseden yaşlı adam iki oğlunu çağırması ve o öldükten sonra mirasını eşit paylaşımlarını istemiştir. Fakat adam ölmeden önce büyük çocuk mirasın hepsini almıştır. Küçük de buna çok üzülmüş, baba yurdundan çekip gitmiştir. Dünyanın adaletsiz olduğunu, elimde olsa halkı mutlu edip, rahatça yaşamalarını sağlardım diye düşünerek giderken yoluna kocaman bir kuyu çıkmıştır. Merakla kuyunun içindeki ağaçtan merdivenden aşağı inmeye başlamış, öyle ki artık gün ışığı bile görünmez olmuştur. Sonunda büyük bir kapıya varmış, kapıyı açınca da birçok odası olan, ıdıklı, değerli eşyalarla dolu bir saraya girmiştir. Bütün odaları gezmiş, son odada örgülü siyah saçlı, al yanaklı, inci dişli ama korku veren bakışları olan bir kız oturmaktaymış. Delikanlıya kim olduğunu sormuş, o da yeryüzünden geldiğini ve nasıl döneceğini bilmediğini söyleyince *“Geldiyse o zaman sonsuza kadar burada kal!”* diye bağırmıştır. Aniden ışıklar sönmüş, kız kaçıp kapıya koşmuş ama delikanlı kızın boynundaki ipek atkının ucundan tutmuş. Kız kapıyı açınca kara kuğuya dönüşmüş ve uçup gitmiş, atkı da delikanlıda kalmıştır. İşte orada indiği merdiveni görünce tekrar yukarıya çıkmış, atkıyı kuşağına saklayıp yoluna devam etmiştir. Akşamüstü yüksek dağların arasında pırıl pırıl bir göl kıyısında bulunan şehre gelmiştir. Herkesin gölün kıyısında toplanmış olduğunu görünce insanlara bunun nedenini sormuş. Onlar da *“Göl her sene bu vakit taşar, suyu evlerimize dolar, şehrin en güzel çocuğu atana dek sular gitmez. Bu sefer sıra demircinin oğluna geldi”* demişler. Bu sırada dağ geçidinden rüzgâr esmeye başlamıştır. Gökyüzünü kaplayan bulutlarla göl kararmış, soğuk bir esinti başlamıştır. Halk tam çocuğu suya atacakken delikanlı, gölü taşırdığını söyledikleri kötü büyücüden korkmadığını, su taşmasından onları kurtarırsa dediğini yapıp yapmayacaklarını sormuş. Onlar da bunu kabul edince şehrin dışına gitmiş ve orada bir kaynaktan göle su aktığını görmüş. Kaynağın yanında kara örgülü, al yanaklı, inci dişli, korkunç bakışlı bir kız dipsiz küpten kaynağa su dökmekteymiş. Kaynak kabarıp dalgalanıyor ve gölü taşıyormuş. Kıza gidip elinden tutmuş ama kız gitmesini yoksa onu taş a çevireceğini söylemiş. Delikanlı ondan hiç korkmamış ve elinden küpü alıvermiş, birden kaynağın suyu azalmış ve korkuyla bağıran kız ise kara bir kuğuya dönüşmüş ve uçup gitmiştir.

Delikanlı küpü koynuna saklamış ve şehre geri dönmüş. Sevinçli halk onu türkülerle karşılayıp ne istediğini sormuş. Delikanlı da: -“Halkı mutlu etmek istiyorum” demiş. Bunun için çok genç olduğunu düşünen halk ısrar ettiyse de o bir şey istememiş ve çıkıp gitmiş. Yedi gün geçmiş, başka bir şehre gelmiş. Şehir kapısının orada toplanan halk korkuyla bekliyormuş. Bunun nedenini sorunca da her yıl devasa bir kuşun gelip herkesi gagaladığını ve hastalandıklarını, karıları ve çocuklarının da korkudan çıldıracak hale geldiklerini, bu yüzden dağlarda yaşamaya karar verdiklerini söylemişler. Delikanlı onlara kuşun nereden geldiğini sorunca kayaları göstermişler. Bu sefer de halka kuşu alt ederse isteğini yapıp yapmayacaklarını sormuş. İstedığı herşeyi yapacaklarını söylemişler. Sıcak kayalara tırmanan delikanlı tepeye varınca bir mağara bulmuş, içeride kara örgülü, al yanaklı, inci dişli, korkunç bakışlı bir kız oturuyormuş. Üzerinde ateşten tüyler, elinde ise gümüş bir yüzük tutmaktaymış. Kız arkasına dönüp de delikanlıyı görünce korkmuş, elindeki yüzük de düşmüş. Delikanlı yüzüğü tutup hemen parmağına geçirmiş ve kız bağırarak kara kuğuya dönüşmüş ve uçup gitmiş. Kayalıklardan inen delikanlı şehre varınca, halk istediği şeyi sormuş. O da: -“*Halkı mutlu etmek istiyorum*” demiş. Halk bunun için çok genç olduğunu söylese ve altınlar, ipekler verse de almamış ve çekip gitmiş. Yakıcı güneşte yürümüş, yürümüş. Yorulmuş, dinlenmek için oturmuş ki güneşin önü kara bir bulutla kapanmış, içinde eşsiz bir altın saray parıldıyormuş. Delikanlı aklından “Keşke ben de o sarayda olsam” diye geçirir geçirmez ipek atkı göğe uzanan merdiven olmuş ve bulutlara çıkıp saraya girmiş. Merdiven yine atkı olmuş, koynuna sokmuş ve sarayın odalarını gezmeye başlamış. Büyük salona vardığında lezzetli yemeklerle dolu bir masa görmüş, tam yemeğe oturacakken pencere tarafından bir ses duymuş ve saklanmış. Pencere açılmış ve içeriye üç kara kuğu girmiş, üçü de birbirinden güzel kızlara dönüşmüş. Yemeklerini yerken başlarına gelenleri anlatmaya başlamışlar; ilki yer altında mahkûm etmek istediği delikanlıyı ve bütün kötü güçlerinin saklı olduğu atkıyı götürdüğünü söylemiş. İkincisi de kaynağın başındayken elinden bütün kötü güçlerinin içinde olduğu sihirli gümüş küpü alan delikanlıyı anlatmış. Üçüncü kız da bütün kötü güçlerinin olduğu gümüş yüzüğü elinden alan küstah delikanlıyı anlatmış. Bu sırada delikanlı saklandığı yerden çıkıp: “*Kötü güçlerinizi ben elinizden aldım*” demiş. Kara kuğuların üçü birden güçlerini vermesini, yoksa öleceklerini söylemişler. Eğer verirse kimseye kötülük yapmayacaklarına, çok uzaklara gideceklerine söz vermişler. Delikanlı onlara

inanmamış. Kızlar ne istediğini sorunca da onlara halkı mutlu etmek istediğini, savaş ve açlık nedir bilmeden yaşamalarını, zenginin fakiri ezmemesini istediğini söylemiş ve kara kuşları kovmuş. Onlar da çok uzaklara uçup gitmişler (Brudniy-Eşmambetov, 2017, ss. 121-126).

3.4.4.2. Doğubeyazıt-Ağrı “Kırk Kuğu” Efsanesi

“Beyin hasta oğluna çiğdem toplamaya giden kırk kız, fırtınaya yakalanır. Çiğdem toplayamayan kızlar, dua ederek göl olurlar. Sonra o gölden kırk kuğu çıkar” (Ergun, 1997, s. 300).

3.4.4.3. Buryat “Kuğu” Efsanesi

“Efsaneye göre bir gün üç kuğu, yüzmek için bir göle inerler. Kuğular, kuğu kıyafetlerini çıkarttıklarında her üçü de çok güzel kızlara dönüşürler. O esnada kıyıda dutan Khoredoi isimli bir avcı, kuğukardan birinin kıyafetlerini alıp, saklar. Kuğu kızlar yüzdükten sonra giyinmek için kıyıya çıktıklarında, içlerinden birinin çalınmış olduğunu görürler. Ancak yapılacak bir şey olmadığından, elbisesi çalınan kuğu, insan suretinde orada kalırken, diğer ikisi uçarak gözden kaybolurlar. Avcı, kıyıda kalan kuğu kızı kendine eş olarak alıp onunla evlenir ve kadın 11 erkek ve 6 kız evlât doğurur. Sonra bir gün göl kıyısındaki elbisesi aklına gelir ve kocasına onu nereye sakladığını sorar. Karısının artık kendisini ve çocuklarını terk etmeyeceğinden emin olan adam, kadına elbisesini geri verdiğinde üzerinde nasıl duracağını görmek isteyen kadın, elbiseyi giymesıyla, bir kuğu olup, çadırın bacasından çıkarak göklerde kanat çırpmaya başlar. Kocasının çadırının üzerinden uçarken onlara şöyle seslenir: “Siz yeryüzü yaratıklarısınız ve yeryüzünde kalın, ben göklerin yaratıcıyım ve oraya geri dönüyorum.” Yükselip uzaklaşırken de, son olarak; “Her ilkbaharda kuğular kuzeye uçup, her sonbaharda geri dönerlerken, benim şerefime özel ayınlar yapın!” diyerek, gözden kaybolur. Buryatların anlattığına göre, kadının kızlarından biri annesinin gitmesine engel olmak için onu ayaklarından yakalamaya çalışırsa da başamaz. Ancak, kızın elleri kurumlu olduğu için, kuğunun ayakları siyaha boyandığından dolayı, o zamandan beri kuğuların ayakları siyah olarak kalmıştır” (Harva, 2015, s. 377).

3.4.4.4. Altay “Koyon Cayık” Efsanesi

“Eskiden bizim törümüzde evlerin töründe ‘Koyon Cayık’ denilen kukla durmuş. O kız çocuğunun koruyucusu olduğu için saçına boncuk toka takıp, tepside saygılı bir şekilde oturtulmuş. ‘Koyon Cayık’ın ortaya çıkması hakkında şöyle bir anlatma vardır:

Her yeni hilâlin sekizinci gününde Üç Kurbustan’ın üç kızı, kuğuya dönüşüp temiz buzlu dağdan inerek Sümer’in başındaki Süt Göl’de yüzmektedir. Bir gün bir çoban avlanırken Sümer’in başındaki Süt Göl’e gelir. Süt Göl’de gümüş tenli mavi saçlı üç kız, gürültülü bir şekilde kanat çırparak yüzmektedir. Ak kuğuların kanatları kıyıda durmaktadır. Kanatlar ay ışığında altın gibi parlamaktadır. Onların güzelliğine şaşırıp çoban birini alır.

Bu sırada Üç Kurbustan’ın üç kızı bağrıarak Süt Göl’den çıkarlar. İki büyük kardeş, kuğu kanatlarını takıp açık gökyüzünde ay ışığına doğru uçarlar. Çobanın tuttuğu üçüncü kızın ak giysisi pislensmiş, rengi sararıp solmuş ve cansız bir şekilde durmaktadır.

Tanrı'nın küçük kızı "Çoban, sen ne yaptın! Ben Üç Kurbustan'ın kızıyım. Sen pis elinle kıyafetimi tuttun, şimdi ben bu günah dolu yerden temiz, ak yere doğru nasıl çıkarım?" diyerek avlar ve ufalarak kır bir tavşana dönüşüp, cansız bir şekilde yatar.

-“Ah zavallı! Kötü bir niyetim yoktu, beni affet. Giysinin güzelliğine aldanıp tuttun. Yeryüzünün boz tavşanı da olsan sen gökyüzünde doğdun, kutsalsın. Onun için evlerin töründe, en temiz ve güzel yerde otur.”

-“İnsanlara yayık ol / Evin töründe otur. / Koyon cayık ol, Koyon boyundan. / Koyun kesilip, koyun sunulan.” diye çoban tavşana alkış söyler.

-“Törün başından duran, / Dört şankısı yayılmış, / Ateşin başında duran, / Ateş şankısı yayılmış, / Boncuk - düğme parıldamış, / Kuğu kanatlı temiz Yayık, / Koyun sunulan kız Yayık, / Elle tutulmaz Ak Yayık, / Üç Kurbustan'ın çocuğu, / Üç kızım en küçüğü, / Tavşan kürküyle sarmalanmış, / Koyun gibi uyumuş, / Kir tutturmaz ak Yayık, / Ay küpeli kutsal Yayık / Evimize, yurdumuza şans getir, / Ateş başına oturtulmuş” diye halk 'Koyon Cayık'a alkış söyler.

Onun başına, boncuk, deniz kabuğu, yuvarlak sedef düğmeler takarlar (Türker, 2011, ss. 529-530).

3.4.4.5. Başkurt “Akkoşatkan Dağ” Efsanesi

“Eski zamanlarda Kazırşa köyünde Yıhangir isimli bir avcı yiğit varmış. Bu yiğit bir gün ava giderken Tukmak çeşmesi yanında tünemiş bir çift kuğu görür. Durup bakar, onların güzellikleri hoşlarına gider ve birisine ok atar. Kuğuyu vurur. Koşup onu eline alır; fakat eline almasıyla birlikte kendisi de dilsiz kalır.

O zaman onun ailesinde talihsizlikler olmaya başlar; önce karısı hastalanıp ölür, çok vakit geçmeden de çocukları ölür. Kendisinin de dayanma gücü kalmaz, evinden ayrılıp insanların içinde biraz dolaştıktan sonra o da ölür.

Yıhangir'in kuğuyu vurduğu dağa (Kazırşa köyü yanında) Akkoşatkan (kuğunun vurulduğu) dağ derler” (Atnur, 2002, s. 327).

3.4.4.6. Başkurt “Yurmatı Kabilesi” Efsanesi

“Yurmy Hanın biricik oğlu bir gün avlanırken kuğu vurmak isteyip, okunu atınca, o kuğu çok güzel bir kıza dönmüş. Yiğit bunla evlenmiş. Onlardan çoğalan nesil Yurmatı kabilesi olup artıp gitmiş” (Atnur, 2002, s. 437).

3.4.4.7. Kazakların “Kazak Hakkında” Efsanesi

“Çok eskilerde çok askeri yöneten Kalşa Kıdır adlı bir kahraman yaşamış. Fakat kahraman bir seferinde yenilerek askerlerin hepsi ölür. Kendisi yaralanarak ıssız susuz yerde yalnız kalır. Kendisi yaralanarak ıssız bir yerde kalır. Susuzluktan ölmek üzere iken gökten bir kuğu gelip ağzına su damlatarak onu ölümden kurtarır. Kuğu kahramanı bir gölün kenarına götürüp yarasını tedavi eder. Daha sonra kuğu çok güzel bir kıza dönüşür. Kalşa Kıdır, (bu kuğuyla) ikisi evlenir. Onlardan Kazak doğar. Kazak'ın üç oğlu Bekarıs, Akarıs, Janarıs'tan Kazak halkını oluşturan üç jüzün nesli bunlardan yayılmıştır” (Osmanaliyeva, 2011, s. 242).

3.4.4.8. Çuvaş “Alp Kuğusunu Aramaya Gider” Hikâyesi (Özet)

Alp’in su içmeye giden güzel kızkardeşini gören Ariman ejderha kılığına girip kızı kapıp uçmuş. Anneleri buna çok üzölmüş. Alp daha altı yaşındaymış ama annesine gidip onu bulacağını söylemiş. Önce gidip ormandan yaşlı bir meşeyi söker ve kendine değnek yapar, ardından yola düşer. Günler, haftalar boyu yol gider, aç kalır, yolda rastladığı sürünün çobanları bir koyun kesip onu doyurur. Gene haftalar, aylar boyu yol gider, acıkır, yolda rastladığı bir sürünün çobanları ona bir deve keser, doyururlar. Yola düşer, bilinmez ne kadar gider, bir zaman sonra karşısına görölmemiş bir ev çıkar. Bahçeden girince kardeşi olan kuğu İltepi’yi görür. İltepi kocasının şeytan olduğunu, onu kimsenin kurtaramayacağını söyler. Konuşulanları duyan şeytan çıkar ve Alp’ı kestiği üç devenin etiyle ağırlar. Ama kendisine yiyecek kemiklerden başka bir şey bırakmayan Alp’e çok kızar onu öldürmek için dışarıya çıkarır. Meşe sopayı görünce çekinip kardeş olmayı teklif etse de Alp onu sopayla vurur, öldürür. Kurtulduğuna sevinen İltepi ağlar, yaşları kendi yoluna akar, kardeşine üzölen Alp ağlar, yaşları kendi yoluna akar. İkisinin gözyaşları uzakta birleşip Amu gölü olmuş. İltepi’nin gözyaşlarıyla gölün içine şeytan da akmış, ondan da sudaki şeytan yahut su cini olmuş (Bayram, 2008, ss. 410-412).

3.4.4.9. Irk Bitig’den “Kuğu” Falı

“(Bir) adam orduya gitmiş. Yolda atı yorulmuş. Adam (bir) kuğu kuşuna rastlamış. Kuğu kuşu (onu) kanatlarına vurup onunla uçmuş ve anasına babasına erişirmiş. Anası babası neşe ve sevinç içinde, der. Öylece biliniz: (Bu fal) iyidir.” (Tekin, 2013, s. 30).

3.4.4.10. Manas Destanı

“(1475) ...Bu çocuğu öldürme! / Bu çocuğu öldürürsen, / ak kuğu elbisemi giymezsem, / Akın Han’a varmazsam, alınmamış öcümü almazsam, / alınmamış intikamımı almazsam, / Ay Çörök adım kurusun!” / Korkusundan Er Kıyas / Ay Çörök’ün çocuğunu / kucağına koyup verdi, / büyük toy yaptı... (Gülensoy, 2011, ss. 354-355).

3.4.4.11. Kaçınler-Ök Ağzından “Han Mergen ve Ay Mergen”

“Han Mergen kulübeye gidip / Kızıl al don atını / At kazığını bağlamış, / Birlikte kulübeye girmişler. / İçeri girip baktığında / Bir köşede bakır gözlü, kenevir örgülü / Bir

kuğu kadının hasta yattığını görmüş. / Güzel kız önüne güzel yemekler koyup / Onu beslemiş, / Az geçmiş, uz geçmiş. / Han Mergen kendine geldiğinde / Evdeki yedinci günüymüş, / Han Mergen / Kuğu kadının kızını almayı düşünmüş, / Kuğu kadının kızını istemiş. / Kuğu kadının kızı razı olmuş. / / Kuğu kadının kızı onunla evlenmiş.” (Radloff, 1999, ss. 612-660).

3.4.4.12. Altay “Han Püdey” Masalı

“.../ Han püdey sormuş: / “Ölecek miyim? / Yaşayacak mıyım? / Bana söyle atım” demiş. / Kır atı / Sarı zehirli bir deniz vardır orada, / Oradan nasıl geçeceksin?” demiş. / Atıyla gitmiş, denize ulaşmış, / Uçsuz bucaksız bir deniz varmış orada. / ... / Bir kuğu yakalamış, / Denizden yukarı bırakmış onu; / “Geçecek bir yer bul” diyerek bırakmış onu. / ... / Kuğu geri dönmüş, / Buradan itibaren kıl kadar bir burun bile yoktur.” demiş. / Han Püdey bir maral vurmuş. / Onun etini bıçakla parçalamış, / ... / Kuğuya “Bu maralı ye! / Semir.” demiş. / Sonra Han Püdey geçmiş; / Sarı denizi geçmiş, /...” (Radloff, 1999, ss. 75-76).

3.5. AT MOTİFİ

3.5.1. Macar Sözlü Edebiyatında At

Macarlarda kroniklere kaydedilmiş *Beyaz At Efsanesi* at hakkında bilinen en eski metindir. Eski Macar hukuk geleneğini koruyan, yurttutuş devrinden gelen ve sözlü gelenekle ortaçağ kroniklerine kaydedilen bu söylence o devrin geleneklerini aktarmıştır. Bulgar Veziri Zalán’dan Bodro ve Sajó’ya, sonraları Tuna ve Tisza Nehirlerinin ortasını, Mén Marót’dan Bihar’a aynı şekilde beyaz at için arazi değiş tokuşları yapılmıştır. Hanedan kurucusu Árpád’ın icraatları da bunlara örnek teşkil eder; sadece Anonymus Kroniği’nin 16., 19., 38. bölümlerinde değil, Nemzeti Krónika’nın 28. bölümünde, Resimli Buda Kroniği’nde (Budai Képes Krónika), Dubnici Kroniği’nde de geçtiği bilgisi saptanmıştır. Bunlara göre Macarlar Tuna Nehri havalisinde hüküm sürmekte olan Morva Hükümdarına beyaz bir at, altın eyer ve yular göndermiş ve karşılığında toprak, ot ve su istemiştir. Szvatopluk (daha eski varyanta göre babası Marót)’un yanıtı: “*Bu hediyeye karşılık ne isterseniz alın*” olmuştur. Árpád da artık bu hakkına atfen Pannónia’yı mülkü olarak alır ve direnen Morva Hükümdarı da oradan kaçmış. Genel anlayışa göre efsanenin temeli toprak alışverişi ile ilişkili bu kadim bir hukuk (hak) geleneğidir, akitnâme niteliğinde simgesel bir değere sahip tören ise yabancıların asla aklına gelmeyen bir uygulamadır. Herodot bu simgesel mülkiyet anlaşmasının benzeri

uygulamanın Perslerde olduğunu kaydetmiştir, sonraki Arap kaynakları da yurttutuşla aynı devirde doğuda muteber bu tip bir geleneğe bahsetmişlerdir. Bu geleneğe temel teşkil eden inanışa göre; herhangi bir nesne verilerek ülke, bölge, yerleşim bölgesi vs. gibi mülkler düşman kuvvetlerin hâkimiyetine geçiriliyordu. Çuvaş, Votyak, Mordvin halkları çevresinde çalınan mülkiyetin bereketine olan inanışla, yani aşırılan arazinin “*bereketliliği –mağlubiyetle*” alakalı bir inançtır. Bu inanca dair ritüellerin inşa edilmiş olduğu gerçektir, ancak bununla birlikte halklar arasında savaşımlara da neden olmuştur. Geçen yüzyıla dek varlığı tesbit edilmiş bir gelenektir. Marót-Szvatopluk’un suretlerine bağlanan efsanenin algılanmasındaki zorluğu açıklayan ise 9-10.yüzyıllara ait kalıcılığı, istisnasız dostluğun karakterini gösteren Macar-Morva temaslarıdır (MNL, 1977-1982, Fehér ló).

Macar masal kahramanı; Beyaz Atın Oğlu’nun maceraları Macar masallarının en yaygın temalarından biridir. Bu tema Köhler Reinhold’un sözleriyle; “mucizevî bir güce sahip, tabiata aykırı veya doğaüstü kökenli” dir. Masalda bir genç tarafından yer altı güçlerinin elinde olan üç hükümdar kızını kölelikten kurtarır. Bu genç vefasız kardeşleri veya arkadaşlarının hainliği yüzünden bir süre aşağıda, yer altındaki dünyada kalır ve oradan mucizevî biçimde yeryüzüne çıkar. Hainlerin maskelerini düşürür ve sonunda da kurtardığı hükümdar kızlarının en gencini kendine eş alır. Macar masallarında bazen anne kısaktır, anne bazen koyun, hatta ineştir. Bask, Romen, Germen, Slav, Sami, Kafkas ve Hint masallarında genelde baba ayıdır. Başka yerlerde bu emzikli dadı bir kısrağ veya merkeptir. *İneğin Oğlu* Siddhi-Kür Hindu kökenli Kalmuk masallarının kahramanı olunca adı da Massang-ja olur. Akriba Fin masallarında Tapiotar orman tanrıçası annedir, onun kökeninde de büyük olasılıkla bir ayı vardır. Bazı masallarda ise kahraman yumurtadan çıkar veya baba demiri döverek müthiş bir güce sahip olan oğlunu kendi yapar. Fasulye tanesinden doğan tümüyle örneksel masal kahramanı bir Palóc masalında görülür. Genel görüşe göre, eski Macarlar beyaz renge önem veriyorlardı (Ak ve Kara karşıtlığı). Anonymus’un Kroniği’nde eski pagan adetlerine göre tanrıları onurlandırmak için verilen büyük kurbanlardan çok defalar bahsedilir; bu kurbanlar tanrıya hediye için en değerli sayılan beyaz atlardır. Márk Kálti’nin kroniği de, Vathá hakkında yazdığı sıralar (Cars. II. cap. 47), pagan adetlerine göre başlarını tıraş etmeye ve üç perçem bırakarak kötü ruhlara kurban vermeye ve at eti yemeye başladığını ima eder. Macarların en yakın dil akrabaları Vogullarda at kurban etmek

yaygın bir gelenektir. B.Munkácsi Vogulların Eski Dini hakkındaki yazısında (Ethnographia,1893):“*Kanlı kurbanın en iyisi attır, özellikle de beyaz postlu olanıdır*” der. Kuzey Vogulları bu hayvanı ancak büyük bir zorlukla ve masrafla Uralların beriki yanından veya Ob yöresinden temin edebiliyorlardı. Çünkü, o nadiren ve yalnızca önemli olaylar için tanrıları memnun etmek için kurban edilirdi. Yurttutuş dönemi efsanelerinin derlemelerinden Anonymus’da olduğu gibi Márk Kalti’nin kroniğinde de bu efsaneyi bulabiliriz. Macarların beyaz at uğruna memleket ele geçirdiklerini anlatan bu efsanenin bir varyantında Bulgar Hükümdarı Salan’ın, başka birinde de Zuatapolug adındaki Tuna havalisi Hükümdarı’na Macarların ataları beyaz bir at gönderirler. Bunun için bir testi Tuna suyu ve bir sepet dolusu toprak, Márk kroniğindeki varyanta göre ise bunların dışında bir yığın da otu mukabili olarak istediler. Árpád her varyanta göre kendi tarafından gönderilen hediyenin kabul göreceğini gözönünde tutarak, ve toprak ve su vererek ülkeyi satın almıştır ve mülkiyet hukukuna göre daha önceki mülk sahiplerinden (Atilla) ona intikal etmiştir. Efsanenin iki varyantının farkları sözü edilenler dışında şunlardır: Anonymus’a göre Árpád’ın elçileri Ound ve Ketel adındaki vezirlerdi, Márk Kroniği’ne göre Kund’un oğlu Kusid’dir. Anonymus’a göre Árpád’ın hediyeleri 12 beyaz at, 12 deve, 12 Kuman çocuk, 12 Rus kızından, 12 kakım ve 12 tavşan kürkünden ve 12 altın cübbeden oluşuyordu. Márk Kroniği’ne göre ise bu hediyeler beyaz bir at, altından bir eyer ve dizginden oluşuyordu. Pallas Leksikon’a göre bu efsanenin tarihi gerçekliği mümkün değildir, ancak öte yandan masallar arasına girmiş olması da büyük bir yanlışlıktır. Ancak bütün alametlerin gösterdiği eski kadim devre ait bir hukuk geleneğinin hatırasını içinde barındırır, boyunduruk altına girmenin ve arazi vermenin sembolik merasimini oluşturur teşkil eder (Pallas Lexicon, Fehérló).

Macar halkbilimciler arkaik masal olarak kabul edilen *Beyaz Atın Oğlu* masalı üzerinde sadece Macar dil alanı içinde değil, Türk halklarının masalları arasında bazı araştırmalar yapmışlar ve Türklerdeki paralellerinden bazılarını bulmuşlardır. Izabella Horváth, bu konudaki bir bildirisinde Macar halk edebiyatı için yapılan derlemelerden elde edilen çok sayıda malzemenin tamamının çalışılmamış olmasına rağmen dilbilimciler tarafından köken olarak Fin-Ugorlara bağlanan Macar masalları ve halk edebiyatı metinlerinde neden daha çok Türk halklarının sözlü edebiyatına benzer metinlerin bulunduğunu tartışmıştır. Macar dil alanı içinde elliden fazla eşmetni bulunan Beyaz Atın Oğlu masalının Uygur, Kazak, Kırgız, Jugur, Osmanlı Türklerinin masallarında

bulunan benzerlerinin ortak özelliklerini şöyle açıklamıştır: “Kahraman göksel bir güçle dünyaya gelir. Kahraman 2, 3 veya daha fazla olağanüstü arkadaşıyla güreşir ve onları yener. Kaçırılan kızları kurtarmak üzere yola düşer. Kızların nereye kaçırıldığını keşfeder, kurbanlar yer altı dünyasındadırlar. Yeraltına inen yolu ararlar. Bir tek kahraman oraya inecek kadar cesurdur. Kahraman düşmanı (ejderha, mangus, canavar) öldürerek kızları kurtarır. Kahraman yeraltına indiği yoldan (delik) kurtardığı kızları yeryüzüne gönderir. Ancak arkadaşları onu yeraltı dünyasında bırakıp giderler. Büyük bir kuş (karta, grifon) kahramanı yeraltındaki dünyadan yukarıya çıkarır. Yolculuk zahmetlidir; onu yukarıya çıkarsın diye kolunu, bacağına koca kuşa verir. Yukarı dünyaya varırlar. Kuş kahramanın kolunu, bacağına (etini) geri kusar ve böylece kahraman önceki halinden bile daha güçlü olur. Kahraman arkadaşlarını ve kızları arar. En küçük kızı kendine eş olarak alır ve kızın babasının ülkesine hükümdar olur” (Horváth, 1994, ss. 133-143).

Macar dil alanı içinde *Beyaz Atın Oğlu* masalının temelde korunan ana hikâyesi şöyledir: Bu masal ya da efsane kahramanı mitolojik ve insanüstü yeteneklere sahip bir masal kahramanıdır ve aynı zamanda da onun maceralarından bahseden kahramanlık masalının ya da efsanenin adıdır. Bu kahraman bir hayvan anadan; ak attan, inekten, koyundan, ayıdan ya da sahip olduğu büyük gücü bir meyveden, çiçekten, sudan, yelden alabilir. Onun maceralarından bahseden kahramanlık masalının da adıdır. Hayvan ana onu 7 yıl ya da 3x7 yıl emzirir. Her fırsatta meşe ağaçlarını birer birer topraktan, kökünden çekip koparır. Artık yapabileceği daha büyük bir şey kalmayınca da yola düşer. Büyük güçlere sahip arkadaşlarıyla; Ağaç Söken (Ağaç Büken), Demir Yoğuran, Taş Ufalayan, Dağ Yuvarlayan yolda karşılaşır ve bir güç sınamasıyla onları yener ve yanına alır. Arkadaşlarıyla birlikte üç kayıp kızkardeşi aramaya giderler. Söğüt dalından bağ yapmaya ve avlanmaya ormana giderler. Yemeklerini hazırlaması için evde kalan arkadaşları birer birer yedi arşın sakallı adama yenilirler, kaynar kazanı karınlarının üzerine koyup oradan yer. Sadece Ak Atın Oğlu'na zarar vermeyi başaramaz; onun sakalını büyük bir ağaçtaki bir yarığa kısıtır. Yedi Arşın Sakallı Cüce ya da Yedi Parmaklı Cüce de ağacı kendisiyle birlikte çekip götürür ve ortadan kaybolur. Onu takip ederler, izler onları aşağıdaki dünyaya açılan bir deliğin başına götürür. Arkadaşları aşağıya inmekten çekinince Ak Atın Oğlu söğüt dalından hazırladıkları sepetle aşağıya iner. Kuş pençesinde dönen bakır, gümüş ve altın kalelerde üç ejderhayı öldürür.

Ejderhaları kaçırdıkları ve tutsak ettikleri üç kızı kurtarır. Bundan sonra kahramanın kurşun erişteyle misafir edilir, tahta bıçak verilir, daha sonra da bakır, gümüş, altın ambarda, çayırda, avluda, bir alanda güreş yapılıır. Bu kaleleri bakır, gümüş ve altından bir sopa yardımıyla bakır, gümüş ve altın elmaya çevirir. Üç kurtarılmış kızı, çukurun başında kalan arkadaşları yukarıya çekerler, ama Ak Atın Oğlu'nu aşağıda bırakırlar. Başboş gezerken Anka Kuşu (Grifon)'nun yuvasını bulur. Anka Kuşu (Grifon)'nun yavrularını ejderhadan, doludan, yilandan kurtarır, ana kuş minnettarlığını göstermek için onu yukarı dünyaya çıkarır. Vefasız arkadaşları kahramanın sevgilisini memleketine götürmeyip, kendilerinden biriyle evlenmeye zorlarlar, aşağılayıcı bir işe koyarlar. Ak Atın Oğlu ortaya çıkar ve arkadaşlarını cezalandırır, altın saçlı kral kızı sevdiğini de kendine eş olarak alır (MNL, 1977, Fehérló fia meséje).

Bu masal Macar masalları içinde en bilinen masaldır. Ortaya çıkan ayrıntılardan ve benzerliklerden hareketle 50'yi aşan eşmetni tespit edilmiştir. Bu masalın kendine has bir ünü vardır, herkes tarafından bilinir ama güzel olan şudur ki varyantları ne ucuz romanlarla, ne okul kitaplarıyla, ne de masal kitaplarıyla yayılmıştır. Ak Atın Oğlu'nun güçlü benzerliğe sahip, zengin bir varyantı da Avrupa'da görülmez (MNL, 1977-1982, Fehérlófia).

Ak Atın Oğlu masalında neredeyse bir bulut büyüklüğündeki devasa kartalın göğe eren ağaçtaki veya dağın tepesindeki yavrularını yağmurdan, ölümden veya ejderhadan kurtaran masal kahramanının en önemli vasfı uzun yıllar boyu bir hayvan-anadan süt emmiş olmasıdır. Buradaki muhtemel ana motif, ana-hayvan tarafından (bu masalda ak at) yıllarca süt verilen “bebek” ten olağanüstü güce sahip bir kahraman ortaya çıkar. Horváth'a göre Ak Atın Oğlu masal dairesinin Grifon (Anka) kuşuyla görüldüğü masallar Macarların dışında Türk, Tatar, Kazak, Uygur (Yugur), Sarı Uygur masallarında kendi bütünlüğü içinde ancak Batı Avrupa grifonlarına benzemeyen etnografik; kült inancına, kam inancına, kutsal hükümdara dair öğeler içerir (Szili, 2013, ss. 8-41).

3.5.2. Türk Sözlü Edebiyatında At

At, Türk destan ve sözlü anlatılarının vazgeçilmez motiflerindedir. Kahramanın yardımcısı, yol arkadaşı, onu kurtaran, savaşlarda aynen bir alp gibi görev alan ve kendi

adı olan (bu Göktürk Yazıtları'nda yazılıdır – Alp Salçı adlı attan da bahsedilir), “insan gibi duygulu ve akıllı, olağanüstü özelliklere sahip, çok hızlı gidebilen, havada bir kuş gibi uçabilen” bir attır. Mete Han, M.Ö. 200'de Çin İmp.'nu kuşatırken atların renklerine göre yönlendirmişti (Ögel, 1995, s. 167).

Er Töştük'ün atı Çal Kuyruk, Oğuz Kağan'ın atı Alaca At, Edige'deki at Timçavar, Alpamış Bayçıpar..... Kozukörpeç'in atı yel olup uçar... Ayrıca atın renginin beyazlığı Macarlarda olduğu gibi Türklerde de önemlidir. Beyaz at göksel, arı, temiz kabul edilir. Atın eskiden kanatlı olarak düşünüldüğü Saha Türklerinin destanlarında atlar genellikle gümüş kanatlıdır. A. G. Lukina'ya göre, geçmişte Yakut Türklerinde atların kanatlı olduğu inancı yaygındı. *Cağıl* olarak adlandırdıkları at cinsinin kürek kemiklerinde koyu lekeler atın katbettiği kanatlarını sembolize etmektedir. Ancak Saha büyü masallarında at çok daha gerçekçi bir şekilde tasvir edilmiş, kahramanın yardımcısı ise demirdendir, abası kız cezasının “*iyi yaratılmış attan*” gelmesini ister, at saygın bir yere sahiptir ve uçabilir (Duranlı, 2010, ss. 144-145).

Türk destanlarında atların menşei de önemlidir; Tanrı ve Tanrılar tarafından, su veya dağ tarafından yaratılan atlar vardır. Atın fiziki görünümüne dair birçok özellikten bahsedilir, ancak olağanüstü özellikleri ön plandadır. Hızı ve gücü, uçabilmesi dışında sihir yapabilme, şekil değiştirme, konuşmasına eski Türk destan ve masallarında sıklıkla görülür. At ve kahraman birbirlerini sınarlar ve sonrasında da birlikte yolculuğa çıkarlar; bu yolculuk ya yeraltına gitmek içindir ya da evlenme yolculuğu olur. Sahibini zor durumlardan kurtaran, gerektiğinde onun yerine savaşan, yarışlara katılan at ona öğütler verir: Kökin Erkey destanında kahraman Erkin Koo'nun yanına gelen atı şöyle der:

“Bir gün yatıp dinlenirken / Kıymetli Temir Çookır / Gök gürültüsü gibi, / Dövülen demirin şingirtisi gibi / Burnundan soluyup üşürerek, / Su şırıltısı gibi kişneyerek, / Evin kapısına varıp geldi / Kızgınlıkla şunları söyledi: / “Erkin Koo kız kardeşini / Sen dünür olanlara vermiyorsun, / Er olup yaşın geldiği halde, / Sen evlenmiyorsun, / Senin yastığında baş yatmıyor, / Senin birlikte ben yaşlandım. / ... / Bizim hayatımız ne biçim hayat?” der (Kaba, 2011, ss. 172-173).

Altay-Buuçay destanında ölen kahramanı diriltmek için atı “Kamçı-Ceeren” Altay'a gider:

“Altay-Buuçay'ın Kamçı cereni / Can verdiricek ilaç bulmak için / Altay üzerinde dolaştı, / Yeryüzünü çepeçevre gezdi. / Şifalı ilaç bulamayınca, / Yer Ana'ya doğru, / Uçup kayboldu. / Kamçı-Ceeren'in gidişine / kayalar, taşlar kojon söylediler, / Kara ağaçlar baş eğdiler, /

Altay üstü sallandı, / Akan sular taşı. / Böylece gidip dururken sonunda / Gidip Yer Ana'ya
dua etti. / Su şırlıtısı gibi kişnedi.” (Kaba, 2011, s. 163).

Alıp Manaş destanında bahadır Ak-Köbön, Alıp-Manaş'ı Ay ışığını görmez bir zindana
atar. Alp-Manaş'ın atı Ak-Boz yardım için yeraltına iner:

“Alıp-Manaş'ın yattığı zindana, / İpek kuyruğunu salladı. / Alıp-Manaş bahadır, / Atının
kuyruğundan tuttu. / Doksan kulaç zindanın / Tam ortasına gelince, / Atının kuyruğunu
koparıp, / Tekrar aşağıya düştü. / Onun gürültüsüyle, / Yer gök salladı. / Büyük dağlar
parçalandı. / Ak-Kağan'ın okçuları, / Dağ-bayır koşup gelip, / At kılı gibi incelen, / Ak-Boz
atı / ok atıp vuramadılar, / Oraya yaklaşamayıp, / Çaresizlikten korkup, / Ak-Kağan'a
dönüp gelip: / Alıp-Manaş bahadırın, / Atını vurup öldüremediler...” (Kaba, 2011, ss.
156-157).

Gagauzlarda atın doğaüstü özelliklerine dair pek çok inanış mevcuttur. Halk edebiyatı
ürünlerinde at insanın bir arkadaşıdır. Cin, peri ve ejderhalar ona yaklaşamazlar, bunun
için gece vakti at üstündeki birine de zarar veremezler. Atlar için düzenlenen kutlama ve
bayramlar vardır. *Todur Günü'* nde at koşusu yapılır; burada koşan atların
hastalıklardan korunacağına inanılır (İusiumbeli, 2005, s. 216).

Türk destanlarında kahramanın en sadık dostu attır ve destanlarda kahramanların
atlarıyla özdeşleştikleri görülür. Hatta bazı destan adları kahraman ve atının adından
oluşur: Kara Bor Atlı Börü Mergen, Ak Çabdar Atlı Allarıg, Agoy Atlı Aybatır, Kök
Atlı Kökkan, Han Şilgi Attıg Han-Hülük, Arzılan Kara Attıg Çeçen Kara Möge, Şöögün
Bora Attıg Şöögün-Köögün (Bayram, 2012, s. 228).

Kahramanın atından bahsederken Macar "kahramanlık masalları" ve efsanelerinden
yansıyan kahramanların Türk destanlarındaki kahramanlara çok güçlü olmak, çabuk
büyümek, olağanüstü özelliklere sahip "şaman" atı olmasıyla benzedikleri
görülmektedir. "*Bahadır ya da batır/batur*" kelimesi alp, kahraman, yiğit karşılığıdır.
Eski Kıpçakçada *bahadır* olarak geçen bu kelime Macar dilinde *bátor*' dur. Bu
Macarcaya eski bir Türk dilinden alıntılama yoluyla geçmiştir (Eren, 1999, s. 33).
Macar masallarında aynı manaya gelen Slav kökenli bir kelime olan *vitéz* sıfatı
kullanılır. "*Şaman atı*" sözüyle kastedilen Türk destanlarında da gördüğümüz
olağanüstü özellikleri yanı sıra sihirli işler de yapabilmesidir. Buna örnek olarak Erke-
Koo destanında üç düşmanın Tanrı Ülgen'de, üç yumurtada saklanan "*can*" larını
almaya giden kahramanın atı Erke-Ceeren atı gösterebiliriz:

“Erke-Ceeren Erlik'in yurduna / Sihir ve büyüyle girdi. / Üç kurdun yavrusunu arayıp, /
Daha kötü rüzgâr estirdi, / Daha kuvvetli rüzgâr esti. / Erlik-biy ağaç kabuklarıyla birlikte /

Yuvarlanıp durdu. / Kalkayım dese, / Kalkamaz oldu. / Rüzgâr vurup yıktı. / Erke-ceeren üç kurdun / Canını arayıp, / kara yosundan yurdu / kara topraktan çıkardı, / Büyük bir kara sandık buldu. / Tam ortasından tepip kırdı. / Üç kurdun yavrusunu alıp, / Sihir ve büyüyle / iki burun deliğine soktu. / ... / Erke-Ceeren at / Üç kurdun canını / Burun deliklerine soktuğu gibi / Ak göğe çıkmalı deyip, / Dünyaya açılan deliğe doğru / Uçtu” (Kaba, 2011, ss. 162-163).

3.5.3. Türk Destanlarında ve Masallarında Kahraman ve Macar Masal Kahramanı

Türk destanlarının kahramanı Oğuz Kağan ise sadece büyük bir Türk mitolojik kahraman değil, Türk devlet sisteminin de, cihan hâkimiyeti mefkuresinin de kurucu mitosu olmuştur. B. Ögel’e göre Orta Asya’da Mete’den de önce yaşayan bu efsane Mete için anlatılanları da etkiledi (Ögel, 2010, s. 11).

Türk destan kahramanının doğumu ve büyümesi olağanüstüdür. Alp anlatmalarında kahramanın yaşıtı çocuklarla oynadığında yaptıklarıyla onları korkuttuğu görülür: İnsan çocukları Alp çocuğunu oyuna almak için kırk kilometrelik kızıl dağı üç vuruşla çizmesinin başıyla dağıtmasını istemişler. O da dağın yanına gidip bir ayağıyla vurunca dağ sarsılmış, öteki ayağıyla vurunca da dağılmış gitmiş. Olağanüstü güce sahip kahramanı zafere götüren yalnızca fizikî gücü değildir; yola çıkışından itibaren, erginlenmesi sürecinde hem güce dayalı hem de aklını sınavacak çeşitli tecrübeler yaşar. Çuvaş destan kahramanı Ulıp’ın düşman karşısına çıkmadan önce dedesinin yanına gitmesi, onun eğitiminden geçtikten sonra da zorlu bir yolculukla nenesinin olduğu yerin altındaki, toprak eve gitmesi gerekir (Bayram, 2012, s. 228).

Çuvaş *Ulup Destanı* kahramanı *Ulup*’ın da doğumu ve büyümesi olağanüstüdür, gölün kenarında oynarken bir ak kayın ağacını çekip kökünden koparır, tomruğundan kendine at, tepesini de kamçı yapar. Destanın 23. türküsünde mızrağı ve aybaltası olur. Ona asıl yardımı olacak olan kişnediğinde sarayı titreten, koşunca burnundan yelin ıslık çaldığı iyi bir argımak ata ve yetmiş batman gelen, yedi kilometreye alev çakan ateşli kılıca ise ancak destanın 25. türküsünde sahip olur. Onun gibi bir kahraman olan babası *Uslati* de atı *Şilşunat* (Yelkanat)’la anılır (Bayram, 2012, ss. 228-231).

Eski Türk destanlarında ve masallarındaki at, kahramanın savaş ve barışta en yakınıdır. Alp ölünce onu dirilten yada bunun için uğraşan atıdır; ya başında bekler ya da ona ilaç getirir. Alp öldüğünde atıyla birlikte gömülmeyi ister. Atı göklerde uçar, düşmanı yener. Sun Sarı Alp bir bahadırın memleketini alır. Bahadırın kızkardeşi Sarı Alp’i sevince

kardeşini öldürmek için hastalanmış gibi yapar. Derdine derman olması için “Tanrının Gök Kuyruklu Kurt”unun ciğerini ister. Kurtla bahadır çarpışır, kurt alpi yaralayıp kör bıçakla keser. Ama alpin atı onu diriltir”. Manas’ın bir bölümü olan *Er Kökçe* destanında kahramanın atı uçar ve düşmanla çarpışır. Savaşta sahibi ölünce uçup düşmanın demir evini yıkar, döner kahramanı diriltir (Ögel, 1995, s. 587).

Macar kahramanlık masallarında da kahramanın mucizevî şekilde ve çok çabuk büyüyüp, ağaçları yerinden söktüğünü, güreştiği bahadırları yerden yere vurduğunu ve yola çıktığını görmekteyiz. Kahraman sıklıkla ailenin en küçük oğludur, kurtardığı kızların da en küçüğüyle evlenir ve kızın kral babası ülkesinin yarısını ona verir. Bu yola çıkış bazen yeraltına giden kızkardeşlerini bulup getirmek içindir, bazen de eşini bulmak içindir. Kahramanın atı ise tıpkı Türk destan ve masallarında olduğu gibi sahibiyile konuşur, onu başına gelebilecek kötülüklerden korur, ikaz eder, ölümden kurtarır hatta diriltir.

3.5.4. Türk ve Macar Halk Edebiyatında Kahramanın Yardımcıları

Kahramanın olağanüstü yeteneklere sahip yardımcıları olan, kahraman arkadaşlarına Türk destanları ve masallarında sık sık rastlarız. Kahramanın erginleme için çıktığı yolda, beklenmedik zamanlarda ortaya çıkar, kahramanla güç sınaması yapar ve onunla dost olurlar. Olağanüstü yeteneklerini de kahramana verilen görevlerde başarıya ulaşmada yardımcı olmak için kullanırlar. Stith Thompson’un “*The Types of the Folktale*” kataloğunda *olağanüstü yardımcıları* olarak tanıtılmışlar ve V. Propp’un “*Morphology of the Folktale*” adlı eserinde *kahramanın hizmetine giren karakterler* olarak tanıtılmışlardır. Bu kahramanların belli başlı örnekleri:

Taş Yoğuran:“Masal kahramanı bir kayalığa gelri, orada anadan üryan ağzı yüzü belirsiz, kayaları hamur gibi yoğuran bir adam görür. Adam kayalara yumrukla vurup hamur ediyor.”

İğ Eğiren:“Ormanın içinde anadan üryan, ağzı gözü belirsiz bir adam meşe ağaçlarını çekip, iğ gibi eğirip ince iplik gibi yapıyor.”

Yer Dinleyen:“Avcı Mehmet’in Oğlu memleketinin dışına çıkıyor, yolda kulağını yere koymuş, dinleyen bir yardımcıya rastlıyor. Bu yardımcı daha sonra karıncaların dilini bildiği için karıncalara bir kile dağılmış buğdayı toplatıyor.”

Silip Süpüren:“Avcı Mehmet’in Oğlu ile Yer Dinleyen yolda giderken bir değirmenin öğüttüklerini avuç avuç yiyen bir adam görürler. Silip Süpüren de bunlara katılır.”

Dağ Deviren: “Avcı Mehmet’in Oğlu, Yer Dinleyen ve Silip Süpüren, birkaç günlük yol gittikten sonra bir dağı kaldırıp, diğerinin üstüne koyan bir adam görüyorlar. Dağ Deviren de bu gruba katılır.”

Derya Yutan: “Kaynar suda yıkanır.”

Dal Tartan: “Denizin dibinden kayıp yüzüğü çıkarır.”

Seyrek Basan: “Çok uzun adımlar atar.”(Günay, 2011, ss. 765-768).

İslâmiyet öncesi Türk destanlarında ve Türk masallarında da kahramanın bu olağanüstü özelliklere sahip arkadaşlarına pek çok masalda rastlamak mümkündür. Hamur Oğlan masalında; Hamur oğlan yolda ilkin koşunca göğe bile uçabilecek kadar hızlı birine, sonra nefesi ile beş taşlı değirmeni döndürebilecek kadar güçlü, ardından herşeyi buza çevirebilen, bora çıkarabilen ak sakallı bir ihtiyara, sonra keskin bir nişancıya, son olarak da toprağa bir vurmasıyla dağ yığabilen ya da dağı bir vuruşta indirebilen arkadaşlara rastlar ve onlar evleneceği kızın babasının verdiği bütün görevleri yaparlar ve bu sayede kızla evlenir (Gültekin, 2013, ss. 606-610).

Kazak Masalları’ndan “*Rüya Satın Alan Keloğlan*” da:

“Keloğlan demirden çarık, demirden asa yaptırmış. Ertesi gün, demir çarığını giymiş, demir değneği yanına alıp yollara düşmüş. Bir süre yolculuk yaptıktan sonra demir çarıktan para kadar, demir deynekten de çuvaldız kadar bir kısım kalınca, o da bir şehre gelerek hanın kapısının önünde yatmış...” (Alptekin, 2003, s. 318).

Bunun gibi bir görev için yola çıkmadan önce “*Göğe eren ağaç*” adlı Macar masalında da kahramanın kendine demir çarık ve demir esvap yaptırması vardır.

Macar “*kahramanlık masalları*”nda da kahramanın yardımcıları vardır. Aşağıdaki örnekte verilen *Beyaz Atın Oğlu* masalındaki, kahramanın dostları *Ağaç Büken*, *Demir Yoğuran*, *Taş Ufalayan* gibi yardımcı kahramanlara aynı masalın başka varyantlarda da çok rastlanır. Bazen üçüncü arkadaş değişir: *Dağ-ezen* (merdanelemek manasında) ya

da onun yerine *Dağ-çeviren*, *Dağ-yuğuran*, *Dağ-yuvarlayan*, *Dağ-sürükleyen*, *Dağ-sallayan*, *Dağ-iten*, *Dağ-kaydıran* gibi adlar kullanılır. Ayrıca *Taş-yuğuran*, *Taş-kıran*, *Taş-ezen*, *Bakır-biçen* vardır. Irmağın üzerine kurulu köprüdeki uzun sakallı *Köprü-çeken* de iki varyantta görülür. Ağaç-büken'in yerine *Ağaç-kıran*, *Ağaç-oyan*, *Ağaç-parçalayan*, *Ağaç-katlayan*, *Ağaç-tutan*, *Ağaç-doğrultan*, *Kayınağacı-soyan* (eskiten) kullanılmıştır. Bunlardan bazıları soyadı olarak da kullanılmaktadır. Macar Halkbilim Ansiklopedisi'nde bu masal tipi ve kahramanların Avrupa'daki pek çok halk masalında görüldüğü ve eski Hint edebiyatında da bilindiği yazar. Bu üç olağanüstü arkadaş beş yol arkadaşını da hatırlatır: *Çok-yiyen* (üçyüz altmış altı boğayı ve otuz iki ekmeği yiyip de üste daha doymadım diyen), *Çok-içen* (dere, ırmak, deniz suyunu bir yudumda içse de hep susayan), *Çok-koşan* (kaçan bir geyiği üç adımda yakalayabilen, ayağında bir değirmen taşı bağlıken bile bir tavşana yetişebilen), *Çok-üşüyen* (sirtında yetmiş yedi (doksan dokuz) koyun postu taşıyan, yanında yetmiş yedi (doksan dokuz) ateş yakan ama yine de üşüyen) ya da, *Çok-fırlatan* veya *Uzağa-fırlatan/atan* (dokuz kantarlık demir topuzu dünyanın üzerinden atıp fırlatan ama yine de atacak uygun bir yer olmadığından şikayet eden) ve yine buna benzer üç mitik köpek *Uzağı-işiten* veya *İyi-işiten* (bir bitkinin büyümesinin sesini bile duyan), *Uzağı-görebilen*, *Yerin-gücü*, *Üfleyen* (nefesiyle ağaçları bile topraktan koparabilen) de mevcuttur. Evlerine gelen *Yedi arşın sakallı cüce* ise (MNL, 1977-1982: Törpe) ise Türk masallarında da görülmektedir. Ancak şimdiye dek yapılan çevirilerde yaptığım taramalarda bu cücenin “karakoncolos” adıyla Türkçeleştirildiğini gördüm. Türk halklarının masallarında da tespit ettiğim bu cüce hakkında aşağıdaki maddede bilgi mevcuttur.

3.5.5. Türk ve Macar Halk Edebiyatındaki Yedi Arşın Sakallı Cüce

Yedi arşın sakallı cüce ise (*Bakarasznyi ember* yani Parmak boyundaki adam, *hétrőfös* veya *hétsingszakallu ember*: yedi endaze boyu sakalı olan adam = cüce. Macar Folklor Ansiklopedisi'nde bu yukarıdaki ve benzeri isimleri taşıyan, kötü huylu bir cücedir. Bu cücenin genellikle yeraltından gelen insanüstü güce sahip dev arkadaşları ya da hizmetkarları vardır. Beyaz Atın Oğlu masalında bağlandığı ağaç ve kulübeyi alt dünyaya sürüklerken sakalı kopar, bütün gücü onda olduğu için gücünü de kaybeder. Başka köylü masallarında farklı adlarla da rastlanan bu cüce kahramanın en büyük

düşmanı olmasından başka, hükümdar kızlarını kaçıtır ya da semavi varlıkları kaçıran ejderhanın babasıdır (MNL, 1977-1982, Bakarasznyi ember).

Yedi arşın sakallı cüce (adamcık) olarak Türkçeleştirdiğim inanışlarda dolayısıyla efsane, masalarda genellikle kötücül mitolojik cüceyi temsil eden Bakarasznyi ember'e, Macar dil sahası içinde Höcsönszákallú, Hétszűnyűkapanyányimonyók, Arasztos Tóbiás da denilir. Bazen de Yedi parmaklı Cüce olarak karşılaşılan ve yedi sing (bir arşın civarında eski bir ölçü) uzunluğunda sakallı, insan suretindeki bu cüce, kötücül bir masal ve efsane karakteridir. Bu masal tipi, kahramanın en büyük düşmanıdır, bir delikten inilen öte dünyadaki sarayında yaşar, kral kızlarını esir eden veya göksel bedeni çalan ejderhanın babasıdır. Bu cüceyi *Beyaz Atın Oğlu* masalında görürüz. Beyaz Atın Oğlu ve olağanüstü niteliklere sahip arkadaşlarına düşmanlık eden ve Beyaz Atın Oğlu'nun onu sakalından bağladığı ulu ağacı kökünden söküp yerin altındaki sarayına kaçar. Daha sonra canının sakalında olduğu anlaşılır (MNL, 1978-1982, Bakarasznyi ember). Macar dil alanında Küçük Adam, Yer Ufaklığı, Kara Cüce Macar masallarında ve inançlarında altın bulan, defne koruyan bir karakterdir; bunları seve seve insanlara verir ancak ona sövüp saymamak gerekir yoksa hazineyle ya da altınlarla birlikte ortadan kaybolur. Yardımcı varlık olarak görülse de her zaman yardımsever değildir, gücünü kötüye de kullanır. Bunu yapmaması ve gücüne teslim olmamak için adını bilmek gerekir. Szindi ve Tordahasdékbeli'dekiler cücelerin geceleri çocukları ve güzel kızları çalıp götürdüklerine, dans ettirdiklerine, Dési'dekiler ise aralarına giren insanları dışarıya bırakmadıklarına inanırlar. Cücelerin genellikle olağanüstü iştahlı ve güçlü oldukları söylenir. Masal anlatıcıları onlardan bazen *küçük iblisler* olarak söz ederler (MNL, 1978-1982, Törpe).

Bu cüceye sadece *Beyaz Atın Oğlu* masalının Türk varyantlarında rastlanmaz, Kırgız ve Kırım Tatarlarının masallarında da yine kötücül özellikleriyle ortaya çıkar.

Çuvaş Ulip Destanı'nda *Şirpuş* veya *Şurpuş* yedi dirsek sakallı, bir dirsek boyu olan, ak asalı, sekerek yürüyen, topal ve yaşlı birisi olarak tasvir edilir. Ayrıca Şirpü diye bir bahadır vardır. Bu destanda kötü bir düşman olan ve boranın uğuldamasından ortaya çıkan Esremet olağanüstü özelliklere sahip; taşlı tepeleri ufalayan, yeri yarıp aşağıya inerek saklanan kötü biridir:

“Düşmanın sayısız askerinde / bahadır, hepsi yedi yüz bir. / Bir bahadır, en kuvvetlisi. / Onun adı Esremetmiş. / Bu Esremet taşlı tepeye / Kucaklayıp daha sonra / Ufalayıp taşlar yapar, / Sır gibi ırmağı küçültür. / Sadece bu da değil, bu / Dipsiz buzı gıdıklayıp / Yer altındaki saklanacak / Büyük şehri yok eder. / Ulıp bahadır Esremet’i kılıcıyla kesti / Kötü düşmanın ödü koptu, / Ayak ucuna tükürdü, / Önünde yer yarıldı, / Kötü bu deliğe atladı, / Yer deliği kapandı, / Yer altından ses geldi: / -“Benim için kim ki Ulıp? / Ben buradayken o bir tükürük.” (Bayram, 2012, s. 190).

Çuvaşların Ulıp Destanı’nda Sikpırşa’nın karısı ile evlenmek isteyen yaşlı Kiremet’ten bahsedilir. Ulıp Destanı’nın diğer kahramanlarından olan Sikpırşa’nın karısını kendine eş almak için Katirene’nin babası Macar Han’ı Arpat’ı yakalar ve eziyet eder:

“Yaşlı Kiremet yüzünden / Macar halkı sıkıntıda, / Dayanılmaz dert görür. / Arpat’ın boyu bitiyor. / -Yardım etmeli Arpat’a, / Azap gören halka, / Dedi Ulıp kılıç çekip, / Şilşunat’ı çağırıp. / Üç bahadır Çuvaş, / Yumuşak kalp her birinde, / Tekrar çıktılar yola. / ... / Güneş doğana kadar / Yusuvarlak kale tepesinden / Gülme sesi duyulur, / Kısa Şurpuş hemen seker. / Bir dirsek onun boyu, / Yedi dirsek sakalı, / Kırk dişi, topallıyor, / Ak asasını oynatıyor. / -Arpat, dinle sen beni, / İki kulağımı da açıp. / Sen bu kaldeden hiçbir zaman / Çıkamazsın boyunla. / Kızının yanına gelip sen söyle: / “Bırak kocanı, / Kiremetle evlen.” (Bayram, 2012, ss. 262-263).

3.5.6. Yedi Arşın Sakallı Cüce için Türk Halk Edebiyatından Örnekler

3.5.6.1. Kırgız “Çocuk ve Sihirbaz” Masalı (Özet)

Bir vakitler zorlukla geçinen ihtiyar bir adam ve karısı varmış. Soğuk geçen kış sonrası ellerindeki birkaç hayvan da açlıktan ölünce tek oğullarını birinin yanında çalışması için şehre göndermeye karar vermişler. Yaşlı adam oğluyla şehre gitmiş ama oğullarını yanında çalıştıracak kimseyi bulamamış. Yine bir gün şehirden yine oğluna iş bulamadan dönerken yorulan yaşlı adam yol kenarındaki büyükçe bir taşta oturmuş. Birden ak sakallı bir cüce yerden çıkarcasına karşısında dikilmiş ve kendisini niye çağırdığını sormuş. İhtiyar şaşırmış; burada dinlenmek için oturuyorum demiş. O da cücenin kim olduğunu öğrenmek istemiş. Adının Öküş olan cüce yaşlı adama oğlunu neden birkaç sefer şehre götürdüğünü sorup da sebebini öğrenince çocuğu onun eğiteceğini, bir yıl sonra aynı yerde oğlunu almak için buluşmalarını söylemiş, adamcağıza bir altın verip ortadan kaybolmuş. Bir yıl sonra yaşlı adam ak sakallı cüce ile buluşup oğlunu almak için aynı yere gelmiş ama cüce bir şeyler fısıldamış. Bundan sonra yedi kara kedi ortaya çıkıvermiş. Cüce hangisinin oğlu olduğunu bilmesini istemiş, ama o tabii ki bilememiş ve ağlayarak evine dönmüş. Bir yıl sonra aynı yere gelen

ihhtiyar adamı karşılayan cüce bu sefer de yedi tilkinin arasından hangisinin oğlu olduğunu bilmesini istemiş. Elbette yine bilememiş ve böyle altı yıl geçmiş. Cüce yedinci kez de tanıyamazsa oğlun benim yanımda sonsuza dek kalacak ve kölem olacak demiş. Adamcağız ağlayarak evine dönerken Öküş'ün kızı ona acıdı ve ardından yetişip: -“Babam seneye yedi at gösterecek ve senin oğlun sağdan üçüncüsü olacak. Onu hemen tutmalısın.” demiş. Yedinci yıl kızın dediği gibi olmuş ve Öküş'ün gösterdiği yedi atın içinden doğru atın gemini tutan ihhtiyar adam oğluna kavuşmuş. Eve dönünce oğlu Öküş'ün kızından sihirbazlık öğrendiğini, siyah ata dönüşeceğini anlatmış ve götürüp onu pazarda satmasını istemiş, ama dizginimi verme diye de uyardı. Yaşlı adam oğlunun dediğini yapıp onu pazarda yüksek bir fiyata satmış ama dizginini vermemiş, kuşağına saklamış. At ise kuş olup babasından önce eve varmış. Bir gün babası çocuğu tekrar bir ata dönüşmesi için ikna etmiş ve pazara götürmüş. Bin altına bir alıcı çıkmış ancak yaşlı adamın dizginini de vermesini istemiş. Altınların uğruna dizginini vermeyi kabul eden ihhtiyar oğlunun eve yine ondan önce döneceğini ümit etmiş. Ama atı alan Öküş'müş. Eve gidince kızına atı iyice bağlamasını buyurmuş. At kıza onu bir kez daha yardım etmesi için yalvarmış, kız da onu serbest bırakıp babasına atın kaçtığını söylemiş. Buna kızın Öküş bir yarış atı olup siyah atın peşine düşmüş. Tam onu yakalayacak iken delikanlı parsa dönüşmüş. Öküş de kaplan olup onu kovalamaya devam etmiş. Pars nehir kenarında duran iki kızın yanına gelince yüzük olup ayaklarının dibine düşmüş. Beyin kızı olan yüzüğu görmüş ve alıp parmağına takmış, sonra da eve gitmiş. Öküş de bir delikanlı oldu ve kızların ardından beyin yurduna gitmiş. Bey ona kim olduğu sorunca da kızındaki yüzüğün onun olduğunu söylemiş. Bey kızına yüzük sendeyse ver demiş ve kız da parmağından çıkarmış ki yüzük buğday tanelerine dönüşmüş. Yere dağılan taneleri tavuğa dönüşen Öküş yemeye başlamış. Bir tane kalmışken tekrar darı tanelerine dönüşünce Öküş de serçe olmuş ve hemen darıları yemeye başlamış ki o anda darı tanesinin biri bozdoğan olmuş. Bozdoğan hızla serçeye saldırıp pençeleriyle beynini delmiş. Böylece Öküş'ten kurtulan çocuk yine insana dönüşüp sihirbazın evine gelmiş. Orada, yerin altında eziyet çeken insanları kurtarmış ve Öküş'ün kızıyla evlenmiş. Eve dönünce güzel bir düğün yapılmış. O zamandan beri mutlu yaşıyorlarmış (Brudniy-Eşmambetov, 2017, ss. 52-55).

3.5.6.2. Kırım “Zülbüer Kız” Masalı (Özet)

“Bir adamın avcılık eden üç oğlu vardır. Babaları öleceği zaman av için gün doğan tarafa değil, gün batan tarafa gitmelerini vasiyet eder. Oğlanlar gün batan tarafta av bulamayınca babalarının vasiyetine rağmen gün doğan tarafa gitmeye karar verirler. Büyük ve ortanca kardeş gün doğan tarafa ava giderler ve boyu iki karış sakalı dört karış adam tarafından kamçı ile dövülerek öldürülürler. Küçük oğlan ağabeylerini aramaya çıkar ve bu adamla karşılaşır, ancak adamdan saklanarak kurtulur. Küçük oğlan, yolda rastladığı bir kocakarından boyu iki karış sakalı dört karış adamın Zülbüer kız olduğunu öğrenir. Oğlan, başka bir kocakarından Zülbüer kızın tılsımlarını öğrenir. Oğlan kızın tılsımını bozar ve Zülbüer kız kalkıp oğlana sarılır ve birbirlerine âşık olurlar (Bakırcı, 2010, ss. 42-43).

3.5.6.3. Kırım “Ayı Kulak” Masalı

“Fakir bir ihtiyarın güzellerden güzel kızı vardır, fakat ihtiyar kızını kimseye vermek istemez. Fakirin yaptığını duyan padişahın veziri, kızı kendisine ister. Düğün günü ayı oynatan yakışıklı bir delikanlı gelir ve düğün evine gider. Ayı, düğünü olan kızı kaçırıp inine götürür ve kızın ayıdan bir çocuğu olur. Kadın, oğlu büyüyünce başından geçenleri ona anlatır. Oğlan, ayı olan babasını büyük bir ağacın altında ezerek öldürür. Kadın, oğlunu alarak anne ve babasının yanına gelir. Ayı Kulak, köydeki çocuklara rahat vermeyince köyün başı Ayı Kulak’tan şikâyetçi olur. İhtiyar, Ayı Kulak’ı terbiye etmek için okula gönderir, ancak şikâyetlerin ardı arkası kesilmez. Ayı Kulak’tan kurtulmak için onu acera yılanlarla dolu dağa oduna gönderirler, o odunları yılanla bağlar ve bir tanesini de kamçı yaparak köye döner. Padişah Ayı Kulak’tan kurtulmak için yüz metre derinliğinde bir kuyu kazdırıp ona kuyunun duvarını ördürür ve ne kadar taş varsa üzerine attırır, ancak Ayı Kulak ölmez. Ayı Kulak, padişahın at ve silah alarak orayı terk eder, yolda Selvi Buran ve Demir Koparan’la arkadaş olur. Yolda boyu bir karış, iki karış sakalı olan bir adama rastlarlar. Ayı Kulak, boyu bir karış, iki karış sakalı olan adamı takip edip yeraltına gider, orada boyu bir karış, iki karış sakalı olan bir adamı görüp öldürür. O ülkede su başını tutan bir ejderha olduğunu öğrenir ve onu

öldürüp halkı suya kavuşturur. Acera yılanı parça parça edip ağacın üzerinde bulunan kuşun yavrularına verir. Kuş, Ayı Kulak'ı sırtına alıp memleketine götürür. Ayı Kulak, yaptığı kahramanlıklarla ün kazanır (Bakırcı, 2010, ss. 38-39).

3.5.7. Macar Halk Edebiyatından Örnek

3.5.7.1. “Beyaz Atın Oğlu” Masalı (Fehérlófia)

Bir varmış, bir yokmuş, yedi denizin ötesinden de uzakta bir beyaz at yaşarmış. Bir gün bu beyaz at yavrulamış, bir oğlu olmuş. Oğlunu yedi yıl emzirdikten sonra ona: “Bu büyük ağacı görüyor musun?” demiş.

-“Görüyorum” demiş oğlu da.

-“Ağacın tepesine çık ve kabuğunu soy” demiş Beyaz At oğluna.

Oğlan ağaca tırmanmış, Beyaz At'ın söylediğini yapmayı denemiş ama yapamamış. Annesi onu yedi yıl daha emzirmiş, sonradaha yüksek bir ağaca tırmanıp kabuğunu soymasını istemiş. Oğlu da yapmış. Bunun üzerine Beyaz At şöyle demiş: “Eh, görüyorum ki artık yeterince güçlendin. Haydi git var dünyaya, ben öleceğim.”

Bunları demesiyle ölmesi bir olmuş. Oğlu da yola koyulmuş, az gitmiş uz gitmiş, dere tepe düz gitmiş, bir ormana girmiş. Kıvrıla kıvrıla ilerlerken en büyük ağaçları sanki keneviri yolar gibi yolan bir adama rasgelmiş.

-“İyi günler!” demiş Ak Atın oğlu.

-“İyi günler sana da köpek! Beyaz Atın Oğlunun namını işitmiştim, onunla ben de güreşeyim diyordum.”

-“O benim, hadi gel de güreşelim.”

Güreşe tutuşmuşlar, Beyaz Atın Oğlu'nun Ağaç Söken'i döndürmesiyle yere vurması bir olmuş.

-“Benden daha güçlü olduğunu anladım” demiş Ağaç Söken. –Beni hizmetine al, ekmeğimizi birlikte kazanalım.

Beyaz At da bunu kabul edip onu hizmetine almış, birken iki olmuşlar. Az gitmişler, uz gitmişler, yollarına taşları ekme ufalar gibi ufalayan bir adam çıkmış.

-“İyi günler!” demiş Beyaz Atın Oğlu.

-“Sana da köpek! Beyaz Atın Oğlu'nun ününü duydum, onunla karşılaşırsam güreşmek isterdim.”

-“Gel bakalım, o benim!” demiş o da.

Güreşmişler, Beyaz Atın Oğlu adamı üç-dört hamlede çevirip yere çalmış.

-“Sana karşı gelemeyeceğimi anladım”-demiş Taş Ufalayan.-Beni hizmetine al, ölene dek sana sadık kalırım.

Beyaz Atın Oğlu onu da kabul etmiş, böylece üç kişi olmuşlar. Az gitmişler, uz gitmişler, yollarına demiri hamur gibi yoğuran bir adam çıkmış.

-“İyi günler” demiş Beyaz Atın Oğlu.

-“Sana da köpek!”-Beyaz Atın Oğlu'nun ününü duymuştum, onunla karşılaşırsam güreşeyim diyordum!

-“O benim, hadi gel bakalım, gürleşelim!” demiş o da.

Uzun süre gürleşmişler ama bir türlü yenişememişler. Son olarak Demir Yoğuran ona çelme atınca Beyaz Atın Oğlu öfkelenmiş ve üzerine atlayıp onu yere çalması bir olmuş. Sonra onu da hizmetine almış, böylece dört kişi olmuşlar. Beraber yola düşmüşler, az gitmişler, uz gitmişler derken akşam olmuş. Oracıkta kendilerine bir kulübe yapmışlar. Ertesi gün Beyaz Atın Oğlu Ağaç Söken’e:

-“Sen burada kal, bize lapa pişir, biz de gidip avlanalım” demiş.

Onlar gitmiş, artlarından Ağaç Söken lapayı pişirmek için ateşi yaktığında, küçük bir şeytan (cin ya da kötü ruh) bitmiş. Kendi çok küçükmiş ama sakalı yere değiyormuş. Onu görünce ödü kopmuş, hele ki bağırtısını duyunca ne yapacağını bilememiş. Cücenin:

-“Ben Yedi Parmaklı Cüce’yim, lapayı bana getir ya da senin sırtında yerim” demesiyle de hemen lapayı ona götürmüştü.

Yedi Parmaklı Cüce lapayı hemen yiyip bitirmiş ve boş kazanı ona geri vermiş.

Arkadaşları eve gelip de yemek bulamayınca öfkelenmişler, Ağaç Söken’i iyice sıkıştırsalar da o evde niçin lapa olmadığını söyleyememiş.

Ertesi gün Taş Ufalayan evde kalmış. O da tam lapayı pişirecekken Yedi Parmaklı Cüce oraya gelmiş ve lapayı istemiş. Ona da:

-“Eğer bana vermezsen sırtında yerim” demiş.

Ancak Taş Ufalayan lapa kazanını ona vermemiş. Bunun üzerine Yedi Parmaklı Cüce işi şakaya vermiş, onu yere itmiş, lapa kazanını sırtına koyup oradan yemeğini yemiş. Üç arkadaşı eve geldiğinde Ağaç Kıran’ın da önceden bunu bilmesine rağmen, Taş Ufalayan kimseye bir şey dememiş.

Diğer ikisi ne ona ne de Beyaz Atın Oğlu’na durumu anlatmadıklarından iki günü lapasız geçirmişler. Üçüncü gün Demir Yoğuran evde kalmış. Yedi Parmaklı Cüce gene oraya gitmiş, lapayı istemiş, Demir Yoğuran vermeyince de lapa kazanını onun karnının üzerine koyup, bir güzel yemiş bitirmiş. Üç arkadaşı eve geldiğinde onu bir güzel sıkıştırmışlar, ama anlatmamış. Beyaz Atın Oğlu neden evde hiç lapa olmadığına bir türlü akıl erdirememiş.

Dördüncü gün evde Beyaz Atın Oğlu kalmış. Diğer üçü Yedi Parmaklı Cüce’nin yanına gideceğini bildikleri için bütün gün Beyaz Atın Oğlu’na gülüp durmuşlar. Gelmiş gelmesine ama çok pişman olmuş; çünkü Beyaz Atın Oğlu Yedi Parmaklı Cüce’yi tuttuğu gibi sakalından ulu bir ağaca bağlayıvermiş. Üç arkadaşı eve geldiklerinde lapa kazanı ocaktaymış. Hepsi güzelce karınlarını doyurmuşlar, sonra Beyaz Atın Oğlu söze başlamış:

-“Gelin size bir şey göstereceğim” diyerek onları Yedi Parmaklı Cüce’yi bağladığı ağaca götürmüştü ama bir de ne görsün, cüce orada değilmiş, üstelik ağacı da kendisiyle birlikte götürmüştü.

Bunu üzerine hemen cücenin peşine düşmüşler. Yedi gün yedi gece gitmişler, büyük bir delik bulmuşlar. Yedi Parmaklı Cüce bu delikten öbür dünyaya gitmiş. Bir süre ne yapmaları gerektiği konusunda tartışmışlar, sonunda aşağıya inmeye karar vermişler.

Ağaç Söken bir sepet örmüş, ağaç dallarından da uzun bir bağ bükmüş. Sepete oturup onu aşağıya salmalarını, eğer bağı çekerse onu yukarıya çekmelerini söylemiş. Daha yolun bir çeyreğine vardığında korkmuş ve kendini yukarıya çektirmiş. “Sonra da ben ineyim” demiş Taş Ufalayan. Ama o da yolun üçte birini aşmadan kendini yukarıya çektirmiş. Demir Yoğuran da şöyle demiş:

-“Siz ne kadar da ödlekmışsiniz, bırakın ben gideceğim, bin şeytan da olsa korkmam nasılsa!”.

O da yolun yarısına kadar gitmiş, ama daha gidememiş, kendini çektirmek için sepetin bağına asılmış. Bunun üzerine Beyaz Atın Oğlu arkadaşlarına onu aşağıya indirmelerini, bir kere şansını denemek istediğini söylemiş.

Elbette o aşıya inmekten korkmamış, yolun sonundaki öte dünyaya varmış, sepetten inince etrafa bakınırken küçük bir ev görmüş. İçeri girince, bir de kimi görsün? Yedi Parmaklı Cüce orada, ocağın köşesinde oturmuş sakalına hayvan yağından bir merhem sürüyormuş. Ocakta da büyük bir kazanda lapa pişiyormuş.

-“Demek buradasın köpek”- demiş Beyaz Atın Oğlu. -“Bir zaman benim lapa yı sırtımdan yemeyi sen istemiştin değil mi, şimdi ben senin lapa yı senin sırtından yiyeceğim”.

Bunları der demez Yedi Parmaklı Cüce’yi tuttuğuyula yere yatırmış, sırtına lapa yı boşaltmış ve oradan yemiş. Sonra evden çıkmış ve cüceyi bir ağaca bağlayıp uzaklaşmış.

Gide gide bakır bir kır ve bakırdan bir ormanla çevrili bir bakır kaleye varmış (bazı varyantlarda üç kuleli bakır kale olarak geçer). Kaleye adımını atar atmaz çok güzel bir prensesle karşılaşmış. Bu yukarı dünya insanını görünce çok korkan kral kızı ona:

-“Bu kuş uçmaz kervan geçmez yerde ne arıyorsun sen yukarı dünyanın adamı?” diye sormuş.

-“Bir şeytani kovalarken buraya geldim işte!” demiş Beyaz Atın Oğlu.

-“Sana yazık olacak! Üç başlı ejderha beyimdir ve eve gelip de seni bulursa tepeleyiverir. Çabuk saklan.”

-“Ben saklanmam, onunla güreşirim.” der demez ejderha oraya gelmiş. Bunun üzerine Beyaz Atın Oğlu ona “Seni köpek, hemen ölmen lazım ama önce bakır abamın üzerinde güreşelim.” demiş.

Sonra güreşmişler, ancak Beyaz Atın Oğlu ejderhayı derhal bir vuruşta yere çalmış ve üç başını da kesivermiş. Ardından prensesin yanına gidip ona şöyle söylemiş:

-“Artık seni onun elinden kurtarığım göre benimle yukarı dünyaya gel!”

-“Ah benim kıymetli kurtarıcım” demiş prenses. -“Burada, aşağıda iki kız kardeşim daha var, onları da başka ejderhalar kaçırdı, sen onları da kurtar, sevgili babam da en güzel kızını ve ülkesinin yarısını sana versin!”

-“Peki, arayım onları da!” demiş Beyaz Atın Oğlu. Başlamışlar aramaya, gide gide gümüşten bir kır ve gümüşten bir ormanla çevrili bir kaleye (bazı varyantlarda Altı kuleli gümüş kale) varmışlar.

-“Burada, ormanda gizlen” demiş Beyaz Atın Oğlu. -“Ben oraya gidip bakayım”.

Küçük prenses ormanda saklanmış, Beyaz Atın Oğlu da yola koyulmuş. Oraya gittiğinde içeride ilkenden de güzel bir kral kızıyla karşılaşmış. Kız onu görünce çok korkmuş ve bağırarak:

-“Bu kuş uçmaz kervan geçmez yerde ne gezersin yukarı dünyanın adamı?” diye sormuş.

-“Seni kurtarmaya geldim” demiş.

-“O zaman boşuna gelmişsin, benim beyim altı başlı bir ejderhadır, eve gelir de seni bulursa parçalarına ayırır.”

Bunları der demez altı başlı ejderha oracıkta bitivermiş. Beyaz Atın Oğlu’nu görür görmez:

-“Bana bak köpek!”-demiş ona. -“Seni biliyorum, kardeşimi öldüren sensin, bu yüzden de ölmelisin ama önce benim gümüş abama gel de güreşelim”.

Başlamış güreşmeye, uzun süre güreşmişler. Sonunda Beyaz Atın Oğlu ejderhayı yere çalmış, altı başını da kesmiş. Sonra yanına aldığı iki kral kızı ile en küçük kız kardeşi kurtarmak üzere yola revan olmuşlar. Az gitmişler, uz gitmişler, altından bir kır ve altından bir ormanla çevrili bir kaleye (bazı varyantlarda on iki kuleli altın kale) varmışlar. Beyaz Atın Oğlu kızları ormanda bir yere saklayıp, tek başına kaleye gitmiş. Kral kızı onu görünce şaşkınlığından ölmüş:

-“Bu kuş uçmaz kervan geçmez yerde ne gezersin yukarı dünyanın adamı?” diye sormuş.

-“Seni kurtarmaya geldim” demiş Beyaz Atın Oğlu.

-“Boşuna yorulmasaydın, benim beyim on iki başlı ejderhadır, eğer eve gelir de seni görürse paramparça eder.”

Bunu demeye kalmadan kale kapısı korkunç bir gümbürtüyle sarsılmış.

-“Beyim güzünü kapıya savurdu” demiş kralın en küçük kızı.- “On iki fersah mesafeden hem de, bir anda gelir, çabuk saklan.”

Ama artık Beyaz Atın Oğlu istese de saklanacak zamanı yokmuş, çünkü ejderha o anda çıkagelmiş. O da Beyaz Atın Oğlu’nu görür görmez hemen tanımış.

-“Seni köpek, demek sonunda buradasın! İki kardeşimi de sen öldürdün, eğer bin canın olsaydı gene de öldürdün. Hadi gel altın abama da güreşelim!”

Çok uzun süre güreşe tutuşmuşlar ama bir türlü yenişememişler. Sonunda ejderha beyaz Atın Oğlu’nu tuttuğu gibi yarı beline kadar toprağa gömmüş. Beyaz atın Oğlu hemen topraktan çıkmış ve ejderhayı beline kadar toprağa gömmüş. Ejderha topraktan çıkmış, Beyaz Atın Oğlu’nu koltuk altına kadar toprağa gömmüş, buna çok kızan Beyaz atın Oğlu topraktan fırlayıp ejderhayı yeniden toprağa gömmüş. Öyle ki artık ejderhanın sadece başları gözüküyormuş. Kılıcını kapıldığı gibi ejderhanın on iki başını birden kesivermiş.

Ardından kaleye dönmüş, en küçük kızkardeşi de almış ve yanında üç kral kızı ile yola düşmüş. Sonunda Beyaz Atın Oğlu’nun yukarı dünyadan cehenneme indiği sepetin yanına varmışlar ve ne yaptılarsa dördü birden bu sepete sığamamışlar, böylece Beyaz Atın Oğlu aşağıda kalmış, kızların onu yukarıya çekmelerini beklemiş. Sabırla beklemiş durmuş, üç gün üç gece geçmiş. Beklemekten bıkip usanınca çok kederlenerek oradan ayrılmış.

Az bir yol gitmiş ki büyük bir sağanağa yakalanmış; o da kendini abasının içine çekmiş, ama öyle ıslanmış ki etrafta altına girebileceği bir siper aramış. Böyle bakınırken bir Anka kuşu yuvasını görmüş, üstelik içinde üç yavrusu varmış. Onlara dokunmamış, ancak ıslanmasınlar diye abasıyla örtmüş, kendisi de bir çalılığa sığınmış. O böyle beklerken koca Anka kuşu yuvasına gelmiş.

-“Kimdir sizin üzerinizi örten?”-diye sormuş yavrularına.

-“Söylemeyiz, yoksa onu öldürürsün” demişler.

-“Yok, ona zarar vermem elbet, ama minnetimi söylemek isterim”.

-“İşte, oradaki çalının yanında duruyor, yağmurun dinmesini bekliyor, o vakit üzerimizden abasını alıp gidecek” demiş yavruları.

Anka kuşu Beyaz Atın Oğlu’nun yanına çalılığa gitmiş ve ona sormuş:

-“Yavrularımı korudun kolladın, bu iyiliğine karşılık benden ne dilersin?”

-“Kendim için bir şey istemem” demiş Beyaz Atın Oğlu.

-“Yok, olmaz, ben minnet borcumu ödemedem buradan gidemezsin”.

-“Peki o zaman beni yukarı dünyaya çıkar” demiş Beyaz Atın Oğlu.

Bunun üzerine Anka kuşu:

-“Eğer bunu istemeye başka biri cesaret etseydi, şimdiye yaşamazdı, ama senin için bunu yapacağım. Üç somun ekmek, üç kantar sucuk al, ekmeği sırtımın sağına, sucuğu da sırtımın soluna yerleştir. Eğer sol tarafa eğilirsem bir ekmeğe, eğer sağ tarafa eğilirsem de bir sucuğu verirsin, eğer bu dediğimi yapmazsan seni sırtımdan atarım.” demiş.

Beyaz Atın Oğlu koca kuşun dediklerini tamı tamına yapmış. Sonra da yukarı dünyaya gitmek üzere yola çıkmışlar. Uzunca bir süre gitmişler ki, Anka kuşu sağına dönmüş. Beyaz Atın Oğlu hemen kuşun ağzına bir parça ekmeğe vermiş, sonra soluna dönmüş, hemen bir sucuk vermiş. Çok geçmeden yine bir ekmeğe, üzerine bir sucuk yemiştir, az geçmiştir yine istemiş, böylece sonuncuları da yemiştir bitirmiş.

Yukarıdan gelen ışığı gördüklerinde Anka kuşu yine soluna dönmüş, Beyaz Atın Oğlu bıçağını kaptığı gibi sol kolunu kesmiş ve kuşun ağzına vermiş. Bir süre sonra kuş başını sağa çevirince de sağ bacağını kesip vermiş.

Anka kuşu bunları da yediğinde artık yukarı dünyaya çıkmış. Ama Beyaz Atın Oğlu böyle ne eli kolu, ne de bacağı yokken kalkıp gidememiş. O vakit Anka kuşu kanadının altından şarapla dolu bir şişe çıkartmış. Şişeyi Beyaz Atın Oğlu'na vermiş.

-“İyi yürekli olduğun için bana kolunu, bacağına verdin. Al şu şarabı da içiver” demiş.

Beyaz Atın Oğlu onun sözünü dinleyip şarabı içmiş. Söylediğime belki de inanmayacaksınız ama bahadırın eli-kolu da ayağı da bir anda yerine gelmiş. Hem de öncekinden yedi kat daha güçlüymüş artık. Anka kuşu yeniden alt dünyaya uçmuş, Beyaz Atın Oğlu ise üç esir kızı aramaya çıkmış. Az gitmiş, uz gitmiş, karşısına bir sığır sürüsü çıkmış. Sığır çobanına seslenmiş:

-“Sığirtmaç, söyle bakalım kimindir bu güzel sürü?”

-“Bu sürü üç beye aittir; Demir Yoğuran, Taş Ufalayan ve Ağaç Söken Beyler.”

-“Nerede oturur bunlar, sen göster bana”.

Sığirtmaç ona yolu göstermiş, çok geçmeden Demir Yuğuran'ın şatosuna varmış, içeri girdiğinde ihtişamdı gözleri kamaşmış. O ilerlemiş, daha da içerilere gitmiş. Birden Demir Yuğuran'la karşılaştığında korkudan ödü patlamış, onun erkek mi kız mı olduğunu bile anlayamamış. Beyaz Atın Oğlu onu tuttuğu gibi pencereden atmış, canavar hemen ölmüş. Sonra kral kızını yakalamış, yanına alıp Taş Ufalayan'ın evine gitmiş. Oraya varınca onu da öldürmüştü, sonra kral kızını da yakalayıp Ağaç Söken'e gitmiş. Bu da korkusundan ölmüş, çünkü Beyaz Atın Oğlu'nun öte dünyadan gelmesine inanamamış. Beyaz Atın Oğlu üç kral kızını babalarının yanına götürmüştü.

İhtiyar kral kızlarını görünce çok mutlu olmuş, olan biteni öğrenince de en küçük kızını ve ülkesinin yarısını Beyaz Atın Oğlu'na vermiş. Düğün dernek yapmışlar, şimdiki dek ölmedilerse, hala mutlu mutlu yaşayıp gidiyorlardır (Arany, 1862, ss. 202-215).

3.5.8. Türk Halklarından Örnekler

3.5.8.1. Saha (Yakut) Türklerinin “Hamur Bahadır” Masalı (Özet) (Beyaz Atın Oğlu benzeri)

Çocukları olmayan fakir yaşlı bir çift vardır. Günlerden bir gün yaşlı kadın ekmek hamurunu yaparken o hamurdan taş büyüklüğünde bebek bulur. Anne babasının Hamur-Bahadır dedikleri çocuk hızla büyür; bir gün sonra bir yaşına gelir, iki gün sonra iki yaşına gelir. Bir vuruşta insanları öldürebilecek güce sahip bir bahadır olur. Çevresine zarar vermeye başlayınca onu dünyayı görü tanısin hem de etrafa zarar vermesin diye seyahate yollarlar. Taşlı bir nehir boyunca giden genç, birkaç nehrin birleştiği yolu izler ve taş dağların birleştiği yerin güneyinde odun kesen iri yarı bir adamla karşılaşır. Kim olduğunu sorunca Çar'ın onu sınırsız gücünden dolayı kökleri koparma ve toprağı düzeltme ile görevlendirdiğini ve Dağ-Bahadır adını verdiğini söyler. Hamur-Bahadır

onu bu işi bırakıp kendisiyle gelmeye ikna eder. Uzun süre yol gittikten sonra bir şehirde insanları bağlayıp döven bir adama rastlarlar. Ona bunu neden yaptığını sorunca bunu Çar'ın istediğini ve ona Ceza-Bahadır adını verdiğini söyler. Onu da kendileriyle birlikte gelmeye ikna ederler. Üçü birlikte yola düşer, insansız bir şehirde boş bir ev bulup yerleşirler. Dağ ve Hamur Bahadırlar ava gider, evde kalan Ceza-Bahadır et pişirip ocaktan aldığına ona “*Eti efendine bırak!*” diye seslenen yaşlı bir adam görür. Yüz karışık sakallı bu adamın boyu bir karıştır. Onu masaya oturtturarak istediği etin yarısını verir. Kalan yarısını da ister, Ceza-Bahadır vermeyince onu yakalayıp kalasın arkasına sıkıştırarak kalan eti de adamına verir. Zar zor kurtulan Ceza başına geleni söylemeye utanıp, yeniden yemek yapar. Ayak parmağını kesince de “*yemek bundan gecikti*” der. Ertesi gün evde Dağ-bahadır vardır, onun da başına aynısı gelir. O da el parmağını keser ve aynı şeyi söyler. Üçüncü gün evde kalan Hamur-Bahadır'a da aynı şeyi yapan yaşlı adam bu sefer yenilir; küçük adamı yakalayan Hamur-Bahadır onu sakalından bir direğe bağlar. Olup biteni anlayan Hamur Bahadır iki arkadaşına buna nasıl izin verdiklerini, ona anskıl yenildiklerini sorar ve direk kaçan yaşlı adamın peşine düşer. Arkadaşları da onunla gider. İzleri takip ederek iki dağ arasındaki delikten aşağıya iner. İple aşağıya indiğinde dönüp duran demir bir ev görür. Orada ölmek üzere olan yaşlı küçük adamı bulur. Yaşlı adam canı karşılığında Hamur Bahadır'a üç kızını teklif ederek elinden kurtulur. Kızları iple önden yollayan Hamur Bahadır'ın arkadaşları ona içerlemiştir, ipi keserek yeraltında kalmasını sağlarlar. Buna çok kızan Hamur Bahadır gözünün gördüğü yere yol alır ve giderken birbirinden değişik maharetleri olan beş adamla arkadaş olur. İlki çok iyi bir okçu, ikincisi hızlı bir koşucu, üçüncüsü çok iyi koku alan hassas burunlu, dördüncüsü keskin kulaklı, beşinci de denizin tümünü ağzında tutacak bir adammış. Bu adamlar Kurt Çar'ın kızını kendilerine eş almak istemektedir. Hepsi birlikte yüksekte oturan Kurt (Solucan) Çar'ın kızını almaya giderler. Çar onlara “*kızımı koşuda yenin alın ya da hepinizi öldürürüm*” der. Bunu kabul edip içlerinden birini kızla yarıştırlar, ancak yolun yarısında Çar büyüyle koşucuyu uyutur ama okçu olan onu uyarır ve böylece yarışı birinci tamamlar. Bunun üzerine Çar hepsini demir bir ambara kapatır, etrafına ot ve kütük koyup yakılmasını emreder. Demir kızarmaya başlayınca denizin suyunu ağzında tutan dökme demirde balık kızartır ve yer. Buna kızan arkadaşları ona ağzındaki suyu hemen dökmesini söylerler. Bunu yapınca dışarı çıkarak Çar'ı öldürler, saklanan kızını da Hassas Burunlu

ve Keskin Kulaklı'nın sayesinde yeraltında bulur ve Hamur Bahadır'a verirler (Duranlı, 2010, ss. 283-286).

3.5.8.2. Kırgız “Kuluke, Turuke, Bereke” Masalı (Özet) (Beyaz Atın Oğlu masalının benzeri)

Bir vakitler Kuluke, Turuke ve Bereke adında üç oğulları olan yaşlı bir karı koca varmış. Anne babaları onları çağırıp yaşlandıklarını, güçten düştüklerini ve ölmeden evlendiklerini görmek istediklerini söylemişler. İlk en büyükleri olan Kuluke'yi eş aramaya göndermişler, ama o uzun süre dolaşsa da bir eş bulamayıp geri dönmeye karar vermiş. Yolda sakalı kendinden büyük bir ihtiyar cüceye rastlamış. Cüce onun ne aradığını sormuş, öğrenince de onu takip etmesini söyleyip batıya doğru götürmüş. Gitmişler, gitmişler bir yol ağzına varmışlar. İhtiyar cüce Kuluke'ye büyük bir taş göstermiş ve bu taşı yerinden kaldırırsa istediğine kavuşacağını söylemiş. Kuluke taşı yerinden bile kıpırdatamamış. Bunun üzerine cüce: *“Bu kadar güçsüzsün sen kendine eş bulamazsın”* deyip yok olmuş. Eve dönen Kuluke olup biteni ailesine anlatmış, onlar da ortanca oğulları Turuke'yi kendine eş bulsun diye evden yollamışlar. Ama Turuke de bir eş bulamadan geri gelmiş. Yaşlı adam ve karısı bu kez de en küçük oğlanı, Bereke'yi eş bulmaya göndermişler. Uzun süre gece gündüz yürüyen Bereke yolda ihtiyar cüceyle karşılaşmış, ondan korkmamış ve ne aradığını sorunca da eş aradığını söylemiş. Cüce onu batıya götürmüş, yol ağzına vardıklarında büyük taşı gösterip kaldırmasını istemiş. Bereke tüm gücünü toplayıp taşı kaldırmış ki altında girişi ağaçtan bir kapı ile kapatılmış, büyük ve derin bir kuyu görmüş. İhtiyar cüce kapıyı açmış ve Bereke'ye kapıda bağlı olan uzun ipi tutup aşağıya inmesini, ayakları yere değince de yürümesini, kızları olan üç han ile karşılaşacağını söylemiş. Kızlardan birini seçecekmiş. Yaşlı cüceyi dinleyen Bereke yer altına inmiş, yürümüş, yürümüş, ilk hanın sarayına varmış, içeride oturan hanın kızı ona sofrayı hazırlamış, niyetini öğrenmiş ama karar vermekte acele etmemesini, başka bir hanın kızıyla daha karşılaşacağını söylemiş. Delikanlı oradan ayrılırken de parmağındaki bakır yüzüğü çıkarıp ona vermiş. Yedi gün yedi gece yol giden delikanlı diğer hanın sarayına varmış. Onun kızı da güneş gibi güzelmiş. Kız ona yemek ikram etmiş, niyetini öğrenince de kararında acele etmemesini, başka bir hanın kızıyla daha karşılanacağını söylemiş. Delikanlı oradan ayrılırken de gümüş

yüzüğünü çıkarmış ve ona hediye etmiş. Yedi gün yedi gece yürüdüktan sonuncu hanın sarayına varan delikanlının gözleri han kızının eşsiz güzelliğinden kamaşmış. Kızın kurduğu sofrada yemeğini yemiş, niyetini açıklamış ve evlenme teklif etmiş. Kız onunla evlenmeyi kabul etmiş, altın yüzüğünü de ona hediye etmiş, sonra da birlikte Bereke'nin evine gitmek üzere oradan ayrılmışlar. Yolda iki hanın kızını da yanlarına almışlar, birlikte delikanlının yer altına indiği kuyunun başına varmışlar. Kaybolan kardeşlerini aramaya gelen Kuluke ve Turuke oradan ipi sarkıtıp üç kızı da yukarıya çekmişler. En son çektikleri ipte küçük kardeşlerini görünce kızları alamayacakları korkusuyla ipi kesmişler ve Bereke aşağıda kalmış. Ne yapacağını bilemeyen Bereke birinci hanının sarayına doğru giderken bir yaşlı ile karşılaşmış. Olan biteni dinleyen ihtiyar delikanlıya yoluna devam etmesini, yolun ilerisinde karşılaşacağı başka bir ihtiyarın kendisine yukarıya çıkan yolu göstereceğini söylemiş. Yedi gün yedi gece yürüdüktan sonra ihtiyarla karşılaşan delikanlı ona yukarıya nasıl çıkacağını sorunca ihtiyar: *“Bir ay yürü, yolda bir cadıya rastlayacaksın. Onun Alp Karakuş'u var. O kuş seni yukarıya çıkarabilir. Bunu ondan başkası yapmaz”* demiş. Bereke onun sözünü dinlemiş ve onu görünce gözleri kanla dolan ve dişlerini gösteren cadı ona otuz ambarının anahtarını verip, hepsini açmasını ve otuzuncu ambara ulaşabilirse Alp Karakuş'u alıp yukarıya gitmesini söylemiş. İlk ambarda altı başlı bir yılan varmış, üzerine saldırınca delikanlı kılıcıyla onu hemen öldürmüştü. İkincisinde kaplan, üçüncüsünde aslan, dördüncüsünde pars bulan Bereke hepsini yenmiş ve altınlar, gümüşlerle dolu ambarları da geçip Alp Karakuş'un olduğu ambara varmış. Onun sırtına binmiş ve evine dönmüş. Kardeşleri onu görünce korkuyla kaçmışlar. Bereke de altın yüzüğünü veren kızla evlenip ölene dek mutluluk ve sevgi içinde yaşamış (Brudniy-Eşmambetov, 2017, ss. 33-36).

3.5.8.3. Baraba Türklerinin “Jestey Mönkö”¹³ Masalı (Özet)

Bir memlekette Jestey Mönkö adında anasız, babasız bir genç varmış. Tek başına yaşayan bu gencin öbür adı Kahverengi Yeleli Alacalı Atlı Jestey Mönkö imiş. Bir gün Jestey Mönkö, kırdaki bir geyikle topal yavrusunu görmüş. Geyik ona ineğinin sütünü yavrusuna içirirse ayağının iyi olacağını söylemiş. O ineğin sütü hastalara deva imiş. Jestey Mönkö de ineğinin sütünü sağmış ve geyiğin yavrusuna içirmiş. Geyiğin dediği

¹³ Jestey, jeste: bakırla kaplı (Radloff, 2000, s.378)

gibi yavrusunun ayağı sahiden de iyileşmiş. Geyik ayrılırken, delikanlıya yedi yıl sonra izini sürüp evine gelmesini söylemiş. Yedi yıl geçince onun hâlâ taze kalmış izini süren çocuk taş bir eve ulaşmış. Evde bir kızın oturduğunu görmüş, odada kendi giysileri de varmış. Kız, yedi yıl önce Kahverengi Yeleli Alacalı Atlı'nın ineğinin sütüyle iyileşen yavru geyik olduğunu ve annesinin onun eşi olmasını istediğini söylemiş. Jestey Mönkö ile geyik kız evlenmişler. Sonra da ava gitmiş; ak ermin ve kara samur öldürmüş. Bir gün Jestey Mönkö kıza yiğit birinin yaşadığı bir yer var mı diye sormuş. Karısı bilmediğini söyler ama o inanmamış. Yola düşmüş, bir dağ görmüş, yaklaşıncaya onun dağ değil de kara atlı Demir Jelbegen olduğunu anlamış, gürzü bile dağ kadarmış. Jelbegen: “Hey, Jestey Mönkö, güreşelim mi, yoksa vuruşalım mı?” deyince delikanlı kendisi için farketmeyeceğini söylemiş. Jelbegen dev gürzüyle ona vurunca Jestey Mönkö de gürzü yakalayıp Jelbegen'e vurmuş. Jelbegen yerin dibine batmış. Jestey Mönkö hemen onun başını koparmış ve yakmış, küllerini de göğe savurmuş. Sonra da onun kara atıyla evine dönmüş. Karısına yine yiğit birinin yaşadığı bir yer var mı diye sormuş. Karısı da dünyanın ucunda Jer Kara denilen bir yiğitten bahsedildiğini söylemiş. Gitmeden önce atlarını serbest bırakmasını ve az semirtmesini söylemiş ve alacalı ata üç gün, kara ata bir gün binmesini salık vermiş. Jestey Mönkö, Jer Kara ile boy ölçüşmek üzere alacalı atla yola çıkmış, kara atı da yüğeninden çekerek götürüyormuş. Kar düşerse kış, yağmur düşerse yaz olduğunu anlıyormuş. Yolda bir at bakıcısı ve bir sığırtmaç ve en son olarak da bir çobana rastlamış ve Jer Kara'nın çobanın baldızı ile evlenmesi nedeniyle toy yapıldığını öğrenmiş. Jestey Mönkö aşçıdan biraz çorba istemiş, vermeyince kazana bir kemik atmış, kazan devrilmiş. Aşçı peşine düşmüş, Jestey Mönkö de onu yakalamış, kafasına vurup öldürmüş ve ayağıyla bastırıp yere gömmüş. Demir kepçesini alıp şehre dönmüş ve aşçıbaşının yerine geçmiştir. Hanın kızı bir adam yollayıp et istediğinde daha pişmediğini, hazır olunca götüreceğini söylemiş. Sonra eti kızın evine götürmüş, kız bir bıçak istemiş ama bulunamamış. Bunun üzerine aşçının bıçağını almış. Aşçı yani Jestey Mönkö bıçağın çok keskin olduğunu söyleyip onu uyarmış ama kız aldırış etmemiş ve etle birlikte altın tabağı da kesince bıçağa dikkatle bakmış. Bıçağın kabzasında “*Kahverengi Yeleli Alaca Atlı enişten, ben Jestey Mönkö geldim*” yazıyormuş. Kız çok mutlu olmuş, uzun uzadıya sohbet edip ayrılmışlar. Jestey Mönkö, Jer Kara ve arkadaşlarına içki, yiyecek sunmuş. Jer Kara Alıp'a kırk tulum içki getirmiş ama kendi içmemiş. Jer Kara'nın sarhoş

olmasını beklemiş. Baldızı ona Jer Kara'nın atının karnını yarmasını, akciğerini ve karaciğerini oradaki ırmağa atmasını söylemiş. Delikanlı kızın dediklerini yapıp, kahverengi yeşil alacalı atına binmiş ve baldızını alıp kaçmış. Dönerken daha önce karşılaştığı çobanla rastlaşmışlar ve o da onlarla gelmek istemiş. Jer Kara Alıp kendine gelince onların peşine düşmüş, atı ciğerleri olmadığı için biraz koştuktan sonra düşüp ölüvermiş. Jer Kara Alıp derhal bir atmacaya dönüşüp onları takibe devam etmiş. Kız bunu anlayıp hemen Jestey Mönkö'ye söylemiş. O zaman Jestey Mönkö de silkinip şahine dönüşmüş ve eyerin kaşına konup kıza gökte Jer Kara Alıp'la savaşacağını, ikisi dövüşürken tüylerin düşeceğini, kendisinin de başında üç altın tüy kalacağını söylemiş. Kız orada durup, günlerce ateş yakacak ve o gelince de tuttuğu gibi o ateşe atacakmış, böylece o daha da güçlenecekmiş. Şahine dönüşen Jestey Mönkö yedi gün yedi gece atmacaya dönüşen Jer Kara ile dövüşmüş, yere kazan büyüklüğünde kara taşlar gibi tüy düşmüş. Sonunda ikisinin de dövüşe dövüşe yere düşmüşler. Üç altın tüylü şahini yani Jestey Mönkö'yu tanıyan kız onu tutup ateşe atmış, küllerini de göğe savurmuş. Ateşten güç alıp tekrar canlanan Jestey Mönkö ve baldızı üç gün orada kalmışlar ve tekrar yola düşmüşler. Gide gide Jestey'in yolda bir delikanlıyla karşılaştığı yere gelmişler. Ona davetli olduğunu söyleyen Jestey Mönkö'ye karşı çıkan baldızı onu kaçıracaklarını artık eve dönmeleri gerektiğini söylemiş. Kızın sözünü dinleyen Jestey Mönkö yola devam etmiş ama yolda karşılarına çıkan genç Jestey Mönkö'ye sözünde durup gelmediğini ve onu öldüreceğini söylemiş. İkisi dövüşmeye başlamışlar, kayın ağaçlarını ve otları kökünden yolmuşlar ve Jestey olanı yere çalınca, yere gömülmüş ve sadece başı toprağın üzerindeymiş. Jestey Mönkö de kılıcıyla başını uçurmuş, şehrine de gidip yerle bir ederek baldızının yanına geri dönmüş. Yurda dönünce baldızını çobana vermiş, o memleketin hanı, yanlarında gelen çoban da veziri olmuş (Radloff, 2000, ss. 89-93).

3.5.8.4. Sarı Uygur “Ağaç-Taş-At Oğlu Kardeşler” Masalı (Özet) (Beyaz Atın Oğlu masalının benzeri)

Çocuksuz yaşlı bir karı koca varmış. Bir yaz, ahırdaki gebe at doğuramayınca altına halı sermişler, bunun üzerine at kolayca doğum yapmış. Ama bu yuvarlak, büyük bir et yumağıymış. Eti bıçakla yardıklarında, içinden bir erkek çocuğu çıkmış. Onu kendi

çocukları bilmişler. Çocuk hızla büyümüş; su taşıyıp, odun toplayabilir hale gelmiş. Dışarıdaki çocuklar ona “*Attan doğan çocuk*” diye sesleniyorlarmış. Eve gidip annesine sormuş, ama kadıncağz annesi olduğunu söyleyince susmuş. Ama çocuklardan yine aynı sözleri duyunca annesi değirmen taşını çevirirken bastırıp, gerçeği söylettirmiş ve evin beyaz atının onu doğurduğunu öğrenmiş. O an oradan ayrılmaya ve uzaklarda avcılıkla geçinmeye karar vermiş ve gitmiş. Çocuk ormana geldiğinde bir ses duymuş ve sesin geldiği yerdeki ağaca ateş etmiş. Ağaçtan tıpkı ona benzeyen biri atlamış, tanışınca kardeş olmuşlar ve birlikte yola düşmüşler. Yolda giderlerken büyükçe bir taşın içinden ses geldiğini duymuşlar, çocuk taşa ateş etmiş ve içinden zıplayarak onlara biraz benzer bir adam çıkmış. Artık kardeş olan üçlüden attan doğanı ağaç en büyüktür ve ondan doğan en büyük, taştan doğan ortanca, ben de en küçük kardeş olayım demiş. Gene yola düşmüşler ve av bulamayınca eski bir eve yerleşip odun toplayıcılığıyla geçinir olmuşlar. Bütün gün çalışmalarına rağmen sıklıkla aç kalıyorlarmış. Eve aç döndükleri bir gün ocağın başında üç tabak makarnayı görünce hemen yemişler. Ertesi gün de eve geldiklerinde aynısını bulup yemişler. Ama sonraki güne bunun nasıl olduğunu öğrenmek için birinin evde beklemesini kararlaştırmışlar. En büyükleri olan Ağaç Oğlu sobanın başında beklemiş ama kimse gelmeyince uyumuş. Uyandığında yine üç tabak makarna orada duruyormuş. Kardeşleri gelip de kim getiriyormuş diye sorunca olanları anlatmış. Ertesi gün Taş Oğlu beklemiş, uykusu gelmiş ama hemen yatmamış, sonra kimse gelmeyince uyuyakalmış. Kardeşleri geldiğinde o hala uyuyormuş ve ocak başında üç tabak makarna varmış. Sonraki gün At Oğlu yani en küçükleri evde kalıp, öğlene kadar baklemiş, uykusu gelince saçını çekmiş, karnı acıkınca soğuk su içmiş. Öğlen oluncaya dek bu şekilde beklemiş ki o sırada üç beyaz güvercinin bacadan girdiğini ve orada üç güzel kız olduklarını görmüş. Biri ateş yakmış ve su kaynatmış, diğeri hamur yoğurmuş ve üç tabak makarna yaptıktan sonra güvercin donlarının yakılmakta olduğunu görmüşler. Ağlayarak At Oğlu’na “güvercin donlarımızı erkenden yaktın, daha felaketler gelecek” demişler. Sonra da onlarla evlenmeyi kabul etmişler. At Oğlu birini çok beğenmiş ama ağabeylerinin yanında en güzelini istemek hoş olmaz diye tencere isini kızın yüzüne sürmüş ve onlar da eşlerini seçerken yüzü isliyi istememişler. Ama bu yaptığını anlayınca onu seçmediklerine pişman olmuş ve de ona haset etmişler. Üç kardeş geçimlerini yine odun toplayarak sağlamaya devam ediyorlarmış, hanımları da evde yemekleri yapıyorlarmış. Ancak

gitgide zayıflamaları Ağaç Oğlu ve Taş Oğlu'nun dikkatini çekmiş, nedeni sordularsa da bir cevap alamamışlar. Ancak At Oğlu'nun hanımı durumu anlatmış:

-“Güvercin donlarımız yakıldığından beri hergün dişi köpeğine binerek buraya gelen üç başlı nine boynumuza çuvaldız batırıp yarım çanak kanımızı içer, tabanımızdan çıkardığı yarım çanak kanın yarısını köpeğe içirir, yarısını da toprağa serper. Bu olanları birine anlattırsak bizi öldürecekmiş, o yüzden sustuk” demiş.

Bunu duyan At Oğlu Kardeş onun bir Mangus olduğunu anlamış. Üç kardeş onu öldürmeye karar vermişler; her biri bir kafasına ok atacaktı. Ertesi gün evde kalıp, kapının arkasında onun gelmesini beklemişler. Ancak Mangus'u daha önce görmeyen kardeşler bir metrelik dişleri, göz çukurundan fırlamış gözleri ile onu görünce donup kalmışlar. At Oğlu'nun attığı bir okla bir başı düşmüş, üç kızını alıp kaçmış, gök duman içinde gözden yitmiş. Kardeşler gök dumanın olduğu tarafa doğru yürümüşler ve aniden karşlarına bir mağara çıkmış. At Oğlu içeri girmek istese de ağabeyleri karşı çıkmışlar. O zaman uzun bir urganla kendisini aşağı indirmelerini istemiş. Aşağı inince orada hayvan sürüleri olan büyük bir yayla görmüş. Az yürüdükten sonra karşılaştığı bir koyun çobanına üç kızını görüp görmediğini sormuş. O da hanları olan Mangus'un getirdiği kızları ve avluda ağır işte çalışmakta olduklarını anlatmış. Sohbet ederlerken çobanın üzerindeki kirlilik ve eski olduğunu farkeden At Oğlu onu kaşımaya teklif etmiş. Buna pek sevinen çoban dikkatli olmasını, bunun aynı zamanda postu olduğunu söylemiş. Kaşırken bir anda derisini sıkınca çobandan geriye sadece postu kalmış ve At Oğlu Kardeş bunu üzerine geçirip, koyun sürüsünü eve götürmek üzere yola çıkmış. Ancak koyunları nasıl güdeceğini bilememiş, zaman ilerlemiş. Akşam olmuş, Mangus meraklanmış söylemeye başlamış. Çobana yemek vermelerini söylemiş, karnı doyunca da sürüyü ağıla sokar diye düşünmüş. Çoban yemek yerken kızlar onu tanımışlar. Ona Mangus'u yenmek için kılıcını ele geçirmesi gerektiğini, bunun için de onun gıdası olan koç ve alaca boğa eti yemesini söylemişler. Akşam olunca da onu bir küpe saklamışlar. Ardından Mangus'un kıymetli oğlunu çuvaldız batırıp uyandırmış ve ağlatmışlar. Durumu merak edince de oğlunun aç olduğunu ve koç eti istediğini söylemişler. Mangus buna hemen razı olmuş, koçu kesip pişirmiş ve çoğunu At Oğlu'na, azını Mangus'un kıymetli oğluna yedirmişler. At Oğlu Kardeş kılıcı kaldırmayı denese de becerememiş. Bunun üzerine kızlar aynı şekilde Mangus'u boğa kestirmeye razı edip, ona yedirmişler. Artık kılıcı kaldırıp sallayabiliyormuş, tek gereken Mangus'la savaşıma fırsatıymış. Bir öğlen o uyurken kılıcı ona sallamış, ama Mangus bir türlü ölmemiş. At

Oğlu'nun elindeki kılıç kendine aitmiş, yani canı da onun elindeymiş. Çocuğa “*Beni yenmek istiyorsan önce koltuk altı tüyümü yolmalısın*” demiş ama alt edilip ölünce bir yığın kül olmuş sonra da bir sürü sinek olup uçarak gitmiş. Mağaranın içindekiler at Oğlu'nunmuş, kardeşlerine hepsini yukarıya çekmelerini söylemiş. En son onu çekerlerken vazgeçip ipi koparmışlar. At Oğlu Kardeş mağarada yalnız yaşamaya başlamış. Bir gün tepesinde güneye uçan yaban kazlarını görmüş ve onlara ceketini salayıp, imdat etmiş. Çatal biçimi dizilip giden kazlardan biri yanına konup derdini sormuş. Başına gelenleri duyunca da bir şartla onu kurtarabileceğini söylemiş. Her yüz kilometrede bir kuş yemesi gerekiyormuş, eğer ona yüz tane kuş vurursa onu kurtaracaktı. At Oğlu bunu seve seve yapacağını söylemiş. On günde yüz kuş vurmuş, kaz da onu sırtına alıp uçmaya başlamış, yüz kilometre olunca ağızına bir kuş atıyormuş. Mağaranın kapısına yüz kilometre kaldığında son kuşu yemiş olan At Oğlu kendi bileğinden kestiği eti kaza vermiş ve böylece oradan kurtulmuş. Dışarıda çocuğun bileğinden akan kanı gören kız nedenini anlayınca derhal eti kusup çıkarmış ve yerine yapıştırmış. Bundan sonra her insan bileğindeki yuvarlak ve yumuşak et meydana gelmiş. At Oğlu bunun ardından kardeşlerini aramaya gitmiş ve onlarla bilek güreşini yapmış ve ikisini de yenmiş. Böylece herşey onun olmuş. Üç kız ve At Oğlu birlikte yaşamışlar, herkes de onun aklını övmüş (İnayet, 2010, ss. 192-197).

3.5.8.5. Başkurt “İnsanın Tarpanı” Efsanesi

“Eskiden burada insanoğlu yokmuş. Sürü sürü vahşî atların ataları, yığın yığın vahşî geyik ve canlı gezermiş. Bir adam çıkagelmiş ve vahşî atları yakalamaya çalışmış. Hayvanlar buna baş eğmemiş, bu tarafa kaçmışlar. O adam hayvanın arkasına takılıp Tuk boyuna gelip çıkmış. Berestav'a gelince hayvanı kaybetmiş. Bu şaşırıp kalmış. Nereye gideceğini bilmeden gezerken bir de görür ki bir tay dolaşiyor. Bu tayı tutar, binip kamçıyla vurur. O zaman tay güzel bir kıza döner. Kız “Ağabeyi bana vurma, ben senin kaderinim” demiş. Bu tay insanın ilk atasıymış. O zaman bunlar Tuk boyuna yurt kurup yaşamaya başlamışlar. Baştay kabilesi işte ondan çoğalmış” (Atnur, 2002, ss. 424-425).

3.5.8.6. Başkurt “Baştay Soyı” Efsanesi

“Eskiden burada insanlardan iz bile yokmuş. Tarpan sürüleri yayırlarmış. Yeryüzündeki korkusuz kuşlar gibi koşarlarmış. Bir gün bu yerlere bir insanoğlu gelmiş ve tarpanları yakalamaya başlamış. Onlar insanoğlunun hâkimiyetine karşı çıkıp henüz ayak basılmamış yerlere gitmişler. Bu insanoğlu, onların peşinden giderek Tuk nehrinin kıyısına gelmiş. Beres dağına kadar ulaşınca atların izini kaybetmiş. Kaybolmuş, ne yapacağını ve nereye gideceğini bilememiş. Bir de bakmış ki yakınlarda bir tay geziniyor. Tayı yakalayıp üstüne

binmiş ve kamçıyla sağrısına hızlıca vurmuş. O zaman tay güzel bir kıza dönmüş. “Vurma bana ağabey, ben senin kaderinim” demiş. Meğerse bu tay insan soyundanmış. Tuk nehrinin kıyısında bir kulübe kurup orada yaşamaya başlamışlar. Baştay soyu onlardan gelmektedir (baş-tay)” (Atnur, 2002, s. 553).

3.6. YEL CADISI – YEL BEGEN – YEL BÜKEN VE YEL MOTİFİ

3.6.1. Macarlarda Yel ve Yel Büken

Macarcada yel, rüzgâr manasına gelen *szél* kelimesi ile hava, ruh, varlık, maneviyat, nefes, can kelimeleri birbirleriyle bağlantılıdır. Bu kelime aynı zamanda yaşamı, üremeyi, hızı, öfke, delişmenlik gibi insani özellikleri de anlatır. Mitoslarda yer alan *yel* insanüstü varlıklarla özdeşleştirilir; uğuldayan fırtına kötü ruhları, şeytanı ifade eder. Bir inanişâ göre üç şeytandan biri burgaç, diğeri uçan gök taşı, üçüncüsü de uğuldayan fırtınadır. Öfkeli ejderha uçarken bora çıkarır, dört nala giden *tátos ló* (şaman at) da havada rüzgârdan bile daha hızlı bir şekilde yol alır. Macar inanişânda yer alan *szélanya* (Yel Ana) dünyanın ucundaki bir mağaradaki veya bir dağdaki evini korur, bir oğlu insan eti yiyen bir devdir, insan kokusunu uzaklardan alır. Erdel'deki *öldöklő* (insanları kırıp geçiren, öldürücü veya çok öfkeli anlamında) çok geniş etkili bir rüzgâra verilen addır. Poson ve Nyitra sınırındaki Nádas yakınındaki vadide anlatılan efsaneye göre duvarları, kuleleri ve çatısı kayalardan olan *rüzgârın kalesi* nde oradan geçen yolcuların karşısına çıkan ve rüzgârları tutan, herşeye hakim bir *dağ ruhu* vardır. Mazarna mağarasıyla ilişkilendirilen benzer bir Macar halk inancına göre de *rüzgârın evi* olan bu mağarada *Yel Ana* oturur. Öncelikle şeytan, sonra da periler ve cadılar rüzgarla bağlantılı görülür. Zólyom ile Liptó arasındaki dağın zirvesi *Şeytan Tepesi* adını taşır. Batı Romanya'daki Majlat'taki bir inanişâ göre de dört küheylanın çektiği havada giden araba ile kralın kızını kendine eş olarak kaçırın rüzgârın, kırbacını şaklatıp bulutlarda yol aldığı ve gök gürlemesi de bu arabanın tekerleklerinden çıkan çatırtıdır (Ipolyi, 1854, ss. 213-217).

Masallarda *Mavi Dağlar* ormanında yaşayan, dünya ağacının dalları arasında oturan mavi giysiler giymiş yaşlı bir kadın olan *Yel ana* sayısız kapısı olan mavi bir evin önünde durur, oğulları olan rüzgârların girmesini bekler. İçlerinde en sevdiği eve en geç dönen *akşam rüzgârı*dır. Bu efsane bazı değişikliklerle masallarda da görülür. Bazen *Yel*

ananın evine davetsiz gelen bir de *rüzgâr bacanak* (szélsógor) vardır; bu dev, zorba ve insan yiyen bir varlıktır, insan etinin kokusunu ta uzaklardan alır. Bir başka masalda da Güneş, Ay ve Rüzgâr aynı kralın üç kızını kaçııp kendilerine eş olarak alırlar (Kandra, 1897, ss. 86-88). Havada meydana gelen değişikliklerden sorumlu tutulan yedi-, dokuz-, on iki başlı ejderhaya da Macar masallarında sık rastlanır. Kelimenin kökü Eski Türkçe'den Macarcaya geçmiştir ve bu ejderha Avrupa masallarında Macarlara özgüdür. (Fogarasi, 1993, Giriş Bölümü). Bütünselliği temsil eden on iki sayısı *Kelemen'in Karısı* baladında olduğu gibi Doğu Avrupa balad ve masallarında korunmuştur. Yaygın inanca göre bu ejderha ya da yılanların en güçlü olanı on iki başlıdır (Obrusánszky, 2008, s. 102). Rüzgâr ile ilgili anlayışa göre rüzgârı şeytanın estirdiğidir. Buna göre yel değirmenini yapan da şeytandır (Kandra, 1897, s. 40). Şeytan, ejderha, orman ruhu, perilerin, cadıların su ve yer bağlantısı hep vardır, adlandırmalarda kral, kraliçe, ana, ata olarak geçen bu ruhlarla ilgili inançlar efsane ve masalarda bazen ad bazen de yer değiştirerek yaşatılmışlar, bâtıl inançlarda korunmuşlardır.

Teophilaktos'a göre Türkler (Macarlar) havaya da hürmet gösterirlerdi. Rüzgâr da ona verilen insanüstü özelliklere sahip kişileştirme ile aldığı yeni anlamları Macarcanın en eski zamanlarından beri aynen korumuştur. Hava ve rüzgârın olağanüstülükleri onlara tanrısal varlıklar olarak bakılmasına ve ikâmetlerinin de gökte düşünülmesine yol açmıştır; ancak bu ruhlar taşıdıkları özelliklere ya da yaptıkları etkiye göre iyi ya da kötü olabilir. Rüzgârın sebebi gökteki perilerin kavgasıdır, hortumda ise gökteki cadılar dans ederler. Söylencelerde ateş, su, yer, *Yel analar*, Güneş, Ay, *Yel görümceler*, kardeş ve çocuk bağlantıları ile karşımıza çıkarlar. Efsane kahramanı sayısız dağları ve vadileri aşar, yüz günlük yol gidip yolun sonunda kayalıklar ve dereler tarafından kapanmış bir vadide bin yıllık meşe ağaçları arasındaki kayalık mağaraya gelir. Mağaradan gelmekte olan vınlı ve tıslamaları duyar. İçeride oturmakta olan *Yel Ana* kızgın öfkeli hiddetli iğrenç tiksindirici , çok büyük bir cüsseye sahip bir kadındır; darmadağınık kar yağmış saçları, sayısız kıvrımları olan ve her kıpırdanışında çingirdayan ve hışırdayan bir eteği vardır, sesi bir kavala benzer, gelenlere saldırıp tehditler savurur, üflediği rüzgârlarla kafasını, sırtını ikiye ayırır ve geri döndürür ve insan kokusunu alan rüzgâr oğlu da annesine yakaladıklarını kıştırması için yardım eder... Bütün bu anlatılardaki inançlar havayla ilgili güçlere sahip büyücü, falcı ve pagan din adamlarına mal edilmiş; yaptıkları uygulama ve büyülerle yağmuru, bereketi getirebileceklerine, gemileri için

elverişli rüzgârları gönderebileceklerine inanılmıştır. Pesti Napló gazetesinde 1851 yılında çıkan bir yazıda köylü kadınların un ve tuzdan oluşan karışımları hiddetle esip savuran fırtınayı yatıştırabilmek için saçtıkları ve yaşlı bir kadının un torbasını penceresinden rüzgâra silkelerken söylediği sözleri yazar: “*Yatış ey sevgili rüzgâr, al götür bu evlâdını!*” Ayrıca taşrada demir kaşıkla rüzgârı dürtmek ya da keskin bıçakla kesmek hakkında inanç ve sözler vardır (Diószegei,1978, ss. 197- 203).

Macar halk inanışında Yel Ana, Yel Oğlan, Yel Kralı gibi adlar verilen yel, yüce bir dağda (ya da dünyanın sonunda gökyüzünde) bulunan bir kovuktan (delikten) eser. Bazı taşra bölgelerinde rastlanan inanca göre de yaşlı bir büyücü ölünce kuvvetli bir rüzgâr eser. Rüzgâra sövmek hoş karşılanmaz; onun öç alacağına inanılır. Yelle ilgili çeşitli efsanelerden biri de şöyledir: “Eğer bir Alman bir kovuk önünde durursa rüzgâr çıkar, çünkü pantolonu dardır. Ama bir Macar aynı yerde durunca bol çakşırı (don) rüzgârın kovuktan çıkmasına engel olur.” Tuna ötesinde, Transdanubya’daki bir inanca göre kovukta oturan yaşlı kadın (veya kör kız) bir şey için oradan çıkıp gider ve dönüşte yolunu bulamaz. Bu yüzden de rüzgâr olur. Başka birinde de rüzgârın oturduğu kovuğu bekleyen dev, şapkasıyla onu örter. Eğer şapkasını kaldırır da yel eser. Yelin mağaradan çıkmasıyla ilgili inanışların ilki yukarıdaki paragrafta beş oğluyula oturan Yel Ana’dır. Onun estirdiği rüzgârlar: *Atadan, Anadan esen yel, züğürt yeli, tilki yeli, kâhinin (kam, büyücü) yeli*. Yel Ana bunların hepsini ayrı çuvalda tutar, bir büyücünün düğünü varsa o zaman bunları çuvalın ağzını gevşetip, bırakır. Mağaranın dışına çıktıklarında bu yellerin üstlerinde hiçbir hâkimiyet kurulamaz. Başka bir inanca göre de rüzgârı üfleyen bir dev vardır; ne zaman serbest olsa dünyaya püflemek ister ancak diğer devler onu kayalıkların arasına kapatırlar, şimdi de bir tek oradan üfler. Başka bir inanca göre de yel fiçidan eser. Bu fiçıyı ihtiyar bir adam (Aziz Péter) bekler. Eğer başından ayrılırsa da “piçleri” fiçının tıkcacını çekip açarlar, bazen de kendisi kaybeder, elinden düşürür (MNL 1978-1982, Szél). Macarcada yelle ilgili bazı deyimler de bu inançların izlerini taşır: “*tudja, honnan fúj a szél*” sözü rüzgârın nereden estiğini biliyor yani bu işin kimin başının altından çıktığını biliyor manasındadır (M-T Sözlük, 2002, s. 290).

Kozmogonik olguları, doğa olaylarını açıklamak için yaratılış mitlerinde yer alan takımyıldızlar, güneş tutulması, rüzgârın şairane bir tarzda kişileştirilmeleri veya oluşumlarının açıklamasını inanışlarda görmek mümkündür. Başka halklar gibi

Macarların da iklimle ve doğa ile ilgili olguları kişileştirme ikdamları vardır. Deyimlerde korunan eski inanışlarla bağlantılı inanışlarda hava durumu iblisine (kötü ruh) dair olguların tesbiti vardır ancak tam olarak doğrulanamaz. *Yel Ana*'ya dair köken mitleri, kasırgada beliren *Yaşlı Girdap* bu kişileştirmelerin örnekleridir. Halkbilimci L. Mándoki, anlamı “*hava çok soğuk*” olan “*Dışarıda çok kişi var*” (Dışarıdakiler sayıca çoklar) deyiminde soğüğün kişileştirilmesi (kış soğüğünün eve girmesinden bahsederken) üzerine çalışmış; bunu Türk ve Fin Ugor deyimlerinin paralelliklerinin yurt tutuş öncesi devirdeki doğaya ait kötü ruhların (iblislerin) ve deyimlerde, sözlerde korunmuş olan izleri olarak addeder. Araştırmacılar Macarlara akraba halklardan Çeremiş ve Eszt halkının mitolojisinde “*Soğuk Ana ve çocukları*”nı bulmuşlardır. Çuvaşlarda soğüğün kişileştirildiğini yazan Mészáros, Çuvaşların tabiat demonlarını kitabında anlatmıştır: Çok soğuk havalarda evlerin kirişleri çat-pat ederken, ormandaki ağaçlar çatırdarken “*Soğüğün oğlu kapıyı vuruyor*” derler. Bunlar sayıca çoktur ve muziptirler; dışarıda gezenlerin “*kulağını çekerler*” denir. Gy. Ortutay’ın sözleri de aslında bu durumun en iyi açıklamasıdır: “*İnanışlar köylülerinin yaşamının en zorlukla anlaşılan kısmıdır*” (Mándoki, 1967, ss. 75-78).

Doğayla ilgili bu mitik kişilerin yüzlerce yıllık veya bin yıllık geleneklerin koruyucusu oldukları, bir halkın diğerinden ödünçleyerek kendi inanışlarına veya inanç düzenine uyarlayarak bunları içselleştirdiği anlaşılmaktadır. Erdel’de Gyimesi Çangolarının halk inançlarında da rüzgâr çıkartan “*yabani kız*” lar vardır. Daha önce bahsi geçen ejderha da Macar halk inanışlarında iklimle ilgili kötü şeyler yapabilen kötü ruhtur (MN , VII, Természetfeletti lények).

3.6.2. Türklerde Yel ve Yel Begen

“Yel Büke” ejderha için söylenen en eski söz olup büyük yılan demektir. Yedi başlı Yel-Büke, Yabaku’ların en büyüğü ve yiğitlere de denir. Dev manasında söylenen “yelbegen” de kökenini buradan alır. Ejderha Türklere çok eski çağlarda Çin’den gelen bir motiftir (Ögel,1995, s. 567).

Türkçede rüzgâr manasına gelen “yel” sözü ayrıca hava, gök gürlemesi, yıldırım (hız) ve kötü ruh ve cinler için de kullanılır (Ögel, 1995, s. 305). DLT’de *yel* kelimesi hem esinti hem de cin manasına gelir (Erdi, 2005, s. 681). *Yelmek* fiili de Macarca karşılığı olan *szálad* fiiliyle aynı manaya gelir: acele etmek. Şaman, cadı manasına gelen

varazsló ise aynı zamanda *esőcsinaló* (yağmur yapan) demektir (Magyar Szókincstár, 2011, s. 890). Ögel'e göre Yelbegen'in yel ile bir ilgisi olmalıdır. Türk mitolojisinde kara kuzeyin yani kötülüğün geldiği yerdir, kara yel “ölüm getiren, her şeyi kurutan, bütün dünyayı varlıksız bırakan” yeldir. Türk dünyasının tamamında yel, cinler ile beraber düşünülmüştür. Yelle ruhların geldiğine de inanılır: *Kuisan Hatun'un kardeşi Kara – Yiğit* : -“İlden gelen iklim! Yelden gelen yedilim!...” der. *Bu bir baksı duası gibidir* (Ögel, 1995, ss. 305-313).

Dış etkilerden uzak sayılabilecek Altay Türklerinin masallarında dev için “*yelbegen*” sözü kullanılır. Radloff'a göre “*insan biçiminde, insan yiyen, çok büyük, üç, yedi veya on iki başlı, siyah ve sarı renklidir.*” Kuzey Türklerinin destanlarında bu deve “*Celbegen*”, “*Yel-Moos*”, “*Kara-Moos*” da denilir (Ögel, 1995, s. 561). Macar masallarında görülen devin yada ejderhanın karısı ile evlenme Türk destan ve masallarında da görülür: “*3 dev, 3 kardeşin, 3 sürüsünü alarak kaçırmıyorlar. 3 kardeş de devleri öldürüp, karılarını alıp evleniyorlar...*”. Bir diğerinde “*Kadış Mergen adlı bir yiğid de, devi öldürüp karısı ile evleniyor...*”. B. Ögel, bu örnekler bakılırsa dev ve insan arasındaki ayrılığın onun kötü ruh olmasından kaynaklandığını yazmaktadır. Ön Asya Türk kavimlerinde bazı devlerin ortak olduğu ancak hem “demon” denilen kötü ruh ve şeytanların hem de devlerin çeşitli donlara girebildiği görülür. Bu yüzden yer altına ait kötü bir ruh olarak bilinen Yel Moğus veya Yel Moos'un dev olduğu düşünülse de Türk destanlarındaki devlerin şeytan ile karıştırıldığını yazan Ögel'e göre kötü ruhlar ve yer altı ruhları dev düşünülse de her türlü dona girebilen ruhlar oldukları için isterlerse insan boyunda ya da küçük de olabilirlerdi. 3-7-9-12 başlı olarak destan ve masallarda yer alan devler “*çoğu zaman uzun boylu (bazen 40 arşın) bir yiğit ve alp gibi*” anlatılırlar: “*Demir-Yelbegen karagay (Karaçam) boylu, kara atlı ve çokmarlı idi*” (Ögel, 1995, ss. 561-564).

“*İki Moos*” adlı devler Altay Türklerinin mitolojisinde önemli bir motiftir. Altaylıların masallarında bu devler anlatılırken genellikle: “*Ak bulutun altında, mavi bulutun üstünde, İki Moos buz dağında*” tekerlemesi söylenir. “*Ak bulutlar*” yükseklerde dolaşır ve kar yağdırırlar, “*Mavi bulutlar*” ise yaz ve baharın sıcak ve yağmura sebep olan bulutlarıdır. Türk mitolojisinin önemli bir motifi olan *Buz Dağı* hakkındaki Altay masalında bu dağa kaçıp saklanan devler: “*Buz dağı, kuzeyin sonsuzluklarında yükselen, büyük bir dağdı. Dondurucu soğuk ve rüzgârların, bitip tükenmez hazinesi de, buz*

dağından başka bir şey değildi. Kötü ruhlar ve en korkunç devler hep bu dağda otururdu” diye anlatılır (Ögel, 1995, s. 306).

Altay Türklerinde *Elbegen* denilen bu (Türker, 2011, ss. 172-176). Yine Altaylıların *yalpağan*'ı gökte yaşayan yedi başlı bir kötülük tanrısıdır. Onun yıldızlardan yiyip parçalarını yeryüzüne tükürdüğü olur, ayrıca Ay'ı zaman zaman yese bile Ülgen ondan geri alır (Uraz, 1994, s. 44). Radloff'ta "*Jelbegen = Çelbegen*" kelimesinin karşılığı: 3, 7, 12 başlı olabilen ve insan görünümünde, insan yiyen bir canavardır. Anlatıldığına göre rengi kara ya da sarı olabilir (Radloff, 1999, s. 30). Altay "*Ak Han ve Altın Taycı*" masalında; çocuk babasının atını çalan "*Sarı başlı yelbegen*" le yani yedi başlı devle savaşmaya gider. Ancak bu masalda ona böyle denmesi Ögel'e göre Çin etkisinden kaynaklanır (Ögel, 2010, s. 317).

Er Töştük destanında "*Sihirbaz Kirli Kara Kız*" ın isteği üzerine, ona bağlı bir kötü ruh olan Yel Moğus, kahramanın babasını öldürmeye çalışır (Ögel, 1995, s. 565). Radloff'un derlemiş Tümen ve Jalutrovski Tatarlarından derlemiş olduğu "*Timirgendik*" masalında Jilbigen'le güreşmeye giden en küçük oğul anlatılır. Burada yaşlı olan bir Jilbigen de kolu, bacağı olmayan kahramanı yutup, kollu bacaklı kusar (Radloff, 2000, ss. 323-328).

Dede Korkut'ta ejderha göğün en yükseklerindeki evrendir, "*gökyüzünde bulunan bir varlık*" olarak görülür. Ögel'e göre ejderha çok eski zamanlarda Çin'den alınmış bir motiftir (Ögel, 1995, s. 567).

Macarca "*sárkány*" kelimesi ejder, canavar, evren, kağıt uçurtma, tetik-horoz ve cadı, aceze, cadaloz (Magyar Szókinestár, 2011, s. 753) manasına gelir. Bu manalar Türkçedeki manaları ile bire bir örtüşmektedir. A. İnan, "*İt başlı ulus efsanesi*" adlı makalesinde Carpini'nin 13. yüzyılda kaydettiği bu efsanenin Çin kaynaklarındaki ve Yunan edebiyatındaki mevcudiyetinden bahsetmiş ve bahsi geçen bu kavmin İskit kökenli olabileceğini Arrian'ın Büyük İskender'in seferlerine dair kayıtlarına dayanarak belirtmiştir. Arrian *Anabazis* adlı eserinde savaşçı İskitleri şöyle betimler:

"İskitlerin savaş belgeleri ejderdir ki muayyen uzunluktaki sınıklar üzerinde dalgalanır... Atlar rahat durdukları zaman türlü renkteki paçavraların aşağıya sarkık buldukları görülür. Harekete geldikleri zaman rüzgârın esmesiyle ejderlere çok benzerler. Süratli hareket ettiklerinde ıslık sesi çıkarırlar... Bunlar yalnız keyif veya düşmanları korkutmak için değil, fakat askerlerin birbirlerine saldırmamalarını da temin içindir."

Arrian İskitlerin “*beçkem*” inin “*ejder*”e benzediğini kaydetmiştir. Türklerdeki “*beçkem*” de ipek kumaş ve dağ sığırı kuyruğundan yapıldığına göre uzak mesafeden bakıldığında “*yılan-ejder*” gibi görünecektir. Kâşgarlı “*beçkem*”in savaşıların ayırt edilmesi için yapıldığını ve Oğuzların buna “*berçem*” dediklerini yazar (Erdi, 2005, s. 179). Ayrıca Altay kamlarının kötü ruhlarla savaşmaları için giysilerine uzun ip ve paçavralarla yapılan “*ejder-yılan*” lardan da bahsetmiş, ancak bununla bağlantı iddiasında bulunmamıştır (İnan, 1998, ss. 217-219). Eberhard, H’yunğ-nuların din şehrinin adı “Ejder şehri” yani “yatan ejderin beldesi” olmasının bir ejderha kültüne işaret ettiği fikrindedir. Buna sebep olarak da “devri günlerinin kült’ü inkişâf etmiş bir takvim sistemine işaret etmesi” ni gösterir (Eberhard, 1996, s. 77). Yukarıda görüldüğü gibi Ögel bu motifin Çin’den geldiğini yazar ancak On İki Hayvanlı Türk takvimi, ejderha kültüne dair bilgiler ejderhanın Türklerde de çok eski zamanlardan beri var olduğuna işaret etmektedir.

Yelbegen ve ejderha arasındaki paralelliklerin dışında yedi başlı kocakarı denen yelbükenin cadıya benzetilmesiyle iki maddede ele alınan bu motif cadı-yelbegen-ejderha-yaşlı kadın olarak karışık bir şekilde görülse de kötü ruhlar arasındadır. Yeraltına giden yarığın dibinde durmasının sebebi beş çocuğunun yerin altında yaşaması ve onları koruma isteğidir. Kâhinlik vasfına da sahip olan bu kocakarının yedi çocuğu da devdir, bunların ikisi su başında yaşar. Yedi başı, yedi türlü saç ve bakır tırnakları vardır. Yer ve yar altını bölen, iki kozmik bölgenin sınırı olarak gözüken ve bir nevi eşik iyesi olan *Yedi Başlı Kocakarı*, yer altı dünyasına inerken önemli bir engeldir. Macar masallarında yer yarığını kapatan Yaşlı Ana, Kırgız arkaik destanı Boston’da şöyle anlatılır:

"Yer yarığını dikmesi / Devler yoldan geçtiğinde / Atın toynağının tozağı uçtuğunda / Yarığa onlar düşer diye, / Yeraltındaki çocukların, / Başına tozak değer diye, / Ahmak olup kalır diye / Alplar yürük at koşturduğunda, / Toynaktan tozak uçtuğunda, / Yarığa onlar girer diye, / Çocukların başına değer diye, / Yarığı kocakarı diker" (Türkan, 2012, ss. 133-143).

Aşağıda 9. örnekte verilen Er Töştük destanında Celmoğuz’un ciğer donuna girip kahramanın babasına saldırması bu varlığın al ruhu ile örtüşen yanıdır, Coodarbeşim destanında da ondan “Tek gözlü Celmoğuz” diye bahsedilmesi ve kahramanın onu gözünden vurması kötü ruhlar ile tek gözlülük arasındaki bağlantıyı gösterir (Türkan, 2012, ss. 143-144).

Er Töştük destanında Celmoğuz'a benzer bir demonik varlık daha vardır; o da kötülüğün temsilcisidir ancak doğa olaylarına yön verebilme yetisi vardır (Türkan, 2012, s. 145).

Altay mitolojisinde yıldızlar “*göğe açılan bir delik*” olarak düşünülürdü. Özellikle Ülker yıldızının soğuk hava ve rüzgârlara sebep olduğuna inanılır ve bu yıldızların açtığı delikleri kapamak için göğe çıkan yiğitler olurdu. İnsan veya hayvan şekline giren hortumlar için Yakut Türkleri: “*Hortumun içinde bir ruh var*” derlerdi. Dönmek fiilinden türeyen “Hollotuk iççita” adı verilen bu ruh, Yakut mitolojisindeki *Üç Kara Holloruk - Kasırğa* yiğitlere de ad olmuştur. Anadolu’da kasırğa ve hortuma “*buruk*” denir ve bu da eski Türkçede döndürmek, çevirmek demektir. Kırgızlar da kar kasırğası için *burganak* sözünü kullanırlar. Türk mitolojisinde rüzgârın bir cin – hastalık hatta ölüm getiren manası vardı. Eski Türkler “*Er yelpindi*” derken cinler çarptı, hastalandı demek isterlerdi. “*Oğlanıg yel kaptı*” sözü ise oğlana nazar değdi, cin dokundu, böylece kötü ruhların emrine girdi manasındaydı. *Yalnız kötü ruhlar çocuklara değil, çocuklar da kötü ruhlara kapılırlardı*. Ögel, bu sözlerin kızlar için hiç kullanılmadığına dikkati çeker. “*anınıg yeri küçlüg*” (*O bölgenin rüzgârları kuvvetlidir*) derken ise “*o yer veya kimsenin cin ve ruhlarının güçlü*” olduğu da anlatılır, kastedilen yer kutsal bir yer de olabilir. Anadolu’da vücuda musallat olan ağrı ve sızılara *yel* denir. Ahmed Vefik Paşa’ya göre vücudumuza giren kötü ruhlar, verdikleri ağrı ve sızılarla hastalıklarımızı oluştururlardı. Eski şaman ve tabiplerin görevi de bu kötü ruhları hastanın vücudundan uzaklaştırmaktı (Ögel, 1995, s. 309).

Saha büyü masallarında tabiat olayları kimi zaman *Halarık* (Kasırğa) adlı bir kişiyle özdeşleştirilir. Masalda onun bir *abası* olduğu belirtilmez ancak verdiği büyülu objeler bunu düşündürür. A.E. Kulakovsky’nin de *Holoruk* (Kasırğa) adını verdiği abası, şamanlar gibi genellikle şiddetli kasırğa şeklinde yolculuk eder (Duranlı, 2010, s. 129).

Başkurt Türklerinde hastalık taşıyan kötü ruha “*yelpevü*” ve “*zölpekay*” denir. *Güneş battığı sırada ılık bir rüzgâr veya yağmur şeklinde insana değen, biçimi olmayan bir varlık şeklinde tanımlanmaktadır*. Bu kelimeler *yel / zel* kökenlidir ve “*yelpik*” kelimesi de *hastalık ruhu* demektir (Hisametdinova, 2014, s. 36).

Çuvaş Ulıp Destanı’nda Ulu Tanrı, Yer Ana, ateş, su tanrılarının dışında *Yel Tanrısı*’ndan da bahsedilir: “*Yel Tanrısı o zaman / Dudakları söyler hemen / Yedi renkli*

dudaktan / Yedi renkli yel çıkar. / Ahplart gürler yel gürler, / Yel boranı güç alır.” Aşmarin de Çuvaşlardaki rüzgâr annesi, rüzgâr babasından bahsetmiştir (Bayram, 2012, s. 168).

Çuvaşların halk inanışında kötü ruhlardan biri olan *Vupkın* girdap, uçurum ve açgözlü manalarını taşır. Karada, suda rüzgâr olup insana saldırır ve okluna yerleşir. Onun verdiği hastalığı bir tek büyücüler iyi edebilir. Çuvaşlar onun Tanrısına, babasına ve annesine kurban sunup, dua ederler (Bayram, 2008, ss. 51-52).

Gagauzlarda rüzgârın yerden geldiğine inanılır. Şiddetle esen rüzgârın da felaket haberi getirdiği düşünülür. Şeytanın hizmet eden bir varlık olan kasırgaya ise *vetruşka* denir. Vetrüşkayla birlikte şeytan da uçar ve içine düşen kimse de hastanır. Bu yüzden ondan kaçmak veya ürkütmek için: “*Verin bıçağı, verin! Keseyim ben bunu!*” diyerek bağırlır. Bunlardan başka, şeytanın yeryüzüne yolladığı kötü yellerden korunsunlar diye *Allah’ın yerin dört başına birer melek koyduğuna* dair bir inanç vardır (İusiumbeli, 2005, ss. 213-214).

Ejderhanın yaşadığı yer mağaradır. Hannâme’de “bir mağarada iki ejder olmaz” atasözü yazmaktadır (Ögel, 2010, s. 399). Macar inanışında da Yel-Ana mağarada yaşar.

Aşağıda verilen Yelbüken Kalamona masalında geçen canavarın “*çakşırındaki ip*” te saklı olan can konusu ile Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nin VI. cildinde geçen efsanedeki benzerlik dikkat çekicidir: Bitlis’te gösteri yapan Molla Mehmet adındaki bir adam gözünde fer kalmamış, canı az sonra çıkacak halde gözüken çelimsiz atıyla inanılmaz gösteriler yapar ve herkesi kendine hem güldürür hem de şaşırtır. İri yılan kamçısıyla onu fırtına gibi koşturur, sarp kayalıkları aştırır. Sonra oradakilerden biri Evliya Çelebi’ye kendine at vermeyen Han’a kızıp, külhanda yığılı kütüklerin başına giden Molla Mehmet’in bir tomruktan bu atı vücuda getirdiğine yanındaki üç adamıyla bizzat gördüğünü şöyle anlatır:

“Attan inip elindeki yılanı çakşırı içine koydu. Çömelerek yere oturdu. Bir anda yine çakşırından bir uçkur çıkarıp zayıf atın boğazına bağladı ve bir nara attı. O anda her taraf karardı. Anı gördüm ki, külhan meydanında bir dallı budaklı kütük göründü...” (Danışman, 1970, ss. 171-173).

“*Başka yerde saklı can*”ı veya “*dış can (ruh)*”u Türk masal ve destanlarında sıklıkla görmekteyiz. Er Töştük’te tıpkı Yelbüken Kalamona masalındaki gibi saklı canının yerini karısına söyler: Şeytan Çoin-Kulak kaçırıp aldığı Urum Hanı’nın kızı olan hanımı

Ak-Çenem'e "Al-Taiki adlı yerde, bir altın pınar, bu altın pınarda sarı bir balık ve balığın karnında gümüş bir sandık, gümüş sandığın içinde de kırk kuş vardır. Benim ruhum işte bu kırk kuşun ruhudur" der (Ögel, 2010, s. 325). *Üç Kulaktı Ay-Kara At* destanında, kahraman Kan-şıcılay mücadele ettiği şeytan yavrusunu bir türlü yenemez, sonunda düşmanın saklı canı kahramanın atı bulur:

"Altı yıl boyunca kapıştılar. / Yedi yıl boyunca güreştiler. / Üç kulaklı Ay Akara At baktı ki, / Şeytanın yavrusunun / Kızarıp akacak kanı yok, / Kıyılıp öldürülecek canı yok / Onun canı tek gözlü / Sur-kara attaymış. / Onu bilip, / Ay-Kara atla Yıldız benekli at / Tek gözlü/ Sur-kara atı / Canı almak için kovaladılar." (Kaba, 2011, ss. 164-165).

Erke Koo destanında ise Erke-Ceeren At'ın Erlik'in yeraltından gelen üç oğlanın atlarının ölmesi için Tanrı Ülgen'de üç yumurta içinde olan "can" larını alabilmek için çıktığı yolculuk anlatılır: "*Üç yumurtayı almak için / Erke-Ceeren iki kanadını yaydı. / İki kulağını açtı. / Dört toynağını yere tepti. / Uçup gitti. / Yer altının ağzına / Yetip geldi.*" (Kaba, 2011, ss. 161-162).

3.6.3. Macar Halk Edebiyatından Örnek

3.6.3.1. "Yelbüken Kalamona" Masalı (Szélkötő Kalamona)

Bir varmış, bir yokmuş, ülkenin birinde bir kral varmış. Öyle sıradan bir kral değilmiş, ama krallığının varisi olan bir prensi de yokmuş. Yakışıklı genç bir adammış, lâkin bir karısı yokmuş. Yalnızken artık belki de hiç evlenemeyeceğini düşünüyormuş. Böylece zaman geçip gitmiş. Bir gün kocakarılar etrafını sarmışlar ve birbirinden güzel kızları karşısında sıralamışlar. Ta ki evleninceye dek ona yalvarmışlar. Kötü de olmamış. Bir küçük kızları olunca çok sevinmiş. Aralarında bir anlaşmazlık olmadan mutlu mesut yaşamışlar. Sonraları bir oğulları da doğmuş. O zaman mutlulukları daha da artmış. Ama bu sevinç uzun sürmemiş. Çünkü Yelbüken Kalamona'nın dünyaya gelmekte olduğu haberi yayılmış. Kralların kızlarını istiyor, eğer vermezlerse de herkesin burnundan getirip, acı çektiriyormuş. Bunun kralların hanımlarını bile alıp götürdüğünü, ülkesine kaçırdığını işitmişler.

Bu Kalamona öyle cenabet bir yaratıktı ki kimseler onun hayvan mı insan mı olduğunu bilmezdi. Ağzını açıp esnediğinde içinde bir kömür arabası rahatça dönebilirdi. İşte böyle, onu gören herkesin ödü kopardı!

Kalamona fırtınalı bir gecede geldi ve kralın kapısını tıklattı. Ona kapıyı açmadılar. Bunun üzerine Kalamona yukarıdan, bacanın içine kafasını uzatarak aşağıdaki ocağın kapısını itti. Kralla da böyle konuştu. Neden orada olduğunu anlattı. Kral ona şöyle söyledi:

-“Benim satılık kızım yok.”¹⁴

¹⁴ Satılık kız (Mac. eladólány): Yurt kurma zamanında evlenmenin esas şekli kız satın alma idi. Yetişmiş kız manasındaki bu kelime sözlük manasıyla 'satılık kız' demektir. Macarcadaki gelin kelimesi de nişan için kız evine giden kürklerden gelir (Eckhart, 2010, ss. 13-14).

Kalamona bu sözlere öfkelenildi ve cevabını verdi:

-“Eğer satılık kızın yoksa, bunu senin burnundan fitil fitil getireceğim, ama bir sen değil bütün dünya bunun acısını çekecek, çünkü sen başkralsın! Göstereceğim sana, kızını bana verinceye dek yağmur yağmayacak. Buradan gidiyorum, üç rüzgârı bağlayacağım, yalnız kuzey rüzgârını bağlamayacağım, bırakacağım sizi bir kışın bir güzel buz kesin, açlıktan kırılın diye!”

Kalamona büyük bir öfkeyle bacaya geri çekildi ve oradan gitti.

Kral elbetteki bu tehditlere pek inanmamıştı ama çok geçmeden belâ başlarına geldi. Bu tam hasadı kaldırmadan önce oldu ve rüzgâr gerçekten de hiç esmedi. Buğday da boy atamadı. İnsanlar neden rüzgârın esmediğini bilemediler, keşke esse de buğday büyüseydi. Bir gün beklediler, iki gün beklediler, ama boşunaydı, buğdayın artık hiç sararacağı da yoktu. Aralarında konuşuyorlardı: yaşlılar boşuna endişelenmediler: “buğdayın büyümesi gerekiyor, üzerine hergün rüzgâr gelmeli”diyorlardı. Bir tek o değil, artık mısıra da çok rüzgâr gerekiyordu, çünkü artık koçanlanmış olurdu, ama ılık yağmurları getirecek rüzgâr yoktu.

Sadece kral bütün bu olanların sebebini, neden rüzgârın artık esmediğini biliyordu. Ancak kimseye söylemeye cesareti yoktu. Kızını Kalamona’ya vermediği sürece onu daha da zorlayacağından korkuyordu.

Artık sonbahar gelmişti, buğdaydan sonra mısırı da toplamak gerekmedi, sadece kurumuş saplarını kestiler, zaten bir koçan bile yetişmemişti. Toprak öyle susuz kalıp kurumuştu ki artık yeniden ekim yapamayacaklardı.

Kış geldi. Andraş’ın isim gününde toprak o kadar buz kesmişti ki, patatesin hepsi toprak çukurda dondu. Kuzey rüzgârı esiyordu, dayanılmaz bir soğuk oldu, öyle ki köpeklerin ürümleri bile bağırlarında kalmıştı. Kralın geçen yıldan kalma buğdayı ve mısırı vardı, o açlık çekmedi. Ama ülkesindeki halkın haline çok üzülmekteydi ve dünyanın onlara niye bu kadar dar olduğunu daha fazla gizleyemedi. Bunun için de rüzgârları bıraksın diye kızını eş olarak Kalamona’ya vereceğini bütün ülkeye duyurdu.

Kral kızı o kadar güzel bir kızdı ki, güneşe bile bakılabilir ona bakılamazdı. Hey, ne kadar çok kral oğlunun gerçekleşmesini dilediği bir rüyaydı, ama hiçbirisi de olayların ne kadar kötüye gittiğini bilmiyordu.

Kralın ülkesinde bir adam yaşardı, çok mert oğulları vardı. En küçük olanı ise istisnaydı, faydasından çok zararı olan, hiçbir işe yaramazın tekiydi. Çünkü daha çok bir şeyleri bozup, berbat ederdi. Bu yüzden de ona Kırandöken diyorlardı.

İşte bu Kırandöken bir sabah annesine krala gitmek üzere hazırlandığını, ondan biraz un isteyeceğini söyledi ve ekledi:

-“Anneciğim, ben de sizinle geleceğim, krala gidip rüzgarın bağımlı çözeceğimi söyleyeceğim.”

Annesi onu payladı, aklını mı kaybetmişti? Kırandöken vazgeçmedi. Böylece birlikte yola düştüler, az gittiler uz gittiler; kralın şehrine vardılar. Kralın nerede olduğunu sorup soruşturdular, ama kimseden bir cevap alamadılar. Bir yere varıncaya dek durmadılar. İçeri girdiler.

Annesi kralı selamladı. Kırandöken kadının arkasına saklanmıştı. Kadın krala neden orada olduklarını açıkladı. Bunun üzerine kral şunu söyledi:

-“Ah kızım, bu mümkün değil, o kadar çok kişi istedi ki. Eğer önceden gelmiş olsaydın belki sana da bir şeyler düşerdi.”

Kadın artık gideceği sırada, diğer odadan gelen bir ses duydu; bir çocuk yüksek sesle ağlıyordu. Krala onun ne sıkıntısı olduğunu sordu. Küçük kral oğlunun ne derdi olabilirdi?

-“Ah, bırakın onu iyi kalpli hanımefendi, böyle işte, gece-gündüz ağaca sıkışmış kurt gibi bağıyor, onunla ne yapacağız bilmiyoruz. Doktorlar da gelip baktılar ve durumunun iyi olmadığını söylediler.”

-“Gerçekten kötü durumda– dedi kadıncağız.-ben onu hemen iyi ederim.”

Bunları söyledikten sonra çocuğun yanına gitti. Kırandöken dışarıda kaldı.

Annesinin ardından kapı kapanınca, Kırandöken krala derhal rüzgarları çözmeye gideceğini, çünkü bunu kim başarırsa kralın küçük kızını alacağı haberini işittiğini söyledi. Kral Kırandöken’e şu cevabı verdi:

-“Hey, delikanlı, baltayı taşa çarptın.”

Kırandöken hiçbirşey söylemedi. O sırada annesi diğer odada banyo suyunu hazırladı ve çocuğu derhal yıkadı. Çocuğun artık sesi kesilmişti, süt gibi uyudu. Kralın hanımı buna çok sevindi, kral da büyük bir mutlulukla yanlarına geldi. Derhal üç araba dolusu mısır bulamacı, buğday hazırlandı. Kırandöken ve annesi öndeki arabaya binip tepesine oturdular ve neşeyle evlerine gittiler. Annesi Kırandöken’le yol boyunca ellerinde artık mısır bulamacı olduğunu ama domuzu nereden bulacakları üzerine düşünüp taşındılar.

-Bunun için endişelenme anneciğim- dedi Kırandöken-, bu da olur elbette!

Evlerine vardılar, erzaklarını indirip yerleştirdiler. Yük arabaları kralın şehrine geri gönderildi. Kırandöken uyudu, şafakta kalkıp avlanmaya ormana gitti. Şişman bir yaban domuzu bulmak iyi olurdu. Ormana gittiğinde bir ayıoğlan cırlayıp duruyordu: bırakıp gidemedi, çünkü oraya, kütüğün aşağısına bir kurt gibi sıkışmıştı. Kırandöken’i görünce ona kendini bırakması için dil döküp yalvardı, bundan pişman olmayacağını söyledi. Ayıya şöyle dedi:

-“Derhal öl, yoksa sana daha büyük bir kütük yaparım.”

-“Peki seni buraya hangi rüzgâr attı?”

Kırandöken anlattı.

-“O halde tam da zamanı, çünkü babam burada yaban domuzlarına göz kulak oluyor, beni serbest bıraktığını ona söylersem sana da üç ya da dört domuz yavrusu verir.”

Derhal altında yaşlı ayının oturduğu ağacın oraya gittiler. Çocuk ona olup biteni anlattı. İhtiyar ayının bir düdük çalmasıyla yaban domuzları ortaya çıktılar! Kırandöken’i gördüklerinde yeşilleri göğe doğru dikleşti.

-“Tamam, seç aralarından!” dedi ayı.

Kırandöken sararmış bir alıç dalını kesti, sonra da görebildiği kadarıyla çok da yaşlı olmayan üç domuzu seçti ve önüne katıp eve götürdü. Yolda bu kabileyi gören insanlar aralarında söylenmeye başladılar:

-“Bu Kırandöken delirmiştir belki, ne dersiniz?”

Kırandöken eve varınca, domuzları bir çalıdan yapılmış olan domuz ağılına kapattı. Ama ağabeyleri şöyle söylediler:

-“Eğer bunları ağıla kapatır ve beslersen, açlıktan ölecek olsalar bile biz onlara yiyecek bir şey vermeyiz.”

-“Demek ki size emanet edemeyeceğim, bu durumda asla et tutamayacaklar.”

Ağabeyleri domuzları yemleme zamanı gelene dek beklediler. Kırandöken’in bu vahşi hayvanları nasıl besleyeceğini görmek istiyorlardı. Çünkü o zamana dek ne bir sığır ne de bir domuz beslemişti. İşte böyle öğlene doğru Kırandöken küfeyi aldığı gibi domuz ağılıının önüne koydu, sonra kilere girdi, üç çuval koçan mısırı oradan çıkardı. Aşağıya yere, sepetin yanına koydu. Tahtayı açtı, iki yaban domuzu hemen ağızlarını açtılar. Kırandöken küfeyi mısır koçanlarıyla doldurdu, onu da bir domuzun önüne boşalttı. Diğerini de böyle doldurdu. Birini doyurmuşken, öteki ağızını açıyordu. İki çuval mısır koçanını yiyip bitirdiler. Üçüncü kalkmadı, gerçekten doymuş diye düşündü Kırandöken. Yine bir yemleme vakti gelmişti, ancak üçüncü daha hiç yerinden kalkmamıştı. Kırandöken onda belki de kurt dişi vardır diye düşündü. Domuzun gerçekten de kurt dişi var mı yok mu diye görebilmek için ağıla gizlendi, çömelip oturdu. Domuz ağızını açtığında konuşmaya başladı:

-“Ben domuz değilim, beni kendi halime bırak da dinleneyim, sonra sana yardım edeceğim, çünkü ben bir şaman atım. İlbahara doğru yeniden şaman at olacağım, bir busurganın bana verdiği ve başımdan defedemediğim bu lânet o zamana dek sürecek. Beni bu domuz sürüsünün içine o kovaladı”.

Kırandöken söylediğini yaptı, onu dinlemesi için rahat bıraktı. Diğer iki domuz artık öyle beslenip semirmişti ki, sanki etle ve pastırmayla beslenmiş gibiydiler. Gerçi bunda şaşırarak bir şey de yoktu; her durumda iki çuval mısır koçanını yiyip bitirmişlerdi. Sonra yeni yıl haftası geldi, Kırandöken ve ailesi iki besili domuzu kestiler. Domuz ağılını yıkmak yerle bir etmek gerekti, çünkü kapıdan geçemiyorlardı. İster inanın ister inanmayın sırtı üç metre, karnı bir metre kalınlıktaydı. Bahçeden arabayla çıkardılar. Tüm küfeler onların etiyle doluydu. Kırandöken kendi kendine düşündü; bu eti paylaşırsalar sayesinde bütün köy kurtulurdu ve onlara uzunca bir zaman yeterdi. Birinden iki sırt pastırması, diğerinin de tümü onlara kaldı.

İlbahar gelince, kış başında kendinin şaman bir at olduğunu söylemiş olan üçüncü domuz Kırandöken'e şöyle söyledi:

-“Yarına hazır ol, çünkü yarından sonra yola çıkıyoruz. Heybeni yüklen, herkese beni pazara götüreceğini söyle”.

Kırandöken onun dediği gibi yaptı. Annesine durumu anlattı; artık bu domuzun büyümesini istemediğini, öbür güne pazara götürüp satacağını söyledi. Annesi ona yol için külden pişmiş poğaçaya yaptı. Ertesi gün Kırandöken domuzla yola düştü. Domuzun ayağına bir kinnap bağladı, sepetçi söğüdünden bir değnekle Pazar yoluna sürdü. Köyün sonuna geldiklerinde, domuz yavrusu bir silkelendi ve şimdiye dek eşi benzeri görülmemiş bir şaman ata dönüşüverdi. Altınla bezenmiş bir semeri vardı. Kırandöken'e:

-“Semerin heybesinde altın süslemeleri olan bir kıyafet var, onu üzerine geçir de bir şeye benze!”

Kırandöken altın süslemeli kılığı giyince ispinoz kadar yakışıklı bir bahadır olmuştu. Şaman at ona sordu:

-“Sevgili sahibim, söyle benden ne istersin?”

Kırandöken cevapladı:

-“Şu bağlanmış rüzgârları çözmek isterdim.”

Şaman at biraz düşündü ve şöyle dedi:

-“Bu gerçekten de belâlı bir mesele, eğer mümkün olursa bu işi halledeceğiz. Bin sırtıma, başka hiçbirşeyle ilgilenme, sadece yola koyul!”

Şaman at bunları söyledikten sonra fırtına hızıyla dört nala gitmeye başladı. O kadar zamandır yoldalardı ki Kırandöken'in artık canı sıkıldı ve şamana sordu:

-“Daha ne kadar gideceğiz, çünkü alışık olmadığım bu semer beni vurdu.”

-“Köszali (Kayaipi) kralına gidiyoruz, rüzgârların bağlandığı yer nerededir, nasıl gidilir ben bilmem, nereye gitmemiz gerektiğini ona soracağız.”

Kırandöken eyerin üstünde durmadan kıpırdanıp duruyordu, o güzel kıyafeti de artık eskimişti. Bu şekilde üç gün daha yol aldılar. Sonra şaman at aniden durdu:

-“Geldik, şimdi aşağı inebilirsin. Bu tozu avuçla ve yaralarına merhem olarak sür, bir dakika içinde iyileşecek.”

Kırandöken onun dediği gibi yaptı. Sonra da etrafına bakındı. Öyle yüksek bir kayalığın tepesindekilere ki, göğe doğrulmak mümkün değildi. En yüksek kayalığın olduğu yerde büyük bir karakurbağası bacağıyla oturuyordu. Kocaman pençeleriyle tam üç yaşındaki bir danayı ikiye ayırarak parçaladı, çünkü akşam yemeğini yemek istiyordu. Şaman ona gitmek istedikleri yere giden yolu sordu. Rüzgârları ancak orada çözebileceklerdi.

-“Yolu ben söyleyebilirim, ancak oraya varır mısınız varmaz mısınız bilemiyorum, çünkü yol zaptedilmiş durumda.”

Yolda şeytanlar yarışacaklardı, çünkü şimdi kral seçimleri vardı. İçlerinde en iyi koşabileni kral olacaktı.

-“Bu dert değil, sen yeter ki söyle.”

Kayaipi (Köszali) kralı yolu söyledi.

Şaman at yola çıktı, Kırandöken de artık kendine gelmişti. Kralın dediği yola vardıklarında, şeytanlar koşmak istediler, ama o kadar çok şeytan vardı ki yol gözükmüyordu. Şaman at durdu, yola düşmelerini bekledi, daha sonra onların ardından gittiler. Şeytanlar yola düşmüşlerdi, ancak içlerinden biri orada kalmıştı. Epeyi ilerledikten sonra, şaman at onu tepip ayaklarının altına almak istedi, ama orada durup duran bu şeytan ona orada kalabilmek için yalvarıp yakardı. Böylece en öne geçip kral olabilecekti. Eğer o kral olursa da onlara yardım etmesi mümkündü! Şaman at iyice düşündü, taşındı; iki bile ağır olurdu, çünkü bu şeytan altı veya yedi yüz kilo olabilirdi. Kırandöken “onu alıp götürelim çünkü belki ona muhtaç olabiliriz” dedi. Böylelikle şeytanı semerin sırtına aldı. Diğerleri de öyle bir koşuyorlardı ki, onları göremediler bile. Şaman at şimdi bir tepindi, bir anda pek çok şeytanın yolunu keserek önlerine geçti. Çoğunluk oraya vardığında, onlar artık karşılarından geliyordu. Şeytanların çoğu gazapları yüzünden öldü. Böylece bu şeytan da kral oldu.

Şaman at ve Kırandöken hala kendi yollarına devam ediyorlardı. Şaman at şimdi de fırtına kadar hatta belki de ondan bile hızlı gidiyordu. Bir defasında ardı ardına şingirdama sesleri duydu işitti; şaman ata sordu:

-“Bu neyin nesidir?”

-“Zincirdeki rüzgâr! İsteddiğin kadar oraya buraya çekiştir ayırmaya gücün yetmez.”

-“Zira ancak o zaman derhal oraya varabileceğiz.”

-“İnan bana bu pek o kadar kısa sürede olmaz. Biraz duralım, sen de ben de birşeyler yiyelim.”

Kırandöken atından indi, heybesinden külde pişmiş poğaçasını çıkardı. Şaman at da karnını doyurdu, bol bol yedi-içti. Şimdi artık yeniden yola düşmüşlerdi, bir şimşek çakışı kadar hızlı hatta ondan bile daha hızlı gidiyorlardı. Bu şekilde üç hafta daha yol gittiler, oraya vardıklarında rüzgârın bağlandığını gördüler. Üzerinde o kadar zincir vardı ki, her zincir halkası bir tekne kadardı.

Rüzgârlar onları gördüklerinde, onları serbest bırakmaları için yalvarıp yakarmaya başladılar. Kırandöken aşağıya atladı, asma kilidi açmayı denedi, ama bunu yapamadı. Şaman at şöyle dedi:

-“Artık bu durumda ne yapacağımızı bilmiyoruz, geriye dönüp Köszali kralının yanına gidelim. Yelbüken Kalamona'nın sarayının nerede olduğunu ona sorup öğrenmemiz lazım. Sonra efendim Kırandöken, sonra da onunla dövüşmemiz lazım. Ancak bu şekilde ondan asma kilidin anahtarını alabiliriz ya da onunla birlikte asma kilidi açabiliriz.”

Geldikleri yoldan geriye döndüler. Düşünce kadar hızlı hatta ondan bile hızlı yol aldılar. Kırandöken şaman atına bir kez şöyle dedi:

-“Kral olmasını sağladığımız şeytanla karşılaşmak iyi olurdu; minnettarlığımı göstereceğine söz vermişti.”

Şeytan kralın olduğu yeri söyledi. Şeytan:

-“Rüzgârları hala çözemediniz mi?” diye sordu.

-“Henüz değil” dedi Kırandöken.

-“Şimdi nereye gideceksiniz?”

-“Yelbüken Kalamona'yı aramaya gidiyoruz, bulunca ona asma kilidi açtıracağız.”

-“Ama bunun için onunla dövüşmek gerekir” dedi şeytan da.

-“Dert değil” diye cevapladı Kırandöken.

-“Şimdi ben de size yardım edeceğim, değil mi ki kral olurken siz benim yanımdaydınız. Arkamdan gelin!”

Böylelikle yola çıktı, şaman at da arkasından. Dosdoğru cehenneme gittiler. Cehenneme vardıklarında, şeytan kral düdüğü çalarak birkaç şeytanı çağırdı ve onlara şöyle söyledi:

-“Orada silâh deposunun kapısının önünde büyük bir taş var, onu yana doğru yuvarlayın!”

Şeytanlar kendilerine söyleneni yaptılar.

-“Gidebiliriz” dedi şeytan kral. Böylece Kırandöken’le birlikte silah deposuna gitti, bir silah seçti. Kılıçları şakırdattı; birini Kırandöken’e verdi.

-“Bu kılıcı sana veriyorum çünkü kendi kılıcınla Kalamona’yı yenemezsin, sıradan bir kılıç işlemez. Ama bununla saldıırırsan, öyle bir keser ki ondan pastırma bile yaparsın.”

Kırandöken kılıcı kuşandı, şaman atının yanına gitti. O da yulaf samanıyla iyice karnını doyurmuştu. Kırandöken atına bindi, yine yola düştüler, bir rüya kadar hatta ondan bile hızlı gittiler. Doğru Köszali kralının yanına vardılar. Kral onları görünce şeytan krala gitmelerinin işe yarayıp yaramadığını sordu.

-“Hiçbirşeye yaramadı-diye cevapladı şaman at. -Şimdi artık Yelbüken Kalamona’nın yanına gidiyoruz ama hala yolu bilmiyoruz.”

Köszali kral nereye gideceklerini tarif etti. Kırandöken yine şaman atına bindi. Gitti, gitti öyle ki ölüm gibi hatta ondan bile hızlı yol aldı. Gide gide üç hafta geçmişti ki Kırandöken uzakta parlayan bir ışık gördü. Şaman atına sordu:

-“Bu nedir?”

-“İşte Yelbüken Kalamona’nın sarayı! Halis elmastan yapılmış, bizim de oraya gitmemiz lazım. Üç gün sonra orada oluruz. Şimdi in ve sonra da gidelim.”

Kırandöken atından indi, eyerini çözdü, heybesini eline aldı. İçinde üç poğaçası kalmıştı, onu da yedi, içti. Su bulmakta zorlanmadılar, çünkü sanki yol bulutların arasından götürüyordu. Şaman at kendine yiyecek buldu, biraz öteye gitti, oradan bir kar bulutundan biraz su içti. Karnı iyice doyunca, yeniden yola çıktılar. İlerlediler. Yakına geldiklerinde, şaman at Kırandöken’e sordu:

-“Söyle şimdi sahibim Kırandöken, bu Yelbüken Kalamona’yla dövüşmeye cesaretin var mı?”

-“Elbette ki var.”

-“Ancak işittiğime göre, ona kılıç işlemiyormuş.”

-“Kral olmasını sağladığımız şeytan, bana ondan pastırma yapabileceğim kadar keskin bir kılıç verdi.”

Şaman at kılıca baktı.

-“İyi ki aldık o halde-dedi. -Bu kılıca değer; o cenabetin leşi zor ele geçer. Ben de artık iyice dinlendim.”

İlerlediler. Elmas şatoya artık iyice yaklaşmışlardı, şaman at iki tepti ve işte kalenin kapısına gelmişlerdi. Kırandöken içeri girdi. Şaman at şöyle dedi:

-“Ben burada kalacağım. Buralarda gördüğüm çitten yulaf samanını yiyip, karnımı doyuracağım.”

Kırandöken elmas sarayın kapısından içeri girdi. İçeri girdiğinde orada, az ötede buzdan bir sarayın daha olduğunu farketti. Onun etrafında paçavradan giysileri olan pekçok kadın vardı. Yukarıya doğru gitti, oraya vardığında sarayda değişik perdeden gelen çan sesleri duydu. Kendi mahmuzlarının çınlamasının asla böyle güzel olmadığını düşündü. Gitti, daha gitti, arkasındaki kapıyı çektğinde bir başka kapıyı açtı. Bu sefer kapıyı açmasıyla, gözleri

kamaştı. Orada çok güzel bir kadın oturmaktaydı: Yelbüken Kalamona'nın karısı. Onun kadar güzel birini hayatı boyunca hiç görmemişti.

Kadın ona şöyle dedi:

-“Buyrun, oturun bahadır efendi. Buraya nasıl varabildiniz?”

-“Aslında, biraz zor oldu. Beni harekete geçiren şey bir gerekliliktir. Çünkü ülkemde yağmur yağmıyor. Yelbüken rüzgârları bağladı. İşte bu yüzden ziyaretinize geldim.”

-“Bahadır efendim, onun ne kadar kötü olduğunu bilin, bu korkunç yaratık herkesi öldürür, insan evlâdı herkes bunu bilir.”

-“Evet, eğer onu bırakan olursa” dedi Kırandöken.

-“Aman efendim, o çok büyük bir güce sahiptir. Ancak ondaki güç insan gücü değildir.”

-“Doğru, ben o kadar güçlü değilim, ama siz eğer iyi niyetle yanımdaysanız, bana onun gücünün ölçüsünü söyleyebilirsiniz.”

-“Aman efendim, bunu size seve seve söylerim, ama korkarım siz onu yenemezsiniz ve o zaman Yelbüken beni at kuyruğuna bağlar.”

-“Bundan korkmayın. Eğer ben de onun kadar güçlü olursam hakkından gelebilirim.”

-“Ama siz ondan bizi kurtarıncaya kadar burada bekleyeceğiz. Oradaki buzdan sarayın yanında duran paçavralar içindeki kadınları gördünüz mü?”

-“Gördüm” dedi Kırandöken.

-“Onların hepsi de kral kızlarıdır. Hepsi de bir yıl için onun karısıydılar. Sonra başkasını kaçırdı. Ben de o eve gelince karısı olacağım, çünkü şimdi hala evde değil. Eğer güzel bir kız kaçırdıysa, beni de oraya, paçavra giysili kadınların yanına koyar. Bilir misiniz onlar neden oradadır?”

-“Eğer anlatırsanız bileceğim.”

-“Onların buzdan sarayının erimemesi için soğuk üfürmesi lazım. Tabii yazın hava sıcakken orası ılıktır, bu yüzden de Yelbüken gidip orada uyur.”

-“Şimdi de bana onun gücünün neye olduğunu söyleyin!”

-“Tamam söyleyim: Çakşırının kınnapında! Gideyim, kemerinden birini çekip çıkarayım. Ben dışarıdayken siz de kendinizinkini çıkarın; sonra getirdiğim kinnapı siz kemerinize geçirin ve onun kadar güçlü olun.”

Böyle de oldu. Kadın kinnapı çekip çıkardı. Kırandöken kapının yanında durdu, kinnapı kendi çakşırına geçirdi. Onu bağladığında kendisinin de çelik kadar güçlü olduğunu anladı. Daha sonra biraz daha konuşup sohbet ettiler. O sırada elmas saray yerinden oynamaya başladı.

-“Aman efendim, buradan gidin, çünkü Yelbüken derhal evde olur; o gelirken de saray yerinden oynar.”

Kırandöken çıkıp sarayın kapısına gitti, şaman atın artık onu bekleyecek sabrı kalmamıştı. Kırandöken'e Yelbüken içeride mi diye sordu.

-“Evde değildi, ama biraz sonra orada olur. Peşinden onunla dövüşeceğim. Ancak sen de beni kollamalısın, çünkü Yelbüken de şamanlık yapıyor, bunu vururken de yapmasın.”

-“Olur -dedi şaman at – ama sen de kendini iyi kolla, boynunu hedef al.”

Göz açıp kapayınca dek Yelbüken Kalamona bir kıyamet gibi eve geldi. Yanında getirdiği güzel bir kral kızı vardı, bayılmıştı. Kırandöken onu hemen tanıdı, onun kralının kızıydı. Onu bulmak artık zor değildi, o da bu yüzden oradaydı. Güzellikle vermemişlerdi, zira kaçırlmıştı.

Yelbüken Kalamona avluya girdiğinde çok öfkeliydi. Kızı sundurmaya bıraktı ve bangır bangır bağırды:

-“Hey, köpek, çık dışarı! Ben evde yokken buraya bir yabancı geldi. Şimdi de burada, hala gitmedi. Nerede o?”

Kırandöken hemen atına bindi ve büyük kapının üzerinden aşırttı.

-“Buradayım Yelbüken Kalamona.”

-“Buraya gelmeye nasıl cüret edersin, seni ciğeri beş para etmez serseri! Seni şimdi gelip boğuvreceğim.”

-“Eğer seni bırakırsam tabii. Ben rüzgarları çözmen gerektiği için buraya geldim.”

-“Rüzgârları yalnız ben çözebilirim ancak benimle dövüşmen lazım.”

-“Ben de tam bunu istiyorum.”

-“Nasıl dövüşmek istersin, at üstünde mi yoksa yerde mi?”

-“At üstünde.”

-“Başlayabiliriz o halde!”

Böylelikle bu koca şamanın üzerine atladı, o kadar iriydi ki Kırandöken göbeğinin altından sıyrılıp geçti. Her ikisi de kılıçlarını çektiler, vuruştular. Yelbüken derhal Kırandöken’in gücünün kendininkine denk olduğunu farkettiler. Biri diğerini bir türlü yaralayamadı. Birbirlerinden uzaklaşıp yeniden karşı karşıya geldiler. Kırandöken’in şaman atı Kalamona’nınki kadar güçlü bir maharete sahipti, Yelbüken onu kılıçla yaraladı. Kırandöken de atikçe eline geçen her fırsatı kullandı ve bir anda Kalamona’nın sol kolunu kopardı. Koparmasıyla da kolu kılıçtan yere düştü. Kırandöken ondan sonra hemen diğer kolunu da kesti. O zaman Kalamona onu öldürmemesi için yalvarıp yakarmaya başladı.

-“Tamam – dedi Kırandöken-, seni öldürmeyeceğim, ama o buz saraydaki kral kızlarını derhal buraya çağıracağım. Seni hakettiğin şekilde onlar öldürecek.” Ardından onlara seslendi, hemen geliverdiler.

-“Eğer istiyorsanız”-dedi Kırandöken- “bu alçağı siz öldürün”.

Kadınlardan yanına gidebilenler onu bir dakikada öldürdüler.

Bu sırada Kırandöken’in kralının kızı da Yelbüken’in onu daha önce bıraktığı sundurmada kendine geldi. Kalkıp etrafına bakındı. Birçok kral kızına sordu:”Ben aslında nerdeyim?” Ona korkacak bir şey olmadığını söylediler, çünkü Kırandöken bahadır onları hürriyetine kavuşturmuştu.

Kırandöken de oradaydı, kıza sordu, gerçekten o mudur, kimdir diye. Ona kendisi anlattı.

-“Ben de aynı ülkeden geliyorum”-diye cevapladı Kırandöken.

-“Bahadır Efendi Yelbüken Kalamona’yı öldürdü, ben onun karısı olacağım, çünkü babam eğer rüzgârları salıveren kimse beni ona vereceğine söz vermişti!”-dedi kral kızı.

Kırandöken’in boynuna atladı, sarıldı, öptü. Elbette Kırandöken de ona sarıldı. Birçok kral kızının giyimi çok kötüydü; buzdan ev de çözülmeye başlamıştı, artık soğuk rüzgârlar üzerine gelmiyordu, ve güneş iyi ısıtmaya başlamıştı. Temmuz’un sonu gelmişti.

Derhal işe koyuldular, yemekler hazırladılar-pişirdiler, bir düğün yaptılar. Düğün üç gün sürdü; yediler, içtiler, eğlendiler. Şamanlar da dışarıda birlikte ne buldularsa yediler. Dördüncü gün Kırandöken şöyle dedi:

-“Artık memleketimize gitmek için yola çıkalım, biz oraya varana dek güz gelmiş olur.”

Orada büyük bir yük arabası vardı, ona Yelbüken Kalamona’nın şaman atını koştular, yaklaşık üç yüz kişi vardılar ama büyük şaman at için tüy kadar hafiflerdi. Kırandöken karısını eyerin üzerine oturttu, önden o arkasından da yük arabası yola düştüler. Yük arabasında o kadar karışık insan vardı ki, birçok kadının dili öyle çalıyordu ki sesler sanki bir mekiğin işlemesi gibiydi. Düşünce kadar hızlı gittiler. Üç gün sonra memlekete giden ve rüzgârların bağlandığı yol sapağının olduğu Köszali kralın memleketine vardılar.

Oradayken Kırandöken'in aklına asma kilidi Yelbüken'in sarayında unuttuğu geldi. Geri dönmek de boşuna olacaktı, çünkü buzdan saray tamamen erimişti ve herşey suyla kaplanmıştı. Orada bunları düşünürken şeytan kral yanına geldi ve nasıl yardımcı olabileceğini sordu.

-“Ben rüzgârları çözmeye gidip dönünceye dek bu yük arabasındaki birçok kadın için bir saray yapılsın ve içinde yaşasınlar istiyorum. Unutmadan bu kılıcın zinciri kesip kesmeyeceğini bir dene ve gör.”

Şeytan kral yine düdük çalıp diğer şeytanları çağırdı. Göz açıp kapayana dek öyle bir saray inşa ettiler ki, eşi benzeri yoktu. O da gidip kılıcı denedi, birkaç dakika sonra elinde kılıçla geri geldi, cehennemden fırınında büyük bir ateş vardı. Kırandöken kadınlara o geri gelene dek orada beklemelerini söyledi, çünkü eğer giderlerse yolu kaybederlerdi. Şaman atına bindi, karısını da beraberinde götürdü. Çoğu saraya girdi, yediler-içtiler, keyifleri yerindeydi, kaderlerinin ne kadar kötü olduğunu unuttular.

Kırandöken şaman atıyla bir yıldırım gibi gitti. Üç hafta böyle gittiler. Artık rüzgârları çözebileceğini bildiğinden oraya gidene dek sabretti. Oraya varmalarıyla Kırandöken şaman atından aşağıya atladı, kılıcını çekti ve onunla zinciri kesti, tam da bir pastırma bıçağı gibi keskindi. Bir dakika içinde rüzgârlar serbest kalmıştı, artık rüzgâr esmeye başlamıştı.

O yine şaman atına karısının yanına bindi, geriye dönüş yoluna düştüler, şimşek çarpması kadar hızlı hatta ondan bile hızlı gidiyorlardı.

Evde, Kırandöken'in köyünde de rüzgârın estiğini farketmişlerdi ve kimin rüzgarları çözdüğünü öğrenmişlerdi. Çok geçmeden yağmur da yağdı. Sonra ekin zamanı geldi, artık toprak da yumuşamıştı, ekilebilirdi.

Kırandöken'le şaman atı çoğunluğun kaldığı yere varana dek üç hafta boyunca dört nala yol aldılar. Onlar da çok miktarda erzakla bekliyorlardı. Oraya vardıklarında, Kırandöken şaman atının eyerini çözdü, ona yiyecek-içecek birşeyler verdi, kendi de karısıyla saraya girdi. Burada yeniden düğün yaptılar, üç gün yediler-içtiler, öyle ki aş üzerine aş aktı. Dördüncü gün memleket yoluna düştüler. Ama yola çıkmadan önce Kırandöken Köszali kralın yanına çıktı, ona yolu gösterdiği için teşekkür etti, sonra yola çıktı, şimdi artık memleket yolundaydı işte. Kendilerinin de bildiği gibi üç hafta yol gittiler. Kırandöken'in ülkesine varınca orada yine dinlendiler. Kırandöken kızlara yolu bildiğini, bunun eve gittiğini söyledi. Tabii hepsi de bunu biliyordu! Herkes dört bir yana dağıldı. Kırandöken orada karısıyla kaldı, artık kralın şehrine atının eyeri bağladı. Yaşlı kral kızının artık evinde olduğunu ve onun karısı olduğunu bilip huzurlu olacaktı. Ama karısı şöyle dedi:

-“Eve gitmek için acele etmeyelim, burada üç gün daha kalalım.”

-“Tamam, ama kral babamız evinde husursuz olmalı.”

-“Şimdiye kadar dayandıysa, üç gün daha dayanabilir.”

Kırandöken “eğer senin acelen yoksa, ben niye acele edeyim” diye düşündü. Şaman atının eyerini çıkardı, otlaması için köyün yakınındaki dişbudak ormanına saldı, orada bol çimen vardı.

Bu sırada kralın sarayında ise büyük bir keder vardı. Yaşlı kral rüzgarın esmesine de, güzel yumuşak yağmurların yağmasına da sevinememişti. Ona ne idi yağmurdan, eğer kızı olmayacaksa! Yemeden içmeden kesilmişti. Karısına şöyle dedi: “Artık anladım, kızımız ölmüş olmalı, biz de onu evinde ölmüş gibi gömelim.”

Derhal ülkede kralın avlusuna kim gelebilirse gelmesi, kralın küçük kızının defin merasimi yapılacağı ilân edildi. Hey! Halk oraya yığılmıştı; avluya ancak sığırdılar. Kral boş bir tabutu avlunun ortasına koydurtmuştu, çünkü o kadar insan onu yerine koyacaktı. İyi gırtlığı olan biri ezgiyi söylemeye başladı, diğerleri de onu takib etti. Bir ezgiyi söylediklerinde erik rakısı şişesi gezdiriliyordu. Böyle üç gün ve üç gece devam etti. Kral bir alakarga gibi feryat figân ediyordu, karısı da kendini toprağa vurup duruyordu. Kral sonunda şöyle dedi:

-“Kimse evine dönmesin, yarın cenazemiz olacak.”

Burada, kralın sarayında artık dördüncü gün şafak doğduğunda, Kırandöken de iki şaman atı aramaktaydı. Bulunca eyeri bağladı, Yelbüken'in şaman atını da aynı yere bağladı. Karısıyla birlikte atına bindi. Şaman atı yola düştü, fırtına kadar hızlı hatta ondan bile hızlı yol aldılar, doğruca başşehir gittiler, kule yönünde, dağ-tepe aştılar. Karısı Kırandöken'in sinesinde uyuyakalmıştı. Kırandöken de kendi kendine "ne iyi olurdu artık ben kral olsam" diye düşünüyordu. Böyle düşünürken şaman at kralın kalesine gelmişti bile! Karısını uyandırdı, çünkü güneş de artık yükselmeye başlamıştı. Şamanlar kalede gezinirken birdenbire ezgiyi işittiler. Bu söylenen ağdın ne için olduğunu bir çocuğa sordular.

-“Ah, bahadır efendim, bilmek hoşunuza gitmez, şimdi Yelbüken Kalamona'nın kaçırdığı kralın küçük kızını gömüyorlar.”

Kırandöken'in karısı bunu duyunca beyine şöyle dedi:

-“Şaman atınıza söyleyin, olabildiğince çabuk oraya gidelim.”

Kırandöken şaman atını mahmuzladı, o da bir şimşek çarpması gibi uçtu. Kralın avlusuna geldiklerinde, o kadar çok insan vardı ki, bütün ülkede yediden yetmişe kim varsa gelmişti. Artık tabutu dışarıya götürecekleri vakit gelmişti. Kral ve kralın karısı ağlayıp-figân ederek tabutun üzerine kapaklandılar. Kırandöken şaman atını mahmuzlamıştı, tabutun olduğu yere geldi ve krala seslendi:

-Kral babacığım, neden ağlıyorsunuz, kızınız burada mı sanıyorsunuz?

Yaşlı kral iyi görebilmek için gözünü ovuşturdu. İşte sevgili kızı oradaydı! O kadar mutlu olmuştu ki şimdi de mutluluktan ağlıyordu. Kırandöken'i de kızını da öptü, mutluluktan ne yapacağını bilmez haldeydi.

-“Sen kimsin, iyi yürekli bahadır, kızımı eve getirdin?”

Kırandöken'in yerine kızı cevap verdi.

-“Beyimdir!” dedi.

-“Daha sonra olacak elbette!”- dedi kral babası.

-“Biz daha önce Kalamona'nın diyarında evlendik (sadakat yeminimizi ettik).”

Kırandöken de söze girdi:

-“Kral babacığım, ben bir zamanlar buraya annemle birlikte mısır bulamacı için gelen oğlanım.”

-“Şimdi seni tanıdım, oğlum, cesur bir bahadırsın sen, kızımı da hakediyorsun.”

Eve girdiler, orada konuşmaya devam ettiler. İhtiyar kral adamlarından kimsenin evine dönmemesini, ertesi gün düğün yapacaklarının duyurmalarını istedi.

Kadınlar aralarında şöyle konuşmaya başlamışlardı:

-“Kralın küçük kızının eve geleceğini zaten biliyordum.”

-“Ben hep öyle düşünmüştüm.”

-“Öyle de düşünülebilirdi”- dedi biri de.

Kırandöken arabacılara şaman atlara iyi davranmaları gerektiğini, onlar sayesinde küçük hanımın evde olduğunu söyledi. Sonra yaşlı kral ne zaman düğün yapmayı istediklerini sordu. Kırandöken'in hanımının cevabı:

-“Yarın bile olur, benim için uygundur!”

Kulaşı (Gulaş yemeği) ustasına eve davar getirsin diye haber yolladı. Akşama doğru gelen besili danaların çan sesleri duyuldu. Kasap delikanlıların işleri elbette çoktu, sığırları kestiler. Ayrıca hanımlar da dünya kadar et pişirdiler. Bütün ülkeye yetecek kadar olmalıydı elbet!

Ertesi gün şafak söktüğünde hazırlıklar yapıldı; sofralar kuruldu, müzisyenler yerini aldı. Böyle bir şey daha önce yaşanmamıştı, düğün üç gün sürdü. Kırandöken ve karısı artık

kendilerini çok iyi hissettiler. Üçüncü günün akşamına dek bol bol kulaşı yendi, şarap su gibi aktı. O vakit yaşlı kral doğrulup ayağa kalktı, yüksek sesle şunları söyledi:

-“Herkes beni dinlesin, burada bulunan bahadır, rüzgarları çözdü, Yelbüken Kalamona’yı öldürdü, kızımı eve getirdi. Şimdi karısı olarak aldı. Şimdi de eğer sizi kızdırmayacaksa ona bu yaptıklarının mükafatı olarak krallığı veriyorum. Biliyorsunuz ben oldukça yaşlıyım artık.”

Halkı da:

-“Bizi mi kızdıracak? Biz de böyle olmasını istiyoruz! Yaşasın yeni kral!- boğazları yırtılırcasına bağırdı.”

Kırandöken ayağa kalktı. Önce kral babasına, ardından da halka teşekkür etti. Bunun üzerine ihtiyar kral şöyle dedi:

-“Şimdi artık herkes evine gitsin, artık ekin zamanı geldi. Gelecekte biçebilmek için şimdi ekmelisiniz.”

Bu sözlerini ikiletmeye gerek kalmadan herkes evine gitti. Kırandöken’den çok iyi bir kral oldu, ülkesinde asla vergi toplamadı. Yelbüken’in şaman atıyla tarlasını sürdü. Bundan önce birçok at ve öküzün sürebildiği tarlayı tek başına sürdü. Yaşlılar köyde yaşamaya gittiler. Yeni kral ise karısıyla dertsiz bir ömür sürdü. Eğer ölmemişlerse şimdi hâlâ böyle yaşıyorlardır! (Illyés, 1972, ss. 358-369).

3.6.4. Türk Halklarından Örnekler

3.6.4.1. Kazan-Tatarlarının “Ak Kurt” Masalı (Özet) (Yelbüken Kalamona benzeri)

Devin biri fırtına çıkarıp padişahın karısını alıp kaçar. Padişah da oğullarına onu aramaları için izin verir. Ak kurt ormanda rastladığı üç kardeşten ikisini terbiyesizliklerine kızdığı için taş eder. Ona iyi davranan küçük kardeş ise bunun karşılığını alır. Ak kurt onun annesini aramasına yardım eder, gideceği yolu tarif eder. Üç gün üç gece yol aldıktan sonra altmış kulaç eninde altından bir kavak ağacına rastlayacağını söyler. Yakınındaki göle gidip bir çukur kazıp içinde saklanarak beklemesini, yılmaların su içmeye gelişinin ardından gök gürelemesi, yer sarsılmasıyla altmış kilometre öteden toynak sesi işitilen altmış kulaçlık ala aygırın geleceğini ve altın kavak ağacının yelesini sürtüp, gölün bütün suyunu içtikten sonra altın kavağı kırar, saklanıp onun üstüne binmeyi mutlaka başarmasını söyler. At okadar büyüktür ki çocuk ancak yelesini tutar. Ateş dağına dek yel hızıyla yol alırlar. Orada at ona kendisini bırakmasını yoksa yanacağını söyler, çocuk onu bırakmaz. Bunun gibi sınavlar sonrasında at onu devler ülkesinin olduğu yere kadar götürür ve ayrılır. Oğlanın isteğiyle iki ağabeyini daha sonra diriltir. Bunları dua okuyarak yapar. Daha sonra çocuğun karşısına simurg kuşu kılığında çıkar, kuş onu Kaf dağına başına bırakır gider.

Delikanlı sırasıyla bakır, gümüş kalelere varır, bunların sahipleri yedi başlı ejderhadır ama evde yoktur, dokuz aylık yoldadır. Devın hanımı evdeki kızla onu evlendirir ve yollar, diğeri de bunu yapar, dönüşte uğrayacağına dair söz verir ayrılır ve gene 3 günlük yol sonrasında altın saraya varır. Burada devın kaçırdığı annesini bulur ve bir kızla tanışır, sever, nişanlanır. Annesi ona saraydaki bir küreyi almasını söyler, ama gücü yetmez. Annesi devın bu küreyi karşıdaki dağın tepesine fırlatıp attığını, sonra da tek eliyle tutup havaya fırlattığını anlatır. Onun evin bahçesindeki elmadan yiyen, gölünden su içen ilk bahadır olacağını, üç ay yiyip içip güçlenmesini ve yola çıkmaya güvenebileceği gerçek bir bahadır olmaya çalışmasını söyler. Delikanlı annesinin dediklerini yapar ve sonunda hazır olduğunu gören annesi başka bir saraydan eski büyük bir arabayı çıkarttırır, düzeltirler. Ardından saraydaki kırk bir kızı, nişanlısını alıp annesiyle birlikte yukarıya yükselip giderler. Bu sırada annesi sihirli sözler söyler, altından saray ve bahçelerini bir altın yumurtaya çevirir, yuvarlar, cebine koyar. Sabahtan akşama dek arabalarıyla uçup, yoldaki ikinci uğrağı gümüş saraya gelirler. Bahadır annesine oradaki karısını almak istediğini söyler. Annesi kabul edince de oraya iner, karınlarını doyurur ve ayrılırken kırk bir hizmetçi kızı ve hanımını alıp, sarayı da gümüşten yumurta yapıp tekrar yola çıkarlar. Bakır saraya geldiklerinde dev artık dönmüştür. Ancak çocuk artık bir bahadır olduğunu ve devden korkmadığını söyler. Dev yer altındaki bir sarayında, dokuz başını dokuz yana salıp uyumaktadır. Uyumurken herkes öldürür, gücümü sınavı, savaşayım deyip devı uyandırır, dövüşmek istediğini söyler. Hemen gidip güreşmeye başlarlar. Uzun süre tümseklerden yuvarlanır, tükenirler. Sonra çocuk onu aldığı gibi bir fırlatır; dev dizlerine kadar yere batar. Dev buna sinirlenir, kalktığı gibi çocuğu tutup kaldırır; öyle bir savurur ki beline dek yere gömer. Çocuk da buna kızar, çıkıp o da aynı şekilde devı beline dek toprağa gömer. Ne yapsalar bir türlü yenilemezler. Dev acıkmıştır, gidip yemek yemek ister, delikanlı da ona katılır. Devın iki suyu vardır. Hanımından yemek, su isteyince karısı da hal gideren suyu ona, hal getiren suyu da delikanlıya verir. Gücü azalan dev durumu anlasa da karısına bir zarar veremez. Sonra gene güreşirler, çocuk devı başına dek yere batırır. O zaman da elmas kılıcıyla devın başlarını tek tek keser ve saraya dönüp gitmek ister. Ancak daha kurtaracak yaşlılarla dolu iki saray vardır. Hepsi kurtulunca oturup yemek yerler. Sonra da ormana avlanmaya giden delikanlıyı fark etmeyip yola çıkarlar. Araba yine yükselip göğe çıkar. İki gün sonra delikanlının tentede olmadığını görünce bir yerde durup

yumurtaları açıp onu ararlar. O sırada avdan dönen genç bakır sarayda kimseyi bulamaz. Odaları gezerken küçük bir odada küçük bir masanın üzerinde gök gibi bir şey ve bir karışık bir çubuk bulur. Çubuğu eline alıp da ne işe yaradığını anlamak için göğe tutunca karşısına bir ifrit çıkar. İfrit ona ne buyurduğunu sorunca da annesine yetiştirmesini söyler. Bu ifrit ancak 3 günde olur diyince çubuğu ikinci kez sallar, yeni bir ifrit çıkar, bir günde annesine götürebileceğini söyler. Bunu da beğenmez, tekrar çubuğu salladığında gelen ifrit onu annesine iki saatte ulaştırabileceğini söyler. Annesinin olduğu şehrin yanına gider, ancak onu bıraktıkıp da gitmelerine kızmıştır, onlara bir ders vermek ister. Şehre yürürken bir yaşlı görüp peşine takılır, onun çizmece olduğunu anlayınca da beğendiği kıza dünürücü gitmesini ister. İhtiyar kıza durumu anlatınca da kız insan elinden gelmeyecek isteklerde bulunur: tam üzerine göre, yüzükten geçecek kadar ince, dikişsiz ipek bir gömlek ve ayağına tam gelen, çivisiz bir ayakkabı. İhtiyar bunları delikanlıya söyleyince o da köpek sesi duyulmaz bir yere gidip, çubuğu sallayarak ifritleri çağırır ve en kısa zamanda kızın isteklerini elde eder. Yaşlı adam bunları saraya götürür, kız bunları ancak dev memleketinden biri yapar, bu benim güveyimdir diyerek akşama gelmesini söyler. Akşam olunca kızlar ve annesi onu sarayın kapısında karşılarlar, sonra da hepsi altın, gümüş sarayları yine yumurta yapıp, delikanlıyı da önce oturtup yola çıkarlar. Döndüklerinde yakışıklı bir delikanlı olarak karşısına çıkan ak kurda, kendisine güzel bir kız seçmesini söyler. Kurt onu takdir eder, bir kız seçer ve yine yola çıkarlar. Yolda kaçırılan dev hanımları kendi şehirlerinde vedalaşıp inerler. Sonra kendi şehirlerine varınca yumurtaları açıp saraylarına girer uyurlar. Bu sırada çocuğun annesi devin parmağından aldığı yüzükle pek çok ifriti getirir ve onlara çok güzel bir bahçe, ırmaklar, üzerinde altından bir köprü, üç atlı bir arabayı tan atana dek hazır etmelerini buyurur. Padişahı yolladığı bir ifritle mektup yollayıp, sarayına davet eder, onu ve halkını sarayında bir güzel ağırlar. Çocuk babasından annesini yeniden almasını ister; sonra da on gün oyun, dokuz gün düğün yapıp rahat ve mutlu yaşarlar (Gültekin, 2013, ss. 519-545).

3.6.4.2. Tatar “Yel” Efsanesi

“Kület köyünden Meryem adlı küçük bir kız, arkadaşlarıyla çilek toplamak için ormana gitmiş. Bir anda yel çıkmış. Bu kız arkadaşlarından ayrı dolaşıyor. Yel onu sarmalayıp almış, kız kaybolmuş, kaybolduktan üç gün sonra kızı bulmuşlar. Kız bir dalın dibinde oturuyormuş. Kızın dili tutulmuş. Bir haftadan sonra kız konuşmaya başlamış.

-Yanıma bir ak sakallı dede geldi, beni yukarı kaldırmak istedi, sonra gözlerim görmez oldu, demiş” (Atnur, 2002, s. 809).

3.6.4.3. Tatar “Yel Nereden Çıkar, Niçin Çeşitli Şekillerde Eser” Efsanesi

“Onu kim bilir dersenez, bizim Gölyözim Nine bilirmiş. O şöyle anlatır:

-Dünyaların sınırında, Kaf dağı denilen tılsımlı dağların ardında Yel İyesi denilen çok çok yaşlı bir nine varmış. Kendisi kör imiş. Yeli o estirmiş. Nasıl dersenez, onun dünyanın büyüklüğü kadar bir fıçısı varmış; hep olmuş ve olacak yelleri o fıçıda kilitleyip saklarmış. Ne zaman yel estirmek için vakit gelse, o nine fıçının tıpasını gerektiği kadar açar ve yel eser. Çok açarsa rüzgâr ve fırtına kopar. Gerektiği kadar estikten sonra, o, fıçının tıpasını yeniden kapatır. Sonra bütün dünya sessiz ve sakin olur.

-Öyle ama, o nine böyle pek yaşlı ve kör olduğuna göre ya tıpasını kaybederse?

-Yok, o kaybetmiyor. Niçin dersen tıpasını kolundan hiç çıkarmıyor. Böylece senin söylediğin gibi gözü görmeyince, bazen fıçının deliğini hemen bulup tıkayamıyor. İşte bundan dolayı yel haftalar boyu bir taraftan diğer tarafa esip gidiyor” (Atnur, 2002, ss. 897-898).

3.6.4.4. Kırgız “Isık Göl” Efsanesi

“Evvel zaman içinde Isık Göl adlı bir kız varmış. Bu kız çok güzel ve çok akıllıymış. Dört bir taraftan elçiler gelmeye başlamış.

Günlerden bir gün kıza doğudan ve batıdan iki yiğit elçi olup gelir. İki denk halkın şöhreti, er yiğitlerinde de görülür. Biri birinden üstün er, biri birinden kahraman, biri birinden daha akıllı, daha güzelmış. Isık Göl iki genci de aynı şekilde sevmiş. Hangisini seçeceğini bilemeyip gözyaşını göl edip akıtmış. İşte bugün çalkalanıp duran gölün, bu şekilde Isık Göl’ün gözyaşlarından meydana geldiği söylenir. Gölün tuzlu olması gözyaşından olduğu içindir, denir. İki tarafa da gidemeyen kız, ortada savrulup dövünüp kalmış.

O dünür olan iki gencin ikisi de kıızı çok sevmişler. Sevdiklerine ulaşamayan iki genç de birbirlerine kızıp dönmüşler ve üzüntülerinden, yaslarından rüzgâra çevrilmişler. Doğudan gelen gencin adı Ulan, batıdan gelenin adı ise San-Taş’mış. Bugünkü Ulan ve San-Taş rüzgârlarının adı oradan kalmıştır.

Bu ikisi bugün de birbirlerine kızıp kahırlandı kavga ede ede gelirler. Çalkalanan Isık Göl’ünü görünce tekrar tartışmaya başlarlar” (Ergun, 1997, s. 590).

3.6.4.5. Altay “Celbegen” Efsanesi

“Eskiden Yer Ana yeni oluştuğunda Altay’ın hayvanları karınca gibi, sularındaki balıklar da kum gibiymiş. O zamanlar, yeryüzünde hayvanları avlayıp öldürenlerin sayısı oldukça azmış. O zamanlarda Celbegen denilen yedi başlı bir ejderha varmış. Bu ejderha Altay’ı ve bütün yeryüzünü dolaşarak var yok gördüğü bütün insanları tutup yermiş. Dağa çıkan insanı kokusundan, ormana girip saklanana da izinden bulup yiyen dehşetli, korkunç bir felâket olup çıkmış. Adeta, Altay’da insan nesli kalmamış.

Ay ile Güneş bu olanları görmüşler ve Altay’dan bu Celbegen’i yok etmeyince orada insan neslinin çoğalmayacağını, yaşamayacağını anlamışlar. Güneş, Ay’a:

-“Altay yerinde, benim ısımla ısınanlar, senin ışığınla aydınlananlar niye artmıyor, çoğalmıyor? Yedi başlı Celbegen’i tutup yakalamazsak olmayacak. Ben yere inersem herşey yanıp kül olur. Ne hayvan, ne de insan kalır. Fakat sen inersen, nasıl olsa bir iki canlı ölmez, kurtulur” demiş.

Ay, düşünmüş taşınmış, neticede Güneş’in söylediklerinin doğru olduğuna karar vermiş. Ay, Celbegen’i tutmaya, yakalamaya niyet etmiş. Yere bakınca Celbegen’in bakır kazanla suya doğru gittiğini görmüş ve onu görür görmez hemen uçup yeryüzüne inmiş. Kırlarda dolaşıp aramasına gerek yok. Hemen bozkır noyunca gelmiş ve Celbegen’in üzerine yan taraftaki söğütten atlamış. Ay, onu söğüt dalı ile çekmiş ve bakır kazanı ile birlikte gökyüzüne çıkarmış. Ay’ın yere indiğini insanlar görmüş. Bu yüzden insanların gözü o zamandan beri soğuktan üşüyüp donmaz. Yüzüyle kollarına soğuk Ay’ın yüzü değdiği için soğuğa karşı dayanıklı değillerdir; tam dayanamazlar.

Yedi başlı Celbegen, bugün de Ay’dadır. Elinde o söğüt dalıyla bakır kazanı vardır. Ay uyuyunca Celbegen onu yutarmış. Ay’ın bazen kararmasının sebebi buymuş. Ay tutulunca, bizim Altay halkı onu uyandırmak için silah atıp kazan çalar ve köpek havlatırlar” (Ergun, 1997, s. 719).

3.6.4.6. Saha (Yakut) “Yaşlı Bıt – Bıt” Masalı (Özet)

“*Derler ki yaşlı Bıt-Bıt yaşadı*”. Sekiz karısı varmış ve hepsi de ayı¹⁵ kızdırmış. Bir gün karılarından onu tiftilmiş yüne sarıp evin duvarına koymalarını istemiş. Dediği yapılıncada şöyle bağırmış: -“*Arkadaşım Kung-Kuugunas! Arkadaşım Haan-Haaginas!*”.

Bunun üzerine batıdan esen güçlü bir rüzgâr gelip onu alarak gölden geçirmiş ve bir söğütte asarak bırakmış. Orada öylece asılı dururken bir mus gelip söğüdü yemiş, tabii küçük adamı da yutmuş. Ama onun yanında sivri iğneden yapılmış bıçağı varmış. Önce geyiğin midesini sonra göğsünü en son da derisini kesip içinden çıkmış ve üzerinden bağırmış:

-“*Arkadaşım Kung-Kuugunas! Arkadaşım Haan-Haaginas!*”

Doğudan esen tatlı bir rüzgâr gelmiş ve onu alıp evinin duvarına atmış. İşlerini görmekte olan hanımları onu görüp içeri almışlar ve ne avladığını sormuşlar. O da gölün karşı tarafında bir mus avladığını söylemiş. Kadınlar sevinerek musun derisini yüzmeye gitmişler. En az üç parmak yağı olduğunu görüp sevinmişler, onu üç boğanın çektiği kızakla eve götürüp, etini haşlamış ve afiyetle yemişler. Bu yağlı çorbanın artanını da büyük süt kasesine koyup masada bırakmışlar ve uyumuşlar. Yaşlı Bıt-Bıt parmaklarını kasesinin etrafında gezdirip söyleniyormuş:

-“*Nasıl bir hayvan öldürdüm, yağlı mı yağlıymış!*”

¹⁵ Ayı: Sadık, usta, olağanüstü güçlere sahip, orta ve üst dünya arasında gidip gelebilen, kahramanı kurtaran kadın (Duranlı, 2010, s. 119).

Böyle yaparken kaseye düşmesiyle ölmesi bir olmuş. Hanımları geç vakit kalkmışlar ve çorbadan kalanı yemişler. Tortusunu da yaşlı kadına vermişler. Dişine takılan parçaya bakıp da kocası olduğunu anlayınca hepsi birden kederlenmiş. Ayı kızı karıları yerlerde yuvarlanıp ağlamış ve dövünmüşler . Üst dünyada akrabası olan kalkıp gitmiş. Orta dünyada akrabaları olan da uçup onların yanına gitmiş. Böylece hepsi dağılmış (Duranlı, 2010, ss. 238-239).

3.6.4.7. Saha (Yakut) “Tulaayah Uol” Masalı (Özet)

Bir gün öksüz Tulaayah Uol avdayken bir kasırğa çıkmış. Kasırğa onu önüne katıp bir kulübeye götürmüş. İçerdeki yaşlı kadın ona kendisini oğlunun getirip getirmediğini sormuş. Bir cevap veremedi bir adam gelmiş ve onu hızla getirdiğini söylemiş. Çocuk birkaç sene onlarla yaşamış. Onlara ait ambarları varmış, biri hariç hepsinin anahtarını öksüz gence vermişler. Kasırğanın gittiği bir gün çocuk o ambarın anahtarını alıp, açmış. İçeride bir sandık varmış; açmış, içinde gümüş bir tabut varmış. Onu da açmış, içinden genç bir kız çıkmış. Onu kurtardığı için gence yardım edeceğini söyleyip gitmiş. Tulaayah Uol yaşlı kadına gidip olanları anlatmış. Kadın bu kızı oğlunun getirdiğini ve çocuğun yaptıklarını duyarsa onu öldüreceğini söylemiş. Gideceği yönü işaret etmiş ve eline de bir tarak ve bir boncuk vermiş: *“Giderken kasırğanın gürültüsünü duyarsan bunu geriye at! Sonra ilerle, denize ulaş, o zaman da bu boncuğu at! Ondan sonra da bir köprüye gelirsin, onu da geç ve nereye gideceğine kendin karar verirsin!”* demiş. Çocuk, yaşlı kadının sözünü dinlemiş. Yolda birden kasırğanın sesini işitmiş ve tarağı geriye atmış. Tarak koca bir taşla dönüşmüş ve kasırğa yaklaşırken durmuş. Denize ulaşınca da boncuğu atmış ve köprüden karşıya geçmiş. Sonra tekrar uğuldayan kasırgayı duymuş, köprüyü geçerken insana dönüşmüş ve yolun ortasında köprü kaybolmuş. Suyu düşüp boğulmuş. Genç ise etrafında çok sayıda at ve inek olan bir eve varmış. İçeri girmiş ve evde oturan yaşlı kadına başına gelenleri anlatmış. Onun yanında da birkaç sene kalıp çobanlık yapmış. Gidesi gelince yaşlı kadına söylemiş. O da karşı çıkmamış ve bir at alıp gidebileceğini söylemiş. Tulaayah Uol da geri geri gitmeyi öğrettiği bir aygırı almış ve bilinmez bir yola çıkmış. Dolu evin olduğu bir yere gelince çarın kapısına gitmiş. Bekçiler onu yakalayıp çarın huzuruna götürmüşler. Orada, çarın yanında ambardaki gümüş tabuttan çıkardığı kız varmış. Bu gencin kendisini ölümden

kurtardığını babasına söyleyince Tulaaayah Uol serbest kalmış ve kızla evlenmiş. *Derler ki onlar şimdiye dek mutlu ve zengin yaşadılar* (Duranlı, 2010, ss. 239-240).

3.6.4.8. Saha (Yakut) “Kuobah Kuturuga” Masalı (Özet)

Denilene göre Kuobah Kuturuga adlı yaşlı adamın Ayı boyundan iki karısı varmış. Yaşça büyük olanın adı Ayı Küöregey, küçük olanısa Ayı Dalbaray’mış. Kış ayazı çadırlarına girdiği vakit yiyecekleri bitmiş. O zaman Kuobah Kuturuga karılarına bir türküyü onu alıp dışarı koymalarını, kar fırtınası olunca belki de genç bir delikanlı olup elinde av ganimetleriyle geleceğini söylemiş. Karıları sözünü dinleyip onu karla yığınlarının olduğu yere koymuşlar ve yaşlı adamın “*Benim kar fırtınamı dalgalandırın! Benim kar fırtınamı getirin*” demesiyle güçlü esen bir rüzgar onu alıp götürmüş ve ölü bir dala zincirleyip bırakmış. Gece yarısı gelen bir mus orada uyumuş. Bizim avcı kulağına yaklaşıp beyin zarına kadar kemirdiği musu öldürmüş ve üzerine çıkıp şöyle bağırmış: “*Haydi fırtınam, Kar fırtınam götür beni!*” Bunun üzerine gelen güçlü rüzgâr onu havaya kaldırdığı gibi evine götürüp bırakmış. Karılarına doğu ormanının kenarında bir mus avlayıp bıraktığını ve onu alıp getirmelerini söylemiş. Baltaları kapıp giden karıları oraya varınca geyiğin sadece iç organlarının sıcak olduğunu kalan yerlerinin donduğunu görmüşler. İç organlarını alıp getirmişler ve eski süt kabında pişirmişler. Yaşlı adam da herkesten önce gelip, daha ateşleyken bu kayın ağacı kabın kenarından çorba içmeye başlamış. Saçına yapışan bir yağ parçası yüzünden oraya düşürmüş, kıpırdamaz olmuş. Çorba pişince karıları kabı ateşten alıp getirmiş, eti de soğutmuşlar. Yağın bir kısmını ateşe dökmüşler. Kalanın üst tarafını Küöregey, alt tarafını ise Dalbaray içmiş. Eti yerken Kuobah Kuturuga’nın orada olmadığını farketmişler. Kalkıp evin her yerinde ihtiyarı aramışlar, çere çöpe bile bakmışlar. Ayı Dalbaray yağ içerken boğazına takılanın kocası olduğunu anlamış. Birkaç ay sonra karnı büyümeye ve ağırlaşmaya başlamış. Zamanı dolunca Ayı Küöregey ormana gitmiş, kayın ağacı kesip getirmiş ve loğusa için bir kazık çakmış. O vakit Ayı Dalbaray doğurmuş (Duranlı, 2010, ss. 237-238).

3.6.4.9. Kırgız Destanı “Er Töştük”

“İlemen-Bay, gide gide bir kavak ağacının yanına gelir. Bakarlar ki bu ağaç çok garip bir kavak ağacı! Yerlere kadar kıvrılmış ve altı da, adeta bir çadır haline gelmiş, bir ağaç... Ağacın altında konaklarlar. Sabah atları suya götürürler. Fakat atlar ürkerler... Bakarlar ki, suyun yüzünde bir ciğer yüzüp, duruyor. İlemen-Bay, suyun yüzünde bir ciğer yüzüp duruyor. İlemen-Bay, ‘kim bu davarı kesmiş de, ciğerini suya atmış’ diye söylenmeye başlar... Ciğere dokununca, ciğer şişiyor ve içinden Yel-Mogus adlı bir dev çıkıyor...” (Ögel, 2010, s. 366).

3.7. EJDERHA VE YILAN MOTİFİ

3.7.1. Macarlarda Ejderha ve Yılan

Yaşadığı yerlerden ötürü su ruhuyla bağlantılı görülen Macar halk inancının *ejderhası* veya *ejderha yılanı*, hayvan biçiminde, hava durumu ile ilgili: don, fırtına getiren, bir kötü ruh-attribütümok olarak ağır basar. Bazı yerlerde ortaya çıkarsa sel, deprem olduğuna da inanılır. Her zaman masallarda görüldüğü gibi değildir; genellikle bir başı vardır. Dev bir kertenkele gibidir, daha çok yılan diye isimlendirilir. Görünümünde değişiklik yapabilir. *İbikli yılan*, *kanatlı yılan* olarak da adlandırılan ejderha; kanatlı, yeleli, pullu, uzun tırnaklı, bazen dört ayaklı alev veya çakın üfleyen bir yilandır. En belirgin yeri kuyruğudur. Garabonciás’la ilişkilendirilir, onun *sırtı dikenli atıdır*. Suyla bağlantılı bir hayvandan ya da yine bir ejderhadan doğar ve onun tarafından 7 yıl beslenir, taşınır. Göl, kuyu, çukur, mağara veya ağaç oyuklarındaki gizli yerlerde büyür. Yedi veya on üç yıl yılan olarak kalır, bu süre içinde insan göremez. Açlığını, susuzluğunu ejderha kayasını yalayarak yatıştırır. Kasırğa, bulut yarılması, zarar veren don, su taşkını onun sayesinde olur; gölden biten fırtınanın ardında o vardır veya kendisi de şiddetli fırtınanın, bulutun ya da selin içindedir. Erdel Bölgesi’nde bulunan Bukovinya sakinlerinin inançlarına göre ejderha göl, bataklık, nehir gibi sulardan çıkar, dönerek bulutlara yükselir ve sonra da yağmurla, bulut yırtılmalarıyla aşağıya iner. Kimi efsanelerde bir defineyi korur. Masallarda, efsanelerde görülen ejderhanın yedi ya da fazla sayıda başı vardır, bir kahraman onu yenene dek bir bataklıkta ya da gölde yuvalanır, insanları korkuyla titretip, hayvanları öldürür. Ejderha öldüren kahramanların efsaneleri Macarların geçmişinde toplumun bütün tabakalarında yer bulmuştur.

Hıristiyan dini, fırtına getiren bu kötü ruhu pagan inanıştan miras almış olmalıdır. Bunlar, genellikle ejderha öldüren Aziz György efsane dairesine bağlıdır ve yakın geçmişe dek halk inançlarında yaşamıştır. Bunu 1408’de kurulan Ejderha Cemiyeti, ejderhayla bağlantılı yer adları ve ejderha ikonografisi kanıtlar. Ejderhalarla ilgili bu inançlar Avrupa’daki hemen her halkta mevcuttur; ancak Orta ve Güneydoğu Avrupa’da daha yaygın ve özelliğlidir. Kimi yerde ona *kurt*, *solucan* da denir. Macarcadaki ejderha yani *sárkány* sözü Bulgar Türkçesi kökenlidir ve de Hint Avrupalı olmayan Ön Asya ve Güneydoğu Avrupa halklarının inançlarındaki benzeri kötü ruhlar gibi yurt tutan Macarlığın inanç dünyasında da var olduğu düşünülmektedir (MN, 1988-2000, ss. 556-558).

Macar halk inancında, efsane ve kahramanları anlatan masalarda sık rastlanan, dehşet verici kişi veya tabiatüstü özelliklere sahip varlıktır. Dilbilimci Zoltán Gombocz’ a göre bu söz Macarların yurt tutuş öncesi Bulgar Türkçesi ödünç kelimelerinden olup, “tıslayan, yılan gibi ıslık çalan”, “ağılı, kızgın, öfkeli” manasındadır. Bu ad yılan biçimli bir varlık olduğunu düşündürür. XX. yüzyıl başlarında onun büyük bir fırtınadan sonra sürüleri önüne katarak alıp götürdüğünü “bizzat kendi gözüyle” gören bir masalcının anlattıkları ve bir dağ eteğindeki köyün yakınında bulunan yıkıntılarda yaşayan bir ejderhaya dair bir yazarın naklettiği efsane vardır. Bu mazlum hayvanın köyü doludan koruduğuna inanılır. Yine bir ejderhanın Szent Anna (Azize Anna) gölünde yaşadığına, bazen kıvıldağan sulara görüldüğüne, hatta suyun altına çektiklerini yuttuğuna dair bir söylence de vardır. Macar halk inancında ve halk inançlarıyla ilgili söylencelerde iki türü mevcuttur: Biri tepelikli kayan / ayaksız ve dehşet verici yılan, doğaüstü güçleri olan yılan. Kanatlı, ön tarafı ata, arka tarafı yılan benzeyen, balık pulu gibi ancak sert bir deriye sahip, uzun tırnaklı, uzun dişli, yalımlı, ateş saçan, kıvılcımlar üfleyen, ateş kusan bir varlıktır. Rengi sarı, ak, kara, mavi, kırmızı ve dili de kırmızı, bedeni kırmızı, kırmızı-kara pullu kuyruklu, sarı-siyah kanatlı da olabilir. Ormanda, bataklık yerlerde, ağaçların kovuklarında yuvalanan ejderhayla korkutucu rastlantılardan bahseden ya da kahramanların onu yenmesini veya ondan mucizevi kurtuluşları anlatan hikâyeler kroniklerde yer almıştır. Dev yılanın yaşadığı düşünülen yerlerde insan kafatasları bulunur; o insanları mahvetme gücüne sahip bir ruhtur. İkinci olarak *garabonciás*’ın yani bir çeşit şamanın atıdır; fırtınayla, dolu yağması ve gizli hazinelerle ilişkilendirilir. Bir balıktan ya da yilandan olmuştur (doğmuştur); bataklıkta,

kayalıklardaki yamaçlarda gizlenir ve yedi yıl geçer yine de kimseler onu görmez. Yılan yiyerek beslenir, buna istinaden “*Yılan yılanı yer ki ejderha olabilsin*” diye bir atasözü de vardır. Söylenceye göre o; çamurlu pis su birikintilerinde 7 veya 13 yıl yaşayan yaşlı ördekten veya turna balığından olmuştur, ya da çöp yığınlarının arasında, boş kuyularda gizlenen yaşlı horoz da ejderhaya dönüşebilir. Bir ejderhadan da doğmuş olabilir; bunun dişisi 7 yıl oğlunu taşır ve 7 yıl emzirir. Mağarada, çukurda, bataklıkta veya çamurlu göllerde, derin yerlerde, ot yığınlarında ve turba yataklarında yaşar. Genellikle garaboncias onu besler, büyütür (ev yılanı) ve iki yılanı varsa, yardımla ve zamanı gelince ejderhanın ağzına gemi takar, sırtına biner ve yılanla uçmaya başlar. Halk inancına göre isterse mahsulü mahvedebilir, don oluşumuna sebep olabilir, fırtına, hortum yaratabilir. Sekel’de (Erdel – Transilvanya) dağın üzerine çöken büyük yağmur bulutunu görünce “*Ejderha iniyor, çok yağmur yağacak*” denir. Hajdúság’da koşan rüzgâr külâhına “*ejderha kuyruğu*” denir (MNL, 1977-1982, Sárkány).

Macar folklorunda ve halk inanışlarında ailenin kısmetini ve varlığını koruyan, ev sahibiyle ve ailenin kaderiyle bağlantılı bir ev ruhu olan *ev yılanı*, Kuzey Avrasya halklarının çoğunda, ya da Fin-Ugor halklarında birçok şekilde görülür: ruh, tasvir - tapıncak ve bunların kültleri. Genellikle ocakta, ateşin yandığı yerde veya eşığın altındadır, nadiren duvarda yaşar. Onun daha çok bir hayvan, nadiren küçük bir insan suretinde olduğuna inanılır. Batı ve Doğu Slavlarında ve Balkanlardaki inançlara göre aileyle sıkı bir bağlantısı vardır; ataların ruhundan ev ruhuna dönüştüğü, halkı, aileyi himaye eden koruyucu bir ruh olduğu düşünülür. Ona zarar vermemek aksine beslemek, üzerine titremek gerekir. Macarlarda ev yılanına ilişkin inanışlar bunun benzeri olmakla birlikte atalar ruhuna bağlı görülmez (MN, 1988-2002, s. 562).

Macar halk inancında doğaüstü güçlere sahip bir hayvandır; *duvar yılanı*, *ev sürüneni* (*sürüngen*), *duvarda kayan*, *çingirak-* veya *ıslık çalan yılan* da denilir. Evin ruhu olarak addedilen bir varlıktır ve inanışa göre her evin bir ev yılanı vardır. Bu yılan evin altında, çatısında, duvarları arasında, eşik altında yaşar. Genellikle açık renktedir ya da bazı yerlerde sadece karnı açık renktedir. Yaygın olarak da boz, sarı, yeşil, alaca ya da siyah ev yılanları olur. Sesi de kendine özgüdür; ıslıklıdır, fısıldar ya da sürekli olarak tik-tak sesler çıkarır. Yaşadığı evdeki ailenin kısmetini açar, evi korur, ev halkını tehlikelerden haberdar eder. Onu öldürmek, evden savmak şansızlığa sebep olur, onu öldüren ölür ya

da ailenin en sevilen üyesi ölür. Başka dertler de başa gelebilir; ev sahibinin davarları ölebilir, evin duvarı yıkılabilir veya yanabilir, ayrıca eğer yumurtaları kırılırsa, zarar verilirse de sonraki zamanlarda da şanssızlık ev halkının peşini bırakmaz. Bazı yerlerde de ev sahibi öldüyse, ev yılanı da öldürülmelidir inancı vardır. Yaygın olarak bilinen söylencelerden birinde küçük bir kızın yemeğini ya da sütünü paylaştığı yılan öldürülünce, onun ardından öldüğü anlatılır. Bunun dışında ata dönüşen yılan hikâyelerine de çok rastlanır. Masallardaki olağanüstü özellikleri halk arasında inanılan özelliklerinin somutlaştırılmasıyla oluşturulmuştur. Dorson'un Amerika'daki Afrikalılarda da bulunduğu ev yılanı, pek çok kültürde mevcuttur. Grimm Kardeşler'in *Masal Derlemesi*'nde 105 numaralı masalda da bir ev yılanı vardır. Ev yılanı süt de emmesi, bazen bir ineğe bu yüzden zarar vermesi de genel bir inanıştır. Gene içine yılan saklanan kişinin midesinde soğukluk hissettiğine inanılır. Kişi bu sayede hastalıktan kurtulacaktır. Gesta Romanorum'da benzeri bir anlatı mevcuttur: Kralın cüzzamlı oğluna yılan tırmanır... Kocasının yokluğunda hamile kadının karnına onu etraftan korumak için yerleşir, sonra buharı tüten süt üzerine sarkıtıp ağzından çıkması sağlanır (MNL, 1977-1982, Házikigyó).

3.7.2. Türk Halklarında Ejderha ve Yılan

Türklerde ejderha genellikle doğa olaylarını sembolize eden ve değişik mitolojilerle ilintili kötücül, şeytani bir varlıktır. Diğer bir adı da "evren" dir. Bu motifin zaman içindeki değişim ve gelişimini takip etmek oldukça zordur. Hayatı sembollerle örülü mitolojik düşünceye sahip eski insan için ejderha da bir semboldür. Başlangıçtaki sonu gözükmeyen suları, henüz kaotik bir alemini temsil etmekteydi. Kaosla evrenin mücadelesini ve kaosla evren arasındaki geçiş koridorunu sembolize eder. Bu yüzden yapısızdır ve biçimsiz özelliğiyle bilinir. Sıcaklık ve kuraklık, ölüm ve karanlık sembolüdür. Mitolojik anlamda düzenli dünyaya olan mücadelesi onun kaos dünyasıyla bağlantılı olmasından gelir. Kül-Tigin Kitabesi'nde kurt başlı ejderha vardır. Batı Sibiryaya Türkleri onun ormanda yaşadığına inanırlar. Başkurtlar ejderhayı devasa bir yılan olarak tasvir edilir; büyük dere ve göllerde yaşar, insanları ve hayvanları yer yutar. Yakın zamanda bile var olan inanca göre ejderhanın olduğu göle "dipsiz, doymak bilmeyen" adı verilirdi. Bu da Altaylılarda Erlik hâkimiyetinin yakınındaki "*Toymadım*"

ırmağını anımsatır. Çuvaş hikâye ve efsanelerinde Astaha denilen ejderhanın ilk manası “*kanatlı yılan*”, ikinci manası da “*acıklı ruh*”tur. (Seyfeli, 2005, ss. 191-194).

Eski Türk mitolojisine göre yılan, şeytani varlığın en bilinen hayvan şekillerindendir, ayrıca yer ve su ile ilişkilendirilir. Kamların davullarında yeraltındaki dünyayla bağlantının sembolüdür. Altaylılar Erlik’i elinde kırbaç yerine yılan tutarak tasvir ederlerdi. Halk sanatında görülen yılan resimleri de ataların ruhlarını temsilen yapılmıştır (Seyfeli, 2005, s. 616). Altın Ordu coğrafyasında XIII. yüzyıla dek devam eden, hatta Tuna Bulgarları’nda da kullanımı tesbir edilmiş olan *Oniki Hayvanlı Türk takvimi* geleneğine göre beşinci hayvan ejder, altıncısı yilandır. Bu takvime göre Ejder (Lu) yılında timsahın suda yaşamasından ötürü yağmurun artacağı ve bereket olacağı öngörülür. Ancak savaşın ve kan dökmenin de fazla olacağı, ekinler iyi mahsul verse de afetlerin de olabileceği düşünülür. Yılan yılında da kışın uzun süreceği ve soğuk geçeceği, kuraklı baş göstereceği ve yerde böcek, sürüngenin çok olacağı öngörülür. Potanin’in naklettiği oniki hayvanlı bir masal tekerlemesinde de *Lutu* (ejder) şöyle geçer: “*Dağda (kayada) oturduğunda siyah alaca Lutu iken, dağdan indikte sarı alaca Lutu olan, On iki yıla giren bars; bu herhalde Mançu Mergen’in mücevheridir.*”(Turan, 2009, ss. 67, 77, 103).

Topkapı Sarayı’da bulunmuş olan Oğuz-nâme’ye göre: “Yer evreni, yılan” dır. Yeraltının Hakanı ise yerin yedi kat altında yaşayan “Çılan-Mollgus” idi (Ögel, 1995, s. 264).

Gagauzlar yılanı büyük bir esrarengizlik atfederler; hayvan ya da insan olarak düşünülür. Masal ve türkülerde yılan, güzel kıza ya da yakışıklı oğlana aşık olarak onunla evlenir veya kaçar. Ayrıca halk arasında yaygın olan bir inanca göre “*her mal ve mülkün bir yılan sahibi vardır*”. *Yılan sahip* bakışlarıyla insanları, hayvanları büyüler. Kırk yaşını dolduran yılan ayaklı ve kanatlı bir ejderhaya dönüşür. Bu motife masalarda sıkça rastlanır (İusiumbeli, 2005, s. 215).

Çuvaşlarda yılan ve ejderhaların tanrısı *Szyülen*’dir (Vámbery, 1885, s. 573). Kötü ruhlardan biri olan *Alpasti*’nin de (*alpas vupır*) ateşli yılan ve ejderhaya benzeyen bir ruh olduğu düşünülür. Ancak görünüşü dağınık saçlı bir kadın olarak tasavvur edilir ve kızlara erkek, erkeklere kız şeklinde görünür. Nazar, humma, ateş gibi hastalıklara

neden olur ve ondan kurtulmanın tek çaresinin büyü olduğuna inanılır. Çuvaş Ulıp Destanı'nda Alpasti'nin üç yumurtasından çıkan esrel, vupır ve iye ile Ulıp'ın mücadeleleri anlatılır (Bayram, 2012, ss. 199-200).

Çuvaş Ulıp Destanı'ndaki İlmeykker, Kara dağın öte tarafında yuvasını yapan on iki başlı ve sırtında kalas gibi dik dişleri olan, demir gök kuyruklu yılandır. Mahmuzlu pençeleri meşe köklerine benzer. On iki çift gözünden ve dipsiz kuyuya benzer ağzından cehennem ateşleri çıkar. Yılan uçarken evleri yıkar, meşe ağaçlarını devirir, denizin üzerinden geçerken gemileri batırır, bulutların üzerinden uçarken de yıldızları titretir. Hükümdar Nuhrat'ın kızı Sarine'yi kaçıtır:

“Topladı Ulıp gücünü / Tekrar vurdu yılana. / İlmeykker'in üç başı / Koptu ve yuvarlandı, / Ancak yılan onları / Çekip aldı parlatarak. / Üç başı da birleşince, / Boynuyla yapışınca / Üç çift gözünden / Şimşek çaktı yedi defa. / Yılan akıyor tıslayarak / Aydınlık dünyayı yaracak gibi, / Ulıp'a uluyarak / Başından vurur eğilerek. / Beline kadar Ulıp'ı / Batırdı yer içine.” (Bayram, 2012, ss. 69, 106-107).

Sibirya Türkleri şamanlarının kıyafetlerinde, kemerin orta kısmında yer alan *Amirga* adlı altı başlı yılan (Moğollarda adı *Abirga* olan bu yılan, masalarda görülür) vardır. Potanın'den aktarılan bu şiirde *Amirga*'ya hitaben şaman: “*Amirga, altın başlı yılanım...*” demektedir. Vámbéry burayı Potanın'den almış, ancak onun çevirmediğini ve metnin anlaşılmadığını yazmıştır. Metin şöyledir:

“Altin bastig Amirga dsilanım / Szúk basi szak sziiinug = Taglar basi tamdsilgalit / Kemper basi keceklik. Szologai golim szolongida / Ong golim aktargaida / Tagdik patnk men / Tas khöse (?) dsürekti men.” (Vámbéry, 1885, s. 151).

Kazan Tatar masallarında ejderha, bazen yedi başlı ve ağzından ateşler saçarak kurban ister bazen de ırmak kenarında yaşayan, insanları uyutan, yılana benzetilen bir varlıktır. Lenar Cemaletdin, “Yılan yüz yıl yaşarsa ejderha; bin yıl yaşarsa yuha olur” Tatar atasözünden bahseder. Ejderhayı Türk halklarında farklı farklı isimlerle görmekteyiz, ancak en iyi ilk örneğini kahramanın yolculuğunda yenmesi gereken düşman olarak en eski destan Oğuz Destanı'nda buluruz: Oğuz Han büyük denizin öbür ucunda yaşayan Yaan adındaki canavarı öldürmeye çalışır, ne yaptıysa ölmeyen canavarın alnındaki kızıl beni görür ve canının burada olduğunu anlar, benini kesince de canavar ölür (Ögel, 2010, s. 314).

3.7.3. Macar Halk Edebiyatından Örnekler

3.7.3.1. “Demir Latzi” Masalı (Vas Laci)

Bir varmış bir yokmuş, yetmiş yedi memleketin sonunda, camdan dağların da ötesinde bir kral varmış, bu kralın üç oğlu ve üç de kızı varmış. En küçük oğluna Demir Latzi derlermiş, çünkü o demir gibi güçlüymüş. Yok, o sadece çok güçlü değil bir o kadar da yaramazmış; içinde yedi şeytan oturuyormuş (mesken tutmuş)! Bir sefer, okulundan eve dönerken başında bir sepet dolusu yumurta taşıyan yaşlı bir kadına koşmuş. Başının üzerindeki sepete vurduğu gibi indirmiş ve bütün yumurtalar kırılmış. Yaşlı kadın:

-“Evlâdım, bu kötülüğüne karşılık sana iyilik diliyorum. İlk istediğin ne olursa hemen gerçekleşsin”.

Demir Latzi eve gidinceye dek bu sözleri düşünerek kendi kendine gülmüş durmuş: “İşe bak, amma deli bir kadın bu, bütün yumurtalarını kırdım, üstüne bana iyilik diliyor. Hele bir eve gideyim, hemen iyi birşeyler dileyeceğim!” diye söylenmiş.

Çocuk eve geldiğinde ablaları da top oynuyorlarmış. O da aralarına girmiş, ama kral kızları Latzi’ye vurup ona daha önce yaptığı yaramazlıkların bedelini ödetmek için kendi aralarında anlaşmışlar. Latzi ona topla vurduklarında çok öfkelenmiş ve büyük bir hiddetle kızlara bağırılmış:

-“Of, yer sizi yutar dilerim!”

Bunu der demez yer yarılmış, üç kral kızı da gözden kaybolmuş.

Kralın sarayında büyük bir elem varmış. Küçük kral kızlarını her yerde aramışlar, bütün dünyayı aramışlar ama hiçbir yerde bulamamışlar. Kızları nerede arayacaklarını da bilememişler, çünkü Demir Latzi ablalarını toprağın yuttuğuna dair onlara tek bir söz bile söylememiş. Kızların ardından önce en büyük kral oğlu gitmiş, sonra ortanca kral oğlu gitmiş, bir yıl geçmiş, iki, üç, çok yıl geçmiş ama dönmemişler, muhtemelen bir yerlerde ölmüşler. Bu sırada Demir Latzi de serpilmiş, iri, güçlü kuvvetli bir delikanlı olmuş ve krala:

-“Babacığım, ben de ablalarımın peşine gideceğim, zaten onların başına gelen talihsizliğin sebebi benim” demiş.

-“Eğer öyleyse, sebep sensen elbette, düş yola –demiş kral-, ablalarını bulup geri getirirsen gözüme gözükme!”

Demir Latzi yola çıkmış, az gitmiş uz gitmiş, yetmiş yedi memleketi geçmiş, dağları-vadileri aşmış, yedi gece ve yedi gün hiç durmadan yol aldıktan sonra uçsuz bucaksız bir ormana varmış. Ormanı geçer geçmez sırtına bir demet kuru dal yüklemek isteyen yaşlı bir kadının bunu yapmaya defalarca teşebbüs etse de başaramadığını görmüş. Oraya giderek dalları yaşlı kadının sırtına güzelce yerleştirmiş. Yaşlı kadın:

-“Bana yardım ettiğin için teşekkür ederim, Demir Latzi, iyiliğini iyilikle ödeyeceğim. Neden yolda olduğunu biliyorum. Toprağın yutmuş olduğu ablalarını arıyorsun. Ama üzülme, sen bana yardım ettin ben de sana yardım edeceğim.” demiş.

Yaşlı kadın bunları söyledikten sonra toprağın üzerinde bir sıçramış, yer aniden yarılmış, içinde demirden büyük bir sandık parlamış. Yaşlı kadın:

-“Bu sandığın içine cesaretle saklan! Seni toprağın altına götüreceğim, ve orada en büyük ablanı ve diğer ikisini de bulacaksın” demiş.

Demir Latzi sandığın içine gömülmüş ve aşağıya inmeye başlamış, yedi gün, yedi gece durak bilmeksizin gitmiş olmalıydı ki yerin altındaki dünyaya varmışlar. Sandığın kapağı çat diye açılmış ki Tanrım delikanlı ne görsün: İki adım ötesinde gümüşten bir kale, kalenin önünde bir ırmak varmış. İrmağın üzerinde ustura atan bir köprü varmış, üzerindeki

usturalar öyle bir dans edip sıçıyorlarmış ki, üzerinden bir insanın yürüyüp geçebilmesi mümkün değilmiş. Buna çok üzülen Demir Latzi, koca bir of çekmiş ve şöyle demiş:

-“Oraya gidebilirim ama bu köprüden dünyada geçemem!”

Çünkü köprünün sonu tam da gümüşten kalenin kapısına çıkıyormuş ve bu kaleye başka türlü girebilmesi mümkün değilmiş. O sırada sandık konuşmuş:

-“Dertlenme Demir Latzi, ben suyun altından geçip seni kaleye götürürüm, ama sonrasını da sen düşüneceksin”.

Demir Latzi sandığa girmiş, sandık da güzelce suyun altından yüzüp onu kaleye ulaştırmış, sonra Latzi’yi orada bırakıp geriye dönmüş. Latzi orada ablasını görmüş ve elini çırparak ona koşmuş:

-“Ah canım kardeşim buraya mı geliyorsun? Bu hayatının sonu olur. Bu kalenin yedi başlı ejderhaya ait olduğunu ve eve dönerse seni öldüreceğini bilmiyor musun?” demiş.

-“Hiç korkma sen-demiş Demir Latzi-, yalnız bana bir kılıç ver ve bana güven”.

Silahların olduğu odaya gitmişler, Demir Latzi oradan bir kılıcı indirip almış. Hey Yüce Tanrım, Yaradanım! O anda gümüş kale büyük bir gürültüyle sarsılmış. Yedi başlı ejderhanın gürzü yetmiş yedi mil öteden kaleye vuruyormuş.

-“Ah canım kardeşim, ejderha hemen burada olur, ölmeye hazırlan!”

-“Korkma sen ablacığım, korkma!”

Ablanın dediği olmuş, ejderha korkunç bir öfkeyle gelmiş.

-“Sen burada ne arıyorsun?!”

-“Seninle hayatım pahasına dövüşmek istiyorum” demiş Demir Latzi.

-“Yo, ben herhangi biriyle dövüşmem! Karşıma çık da göreyim ne biliyorsun!”

Masanın çekmecesinden taştan bir ekmek ve demir bir çakı almış ve onunla bir dilim ekmek kesmiş.

-“Hadi bakalım, görelim ne bildiğini!”

Demir Latzi ekmeği almış ve demir çakıyla ikiye kesmiş.

-“Tamam, görüyorum ki bana denksin, şimdi dövüşebiliriz. Benimle demir ambara gel!” demiş ejderha.

Demirden ambara inmişler, güreşmeye başlamışlar. Yedi başlı ejderha Demir Latzi’yi kapıldığı gibi kaldırmış ve dizlerine dek demire saptırmış. Hoppala, Demir Latzi sıçradığı gibi demirden çıkıvermiş, yedi başlı ejderhayı kapıp havada bir güzel döndürmüş, ardından da onu dizlerine dek demire bastırılmış. Ama yedi başlı ejderha da demirden kurtulmuş ve yeniden Latzi’yi demire gömmüş, ama bu sefer göğsüne dek! Demir Latzi gömüldüğü demirin içinden kendini kurtarıp dışarıya sıçramış ve yedi başlı ejderhayı tutup tekrar havada çepeçevre döndürmüş, ve demire onu öyle bir saptırmış ki bu sefer boğazına dek içine gömülmüş. İşte o zaman kılıcını çekmiş ve ejderhanın yedi başını da kesmiş.

-“İşte oldu, sevgili ablacığım, şimdi yanına gel, artık gidebiliriz”.

-“Of, katiyen gidemeyiz, katiyen gidemeyiz, usturaköprüyü geçemeyiz, burada ölüp gideceğiz!”

Demir Latzi aceleyle ne yapabileceğini düşünmüş taşınmış. Aklına geleni yapmış; ejderhanın bedenini yerden çekip çıkarmış, o kalın derisini yüzmüş, usturaköprünün üzerini onunla örtmüş, ve böylece ayakları bile hiç kan olmadan karşıya geçmişler. Köprüyü böyle geçmişler ki orada yaşlı kadın duruyormuş. Kadın Latzi’ye şöyle söylemiş:

-“Oğlum demek bu ablanı sağ salim kurtarabildin. Ben de demir sandığı çıkarayım. Sen de benim demirci ağabeyime gel, zaten oturduğu yer de buraya uzak sayılmaz. Ona mümkünse sana yardım etmesini söyle. Bunu yaparsa saygı duyacağımı da!”

Böylece birbirlerinden ayrılmışlar. Yaşlı kadın kralın kızıyla birlikte sandıkla yukarıya çıkmış. Demir Latzi de yaşlı kadının söylediği yere gitmiş. Az gitmiş, uz gitmiş, demircinin ocağına varmış. Burası öyle bir demirhaneymiş ki hayatında böylesini görmemiş. Duvarları ve çatısının içi de dışı da tamamen saf çeliktenmiş. İçeriye girmiş ne görsün demircinin kendisi de tepeden tırnağa çeliktenmiş. Latzi onu sessizce selamlamış ve niçin oraya geldiğini, yaşlı kadının söylediklerini anlatmış.

-“Tamam, evlâdım –demiş demirci-, derdini biliyorum, gördüğüm kadarıyla sen güçlü bir delikanlısın, gövden çelikten, ben de seni tepeden tırnağa çelikle kaplayacağım ki sana kılıç işlesin.”

Bunları der demez de Demir Latzi’yi çelikle kaplamış ve ona şöyle demiş:

-“Artık şimdi gidebilirsin oğlum, demirhanenin önündeki yola gir ve oradan hiç sapmadan yürü. Dosdoğru git, altinkaleye varacaksın, orada on dört başlı ejderhanın kasvetli esaretindeki ortanca ablan oturuyor.”

Demir Latzi demircinin inayetine teşekkür etmiş, onunla vedalaşmış, sonra da altinkaleye varıncaya dek hiç durmadan yürümüş. Altinkalenin önünde usturaköprü yokmuş, ama ördek pençesinde öyle bir dönmekteymiş ki bundan daha kötü bir felaket yokmuş. Zira çok da dönmeyecekmiş. Latzi oraya gitmiş ve ördek pençesini öyle bir yakalamış ki dönmekte olan kale aniden durmuş, diğer eliyle de kapıyı açıp içeri girmiş. O sırada on dört başlı ejderha karşısına çıkıvermiş. Ejderha ona bağırarak:

-“Ne işin var burada?” demiş.

-“Ablamı alıp götürmek istiyorum.”

-“Hele bir dur bekle kardeşim, önce güreşelim!”

-“Dert değil, haydi o zaman güreşelim!” deyip kolları sıvamış Demir Latzi de.

-“Öyle değil kardeşim, öyle değil! Sen demirden çark olacaksın, ben de kağıttan çark olacağım. Seninle iki dağın başına gideceğiz, orada cenk edeceğiz.”

-“Sen demirden çark ol, ben kağıttan, senden hiç korkmuyorum.”

Dağ başına varmışlar. On dört başlı ejderha demirden çark olmuş, Demir Latzi de kağıttan çark olmuş, hızla esen bora gibi aşağıya doğru yuvarlanmaya başlamışlar ancak demir çarktan birdenbire apansızın bir ispit (cağ, tekerlek parmaklığı) düşmüş, ondan sonra da sanki birbirinin peşinden koşup duran koyunlar gibi kendi etrafında yuvarlanmaya başlamış ve devrilivermiş. İspit on dört başlı ejderhanın başıymış.

Demir çark yattığı yerden güç bela kalkmış ve kağıt çarka şöyle demiş:

-“Bu hiç iyi olmadı. Benden kök alaz, senden al alaz olsun, bir de öyle çarpışalım.”

-“Öyle olmaz, ahab! Sen al yalaz, ben gökçe yalaz olayım!” demiş Demir Latzi.

-“İstedğin gibi olsun, bana hepsi bir zaten”.

Ejderha al yalaz, Demir Latzi gökçe yalaz olmuş, böyle dövüşmüşler, ama bir türlü biri ötekine galip gelememiş. Aniden tepelerinde bir kuzgun uçmuş, ejderha ona bağırarak:

-“Kuzgun, gökçe yalaza bir damla su serp, karşılığında ben de sana bir başımı vereyim!”

Demir Latzi de kuzguna seslenmiş:

-“Al yalaza bir damla serp, karşılığında ben de sana ejderhanın on dört başını birden vereyim!”

İşte böylece kuzgun da al yalaza bir damla su serpmiş. Derhal sönmüş, sonunda ejderhanın on dört başı da kuzgunun olmuş, Demir Latzi ise koşarak yukarıya, altinkaleye gitmiş, ablasını almış ve demircinin yanına götürmüş. O da kızı yaşlı kadına götürmüş ve yaşlı kadın kızı da demir sandıkta yukarıya çıkarmış.

Bu sırada Demir Latzi üçüncü ablasını aramak üzere tekrar yola düşmüş. Gide gide uçsuz bucaksız bir ormana varmış, orayı geçerken büyük bir kuru ot yığınının yandığını ve bu

dokurcunun içinde küçük bir yılanın çırpınıp durduğunu görmüş. Küçük yılan Demir Latzi'ye seslenmiş:

-“Hayatımı kurtar, iyilik edip iyilik bulacaksın!”

Demir Latzi hemen oraya koşmuş ve küçük yılanı yanmakta olan saman yığımından kapıp almış. Hey Tanrım, ne de minnetlenmiş küçük yılan, Demir Latzi'ye:

-“Beni ölümün ateşinden kurtardın, Tanrım senden razı olsun, benimle yılanlar kralı olan babamın yanına gel. O da bu iyiliğinden ötürü sana minnettar olacaktır, sana istediğin herşeyi ve fazlasıyla altın, gümüş de verecektir. Ancak sana söylediğimi unutma, babamdan herhangi bir şeyin kıymetlisini, güzelini kabul etmemelisin, ondan en kötü atı, en paslı kılıcı ve en kirli gömleği istemelisin.”

Yılan kralın sarayına varmışlar, orada yılan kralın kızı ona neler olacağını anlatmış. Elbette Demir Latzi'nin şerefine ikramlar yapılacakmış; bir eli yağda bir eli balda olacakmış, onu bıraksalar ömrü boyunca orada kalmak isteyecekmiş. Demir Latzi krala şöyle demiş:

-“İyiliğin için ben teşekkür ederim haşmetli kralım, ama benim gitmem lazım, eğer Tanrı yardımcım olmazsa yine buraya geri dönerim.”

-“Buradan giderken altın, gümüş ne istersen götürebilirsin.”

-“Haşmetli Kralım, ne altın ne gümüş hiçbirisi lazım değil, bana en kötü atını, en paslı kılıcını, en kirli gömleğini versen yeter”.

-“Peki – demiş kral-bunu sana kızım tavsiye etmiş olmalı, yine de dediğin gibi olsun, istediklerini vereceğim. Oğlum sen kızımın hayatını kurtardın; at da, kılıç da, gömlek de senin olsun.”

Böylece dışarı çıkıp en kötü atı seçmişler. Öyle ıspazmozlu, öyle aksakmış ki zar zor yürüyebiliyormuş. Sonra en paslı kılıcı ve en harap, en kirli gömleği seçmişler. Demir Latzi kılıcı derhal kuşanmış, gömleği de üzerine geçirmiş. Birbirleriyle vedalaştıkları sırada yılan kralın kızı kulağına fısıldayarak:

-“Dinle beni kral oğlu, bu ata dikkat et çünkü o bir şamandır! Kılıcına da iyi bak, çünkü her kim olursa olsun onu bununla öldürebilirsin, ancak kirli gömleğe de çok dikkat et, o yıkanmasın, kirli kalsın çünkü üzerinde bu gömlek varken seni hiçbir kılıç kesemez.”

Demir Latzi yola çıkmış ve elmas kaleye varana dek hiç durmadan gitmiş. Orada, yirmibir başlı ejderhanın esaretinde yaşayan en küçük ablası varmış. Çocuk elmas kaleye tırmanmış ve büyük bir sevinçle ablasının yanına koşmuş. Ablası çok mutlu olmuş ve ona:

-“Ah, canım küçük kardeşim, sevgili erkek kardeşim nasıl buldun sen burayı?!” demiş ve hemen ardından kederlenivermiş, gözünden sel gibi yaşlar akmış ve Latzi'ye:

-“Hemen geri dön canım kardeşim, sevgili küçük kardeşim, çünkü yirmi bir başlı ejderha seni yok edecek. Burada ağabeylerin de var, ikisini de bacaya bağladı ve seni de oraya bağlayıp, kurutacak.”

Demir Latzi de ablasına:

-“Korkma ablacığım, benim öyle bir kılıcım var ki onunla ejderhayı yüz başı bile olsa kolayca öldürebilirim ve de üzerimdeki gömleğe de hiçbir kılıç işlemez” demiş.

-“Ah sevgili kardeşim, canım küçük kardeşim, kılıcın da gömleğin de boşunadır, bu yirmi bir başlı ejderhayı öldürebilirsin ama karısı şeytan gibi bir kadın, o seni öldürür. En iyisi güzel güzel bizi burada bırak ve git.”

-“Peki, ben güzellikle bunu bir deneyeceğim.” demiş Latzi.

Saraya çıkmışlar, orada altından bir kerevetin üzerinde yirmi bir başlı bir dev oturmaktaymış, yanında da büyücü karısı varmış. Kadın Demir Latzi'ye bir bakmış ve o anda onun kim olduğunu, neden oraya geldiğini ve kılıcının, gömleğinin neye kadir olduğunu anlayıvermiş.

-“Ablan için geldin öyle değil mi Demir Latzi?”-diye sormuş cadı kadın.

Demir Latzi de:

-“Ablam ve ağabeylerim için geldim.”

-“Tamam, ablanı da alıp götürebilirsin ağabeylerini de, ancak efendime o paslı kılıcını verirsen, üzerindeki o pis gömleğini de.” demiş büyücü kadın.

Demir Latzi ona hiç karşı gelmeden kılıcını çıkarmış, kirlî gömleğini de boynundan sıyırıp ejderhanın önüne koymuş. Büyücü kadın buna kahkalarla gülmüş, yirmi bir başlı ejderha kocası ondan da çok gülmüş.

-“Peki, seni dünyanın delisi” demiş ejderha-, işte şimdi hayatın benim elimde.”

Demir Latzi şöyle demiş:

-“Hakkın var, yirmibir başlı dev, ben bu dünyanın delisiyim, artık hayatımın sonunun geldiğini görüyorum, atımla vedalaşana dek hayatımı bağışla!”

Ejderha iyilikle ona bu izni vermiş, Latzi de avluya gidip atının boynuna sarılmış ve ona acılı gözyaşlarıyla veda eder gibi yapıp, olan biteni anlatmış.

-“Şansın var-demiş şaman at-, o sadece kılıcını ve gömleğini istemiş, ve ben aklına gelmemişim. Ejderhadan vücudunu kesip bir çuvala koymasını ve eyerimin kaşına asmasını iste. Sonra ben seni yılan kralın sarayına götüreceğim, ola ki sen de kendine yardım edebilirsin!”. Demir Latzi saraya dönmüş, ejderha ona sormuş:

-“Atınla vedalaştın mı Demir Latzi?”

-“Evet, vedalaştım yirmi bir başlı ejderha, şimdi artık beni öldürebilirsin, bedenimi küçük parçalara da kesebilirsin, ancak senden tek bir isteğim var; her azâmı bir çuvala koy ve atımın sırtına bağla ki onunla dünyaya gideyim.”

-“Bu dediğini yapacağım” demiş ejderha.

Bunu dedikten sonra paslı kılıcı çekip Demir Latzi’yi yüz parçaya bölmüş, sonra kemiğini-parçalarını yerden toplamış, bir çuvala doldurmuş ve çuvalı da atın sırtına asmış. At dört nala gitmiş, bir bora kadar hatta ondan bile hızlıymış.

Yılan kral aniden bir uğultu-vınıltı işitmiş ve kızına şöyle demiş:

-“Sevgili kızım, Demir Latzi’nin başına büyük bir felaket gelmiş olabilir, çünkü şamanın gelişini duyuyorum. Derhal bahadırları çağır ve dış kapının önüne büyük bir ateş yakmalarını söyle. Korkunç bir öfkeyle eve koşuyor, ateşin aleviyle kendini serinletir.” demiş.

Bunun üzerine dış kapının önüne derhal büyük bir ateş yakılmış. Ateş o kadar büyükmüş ki alevler ve dumanı ulu göğe yükseliyormuş. Düşünce kadar dolu dizgin yol alan şaman gelince de bir an için alevleri içine çekip soğurmuş ve böylece serinlemiş.

Kralın kızı aşağıya, avluya inmiş ve şamana sormuş:

-“Ne oldu, derdin nedir?”

-“Demir Latzi’yi getirdim, yirmi bir başlı ejderha onu ufak parçalara ayırdı.” demiş.

Çuvalı atın eyerinden indirip saraya götürmüşler. Sonra da yılan kral düdüğünü çalmaya başlamış, bunun üzerine her yerden yılanlar gelmiş -o kadar çoklarmış ki avluda kaynaşıyorlarmış- kralın emrini beklemeye başlamışlar.

-“Şimdi hepiniz gidin –diye emretmiş kral -, her yerden lehim (birleştirici etkiye sahip) bitkilerini toplayıp getirin!”

Orada ne kadar yılan varsa hepsi de bu sözlerin üzerine bir anda ortadan kaybolmuşlar, sanki toprak onları yutuvermiş. Ovalara bayırlara dağılmışlar, lehim yapıcı bitkileri toplayıp kralın sarayına getirmişler. Kralın kızı da bu lehim yapıcı bitkileri Demir Latzi’nin etine, kemiğine sürmüş, her bir parçasını birleştirmiş ve işte böylece Yaradanım, Demir Latzi eski halinden yedi kat daha yakışıklı ve güçlü olmuş. Sonra da bir hatta iki hafta süreyle büyücüler onu ustalık öğretmişler. Bundan sonra Demir Latzi yeniden elmas kaleye

gitmek üzere yola çıkmış. Ancak bu sefer elmas kaleye tırmanmamış. Yirmi bir başlı ejderhanın bahçesinde bir balık gölü varmış, Demir Latzi de oraya gitmiş ve kıyısında parendeler atarak geçmiş ve altın bir ördeğe dönüşmüş, göle girmiş ve bütün gün orada yüzmüş. Yirmi bir başlı devin karısı oraya aniden geldiğinde altın ördeği görmüş ve bunun Demir Latzi olabileceğini hemen anlamış. Yirmi bir başlı ejderha da oraya gelmiş, ve büyük bir hayranlıkla ördeği seyretmiş.

-“Ah ne kadar da güzel bir ördek, bu kadar güzelini şimdiye dek hiç görmemiştim”- demiş ejderha.- Eh, artık buna iyi bakacağız.

Büyücü karısı şöyle demiş:

-“Elbette ki bu dediğin olmayacak, çünkü benim canım onun ciğerini öyle bir yemek istiyor ki eğer yiyemezsem buracıkta, hemen can vereceğim.”

-“Peki öyleyse-demiş ejderha-, madem ki canın istedi, yiyeceksin- ve okunu çektiği gibi ördeğe fırlatmış. Yüz defa fırlatmış, ama ok hedefine bir kez bile ulaşamamış, çünkü ördek sürekli suya dalyormuş.

-“Tamam, dur bekle!-diye bağırarak ejderha- eğer seni vuramazsam, tutacağım!”

Gölün kıyısına paslı kılıcını koymuş, üzerindeki kılığı ve kirli gömleğini de çıkarmış.

Göle atlamış ve ördeğin ardından yüzmüş. Ancak o atlarken ördek olup fırladığı gibi gölün karşı kıyısına uçmuş, başının üzerinde yuvarlaklar çizerek uçmuş, sonra yine Demir Latzi olmuş. Kirli gömleği üzerine geçirmiş, kılıcını da kaptığı gibi kaldırmış ve ejderhaya:

-“Tamam, şimdi çık ortaya!”

Ejderha çıkmış ama çıkmasıyla tahtalı köyü boylaması bir olmuş. Cadı karısı ise dehşet içinde bir süpürgeğin üzerine oturmuş ve büyük bir hızla uzaklaşmış. Demir Latzi hemen saraya çıkmış, orada bir süredir ejderha tarafından bacaya bağlanmış olan ağabeylerini aşağıya indirmiş. Uzunca bir süredir orada asılı kalmış olan zavallı delikanlılar kuru birer erik gibiymişler. Sonra ablasıyla birlikte kardeşlerini bir yük arabasına yatırmışlar ve yılan kralın sarayına doğru yola koyulmuşlar. Saraya çıkmışlar, ancak yılan kralın kızını gören Demir Latzi'nin ağzı açık kalmış. O artık bir yılan değil, çok güzel bir kızmış, alnında bir yıldızın ışığı parlıyormuş.

Haydi bakalım, derhal her yerden bulup getirmiş oldukları mucizevi otları iki ağabeyinin bedenlerine sürüp onları da ayağa kaldırmışlar. Sonra eskisinden de iyi, güçlü hale gelen delikanlılar kızkardeşleriyle birlikte evlerine dönmüşler. Yılan kralın sarayında bir Demir Latzi kalmış. Şöyle demiş:

-“Ben de burada yaşayacağım.”

Hemen din adamını çağırılmışlar, Demir Latzi ve yılan kralın kızını evlendirmişler ve büyük bir düğün yapmışlar. Yaşlı yılan kral da ona bütün ülkeyi ve devasa büyüklükteki servetini vermiş.

Eğer ölmedilerse bugün de yaşıyorlardır (Benedek, 1905, ss. 291-297).

3.7.3.2. “Küçük Sarı Yılan” Masalı (Sargá kicsi kigyó)

Bir varmış, bir yokmuş, yetmiş yedi memleketin ötesinde, fakir bir adam yaşarmış. Bu fakir adamın azize gibi ve güzel bir karısı varmış, ama bir çırpmalık yılan gömleği kadar, bir tanecik olsun çocuğu yokmuş. Karı koca bunun için Tanrı'ya gece, gündüz, uyumadan, uyanınca hep dua ederlermiş:

-“Yüce Rabbim, bize bir çırpmalık yılan gömleği gibi bir tanecik çocuk ver.”

Ama Yüce Tanrı onların yakarıklarını duymamış. Böylece yıllar geçmiş gitmiş. Bir sabah kadın uyanmış ve beyine şöyle demiş:

-“Gece nasıl tuhaf bir düş gördüm duy da inanma!”

-“Gerçekten mi, nasıldı?”

-“Düşümde evimize yaşlı bir adam geldi ve bana ‘Ben senin ve beyinin derdinizi biliyorum. Eğer çocuğa ihtiyacımız varsa, bu sabah büyük kapının önüne gidin ve orada bekleyin, ruhu olan ya da olmayan bir hayvan gelirse her ne türden olursa olsun onu yakalayın, içeriye götürün, o sizin çocuğunuz olacak’ diye söyledi, işte gördüğüm düş böyle” demiş.

-“Evet, dinle beni kadın, bu yeterince saçma bir düş, ama yine de bir tecrübe edelim!”

Hemen giyinip kuşanıp büyük kapının önüne gitmişler, ve orada uzun bir süre bekleyip durduktan sonra, birdenbire küçük sarı bir yılan gelmiş. Bakın görün ki, ona bu küçük sarı yılanı, bu büyülü sazı şeytan vermiş! Kadın onu bağrına koymuş, onu alıp evlerine götürmüşler. Evde süte bandırdıkları ekmekle onu bir güzel beslemişler.

Günler geçmiş gitmiş, küçük sarı yılan birdenbire konuşmaya başlamış, fakir adama şöyle demiş:

-“Babacığım, krala git ve kızıyla evlenme isteğimi ona söyle!”

-“Ne diyorsun oğlum, sen gariban bir çocuksun, kral bunu duyunca derhal kellemini uçurtur!”

-“Sen git, hiçbir şeyden de korkma, bu işi ben yapacağım.”

Kralın sarayı oraya sadece bir tüfek atımı mesafedeymiş. Adamcağız yola koyulmuş ve sarayın avlusuna vardığı sırada kral tam da askerlerini teftiş üzere ziyaretteymiş. Fakir adam oraya gitmiş, kralı saygıyla selâmlamış ve şöyle demiş:

-“Haşmetli kralım, hayatım da ölümüm elinden olsun, benim oğlum olan küçük sarı yılan kızımı isteyim diye beni buraya gönderdi.”

Kral bu sözleri duyunca o kadar çok gülmüş ki gözünden yaş gelmiş.

-“Tamam o zaman fakir adam, benim için farketmez, ama oğluna yapılacak üç görev veriyorum, eğer bunları yapamazsa başını derde sokarım. İlk görev peri kızı Ilona’nın bahçesinden üç altın elmayı getirmek olacak”.

Hey! Zavallı adamcağız nasıl da kederlenmiş! Şimdi artık tek oğlundan da olacakmış. Düşünmüş durmuş, başını bu deli dertlere nasıl soktuğunu bilememiş. Ama yine de çok dert etmemiş. Evine dönüp, oğluna kralın söylediklerini anlatmış.

Küçük sarı yılan şöyle demiş:

-“Sevgili babacığım bunun için hiç boşuna üzülme, gidip üç altın elmayı alıp getireceğim.” Bunları dedikten sonra da kapıdan çıkmış ve Peri Kızı Ilona’nın bahçesine varana dek hiç durmamış. Oraya varınca, bahçedeki delikten girip en öndeki ağaca koşup çıkmış ve bir elma koparmış. Hey Büyük Tanrım! Bunu yapmasıyla öyle bir çınlama sesi çıkmış ki gürültüsü yetmiş yedi memleketin ötesinden bile duyulmuş. Sonra da –bildiğiniz gibi, bahçeyi bekleyen- yedi başlı ejderha ağzında yedi arşından öteye alevler saçarak oraya, yanına gelivermiş. Ağacın altında durmuş ve etrafı koklamış ama kimseyi görememiş. O sırada küçük sarı yılan da ağacın oyuğuna saklanmış ve yedi başlı ejderha büyük bir gürültüyle gidene dek de hiç kıpırdamadan durmuş. Kovuktan sıçrayıp çıkınca da iki elma daha koparmış ve artık orada bir an bile beklemeden bahçeden fırlayıp gitmiş.

Küçük sarı yılan üç altın elmayla geri geldiği zaman fakir babası buna pek şaşırılmış, hatta çok da sevinmiş. Üç elmayı da hemen heybesine koymuş ve büyük bir heyecanla kralın yanına koşmuş.

-“Üç altın elma işte burada, haşmetli kralım!”

Kral da elmaları elinde çevirmiş; orasına bakmış, burasına bakmış ama bunlar gerçekten de hakiki, altın renginde elmalarmış.

-“Bu tamam, fakir adam, ama hala sırtında duran iki büyük görev daha var. Söyle oğluna, yarın sabah evinin yerinde horoz ayağında dönen altın bir saray olmazsa ölümlerden ölüm beğensin!” demiş.

Ayy, fakir adamcağız işte şimdi çok kederlenmiş. Kralın söylediği bu yapılması imkansız şeyleri aklı almamış. Böyle büyüdü bir evi nasıl inşa etsin, nereden bulsunmuş, düşünmüş durmuş. Evde ağlayarak olanı biteni oğluna anlatmış:

-“Ah sevgili evladım, başını nasıl bir derde soktun! Eğer yarın sabaha kralın dediği gibi bir sarayı evin yerinde bulmazsa, kral seni öldürtecekmış”.

Küçük sarı yılan bu sözlere şöyle cevap vermiş:

-“Sevgili babacığım, sen az sabret ve huzurla beni bekle, yarın bir mucizeye uyanacaksın!”

Akşam olmuş, küçük sarı yılan avluya gitmiş. Eline bir düdük almış ve üflemeğe başlamış, göz açıp kapayıncaya dek gökteki Ay’ı örten parlayan yıldızlar kadar çok iblis oraya toplanıvermiş. İçlerinden aksak olan bir iblis, küçük sarı yılanın karşısına gelip sormuş:

-“Emret, kıymetli sahibim!”

-“Kralın dediği gibi hemen bu evin yerine altından sarayı güzelce inşa edip bitirin!”

Heyy, bir anda ne kadar da çok iblis kımıldanıp harekete geçmiş ve sabah olana dek çalışmışlar ve sarayı inşa etmişler. Fakir adam ve karısı sabah kalkmışlar, daha gözlerini ovuştururlarken birbirlerine acaba biz kimiz ve neredeyiz diye sormuşlar. Küçük sarı yılan hemen oraya koşmuş ve anne babasına gördükleriniz gerçek ve biz de burada, altın saraydayız demiş. Fakir adam altından bir esvap giymiş, altın saraydan dışarı fırlamış ve koşarak kralın sarayına gitmiş. Kral orada pencerede durmaktaymış ve oradan altın saraya bakıyormuş. Fakir adama uzaktan seslenmiş:

-“Sakin buraya gelme, iblis çocuğun iblis babası, daha üçüncü işi yapmadın. Eğer yarın sabaha bu iki sarayı birleştiren altından bir köprü inşa edilmiş olmazsa ve köprüünün iki tarafında altın ağaçlarda altın kuşlar ötüşüp şarkılar söylemezse sizinle birlikte dünya üzerindeki herkesi yok ederim!

Fakir adam evine dönmüş, ama şimdi artık o kadar da üzgün değilmiş. Kendi kendine düşünmüş ki oğlu eğer bu kadar işi yapmışsa, Tanrı ona bu üçüncü görevinde de yardımcı olacaktı. İyi de düşünmüş, çünkü sabah altın köprüde kralla birlikte gezmeye gidecek olan oymuş. Krala giderken oğlu küçük sarı yılanı da beraberinde götürmüş. Kralın huzuruna varmışlar, iyi sabahlar dilemişler ve fakir adam krala:

-“Haşmetli kralım, hayatım sana feda olsun, oğlum küçük sarı yılan işte budur, şimdi artık düğün yapılısın!”

Kral lafı çok dolaştırmış, kem küm etmiş, ne diyeceğini bilememiş, ağzından tek bir kelime bile çıkmamış. Ahh, zavallı kral kızı, beyi olacak küçük sarı yılanı görünce bir ağlamış bir ağlamış, yetmiş yedi kez kendini yere atmış, ama ne yazık ki düğün yapılmış. Sonra akşam olmuş ve yeni evli çift odalarına gitmişler. Kralın kızı bu sarı yılanla bir yatakta yatmaktansa en iyisi kendimi öldürmek ya da eğer onun yanına doğru uzar gelirse tutar boynunu koparırım diye düşünmüş. O sırada küçük sarı yılan aniden başının tepesinden tutmuş ve –hadi duyun bu mucizeyi!- yakışıklı bir delikanlıya dönüşmüş.

Delikanlı şöyle demiş:

-“Güzeller güzeli kral kızı, benden korkma! Ben aslında küçük sarı bir yılan değil, lanetlenmiş bir kral oğluyum. Babamın bedduasıyla, yedi yıl, yedi hafta ve yedi gün yılan donunda gezeceğim. Ama bedduanın vakti henüz dolmadı, beni böyle gördüğünü birine söylersen ikimiz birden cezalandırılırız”.

Kral kızı buna bir sevinmiş, bir sevinmiş, kimseye bir şey söylemeyeceğine dair kocasına söz vermiş. Ama sabah olup da babasının yanına gidince, sual sorgusuna dayanamayıp her şeyi anlatmış.

-“Hele bir bekle –demiş kral-, sonra sana da o yılan kavını giydirmesin de!”

Sarayda yaşlı bir büyücü kadın varmış, kral onu huzuruna getirtmiş ve onu yılanın derisini bulup yakсын diye önden kızıyla damadının odasına yollamış. Yaşlı büyücü kadın kralın dediğini yapıp, yeni evli çiftten önce odalarına gitmiş ve onlar uyuyuncaya dek yatağın

altında gizlenip beklemiş, sonra yılanın kavını aramış ve bulunca da kor ateşin üzerinde bir tavada kül olana dek yakmış.

Küçük sarı yılan sabah olup da uyanınca, kavını üzerine geçirmek istemiş ama yokmuş, hiçbir yerde bulamamış! Ahh, zavallı başı ne kadar da kederlenmiş! Karısına şöyle demiş:

-“Ah, kadın sen sözünü tutamamışsın ve birisi kavımı alıp götürmüş. Şimdi artık mahvoldum, babamın kalesine gitmem gerekiyor. Artık sadece yedi günüm var, eğer karım olarak kalmak istiyorsan peşimden gelmelisin”. Bu sözleri söyledikten sonra altın bir broş çıkarmış ve:

-“Bu altın broşu iki çubuğa koyuyorum, böylece eğer ölmezsek yeniden birbirimizin oluruz. Ben kara kaleye gidiyorum, sen de arkamdan bir gömlek, yalınayak gel ve kale kapısının önünde yedi gün yedi gece hiç durmadan şöyle bağır: “Lanetlenmiş kral oğlu, gel buraya, karın da burada, gel de al elinden altın broşu!”

Gözyaşları içinde arasında kederle vedalaşmışlar ve küçük sarı yılan insan suretinde kara kaleye doğru yola çıkmış. Akşam olunca karısı da ardından yola çıkmış ve kara kaleye varana dek hiç durmamış. Orada bağırmış: “Lanetlenmiş kral oğlu, buraya gel, karın da burada, gel de al elinden altın broşu!”

Yedi gece ve yedi gündüz kara kalenin kapısı açılana dek hep böyle bağırmış durmuş, açılınca yakışıklı kral oğlu içeriye girmiş, karısı hemen ona koşmuş, kucaklayıp öpmüş ve altın broş üzerinden kendiliğinden düşmüş. Böylece yola koyulmuşlar, gidip bir ceviz kabuğuna yerleşmişler, Küküllö’de kalmışlar.

Yarın da size misafir olsunlar! (Benedek, 1901, ss. 309-311).

3.7.4. Türk Halklarından Örnekler

3.7.4.1. Altay “Han Püdey” Masalı

“.../ Han Püdey tekrar göğe yükselmiş. / “Doru ata / Binecek misin?” diye sormuş at. / “Binmeyeceğim.” demiş Han Püdey / Atıyla gitmiş; / Gitmiş, gitmiş. / Gökyüzünün çocuğu, / Temen Ökö adındaki kızı, / Han Püdey, istediği kadını, / İstemeye gitmiş. / Tengri Han’a gelmiş, / Tengri Han / “Artık yapılacak bir şey yok, / Daha önce gelmeliydin. / Jılan Pi görücüye geldi; / Eğer Jılan Pi’ye çocuğumu vermezsem, / O bana düşman olur” demiş./...” (Radloff, 1999, ss. 84-85).

3.7.4.2. Teleüt “Ay Han” Masalı

“... / Ay Han atına gitmiş / O öyle giderken / İki yılan birbiriyle boğuşuyormuş; / Onları görüp durmuş. / Biri kara yılanmış, / Diğeri ak yılanmış, / Kara yılan ak olanı yenmiş. / Kara yılan insanların dilini biliyormuş. / “Ak yılanı öldürecekim.” demiş. / Böyle demiş kara yılan. / Genç “Bu kara yılanın / Mutlaka kötü bir düşüncesi var, / Bu ak yılanın da / Mutlaka iyi bir düşüncesi var” diye düşünmüş. / Kılıcını çekmiş / Kara yılanı üç yerinden bölmüş. / ... / Ak yılanın arkasından atıyla gitmiş genç / ... / Genç atıyla öyle giderken / (Her şeyi) unutmuş. / Ve yılanla gitmiş. / Bir denize varmışlar; / Yılan önden girmiş, / genç onun peşisıra atıyla girmiş. / Sudan geçip, dışarı çıkmışlar / Ve yola devam etmişler. / Bir at ile aşılamayacak / Altın bir kale duruyormuş; / Ak yılan oraya doğru ilerlemiş, / kaleye girmiş. / ... / Genç içeri girmiş, kapıyı açmış, / Bütün yılanlar (ona doğru) gelmişler. / Ak yılan da oradaymış, / Ak yılan “Tısss” yapmış, onu tanımış, / Hepsini yere uzanmış, / O

(yılan) önden gitmiş. / ... / Ak yılan silkinmiş. / Bir genç olmuş. / “Evet, dostum!” demiş. / ...” (Radloff, 1999, ss. 97-101).

3.7.4.3. Lebed Tatarları “Lebedin Kıyılarında”

“Geri döndüğünde babası / “Ne aldım?” diye sormuş. / Oğul “Hiçbir şey almadım, / Yolda bir yılanı rastladım, / Yılanı aldım, / Mal yüklü bir deve verdim. / ... / Artık bir şeyim kalmadı.” demiş. / Babası memnun olmuş. / Delikanlı gezintiye çıkmış. / Yolda yılanı rastlamış, / Yılan “Gel buraya” diye başıyla işaret etmiş. / Delikanlı yılanın yanına gitmiş. / Yılan ona ağzıyla / Koparılmış bir ot vermiş / delikanlı onu ağzına sokunca / Yılanın dilinden anlamaya başlamış, / Birbirleriyle konuşmuşlar. / Daha sonra yılan ağzıyla / Koparılmış bir çöp vermiş, / Bizim yılan “Bu çöpü ağzına koy, / Gece onu ağzına koyup, / Uykuya yattığında, / Para, yaban hayvanları, atlar, inekler, mallar, / Hepsi sabah yanında olacak.” demiş. / Delikanlı uyumuş, / Sabahleyin hepsi oradaymış. / Artık zenginmiş. / ...” (Radloff, 1999, ss. 330-331).

3.7.4.4. Kırım Tatarlarının “Fukara Oduncu ve Acayip Tılsım Masalı” (Özet)

Bir zamanlar yaşlı bir kadınla oduncu oğlu Asan eski fakirhanelerinde yaşar. Oduncu Asan bir gün dağa odun kesmeye gittiğinde dağda dev bir ejderha ve müthiş güzellikte bir yılanın savaşına şahit olur. Asan yılanı ejderhanın pençesinden kurtarmak için ejderhayı baltasıyla öldürür. Yılan o an dile gelip Asan’a hayatını kurtardığı için teşekkür eder ve kendisinin peri padişahının kızı olduğunu, hayatını kurtardığı için babası tarafından nelerle ödüllendirilebileceğini söyler ve babasının dilinin altında sakladığı sihirli elmas taşı istemesini tembihler. Peri padişahının huzuruna çıkan Asan, oldukça kıymetli ödülleri reddedip onun dilinin altındaki elmas taşını ister. Peri padişahı, taşı verirken herhangi bir zor durumda bu taşı dilinin altına koymasını o anda kırk Arap yiğidin kendisine yardım edebileceğini söyler. Asan bu taşı alıp evine dönmek için yola çıktığında taşın sihrini kontrol eder. Asan’ın taşın sihrine güvenerek annesine padişahın kızıyla evlenmek istediğini söyler. Annesi bu işe karşı gelse de padişahın huzuruna gidip oğlunun isteğini ona bildirir. Padişah, bu duruma şaşırsa da kızını Asan’a vermeyi bir şartla kabul eder. Padişah, Asan’dan kırk gün içerisinde zebercet taşından iki büyük saray yapmasını ister. Asan, padişahın isteğini dilinin altında sakladığı sihirli elmas taşı ile yerine getirir böylece padişahın kızı ile evlenir. Padişahın vezirleri, saray ağaları, fukara bir oduncunun padişahın kızıyla evlenmesini kıskanıp ona tuzak kurmayı düşünürlerken Hazineci Vezir, Asan’ın sırrını öğrenir. Vezir, Asan’dan bu taşı almak için planlar yapar ve bir bezirgânı görevlendirir. Bezirgân, Asan’ın eşi ile bir olup

Asan'a tuzak kurarak sihirli taşı ele geçirince taşın sihrini denemek için onu dilinin altına koyar ve baş vezirin sarayındaki kadını kendisiyle uzak diyara götürmesini, Asan'ı da eski evine göndermelerini diler. Bu dilek gerçekleşince Asan kendisini evinde bulur, yaptırdığı saray da yok olur. Asan tekrar odunculuk yapmaya başlar ve dağa çıkar. Asan, yolda büyük bir kedi ile karşılaşınca onu öldürmeye niyet eder. O anda kedi dile gelip kendisini öldürmemesini isteyince, Asan kediyi azad eder. Kedi ile oduncu Asan yola koyulur. Yolda büyük bir fare ile karşılaşınca Asan onu öldürmeye niyet eder. O anda kedi dile gelip kendisini öldürmemesini isteyince, Asan fareyi de azad ederek birlikte eve dönerler. Asan, kedi ile fareye başından geçen olayı anlatınca, kedi ile fare bezirgândan sihirli elmas taşını almaya karar verir. Yalnız Asan'dan köpeğini isterler. Sabah kedi, fare ve köpek bezirgânı bulmak için denizaşırı yola çıkarlar. Saraya ulaşan kedi, fare ve köpek, Bezirgânın dilinin altındaki tılsımlı elmas taşını alabilmek için farenin kuyruğunu baharata bulayıp bezirgânın burnuna sokar. Bezirgân da hapşırınca dilinin altındaki elması kedi yakalar ve hemen saraydan çıkıp Asan'ın yanına gitmek üzere yola koyulurlar. Yolda kedi ile fare kavgaya tutuşunca kedinin ağzındaki sihirli elmas taş denize düşer. Bir balık bu taşı yutar. Elleri hiçbir şey olmadan Asan'ın yanına dönen kedi, fare ve köpek başından geçenleri bir bir anlatır. Asan bu durumu olgunlukla karşılar. Ertesi gün balık tutmaya giden Asan, bir balık yakalar. Yakaladığı an balık, canını bağışlaması için dile gelip kendisine çok kıymetli bir taş vereceğini söyler. Balık az zaman sonra ağzında sihirli elmas taş ile su yüzüne çıkar. Asan, bu taşı ağzına bir daha koyup sarayının eski yerinde kurulmasını dileyip ertesi gün padişahın huzuruna gider. Kızının yaptıklarını öğrenen padişah, Bezirgân'la kızının öldürülmesi için emir verir. Asan'ı ise küçük kıızıyla evlendirip kendisini de başvezir yapar (Şamlıoğlu, 2013, ss. 227-239).

3.7.4.5. Başkurt “Yılan Höyregen Yer” Efsanesi

“Meksüt köyünün güney batısından altı yedi kilometre uzakta, ova ve bataklık olan bir vadi var. Eski zamanlarda o bataklıkta ejderha – yılan yaşıyormuş, derler. Birdenbire bir gün gök gürleyip, şimşek çakıp yağmur yağmaya başlamış. O zaman küçük bir bulut gelip yılanı alıp gitmiş. İşte o zamandan beri vadiyi Yılan Höyregen nehir diye adlandırmaya başlamışlar (Atnur, 2002, s. 357).

3.7.4.6. “Cılan Baba” Destanı

“Bir yiğit, Yılan-Baba’yı kovalıyan bir ejderhayı öldürerek, onu kurtarıyor...” destanın başka bir varyantında ise, “Yılan-Baba, insan donuna girmiş bir ylandı. Yiğit, onu kovalayan ejderhayı öldürdüğü için, yılan ona, Ermek Taş adlı uğurlu bir taş veriyor” (Ögel, 1995, s. 563).

3.8. BÜYÜCÜ VE BAKIR-DEMİR BURUNLU CADİ MOTİFİ

3.8.1. Macarlarda Büyücü ve Demir Burunlu Cadı

Macar masallarında *Demirburunlu Cadı* (*Vasorrú bába*) veya *Demirdişli Cadı* (*Vasfogú bába*) veya *Demir Cadı* (*Vasbába*) adıyla gördüğümüz genellikle yaşlı bir kadın olarak tasvir edilen kahramandır.

Günümüzde, Macar dilinde bu sözü *boszorkány* kelimesi karşılarsa da, Macar masallarının olağanüstü güçlere sahip olan bu kahramanı, cadı inanışlarının kaynağıdır. Yukarıda gösterilen üç adı da Macar dil alanında kullanılır. Yanlışlıkla Slav kökenli sayılmıştır; çünkü *demir burunlu* sıfatı Slavca olanında yoktur. Buna karşın Sibirya’daki Türk halklarının kahramanlık türkülerinde maden (metal: fém) burunlu sıfatıyla mevcuttur: “*bakır burunlu banya*” (Teleüt Türkleri), “*kurşun gözlü, bakır burunlu bir banya oturur*” (Sagay Türkleri), “*bakır burunlu banya*” ve “*bakır burunlu anyó*” (Şor Türkleri). Macarların en yakın dil akrabaları olan Obi-Ugorlarında da *demir burunlu baba* tasvirleri yapılır. Tahtadan olan bu tasvirlerin burunları çinko, kurşun, bakır, teneke veya gümüştendir. Bunlara zaman zaman kurban sunarlar: yüzlerine, ağızlarına, burunlarına kan, et, yağ bulaşmıştır. O masalların olumsuz karakteridir; *Ejderhaların annesi* dir. Czuczor-Fogarasi’nin Büyük Sözlüğü’ne göre de “*Halk masallarında önemli bir karakter olan bu cadı çeşidi, sivri bir burnu olan, ve demirden seti (sur, duvar) kuşatan, yedi mil mesafeye sıçayıp atlayabilen büyücü cadı*” dır. Bu masal tiplerinde kahraman Güneş’i, Ay’ı, yıldızları çalan veya suların bekçisi ejderhayı ya da ejderhaları öldürür ve onun öcünü almaya *demir burunlu baba* gelir. Bu kahramanla ilgili eldeki bilgiler konusunda coğrafi bir izolasyon söz konusudur: *demir dişli cadı*, János Kriza’nın derlemelerinde ve Sekel varyantlarında yer alırken, *Demir burunlu cadı* hemen bütün Macar dil alanında mevcuttur (MNL 1977-1982, Vasorrú bába).

Macarlarda “*bakır burunlu cadı*” karşılığı “*vasorrú bába*” ya da “*boszorkány*” (Türkçe busurgan’dan geldiği düşünülmektedir) dır. Koca bir gölü bir yudumda içen, herşeyi yiyip yutan, insan etine aç, küçük çocukları yemek isteyen, canavar bir karakterdir. Bu inanış Macarcadaki “*Küçük kalbini yiyeyim*” sözüyle devam etmektedir (Csáki, 2014, s. 147). Bu genellikle yaşlı bir kadın olarak tasvir edilir; sivri uzun burnu, sivri dili ve dişleri demirdendir. Ördek, kaz, karga, tavuk, horoz, turna, leylek ayağında dönen bakırdan bir ev-kale-sarayda oturur. Bu yaratık canı istediği zaman herhangi bir hayvana ya da ateşe, taşa hatta tekerleğe bile dönüşebilir. Slav kökenli “Bába” kelimesi ve bu motifin Slav ve Alman masallarından biliniyor olmasına rağmen bu motifin doğulu kökeni yadsınamaz. Bakır ya da demir burunlu cadının tek ayaklı olması, burnunun gaga gibi olması kuşu ve çadırın ortasındaki hayat ağacının merdivenlerinden göğe uçan şamanı da çağrıştırır. Solymossy bu dönen ev masallarını incelemiş ve Macar Bilimler Akademisi’nde (1927) yaptığı bir konuşmada doğu kökenlerini açıklamıştır. Macar masallarında cadı bazen kaz kılığında insana eşlik eder. Macar dili konuşulan her yerde cadılarla ilgili söylenceler çok yaygındır; hatta eldeki belgelerin neredeyse dörtte birini oluştururlar. Elde edilen bu bilimsel malzeme süt büyülerine (bir çeşit nazar gibi), cadıların hayvana dönüşmesine dair söylenceleri de içerir. Bunların arasında en sık rastlananlar cadı basması ve farklı dönüşümlerini anlatan hikâyelerdir (MN Balassa-Ortutay, 1980, Hiedelem mondák).

Din etnografyacısı Éva Pócs, Macar köylü büyücülerini çevreci/toplumcu, sihirci/büyücü, doğaüstü olarak üçe ayırır. Hortum gibi geliveren, kuru otları kapıp uçuşturan, geceleri yayan gidenleri ayartan ya da karabasandır. Büyücü genellikle bir kadındır, ya da kız bebektir. 1570’de Heltai’de büyücü olarak bahsedilen âlim bebekler olduğundan bahseden yazılı belgeler vardır. Hristiyanlıkla bağlantılanarak geçen bir gelenek olarak Aziz György gününde basırgandan korunmak için “büyülü sözler” söylenir, muskaların kullanılır. Ayrıca sütü çalan basırgandan korunmak için ahırın eşğine çivi çakılır ve nal vurulur (Csáki, 2014, s. 144).

Macar masallarında ejderhanın annesi olarak da yer alan cadının farklı fonksiyonları olduğu görülür. Büyücü cadı ile taltoş arasında benzerlikler mevcuttur; her ikisi de kılık değiştirebilir. Büyücü kötü, taltoş iyi ise savaşıyor, bu da ak ve kara şamanı hatırlatır. Basırgan ölüm döşğinde birine elini tutarak ona kendi yeteneğini verebilir, devamını bu şekilde de sağlar. Türkçe kökenli olduğu düşünülen taltoş kelimesi gibi, cadı

manasındaki “boszorkány” kelimesinin kökeni de Á. Vámbéry, Z. Gombocz, L. Ligeti ve sonrasında da A. Róna-Tas tarafından Türkçedeki “-bas” fiili ile ilişkilendirmiştir. Karaçayca’daki rüzgârları yöneten tanrıça “Yel Anası” ve oğlu “gilan” ile de ilişkili görülür (Csáki, 2014, s. 145). Cadılarla ilgili halk ağzından toplanan bilgilerde de Türkçedeki gibi geceleri gelip, basan bir varlık tarif edilmektedir. (MN, 1988-2002, Boszorkány). Macar halkbilimci S. Solymossy de “demir burunlu cadı” (Mac.: vasorrú bába) ve “cadı”nın (Mac.: boszorkány) aynı anlamda olduğunu geçen yüzyılın başlarında belirtmiştir (1927). Bu cadının iğne uçlu bakır (demir) burnu, sivri uçlu bakır dili ve bakır dişli de olabilen bu cadı aynı zamanda insanları da –özellikle çocukları- yiyebilen canavar gibi tarif edilir. Bir büyücünün, şamanın özelliklerine sahip bu varlık ördek-kaz ya da başka kuşların ayağının üzerinde dönen bakır kalede yaşar. Solymossy bunu hayali bir sırığa bağlı kutup yıldızının ekseni etrafında dönen dünya ile göçebe çadırındaki gökyüzüne açılan pencereden şamanın tırmanışına benzetmiştir (Csáki, 2014, ss. 149-150).

Cadı istediği anda sadece ata değil, tekerleğe, alevlere ya da herhangi bir şeye dönüşebilir. Bataklık, sulak yerlerde alev biçiminde yuvarlandığı görülür. Dağlarda bahar yağmurlarından sonra bir tür mantarın yetiştiği yerlerde oluşan kızıl lekelere cadı çemberi, iblis çemberi gibi adlar verilir. Cadının ve taltoşun atı rüzgârdan gücünü alır ve insanları büyülemek için bakışları yeterlidir. “Liderc” denilen cadı türü ise kuşla bağlantılıdır; kaz ayağı, vs. manâsı bilinir ve şamanın yumurtadan çıkışı gibi birisinin “koltuk altında” kuluçkada olabilir. Macar inanışlarında iyi veya kötü anlama gelebilecek gece görülen ışıkla ilintilidir ve uçan bir eşarp şeklinde görülür. (Csáki, 2014, ss. 147-148).

3.8.2. Türklerde Büyücü ve Bakır Burunlu Cadı

Türk halklarının dillerinde cadı değişik isimlerle anılmakla birlikte tek bir varlık olarak gözükmemektedir. Genellikle kötücül bir varlıktır. Karaçay kültüründeki “emegen” ; pınar başında yaşar, normalden iri yapıda kadınlardır, beş başı bile olabilir, devasa memelerinin omuzlarının üstünden atıp çömelerek su içerler, küçük çocukları yemek için dişlerini bilerler. Nart destanında, Nartların en önemli düşmanları emegenler ise çok başlı, uzun kuyruklu yarı insan sürüngenlerdir ya da çok uzun yapılı, kötü kokan,

kurbağa gözlü ve kurbağa ağızlıdırlar. Başka bir emegen tipi de koca kafalı, tek gözlü, çok parmaklı, iki ayak üstünde yürür. Kışı yeraltında geçirirler, akli yok ama gücü çok olan korkunç yaratıklardır. Emegen haricinde Karaçaylılar'ın bir başka cadısı da “*obur*” (basırgan, obur til)'dur.

É. Csáki, Macar masallarındaki “demir burunlu cadı” nın aynı manada kullanıldığını belirtmiş ve Altay, Teleüt ve Karaçaylılarda *bakır burunlu*, *bakır gagalı dadı* ve *kocakarılardan* bahseden derlemeleri bunlara karşılık olarak örnek göstermiştir (Csáki, 2014, s. 150).

Ögel, Manas'ın doğduğunda kemiğinin bakır'a benzetilmesinin Türk mitolojisi yönünden önemine değinir (Ögel, 2014, s. 538). Bakırın ilk işlenen madendir. Slav halklarından ödünçleme olduğu düşünülen Demir Burunlu Cadı'nın Türk halklarındaki Bakır burunlu Cadı ile aynılığı ortak yaşam ve inanç etkileşimlerinin bir parçası olarak düşünülebilir. Çünkü Macar masallarında bakırdan saraylar, ormanlar, kırlar görülür. Bakır ormanları Saha halkının Er-Sogotoh destanından hemen bütün Türk halklarının masal ve destanlarında bulmak mümkündür. Bakırın önemini anlamak için Türk mitolojisine bakacak olursak; Demir ve Bakır Dağlar yeryüzünün temel direkleri gibi düşünülmüştür; Ötüken de böyledir. Kan-Pergen Masalı'nda “*Yerin altında dokuz deniz vardır. Bunlar ayrı ayrı birer denizdirler ama, bir noktada birleşirler. Bu dokuz denizin birleştiği yerde, yeryüzüne kadar yükselen bir Bakır-Dağ vardı.*”Yine aynı masalda Kan-Pergen'in geyik kovalarken bir yerde çadıra girince *Çes-Alp*'le (*Bakır Alp*) karşılaştığı görülür. Yer altı ve yeryüzünü birleştiren bu dağın aslında bir ruh olduğu da anlaşılır. Bu Ergenekon'u hatırlatır. (Ögel, 2014, ss. 633-634). Uno Harva, Ergenekon'un da “*Dünya Kuşağı*” (*cingulus mundi*)'nı oluşturan bir dağ olarak düşünülmüş olmalıydı Fin-Ugorlara göre yeryüzünün kuşağı Ural¹⁶dağları idi (Ögel 2014, s. 63). Vámbéry'nin eserinde yer alan Kara Kırgızlara ait bir atasözünde rastladığımız bakır “*Altın baszti katinnan bakir baszti ir artik*” (Vámbéry, 1885, s. 356) şeklinde geçer. Altay Türklerinin efsanelerinde “Gök bakır, yer demir” deyimini görebiliriz:

“Bir dağ var yükselmişti, başı göğe ermişti, / Çadır direği gibi, gök kubbesin germiştii. / Bazan demirden idi, bazan bakırdan idi. / Kökünü yere salmış, kapısı yerden idi. /

¹⁶ Macarca “ural” en eski fillerdendir, hükmetmekle ilgili manaları içeren kelimeler de bundan türemişlerdir, hatta Úr yani bey kelimesi de buradan gelir (Çev.)

Demirdenmiş çatısı, mağaraymış kapısı, / Altında cennet varmış, yerin buymuş yapısı.” (Ögel, 1993, s. 38).

Radloff’un Sibirya’dan adlı eseri’nin I. cildinde nakledilen Tektebey Mergen masalında kağanın kızının şahane güzelliğe sahip dadısı “*yas tumcuktu*” (bakır burunlu, bakır gagalı) dur. Teleüt şaman geleneklerinde de “*bakır burunlu kocakarı*” bulunur.

Macar masalarında “*Baba*” yani cadının geçtiği yerlerde cadıya *szüle* yani ata, yaşlı büyük ebeveyn manasındaki sözle hitab edilmektedir, bu ise onun Türkçedeki manasına denk düşer: Baba: ata, nine, pir. Bu kelime doğurmak fiili olan “szül” den gelmektedir ve bu artık sadece eski metinlerde rastlanan bir kelimedir. Macar dilinde kelimeleri ödünçlerken seslerin taklidi dışında bazen ilk anlamları da karşılayan sözcükler bulunur. Buna kanıt gösterilebilecek önemli bir bilgi de Yakutlarda mevcuttur: Er-Sogotoh destanında kuzeyde yaşayan kötü kadın şamanlardan bahsedilir, onların daha da kuzeyinde ise kim olduğu pek de anlaşılamayan bir *ihdiyar ana* yaşar. Yazara göre, bahsi geçen *ihdiyar ananın* Yakutların mitolojisinde sık geçen “*Baş cadı*” olması mümkün görünmektedir (Vasilyev, 1996, s. 171). Bu *ihdiyar ana* muhtemelen diğer kötü dişi ruhlar gibi kadın başlangıç olan Mitolojik Yer Ana ve Umay’la alakası kopmuş, tersine dönmüş şeklidir; zamanla öteki âlemde yer alan *Jeztırnak*, *Yalmavuz*, *Yelbuga* gibi kadın görünümlü demonik bir varlık olarak mitolojide, inançlarda ve masalarda yaşamıştır (Bayat, 2012, ss. 319-325).

İnsan şeklinde düşündükleri çeşitli varlıklara inanan Gagauzlarda cadı, kötü ruhlarla ilintilidir ve daha çok kadın olarak düşünülür, ama erkek de olabilir. Biri cadı olmak istediğinde tavuk yumurtasını koltuğunun altında kırk gün tutup, civciv çıkmasını beklemelidir. Bu civcivin şeytan olduğuna inanılır. Bu civcivin büyüdüğünde kesilmesi ve tüm bedenin onun yağıyla yağlanması sonucu cadı olunacağını düşünürler. Bu varlıklar değerli yiyecekleri çalar, aileleri yıkar, büyü yapıp herkesi ve hayvanlarını öldürebilirler. Günümüzde bundan başka Rusça bir kelime olan “Baba-yaga” da kullanılır (İsümbeli, 2005, s. 217).

Çuvaşların halk kültüründe kötü işlevlere sahip ve doğaüstü güçleri olduğu düşünülen, fal bakan, kehanet, sağaltma gibi görevleri de üstlenen ihtiyar kadınlara *karcık* denir.

Lanet Karcığı, başı büyülü, gözleri kızıl-yeşil, ergin dişleri büyüyene, burnu yere değene, eli yaba olana, tırnağı bir karış olana, kar iti gibi ürene kadar yedi defa dişe vurur. Halk ondan çok korkar. Öfkelenince yetmiş türlü hastalık yayar.” (Bayram, 2012, s. 70).

Ulıp Destanı'nın on beşinci türküsünde itten karcığa dönüşümü şöyle geçer:

“Gölün dibi kuruyunca / Kızıl it görününce /Ulıp önüne gelince / O Ulıp'a saldırır. / Ulıp iti ensesinden / Tutuverir sezene dek./ İt seker kurtulmak için, / Tılsımlı konuşmak için. /... / Üvez güçlü bir karcıktan, / İtin büyüsunü azaltır. / Kızıl it alevlenir, / Ateş ondan serpilir, / Yuvarlanır, değişir, / Karçık olur itten. / Karcığin kaşları / İp yılanlar, sarılar / Demir yaba, tırnakları, / Pörtleyip duranlar. / Kaktü gibi saç örgüsü. / Bu şimdi dulavrat otu gibi.”

Kirişmet'in buza çevirdiği Árpád Han (Macar Hanedan kurucusu ve Almoş'un oğlu) ve Sıkırşa'dan ve taşa dönüşmüş bu insanların yine insana dönüşmesi konu edilir:

“-Söyle! Burada yosunda, / Çürütürsün hangi bahadırı? / Salgın karcığı korkup / Söyle söyle Ulıp'a: / -Burada yatar Sıkırşa. / Kirişmet onu ta ne zaman / Sıkılıp buza çevirdi. / Bu bahadırdan bir çağırım / Yatar Arpat padişah da. / Onunla birlikte soyu da. / Ulıp hemence kötüden / Çeker alır yüreği, / Arpat kızını çadırdan / Ulıp çağırır yanına. / Kız babasının yüreğini / Tutar vurur taş üstüne. / Ak taşlar yuvarlanır, / İnsana dönüşür. / Gök taşlar oynar yerinden / Mavi kenarla puslandılar, / Yoğun duman yükseldi, / Büyük şehir göründü. / Yaşlı padişah keyifle. / Ulıp'a çok teşekkür eder.” (Bayram, 2012, s. 303-304).

Çuvaş halk inancında Vupır denilen insanı “*basan*” (Mac.da da buna “insana basar” denir) ve “*boğan*”, bunu yaparken de erkek ya da kadın suretinde olabilen, hastalık da verebilen kötü bir ruh mevcuttur. Ay ve Güneş tutulması gerçekleşirken onları yediğine de inanılır. O, insanı boğarken onun yalnız olmasına dikkat eder. Vupır'ın boğduğu insan bir süre ölü gibi olur, bir süre geçmeden kendine gelemez. İnsanlar uykudayken pencereden kedi suretine girerek atladığına inanıldığı için de onun gelmesini ışıkları yakarak, pencerede beklerler. Asla kendi suretini gösterdiğine inanılmaz; ona vururlarsa kediye, yaşlı bir kadına, yastığa vb. şeylere sürekli dönüşür. Ulıp destanında Ulıp'ın savaştığı Vupır, kötü ruh Alpasti'nin üç yumurtasının birinden doğar:

“Çok güzel sarı kız. / Alpasti de kendine göre / Amukay gibi boşa uğraşır. / Kendi gök horozunu / Geceleyn tünekte / Sepet altına kovalar, / Üç yumurta yaptırır. / Alpasti de onları / Çekince kendi koyunca / Heyecanla koşar köye ucuna, / Görür kuşu kurdu. / Ak kargayla dostlaşır, / Onun yuvasıyla tanışır, / Ak kargayı şımartır: / Şimdi senle dost olalım, / Birbirimizi sevelim. / Ak karga çevrede, / Üç yumurta yuvada. / Vakit geçiyor yavaş yavaş / Güz geliyor yavaş yavaş. / Yumurtalar yarıyor, / Üç yavru çıkıyor. / Esrel olur birinden, / çapraz Vupır diğerinden. / Üçüncüsü, İye'dir, / Ağzı yedi dirsektir.” (Bayram, 2012, ss. 197-200).

Çuvaş halk inancında ormanda yaşadığı düşünülen Arşuri'nin biri insan, diğeri gök kaynaklı olarak iki şekilde oluştuğu düşünülür. Çuvaş Ulıp Destanı'nda arşuri hakkındaki çeşitli inanışlara yer verilmiştir. Arşuri'nin şeytanla :

“Arşuri ile yaşlı şeytan / Hırçınlaşıp geldiğinde / Atılıyor büyük pınardan / Yaşlı meşe arasından. / Meşeleri söküyorlar, / Bulut üstüne fırlatıyorlar. / Fırtınalı oluyorlar, / Göl üstünden uçuyorlar. / Büyücüsü bir tarafta deniz yapmayı başardı. / Demir çit önünde / Bağırmaya başladı. / Deniz dalgaları / Yere vurarak parçaladı. / Çiti iyice sallayarak / Karcık bedenine ulaştı. / Demir çit yanında / Dünya duruyor güreyerek, / Demir çit ortasında / Ulup oturuyor şaşırarak.” (Bayram, 2012, ss. 194-197).

Cadı ve tavukla ilgili bir hikâye Evliya Çelebi’de de geçer: Rumeli’de Çalıkavak köyünde kaldığı eve giren çirkin yüzlü yaşlı bir kadının ocağın başına gelip, oradan aldığı külleri üzerine sürüp, efsun okuyarak orada yatmakta olan yedi çocuğun üzerine serpmesiyle çocukların iri birer pilice dönüştüğünü, ardından da kendi üzerine serpip tavuk olup, garklayarak evden çıktıklarını görür. Onu ve çocukları tekrar insana dönüştüren biri kadının zararsız olduğunu, sadece yılda bir kez *Kara Koncolos* olduğunu söyler (Danışman, 1970, ss. 255-257).

Yine Evliya Çelebi’nin seyahatnamesinde naklettiği bir inanış şöyledir: Pedsı adlı Çerkez köyünde çakan yıldırımlar ve kopan şimşeklerle aydınlanan bir gecede ona: “*Vallahi yılda bir kere bu kara koncolos gecelerinde çerkez oburlarıyla Abaza oburları gökyüzünde uçup büyük cenk ederler.*” diyen köy halkından insanlarla birlikte çıkıp bu büyücü cadıların (sihirbaz, bilici) kavgasını seyrederek. Kökünden kopmuş ağaçların üzerinde, küp, tekne, hasır, araba tekerleği, ocak süpürgesi ve daha nice eşyalara binip dağın tepesine uçan 7 Abaza ve 7 Çerkez cadının horozlar ötmeye başlayınca dek tam 6 saat süreyle havada kıyasıya vuruştuklarını yazar. Evliya Çelebi hayretini: “*Gökyüzünde o kadar savaş uğraş olmuştur ki ne diller ile anlatılır ve ne de kalemlerle yazılır*” diye ifade eder. Bu cadıların görünüşlerini de tarif eder: Dağınık saçlı, dişleri dışarıya uzamış, göz, burun ve kulaklarından gemi direği gibi ateşler saçarlar. Elllerinde de yılan, evren, ip, adam, at ve deve kelleleri vardır. Aşağıya düşüşleri de gökten inen çeşitli korkunç şey ve saçılan ateşlerle birlikte olur (Evliya Çelebi, 2011, ss. 624-625). Bu örnekle Macar halk inanışındaki cadıların ya da şamanların gökyüzünde savaşına dair inanç unsuru arasında paralellik mevcut olduğu açıktır.

“İki Dost” adlı Kırgız sihir masalında cadı “Bakır suratlı, patlak gözlü yaşlı bir kadın” olarak tanımlanır. Bu masalarda cadı, büyü, sihir, yerin altında yaşayan sihirbaz, genellikle kötü olan cüce hemen hep aynı kötü işleri yaparlar (Brudniy-Eşmambetov, 2017, ss. 21-129).

Cadılığın başlangıcı hakkında Vámbéry'nin *Török faj* adlı eserinde Yakutların Şamanlığı konusunda verdiği bilgilere göre; herkes şaman olamaz, bu o kadın veya erkeğin yaratılışından gelmelidir, böyle bir kişi daha çocukken gelecekte haber verir, ebeveynleri onu şamana götürür ve eğer bir şaman olmak için yaratılmışsa şaman onu eğitmeye başlar (Vámbéry, 1885, s. 191). Kadın anaerkillikten ataerkilliğe geçince mitolojik kutsal ana, yer-ana ve Umay tersine dönen anlamlarla farklı adlar almıştır. Böylece insanoğlunun işlediği ilk metal olan bakırın Altay Türklerinde yeraltının sembolü olması ve şamanların kullandığı bakır aynadan alemlerin, dünyanın, insanların canının, evrenin yansımalarının görünmesi ve Türk kültüründeki bakır burunlu cadıda “İhtiyar Ana, Baş cadı, Cadı ve bakır” birleşmiştir, Jeztırnak Albastı mıdır ya da Bakır tırnaklı bir cadı denilebilir mi sorusunu akıla getirmektedir. Bu durumda demirin işlenmesinden sonra da demir burunlu cadı masallardaki yerini almış olmalıdır (Bayat, 2012, ss. 53-55).

3.8.3. Macar Halk Edebiyatından Örnek

3.8.3.1. Demirburunlu Cadı Masalı (Vásorrú bába)

Evvel zaman içinde fakir bir oduncu varmış. Ama bu sahiden de fakir bir adamdı: çok aç kaldığı için derisi kemiklerine yapışmış. Üstelik çocukları da varmış! Aman Tanrım, ne çocuklar! Buncağızların artık kemikleri takırdıyormuş ve ufak bir rüzgâr esintisi bile ayaklarını dolamaya yetiyormuş. Fakir oduncu aç çocuklarını gördükçe yüreği parçalanıyor, çok kederleniyormuş. Çünkü sayıca öyle çoklarmış ki, bir kalbur dolduracak kadar, belki daha da çok. Düşünmüş taşınmış, kararını vermiş, keserini sırtına almış ve çocuklarına hiçbirşey söylemeden evden çıkıp gitmiş. Nereye gittiğini de bilmiyormuş, ama azmetmiş, kaderini döndürene dek ona huzur olmayacakmış. Az gitmiş uz gitmiş, dereler, tepeler aşmış ve bir ormana varana dek hiç durmamış. Geceyi burada geçirmiş, ama sonra çok da oyalanmamış.

Sık ormanın karanlığında el yordamıyla ileriye doğru yürümüş de yürümüş, ama yolun sonu bir türlü gözükmemiş. Neyse ne, bu orman dünyanın sonuna dek sürse de böyle böyle hiç durmadan giderim diye düşünmüş. Ama birdenbire yoluna zayıf bir ışık vurmuş. Durmuş, sonra yeniden ışık olan gelen tarafa gitmiş.

Az gitmiş, uz gitmiş, çok geçmeden küçük bir kulübeye varmış. Evin penceresinden ışık geliyormuş. Çok düşünmeden kulübeye girmiş. Eğer burda bir şeytan yaşıyorsa onu hırpalardı diye düşünmüş. Gerçi burada hiç kimse yokmuş. Masa güzelce kurulmuş, üzeri çeşitli yiyecek, içeceklerle doluymuş. Yatak yapılmış. Boşuna odanın dip bucak her köşesini aramış: öksüz bir ruh bile bulamamış.

Kendi kendine “Eğer yoksa yoktur” demiş. Masaya oturmuş, ve yiyebildiği kadar yemiş. Bıraksınlar da hayatında bir kere de o iyi beslensin demiş kendi kendine. Güzel bir ziyafet çekmiş, tıpkı bir tulum (Mac. duda: Macarların bizdeki tulum benzeri bir müzik aleti) gibi şişmiş.

Orada bir pipo tütün de varmış, onu yakıp bir baca gibi tütürmüş. O sırada bir de ne görsün? Masanın üzerinde büyük bir kara kedi varmış. Fakir adam buna çok şaşırılmış. Bu çirkin kara hayvanın karşısına gelebileceğini hayal edemezmiş. Çünkü bu karanlık gece kadar çirkin bir hayvanmış. Tam onu kovalamayı düşündüğü sırada kedi, onu sanki toprak yutmuşçasına masanın üzerinden kaybolmuş.

-“Hımm, böyle bir kerameti hayatımda görmedim!” diye homurdanıyormuş -“Geldiğinde farketmedim bile, gittiğinde de böyle olmasın Tanrım nolur, sakın şeytanın evine gelmiş olmayım!”

-“İyi bildin fakir adam.”- diye cevaplamış birisi o anda-, “Şeytanların evine geldin. Ve artık şimdi gerçekten de kork fakir adam. Baksana buraya!” Orada neredeyse yere kadar uzunlukta halis demirden burnu olan, kaknem bir yaşlı kadın karşında duruyormuş. Demir burnunu çırpmasıyla yeryüzü çınlamış!

Adamcağız gerçekten de çok korkmuş. Bu da yetmemiş, bu yaratık onu hiç görmeden düşüncesini okumuş:

-“Böyle işte, fakir adam”- diye devam etmiş yaşlı kadın-, “Ben demir burunlu cadıyım, şeytanların kralının anasıyım. Sen de işte buraya, benim evime geldin. Aslında iyi bir yere geldin. Oğlum az sonra buraya gelir ve seni cehenneme götürür” demiş.

Fakir adam ona yalvarıp merhamet dilemiş, öyle ki, eğer Tanrı’yı tanıyorsa, onu cehenneme göndermezmiş: oracıkta üzüntüyle aç çocuklarına ne olacağını düşünmüş.

-“Hım”- demiş demir burunlu cadı-, “Eğer beni de beraberinde evine götürürsen, buradan kaçabilirsin.”

Zira gerekli olan tek şey buymuş! Fakir adam şimdi artık öyle korkmuş ki yere devrilmiş.

-“Gerçekten öyle, ama eğer beni götürürsen! Senin bir hanımın yok, bundan böyle yeni hanımın olacağım, çocuklarına ne kadar iyi davranacağımı da göreceksin. Sizi kuş sütüyle besleyeceğim ve odun ile yakı yapacağım”.

Zavallı adamcağız ne yapabirmiş ki, demir burunlu cadının isteğine uyması lazımmış. Önce büyük bir heybeyi türlü yiyeceklerle, bir başkasını da altın, gümüşle doldurmuşlar. Her iki heybeyi de bir merkebe yüklemişler ve hep birlikte fakir adamın köyüne doğru yola revan olmuşlar. Bütün gün yol gittikten sonra bir ormanın ortasında durmuşlar. Heybeden azıklarını çıkarıp yemiş – içmişler, bir güzel karınlarını doyurmuşlar. O kadar çok yemiş, içmişler ki demir burunlu cadının içtiği şaraptan başı dönmüş. Fakir adama başka ne gerek, fırsatı kaçırmamış, keserini aldığı gibi cadının burnuna vurmuş. Cadının demir burnu o an kırılıp ikiye ayrılmış. Cadı buna çıldırmış bangır bangır bağıryormuş, ancak burnunun ikiye ayrılmasıyla gücünü kaybetmiş, tabii artık yattığı yerden hiç kalkamamış. Burnu ise çın çın ötüyormüş, bu çınlama önce ormanın derinliklerinde ve sonra da cehennemde duyulmuş.

-“Vah vah! demiş şeytanların kralı-, biri annemin burnunu kırmış! Düşeyim ardına!”

Bunları dedikten sonra cehennemden koşarak çıkmış. Ancak bu zaman içinde ağızını hiç açmamış olan fakir adam, merkebin sırtından altın dolu heybeyi almış ve o da koşmuş ve öne geçmiş. Arkasından şeytanların kralının bağırdığını işitmiş:

-“Arkana bak, fakir adam! Arkana bak, pişman olmazsın.”

Ama o akıllıymış, arkasına dönüp de bakmamış. Şeytanların kralı fakir adam kendi avlusuna varana dek bu işin sonunu bilememiş.

-“Hop, işte burdasın- diye bağırmış şeytanların kralı-, seni pis cani! Şimdi korkunç bir şekilde öleceksin!”

-“Salıver beni artık- diye bağırdı fakir adam-, buranın beyi benim!”

Ama şeytan onu bırakmamış, hala arkasından çekip duruyormuş. Ama birdenbire büyük bir şamata gürültüyle fakir adamın çocukları dışarı koşmuşlar. Ne kadar sevinmişler, size anlatamam! Babalarının şeytanı onlara yemeleri için getirdiğini zannetmişler. Hepsisi birden bağırmış:

-“Şeytan benim! Benim!”

Hepsi de şeytanı kendi yemek istiyormuş. Ay, ay, ay! Şeytan bu duyduklarından dehşete düşmüş. Ömründe bir babanın böyle çocukları olduğunu görmemiş, duymamış! Bu olanların hiç de şakası yokmuş! Bu aç kurt gibi (deniz, derya Macarca’da çok, aşırı kalabalık, fazla manasında kullanılır) çocuk kalabalığı (sürüsü) şeytanı lokma lokma yemiş, öyle ki ondan geriye bir zerresi bile kalmamış.

Fakir adam, artık özgür olduğu için Tanrı’ya dua ediyormuş.

-“Tanrı’nın adıyla git”- demiş fakir adam-, “bütün kara ve sularda.”

Fakir adam ise ardından epeyce bağırır:

-“Arkana bak, seni şeytan! Arkana bak, pişman olmayacaksın!”

Geriye dönüp bakar mı hiç!

Fakir adam ise bundan sonra hiçbir söz söylememiş. Heybesindeki altından, gümüşten zengin olmuş, şimdi de hala böyle sudaki balık gibi yaşıyorlar. Böyle olmalı! (Benedek, 1901, ss. 93-94).

3.8.4. Türk Halk Edebiyatından Örnekler

3.8.4.1. Kırgız “Söz Dinlemez Kız Kardeşler” Masalı (Özet)

Bir vakitler üç kızıyla yaşayan ihtiyar bir adam varmış. Anneleri hayattayken de söz dinlemez olan kızları yaşlı adamı çok üzüyorlarmış; gürültü yapmamalarını istediğinde daha çok gürültü yapıyorlarmış, bir şey yapmalarını isteyince hastaymış gibi yapıyorlarmış, yardım isterse de dediğini yapmamak için bahaneler uydururlarmış. Bir gün yemiş toplamaya ormana gitmek istemişler, babaları uzun süre izin vermemiş ama onu dinlememişler. Babaları da sandıktan çıkarttığı tarağı büyük kıza, iğneyi ortancaya, aynayı da küçük kıza vermiş. Sihirli gücü olan bu eşyaların onların kurtarıcısı olacağını söylemiş. Kızlar akşama dek ormanda sepetler dolusu yemiş toplamışlar, ama hava kararınca sık ormanda kaybolup geri dönememişler. Babalarının sözünü dinlemediklerine pişman olmuşlar, ağlaşmışlar. Geceyi ormanda geçirip, akşama dek yürümüşler, sonunda ormandan çıkabilmişler. Bilmedikleri bu yerde de akşama dek dolaşmışlar ve bir yurt görüp içine girmişler. İçerideki küçük kız burasının bir cadıya ait olduğunu, geceleri ava çıktığını ve gelince de onu yiyeceğini söylemiş. Kızlar bunu duyunca çok korkmuşlar ama ıssız bozkırda geceleme için burada kalmaya karar vermişler. Sabah erkenden küçük kızla birlikte yola koyulmuşlar. Cadı aç ve bitap dönmüş ki ne görsün, küçük kız yok! Kızlar yolda giderken dört nala gelen bir at sürüsünün ayak seslerini işitmişler ve arkalarına dönüp bakınca cadının onlara

yaklaşmakta olduğunu görmüşler. En büyük kız babasının verdiği tarağı cadının ayaklarının dibine atmış ve bunu yapar yapmaz orada geçit vermez ağaçlar bitmiş. Cadı da dişlerinden ikisini çıkarıp birinden balta, diğerinden testere yapmış. Bir testereyle ve bir baltayla vura vura ağaçları yıkıp geçmiş. Yeniden kızların peşine düşmüş. Bu kez ortanca kız elindeki iğneyi yola atmış ve bulutlardan bile yüksek bir dağ oluşmuş. Cadı bu dağı da geçmiş. Artık iyice yaklaştığında en küçük kardeşin elindeki aynayı yere bırakmasıyla oracıkta masmavi bir göl oluşmuş. Dört kız bir kıyıda, cadı da diğer kıyıdaymış. Cadı tatlı bir sesle onlara karşı kıyıya nasıl geçtiklerini sormuş. Küçük kız da boyunlarına ağır taş bağlayıp geçtiklerini söylemiş. O da bu sözlere inanmış ve boynuna bağladığı büyük taşla suya atlamış ve gölün dibine batmış. Kız kardeşler de kurtardıkları küçük kızla birlikte babalarının yanına dönmüşler ve artık baba sözü dinleyen evlâtlar olmuşlar (Brudniy, 2017, ss. 74-75).

3.8.4.2. Altay “Tektebey Mergen” Masalı

“... / Ay Han’ın ortanca kızı / Bakır burunlu yaşlı kadını / Otağa getirmiş. / Bakır burunlu yaşlıya demiş ki: / “Yedi Zaysan beni istemeye geldiler, / Gel de Yedi Zaysan’dan hangisinin / En iyi adam olduğuna bak.” / Yaşlı gitmiş. / Eve girmiş, / Yedi Zaysan’a bakmış. / Bakır burunlu yaşlı / Bir oraya göz atmış, / Bir buraya göz atmış, / Orada oturmuş, onları seyretmiş / Ve tekrar dışarı çıkmış. / Ay Han’ın ortanca kızı / “Hangisi iyidir?” / Zaysanların en iyisi hangisidir?” / Bakır burunlu yaşlı demiş ki: / “Yedi Zaysanın hiçbiri işe yaramaz, / Sadece Tastarakay iyi biridir, / Sadece Tastarakay’da dönüşüm gücü vardır. / ...” (Radloff, 1999, ss. 33-64).

3.8.4.3. Teleüt “Ay Han” Masalı

“Sararmış bir bozkır varmış orada, / Bir yana baktığında / Uçsuz bucaksız mavi bir deniz varmış orada. / ... / Ay Han ‘Nereye gitsem acaba?’ demiş, / Düşünerek oturmuş orada. / Deniz kıyısı boyunca gitmiş, / Öylece kıyı boyunca giderken / Çevrede dolaşırken / Acıkmış, / Susamış. / Orada yürek gibi bir ev / Omurilik gibi bir duman karşısına çıkmış. / ... / Ay Han öyle dikilirken, / Altun Ayak gelmiş / “Karang Attu Han’ın yurdunu / Ben buraya getirdim.” demiş. / “Sinek ayaklı, / Kundak bacaklı, / Bakır burunlu, / kırmızı enseli yaşlı kadını / Çatıdaki küçük odadan alarak / Yerin yedi kat altına fırlattım, / ... ” (Radloff, 1999, s. 126).

3.8.4.4. Maaday-Kara Destanı

"Al renkli bir kelebeğe binen / Bakır burunlu kocakarı Cibekek / Hep-sıçrının önüne çıktı. / Kıkırdarak gülüp, / Çirkin sesiyle türkü söyleyip, / Oynak oynak gülüp, / salına salına türkü söyleyip, / kurşun tajuurdaki zehirli korocon içkisini / Koltuğunun altından çıkardı, /

Altın kadehe boşaltıp, / Genç delikanlıya ikram etti. / Yolculuktan yorgun düştün, dedi. / Biraz iç, yavrum, dedi. / Seni rahatlatacak, ondan sonra / Devam etmek için gücün olur, dedi. / , / Yüzükoyun yere yığıldı. / Hep-sıçrar ‘talihsiz’ kadehi alıp / Dibine kadar kafasına dikti. / İhtiyar kadın daha elini çekmeden / Yüzükoyun yere yığıldı. / Hep-sıçrarın yere yığıldığını / Kocakarı Cebelek görüp, / Altın sırlı kadeh ile / Sol kulağını kapattı. / (At niyetine) al renkli bir renkli kelebeğe binip, / Hemen geri döndü.” (Kaba, 2011, ss. 167-168).

3.9. ATILLA (TÜRKLER VE MACARLAR İÇİN ORTAK ATA) MOTİFİ

3.9.1. Atilla ve Macarlar

Macar halkının Atilla’ya duyduğu sempatinin nedeni sadece onun mirasçısı olma ve akrabalık bilinci değildir; asıl sebep “*Hunları, Macarları ve Doğudan gelen bütün Türki bozkır halklarını birleştiren yapısal özdeşliktir.*” Macarların ulusal ve tarihsel bilincinin gelişmesinde Atilla düşünsel bir güç olarak büyük bir öneme sahiptir. XII. yüzyılda Anonymus’un yazdığı kronikten ve diğer kroniklerden çıkan varılan sonuç, daha Kral Aziz László zamanında bile Sekellerin Hunların ardılları olarak kabul edilmeleridir. Sekel (Erdel) bölgesindeki hemen her şehirden bir Atilla efsanesi çıkmıştır. *Arpad Hanedanı kralları ve Ortaçağ Macar halkı, Atilla’nın mirasını kendine özgü doğu mirasıyla bağdaştırmayı başarmıştır.* Macarlar, daha sonraları da Hristiyanlığın Avrupa’daki uç kalesi olmalarına rağmen bu mirası ve ona olan sempatiyi devam ettirdiler.

“Ulusal ve yerel geleneklerden, yazarların hayal dünyasından oluşan sentez Atilla’nın tüm hayatını bütünsel bir destan haline getirir. Bu destan dönemin özelliklerine göre biraz değişir; ilk Macar kralları döneminde soyundan gelen büyük bir ata ve Macar halkının Karpat ovasını fethetmeye hakkı olduğunun kanıtı olarak değerlendirilir. Paganlığa yakın Kun (Kuman) László zamanında, Hristiyan Batı’yı dize getiren büyük Pagan kral olarak anılır. Mátyás döneminde zeki hükümdar, başarılı devlet adamı olarak nitelenir. Ama XV. yüzyıldan, özellikle Macar romantizminin ortaya çıktığı dönemden itibaren ulusal işlev de görür; zaferlerle dolu geçmişe olan özlem ve yazarların ‘ilk kral Atilla’nın dünya fatihi Atilla’nın kişiliğiyle ve hayatıyla umutsuz insanlara ulusal bilinç, gurur ve askeri bilinç aşılamaya çalışırlar.” (Németh, 2014, ss. 238-240).

Németh’e göre asıl Atilla destanı, yaşadığı zamanda ortaya çıkan ve etrafındakilerle birlikte onun da inandığı destandır. Prokopios, Jordanes ve Priskos’un anlattıklarından elde edilen veriler, *Atilla’nın kendisinin de bir mitosun içinde yaşadığını, Tanrısal görevine inandığını, kendini Tanrının seçilmiş kulu saydığını ve bu mitosu sürdürmek için kendine önemli görevler düştüğünü bildiğini kanıtlar.* Onun efsanevi kişiliği ve

hayatını ilk keşfeden Got-Longobard tarihçileriydi, ardından Bizanslı tarihçiler bu efsaneler renklendirilmiş, sonraları Gallia kilise edebiyatı “*flagellum Dei*” (Tanrı’nın kılıcı)’nin portresini şematize etmiş ve azizlerin yolunu kestiği Atilla, Fransızların ülkesinde eli kolu bağlı bir kral olmuştur. İtalya’da ise bir şehrin kurulmasına neden olsa da, bu zalim anlatılırken fiziki durumu da değişip, babası köpek olan köpek yüzlü bir kral olmuştur. Güney Slavları için de Hunlar “*köpek kafalılar*” dır. Alman hümanizminde onun büyük bir kral oluşu keşfedilmiş, Macar bir kral olarak Alman şövalye efsanelerinin esas kahramanlarından biri olmuştur. Almanca konuşulan Batı Macarlarının masalları da bu yeni devir Alman romantiklerinin izlerini taşır. İzlanda ozanlarına göre bir melodram kahramanı, halk baladlarının kanlı oyuncusudur. Sadece Macar efsanelerinde o, olumlu bir kahraman ve tarihî bir kişiliktir. Ortaçağ’ın ünlü Macar kralı Mátyás, diplomat Callimachus Experiens’in kaleminde despot, kurnaz, amaçlarına ulaşmak için her yolu mübah gören bir Attila – Mátyás karakteri oluşturduktan yaklaşık yüzyıl sonra Machiavelli “*Principe*” (Hükümdar)’ı kaleme alır. Dante, kanlı bir despot dediği Atilla’yı cehennemin yedinci katına lâayık görmüştür. Dünyaya felâket getiren Atilla hem şehir yıkan hem de şehir yapandır; bu konuyla ilgili pekçok ilginç kayıt da mevcuttur. Ayrıca Got Kralı Totila ve Atilla, Macar Kralı Béla ile Bleda da zaman zaman karışmış ve Macarlar bunlardan da yararlanmıştı; dolayısıyla Totila’ya ait söylenceler de Atilla’ya geçmiştir ya da ona atfedilmiştir (Németh, 2014, ss. 165-184). Avrupa’ya son gelen bu göçebe pagan halkın, savaş teknikleri ve yağmalarla kuzeyde Belçika, güneyde Portekiz’e varan akınları bu durumu daha da inanılır kılmış, Macarlar Ye’cüc ve Mecüc’ün soyundan sayılmıştır. Hristiyan olmalarının ve barbarlıktan kurtulmalarının Avrupa için önemli bir gereklilik haline gelmesinin yanısıra yurt kurma zamanı başardıkları siyasî birlikleri de tehlikeye düşmüştür. Arpad kabilesinden gelen Başbuğ Géza (970?-997) cephe değiştirmeye karar vererek oğlu Vajk’la birlikte vaftiz olur ve sonrasında Macar milletinin yönü Hristiyan Macar krallığının kurulmasıyla değişir (Eckhardt, 2010, ss. 18-20).

Attila ve Hunlarının Avrupa’ya gelmesiyle, Roma mitolojisinde önemli bir yeri olan kurt hakkında, geleneğe aykırı motiflere sahip yeni söylenceler duyulmaya başlanır. Bu efsaneleri en çok Cermenler benimsemiş ve bu motifler zamanla onların mitolojisi olmuştur. Cermenler de “*Attila’nın yüzünün bir kurda benzediğini*” söylemişlerdir (Ögel, 1993, s. 28).

Geçen yüzyıldaki milliyetçilik ve Macarların bağımsızlaşma çabalarında önemli bir yer kaplayan eski vatan, Hun kökeni, Atilla'nın mirası konuları bin yıldır halkın usunda tuttuğu bu “fark” inandırıcılığını hep korumuş ve yaşatılmıştır. Her kesimden eğitilmiş Macar insanları farklı bir tarihsel bilinçle gelenekler, rivayetler, coğrafî yer adları, kale kalıntıları ve şehir yıkıntılarıyla bağlantı içinde bu farklı destan ve masalları açıklamaya çalışmaktadır. Bilimsel gerçeklikleri tartışılır olsa bile Atilla geleneğinin varlığı kesindir. Bunlara bir örnek; ak sakallı bir ihtiyarın öğütlerini dinleyen Atilla'nın kılıcını saplamasıyla topraktan çıkardığı suyun, Kişbodza pınarının masalıdır. Söylenceler her yerdedir; Pördeföld'de onun bir ağacı vardır, Kadica, Zeta ve Rava kaleleri adlarını Hun kumandanlarından almıştır, Szijratóhaza ise Atilla'nın otağını dikebilmek için teppe yaptırdığı yerdir, karargâhı Szarkaköszir'de, av köşkü ise Hegyesdomb'dadır, Csudastó kaynağı Hunların katlettiği Romenlerin kanından çıkmıştır, mezarını bulabilmek için Tisa ve Maros arasındaki köylerin halkları her yeri aramış ve hayal edip değişik söylenceler anlatmıştır; bir masalda onun 9 karısı veya pişirdiği yemeği beğenmeyince onu zehirleyen karısı Göndörke, geçen yüzyılın izci türkülerinde Adil'in ordusunda at koşturdukları anlatılır. Thuroczi'nin *Hun Tarihi* adlı eseri ve saray kronikçisi Bonfini'nin Kral Mátyás'ın verdiği görev üzerine kaleme aldığı Batı'da ve Macaristan'da yayınlanan eserleri biraraya getirerek yazdığı bilimsel nitelikli *Hun Tarihi*'ndeki bir monologta Atilla Roma tanrılarıyla konuşur. Atilla kültü bu dönemde ikinci doğuşunu yaşar. Artık sadece Macarlarda değil Avrupa'da da Macar Kral Atilla tarihsel ve dinî olarak inanılır hale gelmiştir, örneğin dinî metinlerde Azize Ursula'nın ve binlerce bakirenin Hunlar tarafından katli “*Macarlar tarafından katli*” olarak çevrilir olmuştur. Macaristan'da ise hem ozanlar hem de masal anlatıcılar, Macarca ve Latince Atilla'nın şanlı hayat hikâyesini, Macarların Pannonia bölgesini fethini anlatırken yeni hikâyeler oluşmuştur. Bunlarla yerel söylenceler birleşip bütünsel destanlar oluştu. Bunların en eskilerinden biri olan *Csaba İksiri* adlı bitkinin hikâyesi botanikçi Kari Clusius'un *Stirpium nomenclatur pannonicus* (1584, Antwerp) adlı eserinde anlatılmaktadır. Fransız botanikçi *Pimpinella Germanica Saxifraga* bitkisine *Csaba İksiri* adını verir ve ona ait hikâyeyi de anlatır: “*Atilla'nın imparator Honorius'un kızından olan oğlu Csaba 15.000 atlısıyla yalnız kalır ve savaşta yaralanan adamlarını bu bitkiden yaptığı merhemle iyileştirir.*” Csaba'nın, Kézai'nin kroniğinde Atilla'nın Bizans İmparatoru Honorius'tan olma oğlu olduğu ve babasının ölümünden sonra bir

kısım Hunlar onu lider seçmesiyle, başka Hunların seçtiği Cremild'den olma kardeşi Aladar'ı seçmeleriyle taht kavgasına tutuştuğu, bu savaşta pekçok Almanın da öldüğü yazar. Bizans'a annesiyle görüşmeye gidip İskitya'ya geri dönen Csaba ve adamlarından geriye 3000 kadar Hun kalır, Csigle'ye çekilen bu halk dünyayla bağlarını koparıp uzun süre kapalı yaşar. Bu halkın kullandığı Sekel yazısı (Székely irás, róvásirás: oyma yazı) Göktürk yazısından üç harf farklıdır ve bugün de bazı kitaplar aynı yazıyla çıkmakta, coğrafi tabelalar için hem Macarca hem de Sekel yazısı kullanılmaktadır. Macarların bu yazıyı XVII. yüzyıla kadar gizli kilise yazışmalarında kullandığı bilinmektedir. Németh'e göre Kézai'nin Atilla'nın oğlu dediği Csaba, aslında İrnik (Ernak) olmalıdır. Gelenek ve efsaneler bilimsel çabalarla bütünleşmiştir; Jordanes Atilla'nın küçük oğlu Ernak'ın ailesi ve adamlarıyla Scythi Minör (Dobruca)'a, diğer iki oğlu Emnetzur ve Ultzindur'un Daçya'ya göç ettiğini yazar. Birçok doğu halkında olan bu efsaneler, aile – mucizevî doğum hikâyeleriyle birleştirilip yurt kuran bir halkın millî destanı olmuştur (Németh, 2014, ss. 217-237).

XI. yüzyılda Macar Kralı II. veya III. Béla'nın kâtibi Anonymus tarafından yazılmış olan *Gesta Hungarorum* destansı özellikteki Macar – Hun bağlantısını vurgulamaktadır. Macar kral hanedanının atası olarak görülen Atilla'nın “*Tanrı'nın kılıcı*” sıfatı Arpad Hanedanı'nın askerî güvenini ve hâkimiyet niteliğini kuvvetlendiren bir tanımlamaydı. Gerçekte de var olduğu öne sürülen bu kılıcın Atilla'nın olduğu Herzfeld'li Lambert Almanagi'nda yazar. Almanakta kılıç “*Mars'ın kılıcı*” olarak adlandırılır ve şöyle anlatılır: “*Bu kılıç barbarlar tarafından bile Tanrının cezasını infaz ettiği bir araç veya Tanrının Kırbağı olarak adlandırılmıştır.*” O zamanlar Macar kraliyet hanedanının elinde böyle bir kılıç vardı ve Alman asıllı Macar kraliçesi oğlunu tahta çıkarmaya yardım etmesi için Bavyera Prensi IV. Henrik'e göndermişti. Zoltán Tóth yaptığı araştırmayla Hunlara ait olduğu düşünülen bu kılıcın bugünkü Alman imparatorluğuna ait sembollerden olan kılıçla aynılığını ispatlamıştır. 1085'de IV. Henrik'in mülkiyetinde olan “*gladium ultinous*” (intikam kılıcı) un işlenişi, biçimi, özelliği itibarıyla Macarların Karpatlara ilk geldikleri zamanlara ait olduğu tahmin edilmektedir. Ya bir Macar savaşçının mezarından çıkmış ya da Doğulu halklara mahsus büyü amacıyla toprağa gömülmüş olmalıydı. Çünkü tarihsel kayıtlarda Kral Salamon devrinde bunun gibi topraktan çıkarılan kılıçlar ve Atilla efsaneleri arasında bağ kurulmuş olduğunu göstermektedir. Bu da Hristiyanlaşmış Arpad Hanedanı

hükümdarlığında bile Atilla'nın mirasını devralma inancının yaşadığı anlamına gelir. “Kun” (Kuman ve/veya Hun) IV. László'nun tahtta olduğu zaman saray papazı Simon Kézai tarafından yazılan *Macar-Hun Tarihi*, Karpat Havzası'na gelen Macar boylarının atası olarak, Kral Almos'un öncülü Magog yoluyla akrabası Atilla'yı Macarlaştırır; o artık Macaristan tarihinin kopmaz bir parçasıdır. Eserde, Hunların Babil Kulesi'nin mimarı Jafet'in Nemrut'tan (Nimrod, Menrut) ve karısı Enoh'dan (Ünö) geldikleri ve Nemrut'un Hunor ve Mog(y)or adlı iki oğlunun Evilat adlı İran topraklarından avlanmak üzere çıkıp, bir geyiğin peşine düşerek Maeotis bataklığına gittikleri ve çok beğendikleri bu topraklara babalarının rızasıyla yerleştikleri yazar. Beş yıl kaldıkları bu yerde altıncı yıl Belar'ın oğullarıyla ve Alan Kralı Dula'nın iki kızı ile karşılaşılır. Kızları beğenip kaçırlar ve evlenirler. Hunlar ve Macarlar da bunlardan türer. Sonrasında İskitya'ya, Don (Etül) kıyılarına göç ederler... Kézai'nin yazdığı bu eserin temelini o tarihte Macarlar arasında özellikle Tuna nehrinin kuzeyinde yaygın şekilde anlatılan, dağ, tepe, nehir ve şehir kalıntıları üzerine dağılık rivayetler oluşturmaktadır. (Németh, 2014, ss. 204 - 218).

Atilla'nın Hunlarının Çin Seddi'nin yakınından yola çıktıkları ve Hunların Hiung-nular olduğu yani bu iki halkın ayrılığı tezine (Deguignes) kanıt arayan araştırmacılar, Çin kaynaklarını, coğrafi ve tarihi eserleri incelemişlerdir. Deguignes'in kitabında yer alan Thuroczi kroniğinden alınan ve Nuh'tan başlayıp Almos'a gelen Atilla soyağacı Alman sinolog Hirth'e göre İncil'den alınmış azizler haricinde gerçeği yansıtır; çünkü Çin kroniklerindeki adlarla aynılıkları saptanmıştır. Ancak Hirth'in bu adların *Chronica Hungarorum* veya *Képes Kronika*'da (Resimli Kronik) olduğundan haberi yoktur. Macarların Başkırlardan (Başkurtlar: Pa-su-ki'ler: ataları Hunlardır, ancak bir Tölös boyu da bu adı taşır) geldiğini savunan tezler de vardır. Atilla'nın çeşitli halklardan oluşan idareci üst sınıfının Türk olduğu ve hem doğuda hem de batıda Türkî dilleri konuşan bir baskın tabaka olduğu düşünülmektedir. *Atilla'nın ölümünden sonra egemen hanedan ailesinin erkeklerinin yönetiminde oluşturulan alt imparatorluklar tamamen saf Türk halkları içermekteydi.* Atilla hakkında araştırmalar, çok çeşitli tezler, Macarları Hun soyuna bilimsel bağlama çabaları olsa ya da böyle görülse de Macarların bu konuda çok zengin kaynak ve gelenek birikimi olduğu ve kroniklerindeki gerçeklik payı gözardı edilmemelidir (Németh, 2014, ss. 14-21).

“Kağan sadece siyasî bir lider değildi, onun da ötesinde tüm dünyanın, evrenin düzen koruyucusu, gereğinde bu düzeni toplum içinde sağlamak için irade kullanmak hakkına sahip olan kişiydi. İnsanlar ve tüm dünya arasındaki dengenin korunması onun işiydi. Üstlendiği güçler kağana, halkı ve Tanrısal güçler arasında aracılık yapma görevi verirdi. Yani kağan aynı zamanda din hayatının da lideriydi. Kurban kazanı ve taşı gibi nesnelere onun iktidarının sembolleri arasındaydı. Sorumluluğu çok büyüktü; sadece bu dünyanın düşmanlarıyla değil, öteki dünyanın kötü ruhlularıyla da mücadele etmek zorundaydı. Halkı kağanından kötü ruhlularla içeriye sokmamasını, iyi ruhlularla ise yardımcı çağırmasını isterdi. Kağanın iktidarı sihirli bir güce davranırdı. Ülke kuraklık, don vb. gibi doğal bir afetle yüz yüze gelirse kağan da çok güç durumda kalırdı; çoğu zaman halkın isyanıyla karşılaşır, bazen hayatından bile olabiliyordu. Yani kağan, halkın kaderinin simgesiydi.”

İmparator Maurikius’a yazdığı mektupta Türk kağanı şunları söylüyordu: “*Yedi halkın kralı ve dünyanın yedi bölgesinin efendisi büyük kağan, Romalılardan imparatoruna der ki...*”. O bu kibirli hitab gücünü Tanrıdan almaktaydı. Avrupa Hun İmp.’nin temelini Atilla değil, öncülü olan Hun kralları atmışlardı. Ancak o, “Göklerin oğlu” olarak bütün dünyayı hâkimiyeti altına almak istedi, kendi efsanesinde yaşadı (Németh, 2014, ss.116-119).

Macar-Hun geleneğinin tarihî dayanağının olup olmadığı sorusuna cevap arayan Macar araştırmacılarından Homán, Z. Gombocz’un verdiği bilgilere dayanarak Macarların Karadeniz bölgesindeki Bulgarlarla sıkı temasları olduğunu, onların da Hunlarla siyasî aynılığının şüphe götürmediğini belirterek, bu geleneğin varlığını ispatlamaya çalışmıştır. Kont István Zichy’nin Macarların eski tarihi hakkında yazdığı eserinde Batı Sibirya’da, Urallardaki eski Macar vatanında Bulgar Türkleriyle komşu olduklarını yazar. Atilla’nın ölümünden yaklaşık on yıl sonra (460 yılı civarı) Azak Denizi’nin doğu kıyısına Bulgarlarla göç ettiği düşünülen Macarların, bugün de adlarını taşıdıkları Onogurların yurduna gelerek, Onogur, Sabir ve Türk (Hazar) kabile ittifaklarına dahil oldukları da bilinmektedir. Sonraları da 830’da Levedia’ya ve 889’da Etelköz’e gitmişlerdir (Akın, 1979-1982, ss. 2-3).

Bulgar Türkleriyle Hun siyasî birliğine dâhil oldukları düşünülen Macarlar için Atilla, Hun-Macar Efsane Dairesi’nin¹⁷ merkezinde bulunmaktadır. Ortaçağ tarih yazınında

¹⁷ Hun - Macar Efsane Dairesi: Hun - Macar efsane dairesine dahil olan söylenceler bu iki halkın akrabalığına dair gelenek koruyucu söylencelerdir. Bunlar: Hunor ve Magor, Sihirli Geyik ve bunlarla bağlantılı Meotisz’deki kız kaçırma, Hanedan kurucu Arpad’ın Atilla’ya dayandırılan soyu hakkında, Atilla ve Csaba hakkındaki efsaneler. Hun kökenine bulunan atf *Anonymus*’tan sonra bu kısmen *Simon Kézai* ve *Márk Kálti*’nin kroniklerinde de devam eder. Zira Macarlar Fin-Ugor halklarından, Hunlar ise Altay-Türk halklarına mensupturlar. On dokuzuncu yüzyıl sonlarından beri sayısız araştırmacı Hun-Macar efsane dairesinin Macar halkının yurt tutuş öncesi sözlü geleneğinde kalan hatırası konusunda şüphe duymuştur. Bu araştırmacılar Macarların Pannonia Germanlerinden, Macar bölgelerindeki Alman yerleşimlerinden veya gezici ozanlardan (Spielmann’lar) duydukları Nibelung şarkılarında oluşturulmuş

Árpád Hanedanı krallarının ondan neşet ettiği yazılıdır. Bu da Macar halkını Hunlarla birbirine bağlamaktadır. Özellikle Sekellerin yaşayan Atilla geleneğinde oğlu Csaba' (Çaba) ya dair söylence de en az Atilla kadar önemlidir.

Çaba hakkındaki yerel söylenceler Alföld ve Tuna Ötesi bölgelerindeki efsanelerle bağlantılıdır. Onun başşehri denilen yerler de, mezarının olduğu söylenen yerler de sayıca çoktur. Ancak Somogy ilinde bulunan *Attala* köyünde, sınırında *Attila'nın Kalesi* adında bir tepe olan ve Romalılar ve Hunlar arasında bir savaşın geçtiği, bronz devrinden beri yerleşim alanı olan Százhalombatta şehrinde, en çok da Roma devri kalıntılarının olduğu Keveháza kırsalında, Tisza Ötesi bölgede bulunan Dombegyháza kırsalında bu gelenek yaşamaktadır. Bu efsanelerde sözü geçen "tor" kelimesinin manası buralarda korunmuştur: "torlar düzenlemek", "tor için hamur yuğurulur". Çağdaş olan 5. yüzyıl tarihçisi Priskos'a göre Attila'nın kılıcını ona hediye eden bir çobandır. Toprağa tersine gömülen bu kılıçla ayağı yaralanan düvenin kanı bulaşan bu kılıcın Mars tarafından tüm dünyanın efendisi olması için ona verildiğine inanmıştır. *Lambert Kroniği*'nde, *Bonfini Kroniği*'nde, *Callimachus* ve diğerlerine, sözlü geleneğe bağlı bilgilere ilişkilendirilir. Bunun gibi tanrısal kökenli, dünya fetheden savaşlara muktedir kılıçlardan bahseden Doğu ve Batı söylenceleri de paralel anlatılardır. Topraktan sivri ucu çıkan kılıç kültü İskitlerde V. yüzyıldan beri bilinmektedir. Bu tip kılıçlar Erdel'de yapılan kazılarda da ortaya çıkmaktadır. Bu topraktan bir bitki gibi çıkan tersine gömülü kılıçların sahibi insanüstü güçleri bile yenebilirler, bu sadece efsanelerde değil bazı Macar masallarında da görülür. Bu gelenek de Tanrının Kılıcı söylencesinin kadim kökenini doğrulamaktadır. *Tanrının Kılıcı* kadar büyük öneme

olan Batı Avrupa Hun söylencelerini, Pannonia'daki Slavlardan duydukları Doğu Got efsanelerini ödünçleyerek kendilerine bir Hun-Macar efsane dairesi oluşturdıklarını iddia etmişlerdir. Ancak Macarların da Hunlarla direkt ilişkili Avar, Peçenek, Tuna Ötesi veya Erdel'deki Türk kültürlü Esegel-Bulgarlarla bağlantılı olduğu, ayrıca yurttutuş öncesi Kabar kabilesiyle kurduğu birliğin de rol oynadığını hesaba katmak gerekir. Dilbilimci Z. Gombocz'un "*Bulgar Meselesi ve Hun Efsanesi*" (1921) adlı yazısında bu konu tartışılmıştır. Macar dilinin yurttutuş öncesi Bulgar-Türk (Çuvaş) ödünçlemelerinden yansıyan büyük Bulgar-Türk etkisi 20.yüzyılın başından itibaren Hun-Macar söylence dairesini açıklığa kavuşturmuştur. Zira Macar halkının Fin-Ugor unsurlarını Bulgar-Türk halklarının unsurlarıyla temasından oluşan Onogur-Bulgarlarla ilişkisi vardır. Ayrıca 9.yüzyıl Bulgar geleneğine göre Bulgar hanedanının atası Atilla'dır ve Bulgar halkının ilk hükümdarı Atilla'nın oğlu İmek'i sayması Hun-Macar söylence dairesinin yurttutuş öncesi unsurlarını taşımaktadır. Bütün bunlardan Macarların yeni yurtlarında birlikte oturdukları halk topluluklarından, gezici ozanlardan ödünçledikleri Hun efsane unsurlarını kendi söylencelerine kattıkları anlaşılmaktadır. Bunlardan kökeni bugün bile açıklığa kavuşturulamamış olan Csaba (Çaba) efsanesi ise dikkate değerdir. Araştırmacılar bu efsaneyi inatçı dayanıklılığı ve yayılışıyla geç oluşan söylencelerden saymaktadırlar (MNL,1977-1982, Hun-Macar efsane dairesi).

sahip diğer söylence de *Atilla'nın Defnedilişi* üzerine olandır. Buna göre Atilla biri altın, diğeri gümüş ve demirden olan üçlü tabutta gömülmüştür. Mezar yeri olarak da suyu geçici olarak sevkedilen bir nehir yatağı seçilmiştir, onunla birlikte gömülen hazineleri kimse bulamasın diye de mezarını kazan köleler de okla vurulup öldürülmüştür. Kézai Kroniği'nin 14. Bölümü' nde defin yeri olarak bir Hun mezarlığı olan Tuna Nehri kıyısındaki Százhalom geçmektedir ve "*İskit geleneklerine göre*" gerçekleştiği yani çok gizli olduğu kaydedilmiştir. Tarihçi Herodot da (4.yy) eserinde İskit ileri gelenlerinin definlerindeki gizlilikten bahsetmiştir. Ortaçağ'ın Doğu seyyahlarından Marco Polo da Moğol-Tatarların gizli definleri hakkında bilgi verir. Atilla'nın da bu şekilde gömülmüş olması inanılır gözükmemektedir. Doğu geleneklerinde hükümdarın kölelerinin gömülmesi mevcuttur ancak bunun arka planında sadece define dair gizemin korunması değil, Erdellilerin "*Lehel'in Borusu*" söylencesinde geçen bir ilke olan ve Képes Kronika'da da sabit olan "*İskit inancına göre, yaşarken öldürülen kişiler, öte dünyada da hizmetkâr olacaklardır*" (33.Bölüm) prensibi vardır. Ortaçağ tarih yazıcılarının kaleme aldığı Atilla'nın şahsına bağlı sayısız gelenekler daha sonraları Alman kahramanlık söylenceleri de ödünçlenerek kısmen Macar kralları ile ilişkilendirilmiştir (MNL, 1978-1982, Attila).

Tarihsel bir olay ya da gerçek bir kişiliğin anısı halkın belleğinde en fazla iki ya da üç yüzyıl varlığını sürdürür. Nedeni popüler belleğin bireysel olay ve gerçek kişilikleri sürdürmekte güçlük çekmesidir. İşleyişte olayların yerine kategorileri, tarihî şahsiyetlerin yerine de arketipler aracı yapı olur. Tarihî kişilik bu mitsel modelle birleştirilir, olay ise mitsel eylemlerle özdeşleştirilir. Toplumsal ve siyasal yaşamın insan yaşamından daha ağır ilerleyen seyrinde geleneksel biçimler yani arketiplerle ilgili hakikatleri korumak mümkün olabilmıştır (Eliade, 1994, s. 57). Eliade'nin bu düşüncesi Atilla için geçerli gözükmemektedir; Atilla kendinden sonra gelenlerin adlarını kendi şahsiyetinde yaşatacak kadar unutulmaz ve yerleşik bir arketip gibi gözükmemektedir. Bu durum Cengiz Han için de geçerlidir, şahsiyeti, yaşamı ve yaptıklarına hala devam etmektedir. Atilla veya Cengiz'in kendi efsanelerinin içinde yaşamış olabileceğini geçen yüzyılda savaş sonrası balad derleyen bir Romen araştırmacının buldukları da bize ispat etmiştir. Çok eskiden meydana geldiği söylenen dramatik bir olay ve kahramanlarının daha kırk yıl önce hayatta olduğunu ve olayın gerçek halini öğrenmiştir. Olayın otantikliğinden ayrıştırılıp, efsaneye dönüşmesi için birkaç yıl yeterli olmuştur, ayrıca

insanların laf arasında olaydan söz etmesi de bunu daima canlı tutmuş; olay hem çok eski hem de nerdeyse güncel kalmıştır. Hakikati anlatan artık mitosun ta kendisidir, gerçek öyküye derinlik, zenginlik kazandırmış ve trajik bir yazgıyı ortaya çıkarmıştır. Otantik olan hakiki hikâye ise hafızalardan hızla silinmiştir. *Ölen birinin “ata”ya dönüştürülmesi bireyin arketipik bir kategoriyle kaynaştırılmasına tekabül eder* (Eliade, 1994, ss. 54-57).

3.9.2. Macarlarda ve Türklerde Kılıç / Ok-Yay Kültü

Eski Türklere dair kılıç kültü – kılıcın kutsiyetine dair bilgilere Hunlardan itibaren rastlanmaktadır. Bozkır halklarının yaşamında önemli bir role sahip olan kılıç büyük olasılıkla Savaş tanrısı'nın kılıcı ya da kutsal kılıç kültü olarak Avrasya'dan dünyaya yayılmıştı. İskitlerde, Hunlarda kılıca saygının mevcudiyeti bilinmektedir. İskit ve Kimmerlerde atalar kültü uyarınca yapılan uygulamalar vardır. Bunlardan Yunanlı, Got tarihçiler de bahseder. Bu gelenek Oset Nart destanlarında kahramanın ölümünden sonra kılıcının ırmağa gömülmesi şeklinde görülür. Macar Ulusal Müzesi'nde sergilenen ve Tuna nehrinde bulunmuş olan bronz kılıçların da Tanrı'ya kurban sunulan kuttörenler çerçevesinde oraya gömülmüş olmaları muhtemeldir. Macar kronik geleneğine göre Arpad'ın atası olan Hun Kralı Atilla'nın elinde “*Tanrı'nın kılıcı*” olarak adlandırılan mucizevî bir kılıç olduğu bilinmektedir. Erdel (Sekel) geleneğine göre Kral oğlu Csaba (Hernak veya İrnek) bu kılıcı beraberinde İskitya'ya götürür ve Arpad'ın Macaristan'ı yurt tutuşuyla Karpat Havzası'ndaki eski yerini alır. Erdel'de, Sekel topraklarında, ormanın derinliklerinde bulunan ve toprağa şakuli şekilde, diklemesine saplanmış kılıçlar 13-14.yy.dan kalmaz. Macar Bilimler Akademisi üyesi A. İpolyi'nin 1850'de tarihi kaynaklardan ve Macar halk gelenek ve inanışlarından derlediği veriler bu kültün İskit-Hun geleneğinin devamı olduğunu göstermiştir. Kanlı kılıcın elden ele dolaştırılması eski kılıç kültünün devamı olabilir. Birçok Macar halk masalında yanında kılıç kınıyla doğan çocuktan bahsedilir. Ayrıca sahibiyile konuşan tabiatüstü güçlere sahip küheylânın ipten bir kılıçla düşman ordusunu yenmesi anlatılır (Obrusánszky, 2008, ss. 72-76). B. Ögel'e göre Atilla'nın kılıcı hakkındaki hikâye, İskitler çağında da görülmüş olan bir efsane motifidir. Batı taraflarını ele geçirecek Oğuz Han'ın altı oğlunun bozkırda avlanırlarken tesadüfen buldukları toprağa gömülü

“*altın yay*” ve “*üç gümüş ok*” da, Atilla’nın kılıcı gibi, Tanrının gönderdiği bir hakanlık sembolü olarak addediliyordu (Ögel, 1993, ss. 68-69).

İdil civarına gelen Çuvaşların buraya gelip, ırmağın adını Atıl veya İtil vermelerinin işlendiği Ulp Destanı’nda yurt edinmeleri şöyle anlatılır:

“Yaşlı Başbuğun emrinde, / Ok nerede bulunursa / Sonsuza dek yaşamak için / Soyunu yaşatmak için / Boyunuzla gidin oraya./ Tetyuş atar okunu / Bahadır gücüyle. / Ancak nedendir oku / Islık çalıp gitse de / Düşer onun yakına. / Tetyuş buna sevinir, / şu sözleri söyler: / -Ok çevresinde darı biter, / Kessen kessen dalgalanır. / Bu herhalde şunu söyler: / Biz Viryel Çuvaşlarıyız, / Bunun için şanslıyız.”

B. Bayram, okların düştüğü yerleşim bölgelerine verilen adların burada anlatılan boy beyleri Tetyuş, Mamatış ve Layış (Lajos?)’ la aynı olmasına dikkat çeker. (Bayram, 2012, ss. 160-161). Bayram, her ne kadar Macar-Çuvaş ilişkisini bilen Şuyın Hivetiri’nin bu yüzden destanda Macar Hanı Arpat’a yer verdiğini yazmış ancak Potanın de Karaçaylıların Macarlarla ilgili bir efsanesini vermiştir.

Dağhanoğullarını meydana getiren Salur, Eymür, Alayuntlu ve Yüregir (Oğuz’un ata-baba oğlu, Dağ Han’ın dört çocuğu) boylarının totemi kılıçtı (Korkmaz 2003, s. 98). A. İnan’da, Raşiddin’e göre, bu boylardan Eymür “*İmür*” olarak, Yüregir de “*Ürker*” olarak geçmektedir (İnan, 1998, s. 244).

İskitlerden bu yana bilinen “*Ares kılıcı*” denen kılıç kimin eline geçerse, o kişi dünyaya hükmedecekti. Bu Kuzey kavimlerinin de eski inancıdır. Kendisini sıradan bir kabile başı addederek ona “*Reis*” ünvanı veren Romalılar, Atilla’nın kendisini Tanrı’nın inayetiyle yeryüzünün hâkimi ve kılıcı da bu kaçınılmaz kaderin bir nişânesi saydığını, kavminin bir devlet düşüncesine sahip olduğunu bilmiyorlardı (Ögel, 2014, ss. 227-228). O, sapından yere saplanmış olarak bir çoban tarafından bulunup kendisine getirilen bu kılıcı Tanrı tarafından alınca yazılı kaderin parçası sayıp ömrünce buna göre davranmıştı. Doğu halklarında kılıcı sivri ucu yukarı gelecek şekilde toprağa gömme adeti vardır; Herodotos’un Skirlerinden (Macarlar da) Sekellilere kadar bazı halklarda görülür. Ayağı yaralı ineğin kan izini takip edip kılıcı bulan ve Atilla’ya götüren çoban efsanesi aynı zamanda Atilla’nın Tanrısal misyonuna kendinin de inandığını gösterir (Németh, 2014, ss. 163-164).

Ebulgazi Bahadır Han da Oğuz destanını şöyle anlatıyordu: “*Oğuz Han bir beyine altın yay ve üç ok verir, yayı doğuda, okları ise batıda ıssız bir sahaya yarı yerlerine kadar gömüp*

gelmesini emreder... Doğuda altın yayı bulan evladı hükümdar olur, bu da Tanrının takdiridir”. Bunun haricinde hiçbir kaynakta görülmeyen *silahların yarıya dek gömülmesi* Atilla efsanesiyle benzerlik göstermektedir. Uygur Türkçesi ile yazılmış olan Oğuz destanından hâkimiyet sembolü olan yay ve okların daha önce rüyada görüldüğü anlaşılmaktadır:

“Uluğ Türük’tü adı, Oğuz’un seçme eri. / Altından bir yay gördü, uyur iken uykuda, / Yayın bulunuyordu, üç gümüşten oku da. / Ta doğudan batıya, altın yay uzanmıştı, / Üç gümüş ok kuzeye, sanki kanatlanmıştı. / Anlattı Oğuz han’a, uyanınca uykudan, / ...” (Ögel, 1993, s. 67).

Oğuz Han’ın veziri Irkıl Hoca, Gün Han’a babasını anlatırken şöyle der: “*Senin baban Oğuz Han 116 yıl hükümdarlık yaptı. Ne yazın bir gölge altında ve ne de kışın evinde uyuyabildi. Kılıç çaldı, yurtlar aldı...*” (Ögel, 2014, ss. 352, 232). Demir kültürünü kılıç kültürünün izlediği açıktır. “*Bahadırların demirci olması*” ve kazanları dövüp kendilerine ok ve yay yapmaları Türk mitolojisinin en önemli özelliklerindedir. Ok ve yay Macarlarda da büyük bir öneme sahiptir, eski ok ve yay yapımı ve okçuluk geleneklerini halen devam ettirmektedirler. Kırgız efsanesinde Han’ın oğullarının attıkları yayların güneş ışığı tarafından tutulması, gök kubbenin bir simgesi sayıldığı, şamanların kötü ruhlarla savaşırken yay kullandığı, Altay şamanının omzundaki dokuz okun Tanrı’dan uzatılan manası taşıdığı bilinmektedir. “*Demir yay*” sözü Minusinsk Tatarlarının efsanevi kahramanı Demir yaylı Han’ı haricinde birçok Türk lehçesinde eğilmez, bükülmez, güçlü insanlar için kullanılırdı. Şorlara ait “*Altun-Han ve oğlu Kara-Atlı Pergen*” masalında Göktürk menşe efsanelerindeki gibi halkın tamamı öldürülmüş ve geriye Han’ın küçük oğlu ve birkaç kişi kalmıştır. Çocuğu bir kuyuda saklarlar. Bu çocuğa Tanrı onu koruması sebebiyle kılıç işlemez. Bu yüzden de onu öldüremezler. Yakmaya karar verirler, o sırada amcası Er-Kulatay atıyla gelir ve onu alır, götürür. Amcasının ona verdiği ak kısrakla göğün otuz katını birlikte dolaşırlar...(Ögel, 2014, ss. 160, 347-350). Masal ve mitolojinin birlikte görüldüğü, destanları uzatmak için masalların eklendiği bilinmektedir. Bunlarda korunan eski inançların izleri görülmektedir. Macar okçuluk geleneği halen devam ettirilmektedir.

“Manas Han, demircisi Tökör’e büyük önem verirdi. Her akına çıkmadan önce, kendi ulusu ile demirci Tökör’e gider, kılıçlarını biletir ve tamir ettirirdi. Ele geçirdiği Yoloy Han’ın kızlarından Ulu-Bike’yi kılıç ustası demircisine vererek, ona karşı görevini yerine getirmişti...” (Ögel, 2014, s. 569).

DLT’de “*qılıç, qılıçlamaq, qılıçlanmaq*” olarak üç maddede geçer. Ne olduğu açıklanmaya gerek duyulmamış, geçtiği atasözleri, dörtlükler veya ne şekilde kullanıldığı yazılmıştır (Erdi, 2005, s. 423).

3.9.3. Macar Halk Edebiyatından Örnekler

3.9.3.1. Tanrının Kılıcı Söylencesi (Az İsten Kardja)

Size Nimrod’un oğullarını anlatayım: Hunor ve Magyar sihirli geyiğin onları götürdüğü güzel adada yerleşmişlerdi. Yani Hunor ve Magyar böylece bu adada kaldılar, ancak daha üzerinden yüz yıl geçmemişti ki, Hun milleti de Macar milleti de sayıca öyle arttılar ki, artık ne suları ne de ekmekleri onlara yeter olmuştu. Bu iki halk da kalkıp yola çıktılar, dere-tepe gittiler, ormanlardan ovalardan geçtiler ve İskit ülkesine göç ettiler.

İşte burası iyi bir yerdi, buraya sığıldılar, ama orada başka halklar da vardı, üstelik eski devirlerden beri oradalardı. Burada oturanlar yeni gelen bu yabancıları çok da iyi karşılamadılar. Hunor ve Magyar’ın torunları bunu pek umursamadılar, ülkeyi zaptettiler ve yüz sekiz boy için yüz sekiz parçaya böldüler. Her soyun kendi yetecek kadar toprağı, otağı ve ormanı vardı. Arazi uzunca bir süre geçip de yine çoğalana dek bu yüz sekiz boya yetti. Ama bir kez daha artık İskit ülkesinin toprakları Hunor ve Magyar’ın soyundan gelen bu halklara yetmez olmuştu.

Boyların başları biraraya geldiler ve halklarını nereye götürebilecekleri hakkında fikir alışverişinde bulundular. Çünkü artık İskitya’ya sığmıyorlardı. Hun boylarının şefleri batıya doğru gitmeyi önerdiler, Macar boylarının şefleri de buna katılınca eski ata yurtları olan yere, Hunor ve Magyar’ın ayrıldıkları memleketlerine geri dönmeye karar verdiler. Ama Hunor’un torunları artık oraya sığamayacaklarını, Hun ve Macar halklarının sadece batıya giderek Tanrı’nın yardımıyla dünyanın öbür ucunda bile oturabileceklerini söylediler. Macarlar:

-“Öyleyse siz gidin, biz burada kalalım” dediler. “Eğer o kadar büyük bir toprak bulacak olursanız biz de haberini alır, peşiniz sıra geliriz. Ama eğer bulamazsanız, geri dönersiniz, gene burada birlikte yaşar gideriz. Birbirini sevenler, küçük yerde de sığırlar.”

Hepsi de bu konuşmayı yerinde buldu. Hunlar gidecek, Macarlar kalacaktı. Lakin tam da vedalaşıp yola koyulacakları sırada Attila’nın oğlu Bendeguz şöyle söyledi:

-“Peki bundan sonra “*Tanrı’nın Kılıcı*” kimin olacak, Hunların mı yoksa Macarların mı? Çünkü hatırladığıma göre Macarlar ve Hunlar İskitya’yı işgal ettiklerinde onlara İskitya halkını yenmelerinde yardımcı olan bir kılıcı Tanrı’ya adanmışlardı.

Bu kılıcı *Tanrı’nın Kılıcı* olarak adlandırmışlardı, bütün soyun onda hakkı vardı. Kahinler şunu söylemişlerdi: bu kılıç var olduğu sürece hiçbir halktan korkunuz olmasın, Tanrı yanınızda olacaktır.”

Macar boylarının başbuğları birbirlerine baktılar, ne cevap vereceklerini bilemediler. Bilgeleri doğruyu bulmaları için huzurlarına çağırttılar. Üç gün üç gece istişarede bulunan bilgelerin kararı şöyle oldu: Kılıcı kör bir adamın eline verip yedi kez birbiri ardına çevirmesi istenecek ve yedinci kez çevirdikten sonra elinden bırakacaktı. Eğer batı yönüne düşerse Hunlar alıp götürecekti, eğer doğu yönüne düşerse de Macarlarda kalacaktı.

Herkes buna razı olmuştu. Yaşlı, aksakallı bir kör adamı oraya getirip eline kılıcı verdiler.

-“Yedi kere çevir ve yedincide toprağa at!”

Kör adam kendisine söylenileni yaptı. Yedinci çevirişinden sonra kılıcı elinden bıraktı ama olana bakın ki kılıç toprağa düşmedi! Aniden kopan şiddetli bir kasırga onu aldığı gibi kendiyile birlikte uçurdu ve batıya doğru gide gide gözden kayboldu...

-“Bakın, bakın dedi Attila, Tanrı batıya gitmemizi buyurdu! Kılıcın ardından kederlenmeyin, onu yine biz bulacağız ve bulunca da size haberini vereceğiz: Siz de gelin! diyeceğiz.”

Hunlar büyük bir ümitle yola çıktılar. Yaşlı Bendeguz iki yanında iki bahadır oğlu Attila ve Buda’yla önden gidiyordu. Arkalarında kimi yayan, kimi at sırtında gelen pek çok insan vardı. Kararlı bir şekilde dağ-bayır, nehir kenarlarından toprağına, suyuna bakarak ilerlediler. Tuna ve Tisa bölgesine varana dek hiçbir yeri beğenmediler.

Buranın toprağını çok iyi bulmuşlardı. Hepsini bir ağızdan tek yürekle: “Artık ilerlemeyelim, burada kalalım” dediler.

Ama henüz oraya yerleşmeden çok büyük bir orduyla Demirbaşı Detre geldi. Duna ve Tisa boyunda yaşayan korkmuş insanlar uzak yerden yardım çağırılmışlardı. Hunlara haber yollandı: Üç gün ve üç gece burada kalabilirler ve sonra Tanrı adına gitmelilerdi. Bendeguz da onlara haber yolladı: “Bunu sen işit Demirbaşı Detre, bize boşuna gidin diye haber yollama, buradan hiçbir yere gitmeyeceğiz.” Bunun üzerine artık haber yollamayan Detre, ordusuyla oraya geldi. Hunlar da Bendeguz’un idaresinde harekete geçti. Yanında iki bahadır oğlu Attila ve Buda vardı. İki ordu öyle bir vuruştı ki birbirine çarpan iki kara bulut gibiydiler. Öyle kan akmıştı ki, Tuna nehri kabarıp taşıtı.

Tuna bu kanla taşıtı ama boşa değildi. Savaşı kazanan Hunlar oldu, bu güzel mülk onların olmuştu. Demirbaşı Detre ise orada geleceğini bırakmıştı. Bendeguz alına bir ok atmıştı, ancak yarıya kadar içeri girmiş, yarısı da dışarıda kalmıştı. Oku tuttuğuyla ikiye ayırdı ve sapasağlamdı.

-“Görürsün sen Bendeguz” diye bağırdı Detre, - “Yedinci sülâlen bile bunun acısını çekecek!”

Bunları dedikten sonra o da ordusunun ardından atına binip dörtnala uzaklaştı.

Çok zaman geçti ve Hunlar savaşmayı düşünmeden barış içinde yaşayıp gidiyorlardı. Ancak Attila huzursuzdu. Tuna ve Tisa bölgesi ona küçük geliyordu, onun isteği bütün dünyayı fethetmekti.

Bunu babası Bendeguz’a söyledi. Babasının cevabı: “Tanrı’nın kılıcını bulana dek bunu düşünme bile, çünkü Tanrı seninle değilse, cesaretin boşunadır.” oldu.

O sıralarda yaşlı Bendeguz öldü ve Hunlar Attila’yı kral ilân ettiler. O günden sonra Attila’nın aklında hep Tanrı’nın kılıcını bulmak vardı. Ah bir bulabilseydi!

Bir defasında mucizevî bir rüya gördü, ne anlama geldiğini bilemediği ve yorumlayamadığı için kâhinleri huzuruna çağırdı ve onlara şöyle dedi:

-“Beni dinleyin, gece uykumda mucizevî bir rüya gördüm. Çözebilerseniz siz çözün kerametini! Sanki gündüzün aydınlığında olmuş gibi iyi hatırlıyorum: Yaşlı bir aksakallı adam gökten yanıma indi ve parlak bir kılıcı bana taktı. Ve bunu yaptıktan sonra gözden kayboluverdi, sanki yer yarılıp içine girmişti. Kılıca baktım ve onun Tanrı’nın kılıcı olduğunu anladım. Ve aniden Tanrı’nın kılıcını kuvvetli bir kasırga gözümün önünden kapıp kaldırdı ve beraberinde beni de alıp götürdü, ve ormanlar, dağlar, denizler, sonsuz ovalar, pek çok büyük şehrin üzerinden uçurdu. Ben de uçarken, kılıcımınla yaptığım tek bir hamleyle gördüğüm herşeyi yere serdim ve işte böylece ormanlar eğildi, nehirler ve denizler ikiye ayrıldılar, şehirler alevler içinde kaldılar. Bundan sonra da uyandım. Söyleyin kâhinler, nedir düşümün manası?”

En yaşlı kâhin olan Torda karşısında durdu ve şöyle söyledi:

-“Haşmetli Kralım, yaşamım – ölümüm senin olsun (canım sana feda), düşünde gördüklerinin manası Tanrı’nın kılıcının ortaya çıkacağı ve ondan sonra da bütün dünyayı fethedeceğindir.”

-“Biz de bunun için kehanette bulunacağız” – dedi diğer müneccimler de.

İşte tam da bu sırada büyük bir heyecanla yanlarına koşarak bir çoban çocuk geldi ve Attila’ya şöyle dedi:

-“Haşmetli Kralım, bozkırda bir kılıç buldum, işte bakın burada, bunu kabul etmenizi istiyorum.”

Attila kılıcı evirip çevirdi, parlayışına baktı ve yer zangırdamaya, gök gülemeye başladı, işte o vakit büyük bir sevinçle haykırdı.

-“Hey ahali, bu Tanrı’nın kılıcı!”

Kâhinler bakıp inceledi, İskitya’dan gelen yaşlı adamlar bakıp incelediler ve onlar da bunu doğruladılar:

-“Evet, Tanrı’nın kılıcı budur!”

Attila çoban çocuğa sordu:

-“Bu kılıcı nerede buldun oğlum?”

-“Haşmetli Kralım – der çoban çocuk -, koyun sürümün ardından gidiyordum ki, “ayağı acıyan” bir ilkyaz düvesi gördüm. Ne derdi olabilir diye baktım ve sol ayağının altından kan aktığını gördüm. Düşündüm taşındım, cılız, bükülmüş otlardan başka bir şey olmayan bu bozkırda nasıl yaralanmış olabilir diye. Oraya baktım, buraya baktım ve aniden yakınımda, toprağın üzerinde bir kılıcın ucunu farkettim. Tuttuğum gibi çektim ve işte o anda kılıcın ucundan alev harlayıverdi. Ben hakikaten çok korkmuştum, hemen koşarak uzaklaştım, ama ardıma bakınca kılıcın topraktan sıçrayıp, sanki rüzgâr sallarmışçasına dönüp durduğunu gördüm. Yanan ateş aniden parladığı gibi sönmüverdi ve kılıç toprağa düştü. Bunun üzerine cesaretlendim, geri dönüp kılıcı aldım.”

Halk –“İşte bu Tanrı’nın kılıcıdır, bu odur!” diye bağırdı.

Attila ise kılıcı hemen denedi. Kılıçla havada dört ana yönü üç kez kesti ve uğuldaması duyuldu.

-“Bu o, bu o!” – Attila çok memnundu ve Tanrı’nın onlara kılıcı geri vermesi şerefine her yerde hemen ateşlerin yakılmasını emretti.

Kâhinlerin kehanetleri gerçekleşmişti, çünkü Attila hakikaten de bütün dünyayı fethetti... (Benedek, 1901, ss. 130- 132).

3.9.3.2. Atilla’nın Toprağı Efsanesi (Attila földje)

Dünyayı fetheden Attila’nın ölümünün üzerinden dört yüz yıl geçmişti ki, Hunor’un kardeşi Magyar’ın torunları Attila’nın topraklarını yeniden ele geçirmek için İskitya’dan (Sekel memleketi, eski kroniklerde İskitya olarak geçer) hareket edip, yollara düştüler. Çaba geri dönüşünde o toprakların inanılmaz güzelliklerini anlatmıştı. Attila’nın fethettiği ülkeler arasında en güzel olanı burasıydı. Toprağı kara, suyu ise tatlıydı. Otları ise yeşil ipekten daha yumuşaktı. Uçsuz bucaksız ovalarını kesen iki büyük nehir dalgalanıp akıyordu: Tuna ve Tisa, ve bu sonsuz ovaları çepeçevre saran ormanlarla kaplı dağlar kesiyordu. Periler ülkesi bile bundan daha güzel ve gösterişli olamazdı.

-“Benimle gelin!” – dedi Çaba. – “Sizleri babamın toprağına götüreceğim. Bu değerli dünyada en güzel yerdir”.

-“Bütün sözlerine ve anlattıklarına inanıyoruz” – dedi yaşlılar. – “Babanın toprağına seninle geldik Attila’nın oğlu, eğer hâlâ kendi kardeşlerini öldürmeseydin. Bu topraklar şimdi bile kardeş kanıyla kıpkırmızı. Kendin söyledin; Hun halkı ikiye bölündü: kardeş kardeşin kanını akıttı. Kardeş kanını tez içmesin bu toprak! Seninle gelmeyeceğiz Çaba. Zamanın geçmesini bekleyeceğiz. Babanın topraklarını unutmayacağız. Eğer biz göremezsek, bizden sonra evlâtlarımız, torunlarımız görecek. Macarların Tanrısı bize pek çok kerâmetler

gösterdi, ona güveniyoruz: O bize veya ardıllarımıza Attila'nın toprağına gidip gitmeyeceğimizi gösterecektir”.

Kral oğlu Çaba'nın yüreğı büyük, güçlü bir acıyla ağırlaşmıştı. Gecesi gündüzü kedere büründü. Niçin geri dönmüştü ki! Neden orada üç yüz Hun bahadırını birdolu düşmanın kurbanı olsunlar diye bırakmıştı? İskitya'ya doğru giderken üç kez geri çark etti: ilkinde toprağın hareketi, ikincisinde suların taşması, üçüncüsünde ise rüzgârların uğuldaması Sekelin zorda olduğu haberini getirmişti. Üç seferinde de galip geldi. Keşke o zaman Macar kardeşleri oradaki bir avuç insanı bırakmaması yolundaki sözlerini dinlemeyeceğini bilebilseydi. Kral oğlu Çaba “Batağına saplanacaklar” diye kendi kendine kasavetlenmekteydi.

Biçare Çaba! Babasının toprağını bir daha göremedi. Bir defa daha gördü görmesine; ama öte dünyadan gelip de! Satürn (Zühal, Sekendiz) yıldızı ona Sekel'in zorda kaldığı haberini vermişti.

Işıklı Cennet'ten bahadurlarıyla bir kez daha Sekel'i müdafaa etmek için yola koyuldu ve yıldızlı göğün kubbesinde Attila'nın toprağına dört nala yol aldılar. Müdafaa etti de. Ve bahadurlarıyla birlikte yeniden yıldızlı gök kubbeye uçtu. Orada esirgendi. Işıldayan bu beyaz yola atlarının ayak izleri yansdı. Yıldızlı gecelerde onu görebilirsiniz: “*Ordu Yolu*” dur bu.

Çok zaman geçti gitti, seneler senelere uzandı: Macarlar İskitya'dan bir yere kıpırdamadılar. Ancak yıllar sonra Hunor ve Magyar'ın torunları sayıca çok fazlalaştı, artık kalabalıktılar: gün geçtikçe toprak daralıyordu. Yaşlılara danışmaya başladılar ve gençler hareketleniyordu. Çaba'nın hatıraları, Attila'nın toprağı hakkındaki güzel sözleri, hikâyeleri babadan oğula hep anlatılmıştı.

-“Oraya gidelim ve şimdi sahibi kim olursa olsun yeniden alalım!” - diyordu tek yürek ve ruhla genç olanları.

Heyecanla kaynaşan bütün ülke yaşlısıyla, genciyle birlikte topyekün Attila'nın toprağına gitmek üzere heyecanla hazırlandı. Dağları - tepeleri coşkuyla söyledikleri “Attila'nın toprağını yeniden alacağız” sözleriyle çınlıyorlardı. Çaba'nın bırakıp geldiği memleketin efsanesi ağızdan ağıza yayılmıştı: karaydı toprağı, tatlıydı suyu, çimenleri yeşil ipekten daha yeşil ve yumuşaktı. Elöd haricinde herkes çok sevinçliydi. Elöd ve karısı: Emese, Elöd Attila'nın kardeş torunuydu, İskitya'nın en önde gelen, baş adamıydı. Kahramanlığına, bilgeliğine, olgunluğuna diyecek yoktu. Ama sonsuz bir keder oturmuştu yüreğine: çocuğı yoktu. Attila'nın toprağını görmeye tevekkül edecekti, çünkü ancak onun kanından gelen biri Macarları yeni yurda götürebilirdi. O da karısı da gece – gündüz bu duruma kederleniyorlardı.

-“İşte böyle, ben demedim mi”- dedi Emese, otlara tırmanan böceğın bile çocuğı var, ama Tanrı bir bana insaf etmiyor!

Geceleyin yattığında, sabahleyin kalktığında bir tek bunun için, bir çocuğı olması için “babası değışsin” diye Tanrı'ya dua ediyordu Emese.

Tanrı onun yakarışlarını duymuştu. Bir gece mucizevi bir düş gördü. Düşünde kanatlı atlara binmiş rüzgârdan bile hızlı yol almakta olan Attila ve oğulları İskitya topraklarını baştan başa geçmekteydi. Arkalarında Hun bahadurları vardı. Attila'nın elinde dalgalanan bir bayrak vardı. Bayrakta bulunan tuğrul kuşu kanadını çırpı ve aniden bayraktan aşağıya uçarak onun koynuna, bağına başını eğdi ve orada uyuyakaldı. Ve işte duyun böyle olmuştu mucizevi rüya: Emese'nin bağı açıldı ve açılmasıyla da derenin suyu önünde şarıldayıverdi. Sonra bu dere büyüdü, büyüdü, koca bir nehre dönüştü, İskitya toprağına yayıldı, dağları, ormanları, ülke sınırlarını yıkıp geçerek kendine yol açtı ve bu şekilde ilerleyerek bütün dünyayı kapladı...

Bu gerçekten de mucizevî bir düşüdü. Ya da acaba var mıydı bunu çözümleyecek, açıklayacak bir fâni kişi? Bir anda durumu açıklasınlar diye bütün kâhinler huzura çağırıldılar. Kâhinler biraraya toplandılar, yedi gün ve yedi gece hiç durmaksızın istişârede bulundular ve Elöd'ün de Emese'nin yüreğini hafifletip mutlu edecek ve yaşlı, genç idarelerinde yaşayan bütün halkın kalpten bir sevinç duymasını sağlayacak haberi verdiler.

-“Senin düşünün açıklaması bize büyük mutluluk” – dedi kâhin başı. “Manası ise Tanrı’nın sana büyüdüğünde Macarı (Macarları) Attila’nın toprağına götürecektir olan bir erkek çocuğu ihsan edeceğidir”.

Emeşe’nin ve beyi o kadar sevinçliyidiler ki size anlatamam. Ama haberi alan halkının sevinci de anlatılacak gibi değildi. İşte böyle, kâhinlerin söyledikleri gerçek oldu, Tanrı Emeşe’ye güçlü, güzel bir oğlan çocuğu ihsan etti! Elöd daha o gün halkının önde gelen bilgelerini çağırarak, oğluna ad vermelerini istedi.

-“Düş onun doğuşunu gerçekleştirdi, adı Almoş (Mac. Álmos: düş gören, uykulu manasında) olsun” – dedi bilgiler.

Verdikleri bu ad Elöd’ün de Emeşe’nin de hoşuna gitti. Almoş’u büyük bir sevgiyle ve itinayla büyüttüler. Yıllar böyle geçip gitti, Almoş artık yakışıklı bir bahadır olmakla kalmamış, aklı, gücü de ermişti. Zekâsının, cesaretinin ünü uzak memleketlere yayılmıştı. Umutsuz, kaygılı insanlar bile yüreklenmiştiler ve Almoş’un onları harekete geçirmesiyle topyekün yola koyuldular: yaşlılar, gençler, kadınlar, çocuklar.

Ama kimin ardında Macar halkı ana vatan yoluna koyulmalıydı, Almoş’un ardında, önde gelen yedi boyun başbuğları Almoş’a sadakat yemini ettiler. Yeminlerini kanlarıyla mühürlediler. Hepsî kollarından sızan kanı bir kaba akıttılar; yedisî birden bu kana kılıçlarını daldırdılar ve Almoş’un soyundan gelecek bir çocuk dışında başka soydan birinin Macarların başında olmayacağına dair ant içtiler. Ancak Almoş da kanını akıttı ve bu yedi başbuğ ve sülalelerinden olanların daima en baştaki boylar olarak kalacaklarına dair yemin etti. Almoş al kanı yere dökerken:

-“Her kim andını bozarsa, kanı da böyle aksın!” diyerek onlara bağırdı.

-“Böyle aksın!” dedi başbuğlar da.

Macarların ilerlemeye başlamasıyla yer sarsıldı, ağaçlar eğildiler. Erkekler at sırtında ya da yürüyerek, kadınlar ve çocuklar ise öküzlerin çektiği arabalarla yol almaktaydılar. Ormanlardan bozkırlara, bozkırlardan ormanlara, dere-tepe aşarak, geçit vermez yollardan geçip taşarak gelen bu dalga dalga ilerleyiş yurt tutan Macarların seliydi. Bu sel yoluna çıkan insan, hayvan herşeyi kendiyile birlikte alıp götürüyordu. Arada sırada bu derya deniz insan topluluğuna karşı onları geriletebilmek için orada toplanıyorlardı, ancak sonrasında bunun cezasını da çekiyorlardı.

Ana yurt yolunda hiçbir engel bırakılmadı: taş taş üstünde kalmadı. Lakin geçen bunca yıldan sonra Attila’nın toprağı nasıl bulacaklarını bilmiyorlardı. Tanrım, kimbilir kaç yabancı topraklarda ölüp gitmişti? İskitya’dan uzakta, güzel anavatandan uzakta, kim bilir ne kadar ırakta, ne mücadeleler verdiler! Gençken, hayatının baharında Almos da yola çıkmıştı, ama artık güçten kuvvetten düşüp, yaşlanmıştı. Uzun göç sırasında daha yeni yeni yetişmekte ve genç bir bahadıra dönüşmekte olan oğlu Arpad’a çok defalar Attila’nın toprağı bir kez gördükten sonra seve seve ölmeye razı olduğunu anlattı. “Halkımı bir oraya götürebilsem bu bana yeter!” diyordu.

Bir defasında Attila’nın ülkesine benzeyen bir yer buldular da. Toprağı kara, suyu da tatlı idi, çayırları da yeşil ipeğe benziyordu. İçinde büyük nehirlerin olduğu ve etrafını sık ormanlı dağların sardığı uçsuz bucaksız büyük bir kırlık araziydi burası. Artık yerleşecekleri yurda varmışlardı. Ancak tam da o sırada çadır kurduklarını gören kalabalık bir akbaba sürüsü gökten üzerlerine saldırmaya başladı, öyleki yer gök kararivermişti.

Otlamakta olan sığırların üzerine uçarak onları gagaladılar, yaraladılar ve cehennemi çığlıklarla garklayıp ötüyorlardı, sanki Macarlara “*Gidin, gidin, burada size yer yok!*” diyorlardı.

Bu çığlık çığlığa ötüşlerin manası gerçekten de buydu. Kahinler, kuşların söylediklerini anladıklarından bunu böyle izah ettiler.

-“Gidin! Gidin! Attila’nın toprağı değil burası!”

Ve yeniden yola koyuldular, az gittiler, uz gittiler, dağları-ovaları aşıp, nehirlerden geçtiler, çok çile çektiler ama asla umutsuzluğa düşmediler. Tanrı onlarlaydı. İşte buna inandıkları

ve hala Attila'nın toprağından çok ama çok uzakta oldukları sırada, yaşlı Almoş'un içine mucizevi bir şey doğdu. Oğlu Arpad'a bunu söyledi:

-“Oğlum, boyların başbuğlarını biraraya topla. Sanırsam şu an durduğumuz toprak Attila'nın toprağı. Sadece etrafına bak, içime doğanın gerçek olduğunu sen de göreceksin. Göz alabildiğine uzanan bu engebesiz, düzlükler, etrafını saran bu ormanlar ve dağlara bak. Çaba o kadar çok anlatmıştı ki, bu iki nehri sanki önceden görmüş gibiyim. İşte burası, o topraktır!”

Bu sırada biraraya gelmiş olan boyların başbuğları ve bilge kişiler yürekleri hüznü ama memnun bir şekilde Almoş'un anlattıklarını dinlediler. Artık Attila'nın toprağına varmış olmaktan dolayı mutluydular, ancak Almoş'un gözlerinden onu son defa dinlediklerini anladıkları için kederle doluydular.

-“Onun ardından gidin!” dedi Almoş, oğlunu göstererek, ve ölüsü başbuğlarının kolları arasına düştü.

Macarların Attila'nın toprağına vardıklarının haberi rüzgârdan bile hızlı duyulmuştu. Tuna, Tisa, Maroş ve Olt boyunda, ormanda, bozkırda insanlar gruplar halinde huzursuzlanmaya başlamışlardı. Çünkü buralarda Attila'nın hatırası daha hala yaşıyordu... Tanrı'nın kurbacının torunlarıyla savaşıyorlardı mıydı yoksa kaçacaklardı mıydı?

Yalnızca Sekeller ne yapmaları gerektiğini biliyorlardı. Dört yüz yıldır Sekel halkının karşısına gelmişlerdi, gece - gündüz yol aldılar, Macar kardeşlerini beklemişlerdi, arkalarından çok ah çekmişlerdi ve şimdi gerçekten de çıkıp gelmişlerdi. İşte böyle, boşuna değil, artık Macarlar burada, yanlarındaydılar. Macar ve Sekel insanları birbirlerini kucakladılar; sevinçlerinden ağlaştılar. Dilleri birdi, birbirlerini anlıyorlardı. Ve kurbanların kesildiği büyük bir kutlama yapıldı. Onları yol gösteren ve yardım eden Macarların Tanrı'sına atlar kurban ettiler.

-“Birlikte yaşayalım, beraber ölelim!”- diye bağırdı Macar ve Sekel, yer gök bununla cınladı. Heyecanlanan gençler:

-“Gidelim! İleri!” diyorlardı. Yaşlılar ve bilge insanlar ise:

-“Durun, bekleyin! diyerek onları sakinleştirdiler. – Öncelikle şimdi burada yaşayan halkın kimler olduklarını, nasıl olduklarını bilmeliyiz. Attila'nın bu güzel mirasını elimize verecekler mi vermeyecekler mi anlamalıyız. Eğer mümkünse atamızın hakkı olarak alırsak eğer mümkün değilse de kılıçla zaptederiz.”

Arpad gençti, lâkin akli olgundu: yaşlıların öğütlerini dinler, onlara katılırdı. Hemen başbuğ Kund'un yaşı genç ama akli büyük, her fikri arifane ve düşüncesini kafasında iki kez tartmadan söylemeyen oğlu Kuşid'e şunları söyledi:

-“Dinle beni Kuşid, derhal yola çık ve Attila'nın toprağını bir başına baştan başa gez, dolaş. Gör, anla kimler oturur burada, hangi halklardan insanlar yaşar. Kimdir şimdi bu toprakların başındaki kişi? Sen dönüncüye kadar buradan kıpırdamayacağız. Halkım da senin dönüşüne dek dirlensin.”

Kuşid yola çıktı, gittiği her yeri dikkatle araştırdı; ormanları-ovaları, bozkırları, nehirleri, dereleri. Gördüğü güzelliklerden yüreği kabardı, ve heyecanla haykırdı: bu toprak, işte bu toprak Çaba'nın anlatıp durduğu yer! Bir defasında da bir şehire vardı. Bu şehirde adı Sivatopluk olan bir hükümdar yaşıyordu. Dosdoğru Sivatopluk'un oturduğu yüksek bir tepede bulunan saraya gitti. Eveleyip gevelemeden ona kimin adamı olduğunu, kim olduğunu anlattı.

-“Peki buradan ne istiyorsunuz?” diye sordu ona Sivatopluk kibirle.

Kuşid anlattı:

-“Biz kötü niyetli insanlar değiliz, ben sana kim olduğumu söyleyeyim: Kund'un oğlu Kuşid'im. Bu topraklara yerleşmek ve burada yaşamak istiyoruz.”

-“Tamam, yerleşin, ülkemde yeteri kadar boş yer var – diye teşvik ederek konuştu Sivatopluk. Eğer bana sadakatle hizmet ederseniz, iyi yaşarsınız!”

Kuşid bu konuşmadan anlayacağını anlamıştı. Ama söylemeye dili varmadı, ancak Sıvatopluk'a bu kadarını dedi:

-“Söylediklerini anladım Sıvatopluk. Geri dönünce bunları beyime ileticeğim.”

Dönüş yolunda çok oyalanmadı; Arpad ve Macarlar Çaba'nın anlattıklarının masal olmadığını görsün diye matarasını Tuna'nın suyuyla doldurdu, çorabının birine bir topak toprak ve diğerine de bir avuç çimen koydu.

Kuşid'in oraya varmasıyla Arpad Kund'un oğlunun anlattıklarını duymaları için başbuğlarını biraraya topladı. Kuşid onlara ilk önce toprağı gösterdi.

-“Bu toprağa bakın; kara ve yumuşak. Dünyada eşi benzeri yok.”

Elden ele bu bir avuç toprağı gezdirdiler, büyük bir hayranlıkla incelediler. Sonra avcundaki çimeni çıkardı.

-“Buraya bakın! Yeşil ipekten daha yeşil değil mi? Ve şimdi de elinize alın: ipekten daha yumuşak değil mi?”

-“İpekten daha yumuşak.” dediler hepsi de.

-“Ve şimdi de bu mataradan birer yudum su için. Tuna nehrinden doldurdum onu da.”

Matarayı sırayla alıp, içtiler ve hepsi birden şöyle söyledi:

-“Baldan daha tatlı!”

-“Peki şimdi burada oturan halk kimdir, kimlerdendir? diye sordu Arpad. – Ve de kim bu toprağın en önde gelen kişisidir?” Bunları sorarken Arpad'ın yüzü, gözleri ateş gibi heyecanla parlıyordu.

-“Çeşitli halklar burada yaşıyor – dedi Kuşid. – En önde gelen kişi olan Sıvatopluk Totların ve Morvak kralıdır. Size yolladığı haberi dinleyin!: Üzülmeyin, burada yerleşebilirsiniz, yeterince yerleri varmış, ancak sadakatle ona hizmette bulunursak!”

Bu sözleri duyan Arpad müthiş bir hiddete kapılmıştı! Öfkeyle evirip çevirirken kılıcı çakınlandı.

-“Duydunuz mu? Beni ve halkımı hizmetine, kulluğa çağırıyor! Gidelim!”

Derhal savaş borusunu öttürdü. Silah tutabilen herkes kalkıp geldi. Arpad oraya önden Kuşid'i gönderdi. Ona şöyle dedi:

-“Atlarımın içinden beyaz olan bir tanesini seç. Üzerine altın bir semer geçir, başına elmaslı bir dizgin yerleştir. Sonra karşısına git ve bu atı Sıvatopluk'a ver. Ona şunları söyle: Arpad, beyin Arpad bu atı sana sırtına binip Attila'nın topraklarından kaçıp gitmen için gönderdi!”

Kund'un oğlu Kuşid öyle de yapıp önden gitti ve ak atı Sıvatopluk'un önüne sürdü. Arpad'ın mesajını cesaretle ve doğrudan yüzüne söyledi:

-“Sen ne diyorsun? Bir daha söyle bakayım!” dedi ve Sıvatopluk kahkalar atarak öyle bir güldü ki yerin altından bile bu gülüşünün aksi duyuldu.

-“Ben yüz kere de olsa yine söylerim- dedi Kuşid. “Sıvatopluk, eğer hayatın senin için kıymetliyse, bu ak ata bin. Çünkü sana gerçeği söylüyorum, kılıcın tepesine başın konacak.”

Ama Sıvatopluk şimdi artık gülmüyordu. Suratında bir öfke ve intikam arzusu okunuyordu.

-“Hayır, efendine söyle, bu ata binmeyeceğim. Atını topuzla tepeleyip leş edeceğim, altın semerini Tuna nehrine, elmaslı dizginini de çayıra atacağım. Anladın mı?”

-“Anladım Sıvatopluk. Sen atı öldür, sonra bizim köpeklerimiz etini yerler. Semeri Tuna'ya at, balıklarımız onu tutarlar. Dizginini de çayıra atabilirsiniz: sonra orakçılarımız onu bulurlar. Anladın mı?”

İşte, Sıvatopluk'un borusu da bir anda ötmeye başlamıştı, Tuna kıyısına, orada ordusuyla onu beklemekte olan Arpad'ın yanına vardı. Gök bile gölgeleriyle kararmıştı. Macarların hiç korkusu yoktu, birine üç gelmiş olsalar da.

Onu da varabildi: en önden Arpad atıldı ve yedi boyun önündeki yedi başbuğ ise ardından gitti. Sıvatopluk'un halkı da topyekün kırıldı. O kadar kan aktı ki Tuna'nın suyu taşıdı da taşıdı yatağından çıktı. Sıvatopluk'un ordusu hızla kaçtı. Sıvatopluk'un kendisi de koşarak kaçtı ve kendini Tuna nehrine attı, ama taşmış olan sudan nasıl çıkacağını bilemedi: Arpad'ın atının eyerini attığı Tuna'nın dibini ona da mezar oldu...(Benedek, 1901, ss. 182-185).

3.9.3.4. “Ordu Yolu” ya da “Saman Yolu” Söylencesi (Hadak Útja)

Beni dinleyin, bu akşam size Ordu Yolu'nu anlatacağım. Yıldızlı gecelerde gökte duran uzun, parlak şeritten bahsedeceğim. Sonunda bu beyaz, bu parlak beyaz şeritin nasıl ortaya çıktığını öğreneceksiniz.

Dün akşam bıraktığım yerden başlayayım: Attila bütün dünyayı fethetmişti. Çünkü mucizevi bir şekilde ortaya çıkan Tanrı'nın kılıcı, dünya halklarını değil, Attila ve bahadurlarından oluşan ordunun yenmesine muktedirdi. Oysa Attila'nın yanında Tanrı'nın kılıcı yoktu. Onu memlekette üçlü kilit altında tutuyordu. Kılıcın ortaya çıkmasından itibaren yüreğini bir daha umutsuzluk sarmadı.

Tanrı'nın onu gözettiğini biliyordu, ve bu da kolunun gücünü artırıyor. Bunu çok defalar karısı Reka (Arıkan) ve bahadır oğullarına çadırının önünde oturdukları sırada anlatmıştı:

-“Şimdi artık huzurla tabutuma yatabilirim, ne uğruna çabaladığımı gördüm: bütün yeryüzü benim. Kahraman halkımın hürmetli kulluğu dünyanın bütün halklarındır”.

Ölümünden sonra en küçük oğlu Çaba¹⁸'nin Hunların kralı olmasını istiyordu. O oğullarının içinde en çok sevdiği ve en bahadır olanıydı. Annesi de Çaba'nın üstüne titrer, çok severdi. Yalnız başıyken bu konu hakkında uzun uzadıya düşünüyordu: Onun dünyayı dize getiren kahraman halkı onurunu yitirmeyecekti değil mi?

Bir gün, karısı Reka ve bütün oğulları ormanda Attila'nın en sevdiği kaledeyken Attila ve oğullarını büyük bir keder aldı. Kraliçe Reka ağır hastaydı ve ecelinin geldiğini hissederek ölüm döşegine beyini ve oğullarını çağırıldı. Oğullarının arasında en büyük olanı Aladar, en küçüğü de Çaba idi. Üzgün ve yaşlı gözlerle:

-“Ölmek üzereyim bunu biliyorum, ancak beni yedi gün gömmeyin. Sevgili evlatlarım, yedinci gün sırayla yanıma gelin, iki gözümden de beni öpün. Kim öptüğünde gözlerim açılsa Hunların kralı o olsun. Diğerleri de buna rıza göstereyin: bu Tanrı'nın buyruğudur. Bu bana rüyamda gözüktü”.

Reka bunları söyledikten sonra gözlerini kapadı ve öldü. Söylediğini yapıp onu hemen gömmeler, yedi günün dolmasını beklediler. O gün oğulları sırayla yanına gidip, gözlerini öptüler. İlkin Aladar, sonra diğerleri öptü ancak Reka'nın gözleri açılmadı. En son yanına gelen Çaba, ağlayarak anneciğine sarılarak gözlerini öptü. Bu sırada gözleri açılan Reka, en sevdiği oğluna gülümseyerek:

-“Hunların kralı sen olacaksın, oğlum. Senin öpücüğün en yürekten olanıydı. İşte, burada yatağımın yanında bir ok duruyor, senin olsun. Onu başın büyük derde girdiğinde kullanırsın”.

¹⁸ Csaba (Çaba) Söylencesi: Bu söylence Hun-Macar efsane dairesine bağlıdır. Kronikçilerin yazdıklarına göre efsane: “Csaba babası Atilla'nın ölümünden sonra patlak veren “kardeş kavgası” savaşında yenilmiş ve Bizans'a sığınmıştır. Ordusunun askerleri Csigle ovasında dönüşünü (avdetini) beklediler. Sekel halkı bunların ardıllarıdır”. Csaba söylencesi Sekel halkının hafızasında yüzyıllardır canlı kalmış, nesilden nesile aktarılmıştır. Sekeller kral oğlu Csaba'yı “Ordular Yolu”nda (Süt Yolu) beklediklerini söylerler ve efsaneye göre onun askerlerini iyileştiren “Csabair” bitkisini / otunu bugünlere dek iyileştirici ot olarak addetmişlerdir (MNL, 1977-1982, Csaba Monda).

Bundan sonra gözleri bir daha hiç açılmamak üzere kapandı. Hisarın altında, dağın dibinde bir dere akmaktaydı. Bu derenin kıyısına onun için bir mezar kazıldı ve oraya gömüldü. Ve Attila dağın zirvesinden birçok büyük kayayı Reka'nın mezarının üzerine yuvarlattırıp kapattırdı. Böylece bu dünyadaki hiçbir insan eli değip onun huzurunu bozamayacaktı.

Reka'nın ölümünün üzerinden uzun yıllar geçmişti. Attila yalnız geçen hayatından bıkip ikinci kez evleniyordu. Güzeller güzeli bir prenses olan Mikolt'u sevmiştir, düğün yapıp onunla evlenecekti. O sırada denizler ötesinde ülkeler ve halklar olabileceği, oraları da fethetmesi gerektiği aklına geldi. Ancak bahadırlardan oluşan ordusuyla yola çıkmadan önce Mikolt'la düğününü yapmalıydı. O denizler ötesindeyken karısı da evinin hanımı olmalıydı.

Ama bakın görün ne oldu! Düğünün olduğu gece yarısı Attila öldü. Yatağına uzandığında, burnundan kan boşandı ve dünyayı dize getiren kral kendi kanında boğulup öldü.

Hey, ne de büyük bir kedere gömülmüştü tüm ülke!

-“Bahadırların uğrunda kan döksün, kanında ölsün!” diye yanıp yakılıyordu oğulları ve halkları.

Attila büyük bir ihtişamla gömüldü. Bedeni üçlü tabuta konuldu: ilki altından, ikincisi gümüşten, üçüncüsü de demirden yapılmıştı. Nehrin kıyısında çok derin bir oyuk kazdılar, onu suyun dibine gömdüler. Kölelere kazdırdıkları bu çukura indirdikleri üçlü tabutu kimse bilemesin kimse rahatsız edemesin diye de onları da birbirine öldürtüp oraya gömmüş olmalılar...

İşte, Attila toprağa gömülündüğünde ona yenilmiş olan halklar her yerde harekete geçmeye başladı. Hepsi de ancak Attila'nın oğulları birbirlerine karşı savaşarlarsa Hun bahadırlarıyla baş edebileceklerinin farkındaydılar. Bunların ilki hileci Detre idi. Bu okunu hep alnında taşırdı, Bendeguz da ona hedef alırdı. Alnında ok ve kalbinde intikam vardı. Böyle bir karşılaşma sonrasında Bendeguz'a gözdağı verdi:

-“Dur, bu okun acısını yedinci ceddin bile çekecek!”

O da dosdoğru Aladar'ın yanına giderek ona şöyle dedi:

-“Şimdi sen en büyük kardeş olarak, en küçüğümüz Çaba'nın Hun kralı olmasına izin vereceksin! Tanrı ve insanların önünde krallık senin hakkın elbet”.

Aladar:

-“Haklısın Detre, ancak sevgili annem böyle olmasını istedi. Ona göre gözlerinin açılmasına sebep olan öpücüğün sahibinin Hunların kralı olması Tanrı'nın buyruğu idi”.

-“Of, bu dünyanın delisi sensin! dedi Detre. Hiç mi aklına gelmedi, annenin en çok Çaba'yı sevdiği? Eğer seni daha çok sevmiş olsaydı, gözleri senin için açılırdı”.

Bu aldatıcı sözlerden sonra Aladar'ın aklı karıştı, kardeşinin oyununa geldi. Detre'ye kandı ve annesinin ona ihanet ettiğine inandı. Derhal Çaba'ya bir haber yolladı: Tanrı'nın kılıcını çadırına yollamasını istedi, çünkü yeri orasıydı.

Çaba ona cevabını bildirdi:

-“Tanrı'nın kılıcı Hunlarındır, ağabeyim! Ne senin ne de benimdir!”

-“Eğer güzellikle vermezse, ben de güç kullanarak alırım” – dedi Aladar.

Hunlar şimdi ikiye bölünmüşlerdi, bir kısmı Çaba'nın, diğerleri ise Aladar'ın yanında yer alıyordu. Ama Gotlar harekete geçmişlerdi ve her taraftan fethedilmiş ülke halkları geliyordu, lakin hilekâr Detre onların bir kısmın Çaba'nın tarafına geçtiğini, başka bir kısmın da Aladar'ın tarafına geçtiğini, böyle olmakla birlikte birbirlerine sataşmamalarını, iki kamp birbirleriyle savaşırken sadece Hunları öldürüp, katletmeleri için akıl verdi.

Ama hilekâr Detre'ye bu yetmemişti; Aladar'ı Çaba'nın üzerine saldırttı ve üç gün süren bu korkunç çarpışmada Hunların kanıyla ırmaklar, dereler taşmıştı. O sırada emin bir adam Çaba'ya ak sakallı, yaşlı bir kâhin kılığında gönderildi. Bu adam kral oğluna şu kehanette bulundu:

-“Dinle beni kral oğlu Çaba, eğer Hunların kralı olmak istiyorsan, Tanrı’nın kılıcını ondan al, o olmadan Aladar’ı yenemezsin”.

Çaba bu konuşmaya inansa da inanmasa da, üçlü kilidi açınca dek uzun uzun düşüncelere daldı ve Tanrı’nın Kılıcını elinden bıraktı. Yaşlılar yeterince söylemişlerdi: “Tanrı’nın kılıcını bırak elinden, kral oğlu Çaba. Tanrı’nın Kılıcı ancak ve ancak kardeş kanına batırmadığın sürece bizimle olacak”.

Ama Çaba yaşlıların nasihatlerine kulak vermemişti. Sayıca azalmış ordusunu bir araya topladı, ve Tanrı’nın Kılıcını kıvılcımlandırarak karşısındaki bu dehşetengiz büyüklükteki orduya sallamaya girişti. Uzaktan Aladar’a şöyle haykırdı:

-“Tanrı’nın Kılıcı işte burada, kardeşim!”

Ve işte böyle, iştin bunu, iki kardeş yer ve gök ortasından yarılasıya çarpıştılar. Tanrı’nın kılıcından kıvılcımlar çıkıyordu ve öyle müthiş bir şekilde yalazlandı ki, bu binlerce ışık göz aldı. Ve ölen Aladar boz atından düşerek yere kapaklandı, yanındaki pek çok kahraman Hun levendi de aynı sonu paylaştı. Ama duyun, iştin bu mucizeyi, birdenbire öyle bir şey oldu ki, Tanrı’nın kılıcı artık hiç kıvılcımlanmıyordu, yalazlanmıyordu da! Kılıcın üzerine Aladar’ın kanı sıçramıştı ve bir damlası kıvılcım ve ateşi söndürmüştü. Çaba boşuna sağa-sola kılıç savurup durdu, kılıç artık kimseye işlemiyordu.

Eğer kılıcı yanında olmasaydı, orada onu da öldüreceklerdi.

-“Tanrı belâmızı verdi!” diye içini çekti Çaba.-“Sonu geldi, şanlı şerefli Hun milletinin sonu geldi artık!”

Dünyayı yenen bahadır ordusundan geriye ancak beş yüz adam kalmıştı. Diğerleri ise ki sayıları onbin civarında olabilir- yaralanmış ve kanlarında boğularak ölmüşlerdi.

Yüreği ağrıyordu, sonra içi parçalandı şimdi bu yaralı bahadırların hepsi de burada telef olmuşlardı. Keşke hiç olmazsa bunlar kalsalardı! Eğer o bu adamları iyileştirebilseydi, kimbilir belki de hala Hun halkının bu en seçkinleri hayatta kalabilirdi.

İşte o böyle düşünüp dururken, gök yarıldı ve bir tuğrul kuşu göğün parlaklığından Hun bahadırların üzerine doğru alçalarak uçtu. Tuğrul kuşu daha aşağıya- daha da aşağıya indi ve şunları söyledi:

-“Tasalanma Çaba! Anneciğinin ölüm döşeğinde sana verdiği oku al eline. O okla nişan al ve okun peşinden git! Hangi bitkiye gelirse onun sütünü bahadırlarının yaralarına sür, ve onları yolda iyileştir”.

-“Bu sevgili annemin sesi!” diye bağırdı Csaba. Ancak tam o anda rüzgârdan bile hızlı uçan bir Tuğrul kuşu üzerinden uçtu ve Yüce Gök’te kayboldu.

-“Evet, onun sesi bu, Reka’nın sesi!” diye bağırdı Hun bahadırlar da.

Derhal sihirli oku getirdiler ve kral oğlu Csaba annesinin ona verdiği okunu çiçekli ovaya doğrulttu, ortasına nişan aldı. Ve ok rüzgârdan bile hızlı sıçrayarak geniş yapraklı bir bitkiye saplandı. Hemen bu bitkiden çokça topladılar. Bunların sütünü bahadırların yaralarının üzerine sürdüler. Şimdi gene kuvvetli, yakışıklı olmuşlardı, tıpkı daha önce oldukları gibi. Hun bahadırlar yola koyuldular ve doğu yönüne doğru hareket ettiler. O yöne, Bendeguz’un Hunları İskitya’dan sürdüğü yöne hareket ettiler.

-“Bizi Macarlara geri götür – dediler Hunlar Csaba’ya. Ve onları bu güzel ülkeye çağırdılar. Elbirliğiyle yeniden zaptedeceğiz”.

-“Size yürekten söylüyorum -dedi kral oğlu Csaba – bunu ben de istiyorum. Geri dönelim. Ama hepimiz değil, burada, Sekel’de üç yüz bahadır Macar kardeşlerimizle geri dönene dek kalsın”.

Bu sözlere kimse bir şey diyemedi, Attila’nın ülkesini utanılacak bir şekilde terk ettiler.

İşte artık o vakit Csaba’nın ordusundan seçkin üç yüz bahadır, ve güzel Sekel topraklarında, ülkenin ucunda yerleştiler. Ancak Csaba İskitya’ya geri dönmek üzere yola çıkmadan önce, ateşe, suya, göğe ve son olarak da toprağa kurbanlar sundular. Ve hepsi Tanrı’nın hür

gökyüzü altında şayet Sekellere düşmanlar saldırırsa dünyanın öbür ucunda bile olsalar döneceklerine dair and içtiler. Bunun haberini onlara ateş, o olmazsa su, eğer o da olmazsa hava, yok o da olmazsa toprak verecekti.

-“Geri geleceğiz!” diye bağırmalarıyla gök, yer gürledi.

Olt suyunun doğduğu, and içtikleri yerde kral oğlu Csaba Tanrı'nın kılıcını eline alarak Olt nehrinin suyuna (Erdel'deki Háromszék civarı) daldırdı ve yüksek sesle:

-“Olt nehrinin suyunda kardeşimin kanını Tanrı'nın kılıcından yıkayıp, çıkarın!” dedi.

İşte böyle Aladar'ın kanı Tanrı'nın kılıcından akıp gitti. Tıpkı eskiden olduğu gibi parlayıp ışıldıyordu. Ve şimdi üçlü deve kilidi altındaydı yeniden, böylece yeniden memleket yoluna, İskitya yoluna düştüler.

Heyy, ama ne yola koyulmadı, daha sınıra varmamışlardı ki yer sarsıldı, ağaçlar üzüntüyle sağa sola büküldüler ve “*Geriye, geriye Sekellerin başı dertte!*” dercesine sallandılar. Öyle birşey oldu ki, bunun haberini ona ağaçlar verdi. Her yönden gelen düşmanlar Sekel halkına hücum ediyorlardı.

-“Geriye! Geriye!” diye bağırdı Csaba. –“Bahadırlarım, gelin ardımdan!”

Hızla esen rüzgârdan de hızlı dörtlüde yol aldılar, hatta düşünceden bile hızlıydılar ve düşmanları öyle bir darmadağın ettiler ki onlardan geriye ne bir ad ne de bir toz kaldı.

Sonra yeniden İskitya'ya doğru yola çıktılar. Dere-tepe gittiler, dağları ovaları aştılar. Yedinci gün büyük bir nehri geçmek istediler, ansızın su kabardı, yatağından müthiş bir homurtuyla, böğürerek çıktı ve sanki bunu homurdanır ve böğürmüş gibiydi: “*Geriye, geriye, Sekellerin başı dertte!*”

-“Geriye! Geriye!” diye bağırdı Csaba. –“Ardımdan gelin bahadırlarım!”

Böylece geriye doğru güçlü esen rüzgârdan de hızlı, hatta düşünceden bile hızlı dörtlüde yol aldılar ve işte su haklı çıkmıştı: Sekellerin etrafı dört bir yandan düşman halklar tarafından kuşatılmıştı. Csaba bunları öyle bir darma duman etti ki onlardan geriye ne bir iz ne de bir ad kaldı.

Memleketlerine dönmekte olan Hunlar üçüncü defa yola koyulmuşlardı, daha ancak bir yıl yol gidebilmişlerdi ki, Yunanistan topraklarında gezindiler, işte o sırada dehşetli büyük bir kasırga ortaya çıktı. Fırtına, oradan Sekellerin yurdundan yola çıkmıştı. Hızlı esen rüzgâr görünümünde uçtu, uçtu, oraya vardığında büyüyerek kasırgaya dönüştü. Fırtına uğuldayıp-vınıldamış olmalıydı: “*Geriye, geriye, Sekellerin başı dertte!*” diyordu.

Sonra yeniden İskitya'ya doğru yola çıktılar. Dere-tepe gittiler, dağları ovaları aştılar. Yedinci gün büyük bir nehri geçmek istediler, ansızın su kabardı, yatağından müthiş bir homurtuyla, böğürerek çıktı ve sanki bunu homurdanır ve böğürmüş gibiydi: “*Geriye, geriye, Sekellerin başı dertte!*”.

Bahadırlar dörtlüde gittiler, güçlü esen rüzgârdan bile hızlı, hatta düşünceden bile hızlı, üçüncü defa umman kadar çok düşmanı darma duman ettiler.

Ve dördüncü kez İskitya'ya dönmek üzere yola çıktılar.

Zaman geçti gitti. Elli yıl, yüz yıl geçti, hiçbir düşman Sekel'e saldırmadı, barış içinde yaşayıp gittiler. Ama kral oğlu Csaba ve Macarları boşuna bekleyip durdular. Onun belki de mağlup olduğu Yunanistan'dan geri dönemediğini sandılar. Oysaki yeniden buldular. Kral oğlu Csaba Tanrı'nın kılıcını Macar kardeşlerine geri götürdü. Onlara şöyle konuştu:

-“İşte, burada babam Tanrı'nın kılıcını bulmuştu, onunla tüm dünyayı fethetmişti. Onun gözünü kapamasıyla birlikte kötü ruh aramıza girdi, kardeş kardeşe kılıç çekti. Benim ruhum da sarsıldı: Tanrı'nın kılıcını kardeşimin kalbine sapladım. Ancak ayrılmadan önce Olt nehrinin suyuna daldırdım: işte böyle, bakın görün, tıpkı eskisi gibi parlıyor, ışıldıyor. Gelin Macarlar, Attila'nın ülkesine yeniden zaptedelim!”

Bu söyledikleri ardından gelmek niyetinde olan genç bahadırlara büyük bir keyif vermişti. Attila'nın ülkesi hakkında kral oğlu Csaba'dan çok etkileyici hikâyeler dinlemişlerdi. Ancak yaşlılar şöyle dediler:

-“Bekleyin, içimizden birine Tanrı gitmemiz için bir işaret göndermedikçe buradan bir yere gitmeyeceğiz”.

Macarlar buna rıza gösterdiler ve bundan sonra İskitya'da (Erdel) yaşamaya devam ettiler... (Benedek, 1901, ss. 147-151).

3.9.4. Macarlarda ve Türklerde Samanyolu Tasavvuru

Macarların Orta Avrupa'ya gelişlerini takiben başlayan ve kökenleri Orta Asya'ya dayanan inanışın ve Macar mitolojisinin izlerini taşıyan Sekel efsanesine göre “...Macarlar, Orta Asya'ya yakın yurtlarından, Macaristan'a göçerken, Samanyolu'nu izleyerek gelmişler..”dir. Şimdiki Rusya'nın güneyinde, yazın doğu-batı yönünde uzanan Samanyolu için bu söyleneceyi inceleyenler, bu coğrafyada Samanyolu'nun Orta Asya ile Avrupa arasında uzanan bir yol gibi görüldüğünü ve büyük akınlar ve göçlerin hep bu yol üzerinden yapıldığını yazarlar. Macarlar bu yola “*Hadak utja*” (Ordu yolu) derler ve inanışa göre; Attila'nın devletinin 450 yılından sonraki yıkılışıyla Sekel'de kalmış olan ve Karpatlar bölgesinde sıkışan Türk – Macar kabilesi Sekeller Attila ve oğlunun ruhlarından medet umar. Düşman onları zorladığında, Attila'nın küçük oğlu Csaba (Çaba)'nın ruhu, emri altına aldığı Hun askerlerinden oluşan ruhlar ordusu ile bu yolu izleyerek onlara yardıma gelir. Csaba'nın adı sadece efsanelerde geçer ve ölümsüzlüğe ermiş biri olarak kabul edilir. Ögel'e göre, böylece Csaba adlı bir oğlu olmasa da Samanyolu'na sosyal bir mana ve tarih şuuru yüklenmiştir. (Ögel, 2014, s. 280-282).

Bu efsanede Attila'nın oğlu olduğu söylenen Çaba'nın (Csaba) “*manevî bedenle savaşa katılma*”, “*tayyimekân ve tayyizaman yoluyla savaflara katılma*”, “*savafla orduya dolaylı olarak yardım etme*”, “*savaflın akıbetini değiştirme*”, “*fethin gerçekleşmesine yardım etme*” işlevleri, Macar toplumunda tarihsel belleğin oluşumuna katkıda bulunmuştur. Milli değerlerin ön plana çıkarılması ve kùltürü gelecek nesillere aktarma işlevi bu tip efsanelerin oluşturulmasında ve yaşatılmasında en önemli yeri tutar. Toplumun tarihsel belleği, milletin varoluşundan beri yaşadığı süreçlerin, acı ve sevinçlerin, deneyimlerin, ahlâki ve dinî değerlerin öncelikle sözlü kùltür yoluyla aktarılmasıyla oluşmuştur. şahışlar etrafında anlatılan bu tip efsanelere Balkan

coğrafyasında rastlamak mümkündür. Bu efsanelerde orduya yardıma giden kişiler genellikle atla savaşa katılır (Demirtaş, 2013, ss. 14-30). Eski inanışta kamı göğe götüren at, burada da zafer ortağı ve yakın dost, yardımcı olarak yer alır. Csaba ve adamları da fırtınadan, hatta düşünceden hızlı atlarıyla savaşmaya, kardeşlerini kurtarmaya giderler. Á. Vámbéry, Macarca-Türkçe karşılaştırmalı sözlüğünde *Csaba* kelimesinin Türkçedeki savaş, vurma manasındaki *capao* kelimesine yapılan ekle bir savaşçı adı olduğunu yazar (Vámbéry, 1914, s. 144).

B. Ögel'e göre "*Ordu Yolu*" da "*Kuş Yolu*" gibi eski Türk düşüncesinden gelir. Kırgızlar "*Kuş colu*", Türkmenler "*Kuşlar yolu*" derler. Kazan Türkleri, İdil Tatarları ve Çuvaşlar bu yola "*Yaban kazlarının yolu*" demiştir. Fin kökenli İdil (Volga) kabilelerinin de benzer şekilde "*Kuş caddesi*" (Fin ve Eston halkı), "*Kuş patikası*" (Lapon) dediği Samanyolu'na verilen bu çok eski adların kökenini Ostyak ve Vogul efsanelerinde bulmak mümkündür. Bir kısım efsanelerde bu yolun yaban ördekleri veya Güney kuşlarının yolu olduğu ve göçmen kuşlara yol gösterdiği anlatılır. Vámbéry'ye göre Kazan Türkleri, Fin-Ugor ve Çuvaşların üzerinde derin tesirler yapmıştı. Türk etkisindeki bir Vogul söylencesinde: "... Bir yiğit, göklerde uçar, dağlarda avlanırmış. Baharda Samanyolu'ndan kuşlar gelince, o da kuzeye gidermiş. Kuşlar gidince de, Samanyolundan uçar yurduna dönermiş...". Altay ve Türk motifleriyle içiçe giren bir Macar efsanesinde Samanyolundan gelen bir konuk şöyle anlatılır: "...Çok eski çağlarda bir yiğit, Kaz donuna girip, samanyolu üzerinden bir ülkeye gidiyor. Bir evin bacasından girip, bir kızla evleniyor ve nesilleri çoğalıyor...". Samanyolu'na "*Göğün dikiş yeri*" diyen Yakutların anlayışına göre:

"...Tanrı, Dünyayı ilk olarak yaratmak istediği zaman, gökyüzünde bir süre gezmiş. İşte gökyüzünde güzel bir cadde gibi parlayan bu Samanyolu, Tanrı'nın o zamanki ayak izlerinden başka bir şey değilmiş..."(Ögel, 2014, ss. 279-280).

Güney-Batı'ya uzanan bu yol "*Tanrı'nın hareket yönünü*" de gösteriyordu (Harva – Buryat masalı alıntısı, Ögel, 2014, s. 280). Samanyoluna "*Tanrı'nın ayak izleri*" diyen Yakutlara göre bu adın verilmesinin sebebi şudur: "*Anlatılana göre Tanrı, dünyayı yaratırken gökyüzünde yürümüş ve bu izleri bırakmıştır*". Bir kısım Yakutlar gibi Buryatlarda da Samanyolu; gökyüzü örtüsünün parçalarının dikilip birleştirildiği yerdir. Turuhansk bölgesinde yaşayan Macarların yakın akrabaları olan Samoyedlerde ise bu yolun adı "*Gökyüzünün sırtı*" dır. Buralardaki inanışlar başka birçok tasavvura da yol

açmıştır; Buryatların “Manzan Görmö” adlı tanrıçasının akan sütünden olduğu efsanesini birçok Avrupa halkında Samanyolunun “*Süt yolu*” olarak adlandırılmasında bulabiliriz. Moğolların “*Burkhan yolu*”, müslüman Tatarların da “*Hac yolu*” olarak adlandırdığı bu yola Türk-Moğol kültürlü Tunguzların verdiği ad “*Ayının kar ayakkabısı izleri*”dir. Tunguz efsanesine göre, bir ayının izleri olan Samanyolu; ayının geyiği yakaladıktan ve onu parçalara ayırdıktan sonraki hali olarak anlatılır. Bu yüzden Büyük Ayı yıldız kümesine “*Geyik ayağı*” ve Orion yıldız kümesine de “*Geyiğin uyluğu*” dendiğini anlatırlar. Geyiğin parçaları yolun iki yanına da kayar çünkü ayı avdan sonra yorgunluktan ayaklarını sürür, böylece de yolun sonundaki çatal uç oluşmuştur (Harva, 2015, ss. 164-165). Macar ve Fin-Ugor kültür çevresine ait bir efsanede Uzay (Cosmos) düşüncesine dair görkemli bir mitolojik veri mevcuttur: “*Uçan Avcı, ‘Yer ve göğün birleştiği yerde’, bir dişi geyik vurup, karnını doyuruyor...*”. Samanyolunun gökte geyikleri kovalayan avcının ayak izleri olduğunu söyleyen Macar kültür çevresine ait Vogullarda bu, görüş ve inanişin mitolojiden günlük hayata geçiştir (Ögel, 2014, s. 282). Ostyak ve Vogulların da Tunguzlarınki gibi bu yol hakkında bir de av hikâyesi vardır: Dünyayı yaratan tanrı Numi Torem, dünyaya altı ayaklı bir geyik gönderir. Çok hızlı koşan bu geyiği yakalayamayan insanoğlu bir orman adamından onu yakalamak için yardım ister. Kar ayakkabılarıyla çok hızlı koşabilen orman adamı zor da olsa onu yakalar ve fazla olan iki ayağını keser ve baba Numi Torem’den onu normal bir geyik yapmasını ister. İşte Büyük Ayı yıldız kümesinde iki gözü, ön ve arka bacakları ve kesilmiş ayaklarının çıkıntılarıyla sureti görünen geyik bunun hatırasıdır ve yolun adı da bu yüzden “*Orman adamının kar ayakkabısı izleri*”dir. Bazıları da “*Kutsal kayak izleri*” der. İrtiş Ostyak söylencelerinde bu altı ayaklı geyiği yakalayan avcının adı “*Tunk Poks*”dır. Vasyugan Ostyakları geyiği avlamış olan bu avcının “Gök Tanrı’nın oğlu” olduğuna inanmaktadırlar (Harva, 2015, s. 164). Macarların akrabaları olan bu halklarda bütün insanlık Numi Torem’in 7 oğlundan türemiştir. Yakutlara göre de “*Tanrı 7 insanı yaratmıştı. İnsanlık, bu 7 insandan türemiştir*” (Ögel, 2014, ss. 281-282).

3.9.5. Türk Halklarında Samanyolu Tasavvuruna Dair Örnekler

3.9.5.1. Çuvaş “Ulup Destanı”

“Yaşlı Kiremet yüzünden / Macar halkı sıkıntıda /Dayanılmaz dert görür. / Arpat’ın boyu bitiyor. / Yardım etmeli Arpat’a, / Azap gören halka, / Dedi Ulup kılıç çekip, Şilşunat’ı çağırıp. / Üç bahadır Çuvaş, / Yumuşak kalp her birinde, / Tekrar çıktılar yola. / Fırtına gibi atlar. / Ulup bahadır en önde, / Şirpü bahadır arkada. / Bu bahadırların arasında / Genç damat atında. / Önce oraya gittiğinden / Şilşunat biliyor yolu, / Rüzgardan hızlı koştuğundan / Uzun yol kısalıyor (Ulup:471)” (Bayram, 2008, s. 238).

“Çit üstünde kılıç görür, / Ulup bahadır sevinir. / Bu kılıç da kötü değil, / Parlıyor ateş kılıç gibi, / Atı kalkar, tepinir, / Onu Ulup eyerler, / Tutar ateş kılıcı, / Kuşanır üstüne. / - Teşekkür sana Pülişli! / Babamın değerli yadigarı / Tekrar geçti varisine, / Dedi Ulup ahıra (Ulup: 457-458)” (Bayram, 2008, s. 233).

3.9.5.2. Başkurt “Koş Yulu” ya da “Samanyolu” Efsanesi

“Bu olay çok eski zamanlarda olmuş. O zamanda henüz yıldızlar da Samanyolu da yokmuş. Ne kadar uzaktan geldikleri bilinmemekle beraber, güneyden Ural’a, Hakmar ve Ağidil boylarına turnalar gelip yazı geçirmeye başlamışlar. Onların ilk defa Hindistan denen yerden geldiği söylenir durur.

Bir yıl, turnalar katarlanıp sıcak taraflara uçacakları zaman yel – fırtına kopmuş. Yavru turnalar kaybolmaya başlamışlar, bazıları da yorulup yere düşmüşler. O zaman yaşlı turnalar, geride kalanlara yol göstermesi için teleklerini saçıp gitmişler. Bu telekler yıldızlara dönüşmüşler. Turnaların uçtuğu yolda, işte böyle yıldızlar meydana gelmiş. Kalan turnalar, o yıldızlara bakıp geri dönmüşler. Samanyolu dedikleri işte bundan kalmış” (Atnur, 2002, s. 297).

3.9.5.3. Teleüt “Yıldıza Dönen Oğlan” Efsanesi

“Bir zamanlar, bir memlekette yetim bir oğlan varmış. O oğlan, büyüyüp usta bir avcı olmuş. Elinden hiçbir hayvan kurtulamazmış. Çok fazla hayvan avlamış. Günlerden bir gün, insanlar bu avcı oğlana:

-“Sen hayvanları Tanrı’nın buyruğu ile mi öldürüyorsun, yoksa kendi iradenle mi?” diye sormuşlar. Avcı da:

-“Tanrı kim oluyor, benim yanımda. Neyi öldürmek istersem onu öldürürüm; neyi vurmak, avlamak istersem onu avlarım” diye cevap vermiş.

Ondan sonra bir gün, bu avcı oğlan, ava gitmiş. Yolda üç geyik görmüş ve hemen onları kovalamaya başlamış. Geyikler, kaçıp gökyüzüne çıkmışlar. Avcı da onların peşinden çıkmış. Avcı ile birlikte atıyla köpeği de gökyüzüne çıkmış. Hepsi de gökyüzünde yıldız dönüşmüş. Onlar bugün hala daha gökyüzündedir. Hatta avcının kana bulanmış olan oku bile görünmektedir (Ergun, 1997, s. 869).

3.9.5.4. Telengit “Yıldıza Dönen Avcı ve Geyikler” Efsanesi

“Bir zamanlar, üç geyik, Kobon adındaki bir avcı tarafından takip ediliyormuş. Kobon, geyiklerin üzerine itlerini salmış. Fakat, itleri geyikleri tutamamış. Sonra avcı oğlan, geyiklere ok atmış. Ok, geyiklerden birinin kalbini delip geçmiş.

Bugün geyikler de, ok da, itler de yıldız halinde gökyüzünde görünmektedir” (Ergun, 1997, s. 873).

3.9.5.5. Şor Türklerinin “Kan Ergek Yıldızı” Efsanesi

“Kan Ergek adlı bir yıldız vardır. Bu yıldız eskiden insanmış; bir delikanlıymış. Adı, Kan Ergek. Bu yiğidin bir kır atı varmış.

Bu yiğit, günlerden bir gün atına binerek bir geyiği kovalamaya başlamış. Geyiğin peşinde yerin etrafını üç defa dönüp dolaşmış. Yanında dokuz köpeği varmış. Geyik, birden bire sıçrayıp gökyüzüne çıkmış. Peşinden Kan Ergek de üç köpeğiyle birlikte göğe çıkmış.

Kan Ergek, gökyüzünde geyiği kovalamaya devam etmiş. Uzun süre kovaladıktan sonra altındaki at yorulmuş ve durmuşlar. Kan Ergek, atının başını bırakmış. Bir süre sonra at, kendiliğinden yıldıza dönmüş. Buna çok kızan Kan Ergek, geyiğe ok atmış. O an geyik de yıldız olup gökte asılıp kalmış.

Onların arkasından Kan Ergek, üç köpeği ve attığı ok da yıldız olmuşlar. Onlar, hâlâ daha gökyüzündedirler” (Ergun, 1997, s. 864).

3.9.5.6. “Lehel’in Borusu” Efsanesi (Lehel Kürtje)¹⁹

¹⁹ Lehel’in Borusu Efsanesi (Lehel kürtje) hakkında kısa bilgi: Macarların yurttutuşunu izleyen yıllara ait Akınlar Dönemi efsane dairesine aittir. Kahramanlık türküsünün adı eski Macar kaynaklarında *Lél* olarak geçer, Bonfini Kroniğinde *Lehel* olarak geçmektedir. İlk defa XI. yüzyıla ait olan *Régi Gesta*’nın söz ettiği bu efsane, daha sonra da yine ona dayanan ve artık nihai olan varyantta *Képes Kronika*’nın (Resimli Kronik) 33. bölümünde ve ondan bağımsız olarak da Buda Kroniği’ni kaynak alan eserlerdeki metinlerde geçer. Kézai Kroniği’nde ise (1283 civarı) bu olay halkın ağzından kaydedilmiştir; böyle olduğu da 147. bölümün başında geçen “Derler ki” (fertur) sözünden anlaşılmaktadır ve kabiliyetsiz bir anlatım sözü olarak anlatılanların oluşu kabul edilemez bir şey addedilmiştir. Ancak sözlü gelenekteki bu efsanenin maddi kanıtı olarak, sonraları aynı adla anılan 900’lü yıllara tarihlenen Bizans üslubunu taşıyan ve Pers etkisi görülen fildişinden bir boru, Jászberény’deki bir kilisenin duvarında bulunmuştur. Üzerinde hem kilisenin hem de yedi Jász (Yaşlar: Osetler) köyünün damgası vardır. Borunun üzerindeki kızıl lekeler Konrad’ın kanı olarak görülmüş, çiziklerin de Lehel’in vurmasıyla olduğu kabul edilmiştir (MNL, 1978-1982: Lehel). Söylenceye göre kaybedilen Augsburg savaşı sonrasında boru çalan Lehel ve arkadaşı olan Bulcsu adlı Macar vezirler esir düşerler. Alman çarı Konrad da onları ölüme mahkûm eder. Lehel’in son isteği ise borusunu son bir kez daha çalmak olur. Eline verilen boruyla çara vurup öldürür ve ona: “*Sen benim önümden gideceksin ve öte dünyada hizmetkârım olacaksın*” der. Bu efsanenin oluşumunun kökeni doğulu göçebe halkların kültürüdür; bu inanış Moğollar, Tatarlar, daha yeni olan verilere göre Bulgarlar, Peçenekler ve daha başka halklarda yaygın bir eski inanıştır. Atilla’nın gömülmesi hakkındaki efsanede de bu eski inanış vardır; savaşta yendikleri öte dünyada da hizmetkârları olacaklardır. Lel adına bağlı efsane ve kahramanlık türküleri geleneği devam ettiren bir şekilde yaşamıştır. Anonymus’ta sözü geçen Lél’in savaş öncesi bu boruyla gözükmesinin saldırı manasına gelmesi, kabilenin imtiyazını belli etmesi doğu halklarında da mevcuttur. Macar halkının bu masalsı hikâyesine Ortaçağ şövalyelerinin destansı yapıtları (Huon de Bordeaux, König Rother epikleri vs.), Bizans veya Kudüs efsaneleri de katkıda bulunmuş olabilir. Roland da Lehel’e benzer şekilde

Jászberényi'deki Macarlar kemikten yapılmış ak bir boruyu muhafaza ederler. Bu borunun Lehel vezire ait olduğu söylenir... Bu boru ister Lehel'in olsun, ister olmasın; Lehel'in borusuna dair halen yaşayan bu hatıra, bu topraklarda Macarlar olduğu sürece de yaşayacaktır.

Yurt kuran Árpád, Atilla'nın toprağını geri almıştı. Svatopluk'tan alıp zaptettiği Tuna ve Tisa nehirleri arasındaki bölgeyi ve sonra da adı Macaristan (Macar ülkesi) olan bu toprakların sahibi Macarlar olana dek durup dinlenmeden çalıştı. Yapılan büyük yurttutuş kutlaması yirmi gün ve yirmi gece devam etti. Dağlar, ovalar, ormanlar, istepeler (kırlar) Macarların zafer türkülerıyla, borularının, kopuzlarının sesiyle çınladı. Dağların tepelerinde ve istepelerin düzlük alanlarında ateşler yakıldı, ve bu ateşlerin alevleri göklere yükseldi, bırakın da Csaba (Atilla'nın küçük oğlu) da görsün bunu! İşte gönülden dilediğin şey gerçek oldu, Macarlar babanın mirasını geri aldılar. Ateşlerin dalgalanan yalımları, dumanı komşu ülkelere de geçti, bırakın da bilsinler ki burası Macarların!

Zaten Árpád'ın ölümünden sonra komşu ülkelerin halkları da bunu iyi anladılar. Çünkü Macar bahadırılığına bu memleket dar gelmişti: geçi-geçiverdiler yabancı topraklara. Komşu halkları bir korku sardı: Macarlar her yana akınlar yaptılar. Ancak Macarlar da tükendi, mahvoldu ve Macarların Tanrısı bu yabancı topraklarda geçen maceraya dur dedi. Öyle ki akıllarını başlarına getirmek ve Árpád'ın topraklarına geri dönsünler diye içlerine Kötükader'i gönderdi

Almanların memleketinde, Ágosta şehri yakınında, Macarların feci bir şekilde yenilmesine sebep oldu. Bu korkunç savaştan Macar topraklarına kulakları ve burunları kesilmiş yedi Macar geri dönebildi. Kimse onları çadırına kabul etmedi. Diğerleri gibi savaş alanında ölmedikleri için bu yüreksizleri hor gördüler, sitem ettiler. Madem savaş meydanında ölmemişlerdi, o vakit esir düşselerdi. İki vezir de esir düşmüştü: Lehel ve Bulcsú (Bulçu). Ölümü o kadar istemelerine rağmen savaşta esir düşmüşlerdi. Öfkeden ve utançtan yüzleri ateş gibi yanan Lehel ve Bulcsú öldürülmeleri emrini veren Alman çarının huzuruna götürüldüler.

Çar, orada çadırının önünde, etrafında başadamlarıyla oturuyordu. Alnını kırışırıp, konuşmadan uzun uzun iki vezire baktı, sonra iblisçe hakaret ederek:

-“Macar vezirleri sizler misiniz?”

-“Biziz” demiş gururla başını kaldırarak Lehel.

-“Pekiye neden Hristiyanlara azap çektiriyorsunuz, kovalıyorsunuz?”

-“Çünkü biz Tanrının kırbaçlarıyız. O bizi sizleri kırbaçlayalım diye gönderdi!” -demiş kuvvetli bir inançla Lehel.

-“Öleceksiniz!” -diye bağırmış Alman çarı. -Hey, askerler! Bunları yakalayın ve darağacına götürün!”

-“Senden merhamet istemiyorum, duydun mu çar, Almanların çarı? Ölümü hakettim, çünkü savaşı kaybettim. Ancak senden tek bir şey istiyorum.”

-“Konuş!”

-“Bana sevgili borumu geri verir ki bir kez daha çalabileyim!

Çar işaret edince Lehel'in borusunu getirip önüne koydular.

-“Al hadi, çal sevgili borunu!”

Hey, sevgili Tanrım! Bu boru sözünü kim işittiyse yüreği ürperir, gözleri yaşa boğulur, öyle bir kederle, öyle bir hüznle uğuldar ki! Alman bahadırlar da bir yere toplandılar, yaşlı gözlerle, başları önlerinde, acıklı ezgiyi dinlediler.

Acıklı ezginin sonu gelmişti ki – ne oldu! Lehel boruyu iki-üç kez Alman çarın başına öyle bir vurdu ki havada vınıldadı, öyle bir kesti ki çar oracıkta hemen öldü.

-“Artık şimdi alıp götürün beni darağacına -diye gürlemiş Lehel-, çarınız öte dünyada hizmetkârım olacak! (Benedek, 1903, ss. 187-188).

3.10. ALP KARAKUŞ MOTİFİ

3.10.1. Macarlarda Alp Karakuş

Macar masallarının bulut kadar büyük, dünyanın öte kısmındaki denizi aşan *Grifon kuşu* yırtıcı bir kuşun ve aslanın karışımıdır. Bu büyük kuş ya da mitolojik varlığın biyolojik atası Asya'nın bozkırlarında yaşayan 13 kartal türünün, 9 akbaba türünün ve 9 doğan türünün ve Asya aslanının (*Panthera leon persica*), Sibiryaya kaplanı (*Panthera tigris altaica*) ve Afgan kaplanının (*Panthera tigris virgata*) o zamanki mevcut hallerinden şekillenmiştir. Avrupa, İ.Ö. V. yüzyılda Herodos'tan edinilen bilgiyle ondan haberdar oldu, o da Aristo'dan almıştı. Buradaki bilgilere göre “*Grifonlar İç Asya İskitlerinin topraklarının ötesine düşen dağlarda altını korumaktaydılar*”. Daha sonraları Ktesias, Aiskülos ve Aelian da Çin kroniklerinin “*kanatlı kaplanları*” ndan bahsettiler. Bu kanatlı kaplan tasvirini Altay'daki İskit buluntularında, Hunlarda, İskitlerde ve Avar madeni eşyalarında ve tekstillerinde, Macar kraliyet sırasında, taç giyme töreni pelerinde, yaklaşık 300 yıl devam eden Árpád Hanedanlığı dönemi paralarında görmek mümkündür. Türk ve İranlılar *Grifon kuşunu* ya da *Simurg*'u ve daha başka “birleştirilmiş hayvan”ı asla gerçek varlıklar olarak saymadılar. Çünkü bunların hükümdarlıkların ve kralların sembol ve iktidar amblemleri olduğunun bilincindedilerdi (Kiszely, 2000, s. 126).

Macarcada “sas” kelimesi hem karakuş hem de kartal manasındadır ve eski Macar masallarında yaşam ağacının en tepesine yuva yapan yaşlı karakuş-kartaldır. Macarlara en yakın akraba Mantsi halkı için de kartalın yuva yaptığı ağacın kutsal olduğuna inanılır (Köprülü, 2005, s. 59).

Kézai Simon'un kroniğinde grifonların yaşadığı yer “*İskitlerin ülkesi*” olarak geçer. Onların isteplerin zirvelerinde kristallerin olduğu yerlere yuva yaptığını ve yavrularını buralarda büyüttüğünü yazar. İç Asya'nın hayvan besleyen göçebe halkları için bilge, iyilik getiren ve yardımcı varlıklardır. Ordos'taki bronzlarda ve Hiungnu tasvirlerinde

boynuzlu olan bu grifonların aynısı Macaristan'daki Nagy Szent Miklos definesinde bulunmuştur. Kimi tasvirlerde baş tanrı, milli kahraman ya da şaman olarak görülür. Beyaz Atın Oğlu masalının 58 varyantından 17'sinde “*Büyük kuş*” olarak geçer, kahramanı korur. Bu kültürün Çin'den Karpatlar'a dek zamansız bir şekilde yayılmış olduğu görülür. Atilla'nın Hunlarından, Avarlara, Uygur kağanlarına dek, Türk hükümdarlarının hâkimiyetleriyle bağlantılı göksel bir kuştur, dört ayağı ve aslan veya kaplan olan bedeni de toprağa hâkimiyetini gösterir. Kurucu Arpad hanedanı dönemi paralarında da bu tasvir vardır. Gök ve yer arasında ataların ve Tanrı'nın kutuyla halkın resmi koruyucusu olur (Kiszely, 2000, s. 127).

3.10.2. Türklerde Alp Karakuş

Proto-Türk geleneklerinde tuğrul gibi büyük bir mitolojik kuş vardır. Ancak Kuzey-Türklerin destanlarında Türklerin “kara-kuş” u Garuda veya Zümrüd-ü Anka'nın yerini alır. (Ögel, 1995, s. 547).

Eski Türklerin inancısında Ülgen'in yedi oğlundan birinin adı “Kara Kuş” idi. İlk devrin Türk kozmolojisinde Jüpiter gezegeninin bir adı da “Kara Kuş Yılduz” idi. (Erendüz) (Ersoylu, 2015, s. 56, 62). Reşidüddin'e göre Ay'ın dört oğlu ongonları olarak kartalı kabul etmişlerdir. Ebülğazi'nin *Şecere-i Terakimesi*'nde Oğuz'un yirmidört kavmi için verilen kavimlerin ongonları arasında “*bürgüt, begitli, sü büğürti*” gibi kartal türleri vardır. Teleütlerde Marküt soyu vardır. Roux'ya göre “bürgüt” yani kartal adı tıpkı kurtta olduğu gibi tabu olması nedeniyle pire manasına gelen bir adla anılmıştır. Yakutların içinde kartalın ruhu olduğuna inanılan tasvirleri evlerinde bulundurdukları ve “*kartalın görünmez ruhunun beslenmesi amacıyla*” ona saçı yaptıkları bilinmektedir (Roux, 2005, ss. 249, 380-282).

Mitolojik Simurg kuşunun Türklerde, Kırgız Türkleri'ndeki adı *Alp Karakuş*'tur. Alp Karakuş Altay şamanlarına kozmik yolculuklarında yardım eder, konuşur, yol gösterir, Sibiry folklorunun tanrılardan haber getiren kuşudur. Tabiatın da koruyucusu olan bu kuş uçtuğunda rüzgâr, yağmur ve yıldırımlarla beraber anılır. Yavrularını yemeye kalkışan alpi kanatlarının altına alır ve onun dileğini gerçekleştirir. *Bazı Türk halklarındaki efsaneye göre Alp Karakuş, Kaf Dağı'nın arkasındaki geniş ve karanlık alandaki dünya ağacının üzerinde yaşar. Er Töştük Destanı'nın masalı Kence Bala'da*

kahraman ejderhanın elinden yavrularını kurtarır ve bunun üzerine kahramanı yutup tükürerek ona “ok işlemez, kılıç kesmez” olağanüstü özellikler kazandırır. Sonra da onu yeryüzüne çıkarır (Karadavut, 2010, s. 77).

“Boston Destanı’nın başlangıcında Boston, Kadamış Han’ın ülkesinin bekçiliğini yapan Alp Kara Kuş’u öldürmesine rağmen yer altında başka bir Alp Kara Kuş ile karşılaşır ve onunla dostluk kurar. Kadamış Han’ın ulu dostu olarak nitelenen Alp Kara Kuş, yedi gün yer üstünde, yedi gün yer altında av aramak için dolaşır. Alp Kara Kuş kurnaz bir canlıdır. Gece olup da uyuyacağı vakit düşmanlarına seslenerek onlara bir şey yapmayacağını söyleyerek isteyenlerin yanından geçebileceğini dile getirir. Fakat buna yeltenenleri öldürüp yer. Kadamış Han’ın dostu olan Alp Kara Kuş somut anlamda canını burnunda taşımaktadır. Onun canı, orta parmak gibi sarı bir öddür ve kuş uyurken burnundan yere doğru sarkar (Türkan, 2012, ss. 134-135).

Kırgız Boston, Er Töştük ve Coodarbeşim destanlarında görülen kahramanın dostu ve hamisi Alp Karakuş’un ejderhanın yavrularını yemesine rağmen onları yer altında yetiştirmeyi seçtiği görülür. Bunun nedeni Alp Kara Kuş’un bir yer altı kahramanı olmasıdır, yedi gün yeryüzünde yedi gün yeraltındaki dünyada uçarak kozmik bağlantıyı sağlayan odur (Türkan, 2012, ss. 135-137). Er Töştük destanında kendine yardımcı olan kahramana zorda kaldığında onu bulması için bir tüyünü verir. Er Töştük’ün oğlu Coodar Beşim’in bir kutuda bulduğu tüyü yakınca havanın kararmasıyla, yağmurlar yağar ve ardından gelen “her tırnağında kırkar geyik taşıyabilecek” cüseye sahip Alp Karakuş Coodar ve atı Kılıkara’yı yutup, eskisinden de daha iyi eder (Türkan, 2012, s. 136). Bu Macar masallarında kahramanın canını kurtardığı hayvanların ona zorda kalınca çağırması için tüyünü, pulunu vermesine benzetmektedir.

Altay “*Kögütey Destanı*”nde Kara Kerede olarak bilinen Kara Kuş, Yakut Türklerinde “*Harday*” adıyla anılır. Ancak her zaman iyilik yapmaz, Yastremski’nin kaydettiği “*Kara Atlı Kulun Kulustur*” masalında o şeytani bir kuş olarak anlatılır. Sagay Türklerinin “*Altın Pırkan*” destanında kahraman Kaan Kerede ile mücadele eder. Kaçların “*Kır Atlıg Kartıga Mergen*” destanında ise Kaan Kerede kahramana hizmette bulunur (İnan, 2010, s. 352).

Gagauzlarda olduğu gibi Kırgızlarda da kartal yer aldığı masal ve destanlarda kahramanı iyileştirip, kurtararak yaşam kuşu fonksiyonunu üstlenir. Yuvasının da başı göğe ulaşan çınarda olması sebebiyle kozmik kuş işlevini yerine getirir. Bunun sebebi kartalın Sibiryalı halklarının mitolojisinde, inanışlarında önemli bir yeri olmasındandır. Yakutlarda bazı kabilelerin koruyucu iyisi kartaldır. Kırgızlar çocuk doğacak yere

kartal getirirler; albastı ve kötü ruhları kovduğuna inanılır. Kartal pençesi bebekleri korur ve şaman dualarında yer alır. İlamın boyunun atası Er Töştük Destanı'nın masalı *Kence Bala*'da Alp Karakuş, ejderhanın elinden yavrularını kurtaran kahramanı yutar ve geri tükürür, böylece ona ok da kılıç da işlemez. Bir başkasında da atı vardır, onunla gökte dövüşür (Karadavut, 2010, s. 77). Orta Asya'daki bazı anlatılarda bu kuşla mücadele eden bir kuş daha vardır. Potanın, Buryatların "acırga" (Abirga) dediği hayat ağacına çıkan ejderha ve Garuda kuşu arasındaki mücadeleleri anlatan Orta Asya masalları derlemiştir (Ögel, 2010, s. 541).

3.10.3. Macar Halk Edebiyatından Örnek

3.10.3.1. "Pastırma Hisarı" Masalı (Szalonnávár)

Bir kralın üç oğlu varmış ve kral o kadar zenginmiş ki, bir hisarını pastırmadan yaptırmış. Bir gün pastırmayı çalmışlar. Kral buna çok öfkelenmiş; kim onun pastırmasını çalabilirmiş ki? Kaleyi beklemeleri için derhal oraya muhafızların konmasını emretmiş, ama hiç kimse pastırmaların arasında yerinde duramıyormuş. Kral kalesini kimse beklemeyecek diye tasaya düşmüş. En büyük oğlu da: -"Haşmetli kralım, oraya ben gideceğim ve kaleyi koruyabilecek miyim bunu sınavacağım" demiş ve nöbet yerine gitmiş.

Kalede beklerken gece yarısı civarında devasa büyüklükte korkunç bir ejderha oraya gelmiş ve pastırmanın üstünden büyük bir parçayı kapıldığı gibi gitmiş. Kralın oğlu o korkuyla eve koşmuş ve hiçbir sorulana cevap verememiş.

Ertesi gün ortanca kral oğlu kaleye nöbet tutmaya gitmiş, aynı şey başına gelince kardeşi gibi eve dönmüş. Üçüncü gece en küçük kardeşleri pastırma kaleyi korumak için nöbet tutmaya gitmiş: orada beklemeye başlamış, ama bir de ne görsün korkunç bir dev ejderha pastırmayı çalışıyormuş. Ejderha pastırmayı aldığı gibi gitmiş, genç çocuk da o nereye gittiyse peşinden gitmiş. İşte böyle gide gide bir deliğin başına varmışlar, çocuk oradan ayrılmış doğruca evine dönmüş ve babasına gördüklerini anlatmış.

Sonraki gün genç kral oğlu demirciye gitmiş ve kendine kırk kantarlık bir sopa yaptırmış ve alıp eve dönmüş. Ağabeylerine: -"Hadi şimdi benimle gelin, anlattığım o deliğe beni indirin sonra bizim hırsız arayalım" demiş. Hakikaten de öyle olmuş, üçü birlikte deliğin olduğu yere gitmek üzere yola koyulmuşlar. Delikanlılar en küçük kardeşlerini deliğe salmışlar. Çocuk yerin altında artık iyice uzaklara gitmiş olmalıydı ki osırada Güneş ışığına benzer güzel bir aydınlık görmüş. Işığı gördüğü yerde tamamı bakırdan yapılmış bir kale görmüş. Kalede peri kızı gibi güzel bir kız varmış. Çocuğa: -"Ah zavallı delikanlı, burada ne arıyorsun? Geldiğin yere derhal geri dönmelisin, çünkü eğer efendim korkunç dev ejderha eve gelecek olursa bin canın da olsa farketmez, seni öldürür. Çocuk da ona: -"Ölecek dahi olsam sensiz bir yere gitmem" demiş. Bunun üzerine kız ona bir şişe vermiş ve şunları söylemiş: -"Tamam o halde, bunu içtiğinde ejderhayla yedi bin adamın gücüyle güreşeceksin!" demiş. Kral oğlu da hepsini içmiş, bitirmiş. Tam o sırada ejderha büyük bir hiddetle oraya gelmiş ve delikanlıyla dövüşmüş. Delikanlı onu hemen öldürmüş, sonra kızın yanına gitmiş ve ona: -"Beyini öldürdüm, artık şimdi benimsin, gidelim!" demiş. Kız da ona: -"Ah! Ben gelemem ki, burada iki kardeşim daha var, sahipleri olan ejderhanın pençeleri arasındalar, onları da âzad etmelisin!" demiş. Delikanlı sormuş: -"O halde kardeşlerinin nerede olduğunu bana hemen göster" demiş. Kızın gösterdiği iki kale çok uzaktan bile ışıltılı parlıyormuş. Derhal yola çıkmış ve gümüş kaleye varmış. İçeriye

girdiğinde ilk kaledekenden çok daha güzel bir kızla karşılaşmış. Kız ona: -“Ah, bahtsız delikanlı burada ne arıyorsun? Hemen geldiğin yere dönmelisin, eğer beyim eve gelirse bin canın da olsa seni öldürür!” demiş. Delikanlının cevabı: -“Bacını daha yeni âzad ettim, seni de kurtarmak istiyorum” olmuş.

Kız bu sözlerin üzerine delikanlıya bir şişe vermiş ve şöyle demiş: -“Bunu iç, sekiz bin adamın gücüyle güreşeceksin!”. Kral oğlu şişedeki içeceği içip bitirmiş. Tam o sırada ejderha korkunç bir hiddetle oraya gelmiş. Çünkü kalesinde bir yabancı olduğunu sezmiş. Delikanlı onun karşısına çıkmış ve çarpışmışlar, delikanlı onu da öldürmüş.

Kız delikanlının kazandığını görünce buna çok sevinmiş, yanına koşmuş ve boynuna sarılmış ve şunları söylemiş: -“İyi delikanlı, madem buraya gelip bizi kurtardın. Üçümüz de kral kızlarıyız ve bu lânet hayvanlar bizi babamızdan zorla aldılar, öteki kalede bir kardeşimiz daha var. Eğer elinden gelirse onu da kurtarmamı istiyorum. Ancak onun beyi en güçlü olan ejderha, dokuz başı var. Senden tek istediğim bu, git ve onu da kurtar” demiş.

Delikanlı tezelden üçüncü kaleye gitmek üzere yola düşmüş. Gidince ne görsün, bu kale de altındanmış. İçeriye girmiş ve gördüğü kızı bir bakışta sevmiş. Kız ona şöyle demiş: -“Ah, delikanlı, ne arıyorsun bu lânetli yerde? Derhal buradan git, eğer beyim buraya gelirse ben ölürüm. Çünkü sana sevdalanmaya başladım. Beyim çok güçlü bir ejderhadır, eve gelirse seni öldürür”.

Delikanlı da: -“Sensiz yaşamaktansa benim ölmem daha iyi olur, bacılarını nasılsa kurtardım, ama sen olmadan bir yere gitmeyeceğim” diye cevaplamış. Bunun üzerine kız da ona: -“Al bu yüzüğü, bu bacılarının sana verdikleri kadar büyük bir güce sahiptir. Zora düştüğün zaman onu parmağında çevir öyle yeniden dövüşmeye başla, iyi olacak” demiş.

Delikanlı vuruşmaya hazırlanmış ve ejderha tüyler ürpertici bir şekilde gürleyerek oraya gelmiş, birbirlerine vurmaya başlamışlar ve o kadar çok dövüşmüşler ki ikisi birden yere düşmüş. O sırada kral oğlunun aklına kızın ona verdiği yüzük gelmiş, parmağında çevirmesi gerektiğini hatırlamış, bunu yapmasıyla düştüğü yerden kalkıp, ejderhanın üzerine atlaması bir olmuş. Ama ejderha da öfkeyle yeniden ayağa kalkmış, yeniden dövüşmeye başlamışlar. Ejderhanın dokuz başının her birinden gelen alevler delikanlıya deşiyormuş, buna çok öfkelenmiş ve ejderhanın dokuz başını birden kesivermiş. Sonra kaleye girmiş ve kızla birbirlerine sarılıp öpüşmüşler. Kız ona: -“Al şimdi bu altın değneği, kaleyi bununla kes!” demiş ve delikanlı bunu yapınca kale altın bir elmaya dönüşmüş. Altın elmayı heybesine koyan delikanlıya kız: -“Gördün işte, şimdi elma oldu ama kale olsun istersen onu göğe doğru kaldır, o zaman derhal bir kaleye dönüşecektir” demiş. Sonra gümüş kaleye gitmişler, delikanlı bu kaleyi de bir elmaya dönüştürmüş, en son gittikleri bakır kaleye de aynısını yapıp, heybesine koymuş.

Delikanlı üç kızı da alıp yeraltına indiği deliğin oraya götürmüş. En büyük kardeşi urgana oturtmuş, ağabeyleri de yukarıya çekmişler. Kızın güzelliğini gördüklerinde ikisi de onu kendilerine eş olarak almak istemişler. Sonra ortancayı yollamış, ilk gelenden daha güzelmiş, öyle ki iki kardeş onu alabilmek için birbiriyle kavgaya tutuşmuş. Ama üçüncü ve en küçük olan kızı yukarıya çektiklerinde ablalarından çok daha güzel olduğunu görüp, bu sefer de kendileri için en çok onu beğenmişler. Aralarında konuşup bir karar vermişler: onu biraz çektikten sonra ölsün diye urganı bırakıvereceklermiş. Eğer yukarı çıkarırlarsa kızların en güzelini o eş alacak diye düşünmüşler.

Ağabeyleri urganı aşağıya salmışlar, delikanlı da durumu anlayıp onu yukarıya çekemesinler diye kendini sopayla birlikte sarkıttıkları urgana bağlamış, öyle de olmuş: Ağabeyleri onu bir parça çekmişler sonra bırakmışlar. Böylece ağabeylerinin hainliğini anlamış.

Kardeşlerinin orada öldüğünü düşünen ağabeyleri, kızlarla birlikte eve dönmüşler. Her ikisi de en küçük olan kızla evlenmek istiyormuş. Ama kız onlara: -“Üç yıl bekleyin, sonra düşüneceğim” demiş. Onlar da büyük bir üzüntüyle üç yılın geçmesini beklemişler. Bu sırada delikanlı da yeraltında dolaşip duruyormuş. Bir gün gezerken karşısına yaşlı bir kadın çıkmış. Ona: -“Yaşlı Anacığım, buradan yurduma geri dönebilmem için bana yardım edebilir misin?” Yaşlı kadın şöyle demiş: -“Oğlum, burada her yıl sağanak yağmur yüzünden yumurtaları telef olan bir Karakuş (Griffon) var, şimdi de sağanak yağdı yağacak,

sen oraya git ve yumurtaların üstüne otur, eğer onları koruyabilirsen seni yurduna götürür. Sana ancak bu şekilde yardım edebilirim, elimden gelen bu kadar.” Bunun üzerine delikanlı hemen gidip ağaca çıkmış ve Kara Kuş’un yumurtalarının üzerine oturmuş ve sağanak başladığında onlara tek damla deydirmemiş. O sırada yine yavrularının olduğunu sanan Kara Kuş çığlıklar atarak gelmiş. Oraya varınca da delikanlının yumurtalarının üzerinde oturduğunu görmüş ve ona ne isterse yapacağını söylemiş. Delikanlı da: -“Benim senden tek isteğim beni kendi kaleme, babamın yanına götürmen” demiş. Bunun üzerine Kara Kuş kendine yemek için bir öküz hazırlamış, onu pençelerinin arasına almış ve delikanlıyı da sırtına oturtmuş. Ardından denizin üstünden sınırı geçene dek uçmuş, uçmuş ve orada onu sırtından indirmiş. Kuş onunla vedalaşmış ve birbirlerinden ayrılmışlar.

Kral oğlu şehre bir zanaatkâr olarak girmiş ve hemen bir terzinin yanına varmış. Terzi ona bir gelinin giyebileceği kadar güzel bir elbise dikip dikemeyeceğini sormuş. Çünkü o sırada bir düğün olacaktı, ama kız kim önce kendine öyle güzel bir elbise dikerse onun kralı olacağını, onun kalesinde giyeceğini söylemiş. Bu yüzden birçok zanaatkâr arıyorlarmış ama kimse bu isteği gerçekleştirememiş, işin sonunu getirip de öyle güzel bir elbise dikememiş. Terzi delikanlının bu işi üstlenmesine çok memnun olmuş. Delikanlı ise bütün gün uyumuş. Ustası artık uyuyunca da delikanlı dışarıya çıkmış, altın elmayı heybesinden çıkarmış ve yukarıya fırlatmış, onu bir kaleye dönüştürmüş. Sonra kaleye girmiş, oradan en güzel elbiseyi almış, sonra yeniden sopasıyla vurmuş, kale yeniden bir altın elmaya dönüşmüş, ardından o da ustasının yanına gitmiş ve yatmış.

Sabah ustası kalkmış, yanına gelip elbisenin hazır olup olmadığını sormuş. O da elbiseyi getirip ustasına vermiş. Terzi elbiseyi görünce çok şaşırılmış, o kadar güzelmiş ki hemen alıp krala götürmüştü. Kız elbiseyi görünce hemen tanımış, çok beğendiğini söylemiş, çünkü nişanlısının artık çok uzakta olmadığını biliyormuş. Delikanlı bunun ardından hemen kunduracıya gitmiş, orada beklemiş ve aynı şeyi yeniden yapmış. Kız şöyle demiş: -“Artık elbisem de ayakkabım da var. Ama bana nişanlıma verdiğim yüzük lâzım.”

Kralın kalesinde bir altındemircisi varmış, delikanlı hemen onun yanına gitmiş ve kuyumcu olduğunu söyleyerek ondan iş istemiş. O da bana bir yardımcı lâzım değil ama kral kızının beğeneceği yüzüğü yapacaksa onu işe alacağını söylemiş. Delikanlı: -“Beyim dert etmeyin, ben onun hoşuna gidecek yüzüğü gerçekten biliyorum ve yapacağım” demiş. Ustası da: -“Sen yüzüğü yapınca da kral kızına gösterilecek. Kızın beğendiği yüzüğü kim yaparsa o delikanlıyı alacakmış”. Bunu duyan kral kızı da sevinmiş.

Gece yarısı olmuş, o sırada kralın oğlu dışarıya çıkmış ve bir elmayı çıkarıp yukarıya atmış, bir kaleye dönüşünce de oradan en güzel yüzüğü almış ve gidip uyumuş. Ertesi gün erkenden işliğe gelen kral kızı eğer yüzük hazırlandıysa onu görmek istediğini söylemiş. Delikanlıyı görünce hemen tanımış, boynuna sarılıp öpmüş. Ardından onu içeri götürmek istemiş, ama o: -“Yarın sabaha dek kendimi hiç kimseye göstermeyeceğim. O zamana dek sen de hiç kimseye bir şey söyleme!” demiş ve delikanlıyla vedalaşmışlar.

Ertesi sabah delikanlı elmaların hepsini havaya atmış ve üç kaleye dönüştürmüştü. Üzerine kral kılığını giyerek kaleye, ağabeylerinin yanına gitmiş. Bunlar çok korkmuşlar ama o güzel bir şekilde: -“Benim kötü kardeşlerim, sizler beni öldürmek istediniz, ama Rabbim buna izin vermedi: şimdi bütün bu yaptıklarınızı bağışlıyorum”. Ağabeyleri de ondan özür dilemişler ve bundan sonra düzeleceklerine söz vermişler. Bunun üzerine delikanlı da onlara: -“Ağabeyim en büyük kızı al, bakır kaleye gidin, ortanca kızı da sen al kardeşim, gümüş kaleye götür, ben de en küçük olanıyla altın kaleye gideceğim” demiş. Böylece hepsi aralarında anlaşmışlar, eğer halâ ölmedilerse şimdi de öyle yaşayıp gidiyorlardı (Gaal, 1857, ss. 72-80).

3.10.4. Türk Halk Edebiyatından Örnekler

3.10.4.1. Başkurtların “Simurg Kuşu” Hakkında

“Baskurt folklorunda “Semrük” iki başlı bir kuş olarak tasvir edilir. Bir başı, kişi başı gibi imiş ve kişi dilince konuşur. “Mengü suyu”nu içmiş, ölmez. Kaf dağının tepesinde yaşar. Göllerde bulunan ejderhaları kapıp, Kaf dağına atar.” (İnan, 2010, s. 350).

3.10.4.2. Altaylıların “Kögütey Destanı” (Özet)

Kaan Kerede destanın kahramanı Kara Atlı Kuzgun Kara Batır’ın kayınbabası Kara Atlı Han’ın at sürüsünden alacalı taylarını çalıp götürür. Kahraman tayları geri almak için ay değil yıl gider ve gökle yerin birleştiği Altay dağlarının zirvesine çıkar. Burada ulu bir gümüş kavağın tepesinde Kaan Kerede’nin yuvasını ve yavrularını görür. Bir yavru “*beni bugün yedi başlı ejder yiyecek*”, ikinci yavru da “*ben yarına kadar, daha bir gün yaşayacağım*” der. Buraya savaşmaya gelmiş olan kahraman yavrulara acır ve denizden çıkan yedi başlı ejderi öldürür. Yavrular annelerinin onu yutabileceğini söyler ve onu saklarlar. Sonra kopan bir fırtına ve yağmurun ardından Kaan Kerede gelir. Yavrular durumu annelerine anlatınca Kuzgun Kara Batır’la dost olurlar ve kuş ona çaldığı tayları geri verir. Ancak kahraman evine dönerken yolda düşmanları tarafından öldürülür. Bunun üzerine kuş onu “*mengü suyu*” ile diriltir (İnan, 2010, ss. 351-352).

3.10.4.3. Kırgız “En Küçük Çocuk” Masalı (Özet)

Çok eskiden bir han düşünde gözünden yaş değil de mercan akan kuş görünce sabah yerinden kalkmamış. İki delikanlı olan üç oğlu varmış, gelip sormuşlar söylememiş. Ertesi gün tekrar anlatmasını istemişler, o da bu sefer düşünde gördüğü kuşu söylemiş. İki delikanlı bu kuşu bulabilmek için yollara düşmüşler, uzun zaman geçmiş geri gelmemişler. Küçük oğlu büyümüş, delikanlı olmuş, han ise üzüntüden ülkesiyle ilgilenmez olmuş. Ülkede karışıklıklar olmaya başlamış, o vakit küçük oğlan halktan tecrübeli, akıllı, bilgili kişileri toplayıp seçmiş ve ağabeylerini bulmak için babasının iznini istemiş. Hanın rızası ve duasıyla yorulmaz ata binmiş, yırtılmaz esvabı giymiş ve kırk günlük azıkla kırk günlük yoluna gitmiş. Yol zorluymuş, kırk birinci gün atı arık,

kendi garip iken, atının otladığı yerde uyuyakalmış. Uyandığında uzakta bir ateş görmüş, atını eyerleyip yanlarına gitmiş, kim olduklarını sorunca da ağabeyleri olduğunu anlamış. Hepsi birlikte mercan kuşu aramak üzere yola düşmüşler. Sonra üç yol kavşağına varmışlar; çocuğun gittiği yol gidilirse dönülmez yolmuş. Sulardan geçmiş, ormanları aralamış, çöllerden sonra büyük bir dağa ulaşmış. Dağın eteğinde dolaşırken büyük bir geyik sürüsüne rastlamış. Sonra ıssız bir yere gelmiş, burada yaşlı bir adam onu “*süv ol!*” diyerek geyiğe dönüştürmüş. Çocuk geyiklere karışıp gitmiş. Gitmiş, gitmiş, karşısına bakır sütunlu, alt direkleri gümüş, kirişleri altın bir ev çıkmış, içeride de peri kızı kadar güzel uyuyan bir kız varmış. Kızı uyandırınca onun geyiğe dönüştürüldüğünü anlamış ve kız, ağaç kovanın içindeki sudan kara taşı çıkarıp ak taşı koymuş, yedi defa okuyup üflemiş ve geyik çocuğa dönüşmüş. Geliş sebebinin mercan yaşlı kuş olduğunu öğrenince de onun kendine ait olduğunu ama periler hanının zorla elinden aldığını söylemiş. Kız onu sınavıp yolun kırk günlük yolun bir yanı kargaşalı, bir yanı da dağ aşmalı demiş. “Eğer dağı aşarsan, başı gökte çınarın tepesinde yılda bir kez yavrulayan Alp Karakuş’un yuvası var, ejderhayı gelir yavruları yer. Ejderhayı yavruları yemeden önce öldürürsen istediğini alırsın” diye anlatmış ama bunları yapmanın nerdeyse imkânsız olduğunu da söylemiş. Delikanlı kızı bunu başaracağına ikna etmiş, vedalaşıp yoluna gitmiş. Yolda acıktıkça kızın verdiği gül azıktan yemiş; böylece yorulmadan, uyumadan kırk günlük yolu dört günde geçmiş, dağdan inmiş, ulu çınara ulaşmış. Bir bakmış ki kavak kalınlığında bir ejderha yukarı çıkıyor, Alp Karakuş’un yavruları da korkuyla bağırıyorlar. Gül azıktan az yiyip kılıcını çekmesiyle ejderhayı ikiye bölüp parçalamış. Üç yavru ona gitmemesini, annelerinin gelinceye dek beklemesini söylemiş. Bunları demeye kalmadan boran çıkıp göz gözü görmez olmuş, Alp Karakuş gelip ağaca konmuş, ağaç üç kez yere eğilmiş doğrulmuş. Yavruları ona ejderhayı gösterince yutup parçalamış geri kusmuş. Sonra da delikanlıyı beline dek yutmuş ama yavruları engellemiş. Karakuş tıslayarak: “*Biraz sabretseydiniz bu çocuğu ok işlemez, kılıç kesmez, ateş yakmaz, suya batmaz hale getirecektim*” demiş. Sonra çocuğun kim olduğunu, neden geldiğini sormuş, öğrenince de ona yardım edeceğini söylemiş. Geyiklerden azık, derilerinden tulum yapıp uçacaklarını söylemiş. Azıkları ve tulumlarda suyu yükleyip, kuşun sırtına binmiş ve uçmuşlar. Çocuk Alp Karakuş sağa baktıkça et, sola baktıkça tulumdan su vermiş. Yer görünmezden önce Karakuş’a verecek et kalmamış, çocuk da dizinin arkasından et kesip vermiş. Sonra yer görününce

kuş onu bir yere indirmiş ve bundan sonrasının onun işi olduğunu söylemiş. Kuş ona burasının kırk gün uyumayan sonra da kırk gün uyuyan devlerin mekanı olduğunu; gidip bakmasını, uyuyorlarsa onu çağırmasını uyumuyorlarsa geri dönmesini söylemiş. Uyuduklarını gören çocuk Karakuş'u çağırması ve aralarından geçip şehire gitmiş, orada kapı kapı gezip bir evde kuşu bulmuş. Yanında uyuyan bir kız varmış, onu uyandırıp kim olduğunu, neden geldiğini anlatmış. Kız da onunla gitmeye razı olmuş. Kuşu alıp ağabeyleriyle vedalaştığı yol ayrımına bırakmış, geri dönüp kızını getirmiş. O sırada artık ihtiyarlamış ağabeyleri de gelmiş. Delikanlıyı görünce çok şaşırılmışlar; çünkü o eskisinden de genç ve güçlüymüş. Aralarında anlaşıp uyuyan kardeşlerini ve kızını öldürüp, kuşu biz bulduk demek üzere yola çıkmışlar. Ama babaları oğlum yoksa kuşa da gerek yok, onu bulmadan gelmeyin demiş. Yolda kavga etmişler, ortanca olanı ağabeyini öldürmüş sonra da başka bir hanın yurduna gitmiş. Küçük oğlanla arkadaş olan kız o gece düşünde öldürülüp kuyuya atılan kız ve oğlanı görünce onları bulup diriltmiş. Çocuk ağabeyini bulmuş, ondan kuşu alıp babasına vermiş ve evlenip, mutlu yaşamış (Karadavut, 2006, ss. 189-200).

3.10.4.4. Kırgız “Kocakarının Yedi Oğlu” Masalı (Özet)

Yedi oğlu olan bir kocakarı varmış. Bu yedi oğlanın da ayrı birer hüneri varmış. Yaşlı kadın yaptırdığı yayı birine verecekmış ama seçememiş. Onlar da tek tek hünerlerini saymışlar: En büyük olanı Alp Karakuş göğün en uzak yerinde uçarken bile onu vuracağını söylemiş. İkincisi de yedi yıl önce geçen karınca izini tanıyacağını söylemiş. Üçüncüsünün görüşü öyle kuvvetliymiş ki iki dünyayı da görürmüş. Dördüncüsü açlık varsa yoktan var ederek herkesi doyuracağını söylemiş. Beşincisi de derya denizleri hızla geçecek gemi yapıp geçeceğini söylemiş. Altıncısı denizin üzerinde hızla koşabileceğini söylemiş. Yedinci oğlu da düşman gelirse kara yere yarıl derse yarılacağını, kendisinin de dibe gidip istediği yerde çıkarak düşmandan kurtulacağını söylemiş. Yaşlı kadın hepsini dinlemiş ancak bir karara varamamış, yaptırdığı yayı oğullarına verip Bolbos Han'a gitmelerini ve içlerinde kimin en hünerli olduğuna onun karar vermesini istemiş. Şehre giden delikanlılar hanın kızının kaçırıldığını öğrenmişler ve hünerlerini kullanarak kızını rüyasında görüp seven Toybos Han adında birinin Alp Karakuşa kızını alıp şehrine getirttiğini öğrenmişler. Yine hünerlerini kullanıp Toybos

Hanın şehrine girmişler. Orada kırk kız ile suya giren Bolbos Han'ın kızını görünce alıp gemilerine koymuşlar, Toybos Han'ın kızı da yanlarındaymış. Olanları duyan Toybos Han, Alp Karakuş'u peşlerinden yollamış. Nişancı oğlan vurunca kuşun bacağı kırılmış, Toybos Han'ın eşiğine düşmüş. Yedi kardeş kızları alıp gemiyle kaçmışlar. Hanın askerleri peşlerinden gitmiş, sonra yedinci kardeşin yere yarıl demesiyle yerin altından kaçıp gitmişler. Arkalarından gelen boz atlı kumandanı da yakalayıp Toybos Hanın kapısına bağlamışlar, han da artık açgözlü olmamaya tövbe etmiş. Bolbos Han'a kızını götürüp vermişler, yanında Toybos Hanın kızı da varmış. Han en büyük iki oğlana bu kızları, diğerlerine de seçtiklerini verip, evlendirmiş. Yaşlı analarını da yanlarına alıp yaşamışlar. Ama Bolbos Han hala bu çocukların hangisi daha hünerli diye düşünür durmuş (Karadavut, 2006, ss. 211-216).

3.10.4.5. Kazak “Hanşentey” Masalı (Özet)

Bir vakitler doksan yaşında, on bin atı olan Karıs Kara adında bir bahadır varmış. Dönen Kara Bağıs, Kunan Kara Bağıs ve Kenje Kara Bağıs adındaki yiğitler gelip atlarını alıp gitmişler. Üç gün sonra durumu öğrenen Karıs Kara geriye sadece taw sarı atının kaldığını görür. Karısına onların peşine düşeceğini söylemiş ve üç saatte atlarını bulmuş ama Kara Bağıs'a yakalanınca, kazdıkları kırk kulaç zindana atılmış, buranın etrafına da göl yapıp etrafına kırk bekçi dikmişler. Karıs Kara evden ayrılırken seksen beş yaşındaki hanımı gebeymiş, bir oğlan doğurmuş, çocuk on yaşına gelince babasını sormuş. O demese de çocuk babasının esir tutulduğunu yaşlı bir kadından öğrenmiş, eve gelip anasına söylemiş, babasının esir edildiği yerden kaçıp dönen taw sarı at da ona babasının yaşadığını anlatmış, babanın oğluysan gider kurtarırısın demiş. Atla yola çıkan çocuk, at onu taşıyamayınca onu kolunun altına koyup koşarak babasının olduğu gölün kenarına gelmiş. Kırk bekçinin de kellesini uçurmuş, gölü yarıp suyunu akıtmış ve babasına seslenmiş ses gelmeyince suyu zindana akıtmış, babası suyun yüzeyine çıkmış. Babasına kendisini tanıtmış ve çalınan atların peşine düşeceğini söylemiş, onu taw sarı atına bindirip eve yollamış. O da yola düşmüş, gitmiş, gitmiş, bir dağa varmış, dağın içindeki mağarada yaşlı bir kadın varmış, çocuğa kötü göründüğünü onu emzireceğini söylemiş. Sonra kadın üç oğlu olduğunu, savaşa gittiklerini, onun da dördüncü oğlu olmasını söylemiş. Çocuk kabul edince orada biraz kalmasını ve biraz sinirli olan

oğluna diğere oğluna yakalanmadan saklanmasını istemiş. Oğlu gelip de insan kokusu alınca çocuk ortaya çıkıp dövüşmek istemiş, çocuk onu kolunun altına sıkıştırmış. Ortanca oğlan gelince ikisiyle birden dövüşmüş. Arası yirmi kilometre olan iki koltuğunun altına ikisini birden sıkıştırıvermiş. En büyük olan Kenje Kara Bağıs da gelmiş, onu da dövmüş. Yaşlı kadın gelince: “*Madem senin sütünü emdim bunları bırakacağım*” demiş. Sonra and içip kardeş olmuşlar, birlikte savaşmışlar. Artık evlenmek istediklerinde üç kız kardeşi olan Altın Sarı Alp’e gitmişler, onu yenip kızları almışlar. Çocuk da annesine bir ben kaldım diyince, annesi Aynahan’ın güzel bir kızı olduğunu ama ona giden yolun çok zor olduğunu söylemiş: kırk gün yol yürümek lâzımmış, yoldaki ateşin üzerinden geçmek zormuş, karşıda da bir göl varmış. Çocuk ağabeylerinden kestane rengi atı istemiş, istemeye istemeye vermişler ama atı çocuğu çifteleyip atması için tembihlemişler. Yanına tükenmez azık, eskimez giysi alıp yola çıkmış, ama tam gidecekken aklına bir adı olmadığı, kaybolursa bulunamayacağı gelmiş ve anasından ona bir ad vermesini istemiş. Kadın ellerini havaya kaldırmasını ve omurgasının çelik, kaburgasının demir, adının da Hanşentey olmasını söylemiş. Çocuk yola çıkmış, epey bir zaman sonra Ak Kirpiş adındaki bir bahadıyla karşılaşmış, bahadır onu ata güvenmemesi için uyarmış. Yoluna devam etmiş, bir zaman sonra Erke Sarı Alp adında bir bahadıyla karşılaşmış, o da atının kötülük edeceği konusunda Hanşentey’i uyarmış. Yolda güçlü bir bahadıyla karşılaşmış, öyle ki onu koltuk altından kaldırıp atına bindirmiş. Çocuk onun gücünden biraz çekinmiş ama onun Akıl Sarı adındaki devin kız kardeşini almak için kendisinden yardım istemesi üzerine beraber yola düşmüşler. Devi bulup onunla yedi gün yedi gece savaşıp öldürmüşler, kız kardeşini almışlar ve Hanşentey çocuğu bu memlekete han yapmış. Sonra Aynahan’ın kızını almak için kırk günlük yola gitmiş, kırk gündür yanan ateş yüzünü yakınca ilerleyememiş. Atını oraya bağlayıp uyumuş. At ona üzülmemesini, artık onun atı olduğunu ve eyerini alıp, ağnamaya bırakmasını, otlayacağını söylemiş. Bunu yapınca at güçlenmiş ve iki yanına taş yüklemesini, az ısınınca ona binince ateşte koşacağını, üzerlerinde de serin bir rüzgâr eseceğini böylelikle de ateşi geçebileceklerini söylemiş. Ateşi geçmişler ama atın dört ayağı yanmaktaymış, öleceğini söyleyip veda etmiş. Hanşentey üç gün yanında ağlayıp uyuyakalmış, düşünde anası ona verdiği ilacı hatırlatmış. Uyanınca hemen ilâcı ata sürmüş. At titreyip silkinerek ayaklanmış, yine yola çıkmışlar. Yolda uzaktan gördüklerinin Aynahan’ın halkı olabileceğini düşünüp

kılık değiştirmeye karar vermişler; at kötü kahverengi tay, çocuk da keloğlan olmuş. Yolda bir obanla karşılaşmışlar, iki deve verip karnını doyuran oban üçüncüyü Aynahan'a ait olduğu içim veremeyeceğini, zaten onun kızının düğünü olacağını söylemiş. Aslında düğün değil de şağırkay, şarkay ve Kaktırakay adındaki üç alpın zorla gelip kızını alacaklarını anlatmış. Oraya giden Keloğlan, üç bahadırın saf kan atının yanına kötü kahverengi atını bağlamış. Eve girip dünürlerin ve damadın kılıçlarının oraya kötü kılıcını asmış ve düğüne katılmış, beğendiği ne varsa yemiş yutmuş. Karnı doyunca etrafındakileri dövmeye başlamış, kötü kılıcı etrafındaki kılıçları düşürmeye uğraşıyormuş, kötü kahverengi atı da bahadırların atlarını dişliyormuş. Son yemeğe de başını kaşıyıp dalınca herkes kızmış, üç tepsiyi de bitir yoksa kelleni uururuz demişler. O da bitirip, tepsileri ters çevirmiş. Aynahan'ın kızı yanında geleceği gören Sarı Kız'la oturuyormuş. Kız ona Keloğlan'ın gözüktüğü gibi olmadığını, aslında onunla evlenecek bahadır olduğunu söylemiş. Babasından at yarıştırıp, pehlivan güreştirmesini istemesini öğütlemiş. Babası atları yarıştıracağı zaman yedi bin at toplanmış. Keloğlan kahverengi atına binecek çocuğa doksan öküz derisinden örülen kamçı vermiş, ocuk sallayıp ikiye yarınca yarışa yollanmış. Yedi bin atı yedi aylık uzaklığa gittiği yarışta, atların dönüşü beklenirken Keloğlan yedi katlı ipeği urgan büküp gümüşten bir direğe yerleştirmiş. Dönüş haberleri gelince önden gelen Keloğlan'ın atı hep ona doğru gelince, onu durdurabilmek için ayağını dağa dayayıp yaptığı urganı altı katı kopana ve dağ sallanıp yıkılana dek çekmiş. Atı durdurunca onu alıp gümüşten direğe bağlamış. Herkes korkmaya başlamış. Onunla güreştirmeye Sasıkkara adındaki yedi gece yedi gündüz uyuyan alpı getirmeye karar vermişler. Ancak onu uyandırmak için kömür götürüp yakmak, getirmek için de araba lazımmış. Gelince Keloğlan'la güreşe tutuşmuşlar, yedi gün yedi gece güreşseler de yenişememişler. Az nefeslenmek için anlaşıp ayrılmışlar, o sırada Keloğlan'ın atı yanına gelip koltuğunun altına iki taş kıstırıp güreşmesini söylemiş. Bu taşlar onu ısıtacakmış, öylece de Sasıkkara'yı devirecekmiş. Böyle de olmuş. Halk Aynahan'ın kızını bu güçlü delikanlıya vermesini istemiş, han da üç gün toy yapmış. Ama kim olduğunu bilemeyen han geleceği gören Sarı Kız'a sorunca damadının Hanşentey olduğunu öğrenmiş. Sarı Kız ona iki kez: "*Kendi kılığına dön ey bahadır*" demiş. Keloğlan silkinmiş ve yeniden yakışıklı Hanşeytey olmuş. Kayınpederinin verdiği ehizleri alıp yoluna gitmiş. Ama o gidince üç bahadır hanın memleketini talan etmişler.

Aynahan haber yollayınca geri dönüp, onlarla savaşmış ve memleketi geri almış, üç bahadırın topraklarını da yarıшта atına binen çocuğu vermiş. Çocuk oraya han olunca geleceği gören Sarı Kız'ı istemiş, kızın da gönlü ondaymış, Hanşentey kızı alıp ona götürmüş. Sonra da Aynahan'ın verdiği üç halıyla ateşi, çölü, kumluğu geçmişler. Yolda tanıştığı Ak Kirpiş, Erke Sarı ve Çocuk bahadır da onu kutlayıp beraberce memleket yoluna düşmüşler. Hanşentey onlara önden gideceğini, arkasından gelen kafilenin çizeceği yuvarlak yerde konaklamasını, uzun çizgiden sonra da yola devam etmelerini söylemiş. Ancak, yeraltındaki Karatün alp de Hanşentey'in karısına aşkılmış, bu yüzden kafilenin arkasından geliyormuş. Hanşentey en başa geçince, karısı, altmış at, kırk kız ve delikanlı, yanlarındaki malları yutup yer altına inmiş. Üç alpin de ellerini ve ayaklarını yok etmiş. Hanşentey düş görüp geri dönmüş ve alpler de olanları anlatmışlar. Hanşentey atını bağladığı urganı kendi beline de bağlamış ve ipi oynatınca kendisini yukarı çekmesini tembihlemiş. Yerin altına inip batıya ilerlemiş, gitmiş, gitmiş, otlayan sürüler görmüş. Sonra büyük bir ev görmüş, burası yedi gün yedi gece uyuyan yedi başlı canavara aitmiş. Hanşentey'in karısı da onun yanında oturuyormuş. Karısı onu görünce korkmuş ve canavarın onu öldüreceğini söylemiş. Hanşentey ne olursa olsun onu kurtaracağını söyleyip canavarın başına kılıcıyla vurup onu uyandırmış ve dövüşmeye başlamışlar. Sonra yorulup ara vermişler. O sırada bir aksakallı gelip canavara kötülüklerini anlatıp demir değneğiyle vurmuş ve canavar parçalanmış. Hanşentey annesinin duasıyla gelen bu hızır sayesinde kurtulduktan sonra canavarı yarıp yuttuğu insanları, hayvanları çıkarıp yukarıya çıkan deliğin olduğu yere getirmiş. Bağladığı urganı çekmiş ama üç alp ve atı bu kadar çok insan ve hayvanı yukarı çekememiş. Hanşentey üzüntüyle çıkıp gitmiş, yolda karşısına çıkan bir kavak ağacının altında uyumuş kalmış. Sonra kavağın yukarisından gelen acı bir sesle uyanmış, başını kaldırıp bakınca tepedeki kuş yuvasındaki üç yavruyu ve yukarı tırmanmakta olan bir yılanı görmüş. Hanşentey kılıcını çekmiş ve yılanı ikiye bölmüş. Üç yavru ona annelerinin önceki bütün yavrularını yılanın yediğini, kendilerinin de annelerinin son yavruları olduğunu anlatmışlar. Annelerinin yemek bulmaya gittiğini, aniden gelirse ona bir şey yapmaması için kanatları altında beklemesini söylemişler. Anne kuş gelince Hanşentey'e onu beslemesi için altmış erkek yaban atı ve yaban geyiği getirmesini söylemiş. Yarısını yemiş, yola çıkınca da başını sağa çevirince atlardan birini, sola çevirince de geyiklerden ikisini vermesini söylemiş. Bir günlük yolları kalmışken

yiyecekleri bitmiş, Hanşentey de kalçasından et vermiş, bununla da Karakuş yeryüzüne ulaşmış. Açlıktan ölmek üzere olan üç alpin Hanşentey'in arkadaşları olduğunu öğrenen Karakuş onları üç defa yutmuş çıkarmış, böylece eski hallerine dönmüşler. Hanşentey'in yolda verdiği etini de kusmuş ve yerine yapıştırmasını söyleyip vedalaşmış. Hanşentey de kafilesiyle yoluna devam etmiş. Yanından ayrılan üç bahadırın da topraklarına el konmuş, halkları esir düşmüş. Hanşentey hepsini savaşmış, geri almış. Az gitmiş, uz gitmişler, Üç Kara Bağıs'ın yurduna gelmişler ve Kence Kara Bağıs'a atını iade etmiş, üç kardeşi onun gelişini kutlamak üzere otuz gün süren büyük bir toy yapmışlar. Üç Kara Bağıs'ın annesi iyiliği ve kötülüğü öğrendiğini, artık esas ana babasının yanına dönmesini söylemiş, vedalaşmışlar, ama Hanşentey memlekete gidince onları bulamamış. Sora sora memleketin öbür ucuna gitmiş ki babası çok yaşlanmış, duymaz olmuş, üstü başı perişanmış. Ancak oğlunun geldiği söylenince o yirmi beşlik bir delikanlı olmuş, karısı da on beşlik bir kız! Hanşentey bu memlekete han olmuş, düşmanları yenip topraklarını genişletmiş, uzun ve mutlu yaşamış ve bu dünyadan göçüp gitmiş (Radloff, 2000, ss. 123-146).

3.10.4.6. Kırgız “Kölenin Oğlu ve Zımırık Kuşu” Masalı (Özet)

Bir vakitler Zımırık adında bir kuşu olan bir han varmış. Bu kuş sabahları dünyada olup biten ne varsa hana anlatırmış. Zımırık bir gün kaybolmuş, hanın adamları dört bir yanı aramışlar ama bulamamışlar. Bunun üzerine han onu bulana memleketinin yarısını vereceğini duyurmuş. Bunu duyan kölenin oğlu Bekcal de eline değneğini ve silahını alıp Zımırık'ı bulmak için yola düşmüş. Günler geceler boyu yol gitmiş. Bir gün altı arhar (Tanrı Dağı koyunu) sürüsüne rastlamış; silahını doğrultunca arharlar konuşmaya başlamışlar. Ona arhar değil, insan olduklarını söylemişler. Bekcal bu işin nasıl olduğunu sorunca da yolda giderken boz bir üy görüp içeriye girdiklerini, içeride kimse olmadığını ancak kurulu sofradaki yemekleri yedikten sonra da arhara dönüştüklerini anlatmışlar ve onuaynı tuzağa düşmemesi için ikaz etmişler. Delikanlı biraz yol gittikten sonra boz bir üy görmüş, içeri girmiş, kimseyi görmemiş ama çeşit çeşit yemeklerle dolu bir sofraya varmış. Bekcal karnını doyurmuş, tam arkasına yaslanırken yaşlı bir kadın görmüş. Yerden aldığı bir avuç toprağa bazı sözler fısıldayıp Bekcal'in suratına atmasıyla çocuk bir arhara dönüşmüş. Çadırdan çıkan arhar bir saraya gelmiş, içinden

güzel bir kız çıkıp ona bakmış ve bunun annesinin işi olduğunu düşünmüş. O da yerden aldığı toprağa bazı sözler fısıldayıp arharın üstüne serpmiş ve koyun yeniden Bekcal oluvermiş. Kız onu içeri çağırıp ikramda bulunmuş ve neden bu tehlikeli yollarda dolaştığını sormuş. O da Zımırık kuşu aradığını ve onu bulmak için kendisine yardım etmesini istemiş. Kız kuşun yerini biliyormuş, Bekcal'e anlatmış: "Dar bir yolun sonunda göğe uzanan kavak ağacına ulaşacaksın. Orada her yıl yuva yapan ve yuvasındaki yavruları tek gözlü ejder tarafından yenen karakuşun yuvası var. Eğer ejderi öldürürsen yolunda ilerleyebilirsin. Kavağı geçince, yüz yılda ancak geçilebilen bir geçit var, ondan sonra da ancak doksan yılda geçilen sık bir orman, sonra da seksen yılda geçilebilen deniz var. Madem ben ne olursa olsun giderim diyorsun, o zaman kavak ağacını bulunca gizlen, ejder ağaca çıkarken güzel nişan alıp onu kafasından vur, ölmezse o seni öldürür. Ertesi gün de anne kuş gelir, bu iyiliğine karşılık senin isteğini yerine getirir" demiş. Bekcal ona teşekkür edip, vedalaşmış ve yoluna devam etmiş. Kızın dediklerini yapmış; ağzından ateş ve burun deliğinden dumanlar çıkan ejderi vurmuş, ejder öyle bir düşmüş ki yer çökmüş, onu üç parçaya bölmüş ve başını kesmiş. O sırada öğlen zamanıymış, sesler duymuş, ağacın tepesinden yavrular onu yanlarına çağırıyormuş, ağaca tırmanmaya başlamış, yukarıya, yavruların yanına ulaştığında güneş batıyormuş. Yavrular onu kanatlarının altına saklamışlar ve nedenini de açıklamışlar: "Annemiz gelirken döktüğü gözyaşları sana yağmur gibidir ve kanatlarından kalkan borayla dağdan koyun kadar taşlar iner. Ağaca konunca da ağacın tepesi onun ağırlığıyla üç kez toprağa değer, hiçbirinden korkmamalısın." Sabah olunca karakuşun gelişi aynen yavrularının dediği gibi olmuş. İyiliğin kötülüğü yendiğini annelerine göstermişler. Karakuş yavrularını kurtaran Bekcal'e dileğini sormuş, öğrenince de bir yanına dönüp ağlamış, öbür yanına dönüp gülmüş ve onu yapacağı yol hazırlığı için üç gün beklemesini söylemiş. Sonra altmış geyik ve koyunla dönmüş. Bekcal etleri deri çuvallara koymuş ve kuşun sırtına yerleştirmiş ve yola çıkmışlar. Karakuş Bekcal'e gözlerini sadece o açmasını diyince açmasını ve sağdan bakarsa et, soldan bakarsa su vermesini söylemiş. O da kuşun dediği gibi yapmış ve gözünü açtığında aşağı bakıp ne gördüğünü ona anlatmış, kuş da böylece nereleri geçtiklerini anlamış. Kuş büyük şehir görünüp de yine et istediğinde et olmadığını farkedene Bekcal, kalçasından et kesip ona vermiş. Kuş son yediği etin daha lezzetli olduğunu söylemiş, onun olduğunu öğrenince de sevinmiş. Sonra ona Zımırık kuşun bu geldikleri şehrin

hanının karısı tarafından çalındığını anlatmış. Oradaki vahşi hayvanları görünce korkmamasını, onların yedi gün uyuyan yedi gün ayakta olan hayvana dönüşmüş insanlar olduğunu ve şimdi uyuduklarından şehre rahatça girmesini söylemiş. Kuşu avluda bulacağını, hanın karısının kolundaki altın bileziği yavaşça çıkarıp almasını ve ona yol gösteren kıza hediye etmesini söylemiş. Bunları yapması için üç gün bekleyip gelmezse gideceğini deyip Bekcal'i şehre göndermiş. Delikanlı iki günde hanın sarayını bulmuş, üçüncü gün de eve girip Zımırık'ı, uyuyan hanın karısını görmüş. Karakuşun dediklerini yapıp son anda beklediği yere yetişmiş ve sırtına binmiş, aynı yolları geçip geriye dönmüşler. Kavak ağacının orada Karakuş ile vedalaşmış ve Zımırık'ın sırtına binmiş, boz üye geldiklerinde ona yolu gösteren kıza bulmuş ve kız onunla birlikte gelmiş. Zımırık'ı kaybeden hanın sarayına doğru giderken yolda bir göl kenarında durmuşlar, onları gören hanın iki oğlu bir köle oğluna hanlığın yarısını veremeyeceklerini düşünmüşler ve Bekcal'i öldürmeyi istemişler. Onun yanına gidip atlarını suya götürmesini istemişler. Suyun kenarında duran Bekcal'i suya itmişler ve sonra kıza da öldürmeye karar vermişler. Kız onlar gelirken suya atlayıp bir kuğu olarak çıktı. Hanın oğulları Zımırık kuşunu babalarına götürmüşler, han çok sevinmiş, halkını toplayıp toy yapmış. Oğullarını da memleketin diğer şehirlerine yönetici atamış. Ancak Zımırık kuşu eski yerinde oturuyormuş ama susuyormuş. Bu sırada kızın yine kurtardığı Bekcal onunla birlikte hanın kalesine gelmiş, Zımırık da o anda konuşmuş: “İşte beni bulup getiren bahadır budur. Hanın oğulları onu kandırdı.” deyince, han olanları öğrenmiş ve bütün halk bunu duymuş. *Zımırık kuşu ise o zamandan sonra eskisinden daha iyi gelecekten haber vermeye başlamış* (Brudniy, 2017, ss. 28-32).

3.10.4.7. Gagauz “Ayı Kulaklı” Masalı (Özet)

“*Bir vakıta varmış, bir vakıta yokmuş, eer olmayaymış sölenmeyeceymiş.*” Ulu dağda bir Ağaç-kıran yaşarmış, hem avlanır hem de ağaçları kırar gezermiş. Orada yaşayan Ayı-kulak bu kırılmış ağaçları görünce kızıp, eline topuzunu alıp bunu yapan kimse bulayım diye beklemeye başlamış ve o gelince neden dağdaki ağaçlara bunu yaptığını sormuş. Böyle yaparak gücünü harcadığını öğrenince de ona:

- “Topuzu kim en yükseğe atar yarışalım, belki sonra dost bile oluruz” demiş. Ağaç-Kıran bu teklifi kabul etmiş, kırk putluk topuzu öyle bir göğe uçurmuş ki topuz ta

akşamüstü yere düşüp bir arşın toprağa batmış! Ayı-Kulak da atmış topuzu, o da ta ertesi gün yere düşmüş, üstelik de toprağa iki arşın batmış! İkisi dost olup, yola düşmüşler. Ormanda yürürlerken birbirine kıvrılmış gürgen ağaçları görmüşler, kim yapıyor diye merak etmişler ve oracıkta beklemeye başlamışlar. Beklemişler, beklemişler, üçüncü günü balaban bir pehlivan gelmiş, gürgenleri ip gibi kıvrır durmuş. İki kafadar bunu niye yaptığını sormuşlar, o da oynamak için deyince güçlerimiz denkse dost olalım deyip, yine yenişmişler. Gene göğe, çok yükseklere atmışlar ama Gürgen-Kıvratan'ın attığı topuz yere üç gün sonra düşmüş, toprağa daha çok batmış. Üçü dost olmuş, bir yeri düzleyip kulübe yapmış ve orada yaşamaya başlamışlar. Ağaç-Kıran'ın evde kaldığı diğerlerinin ava gittiği gün, önce dağda çirkin bir uğultu duyulmuş, sonra da bir dudağı yerde diğeri gökte *Cendem Babusu* elinde sopasıyla gelip, akşam çorbasından istemiş. Ağaç-Kıran on kişiye de yeter deyip vermiş ama yemeğin hepsini yiyip ortadan kaybolmuş, bizimki ardından yetişememiş. Ağaç-Kıran başına geleni dürüstçe arkadaşlarına anlatmış. Aç aç yatmış uyumuşlar. Ertesi gün evde elinde topuzuyla bekleyen Ayı-Kulak varmış, *Cendem Babusu* gene gelmiş, yemek değil istediğim ateş almak deyip onu kandırmış. Çorbayı da döküp ortadan kaybolmuş. Gene yakalanmamış. Üçüncü gün evde Gürgen-Kıvratan kalmış; bu sefer Gürgen-Kıvratan onu gekir gelmez saçlarından tuttuğu gibi evin direğine bağlamış, başlamış uyumaya. *Cendem Babusu* da durur mu, kulübeyi kendiyile birlikte cehenneme sürmüş. Tam deliğin başında kurtulup aşağı gitmiş. Kulübenin sürünme izlerini takip eden iki arkadaş yerini bulmuşlar. Orada Gürgen-Kıvratan gürgen ağaçlarından ip yapmış ve üç arkadaş aralarında kura çekmişler. Kura çıkanların ikisi de aşağıya salınan ipe inmişler. Ama biri iki gün, öteki yedi gün sonra "yandım" deyip geri çıkmışlar. En son Gürgen-Kıvratan arkadaşlarına "Ben inerim ama bağırırsam da beni yukarı çekmeyin, en son da bir sallantı olacak, siz yine de ipi sallamaya devam edin" demiş ve cehenneme inmiş. On gün sonra oraya varmış ve *Cendem Babusu*'nun evini bulmuş. İçeride dünyadan kaçırdığı bir kız bulmuş; kız korku içinde ona *kurt-kuş gezmez* bu yerde ne aradığını ona sormuş ve "*benim bir çorbacıyam var, gelirse seni de yer beni de*" demiş. Eve gelince et kokusu alsa da kız onu saklamış. İçerde başka bir kapının ardında günü kışkandıracak güzellikte bir kızla karşılaşmış. Çok korkan kız ona bu *kuş-kurt gezmez* yerde ne aradığını sormuş ve ona "*benim bir çorbacıyam var, gelirse seni de beni de yer*" demiş. Babu gelince ten kokusu alıyorum dese de kız onu ikna etmiş. Ertesi gün o

evden gidince, Gürgen-Kıvratan bitki odasında bir kız daha bulmuş; gülünce yıldızlar toplanan bu kız diğer ikisinden de güzelmiş, orada oturmuş *altın kukalardan bürüncük tandıla* örmekteymiş. Bu kız da ona kuş-kurt gezmez yerde ne aradığını sormuş ve ”benim bir çorbacıyam var, gelirse seni de beni de yer” demiş ve onun kuvvetinin şişede olduğunu söylemiş. Bu sefer gelince saklanmamış, Babu onu hemen tanımış ve çok öfkelenip saldırmak istemiş, Gürgen-Kıvratan büyülü topuzuyla buna vurmuş, içinde gücünü sakladığı şişe de dökülmüş. O zaman *Cendem Babusu* yalvarmaya başlamış, ama onu kandıramamış, canını vermiş. Kızlar *Cendem Babusu*’nun onları babalarının yanından kaçırıp kendisine hizmet etsin diye getirdiğini anlatmışlar. Gürgen-Kıvratan kızlara onunla ve arkadaşlarıyla evlenmelerini teklif edince kızlar da kabul etmişler. O da dünyaya çıkış yolunu bulmak için evden ayrılmış. Üç gün sonra vardığı çeşme başında ağlayan bir kızla karşılaşmış. Kızdan öğrenmiş ki çeşmenin başını bekleyen dokuz başlı bir yılan varmış, her gün bir kız alırsa su verirmiş, şimdi sıra bu kızdaymış! Üç gün üç gece süren mücadele sonrasında tek başı kalmış, onu da topuzuyla öldürmüştü. Meğer kız da padişah kızıymış. Padişah kızını kurtaran bu gence kızıyla evlenmesini ve ülkesinin yarısını teklif etse de Gürgen-Kıvratan kabul etmemiş. Padişah yine de zorda kalırsa ona yardım edeceğini söylemiş.

Gürgen-Kıvratan gene yola düşmüş. Ormanda ulu bir ağacın dalındaki yuvadan kartalın yavrularını yemek isteyen yılanı büyülü topuzuyla öldürmüştü. Yuvasına gelen koca kartal yılanın leşini görünce ona minnetlenmiş, bir şey istemesini söylemiş. Gürgen-Kıvratan kurtardığı üç kızkardeşle birlikte onu yukarı çıkarmasını istemiş. Kartal yolda yemek için kırk fıçı yahni ve kırk fıçı su istemiş, kızını kurtardığı padişah bunları verince hep birlikte, yiyecek ve çeyizleri de alıp dünyaya gitmek üzere yola çıkmışlar. Kartal “gak” derse su, “gık” derse yahni verip yolun sonuna gelmişler ki yiyecek bitmiş. “*Son anda et bitince Gürgen-Kıvratan ayağından bir parça et keserek Gürgen-Kıvratan’a verir, yeryüzüne çıkarlar. Bu yüzden insanların ayaklarında oyuk vardır*”. Buna inanmazsanız bakın kendi ayağınıza! Üç arkadaş dünyada buluştu, kızlarla evlendi, ben de üç hafta dünürçülük ettim, şimdi de mutlu, zengin yaşar giderler! “*Masal masal maniki / Tirnaa vardır oniki / Onikinin yarısı / Beş tilkinin derisi / Kuvananın arısı / Satıcının darısı / Popazın da karısı...*”(Uçkun, 2003, ss. 444-457).

3.11. ŞAMAN MOTİFİ

3.11.1. Macarlarda Şaman

Macar Halkbilim Ansiklopedisi, “Táltos” un Macar halk inanç dünyasının olağanüstü güçlere sahip varlığı olduğunu yazar. Halk arasındaki inanişaya göre ancak olağanüstü güçlerin kararıyla taltoş olur. Böyle olduğu daha doğduğu zamandan bellidir; o bedeninde bir işaretle dünyaya gelir. Bu işaret normalden daha fazla kemiğe sahip olmasıdır; çünkü taltoş genellikle dişli doğar ve ondan fazla parmağa sahiptir. Bebekken çok uzun süre meme emer. Daha çocukken, tabiatından da bu anlaşılır: Az konuşan, sessiz sedasız, içine kapanık, hatta kederli duruşludur, köşesine çekilmeyi tercih eder, ancak yaşına göre de olağanüstü güçlüdür. Yedinci yaşının hayatında büyük önemi vardır, o zamana dek doğuştan sahip olduğu o diş çalınırsa bu yeteneğini kaybeder ya da ana babasının evinden başka taltoşlar tarafından götürülür, yani ortadan kaybolur, böylece zaman geçince o da taltoş olur. Beşikteyken ebeveynleri ağlamasına uyanır ve dişin “kötüler” çalınmasına engel olurlar ama daha sonra diş yok olmuşsa ebeveynleri onun “kötüler” tarafından kaçırıldığını anlarlar. Bazen onu sınamak da gerekir: Hajdú-Bihar yöresinde ağacın dalına, Nagyszalonta’da ise merdivene iyi tırmanması gerekir. Beslenmesi de kendine mahsustur: sütle ve yumurtayla yaşar. Herşeyi bilendir, gelecekte haber alır, topraktaki defineyi, buzlanmayı o bilir, fırtına çıkarır veya oszlatott, hava durgunken bora çıkacağını kehanet eder, bedenine kurşun işlemez. Ona inanılmazsa ortadan kaybolur, uzaklaşır. Yaşlı bilge bir kişi onun 9 yaşında öleceğini söyler de ölmezse 12 yaşında ölecektir, o zaman da ölmezse çok güçlü olacak demektir. Ancak kendi kehanet ederse, o zaman 9 yaşında ölür. Okuldayken yeryüzü hakkında inanılmaz bilgiler anlatır, hiç gitmediği yolları sanki önceden gitmiş gibi iyi bilir. Taltoş ağacı şaman ağacını hatırlatır, insan gücünü aşan görevleri yerine getirmesi gereken zamanlarda bu ağaca tırmanır: yağmur duası yaparken, ölmüş çobanlarla konuşurken, geleceği söylerken, sürüden ayrıлып kaybolmuş sığırın yerini bilmesi gerektiğinde. Karakteristik özelliği de daha çok ülkenin doğusunda anlatılıp, her yere yayılmış olan mücadeleleridir: Taltoş çemberleri (demir veya ateş çemberleri), farklı renkteki yalınlar (mavi, kırmızı), karşıt renkteki aygır (boz ve doru ya da yanık al donlu) ve özellikle de boğa (kara, duman grisi ve aka dönen sarı renkte) kılığında mücadele

ederler, savaş yaparlar. Bu mücadelenin amacı hava durumuyla ilgili bir tanzimdir; havanın iyiye ya da kötüye çevrilmesidir. Onlar nerede, ne zaman, hangi kılıkta ve kiminle dövüşmeleri gerektiğini önceden bilirler. Taltoş bazen mücadelesi için dostlarından yardım ister; yardım ederlerse beyaz boğa kazanır yoksa kara boğa onu kovar ve dolu yağar. Ona yardım eden olursa düello sonrası hazinenin yerini gösterir. Taltoş tasavvuru Macarlığın etnik özgünlüğünün ve Macarların pagan inanç dünyasının, şamanizmin bir kalıntısıdır. Taltoşların daha çok epik temalarda sözü geçer. Bunlarda taltoşun kendine has şahsiyetinden, yeteneklerinden, göğe eren ağacından ya da merdiveninden ve savaşmasından söz edilir. Taltoş “*garabonciás*” denilen yine Macarlara özgü varlığın (Tasnadi bu kelimeyi “*büyüler yapan seyyar talebe*” olarak çevirmiştir: Hoppál, 1996, s. 831) ve “*öli gören*” manasındaki “*halottlátó*”nun da akrabasıdır, icraatları arasında define bulma da vardır. Taltoş hakkında söylenenler ev yılanı, ejderhaların olduğu söylencelerle birbirine karışmıştır. Bir de kalacak yer isteyen taltoşlar vardır: bir delikanlı ve bir genç kız kalacak yer isterler, akşam yemeği olarak da süt! Üstelik savaşmaya gideceklerini söylerler. Eğer bunlar savaşacakları yeri gösterirlerse, kaldıkları evin sahipleri sonradan orada hazine bulurlar. Taltoşlarla ve gökteki mücadeleleriyle ilgili bu inanışlar günümüzde de Macar halkının dilinde yaşamaktadır (MNL 1978-1982, Táltos).

Resim 2. Tiszafüred ve civarında taltoş olduğu kabul edilen “Pénzásó Pista”. Onun toprakta gömülü olan hazineleri görebildiğine inanılırdı.

Ayrıca “Mindentudó” (Herşeyi bilen) denilen doktor da halk inançlarında mevcuttur; herşeyi bilen ve iyileştirici güce sahip biri olarak masalarda da yer alır. Taltoş bazen bir doktor gibi şifa verir, bazen hava ile ilgili kehanetlerde bulunur, bazen de büyü

sözleri söyler. Eski Macar masallarının destan ya da mitlerin parçalanmış hali olduğu içlerinde yer alan varlık ve inanışlardan anlaşılmaktadır (MNL 1978-1982, Táltos). M. Hoppál, *Mindentudónun* yani herşeyi bilen çoban ya da şaman olarak Macar halkının sadece inaçlarında yaşamadığını, 1970’lerde görüştüğü sağaltıcı çobanlar ve onlardan aldığı kısıtlı bilgilerle ispatlamıştır (Hoppál, 2002, s. 112).

Masalın evreni algılayışı ile Şamanizmin evren tasavvurları da büyük ölçüde örtüşmektedir. Şamanizmin gökyüzü – yeryüzü – yeraltı olmak üzere üst üste üç kozmik kuşaktan oluşan evren telâkkisine Macar masallarında çok sık rastlanır. Ve kam gibi masal kahramanı da sahip olduğu güç ve yardımcıları sayesinde ruhlarla dolu bu üç kozmik kuşak arasında istediği gibi seyahat edebilir. Macarcada kullanılan “*táltos*” kelimesi de şamanın bu özelliklerini gösteren bir kelimedir. *Táltos* bir insan ya da bir at olabilir, evrenler arasında geçiş yapabilir, don değiştirip insanken at, at iken insan olabilir ve aynı zamanda o bir destan anlatıcısıdır. Şamanın büyük önem taşıyan yer-su yani tabiat kültleri ve dolayısıyla tabiat ruhları da masallara yansıyan bu eski dine ait motiflerdir. Taltoş cadıyla bazı ortak özelliklere sahip olsa da ona cadıdan daha iyi özellikler atfedilir ve kötü cadılarla mücadele ettiği düşünülür, bu açıdan bir çeşit “ak şaman” özelliği taşır (Csáki, 2014, s. 145). Dağ, su, orman, mağara, ev kültleri, demir – maden gibi kültler masalarda da bu kült sel özellikleri korunarak yer alır. Şamanizmin ruh anlayışı, rüyaya verdiği değer, şamanın kamlık çağrısını rüyada alışı ve tabiatın sırlarının kendisine rüyayla öğretilmesi ile masalda rüyanın gücü ve etkisi, gelecekte haber verme özelliği onu masal için de önemli kılar. Şamanizm ve Şamana ait unsurların, masal ve masal kahramanlarına transformasyonunda, masal ile şamanizm arasında kopartılması güç bir bağ olduğunun ve şamanizmin bazen mercek bazen de çıplak gözle masala nasıl sirayet ettiğinin göstergesidir (Türkan, 2008, ss. 6-61).

A. İpolyi’nin mitolojisinde “*Rahipler*” adı altında verilen bilgiye göre: Taltoş at veya insan olabilir. İkisi de dişleriyle doğar. Eğer ebe bunu görür ve açıklarsa kaybolur (diğer taltoşlar onu götürürler), ancak ölmez. Taltoş olabilmek için taltoş olarak doğmak gerekir, sonradan öğrenmeyle yoluyla taltoş olunmaz. Bu kişi genellikle ciddi, kasvetlidir. Bir boğayla savaşması gerekir; o sırada kendisi de boğaya dönüşür ve bunlar ağızlarından ateşler çıkartırlar. Eğer taltoş boğayı yenerse bu sefer kendine bir taltoş at aramaya çıkar. Bu at kötü ve zayıftır, taltoş onu bulunca ona yakışır bir fiyat verilene dek satın almaz. Böyle bir atı olan taltoş onun üzerinde bir düşünce gibi gider. Kılıç ve

kurşun işlemeyen taltoş, bu yüzden sürekli askerlik eder. Taltoş-kişi ölürse ağzına çakıl taşı koyulur yoksa ayı yutar. Noel gecesi doğan çocuk genellikle taltoş olur. Taltoş-kişi yeraltındaki gizli hazineleri bilse de onlara dokunmamalıdır (Doğan, 2004, s. 9).

Şamanın kadim Macarca isminin *regös* (ozan ancak vecd eden manasındadır) olması gerektiğini düşünen edebiyat tarihçisi G. Klaniczay, bunun yerine daha sonraları *táltos* kelimesinin geçtiğini ve bunların da zaman zaman *lidérc* ve öğrenci manasındaki *garabonciás* ile karıştığını belirtmiştir. Ancak bazı törenleri kadınların yönetmesinden vazgeçilmemesinden, şamanın çok önceleri bir kadın olduğu fikri hâkimdir. V. Diószegi, Macar şamanının komşu ülkelerindeki benzerlerinden farklı olarak “şamancıl hastalık”, “derin uyku” (ritüel ölüm), “sırta erdirici parçalanma” yaşadığını ve sırta-erme sınavından geçtiğini, esrimeye girdiğini, ayrıca özel bir giysi ve davula sahip olduğunu yazar (Doğan, 2004, s. 10).

Taltoş ve büyücülerin atına rüzgâr destek verir, hatta atlarını o nallar (Dömötör, 1998, s. 225). Macarlarda “*lidérc*” de buna benzer bir varlıktır, “*Kaz ayağına ne denir?*” in cevabı “*lidérc*”, cadı manasındaki “*boszorkány*” ile aynıdır, o da cadı gibi yumurtadan çıkar, bu yüzden aynı zamanda kuştur. Gece görülen ve iyi ya da kötü olup olmadığı bilinmeyen ışık gelince, onu evden defetmek için üç defa okunan dua vardır (Pócs, 1985, s. 422).

Ortaçağ Macar kroniklerinin kadim Macarların mitolojisine dair literatür ve halk inançlarını kaynak aldığını belirten M. Hoppál, bu kaynaklarda görülen at kurbanlarını verenlere *táltos* dendiğini yazar. Macar şamanizmini inceleyen araştırmacılar, önceleri tek anılan *şamanı* sonraları 4 ana şaman tipi (*táltos*, *tudós*, *garabonciás* ve *regös*) ve yarım şaman olarak ayırmışlardır. Macarlarda şamanizmin ne zamanlara kadar devam ettiği kilise kayıtlarından anlaşılmaktadır. Bacsu (Romanya) kentinin kardinali olan Fransisken rahip Mark Bandinus’un Moldavya Macarlarına yaptığı bir seyahatte verdiği raporda burada gördüğü transa geçen büyücüleri ve vecd oluşlarını ayrıntılı bir şekilde anlatır. O sıralarda bu pratiğin Moldavya Macarları arasında yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Macarlarla Sibiryaya gelenekleri arasındaki bağlantıyı araştıran öncü araştırmacı V. Diószegi, Macar halk hekimliğindeki şamanistik uygulamalara dair yaptığı analizlerde, şamanların kullandığı, esrimeye yol açan “akılsızlık mantarı” (Lat. *Amanita muscaria*)’nı incelemiştir. Konuyla ilgili verileri toplamıştır ancak Protestan

papazlar ellerindeki literatürü paylaşmadıkları için araştırması sınırlı kalmıştır. Bu esrime etkisi sağlayan mantar için en önemli nötrleştirici detoksin süttür. Macar halk inanışlarındaki, gündüzleri uyuyarak görünür dünyadan kaybolan yani esriyen taltoşların evin eşiğinde belirip süt istedikleri ve süt verilmezse fırtına getirdikleri inancı hemen bütün Macar dil sahasında yaygındır. Csorba, B.²⁰ tarafından Temerin'den derlenen bir halk inancı efsanesinde bu inanışı görmemiz mümkündür:

“Onlar dişli olarak dünyaya gelmişler, ve onlara yedi yaşına kadar iyi bakmak gerekmiş. Çünkü kapalı havalar varken onları çalıp götürmüşler, yeterince dikkat etmedikleri zaman onlar kaçırılmış. Çocuklar alıp götürülmüş.

Bunlar öyle taltoslar ki, bu dişle doğmuş olanlar ki, hava kapalı iken bulutları onlar yönetiyorlar ve onlar vaktiyle yere inip insanlara gitmiş ve yemek istemişler. Bir kadına gidip süt istemişler. Kadın, sütüm yok, demiş, oysa sütü varmış. Onlar, sütünün olduğunu, ancak vermek istemediğini bilmiş ve kadına, peki sütün yoksa, suyun olacak, demişler ve yere öyle bir yağmur boşaltmışlar ki sular eşikten ve pencerelerden evin içine akmış” (Hoppál, 1996, s. 833).

Ortadan kaybolan taltoş yeniden oluşabilir. Epik izler taşıyan efsane ve hikâyelerde hayvan şekline girip uçma ile bu yeniden oluşma arasında bağlantı mevcuttur. Bu anlatılarda Macar ovası çobanları düşmanla savaştan zıt renkli boğalar olurlar: siyah-beyaz, al-kır. Geyik yetiştiren halkların efsanelerinde geyik olup savaştan şaman, at yetiştiren halklarda at veya göksel boğa şekline büründükleri görülür (Hoppál, 2008, ss. 111-113). “*Dört nala giden tátos ló (şaman at) havada rüzgârdan bile daha hızlı bir şekilde yol alır*” şaman atıyla ilgili inanışın masallardaki aksidir. Taltoş efsanelerinin merkezinde “bilgi için”, büyü gücü – bilgisi için mücadele vardır; bu mücadele bir boğa veya ateşli bir çark görünümündelerken cereyan edebilir. Bunlar altı dişli olarak veya altı parmakla doğarlar ve 7 yıl süt emerler. Genellikle bedenlerinde yıldız biçiminde doğum lekesiyle doğarlar. Erkenden konuşmaya başlarlar (MN Balassa-Ortutay 1980, Hiedelem mondák). Macar Prensi II. Ferenc Rákóczi'nin de 7 yaşına dek süt emdiği söylenir ve başka Macar kralları hakkında da bu tipte çeşitli efsaneler vardır. Önemli olan bunların gerçek olup olmaması değil, insanların bu inanışı yüzyıllar sonra bile devam ettirmesidir. Sarret bölgesinde yaşamış Vicsak adlı taltoş için: “Bir defasında Karcag'daki su bendinde bir söğüt ağacının tepesinde oturuyordu; belki bir kuş bile otursa eğilecek küçük, ince bir dalın üzerinde” denirdi (Doğan, 2004, s. 9). Macar kroniklerindeki şamanın kurban ritüelini yönetmesiyle, Eski Türk inancında Gök

²⁰ Csorba, B. “Temerini hiedelemmondák” – Hungarológiai Közlemények, Újvidék, Novi Sad, XII : X, 1980, s.42-43., Vol.:111-141 (alıntı: s.131) (Hoppál, 1996, s. 833).

Tanrıya kurban sunma törenini yöneten kişinin şaman olması açık bir Orta Asya-Macar şamanizm uygulaması benzerliğidir. Eliade de bu durumu doğrular:

“Yalnızca taltoş bir tür şamancıl hastalık, derin uyku (yani ritüel ölüm) ve sırta erdirici parçalanma gibi deneyimler yaşar; yine yalnız o bir sırta-erme sınavından geçer, özel bir giysisi ile davulu vardır ve esrimeye girer. Bütün bu öğelere Türk, Fin-Ugor ve Sibirya halkalarında da rastlandığından, yazar şamanizmin Macarların kökensele kültürüne ait bir sihirsel / dinsel öğeyi temsil ettiği sonucuna varır. Macarlar Asyadan bugünkü yurtlarına gelirken şamanizmi de birlikte getirmişlerdir...” (Doğan, 2004, s. 10).

İnan’a göre kam: “*Şaman dininin âyin ve törenlerini yapan, ruhlarla fâni insanlar arasında aracılık eden adama umumiyetle Türk kavimlerinde kam denir*” . İnsanlar güçlü ya da düşmanları olan, hastalık, felâket gönderen kötü ruhlara kendileri doğrudan başvuramaz, saçı ya da kurban sunamazlar. Ancak gücünü gökten, atalarının ruhlarından alan kamlar kötü ruhların ne istediklerini anlayabilirler. Herkes kam olmaz; genellikle atası kam olan biri kam olur ya da “ruh basar”. Melânkolik, hayali geniş, mistik biridir, irticalen ilâhi, şiir söyler. İçinde bulunduğu boy, köy halkı ona koruyucu gözüyle bakar, herkes iyi duasını almak ister. Yaptıkları için az bir para alır, bu yüzden “*gerçek kamlar yoksul olmaya mahkûmdurlar*” sözüne kamlar da inanır. Şaman kendi canının bir hayvanda cisimlendiğine inanır, bu hayvanın yaşamıyla onun yaşamı bağlıdır; ölürse o da ölür. Bazen iki rakip şamanın ruhları birbiriyle kavga eder. Mahmud Kâşgari’nin sözlüğünde de bu kavgadan söz edilmiştir. XIX. yy. da yaşamış Abakan kamı Topçam’ın ayin yaptığı sırada dağda bir gök boğayla bir kara boğayı kavga ederken görüp, gök boğanın hırpaladığı kara boğaya acıdığını ve gök boğayı okuyla vurduğunu anlatılır. Vurulan gök boğa kurt donuna girerek güneğe koşmuş, aslında Urenha’ların kamı olan kara boğa da Topçam’a atası olduğunu söyleyip batıya gitmiş. Burada görüldüğü üzere Macar halk inanışlarındaki taltoş kavgaları ve zıt renkli boğalar, hayvana dönüşme, gökte uçma gibi özellikler eski Türk dininde görülen kaminin “ije kil” lerinin kavgaları ile benzerlik göstermektedir. Kâşgarlı’nın eserinde “kam” (qâm) kâhin, şaman, kam manâsındadır (Erdi, 2005, s. 394). Reşideddin’in anlattığına göre; Cengiz Han’ın şamanı olan Tebtengri Kökçe boz atıyla göğe çıkar, gelecekte haberler verirdi (İnan, 2006, ss. 72-96). Macar kamları da şamanın materyali olan davul yerine tef / elek kullanırdı. Bu deflerin deriden yapılanına “*büyük tef*” denir. M. Hoppál’in bu eleğe neden büyük dendiği sorduğu yaşlı Macar adamın “Çünkü o herşeyi alabilecek büyüklükte” dediğini, 1728’e ait bir mahkeme kaydında büyücülükle suçlanan R. Danielyu’ nun ifadesinde “... elek de 100 adamlık bir odadır” beyanını nakleder. Yaşlı

Macarın bu tefi aynı Orta Asya şamanları gibi esrimekte kullandığı, ayrıca tef ve eleğin kader tayini, hastalıklardan kurtulmak için yapılan ritüellerde günümüze dek kullanıldığı tespit edilmiştir (Hoppál, 2002, ss. 115-116).

3.11.2. Türklerde Şaman

Türklerde “eski” ve dolayısıyla köken olan tamamen şamanlık temelinde örgütlenmiştir. Bütünlüğü devam ettiren bir uzmanlaşma ürünü olan “dünyanın en eski mesleği” ni yapan şaman her şeyden önce kabilenin bir üyesidir. Kurbanı sunan şaman, kamusal bir görev olarak kurban edilen atın ruhuna, Bay Ülgen’in katına dek refakat eder, ancak bu bir rahiplik değildir. Çünkü “*Şaman doğulur, olunmaz*”. Vecde giden yoldaki hüner ve hastaları iyileştirmedeki ehliyet şamanları birbirinden farklılaştırır. İnan’a göre göçebe hakanlıklar kuran Türk kavimlerinde şamanlık değişime uğramış, anahanlığa dayalı olduğu kabul edilen şamanlık gibi şamanın kendisi de değişime uğramıştır. Önceleri bu görevde erki olanlar sadece kadınlar iken tarihsel gidiş içerisinde erkekler bu rolü üstlenmiştir. Şamanlığın koruyucu anası Umay’dır ve Bilge Kağan yazıtında “*Umay gibi anam*” der. “*Tanrı, Umay ve kutsal yersu*” nun yardım ettiğini düşünen Göktürklerden beri şaman ve şamanîlik Türklere has özellikler kazanmış olmalıdır (Hassan, 2009, ss. 66-85).

Yakut (Saha) Türklerinde 7 ya da 9 yaşında ruhlarla telepati kuran ve buna 3-7 yıl süreyle devam eden kişiler şaman olur. Ancak bu kişi bir yetişkin de olabilir. Ruhlarla telepati kurup nöbete giren bu kişiler hemen şaman olmaz, önceleri sadece kehanette bulunurlar. Uzun süre nöbete giren kişi şaman olmadan bir düş görür. Şamanın ana hayvanı “*ıye kıl*”ı olan devasa kuş bir onun ruhunu akçaman dalının budağına götürüp onu eğitmek için bir de ölürken gelir. Büyük şamanın ruhu ise Akçam ağacının dokuzuncu dalının budağında eğitilir. Ulu şamanın ruhu 3 kez, küçük şamanların ruhları ise bir kez dirilir. Aşağıda metni verilen *Üç gün ağaca bağlı kalan Şaman* adındaki Yakut hikâyesi (Vasilyev, 1996, ss. 145-147) Macarlardaki taltoşun fazladan parmakla doğduğuna dair halk inanışıyla uyuşmaktadır. Ayrıca Yakutlara göre şamanın canı kam ana karnındayken göğe varan kutlu ağaç dallarından yere inip, gelecekte şaman olacak kimsenin bedenine girer (İnan, 2006, s. 83-84). Kandaşlığın çok eski izlerini taşıyan Yakut şamanlarındaki “ak şaman” in bir karşıtlıktan ötürü değil, görev ve becerileri

açısından bir “ilk” lik derecesi olmasındandır. “Eski” yi temsil eden Yakut şamanlarında farklılıklar vardır ancak “kara şaman” bulunamamıştır (Hassan, 2009, ss. 67-70).

K. Reichl’a göre eski Kuzey Asya kültüründe şaman ile destan anlatıcısı arasında yakın bir ilişki vardır. Şamanın görünüşünün değişmesi ve fonksiyonları son derece karmaşıktır. Kırgız destan anlatıcısı Canıbay Kocekov, nasıl Manasçı olduğunu anlatırken şamanlara özgü uyku, düş, uzun süren hastalıktan ve acı çekmekten bahseder. Anlatıcı bir şaman gibi dinleyicilerin hayatına hâkimdir, onlara yaptığı büyü ruhlara ait bir güçtür. Tuva Türkleri’nin inanışına göre kahramanlık destanı anlatılırken uyuya kalan kişinin ömrü kısalabilir (Reichl, 2011, ss. 56-59).

Çuvaş Ulıp Destanı’nda Macar hanedan kurucusu Árpád Han’ın da taşla kasırğa çıkarma, hava olaylarına hükmedebilme gücüne sahip bir padişah olarak görürüz. Kendisini esaretten kurtaran Ulıp’a minnetini ifade etmek ister. Dişinin altından çıkardığı gerdanlığı yedi kez çaktırarak kasırğa çıkarır ve Sikpırşa’yı getirir:

“Tepe gider kıpırdayıp / Kasırğa gibi uçmaya. / Diş altındaki gerdanlığı / Arpat çekip çıkardı, / Fısıldayıp söyledi: / -Parlak gerdanlık, yardım et, / Sikpırşa’yı buluver. / Gerdanlık çaktı yedi defa, / Ak taş sekti parçalanıp. / Duman çıktı her yerden, / Kasırğayla uçtu, / Sikpırşa’da göründü.” (Bayram, 2012, s. 285).

Bu sonradan oluşturulan destan haricinde Karaçay halkının da gemiyle gelen Macar halkını kurtarmasına dair bir efsane de Potanın’in *Ortaçağ Avrupa Destanlarında Şark Motifleri* (1899) adlı eserinde mevcuttur.

Hakas destanlarında kadın kahraman toplumun maddi-manevi dünyasını ve tabiat güçlerini bünyesinde birleştirir: Ay Mirgen ve Kün Mirgen’le savaşan “Altmış saç örgülü sırtında, elli saç örgüsü omzunda”, “Kızıl ipek gömleklî” kahraman Huban Arıĝ’ın yeraltı ve yerüstüne gidebilme, ölüleri diriltme, büyü yapma, şekil değiştirebilme gibi özellikleri şamanistiktir (Yılmaz, 2011, ss. 235-247).

Macar araştırmacıların şamanları dört kategoriye ve yarım şamanlar diye ayırdığı yukarıda belirtilmiştir. Eski dine bağlı boylar için de şamanlar *ak* ve *kara*, *ayı oyun* (*iyi şaman*) ve *abası oyun* (*şeytani kam*) diye ikiye ayrılır. Kamların cinleri de *kara* ya da *ak* olabilir (İnan, 2006: 83-84). Bu ayrılmalar Ü. Hassan’a göre örgütsel gelişimin uzantısı şeklinde sonraki zamanlarda oluşmuş olmalıdır, “ak-kara”nın ezeli dualizminden bahsetmek yanlıştır (Hassan, 2009, s. 67).

Saha (Yakut) büyü masallarında masal kimi zaman bir şaman tipinin etrafında gelişir. Bu şamanın kendine has bir özelliği olur. *Kıkillaan* adlı masalda, aynı adı taşıyan şaman, üzerine et parçaları takılmış bir kostüm giymektedir. Bu benzetmenin şaman giysilerindeki boynuz, deri, kemik, çan ve güneş, balık, kuş gibi tasvirlerin seviyesi arttıkça fazlaştığını belirtmek için yapıldığı farzedilebilir. Ayrıca iki karısı vardır ve bunlardan biri *ayı kızı*, öteki de *abası kızı* idi. Bu durum onun hem iyi güce sahip hem de kötü özellikli ilâhlara hükmettiğini gösterir. Varlığının azlığı da özellikle belirtilmiştir: “*boynuzsuz ve kıyruksuz sarı bir inek*”. Gerçekte de Yakut şamanları bütün olağanüstü güçlerine rağmen mülkiyet açısından çoğunlukla fakirdir. İnsanlar zor durumda kalmadıkça onunla karşılaşmak istemezler, *ayı* karısının beni kocama götürün sizi ödüllendirir demesine: “*Şaman Kıkillaan’ı görmektense buzağılı siyah ineği kaybetmek daha iyidir*” derler (Duranlı, 2010, ss. 94-95).

Yine Saha büyü masallarında *Udagan* adı verilen şaman kadınlar görülür. Geçmişte kadınların şamanlık yaptıkları Yakutlarda, masalarda yer verilen kadın şamanlar kutsal bir kökene bağlıdır ancak erkek şamanlar için bu söz konusu değildir. Üç kadın şamanın yer aldığı “Üçügey Ücüyen” masasında *Ürgüük* Gök kuşağının kızı, *Iydangalaah* Ay efendinin kızı, *Küögel* ise Güneş efendinin kızıdır. Bu üç şaman kadın da “*sekiz ayaklı bakır tezgahta*” oturur, “*sekiz ayak uzunluğundaki*”, “*kırmızı ipek saçlarını*”, “*gümüş bir kazığa sarar*” ve “*altından tarakla*” tararlar. Güzel ve zengin olan bu kadınlar çeyizlerinin yeryüzünde bırakır ve üstteki dünyaya geri giderler. Ölmüş olan birine can verebilecek güce sahiplerdir ama güçlerinin sınırı olduğu da belirtilir. Başka masalarda da şamanlık özellikleri olan kadınların şaman oldukları belirtilmeden anlatıldıkları görülür (Duranlı, 2010, ss. 117-119).

Saha büyü masallarında çok güçlü, hiç kimse tarafından güdülemeyen, en ağır nesnelere taşıyan, çok büyük boyutlara sahip ve abası oğlanların binek hayvanı ve bazen insan gibi konuşabilen boğalar vardır. Şamanın kahramanı olduğu masalarda sık rastlanır çünkü V.N. Vasilyev’in Saha Türkleri bölge araştırmasına göre yaklaşık 48 cm. uzunluğunda ve 37 cm. enindeki bir boğa figürü şamanın hastanın içine girmiş olan ruhu çıkarmak için kullanılan bir araçtır. Şaman hastalık ruhunu bu figüre çağırır ve ona verdiği bu hediyeyle onu memnun eder ve orada kalmasını sağlar. Şaman kostümündeki aksesuarlardan biri olması yanı sıra bu devasa heybet ve güç onu büyü masallarının vazgeçilmez hayvanı yapar (Duranlı, 2010, ss. 145-146).

İslâmi kültür merkezi olması ve komşularıyla sıkı etkileşimi sebebiyle içlerinde fazla mitolojik unsur barındırmayan Özbek halk masalları içinde en fazla bulunan olağanüstü halk masallarının içinde de cadı kadının diğerlerinden farklı cezalandırılmasıyla karşılaşırız: “...*Padişah hilekâr yaşlı kadını atın kuyruğuna bağlatmış, çöle doğru kovalatmış...*” (Gülikahkah Masalı) ve “...*Cadıyı, atın kuyruğuna bağlayıp çöle doğru sürdürmüş...*” (Zarlık ile Munglık Masalı). Özbek masallarında cadı ya da büyücü kadının diğerlerinden farklı şekildeki bu cezalandırılışı (Baydemir, 2004, ss. 797, 885), Özbek ve Yakut masallarıyla benzerlik göstermektedir.

3.11.3. Macar Halk Edebiyatından Örnekler

3.11.3.1. “Şaman Yanko” Masalı (A táltoş Jankó)

Bir varmış bir yokmuş, yetmiş yedi memleketin de ardında, fakir bir adam ve üç oğlu yaşarmış. Ama o kadar fakirlermiş ki kuru ekmeği bile nadiren yedikleri olurmuş.

Bir sabah fakir adam yaşça en büyük oğluna sormuş:

-“Sevgili oğlum, gece rüyanda ne gördün?”

-“Sevgili babacığım, rüyamda çeşitli yiyeceklerle donatılmış bir sofrada oturduğumu gördüm. Bir kral gibi yedim doydum. Karnım yediğim yemeklerden öyle şişmişti ki, bir davula vurur gibi vurmaya başladım. O kadar şişkindi ki, köyün bütün serçeleri oradan uçup dağılmış sanırdın”.

-“Peki oğlum, - demiş fakir adam-, madem o kadar çok doydun bugün ekmeğe yemene gerek yok. Gerek yoksa, boşuna gitmesin çünkü zaten yemişsin.”

Ortanca oğluna da sormuş:

-“Peki sen evlâdım, ne gördün dün gece rüyanda?”

-“Sevgili babacığım, ben de rüyamda pazardan kendime bir çift mahmuzlu çizme satın aldım, ama öyle bir çizmeydi ki mahmuzları ayağıma vurduğunda çınlaması yetmiş yedi memlekette duyuluyordu.”

-“Buna nasıl sevindim, anlatamam – demiş fakir adam -, o vakit sana bir çizme almama gerek kalmadı.”

Şimdi sıra en küçük oğluna, Yanko’ya gelmiş:

-“Peki ya sen oğlum Yanko, gece rüyanda ne gördün?”

Yanko babasını cevaplamış:

-“Ben de rüyamda bir şey gördüm, sevgili babacığım, ama ne olduğunu dünyadaki hiçbir kimseye söylemem”.

-“Hiçkimseye söyleme, ama bana söyle!- diye ısrar etmiş fakir adam.

Ama boşuna sigaya çekmiş, tehdit etmiş, boşuna pataklamış, ne yaptıysa fayda etmemiş, ağzından tek bir laf alamamış. Artık babasının dayağına katlanamaz olunca da evden kaçıp kendini önce sokağa oradan da otlaklara, ormana koşmuş, dereler-tepeler aşmış. Babası da elinde büyük bir değnekle peşinden geliyormuş.

Onlar böyle koşarlarken bir kralın altı atla arabası, ardında kalabalık maiyetiyle karşlarına çıkmış. Onları durdurmuşlar ve kral fakir adama sormuş:

-“Be adam, niye bu oğlanı kovalıyorsun sen?”

-“Elbette kovalarım- demiş fakir adam-, gece rüyasında ne gördüğünü söyleyinceye kadar da bu böyle.”

-“Tamam o zaman – demiş kral -, çocuğu rahat bırak, onu ben hizmetime alırım sonra da bana rüyasını anlatır.”

Fakir adam bunu memnuniyetle kabul etmiş, çünkü kral ona büyük bir kese para da vermiş. Sevinerek evinin yolunu tutmuş, kral da kendi yoluna gitmiş. Kral sarayına varır varmaz ilk iş Yanko’yu huzuruna çağırtmış ve ona şöyle demiş:

-“Yanko oğlum, hadi şimdi bana rüyayı anlat!”

-“Haşmetli – demiş Yanko-, canım sana feda ama yine de rüyamı ne sana ne de bu dünyadaki kimseye anlatamam.

Kral onu türlü şekilde tehdit etmiş, gözdağı vermiş; onu astıracağını, çembere vurdururum?, bundan başka at kuyruğuna bağlatırım, ama hiçbiri bir işe yaramamış: Yanko rüyasını anlatmamış. Kral bunun üzerine çok hiddetlenmiş ve demiş ki:

-“Dur sen Yanko, seni astırmayacağım, çembere de vurdurmayacağım, atın kuyruğuna da bağlatmayacağım, sana en korkunç ölümü vereceğim.”

Hemen ardından iki askerini oraya çağırması ve inatçı Yanko’yu sarayın en yüksek kulesine götürüp, üzerine duvar örmelerini, kulenin kapısını da pencerelerini de kapayıp aç-susuz bırakmalarını buyurmuş. Askerler Yanko’yu alıp götürdükleri sırada kralın kızı içeri girmiş ve Yanko’yu görmüş ve aniden canı pahasına bu cesur ve yakışıklı bahadırı kurtarmaya karar vermiş. Duvar ustaları Yanko’yu duvar içine alıp kapattıkları sırada içlerinden biri çocuk oradan alıp verebilirsin diye bir avuç parayı koyduğu bir taşı harçlamadan açıkta bırakmış. Kralın kızı bunu ondan istemiş, Yanko’nun ne aç ne de susuz kalmasını istememiş. Kız kimselere kendini göstermeden hergün ona bolca yiyecek-icecek götürüyormuş.

Zaman geçmiş, gitmiş, bir gün Köpekbaşı Tatarların²¹ kralı yedi beyaz atını kralın avlusuna göndermiş. Bu atların hepsi yedi yumurta kadar birbirinin aynısıymış, birini diğerinden ayırmak mümkün değilmiş. Köpekbaşı Tatarların kralı, bizim krala atların herbirinin arasında birer yaş fark olduğunu ve kral olarak kalmak istiyorsa bu yedi at arasında en genç olanını ve sonra da daha, daha büyüğünü sırayla bilecek bir adam bulmasını yoksa askerleriyle oraya varıp, mahvedeceğini ve ülkesinde taş taş üstünde bırakmayacağını, krala da acımayacağını ve tek kızını da kendine eş olarak götüreceği haberini yollamış.

Kral hemen bilge adamlarını çağırması, gece-gündüz durumu ve ne yapılması gerektiğini tartışmışlar. Ülkenin her yanından da bilge insanları çağırılmışlar ama hiçbirisi de yedi atın arasındaki farkı ayırt edebilecek birini tanımiyormuş. Bütün ülke kedere boğulmuş. Kralın kızı da çok üzgünmüş, onun hayatta bırakacak olmaları Köpekbaşı Tatarların kralı onu alıp

²¹“Köpek Başı Tatarlar” hakkında kısa bilgi: Oğuz destanlarında “*köpek başlı insanlar*” ya da Türklerin verdiği adla “*İt-barak*”ların memleketlerine yapılan akınlar önemli bir yer tutmaktadır. Siyah ve tüylü, iri bir köpek cinsi olan “Barak” en başlarda efsanevi bir köpek olmalıydı ki destanda köpeklerin atası sayılmaktaydı. İt-barak halkı destanda kuzeybatı taraflarında bir yerde yaşamaktadır. Eski Yunan mitolojisinde ve Avrupa mitolojisinde de görülen ve “*Borus*” adı verilen köpek başlı kavmin yaşadığı yer olarak bugünkü Finlandiya ve Rusya’nın kuzeyi olarak anlatılmaktaydı. Köpeğin Türkler için pek bir önemi olmadığını yazan Ögel, Doğu Göktürk Devleti’ndeki Tarduş Türklerinin atalarının da “*başı kurt, vücudu insan*” olduğunu belirtir. Köpek başlı insanlar Çin efsanelerinde de önemlidir ve bunlar Yunan efsanelerinden de eskidir (Ögel 1993: 64-67). Bu halktan “İtbaş-Sığırayaklar” diye bahseden Kazan-Tatar masallarında başlarının köpeğe, ayaklarının da sığır ayağına benzediği anlatılır (Gültekin, 2013, s. 326).

götürecek olduktan sonra neye yarar diyormuş. Akşam olup da Yanko'nun yemeğini götürdüğü sırada olan biteni ağlayarak ona anlatmış.

-“Haşmetli Kral kızı, ağlamanıza değmez- demiş Yanko-, yedi atın arasındaki farkı bulmak kolay birşeydir. Sevgili babanıza söyleyin, avluya yedi tekne²² (hamur teknesi gibi) yulaf koyun, her teknede başka başka yılın ürünü olsun. Atların yaşça en genç olanı yeni ürün yulafı yer, ve diğerleri de sırayla onu izler, yaşlarına göre yulafları yerler .“

Kral kızı büyük bir sevinçle babasına koşup ne yapmak gerektiğini anlatmış.

-“Peki bunları sana kim söyledi?” diye sormuş kral babası.

-“Rüyamda gördüm”- demiş kızı da, çünkü Yanko'nun yaşadığını açığa vurmak istememiş.

İyi o zaman, onlar da aynen kral kızının söylediği gibi yapmışlar ve yedi at yedi yulaf dolu teknenin önünde durduğunda yedisi de ayrı tekneden yemeyi seçmiş, böylece kaç yaşında olduklarını da anlayabilmişler ve bunu belirleyip o şekilde atları Köpekbaşı Tatarların kralına yollamışlar. Ne tür şeytani akla sahip bir kişi bu atların hepsinin de yaşını bulabilirmiş diye düşünen Tatar kralı bu duruma çok şaşırılmış. Tabii bundan hiç memnun olmamış. Bu sefer de iki ucu da eşit genişlikte olan bir sopa yollamış ve sopanın hangi ucu ağacın kökünden bilemezlerse taş taş üstünde bırakmayacağını haber etmiş. Kralın avlusunda ülkenin her yerinden gelen akıllı ve bilge adamlar sopayı evirip çevirmiş, bakmışlar ama hangi ucunun kökten yapılmış olduğunu bulmamışlar. Kralın kızı ise yine Yanko'nun yanına gitmiş ve şimdi Köpekbaşı Tatarların kralına ne diyeceklerini bilmediklerini anlatmış.

-“Bunun için ağlamanıza değmez Haşmetli Kral kızı – demiş Yanko-, bunu bulmaktan daha kolay bir şey yok ki. Sopanın tam ortasına bir ip bağlayın, ve bir yere bağlayıp asın, hangi tarafa doğru eğilirse orası sopanın kökten yapılmış tarafıdır” demiş.

Kız hemen kral babasına koşmuş ve gece gördüğü kerametli rüyada, aksakallı yaşlı bir adamın bu sopayla ilgili sorunun cevabını nasıl bulacaklarını gösterdiğini söylemiş.

Derhal sopanın tam ortasına bir ip bağlayıp hangi tarafının bir yana az eğildiğini bulmuşlar. Üzerine oyma yapıp, Köpekbaşı Tatarların kralına yollamışlar. Köpekbaşı Tatar kralı bunu alınca iyice hiddetlenmiş. Uçunda bir yazı olan okunu eline almış, çekmiş ve oku kralın sarayına atacağını ve bir atışta da kendi sarayına geri isabet ettirilemezse bütün halkını toplayıp kralın ülkesine gitmeye ve kralın kızı hariç herkesi öldürmeye karar vermiş.

O sırada kral da avlusuna bütün bahadırlarını toplamış ve içlerinden kim bu oku kralın ülkesine geri atarsa ona kızını ve ülkesinin yarısını vereceğine dair söz vermiş. Ama hiçbiri bu sorumluluğu üstlenmek istememiş, çünkü Köpekbaşı Tatarların ülkesi oradan yedi defa yetmişyedi mil uzaktaymış. Kral buna çok üzülmüş, tabii kral kızı daha da çok üzülmüş. Yanko'nun buna yardım edebileceğini sanmıyormuş. Gözyaşları içinde Köpekbaşı Tatarların kralının ne istediğini anlatmış.

-“Ağlamayın Haşmetli kral kızı- demiş Yanko-, sadece oraya gidip kimsenin asla almayacağı bir yere taşı koyun ve sonra da babanıza kerametli bir rüya gördüğünüzü, ak sakallı bir adamın söylediği üzere çok eskiden duvara gömdüğünüz ve şimdi yaşayan bir delikanlının oku geldiği yere geri atabileceğini söyleyin.”

Kral kızı babasına gidip herşeyi tıpkı Yanko'nun öğrettiği gibi anlatmış. Kral duvarların açıldığına ve oradan çıkan delikanlının yaşadığına pek de inanmamış. Ama ancak Yanko'yu görünce hayretten donakalmış. Hâlâ eskiden olduğu gibi yakışıklı, dal gibi bir delikanlıymış. Yanko'yu sevinçle alıp götürmüşler, ona sarayın duvarındaki oku göstermişler.

²² Tekne: Mac. “teknö” veya halk dilinde “tekenö”: hamur yoğurmak veya çamaşır yıkamak için kullanılan tahta ev işi aletidir. Nadiren de tekne veya kayık gövdesi olarak kullanılır (çev.).

-“Bu da bir dert mi? – demiş Yanko, oku duvardan tutup çıkarmış, kendine doğru çekişlemiş ve bu şekilde geriye fırlatmış, öyle ki havada dans eder gibi burgulanıp dönerek uçmuş, uçmuş ve Köpekbaşı Tatar kralın sarayında ortaya çıkmış!

Tatar kralı: “Bu da nesi, kim attı bu oku? Evet, artık iyice ihtiyarladım, hayatımın iyi zamanları geçti, ancak hala hiç kimse beni kendine maskara edemez!” demiş. Bu oku sarayına atan bahadırı kendi gözüyle görmek istemiş. Onu göndermesi için krala haber yollamış ama Yanko tek başına gitmek istememiş, yanına kendi gibi üniformalı, silah kuşanmış adamlar almış ve on iki bahadır yola revan olmuş.

Köpekbaşı Tatarların kralı ise bu oniki bahadır arasında hangisinin en bilge ve oku geriye atmış olan kahraman olabileceğine ve bakmış, sorgu sual etmiş ama hiçbir şekilde bunu anlayamamış.

-“Onun hangisi olduğunu ben öğreneceğim” demiş kralın büyücü annesi.

Akşamleyin bu on iki bahadıra da tek bir odada yataklar hazırlanmış. Büyücü kraliçe ise bir köşede gizlenmiş ve onları dinlemeye başlamış. Uyumadan önce aralarında konuşuyorlarmış. Bahadırlardan biri şöyle demiş:

-“Bu kral alçağın teki ama şarabı iyi.”

-“Bunda şaşılacak bir şey yok – demiş bir başkası-, içinde insan kanı var.

-“Ama ekmeği de iyi” demiş bir başka bahadır.

-“Elbette iyi olacak, onda da kadın sütü var!” demiş aynı bahadır.

-“Hey, baksanıza bu yatak ne kadar da yumuşak” demiş yine bir başka bahadır.

-“Bence, bunu büyücü kadın yapmış”.

Yaşlı kraliçe bu konuşmanın hangi yataktan geldiğini anlamış. Onlar uykuya dalar dalmaz, gizlice yatağının yanına gidip etrafında dönenmiş ve Yanko’nun saçından bir bukle kesmiş. Sabah olup da bahadırlar kalkınca Yanko’nun saçından bir lülenin kesilmiş olduğunu görmüşler.

-“Bunu o büyücü kraliçe kesmiştir”-demiş Yanko-, “başka hiçkimse olamaz, ama biz ondan daha kurnaz olacağız”.

Derhal diğer bahadırların saçlarından birer bukle kesmiş ve kralın huzuruna öyle gitmişler. Bu sırada kraliçe de oğluna duyduklarını anlatmış. Kral hangisinin saçında bir bukle eksikse onu maskara eden bahadır olacağını biliyormuş. Ama onlara bir bakmış ki ne görsün, on ikisinin de saçından bir bukle eksikmiş.

-“Yo, demiş Köpekbaşı Tatarların kralı-, bu kurnazlığınızla anlaşılın aranızda hangisinin şu namlı bahadır olduğunu bulamayacağım.”

-“Sen de sahtelik yapma –demiş Yanko-, o namlı büyük bahadır benim!”

-“Demek o sensin ha, söyle o zaman şarabımda nasıl olup da insan kanı var?”

-“İşin doğrusu şu ki, -diye cevaplamış onu Yanko-, çırağın şaraba su salarken parmağını kesmiş ve onun kanı şaraba sıçramış.”

Kral çırağı huzuruna çağırıp bağırması:

-“Dün şaraba kan sıçradığı doğru mu yoksa değil mi, söyle!”

-“Haşmetli Kralım, bu doğru, benim fakir aklımı bağışlayınız, dün şarabı yaparken parmağımı kestim ve bir damla kan sıçradı.”

Kral büyük bir kızgınlıkla onu huzurundan kovmuş ve Yanko’ya bir soru daha sormuş:

-“Peki ekmeğimde kadın sütü olduğunu nereden biliyorsun?”

-“Nereden mi biliyorum –demiş Yanko-, aşçın olan kadın emzikli bir anne, ekmeği yoğururken bir damla sütü hamura damlamıştı”

Kral derhal aşçı kadını huzuruna çağırtmış ve sormuş:

-“Sütünün ekmek hamuruna damladığı doğru mu değil mi, söyle!”

-“Haşmetli kralım -demiş korkudan dehşete düşmüş aşçı kadın-, doğrudur, tam yoğurduğum sırada bir damla hamura damlamıştı.”

Aşçı kadını büyük bir kızgınlıkla kovalayan kral tekrar Yanko’ya dönüp sormuş:

-“Peki yataklarınızı yapanın büyücü kadın olduğunu nereden biliyorsun?”

-“Nerden mi biliyorum –demiş Yanko-, çünkü bunu annen yaptı ve sözüm meclisten dışarı, büyücü de ondan başkası değildir”

Kral artık iyice hiddetlenmiş ve şöyle demiş:

-“Benim kadar bilge bir adam olduğunu görüyorum, ama bu dünyada benden başka bir bilgenin varlığına izin veremem. Çıkar kılıcını kımından!”

İkisi de kılıçlarını çekmişler ve saray duvarları titremiş. Ama Yanko Köpekbaşı Tatarların Kralından sadece daha bilge değil, daha güçlüymüş, onun başını sanki önceden de yokmuşçasına kesip atmış! Bundan sonra memlekete gitmek üzere yola koyulmuşlar ve sonunda kralın avlusuna varmışlar. Kral onları büyük bir misafirperverlikle ağırlamış. Din adamı da oradaymış, Yanko ile Kralın kızını evlendirmişler, yemeğin de şarabın da en iyisi yenmiş içilmiş.

Eğer ölmedilerse, bugün de yaşıyorlardır (Benedek, 1905, ss. 237-241).

3.11.3.2. “Şaman Kadın” Efsanesi (A táltos asszony)

Tatar akınları zamanında Giyeryo’da yaşayan *Bakayı Kadın (Bakayiné)*²³ adında, etrafta kâhinliğiyle bilinen bir Sekel kadın varmış. Gökteki savaşı, buzlanmayı, depremi, bütün büyük felâketleri önceden bilirmiş.

Bir Pazar günü, insanlar kiliseden çıktığı sırada Bakayı Kadın şöyle demiş:

-“Atamın evlâtları, eğer beni dinlerseniz bir şey söyleyeceğim. Bildiğiniz gibi, topraklarımıza Tatarlar geleli çok zaman olmadı. Başak kabuğu kadar çok artacaklar, geldikleri köyleri yakıp yıkacak, erkekleri kılıçtan geçirip, kadınları köleleri yapıp büyük Tatar ülkesine götürecekler. Beni işitin, sözümü dinleyin! Köyleri tüterken gördüğünüzde, her orakçı, ot biçen kişi, toprağa bir kazığı saplasın, üzerine şapkasını koysun ve hasatçılar da her hasatın son ekin demetine orağını içine çekip atsın, üzerine de şapkasını koysun. Evlerinizdeki çanak çömleğinizi tarlada, otların içine saklayın. Tatarlar buraya geldiği zaman ben yaşıyor olmayacağım, ama mezarımdan kalkıp aranızda geleceğim ve sözlerimi tutup tutmadığınızı göreceğim, ona göre de kazanıp kazanmayacağınızı ya da mahvolacağınızı söyleyeceğim”.

Aman Yarabbim, insanlar dehşete düşmüşler, çünkü hepsi de Bakayı Kadın kehanet ederse gerçekleşeceğini biliyormuş. Bu sözlerin üzerin bir hafta geçmiş geçmemiş ki Bakayı Kadın ölmüş ve onu gömmüşler. Bunun üzerinden de bir hafta geçmeden insanlar otlaklarda, tarlada çalışırken köylerin her yandan tutuşmuş yanmakta olduğunu görmüşler. Orakçılar toprağa kazık saplamış, şapkalarını üstüne koymuşlar, hasatçılar da hemen son demeti bağlayıp, oraklarını içine atmışlar ve üzerine de şapkalarını koymuşlar. Kadınlar, çocuklar köylerine koşmuşlar, evlerindeki çömlükleri, kabı kacağı dışarı çıkarıp, tarlada, otların arasına saklamışlar. Tatarlar Sar dağından pek de uzakta değilken, Kara

²³ Bakayiné: Bakayı Kadın olarak verilen ancak Macarca’da evli kadınların eski tip soyadı geleneğini temsil eden bu söz erkeğin soyadının ardına Mac. “né” (birinin karısı) eklenerek “Bakayı’nin Karısı” manasına gelir ve ilk ad söylenirse de bu kişinin kim olduğunu gösterir. Günümüzde bu kullanım az da olsa devam etmektedir. Ayrıca kocasının mesleği söylenerek kişi adı gibi “tanitóné” (Öğretmenin karısı) kullanılır ya da “varróné” (Nakışçı kadın) gibi uğraştığı meslekle birlikte söylenir (Çev.).

adındaki kırılığa kamp kurmuşlar, sonra birdenbire yola koyulmuşlar ve sanki kara bir bulut gibi ileriye doğru burgaçlanarak Giyeryo'ya doğru ilerlemişler. Sarıdağlı Sekeller önden koşuyorlarmış, Giyeryo'ya varana dek hiç durmamışlar. Orada, kilisenin önünde herkes toplanmış; Giyeryolular, Sarıdağlılar. Erkeklerin ellerinde tüfekler vemiş, kadın ve çocuklar dizlerinin üzerine çöküp dua etmişler. İşte böyleyken, aniden dörtlü gelen kara bir atın üzerinde bir kadın görünmüş. Kim olabileceğini anlamak için ona iyice bakmışlar. Hey Yaradanım, Bakayı kadını bu, şaman kadın. Atıyla önlerine gelip durmuş ve onlara uzaktan bağırması:

-“Korkmayın, yeneceksiniz onları!”

Sonra hızla dönüp, dörtlü gitmiş ve sanki yer yarılmış da içine girmişçesine gözden kaybolmuş.

Bu sırada büyük bir uğultuyla ve bağırış çığırışla Tatarlar gelmişler; Giyeryo'nun sınırına varmışlar ki irkilerek duraklamışlar. Biçilen otlaklarda ve buğday tarlalarında pek çok şapka olduğunu görmüşler. Hepsisi de birer adam gibi duruyormuş orada. İlerlesinler mi yoksa geri mi gitsinler bilememişler. O sırada Sekeller Tatarların arasına dalmışlar ve üzerlerine ekindeki ot sapları gibi yağmışlar. Koşabildikleri kadar koşmuşlar, ama aslında koşamamışlar da çünkü ayağı otların arasına, tarlalara giren atları halkın önceden oraya gizlediği kap kacağa, çömleklere takılmış, habercinin de böyle ayağı takılmış ve hepsini kılıçtan geçirmişler.

O tepede Sekeller Tatarları gömmüş, burası şimdiye dek Tatar Tepesi denilen yerdir. Sekellerin önünde toplanıp beklediği kilise de hala burada, Giyeryolular ise Bakayı Kadın'ın adını hiç unutmadılar, bugün de ona hayır dua ederler (Benedek, 1926, s. 45).

3.11.3.3. “Şaman Keçi” Masalı (A tältos kecske)

Bir varmış, bir yokmuş, pek uzakta değil, Güvercin köyünde yaşayan bir çoban delikanlı varmış.

Bu delikanlının koca dünyada yaramaz bir şaman keçi ve bir sopadan başka bir şeyciği yokmuş. Ama bilir misiniz ki, ona yüz koyunu emanet eden çiftlik sahipleri bir keçi kadar dert, belâ vermezlermiş. Her zaman koyun sürüsü bir yana, o başka bir yana gidirmiş, düzmesi asla mümkün olmamış. Birgün, artık fazlasıyla sabrı tükenen fakir delikanlı sopasını tuttuğu gibi keçiye fırlatmış. Keçi hınklayıp sıçrayarak ortadan kaybolmuş, sopa ise –mucizeye de bakın!- yerden yok olmuş. Delikanlı oraya koşup sopasını aramış, bir çukurla karşılaşmış, buraya ancak bir insan sığabilirmiş. Kendi kendine düşünen delikanlı, sopayı asla orada bırakamayacağına karar vermiş, zaten Tanrı huzur versin babacığından kalan başka bir şey yokmuş ki! Bir tek “*Hoşça kal dünya!*” demiş ve bunu der demez hop diye içeriye atlamış. Bu gölgeli dünyada hiç var olmamış gibi ortadan kaybolmuş. Delikanlı yedi gün ve yedi gece boyunca aşağıya inmiş, ve ancak o zaman gerçek dünyaya ayak basmış.

Heyhat, nasıl bir memlekete varmış ki bu zavallı başı! Burası çayırlarında sadece altın çimenlerin yetiştiği, sularında altın balıkların yüzüp durduğu, ve de ormanlarında yalnızca altın tüylü kuşların ötüştükleri bir yermiş. Az gitmiş, uz gitmiş, sonunda öyle parlak, ıslık ıslık bir sarayın önüne gelmiş ki oraya bakarken gözleri adeta kör olmuş. Yalnızca kapısındaki üç elmas elma mum yerine orayı aydınlatmaktaymış, işte, artık içerideymiş. Delikanlı “Bu hayat memat meselesi, gireyim ve içerde kimler yaşıyor bakayım” diye düşünmüş. İçeri girdiğinde hepsi birbirinden güzel peri kızlarıyla karşılaşmış. Elinden tutup etrafını sarmışlar, çektikleri gibi öyle bir dans ettirmişler ki adeta ruhları sarsılmış.

Garip başı döndükçe dönüyormuş, onu serbest bıraksalar da sopasını arasaymış, yalvarmış yakarmış ama kızlar onu gece yarısı oluncaya dek bırakmamışlar. O vakit peri kızlarından birisi şöyle demiş:

-“Dinle, fakir delikanlı, şimdi artık gidebilirsin ama hayatta sopanı bulabileceğini düşünme. Sizin memleketlerinizden buraya bir gelen bir daha geri dönemez. Biz sana altın bir değnek vereceğiz, iyi davranırsan işine yarar. Bu altın değneğin öyle bir sihir gücü vardır ki, eğer bir canlıya bununla vurursan, derhal ölür, eğer canlı olmayan şey vuruşuyla büzülüp küçülürse onu cebinde de götürebilirsin”.

Bu güzel hediyeye teşekkür eden delikanlı sopasını bulamayacak olsa da elindeki altın değneğin daha faydalı olacağını düşünmüş. Böylelikle yerin altındaki bu memleketi boydan boya katetmek üzere tekrar yola çıkmış. Gitmiş, gitmiş, bakırdan bir kaleye varmış. O sırada kalenin pencerelerinin birinden güzel bir kız sarkmış. Onu selâmlayarak:

-“Tanrının selâmıyla iyi günler, güzel kız!”

-“Senin de Tanrının selâmeti üzerine, fakir delikanlı, kuş uçmaz kervan geçmez bu yerde ne gezersin?”

-“Ben aslında bu memlekete seni bulmaya geldim. Bana söyleneni yapıyorum.”

-“Buraya kolayca geliverdim, beni yedi başlı ejderha getirdi.” Sonra laf lafı açmış, öyle ki delikanlı gizlice pencereden kaleye girmiş ve ikisi yedi başlı ejderha avlanmaya gidince kaçmak üzere anlaşmışlar.

Ancak bakır kalede birdenbire büyük bir çınlama duyulmuş ve o sırada yedi başlı ejderha gelmiş. Ağzından saçılan alevler yedi arşın mesafeye varmaktaymış. Kız çok korkmuş, delikanlıyı hemen yatağının altına saklamış. Ejderha büyük bir gümbürtüyle heryeri sarsarak içeriye girmiş, korkutucu derin nefesler alarak kıza sormuş:

-“Burada kim var ha? Ne tür bir insanın varlığını hissediyorum?”

Bunun üzerine kız söz vermiş; ona burada hiç kimse yok diye gök-yer üzerine yemin etmiş ama yedi başlı ejderha her yeri allak bullak etmiş, fırlatmış atmış ve yatağın altındaki delikanlıyı bulmuş.

Yo, işte bu gerçekten korkunç bir durum, ölümlerden ölüm begenecekmiş artık, vah zavallı başı! Ancak delikanlı hiç de korkmamış. Aklına ona verilen altın değnek gelmiş, onu birden havaya, yedi başlı ejderhanın üzerine fırlatmış ve onu öyle bir kesmiş ki, ejderha devrilip toprağa gömülmüş. Ejderha oracıkta ölüvermiş.

-“Tamam, bu rüyadan uyanmadan gidelim şimdi!” demiş delikanlı. Kaleden çıkmışlar ki bakın şu mucizeye! Bakır kale küçük bir bakır elmaya dönüşmüş, oysa o sadece altın değneği havaya sallamış! Bakır elmayı güzelce cebine koymuş ve yollarına devam etmişler. Gide gide gümüş kaleye varmışlar. Öncekinden daha güzel bir kız pencereden dışarıya bakıyormuş. Kızla tanışmışlar, konuşmaya başlamışlar ve onun da on dört başlı ejderha tarafından kaçırılıp, buraya getirildiğini öğrenmişler.

-“Zira onun cezasını ben vereceğim!” diye hiddetlenmiş delikanlı.

Kaleye girmişler ve on dört başlı ejderha eve geldiği zaman delikanlı ona ne iyi ne de kötü bir söz söylemeden altın değneğiyle ona sallamasıyla ejderhayı bir anda yere devirivermiş. Gümüş kaleyi de üzerine doğru bir kez savurarak küçük bir gümüş elma haline getirmiş. Delikanlı bunu da itinayla yanına yerleştirmiş. Şimdi artık yola üçü birlikte koyulmuşlar. Az gitmişler, uz gitmişler, dağlardan-vadilerden geçmişler ve bir de bakmışlar ki altın bir kalenin önüne varmışlar. İki kez olan yine olmuş ve bu altın kalenin penceresinden de güzel mi güzel bir kız dışarıyı seyretmekteymiş!

Delikanlı ona seslenmiş: “Eğer orada, yukarıdaki öte dünyayı daha çok sevmiyorsan bize katıl!” demiş.

-“Hey, elbette, seve seve sizinle gelmek isterim ama eğer buradan kıpırdayacak bile olsam on dört başlı ejderha beni öldürecek!” demiş kızcağız da.

-“Korkma sen, hadi geliver –demiş delikanlı da ona güven vererek-, sonra ben on dört başlı ejderhanın işini bitireceğim! İki tane ejderhayı öldürdüm zaten, o da üçüncü olacak.

Henüz bu iyimser konuşmaları bitmemişken, altın kale sarsılıp-zangırdamaya başlamış, ve ejderha öyle bir gelmiş ki, ağzından saçılan kızıl alevler yetmiş yedi arşına varıyormuş. Tepine tepine kaleye gelmiş ve şöyle sormuş:

-“Burada ne arıyorsunuz insancıklar?”

-“Biz aslında seni arıyoruz” –diye cevap vermiş delikanlı, ve bunu der demez de altın değneğini ejderhaya değdirmiş ve ejderhanın on dört başı da bedeninden ayrılmış.

Kızcağız nasıl da mutlu olmuş, sevinçle pencereden aşağıya, tam da delikanlının boynuna atlayıvermiş. Öte dünyaya gelip onu kurtardığı için minnet doluymuş, artık onu unutabilmesi imkansızmış. Delikanlı ise o sırada altın değneğini havada sallayıp altınkaleyi de altından küçük güzel bir elmaya dönüştürüp, yanına koymuş.

Artık dördü birlikte yola koyulmuşlar ve onları gerçek dünyaya götürecek çukurun ağzına gelene dek hiç durmamışlar. Çukurun başına vardıklarında ne tarafa gideceklerini bilememişler. Delikanlı kızlara: -“Vay canına! Güç belâ buraya vardık ama hala bir şey bilmiyorum!” demiş.

Delikanlı onlarla vedalaşmış, başını kaşımış, oraya mı buraya mı gitsem diye düşünmüş ama hiç bir şekilde bir çare bulamamış. Şimdi ne yapsa bilememiş, geri de dönebilirmiş. Dünyaya gelinceye dek iki gün geçmiş, acaba evlerimizi hiç göremeyecek miyiz diye düşünmüş. Kızlar da aynı onun gibi ne olacağını, artık ne yapacaklarını bilemez haldelermiş. Keşke güzel kalelerinde, ejderha ile yaşıyor olsaydık diye düşünmeye başlamışlar. İşte böyle üzüntüyle düşünürlerken birdenbire bazı keçi melemeleri işitmişler. Delikanlı şöyle demiş:

-“Tanrım eğer bu benim şaman keçimin melemesi değilse ne olsun! Tanrı yardımcı olsun! Yok, hiç korkmayın artık kızlar, burada kalmayacağız!”

Delikanlı eğildi ve ağzını yukarıya doğru kaldırarak:

-“Cegee, sen, baksana! Bak bana, cegee, heey!”

-“Meeee!” diye cevap vermiş keçi de.

-“Sen misin sevgili keçim? Şimdi koşarak git, köyden urgan bul, hepsini birbirine bağla, sonra kuyruğuna bağla, var gel çukurun başına, sonra da bizi burdan yukarıya çek!”

-“Meee! Kaç kişisiniz?” diye sormuş şaman keçi.

-“Yalnızca dört kişiyiz!” – diye bağırılmış delikanlı.

-“Peki daha sonra bana vuracak mısın peki?” diye sormuş şaman keçi.

-“Hayır sevgili keçim, sen sadece çok urgan bul bize!”

Keçi koşarak gitmiş, köyde bulabildiği kadar çok ip bulmuş, onları birbirine bağlamış, sonra güzelce kuyruğuna düğümlemiş ve deliğin başına gelip, urganı aşağıya salmış.

Eğer sözlerimi birbirine karıştırmıyorsam, keçi oraya gelip ipi bağlayana dek, kızlar her türden tatlı dilli konuşmalarla aralarına almışlar ve elindeki üç elmayı ve altın değneği alabilmek onu ayartmaya çalışmışlar.

Sonra aralarında bir anlaşmaya varmışlar, önce bakır kaleden gelen kızı, ikinci olarak gümüş kaleden gelen kızı ve üçüncü olarak da altın kaleden gelen kızı yukarıya uzatacaklarmış. Hey, melemesi ne de çok duyulmuş, zavallı keçi üç kızı da yukarı çekene dek ne de çok hınk etmiş, ama keçi delikanlıyı tam çekecekken yarı yolda, artık dışarıda olan kızlar aralarında fısıldaştıktan sonra aniden ipi kesmişler. Sonra elmalar ve altın değnekle gizlice oradan sıvışmışlar. Kendi aralarında ne yapacaklarını konuşmuşlar. Ama tıpkı kızların düşündüğü gibi o sırada zavallı delikanlının aklı pek güçlü değilmiş. Kendi kendine düşünmüş; bakalım bu ak halkın kızları bir muzipliğe ne derler diye onları sınamak istemiş. Büyükçe bir taşa urganı bağlamış, ve şaman keçi de çekmeye koyulmuş, daha ancak yarıya kadar çekebilmiş ki bu Tanrıbilmez ak halkın kızları bağı çözdükleri gibi taşı geri atmışlar.

Hey, büyük Tanrım! Delikanlı çektiydikleri çileyle bu kızlar onu çıldırtacaklar diye iyice tasalanmaya başlamış. Çukurdan yukarıya doğru avazı çıktığı kadar bağırmaya başlamış, şaman keçiyi çağırıyormuş ama ona melememiş. Çünkü bu kötü kızlar giderken onu da yanlarında götürmüşler.

Tamam, şimdi artık evine olmasa da gözünün gördüğü yere dek gidebilirmiş. Nereye dolansa, nereye çörelense bilememiş. Kendi kendine düşünmüş; “artık öksüz başımı dertlere salmayacağım, bundan sonra da eğer burada yaşayacaksam bu dünyada şen şakrak yaşamalıtım” demiş. Peri kızlarının yanına gitmiş ve onlarla dansedip bütün gamını kederini dağıtmış. Sonra da yola düşmüş, peri kızlarının sarayına varana dek hiç durmamış. Tam gece vakti oraya vardığında peri kızları öyle dansetmektelemiş ki saray da dönüyormuş. Hah hah hay! Burada da öyle bir rağbet görmüş, peri kızları onu öyle bir döndürmüşler ki, ruhu bile titremiş. Bu çılgınca dansa kısa bir ara verdikleri sırada peri kızlarının en güzeli delikanlıya sorar:

-“Söyle bakalım fakir delikanlı, sen nasıl buraya geri gelebildin?”

Delikanlı büyük bir kederle üç kızla nasıl geldiğini anlatmış. Peri kızı da:

-“Artık bunun için üzülme sen fakir delikanlı!” – diyerek onu teselli etmiş ve devam etmiş: -“Al bak şimdi sana elmas bir değnek veriyorum. O kızlar gerçekten de o elmalardan yeniden kaleler yapacaklar, ama sen bu elmas değneği sallayarak üç kaleyi de yeniden üç elmaya dönüştüreceksin. Üç elmaya da birer birer değneğini salla, sonra bu üçünden tek bir elmas kale olacak.”

Delikanlı şöyle demiş:

-“Kıymetli hediyene çok teşekkür ederim, güzel peri kızı, ama bununla ne yapayım evime geri dönemeyceksem?”

-“Bununla çok da zaman geçirmezsin” demiş peri kızı, “Ancak şimdi buradan hemen çıkmalısın, çünkü saat on ikiyi vurmak üzere. Sonra sen bununla şu ya da bu şekilde yolunu bulacaksın.”

Delikanlı ona minnetle veda etmiş ve yoluna gitmiş. Az gitmiş, uz gitmiş, koca bir ağaç görmüş. Ağaç o kadar büyükmüş ki en yüksekteki dalı göğe ermekteymiş. Bu en yüksekteki dalda bir karakuş yuvası varmış; içinde de altı tane Karakuş yavrusu. İşte böyle, cânım Tanrım, o sırada devasa büyüklükteki bir yılan ağaca dolanıp tırmanmaktaymış, dosdoğru yuvaya gitmekteymiş. Yok, bu pisboğaz hayvan şimdi gerçekten de karakuşun yavrularının hepsini bir lokmada mideye indirecekmış.

Delikanlı kendi kendine :

-“Yok artık, bu kadarına izin veremem” demiş. Hemen –Hadi bakalım!- diyip en aşağıdaki dala sıçramış, çabucak ağaca tırmanmış, elmas sopayı koca yılanı sallamasıyla yılanı ağaçtan aşağıya düşürmüş.

Hey! Karakuşun yavruları kurtulunca ne de çok sevinmişler, delikanlıya minnetlenmişler. Sonra anneleri yuvaya dönmüş. Birdenbire yuvanın üzerinde kocaman kara bir bulut belirmiş ve işte bu yaşlı Karakuşun ta kendisiymiş, yakaladığı her türlü besini bolca kapıp getirmişti. Yuvasının yanında delikanlıyı görünce büyük bir hiddetle bir sap tüyüyle ona vurarak:

-“Sen burada ne arıyorsun ha?! Şimdi derhal ölümün evladı olacaksın!”

Ay, aman, Karakuşun yavruları ağlayıp çan çan etmeye başlamışlar, annelerine delikanlıya zarar vermemesini, onun hayatlarını kurtardığını söylemişler. Yaşlı karakuş:

-“Delikanlı, tamam, madem yavrularımın canını kurtardın, senin için ne yapabilirim bana onu söyle?”

-“Hey –derin bir nefes alıp- benim isteyeceğim şey sana bile fazla gelebilir!”

-“Yani sen şimdi gerçekten de bizim yurdumuzdan ayrılmak mı istiyorsun?”

-“Evet ya, tam isabet, seni yaşlı Karakuş! –diye şaşırıp kalmış delikanlı.

-“Tamam, derdin bu mu, istediğin fazla ama çok da değil. Seni daha büyük efendinin yanına, yukarıya götüreceğim.”

Hemen büyük bir heybeye azık doldurup sırtına atmış, delikanlıyı da sırtına oturtup ne zaman yemek isterse azık dolu heybeden ona büyük lokmalar vermesini söylemiş. Delikanlının kartalın sırtına oturmasıyla uçmaya başlamışlar; kartal öyle bir kanatlanmış, öyle bir yükselmiş ki peşi sıra korkunç kasırgalar oluşuyormuş. Karakuş uçmuş, uçmuş, ta deliğin olduğu çıkışa dek yükseğe uçmuş ve delikanlı da o istedikçe azık heybesinden bir-bir lokmalarını vermiş. Ancak sonunda zavallı delikanlıda ona verecek tek bir lokma yiyecek bile kalmamış.

-“Delikanlı, et ver bana, yoksa seni yurduna götürmem” diye bağırmış Karakuş.

Delikanlı korkmuş, kendi kendine düşünmüş, en iyisi artık kendi etinden vermekmiş, önce vazgeçmiş. Sonra birdenbire bıçağı kendine çekmiş ve butundan büyükçe bir parçayı kesip kartala fırlatmış.

-“Sanırsam bu insan eti” diye konuşmuş Karakuş arkasına dönerek-, ama bunun sayesinde seni evine götüreceğim.”

Bir-iki kez daha haşmetle kıpırdanıp titremiş, ve artık işte orada, deliğin ağzındalarmış. Delikanlıyı oraya bırakmış, birbiriyle vedalaşmışlar ve Karakuş geri uçmuş, delikanlı ise bir yerlerde üç kaleyi bulmak umuduyla yoluna gitmiş. Az gitmiş, uz gitmiş, dağlardan-vadilerden geçmiş, memlekete-dünyaya karşı ve işte bir kez daha keçi melemesi iştirilmiş. Delikanlı durmuş, her tarafa kulak kabartıp dinlemiş.

-“Bu işte, Tanrım bana böyle yardım ediyor, bu benim şaman keçim.

Meleme sesinin peşinden gitmiş, gitmiş, öyle ki sonunda bakır kaleye varmış. Tamam bu onunki olmalı diye düşünmüş. Pencerede büyük bir azametle birinci kız oturmaktaymış.

“Bekle –diye düşünmüş delikanlı-, derhal cebime geleceksin!” ve elmas değneği havada bir sallamasıyla kaleyi bir elmaya dönüştürmüş ve o da cebine koyuvermiş.

Sonra yine gitmiş, gitmiş, keçinin meleme sesinin ardından gitmeye devam etmiş, sonunda bakır kaleye varmış. Bu kaleye de değneğini sallamış, bir elmaya dönüştürmüş ve içinde kız olmadan cebine koymuş. Bunu altın kaleye de yapmış. Hepsi üç elma edince de elmas değneğini onlara bir kez daha sallamış ve üçünden yetmiş yedi memlekette eşi benzeri olmayan elmastan bir kale olmuş. Delikanlı kaleden içeri adımını atmış ama ışıkların parıldamasından gözleri kamaşmış etrafını görememiş. Büyük odaları baştan sona gezmiş bakmış ama hangisinde kalacağını bilememiş. Öyle bir of çekmiş ki elmas kale sarsılıp yerinden oynamış.

-“Hey, burada biri olmalıydı!” demiş ve bunu der demez de bir kapı açılmış ve ona elmas değneği hediye eden peri kızı gelip boynuna sarılmış.

-“Sen benimsin, ben de senin!”

Aman ne büyük ne kalabalık bir düğün yapılmış; bütün herkes dansetmiş, ama bir tek şaman keçi çayırlarda otlamış ve bütün pencereleri büyük bir zevkle tekmelemiş. Keçi yarın da size misafir olsun! (Benedek, 1905, ss. 134-138).

3.11.4. Türk Halk Edebiyatından Örnekler

3.11.4.1. Saha “Üçügey Ücüyen” Masalı (Özet)

Üçügey Ücüyen adlı iyi ve çalışkan, Kuhagan Hocugur adlı tembel ve aptal iki erkek kardeş birlikte yaşayıp giderler. Bir gün Üçügey Ücüyen her zamanki gibi sabah

erkenden kalkıp şafakla hayvanlara bakmaya gitti. Sırasıyla dişi hayvanlarına, üç yaşındaki vahşi olana, gök aydınlanınca da tüylü olanlara gitti. Küçük kardeş ise ancak kalkmıştı ve çıkıp avludaki karı küremeye başladı. O sırada havada dönerek uçan yedi ak turna ona “ağabeyin yoksa hadi oyun oynayalım derler. Eğlenir, dans ederler, ateşe yakın olanı gölgeye çekerler, gölgede olanı ateşe taşırlar ve bacadan uçup giderler, Kuhagan Hocugur da ateşi söndürüp tüneğe yatar. Ağabeyi geldiğinde hiçbir iş yapılmamıştır; ona kızar ama affeder ve işleri birlikte yapıp bitirirler: atlar ve inekler beslenir. Kütükler kesilir, karlar kürenir, sular taşınır. Yemeklerini yiyip yatarlar. Ertesi gün Üçügey Ücüyen ava gider, Kuhagan Hocugur, at bağının yanında elinde kürek göğe bakarken yine turna kızları görür. Ağabeyinin olmadığını söyleyerek kızları oyuna çağırır. Yine birlikte eğlenirler ve küçük kardeş ateşi söndürüp uyur. Onu bulan ağabeyi onu bir güzel pataklar, bütün işleri yapar ve yatıp uyurlar. Ertesi gün Üçügey Ücüyen gidermiş gibi yapar, ancak gitmez. Bir pireye dönüşerek evin kapısına saklanır. Kuhagan Ocugur yine at bağının yanındayken yukarı bakar ve yedi ak turnayı görür, ona ağabeyinin evde olmadığına dair yemin ettirip aşağıya inerler ve yine oynarlar. Ateşin yanında dans ederlerken gizlendiği yerden çıkıp Ücügen turnalardan birini yakalar ve onun bir tüyünü koparınca güzel bir kadına dönüşür. Kopardığı tüyünü ve kanadını saklayarak evlenir. Bir gün ava gidince kadın küçük kardeşinden kurbağa, kurtçuk, böcek karşılığı kanadını, tüyünü geri alır ve gene ak turna olup uçar gider. Kucagan evi bu haşerelerle doldurur, çok eğlenmektedir. Üçügey Ücüyen olanları öğrenir ve al donlu uzun-kısa kuyruklu atına biner ve kızın peşinden üst dünyaya gider. Yüzen bulutlarda uçar. Bir kuşun bir bebeği beşikte salladığı eve girer. Kuş ona kakım olup, çocuğu ısır, ağlat ki karın gelsin der. Kuşun dediklerini yapar ve yedi turna gelir, karısı olan iner ve bebeğine meme verir. Üçügey gene tüyünü koparınca karısı ölür. Bu Üçügey’i mahveder, üst dünyaya çıkar ve Gök Kuşağı efendiden yardım ister. Onun kızı Ürgüük şaman sekiz ayaklı bakır tezgâhta oturmuş, sekiz ayak uzunluğundaki kırmızı saçlarını gümüş kazığa sarıp altın tarakla taramaktadır. Ona seni almaya geldim, çeyizini, eşyanı hazırla der ve söğüt kamçısıyla oynar. Ardından Ay efendiye giderek sekiz ayaklı bakır tezgâhta oturup sekiz ayaklık kırmızı saçını gümüş kazığa sarıp altın tarakla tarayan kızı Iydangalaah’a da hazırlanmasını, dönüşte onu alacağını söyler. Söğüt kamçısının ucuyla oynar ve gider. Güneş efendiye giderek sekiz ayaklı bakır tezgâhta oturup sekiz ayaklık kırmızı saçlarını gümüş kazığa dolayıp altın tarakla

tarayan kızı Küögel şamana da aynı şeyleri söyler ve kızın seksen at sürüsünü, doksan ineğini de güderek yola çıkarlar. Ay efendinin kızı ve Gök Kuşağı efendinin kızını ve çeyizlerini de yanlarına katarak Üçügey Ücügen'in arazisine varırlar. Ölen karısı canlandırmaları için şaman kızlarla evlenen Üçügey onlardan tilki tuzağına bakacağını söyleyerek ayrılır. Ve yolun ortasına yorganla örttüğü ölmüş karısını getirip koyar. Kocalarının öldüğünü zanneden kızlar ne yapabileceklerini konuşurlar, içlerinden sadece Güneş'in kızı Küögel şamanın gücü onu canlandırmaya yeter. Üç kez yatan kişinin üzerinden uçar ve kadın uyanıp, yerinden kalkıverir. Kızlar kadını görünce şaşırıp utanırlar, getirdikleri herşeyi bırakarak üst dünyaya uçup giderler. Bu mallar Üçügey'in olur, beşikli eğere koyup getirdiği çocuğu ve canlanan karısı ile mutlu, mesut yaşar. *“Derler ki şimdiye dek zenginlik, varlık içinde yaşamış”*(Duranlı, 2010, ss. 241-244).

3.11.4.2. Saha “Üç Gün Ağaca Bağlı Kalan Şaman” Metni

“Eskiden 'Bütey-İlii' adlı ünlü bir şaman varmış. Hangi rayonunda bilinmez. Hangi hayvana baksa, hangi insana baksa, o insan veya hayvan ölüyor. Bu nedenle o Şaman'ı ağaca bağlamışlar ve sivrisineklerin ortasında üç gün kalmış, insanlar onu böyle cezalandırmayı düşünmüşler ama, O'na bir şey olmamış. Sadece Onun el ve ayak parmakları eşit hale gelmiş. Onun için 'Bütey-İlii' (Eşit-El) diye adlandırılmış.” (Vasilyev,1996, s. 147).

3.11.4.3. Saha “Et Parçalarından Takıları Olan Şaman Kıkıllaan” Masalı (Özet)

Et parçası takılı giysiye sahip şaman Kıkıllaan'ın birisi ayı kızı, öteki abası²⁴ kızı iki karısı vardır. Boynuzu ve kuyruğu olmayan bir sarı ineği vardır. Bir gün zengin komşu Harahaanlar hasta olunca onu şamanlık yapması için evlerine çağırırlar. O gidince abası kızı hemen ineği keser ve ilkin ayaktan başlayıp keserek bir kakım gibi bütün çıkarıverir, sonra bir yanındaki kemikleri kırar, derisinden çanta yapar. Bu çantaya ayı kızını koyar ve onu alıp götürür, bir yerde “dokuz yolun kavşağı ve sekiz yolun ağzı ol!” diyerek atar. Oradan geçen neşeli gençler konuşurken şaman Kıkıllaan'ın duasındansa buzağılı kara ineğin kaybolması yeğdir derler. Bunu duyan kadın gençlere olanları anlatıp, ödül vaad

²⁴ Abası: Bir tür cadı, celbegen, Mogus, Tepegöz, insan yiyen karışımı. Masallarda insana daha yakın, inanişta sadece cana değil ruha da zararlı bir varlık (Duranlı, 2010, ss. 138-140).

ederek onu kocasına götürmelerini ister. Gençler onu yol ruhu sanıp giderler. Oradan geçen neşeli kızlara da, saygıdeğer yaşlı kadınlara da durumu anlatmasına rağmen hepsi geçip giderler. Sonra boğaya binmiş kütük çekmekte olan abası oğlan gelir ve neşeli gençlerle aynı sözleri söyler. Ayı kız gene durumu anlatır ve ödül vaad eder. Abası da çantayı alıp kütüklerin tepesine koyar ve zengin Harahaan'a gider. Şaman Kıkıllaan törene başlamıştır, çantayı oraya koyar ve aralarına katılır. Duaya başlayan şamanın pantolonunun bağı kopar, kadınlar diker ama gene kopar, sonra çantadaki karısı başına gelenleri anlatır ve tek elle diker. Artık hiç kopmaz. Şaman duaya başlar ve şunları söyler:

-“*Neşeli gençler, neşeli kızlar, saygıdeğer ihtiyarlar, saygıdeğer yaşlı kadınlar! Dört guruba ayrılın ve oturun!*”. Onlar denileni yapınca davuluna tokmağıyla dört kez vurur ve hepsinin kafaları çatırdayarak yuvarlanır.

-“*Abası oğlan! Karımı getirdiğin için ödül olarak bu insanları al!*” demiş. O da alır ve gider. Şaman duası için aldığı çok sayıdaki at ve inekle birlikte karısını da alıp evine döner. Evde abası kızına:

-“*Seni ateşte mi yakayım, yoksa yabani atın kuyruğuna mı bağlayım?*” der. Abası kızın cevabı şöyle olur:

-“*İyi yaratılmışın kuyruğuna bağla daha iyi*”. At onu teper, sonu böyle olur. *Bundan sonra ayı kızı karısıyla, derler ki ayrı bir aile olarak günümüze değin yaşamış* (Duranlı, 2010, ss. 245-246).

3.11.4.4. Altay Torko-Çaçak Masalı (Özet)

Eski zamanda Altay'da Torko-Çaçak diye yaban kirazı gibi kara gözlü, gökkuşağı kaşlı bir kız yaşarmış. Günlerden bir gün, yaşlı babası hastalanınca annesi gidip kamı çağırmasını istemiş. Evin tek atına binip kamın Türgen nehri kıyısındaki kabuktan yapılmış evine gitmek üzere yola çıkmış. Orman kaşlı, uzun sakallı kam ateşin başında kayından kadeh yapıyormuş, ama atının süsleri şingirdayarak gelen ay elbiseli Torko-Çaçak'ı gördüğü sırada bıçağı dizini kesmiş, kadeh ateşe düşmüş. Kız ona babasının hasta olduğunu üç defa söyleyip gelmesini istemiş. Üç defa esneyen kam ertesi sabah oraya gideceğini söylemiş. Şafak sökerken, ormandaki kuşlar, evlerindeki insanlar

uyanmadan birçok çingirak sesi ve kamın deri tefinin sesi işitilmiş. Kam gelip sessizce hasta adamın çadırına girmiş, insanlar da ardından giysisini ve tefini getirmişler. Eski bir kabı karaca derisi ile örtüp, bakır gözler işlemiş tefin etrafındaki bezleri bağlamışlar. Enli düz bir taşa közden koyup ardıç yakmışlar. Kam sarı baykuş kanatlı börüğü gözüne dek inik şekilde akşama dek sessizce oturmuş, yemek de yememiş. Akşam olunca da tefini ateşte kurutup, kam elbisesini giymiş ve çingiraklarını şakırdatmış. Börüğü gene gözüne dek çekmiş, yüzünde sallanan beyaz boncuklar dolu taneleri gibiymiş. Üç-dört defa esnedikten sonra ağaç kadehteki içkiyi bir defada içmiş. Tepsideki keçi ciğerini ve kalbini birer lokmada yemiş yutmuş. Ve hemen ardından Torko-Çaçağın yok edilmesi gerektiğini, onun aslında yerin, suyun iyesi olduğunu söylemiş. Bunu duyan kadınlar yüzüstü düşmüş, ihtiyarların gözlerinden yaş gelmiş, gençlerin kanları çekilmiş. Kam sözlerine devam ederek, Torko-Çaçağı ağaç küpe koyup dokuz çemberle sardıktan sonra Türgen nehrine atmalarını buyurmuş. Ardından paltosunu asıp, tefini de alarak atına binip gitmiş. Kam evine varınca da hemen kendi yardımcılarını çağırıp Türgen nehrinin bir küp getireceğini, içinden ses duyulsa bile hiç durmadan onu alıp getirmelerini buyurmuş. Ve eklemiştir: -“Benim evime üç gün sonra gelin.”

İhtiyarın evinde ise insanlar Torko-Çaçak kıza kıyamayıp yedi gün ağlayarak beklemişler, sekizinci gün de melez ağacından yaptıkları küpe dokuz çember çakıp, içine onu koyup nehre bırakmışlar. Aynı gün Türgen nehri kıyısında avlanan Balıkçı adlı öksüz gencin olta atmışken küpü görüp almış ve yeşil evine götürmüş. Küpten çıkan kız ona başına gelenleri, açgözlü kamı anlatmış. Delikanlı küpe sarı itini koyup geri nehre salmış. Küpü bulan kamın hizmetkârları küpten gelen yardım isteklerini duysalar da götürüp kamın evine koymuşlar. Onun buyurduğu gibi üç gün sonra gelmişler ki ne görsünler: ateşin yanında kamı ölmüş bulmuşlar, onu ne kemirmiş anlamamışlar.

Torko-Çaçak ise yeşil kulübede Balıkçı ile yaşamaya başlamış. Ancak gencin kıza bakmaktan avlanmaya gidesi yokmuş. Kız buna bir çare bulmuş: kayın ağacının kabuğuna bıçakla kendi resmini yapmış, bunu da nehir kenarında bir yere saplamış. Bir gün çocuk avlanırken oltaya takılan büyük bir balığı farketmeyince ona takılan resim nehrin suyuna kapılıp gitmiş. Bunu duyan kız çok korkmuş; onu bulurlarsa öldüreceklerini bu yüzden kaçmasını istemiş. Nehrin kenarından yukarı gidip, boz keçi derisinden yaka dik, boz tosuna binerek gene aynı kıyıda gelip onu bulmasını söylemiş. Türgen nehri ağzında yaşayan Kara-Kağan'ın kulları Torko-Çaçağın resmini bulunca

hep ona bakmaya başlamışlar, işlerini unutmuşlar. Kağanları onlara ne olduğunu merak edip bayram mı yoksa düğün mü var diye kızarken kızın resmini görmüş. Atına atladığı gibi ardında bahadırlarıyla kızın olduğu kulübede yalnız oturan kızı bulmuş. Torok-Çaçak karşı koymamış, onunla yurduna gitmiş. Gitmiş gitmesine ama üç yıl ağzından tek söz söylememiş, ağlamamış, gülmemiş. Bir sabah Torko-Çaçak ellerini çırpıp gülmeye başlamış: nehrin aşağısından boz keçi derisi yakalı, boz boğaya binmiş bir delikanlı geliyormuş. Kara-Kağan bu fakir adama gülen kıza şaşırılmış, madem onu bu güldürdü ben de yapayım diyerek delikanlıyı alıp giysilerini giymiş, boğaya binmiş. Bunun üzerine kız ondan boz boğaya binmesini ve şafakta yüksek tepeyi aşip oraya gelmesini istemiş. Bunu yaparsa onu altın kadehte kımızla bekleyeceğini söylemiş. Bunun üzerine Kara-Kağan derhal onun dediklerini yapıp gitmiş. Torko-Çaçak ise kağanın bahadırlarını çağırıp, ertesi gün boz boğaya binmiş, boz keçi derisinden yakalı biri görününce onu öldürmelerini emretmiş. Bunun yerin, dağın iyisi olduğunu söylemiş. Ertesi gün, şafak söküp de boz tosuna binmiş keçi yakalı adam tepeden aşağı gelirken kağanın bahadırları tarafından yakalanmış. Adamlarına ben sizin kağanınızım diye altmış ayrı sesle bağırdıysa da kılıç vurulup kargılanarak öldürülmüş. Torko-Çaçak ise neşeyle öksüz balıkçının elinden tutup yeşil kulübeye yürümüş (Dilek, 1998, ss. 335-338).

3.12. GÖĞE EREN AĞAÇ MOTİFİ

3.12.1. Macar İnanış ve Masallarında Ağaç

Macar masallarının alt, orta ve yukarı dünyayı birleştiren bu devasa ağacı “Dünya ağacı”, “Göge eren ağaç”, “Tepesiz (damsız) ağaç” adlarıyla da bilinir ve dallarının arasında Güneş ve Ay vardır. Sadece seçilmiş bir kişi ona tırmanabilir. Tanınmış bir masal motifidir ancak Macar inanç dünyasının da bir parçasıdır: inanca göre onun nerede olduğunu sadece şaman (táltos) bilebilir. Macar halk sanatındaki bezemelerde sık rastlanan bu motif; çobanların boynuzdan yapılmış tuzluklar ve kavanozlarda çok görülür. Göge eren ağacın farklı bir çeşidinde de tepesinde kuş oturur; inanışa göre onu oraya gönderen şamandır, bunu bir şeyler öğrenmek istediğinde yapar. Bu anlayış Ural, Altay ve Paleo-Asya halklarına özgü bir dünya anlayışını temsil eder. Şamanın

ermişliğini ilânında özel bir rolü vardır: şaman olurken şamanlığın nizamına uygun olarak yukarıya tırmanmalıdır ve ancak bu deneme başarıyla sonuçlandığı zaman şamanlığa erişebilir (MNL, 1978-1982, Világfa).

Resim 3. Tuzluk üzerinde resmedilmiş dünya ağacı resmi (Sárrétudvari, Hajdú-Biharvilayeti)

Resim 4. Boynuzdan yapılmış olan bir tuzluğa resmedilmiş bir tepenin Üzerinde Dünya Ağacı: Sol tarafta göksek iskelet, dallarının üzerinde ve altında ise boynuzlu öküz tasviri. (Biharnagybajom, Hajdú-Bihar m.)

Resim 5. Fincana resmedilmiş stilize bir Dünya Ağacı resmi. Zirvesinde Güneş, sol tarafında Ay, dalları arasında yıldızlar ve at başları vardır (Berettyóújfalu, Hajdú-Bihar vilayeti).

Macar masallarında “göge eren ağaç” şamanistik bir imgedir. Bağımsız bir masal motifi olan “tepesiz ağaç” genellikle masalın başlangıç motifidir, nadiren de zincir masallarda rastlanır. Yaşlı kralın bahçesindeki göge eren damsız ağaç (elma, armut, kiraz) ağacının en taze meyveyi getiren delikanlıya kızını vereceğine söz vermesiyle başlar. Ya da kralın kızı ağacın tepesinde oturan ejderha tarafından kaçırılmıştır. Çok kişi şansını dener ama kimseler ağaca tırmanamaz, sonunda 7 yaşında küçük bir domuzun şaman domuz yavrusunun (köpeğin) nasihatini dinleyen 7 (3) sıra demir esvapla, 7 (3) bir çift demir çarıkla yola çıkar. Ağacın gövdesinde baltasıyla kerteler açarak yukarıya tırmanır. Dallara süründükçe esvapları yıpranır. Son dallara ulaştığında ejderha çıkagelir. Ya da ejderhanın kral kızını kaçırdığı sarayına gelir ve onun hizmetine girer. Bazen geyikten (ya da attan) boy atan göge eren ağaç motifinde kahraman göge tırmanır. Göge eren kavak ağacı bir masal başlangıç formulüdür; masalcı ağacın yetmiş yedinci dalında

yaşayan yetmiş yedi kıvrımlı eteğinin bir kıvrımında veya cebinde duran yetmiş yedi sayfalı küçük defterden masalı okur ve masal dinleyicisi de, eğer görmezse ağacın kökünde otlayan aygır taylarının tekmelemesine, eğer dinlerse de ağacın dalları arasında yuva yapmış kuzgunların çan çan etmelerine katlanmalıdır. Göğe eren ağaç imgesi mitik masalarda (peri masalları, büyümlü masallar, kahramanlık masallarında) sık görülür. Bu motifin Erdel'deki Sakson (Alman kökenli) halkta, Romenlerde, çingenelerde ve Sırp-Hırvat halk edebiyatındaki varyantları bilinmektedir. Macar halkbilimciler bu motifin muhtemelen önceki-sonraki komşulardan alınmış olma ihtimali üzerinde de durmuşlardır. S. Solymossy ve V. Diószegi de bu konuya değinmişler; Macarların şamanistik karakter gösteren bu motifi doğudan beraberlerinde getirdiklerini, bu imgenin şamanın merdivenlerinden göğün 7 (9) katmanına tırmandığı dünya ağacıyla özdeşleştiğini ifade etmişlerdir. N.J. Berze, kahramanın ağacın gövdesine basamak tırmandığı sayısız Macar, birkaç Romen, Erdel Sakson, Aşağı-Avusturya ve Pomerenyalı Alman, Türk, Türkistanlı ve Kalmuk masallarında görüldüğü bilinmektedir. Dikkat çeken bir varyantta ağacın gövdesine basamaklar oyan kahramanın karşısına yol boyunca çıkan üç yaşlı kadından –ki bunlar Güneş, Ay ve Yıldız (Yel) Ana'dır- amacı hakkında bilgi edinir (Bu üç yaşlı kadın teker teker kapının arkasındaki ağacın gövdesinde otururlar, veya birer birer ağacın dalları arasındaki küçük bir kulübede yaşarlar). Göğe eren ağacın tepesinde, bu devasa ağacın üst kısmının orta yerinde karşısında eğilen dalının üzerinde veya oradaki yaprağın üzerinde kahramanın önünde uzanan çayır çimenlik büyük ovayı, kaleyi, veya bakır-gümüş ve altın sarayı, ahırlarında bakır-gümüş-altın şaman atları bozkırı ve ona uzak ışıldayan bir altın iplikle bağlı veya 3 kuşun pençesinde dönen bulur. Masalın sonu da bu üçüncü kalede cereyan eder. Kahraman kendinden istenen en taze meyveden getirme görevini sayısız varyantta unuttur veya ancak kaçırılan peri kızını ya da kral kızını kurtardıktan sonra onu koparır (MNL, 1978-1982, Égig érő fa).

Macar masallarında iyi bilinen *Göğe eren ağaç* motifini araştıran bilim insanları, ulu ağaca tırmanan çoban figürünün kamın görevine başlaması geleneğine dayandığını tesbit etmişlerdir. Bilindiği üzere, kamın üstteki dünya ile bağlantıya geçmesi öbür dünyaya giden yolculuk sayesinde olur ve ağaca çıkma, merdivene tırmanma da bunun sembolü olarak kabul edilir. Macar şamanlarının kullandığı oluklu veya merdiven şeklindeki *şaman ağacı* da bunun kanıtıdır (Hoppál, 1996, ss. 830, 835).

Macarlarda ağaçlara (bitkilere) bağlı inançların bir kısmının çok eski olduğu ve geniş bir imgelemeye sahip olduğu bilinmektedir: ağaç evren anlayışının bir portresidir, ağaç ve insanın sembolik ilişkisi (dünya ağacı, hayat ağacı), ağacın bitkisel yeniden doğuşun yılın mevsimlerini temsil eder (MN, 1988-2002, Világkép). Macarların eski dinini araştıran bilim insanlarının halk masallarında anlatılan göğe uzanan ağacı şaman inisiyasyonundaki ağaçla karşılaştırmaları tesadüfi değildir. Masallarda trans halindeki kahraman, dağda bulunan o ulu ağaca ya tırmanmalı ya da uçmalıdır. Sibirya'daki şamanların tefleri de öbür dünyaya uçmalarını sağlar (Hoppál, 2002, s. 113).

Macar halk sanatının en çok görülen sembolü olan *Hayat Ağacı*, ataların bitkilerin ortaya çıkışlarını, büyümelerini ve ölümünü görüp onu aynen insan hayat düzenine benzetmeleriyle benimsedikleri bu sembol inançlarının da temsiliydi. Ancak ölen ağaç yeniden canlanıyordu, insansa sonuna gelince ölüyordu. Bu anlayışta, bitkisel hayattaki, ağaçtaki bu sonsuz yenilenmeyi insanın hayatına geçiriliyor ve insan sadece seçilmişlerin ulaşabileceği uzak, masalsi bir âlemde meyvelerini olgunlaştırıp yeniden hayata dönüyordu. Hayat ağacının dallarının ve çiçeklerinin sayısı kesin olarak belirliydi; en yaygın olanı üçlü bölünme idi ama onun çok çeşitlileri de bulunmuştur. Ağacın dalları arasında Güneş (Erkek), Ay (Kadının sembolü) mevcuttur. Çoğu kez hayat ağacı yılda bir yenilenen geyik boynuzlarından hareketle hayatın evrelerinin sürekli bir akışı ve yenilenmesinin birliğini simgeler. Göğe eren ağaç imgelemi tüm Türk halklarının bildiği bir anlayışı muhafaza eder: Dünyada tek bir mucizevî ağaç vardır ve onun dokuz kıvrık dalı vardır. Eğer bu dallar birbirlerine doğru burgaçlanırsa rüzgâr çıkar. Dallarının arasında yalnız Ay değil, Güneş de vardır. Bu ağacın yetiştiği yer öyle bir yerdir ki, ancak onun bilgisine sahip olan bir insan onu bulabilir, ortalama bir insan ise ondan haberdar olur ama göremez. Macar inanç dünyasının “Göğe eren ağacı” yerin altındaki alt dünya ile orta yani yeryüzündeki ve yukarıdaki öte dünyayı birbirine bağlayan dünya ağacıdır. *Göğe eren ağaç* mucizevî masallarda bugüne dek ulaşmıştır. Ejderha kızı kaçıtır ve göğe eren ağacın tepesine götürür. Onu kurtarmak üzere çok kişi yola koyulur ama çabaları hep başarısızlıkla sonuçlanır. Sonunda küçük domuz çobanı dünya ağacının gövdesine baltasıyla merdiven yaparak tepesine çıkmayı başarır ve katmanlardan oluşan ağaç tacla “*bir dünyadan başka dünyaya*” geçilir. Kahramana bu zorlu yol boyunca orada oturan *Rüzgâr, Ay ve Güneş Anne* yardım eder. Bu masalda Macar eski inancının üç katmanı birbirine karışır. Bu üç tabakadan ilki;

göğün katmanlaşması ve bazı tabakalarda yaşayanların kesin iş dağılımlarıdır. İkincisi hayat ağacının kışlık besleyici meyveleri ve sonuncusu da ağaca tırmanıştır. Kiszely' ye göre *Göğre eren ağaç* motifinin bu özellikleri Avrupa'da sadece Macar dil alanında bulunabilmiştir ve bu yüzden de yurttutuş öncesi Doğudan gelen eski inanış kalıntılarından biri kabul edilmiştir (Kiszely, 2000, s. 116).

Macar halkı, bitkilerin menşei, doğası, nitelikleri üzerine tabiatı açıklayan ve yorumlayan zengin geleneklere sahiptir. Bunun varlığı özellikle de halk sözlerinde ve bezeme sanatındaki betimlemelerde açıkça görülebilir. Ağaçlar, ağaçların yeşil dalları tabiatın yeniden doğuşunun simgesi olarak bayram geleneklerinde ve geçiş dönemlerinde yer alır. Bugünkü halk inanışlarında bu eski zamanlardan gelen bitkilerin tabiatını gözlemleyerek kış uykusu ve baharın karşıtlığı, çiçeklenmenin başladığı mevsim veya günlerde, bitkilerin veya bol nemli, keskin, zengin ağaç yapraklarını toplayıp gerçek veya sanrısız şifa için kullanan bilgiler korunmuştur. Bitkilerin bazı kısımlarını şifa amaçlı, doğurganlık büyüsü için, hastalıkları uzaklaştırma büyülerinde, kötü amaçlı büyülerini bozmak için veya harici vasıflarına benzetmeler yaparak başka amaçlar için kullanan Macar halkının, yakın geçmişe dek inançlarında bitki dünyasıyla bağlantılı belli başlı inanışlar ve büyüye dair uygulamaların mevcudiyeti bilinmektedir. Masallardaki ağaç-bitki kökenli büyülü araçlar da bu inançlarla ilişkilidir; kutsal kabul edilen bir ağaçtan yapılmış bir asa ya da sopanın masal ya da efsanelerdeki rolü de yapıldığı ağaç veya bitki, çalı dalı, funda, çotuğun özellikleri hakkındaki inançlarla bağdaşır. Kutsal kabul edilen ve saygı gösterilen ağaçlar da vardır. Bunların üzerine veya alt kısmına giysi, saç, çeşitli gıda maddeleri, hasta kişilerin eşyaları bırakmak; şifa bulmayı umud edenlerin veya şükran sunanların yaptıkları uygulamalardır. Ayrıca menkıbeler konusunda çalışan halkbilimci Magyar Zoltán, bu uygulamanın yeni dinde dini uygulamalarda nasıl devam ettirildiğini, şimdiki Romanya'da bulunan bazı hac yerlerine giden hacıların yürüyüş sırasında belirli ağaçlara giysi ve bu tip eşyalarını bıraktıklarını anlatmış ve görsellerle kanıtlamıştır (Magyar, 2015: ISFNR)²⁵. Bu tanrıya hürmetle ilgili adetler arasında ağaçtan putlar, ölümler için dikilen küçük ağaç tasvirler Hristiyanlığı kabul sonrasında Aziz Istvan'a bağlanan bir gelenektir. Halk geleneğindeki ağaçla ilgili bugün hala pagan Fin ve Tatar halklarında ormanlarda tasvirlerin

²⁵ Zoltán Magyar, "Legends of Mary's Shrine" adlı yayınlanmamış bildirisi (Interim Conference of International Society For Folk Narrative Research, Hacettepe University, Department of Comparative Turkic Folkloristics, Beytepe-Ankara, Safranbolu-Karabük, 1-6 September 2015).

bulunduğu, kurban verdikleri kutsal yerler veya keremetler olduğu bilinmektedir. Papa IX. Gregorius, 1223 yılında Finlandiya piskoposuna yazdığı mektupta, Hristiyanlığı kabul eden halkın pagan adetlerine göre kutsal sayılan orman alanlarını ve tapınma yerlerini Hristiyan tapınaklarına çevirmedeki azmini tespit ettiklerini belirtmiştir (Diószegi, 1978, s. 103). Tarihî ve yakın zamana ait çeşitli kaynaklarda, eskiden hem Macarlarda hem de dil akrabalarında doğa ruhları için kurbanlar verildiği görülmüş ve buna dair bilgiler Mannhardt, Frazer, Wlislöcki, Zs. Szendrey tarafından da belirtilmiştir. Macar halk inanişında kayın ağacının büyü ve şifa amaçlı olarak kullanılan ağaçların en önemlisi olduğu bilinmektedir. Kırılmış, yapraklı dalları büyü uzaklaştırmada ve önlemek için yapılan uygulamalarda kullanılmış, Noel geceyarısında hayvanları, evi korusun diye dış kapı ve ahır penceresinin önünde yakılmıştır. Yeni doğum yapan annenin yatağına, süt veren annenin eline ve beşiğe konulmuştur. Kayın ağacının tabiatı güvence altına almak için yapılan büyülerde de önemli bir rolü vardır: tavukların tüneklere oturtulması zamanı, ilk çimlenme-yapraklanma zamanı da kullanılır, tohum ekme zamanı her yerde bereket olsun diye kutsal toprağın dört yanına batırılır, kimi yerde de bostana veya üzüm bağına aynı uygulama yapılır. Şifacılıkta ise göz değmesini iyileştirsin diye kayın ağacıyla şifalı banyo yaptırılır, tütüsü malzemesi olarak kullanılır. Sütü kesilen inek için de köylüler kayın ağacı tütüsü kullanırlar. Ülkenin dört bir yanından toplanan veriler ışığında kayın ağacının büyü ve şifa gücüne bağlı inançların Macar köylüleri arasında halen yaşamakta olduğu tesbit edilmiştir (MN 1988-2002, Vilagkép).

3.12.2. Türk İnanış ve Destanlarında Ağaç

B. Ögel'e göre, Eski Türkler cennette "*Kutsal ağaç*" olduğuna ve kökünde bir "*Ana-Tanrı*" olduğuna inanıyorlardı. Eski Türklerin Tanrı'nın ilk insanların atasını gökte yarattığına, hayat ağacıyla beslendikten sonra yeryüzüne indirdiğine dair mitleri günümüze dek ulaşmıştır. Türk köken mitlerini anlatan destanlar genellikle dünyanın yaratılışıyla başlar; "*dokuz dalın kökünden yaratılan dokuz insan*" motifinde, ağaç ve soy bağı kurulmuş ve insanın varlığı ağacın varlığına bağlanmıştır (Ergun, 2012, s. 217). Gök Tanrı inancını koruyan Yakutların kökenlerini bağladıkları *Er-Sogotoh* ve hayat ağacı arasında önemli bir bağ vardır. Bu millî destanda üç âlemi birleştiren *Hakan Ağaç*,

varlığın sebebi ve her şeyin anasıdır. Ölen kahramanı yeniden diriltmiştir. Onun suyundan içenler Tanrı'dan kut bulur, hayata ve her şeye erişir, su, ateş ve demir verir. Bu demir ağaç, yaratıcı Tanrı Ürüng-Ayığ-Toyon'un atının kazığıdır. Hayat ağacının sütüyle beslediği ilk insan Ak Oğlan bir kez süt emer ve bir daha buna ihtiyacı olmaz. Cennetin ortasındaki bu ağacın yakınında Süt Gölü, Ak-Deniz, Gök-Börü vardır. Tanrı'dan kut alarak doğan hakan soyları gibi o da babasız büyür. Türk düşüncesinde Tanrı erkeği hayat ağacının cennette bulunan budağında yaratır, kadını ise kökünü hayat ağacından alan kayın ağacı budağında “nur” dan yaratmıştır. Er-Sogotoh öyle güçlüdür ki koca kayın ağaçlarını bile kökünden söker, çıkarır. Kırk pencere, kırk köşeli evi vardır. Uçan bir sarı atı vardır. Er-Sogotoh'u diriltten hayat ağacının verdiği su ve süt sayesinde iyileşen, gençleşen kahramanlara masallarda da rastlanır (Ergun, 2012, s. 205-216).

Türk mitolojisindeki ağacın gövdesi ve yaprakları kadar kökleri de çok önemlidir. Ancak Türklerin ağacının önemli bir özelliği bir sahibi olmasıdır. Bu Sibiry'a'daki Saha (Yakut) Türklerinin efsanelerinde şöyle geçer:

“Gitmiş sormuş ağaca, benim anam, kim diye! / Elbet bir atam vardır, benim babam, kim diye! / Ağaç da dile gelmiş, soyunu sayıp dökmüş, / Er-Sogotoh adlı er, saygı ile diz çökmüş. / Gök tanrısı Er-Toyon, onun babası imiş, / karısı Kübey Hatun, onun anası imiş. / ... / Bu kutsal ağacın da, var idi bir sahibi, / Bir dişi Tanrı idi saçları da kar gibi! / ...”

Ses çıkaran bu ağacın içinde arada bir ağaçtan çıkıp gökte gezinen ya da denizin derinliklerinde yaşayan bir Ana-Tanrı (Altay Türkleri için Ak-Ana) vardı ve o, yer, gök ve kişinin yaratıcısı Tanrı Ülgen'e yaratma gücü vermişti (Ögel, 1993, ss. 74-75).

“Hayat ağacı” ya da “Göğe Eren Ağaç” ya da “Damsız / Tepesiz Ağaç” resimleri ve onunla ilgili mitolojik inançlar Orta İdil Boyu, Kama Boyu ve Ural Boyu halkları, İdil Boyu Tatarları arasında çok yaygındı. Ağaç kültü ve onunla ilgili kozmogonik görüş ve inançlar Hristiyan Tatarlar, Çuvaşlar, Mariler ve Mordvalarda korunan “keremet” (kutsal koru) geleneğinde akseder. Bir Tatar bilmecesinde bozkırdaki yalnız ağaç “dünya ağacı” (yafan ağaç) şöyle anlatılır: “Parıldıyor, parlıyor, / Yafan ağacı titriyor. / İncileri serpiyor, / İpekleri uzatıyor.” Başkurt destanında da bu ağaç, bahadırların buldukları yerdir. Tatar masallarında bu ağacın yanında, yeraltı dünyası sakini ak ve kara koçlar vardır (Davletşin, 2013, s. 172).

Kayın ağacı Türkler için kutsal olan ve Tanrının onunla haber gönderdiğine inanılan ağaçlardandı. Kayın ağacından doğan Uygur atalarını anlatan türeyiş efsanesi bu anlayışının ne kadar eski olduğunu göstermektedir. Oğuz destanında da, Oğuz Kağan ikinci karısını nehirler arasında kutsal bir adacık üzerinde ağaç kovuğunda bulmuştu (Ögel, 1993, s. 65-74). Türk destanlarında dağ, mağara ve ağaç genel anlamdaki destansı düşüncede hayatın kaynağı ve merkez motifi olarak kullanılır (Taş, 2011, s. 155).

P. Ergun'a göre, Altay destanlarında kutlu ağaç yerin dibinden, Tanrı mekânına kadar uzar. Destan kahramanları, kutlu ağaç gibi bir tür sihre sahip olan bu ağaçların altında yatıp konaklarlar; atlarını dinlendirir ve otlatır ancak onları bu ağaca bağlamazlar. Eğer bunu yaparlarsa atın şeytanın emrine gireceğine ve başlarına kötü bir şey gelirse atın onları kurtaracağına inanırlar (Ergun, 2012, ss. 77-78). Macar masallarında da kahramanın ağacın altında yatıp dinlendiğini, hatta uyuyakaldığını görülür, kahraman da aynı şekilde atlarını ağaca bağlamayıp, otlatır.

Yakut olonholarında epik bir ülkenin ortasında yer alan kutsal kabile ağacı evrenin üç dünyasını birbirine bağlar, ancak felâketlere neden olmamak ve yeraltındaki güçlerin öfkesini üzerine çekmemek için kökleri Orta Dünya'ya döner. Olonho metinlerinde bu ağacın birbirinden farklı ve ayrıntılı ya da kısa tasvirlerine rastlanır. *Ala Bulkuun Buhatır* olonhosunda 180 mısradan tasvir edilen (T.V. Zaharov) hayat ağacının da yedi mısradan anlatılan hayat ağacının da olonho kahramanına ve davranışlarına direkt etkisi vardır. Ağacın içindeki ülkenin veya toprağın ruh-sahibi insanları ve ülkeyi korur, kahramana da yardım eder (Puhov, 2015, ss. 39-41).

Bir Çuvaş masalında, çocuğu olamayan yaşlı bir adam ormanda kestiği kutsal ağaç titrek kavağın dalından kendine bir erkek çocuk yontmuş. Tanrı, kut vererek onun istediği bu mutluluğu vermiş; ihtiyarın dokunmasıyla çocuk canlanmış. Yine bir Çuvaş masalı olan "*Pattır ve Kartallar*"da yaşlı kadın düşünde peygamberi görür ve onun dediklerini yapar; kocasıyla birlikte meşe ağacına gidip kabuğundan bir parça alır ve evinde, hamur teknesinde mayalar. Karı-koca sabah uyandıklarında kabuğun yerinde bir oğlan çocuğu bulurlar (Ergun, 2012, ss. 322-323).

Kutsal mekâna duyulan özlem, insanın *varlığının en süfli ve en "arı olmayan" seviyelerinde bile arketipleri gerçekleştirme ihtiyacını sürekli hissetmesidir*. Kutsal

mekânın doğası, tek merkezde sınırsız sayıda mekânın bir arada varlığına olanak sağlar. Dünyanın merkezindeki bu ağaç, mutlak gerçeklik, yaşamın kaynağı ve kutsal gücü somutlar. Ulaşılmaz yerde bulunan bu ağacı canavarlar korur, kahraman onun meyvesini tadamayabilir ya da her zaman canavarı yenemeyebilir ama merkezde bulunan ve korunan simgelere ulaşarak erginleme ve ölümsüzlüğe ulaşmalıdır. Şaman göğe genelde yedi veya dokuz basamaklı kutsal direğe yani ağaca tırmanarak çıkar (Eliade, 2015, s. 370).

Türk destanlarında olduğu gibi Macar masallarında da göğe eren ulu ağaç aynı zamanda kahramanı üst dünyaya çıkaran karakuşun da yuvasıdır, ejderha ya da yılan kötülüğün temsilcisi olarak hem kahramanla savaşır hem de karakuşun yani kartalın yavrularını almak ister. Kutsal mekân ağaç, göksel varlık olan karakuşla simgelediği gerçekliğe can verir. Üç dünyayı birbirine bağladığı için, bu mucizeler, sadece kozmik aks değil yaşam-ölüm-dirilmenin de sembolü olan ağaç ile fırtınalar getiren kutsal karakuş aynı yerdedir. Macarlara akraba bir halk olan Ostyaklarda da kartalın yuva yapmış olduğu ağaçlar mukaddes addedilir (Köprülü, 2005, s. 59).

Türk halk edebiyatında ve masallarında görülen “ölümsüzlük otu” nun ve “Hayat ağacı” nın işlevini yüklenen (Eliade, 2015, s. 369) yılanın ağzındaki ot ve atın getirdiği otlar “kahramanı eskisinden bile daha güçlü” olarak diriltmesi Macar masallarında da görülmektedir. Bitki ya da ağaç gerçekliğin ifadesi ve sürekli yenilenen hayatın tezahürüdür. Yaşamı meydana getiren, devamlı kendini yenileyen ve yaratan “gerçekliğin” işaretidir. Çocuğu olması için veya bebeği korumak için kozmosu temsil eden bir ağaca dokunmak hep aynı gerçekliği ifade eder (Eliade, 2015, s. 317). *Dede Korkut Kitabı*'ndaki “Başun ala bakar olsam başsız ağaç! / Dibin ala bakar olsam dipsiz ağaç” sözleri ağacın kozmolojik yönünü anlatır. Yine *Dede Korkut Kitabı* 'nda Basat kaba, yani ulu ve büyük bir ağaçtan türediğini söyler (Ögel, 2010, s. 89). Manas destanında da “Manas’ın Ulu-Hatun’u Kanıkey, rüyasında “ocak” tan bir kavak göğerdığını ve bu ağacın göğe kadar yükseldiğini” görür. Kayınpederi ve annesi de bu kavağa tırmanarak göğe çıkarlar. Bundan sonra Manas dirilip hayat bulur” (Ögel, 2010, s. 514).

Şor destanlarından Altın Sırık'ta çocuksuz olan Altın Kağan:

"yetmiş aşitli Altın Dağ'a çıkarak altın yapraklı altın kayın ağacının altındaki masada oturan Üş Çayan'dan (Üç Yaratıcı) bir erkek evlât ister. Altın Kağan'ı yurduna gönderen

Üş Çayan, ona hiç kimseye yenilmeyecek güçlü bir evlât bağışlar...” (Dilek, 2010, s. 53).

İtil Bulgarlarının sözlü aktardıkları ve Mikail Baştu'nun 865 yılında yazmaya başladığı ve Hun-Türk, Eski Macar, Kıpçak-Türk motiflerine sıklıkla rastlanan *Şan Kızı Destanı*' nında Hun dinî motiflerine bağlı birçok unsurdan biri olarak tepesi göğe varan ağaç da Mukaddes Alp Boy-Terek olarak görülür:

“İnsanlara Boy-Terek aracı olmuş, / merhametli bir alp imiş. / Ağaçlarda beliriyormuş /.../ Sevdiği ıssız meskeni / Boy_terek imiş –buradan onun ismi. / Onun tacı erişirmiş / Mübarek gökyüzünün mertebesine. / Geçermiş onun kökleri / Tüm yer katlarından. / Onun filizlerinin yardımıyla / Beliriyormuş Boy-Terek her yandan / Görünürmüş ona üstten / Bütün kötü işler, / Haberdar etmiş çok kimseyi / Gelecek tehlikeden” (Mikail-Baştu ve İbn Şams Temir, 1991, XIX. kısım, ss. 17-18).

3.12.3. Macar Halk Edebiyatından Örnek

3.12.3.1. “Göge Eren Ağaç” Masalı (Az égigérő fa)

Bir varmış, bir yokmuş, yetmiş yedi memleketin de ötesinde, kula atımı eyerledim, sırtına bindiğim gibi ormana gittim. Yedim, içtim, kula atımı başımın üstüne koydum. Bir gün uyandım ki ne göreyim kula atım çalınmış. İşte o vakit korktum. Bir dağa kaçtım, dağdan da ağaca. Ağacı öyle bir sarstım ki başıma dut, erik, fındık ne varsa döküldü. O sırada bir kocakarı bana bağırdı:

-“Hey, sen çocuk! Turplarımı, pancarlarımı ezme, lahanayı da sen dikmedin unutma.

Yeryüzünde bir kral varmış, onun da Yançi adında bir domuz çobanı varmış. Bir sabah o da, kral da sarayın önünde göge eren bir elma ağacının büyüdüğünü farketmişler. Bu öyle bir ağaçmış ki; sabahleyin çiçeklenmiş, öğlen olunca elmalanmış, akşama büyümüş, göge varmış, ama onu çalmışlar.

Kral ülkesindeki herkese haber salmış: o ağaçtan kim ona bir elma getirirse, ona kızını ve ülkesinin yarısını, öldükten sonra da hepsini vereceğini söylemiş. Çünkü o yedi yıldan fazla zamandan beri hastaymış ve penceresinin altında büyümüş bu elma ağacının meyvesinden yerse hemen iyileşeceğini ona bir kocakarı kehanet etmiş.

Kralın söyledikleri bütün ülkede, ülkesinin bütün bölgelerinde “fakir, zengin, baron, kont, eğer severse kralın kızı onun olur” diye herkese duyurulmuş.

Bunu duyup gelen çok kişi olmuş, ama hiçbirisi de ağaca tırmanamamış. Kralın domuz çobanı Yanoş da sormuş:

-“Haşmetli kralım, sözlerimi hakaret saymazsanız, eğer izin verirseniz, ağaca ben tırmanayım, elmayı da ben alıp getireyim” demiş.

-“Ne istiyorsun, sümüklü?”-gülmüş ona kral.-“Kontların, prenslerin çıkamadığı ağaca sen mi çıkmak istiyorsun!? Hadi dediğini yap da görelim!”

Ama domuz çobanı kralı rahat bırakmamış. Ondan izin alana dek kapısını aşındırmış. Sonunda kral ona:

-“Oğlum, söyle bana ne istiyorsun benden? Niçin ağaca tırmanmak istiyorsun? İstedüğün neyse vereceğim.”

Yanoş da şöyle demiş:

-“Haşmetli kralım, ağaca kollarımla sarıp kolay tırmanabilmem için demirden üç tane zırh hazırlatmanızı istiyorum. Bu üç zırhdan başka yanıma bir kişiye bir hafta yetecek kadar azık vermelisiniz.”

İşte böyle, dediklerinin hazır olduğu gün Yanoş ağaca tırmanmak üzere yola düşmüş. O gün o kadar yükseğe tırmanmış ki insanlar artık onu göremez olmuşlar. Bir gün tırmanmış, iki gün tırmanmış, üçüncü gün çarığının tekinin delindiğini farketmiş. Zırhının demiri ayağını kesmiş. Kendini toplayıp, yavaşça aşağıya inmiş ve sonunda toprağa basmış.

-“Efendimin yanına bir gideyim!” demiş.

Çarığı gören kral, şöyle demiş:

-“Demek hala yaşıyor bu çocuk, madem çarığı delinmiş, yenisini verin!” demiş.

Çocuk çarığı giymiş, yeniden ağaca tırmanmış, tırmanmış, yedinci dala vardığında orada bir basamak görmüş, bu ona cesaret vermiş. Kendi kendine şöyle demiş:-Kralım bana yardım etti, bunun için ona müteşekkirim. Buraya ancak iki çift çarıkla varabildim, keşke görebilse hâlâ hayattayım. Bu küçük baltayı da görebilse, çünkü şimdi artık ona hiç ihtiyacım kalmadı deyip baltayı ağaçtan aşağıya attığında o kadar yüksekteymiş ki, balta toprağa düştüğünde sapı kopmuş. Çarığı da artık o kadar çok eskimiş ki, onu da aşağıya atmış, sarayın avlusuna götürüldüğünde onu hemen tanımışlar. Ancak kralın ağacın altına koyduğu muhafız, her an çocuktan gelecek bir işareti beklemekteymiş ve aşağıya her ne düşerse düşün hemen krala bildirmesi gerektiğini biliyormuş.

Yedinci gün olduğunda böyle böyle üç çift çarık delinip eskimiş, çocuk da o vakte ağacın en tepesine varmış. Çocuk şimdi artık kralı düşünmez olmuş. Kendini büyük bir şatoda bulmuş. İçeriye doğru yürümüş; birinci, ikinci, üçüncü odayı geçmiş, on birinci odaya geldiğinde orada güzeller güzeli bir kız bulmuş. Ömrü boyunca onun kadar güzelini hiç görmemiş. Kralın kızı da güzelmiş ama bu kızın yanında o solgun bir menekşe bile olamaz diye düşünmüş. Ona selâm vermiş:

-“İyi günler, haşmetli küçük hanım! Kiminle konuştuğumu bilmiyorum, kralın küçük kızıyla mı yoksa başkasıyla mı bana söylerseniz, size ona göre hürmet edeceğim.

Küçük kral kızı:

-“Kralın küçük kızımı ama öksüzüm. Annem babam öldü, öksüz kaldım. Adım Etelka. Sen söyle bakalım, memleketinden uzaklara, bu kuş uçmaz kervan geçmez yere neden geldin?”

-“Haşmetli kral kızı, ben kendime bir iş arıyorum” demiş.

-“İyi bir zamanda geldin, çünkü ben de kendime iyi bir hizmetkâr arıyordum. İstedğin kadar yanımda kalabilirsin. İstedğin maaşı veririm ama on ikinci odaya asla gitmeyeceksin.”

Çocuk da orayı düzene koyacağına ve iyi çalışacağına söz vermiş. Öyle de olmuş, anlaştıkları gibi çalışmış ve orada kalmış. Yemeğini de küçük kral kızı ile birlikte yiyormuş. Böyle bir süre geçtikten sonra küçük kral kızı ile nişanlanmışlar. Günlerden bir gün kız ona:

-“Ben şimdi kiliseye dua etmeye gidiyorum. Burada on bir odanın anahtarı var. Hepsini güzelce temizle ve öğle yemeğini de yap! Bütün işleri yapıp bitirdikten sonra ateşi yakmalısın. Ama on ikinci odanın anahtarını hiç arama!” demiş.

Çocuk işleri bitirmiş, o zamana dek on ikinci odada ne olabileceğini hiç düşünmemiş. Ama şimdi merakı ona rahat vermiyormuş. Bu odada ne olabilir diye bakmak istemiş. Küçük kral kızı kiliseye gittiğinde on ikinci odanın anahtarını aramış, bulunca da epeydir temizlik yüzü görmemiş bu odayı da temizlemek istemiş. Bir köşede kötü bir süpürge görmüş. Bu kötü süpürgeyi atıp, yerine bir başkasını koyayım diye düşünmüş. Süpürgeyi yerinden kaldırmaz kaldırmaz odanın kapısı açılmış. Odaya girmiş ve kapı arkasından kapanıvermiş.

Odada etrafına bakınca dev gibi bir yedi başlı ejderhanın duvara asıldığını görmüş. İki ayağında birden elli kantarlık demir güllerle takılıymış. İki kanadı da iki devasa çivilerle mihlanmış ve sakalı da iki büyük değirmen taşının arasına sıkıştırılmış. Ejderha dile gelmiş:

-“İyi ki geldin oğlum! Senden bana bir kova su getirmeni istiyorum, karşılığında bir memleket veririm. Ancak öyle git ki çıkmanla dönmen bir olsun, çünkü başka türlü nefes alamazsın, derhal boğulup ölürsün. Aslında gitmene de gerek yok. Orada köşede temiz su dolu üç kova var. Çok susadım, ama bana o suyu verecek kimse yoktu. Bir tarafıma suyun yarısını, öbür tarafıma da suyun diğer yarısını dök, çünkü yedi başım var.” demiş.

Yanoş onun isteğine uyup, suları doldurmuş.

-“Teşekkür ederim oğlum-demiş ejderha. –Şimdi bir ülkeyi aldın. Buraya bir kova su daha getirmeni istiyorum, sonra sana bir ülke daha vereceğim. Yarısını bir uca, kalan yarısını da öteki uca dök!” demiş.

Yanoş bunu yapar yapmaz ejderhanın sakalı değirmen taşlarının arasından kurtulmuş, ve iki ayağından da iki demir gülle aşağıya düşüp yuvarlanmış, çünkü artık iki kova dolusu suyu içmiş.

-“Şimdi daha istiyorum –demiş ejderha - üçüncü kova suyu da buraya getir! Onu ortadaki başıma, iki ucun ortasına dök, diğerlerini nasıl yaptysan öyle yap; yarısını buraya, yarısını da oraya!”

Yanoş ejderhanın bu dediğini de yapmış.

-“Teşekkür ederim, oğlum-demiş ejderha-, beni kurtardın, üç memleket de artık senindir ancak şimdi ikimizin de bu odadan çıkıp özgürlüğe kavuşabilmemiz için senden tek bir şey daha isteyeceğim. İstersen dene de gör, kapı kapalı, ikimiz de bir yere gidemeyiz.”

Yanoş buna inanmamış. Kapıyı açmaya çalışmış, ne yapsa açılmamış. Ejderhanın dedikleri doğrumuş; kapı kapalıymış ve gerçekten de oradan kimsenin çıkması mümkün değilmiş.

-“Senden bir şey daha isteyeceğim-demiş ejderha- orada duran küçük dolabın orta çekmecesinde küçük bir elma var. Onu benim en ortada bulunan ağzıma at!”

Yanoş elmayı bulmuş ve ejderhanın ağzına atmış. Kapı hemen açılmış. Ejderhanın da sarsılıp dışarı uçması bir olmuş. Uçarken arkasına doğru dönüp seslenmiş:

-“Gene karşılaacağız!”

Çocuk dışarı çıkmış ve gene işlerini yapmaya koyulmuş. Kızın üç tane şaman atı varmış. Biri diğerinden daha fazla kişnerse efendilerinin aldatıldığı anlaşılırmış.

Bu sırada kralın kızı, güzel Etelka da eve geri dönmüş. Odaya girer girmez hemen sormuş:

-“Yanoş, ne yaptın? Sana daha önce dememiş miydim, on ikinci odaya girme diye! Artık burada birlikte kalamayız. Nişanlı olmamız da boşuna, düğünden geldiğimizde ejderha beni alıp götürecektir.”

Yanoş’un gözünden yaşlar boşanıyormuş. Eğer olacakları bilmiş olsaymış asla bunu yapmazmış ki!

-“Ah sevdiğim, artık çok geç. Ejderha sana üç ülke söz verdi, ama bunun sana hiç yararı olmayacak, çünkü beni geri alınca üç yolda kaybolacak”.

Odaya girmişler, birbirlerinin boynuna sarılmış ve ağlamışlar. Yanoş çok üzülmüş; ağlamış da ağlamış: neden bu kadar budalaymış, müstakbel eşinin sözünü niçin dinlememiş?

Bir hafta daha evde yaşamışlar. Pazar günü gelmiş çatmış, o gün düğün günüymüş.

Yakın hısım akrabalarını çağırmışlar. Aile efradından biri onları kiliseye götürmüş. Tam törenin biteceği sırada, düğün olurken büyük bir fırtına başlamış. Herkes panikle kiliseden dışarı çıkınca da ejderha Yanoş’un karısını kapıp almış. Ardından da geriye dönüp bağırarak:

-“Sana üç ülke verdim oğlum, bu sayede üç kez hanımını görmeye gelebilirsin. Ancak eve dönüştü istesen bile daha fazlasını yanında götüremezsin!”

Yanoş gözyaşlarına boğulmuş. Düğün halkıyla birlikte eve dönmüş, ama yazık ki gelin yanlarında değilmiş. Ne yapacağını ne edeceğini düşünerek büyük üzüntüye kapılmış,

dertlenmiş. Şimdi hanımını bulmak için nereye kime gitse ya da hâlâ hayatta mıdır hiç bilemiyormuş.

Büyük bir kederle ahıra gitmiş. Atlarına derdini anlatmış:

-“Kıymetli küheylancıklarım, efendinizi alıp götürdüler.”

-“Sen bunu dert etme sevgili efendim, biz onu geri getireceğiz. Sen birimizi eyerle hele bir! Yiyecek, içecek de koy yanıma, kendin için de heybeni doldur!”

Ertesi gün Yanoş atı eyerlemiş, şaman atının terkesine atladığı gibi uçup gitmiş. Az gitmişler, uz gitmişler, dere tepe düz gitmişler, memleketler aşmışlar, ama kayıp hanımının izine hiçbir yerde rastlayamamışlar.

-“Aşağıya bir bakıver kıymetli efendim- demiş at- Orada küçük bir kulübe ve kapının önünde oturan bir hanım görüyorum. Bir bak bakalım, o mu değil mi? Elinde bir tekne var, üzerinde de kanlı bir elbise var. Yıkanmak için kuyuya gidiyor.” Hemen yere inmişler. O gerçekten de Yanoş’un karısıymış. Birbirlerini görür görmez sarılmış, öpüşmüşler ve hem mutluluktan hem de üzüntüden ağlamaya başlamışlar. Çocuk sormuş:

-“Atımla biraz dinlenmemiz için zaman var mı?”

-“Var –demiş-ama çok değil, çünkü ejderha her an burada olabilir.”

Çocuk bunun üzerine:

-“O halde zaman geçirmeyelim. Eşyalarını topla, atıma bin ve gidelim!”

-“Peki senin atına bineyim –demiş-, ama yolun ancak yarısında ejderhanın bize yetişeceğini biliyorum, çünkü onun atı seninkinden daha iyi”.

-“Sen bunu dert etme! Hadi ata bin ve gidelim”.

Karısı atına binmiş ve memleketlerine doğru yola çıkmışlar. Bu sırada efendisinin hanımının götürüldüğünü farkedenden ejderhanın atı etrafa çifteler savurup tepinerek kişnemeye ve toprağı eşelemeye başlamış. Bunun üzerine ejderha derhal eve dönmüş. Atını bir güzel paylamış:

-“Köpekler yesin seni, kargalar gözünü oysun! En iyi otlar senin önünde, en iyi yulaf senin önünde, en güzel dere yanbaşında, derdin daha neydi ki acaba?”

-“Hanımını götürdüler!”

Ejderha ona şöyle sormuş:

-“Yiyip-içebilir miyim, bir çuval cevizi kırıp, yiyip bitirebilir miyim?”

-“Daha fazlasını da yapabilirsin, çünkü nasıl olsa onlara yetişeceğiz.” Ejderha ağır ağır yiyip içmiş, bir çuval cevizi kırmış ve üstüne bir kantar tütün içmiş. Sonra atına atlamış, peşlerine düşmüşler. İki saatlik bir uçuştan sonra onları yakalamış. Kadını Yanoş’un sinesinden çekip almış. Oğlana şöyle demiş:

-“Yanoş, oğlum, orada bir ülke var.”

Yanoş şimdi ne yapacağım diye düşünüp kederlenmiş. Atı:

-“Sevgili efendim, şimdi eve uçacağım ve sen de benden daha genç ve güçlü olan kızkardeşimin sırtına binmelisin, o daha dayanıklıdır. Belki o bu işi başarır.” demiş.

Yanoş onun dediklerini yapmış ve eve kolayca varmış. Ama ona huzur yokmuş. Şafağı beklemiş, sonra yine yola çıkmış. At gidecekleri yeri iyi biliyormuş, çünkü ablası ona nereye gideceğini çok iyi anlatmış. Çünkü bu üç atın üç de kardeşi varmış.

O kadar hızla yol almışlar ki o gün ejderhanın yanına vardıklarında daha ancak öğlen olmak üzereymiş. Yanoş karısının kuyunun yanında ağlayarak çamaşır yıkadığını görmüş.

-“Gel, sevgili hanımım – demiş ona-, senin için geri döndüm. Atıma bin, hemen gidelim”.

-“Tabii gidebiliriz-demiş karısı da-, ama boşuna, ejderha nasıl olsa bizi yine yakalayacak.”

-“Sevgili sahibem- diye cevaplamış at-, mümkün olduğunca, gücüm yettiğince bunu başaracağım!”

Atın sırtına atladıkları gibi derhal memlekete doğru yola düşmüşler. Ejderhanın atı da hemen tepinip çifteler savurmaya ve kişnemeye başlamış. Bunu işiten ejderha rüzgar gibi yalazlanarak gelivermiş. Atını korkunç bir kızgınlıkla paylamış:

-“Ciğerini köpekler yesin, kargalar gözünü oysun! En iyi otlar senin önünde, en iyi yulaf senin önünde, en güzel dere yanibaşında, derdin neydi ki acaba? Niçin huzurumu kaçırdın?”

Atı da ona:

-“Hanımını götürdüler!” demiş.

-“Ne?!-demiş ejderha –Yine bunun için mi geldi?! Yiyip-içebilir miyim, bir çuval cevizi kırıp ya yiyip bitirebilir miyim, az daha durabilir miyiz?”

-“Çok konuşmasan iyi olur, artık son memlekete varmak üzereler!”

Ejderha bunun üzerine çok hiddetlenmiş ve hemen atına atlayıp peşlerine düşmüş. Son memlekette bir kanalın kenarında onları yakalamış. Özgür memlekette sadece birkaç metre uzaktarmış, burası ejderhanın hâkimiyetinin bittiği yermiş, orayı geçseler peşlerinden gidemeyecekti. Ejderha: –“Demiştim, sadece üç defa affederim – seni alçak herif! Bunun bir dördüncü defası olmayacak”. Bunları söylemesiyle hanımını Yanoş’un sinelerinden alması bir olmuş. Atının sırtına atmış ve öfkeyle bağırması:

-“Sana onu bir daha asla götüremeyeceğini söylememe rağmen nasıl onu atına bindirirsin?” deyip Yanoş’un üzerine yürümüş ve onu parçalayıp küçük parçalara ayırmış. Atının terkinde bir çuvalı varmış. Hanımına Yanoş’un bütün parçalarını toplayıp, bu çuvala doldurmasını buyurmuş, sonra da evine göndermek üzere atının terkinde bağlamış.

-“Git bakalım evine, sen önden gideceksin, senden sonra da ben giderim!”

Etelka Yanoş’un bütün parçalarını çuvala doldurmuş, atının terkinde yerleştirmiş ve memleketinin yoluna sürmüştü. Ejderha da Yanoş’un atını:

-“Efendinin evine git ve diğerlerine söyle; arkamdan hiç kimse gelmesin!” diyerek yollamış ve hanımının atının terkinde almış ve uçarak evine gitmiş.

Yanoş’un atı eve yavaş yavaş, kederle dönmüş. Çok üzgünmüş, acılıymış çünkü sırtında efendisinin ölüsünü taşıyormuş. Kendi kendine nasıl etsem de onu bir kez daha adam etsem diyormuş. Yolda sallana sallana yürürken küçük bir yılan görmüş. Yılanın ağzında güzel bir ot varmış. Ona sormuş:

-“Minik yılanlık, ne götürüyorsun?”

-“Canverenotu” dur bu, oğlumun üzerinden araba geçti, belini ezdi, bununla onu iyileştirmek istiyorum.” demiş küçük yılan.

-“Bana da birazcık versen! İyi yürekli bir efendim var, ben de onu canlandırmak istiyorum. Bak, işte burada o da, sırtımdaki çuvalın içinde.”

-“Peki öyle olsun. Ama küçük oğlum orada yerde yatıyor, eğer başka bir araba daha gelirse belini başka yerden de ezer. İzin ver de önce onu iyi edeyim!” demiş.

-“Tamam o halde, sen git, ben de yardım ederim. Dişimle kuyruğunu tutacağım, ama ısırılmayacağım tabii, sadece kaldırıp yolun kenarına koyacağım ki başka bir araba onu ezmesin.”

Böyle de yapmış. Yılan da otu yaranın üzerine birkaç kez sürmüştü. Evlâtçığı derhal iyileşmiş, çevik bir şekilde kayarak uzaklaşmış.

At da bu esnada küçük bir çayır alan arıyormuş. İki kere tepinmiş, sırtından çuvalı indirmiş. Çuvalın ağzını açmış ve içindeki parçaları dışarıya dökmüş. Parçaları burnuyla insan şekline getirmiş. Şaman (at) düzeltince küçük yılan da canverenotunu sürmüştü. Şamanın düzelttiğine küçük yılan otu sürmüştü ve Yanoş’un bedeni iyileşmiş. Herşey tamam olduğunda, efendisinin uyumakta olduğunu ve eskisinin yedi katı daha yakışıklı olduğunu

görmüş. Yanoş'un omuzunu hafifçe ısırması. Ayağa kalkmış, sonra hafifçe toynağıyla vurmuş.

-“Efendim, haydi kalk artık, uyuma!”

Oğlan birden uyanmış.

-“Hey, sevgili atım hey, amma da iyi uyudum!”

-“Kıyamete dek uyumuş olsan da, eğer küçük yılancağız olmasa ve bu canveren otunu bana hediye etmese, seni yeniden ayağa kaldıramazdım.”

-“Sevgili atım, artık uyandım, şimdi yeniden ejderhanın evine geri dönelim. Yahut önden eve mi gitsek?” diye sormuş. Atının cevabı ise:

-“Sahibim, önce evimize gidelim. Üç gün sonra yola çıkalım. En azından ejderha olanları unutmuş olur ve şüphelenmez.”

Öyle de yapmışlar. Evlerine gitmişler. Bir güzel dinlenmişler. Üç gün dolunca yeniden yola koyulmuşlar. Yolda giderlerken at şunları söylemiş:

-“Sevgili sahibim, şimdi sözlerimi dinle. Bizim ejderhanın olduğu yere doğrudan gitmemiz yasak ancak şatosunun yakınlarında ufak bir geçit var. Bunu onun ülkesinde yaban gezen ölüleri söylediler. Ama en çok dikkat etmen gereken şey sen gittiğinde ejderhanın evde olmaması. Karısına da ejderhanın atını nerede bıraktığını sor, yoksa hanımını asla eve götüremeyeceksin.”

Şatonun etrafından dolanmışlar, bir tepenin yanından gizlice yaklaşmışlar ve dam saçağının orada gizlenmişler. Ejderha evinden çıkınca da Yanoş hemen karısının yanına gitmiş. Etelka onu görünce çok korkmuş. Gözlerine inanamamış, sahiden o muymuş bu acaba? Yanoş dile gelmiş:

-“Sevgili Hanımım, benden korkmayasın, çünkü gördüğün gerçekten de benim. Yalnız bu gizli kalmalı, kimse bilmiyor!”

-“Peki atın nerede?”

-“O güvenli bir yerde.”

Etelka ona sarılıp öpmüş, odasına gitmişler. Yanoş ona:

-“Sevgili Hanımım, senden ejderhaya atının nerede olduğunu sormanı istiyorum. Eğer söylerse ve evden ayrılırsa, ben hemen burada olacağım. Ve nereden nasıl bulurum bilemiyorum ama onunki gibi bir at edinmem lazım.” demiş. Ejderhanın eve gelişiyse karısını bırakıp gitmek zorunda kalmış. Geri dönünce atına:

-“Sevgili atım, yine soracaksın ama beklememiz lazım. Ejderha ziyaretten döndü. Gece yarısı bu iş olacak.”

Ejderha karısını yemeğin hazır olup olmadığını sormuş. Etelka:

-“Hemen hazır olur-demiş karısı-Gel kocacığım, gel de yemeğimizi yiyelim!”

Karısının güzel sözleri, artık ağlamıyor olması kocasının dikkatini çekmiş. Sofraya oturmuşlar, ilk yemeğini getiren Etelka konuşmaya başlamış:

-“Sevgili Beyim, eğer sözlerimle canını sıkıyorsa bana atını nereden aldığını söyler misin?” Bu sözleri söylemesiyle yüzünde ejderhanın tokadının patlaması bir olmuş, kadıncağız kendisini kapının önünde bulmuş.

-“Bu seni neden ilgilendiriyor?-diye bağırması ejderha. -Sanane benim atımı nereden aldığımdan? Belki daha sonra söylerim, sen bekle! Sıra ona da gelir. Git de öteki yemeğimi getir! Beni rahat bırak da karnımı doyurayım.”

Kadıncağız ejderhanın diğer yemeğini getirmiş, sofraya koymuş.

-“Kötü bir niyetle sormadım. Hayatımda böyle iyi bir at görmedim, onun için nereden aldığını söylemeni istedim.” demiş ve demesiyle ejderhanın ikinci tokadını atması bir olmuş, Etelka o hızla ta mutfığa düşmüş.

-“Sen niye bana sorgu sual ediyorsun? Neden hep aynı soru? Niye beni huzurla yemeğimi yemeye bırakmıyorsun. Git de üçüncü yemeğimi getir!” demiş ejderha. Etelka üçüncü tabağı da getirmiş ve sofraya koymuş. Yine sormuş:

-“Sevgili Beyim, bil ki kötü bir amaçla sormuyorum. Deyiver bana, atı nereden aldın?”

Ejderha Etelka’ya üçüncü tokadı da atmış, öyle bir tokatlamış ki kadıncağız avluya düşmüş. O vakit de gözyaşlarına boğulmuş. Ejderha:

-“Gerçekten de içtenlikle sorduğunu görüyorum ama sana güvenmiyorum. Ama bekle, sonra sırası gelince söyleyeceğim.” demiş. Bunları dedikten sonra gitmiş. Mezarlığın olduğu yere gitmiş, orada onun daha önce canına kıydığı ölümler varmış. Sırayla hepsine orada bir yabancı görüp görmediklerini sormuş. Ölümler ona:

-“Karını dördüncü kez götürdükleri o zamandan beri kimse gelmedi” demişler.

Ejderha evine dönmüş, karısına:

-“Yanıma gel, otur ve beni dinle, işte söylüyorum. Bunları kimseye söylemeyeceksin, gördüğünü de parçalara ayırırım biliyorsun. Zaten bu açıklamamla da ne kazanabileceksin ki? Sizin şatonuzun sol ucunda bir patika var. Pek bilinmez, çünkü insanlar oradan nadiren geçerler. Yoksa oradaki otların da başka yerlerdeki gibi kısa olduğunu farkederdiler. İşte bu yol dünyanın öte ucundaki denizin (Óperenciás denizi) kıyısına giden yoldur. Bu yolun seni götürdüğü yirmi kulaç genişlikteki kısımda su ancak dize varır. Bunun ucundaki kıyıda başka bir patika vardır. Bu yol da seni öbür memleketin kıyısına götürür. Orada yaşlı bir kadın oturur: demir burunlu cadaloz. Onun üç atı var. Benimki gibi olan *Demirkırat* bunların iki katı güce sahip ve onlardan daha beceriklidir. Ancak yaşlı kadına pazarlıksız ve sadakatle hizmet etmek lazımdır; istediğini yapmak gerekir. Üç gün bir yıl demektir. İşte böyle, artık biliyorsun. Bu kadarıyla da yetin. Şimdi gidiyorum. Tanrıya emanet ol!” diyerek çıkıp gitmiş.

Yanoş’un atı aceleyle:

-“Ejderha şimdi kapıdan çıktı! Hemen şimdi git sevgili efendim ve ne demiş öğren!” demiş.

Yanoş da vakit kaybetmeden gidip karısına sarılmış ve ona ejderhanın ne dediğini sormuş.

-“Sevgili eşim, anlatacaklarımı iyi dinle. Bizim şatomuzun sol ucunda bir patika var, o seni dünyanın öte yakasındaki denizin kıyısına götürecektir. Orada otların hep kısa olduğunu göreceksin, diğer yolda ise otlar uzundur. Buradan gidersen deniz ancak dizine kadar gelecek, öteki yol ise seni en uç tarafa götürecektir. Öteki memlekette oturan yaşlı bir kadın var, ona sadakatle hizmet etmelisin. Onun üç atı var. Onların içinde en genci *Demirkırat*’tır. Ejderhanın atından iki kat daha güçlü ve hızlıdır. Onu almanda Tanrı yardımcın olsun, elimden başka da bir şey gelmiyor” demiş Etelka- “Ama şimdi Tanrı korusun, çünkü ejderha az sonra evde olur, artık atının ortalığı sarsan tepinişlerini duyuyorum. Benim için ne kadar zor olursa olsun seni bekleyeceğim. Kendine dikkat et, başını derde sokma!”

Yanoş karısını öpüp oradan ayrılmış. Atının beklediği yere gitmiş ve atına binmiş. Yolda giderlerken karısından neler işittiğini ona anlatmış. Evlerine varmışlar. Yanoş bütün atlarını yemleyip ahıra götürmüştü. Ertesi gün atında kalan küçük yılanın onlarla paylaştığı bir sap Canverenotunu koyduğu heybesini almış ve o kimselerin geçmediği patikadan gitmek üzere yola çıkmış. Az gitmiş, uz gitmiş deniz kıyısına varmış. Sağa-sola gidip suyun derinliğine bakmış, gerçekten de dizinin yukarisına çıkmıyormuş. Gittiği yöne bakmış ve dosdoğru karşıya geçmiş. Oraya vardığında güzel bir altınpullu balıkçık görmüş, toprağın üzerinde yan yatıyormuş. Bir yanı kurumak üzereymiş, güneşten yanmış ama hâlâ yaşıyormuş. Balıkçığın haline üzülmüş. Ona:

-“Zavallı balıkçık! Burada mahvoluyorsun, güneş ısıtıyor, su da uzakta, ona erişmen imkânsız.” demiş ve onu suya atmış. Balıkçık suda öyle bir sıçramış ki bu bir anda iki kez olmuş, artık eskisinden daha canlı ve sağlıklı görünüyormuş. Yanoş’a:

-“Çocuk, sen beni görünce böylesine üzıldün ve merhamet ettin. Sen olmasan oracıkta diri diri ölebilirdim. Sol yanımdan güneşin yakmadığı bir parça kabuk kopar. Eğer bir gün bir derdin olursa, onu bük, ben derhal yanında olurum ve derdinden kurtulmana yardım ederim.” deyip suya atlamış ve gözden kaybolmuş.

Yanoş düşünmeye başlamış:“Yardımanın nereden, kimden gelebileceğini insan nasıl anlayabilir. Küçük bir balıkçığın bana nasıl yardım edeceğini kim bilebilir ki?” Onun dediğini yapıp, pulu heybesine koymuş. Ve yoluna devam etmiş. Gide gide bir ormana varmış. Ormanı geçerken, ortasında bir göle rastgelmiş. Orada güzel bir yaban ördeğinin kederli halini görmüş. Bunun sebebi bir kanadından vurulmuş olmasıymış. Uçmak istiyor ama uçamıyormuş. Yanoş onun haline üzülmüş:

-“Küçük ördek, çık gel de kanadını iyi edeyim!” demiş.

-“Yok gelemem! Aklından ne geçiyor? Beni biberli veya kızartma ördek yemeği mi yapacaksın?”

-“Korkma, canını yakmayacağım! Dürüstçe ve kalpten seni iyi edeceğimi söylüyorum.”

-“Peki dediğin olsun, Tanrı bilir ne yapacağını. Eğer benim canıma muhtaçsan, hiç önemli değil. Zaten kanadım kırık, ölürsem de dert değil.” Ördek bunları demiş ve derenin kenarına yüzmüş. Yanoş onu tutmuş ve kucağına almış, sinesine komuş ve heybesinden çıkardığı Canverenotunu ördeğin yaralı kanadına sürmüştü. Kanadı derhal iyileşmiş. Artık kanadı önceden hiç kırılmamışçasına iyiymiş.

Ördek çok sevinmiş. Hemen kanadını denemiş, uçmaya çalışmış. Gerçekten de iyi olmuş, artık uçabiliyormuş. Ona:

-“İyi kalpli delikanlı, sen benim hayatımı kurtardın. Madem ki bana bu kadar büyük bir iyilik yaptın, kırılmamış olan sol kanadımdan, bir parlak tüy kopar. Eğer bir gün derde düşersen, rüzgâra doğru bunu ortasından ayır, ben derhal orada olurum. Ama iyi sakla, sakın kaybetme!” demiş. Yanoş’la vedalaşmış ve uçup gitmiş. Yanoş dere boyundan ilerliyormuş. Ormanın kenarında bir kaynak bulmuş. Orada biraz dinlenmek için oturmuş. Heybesini çıkarıp, yemeğini yemiştir. Elindeki bu balık kabuğu ve ördek tüyüyle ne yapacağını düşünmüştü. Onları saklamaya karar vermişti. Hadi bakalım!

İyice dinlendikten sonra yeniden yola koyulmuş. Yaşlı kadını bulması lazım, ama neredeymiş ki acaba? Uzakta –ama burası onun çok da uzağında değilmiş- bir evceğiz, daha doğrusu bir kulübe görmüş. Oradan birkaç kilometre uzakta olmalıymış. Sık ormanlık, çalılık bir alana varmış. Bir çalılığın yanına varmış ki içinden aniden bir tilki dışarıya atlamış. Ama üç ayağının üstünde atlayabilmiş, dördüncü ayağını ise sürüyormuş. Yanoş:

-“Tilki kardeş, dur bekle! Görüyorum ki ayağın ağrıyor. Bekle de seni iyi edivereyim!”

Tilki arkasına dönmüş ve çocuğa cevap vermişti:

-“Elbette beklerim! Başkalarını da böyle mi avladın?! O vakit buyur derimi yüz, bu posttan iyi bir kepenek yapabilirsin!”

-“Tilki Kardeş, sana bir zarar vermeyeceğim sadece durumuna üzüldüm. Ama eğer sözümü dinlemeyeceksen, senin için bir şey yapamam.”

-“Peki, öyle olsun-demiş tilki-, işte durdum. Sana güveniyorum. Eğer ki bana vurursan, seni o an ısırtırım!”

-“Yok, sana zararım dokunmaz. Eğer derdine çare olursam ben de sevinirim.” demiş.

Bunun üzerine Canverenotu’nu çıkarmış, tilkinin ağrıyan ayağına sürmüştü. Tilkinin o anda iyileşen ayağı sanki daha önce hiç ağrımamış gibiymiş; hoplayıp zıplamış, oraya buraya koşuşturmuş, atlamış. Büyük bir sevinçle:

-“İyi çocuk, değil mi ki beni iyi ettin, hadi şimdi kuyruğumun kökünden bir tutam tüy kopar. Onu sakla ve eğer bir gün başım derde düşerse, pipona doldur, tutuştur, ben o an yanında olurum.” demiş. Sonra da yaptıkları için Yanoş’a teşekkür edip, oradan ayrılmış.

Yanoş da yola koyulmuş, yavaş ilerliyormuş. Tam da akşam olduğunda, evin olduğu yere varmış. İçerde mutfak kapısında oturan yaşlı bir kadın görmüş. Ellerinin üzerine dayanınca oğlanı görmüş, evine yaklaşan kim olabilir diye bakıyormuş. Yanoş oraya vardığında saygıyla selâm vermiş:

-“Tanrının esenliğiyle iyi akşamlar dilerim yaşlı anacığım!”

-“Sana da evlâdım! Yaşlı anacığın verdiği bu selâmın borcu nedir bakalım? Doksan dokuz eli var başında, seninkisi de yüzüncüsü olurdu. Söyle oğlum, bu kuş uçmaz kervan geçmez yerde ne gezersin?”

-“Yaşlı anacığım, ben kendime bir iş arıyorum” demiş Yanoş.

-“Öyleyse tam da zamanında geldin. Ben seni işe alırım. Ama sana maaş veremem. Üç gün bir yıl için ne istersen onu vereceğim. Ancak eğer üç atımı dürüstçe korursan, eğer onları elinden kaçırmadan akşam olunca eve getirirsen bunu yaparım.” demiş yaşlı ana.

-“Elbette korurum yaşlı anacığım. Bu işi onlarla birlikte başaracağım.”

-“Tamam o zaman evlâdım. O zaman gel de yemek ye! Sana atların nerede ve nasıl olduklarını da göstereyim.”

Yaşlı kadın, Yanoş’a güzel bir akşam yemeği yedirmiş. Ona iyi bir yatacak yer hazırlamış. Yanoş’un karnı iyice doyunca, birlikte ahıra gitmişler. Yanoş hayranlıkla görülmemiş güzellikteki bu üç güzel ata bakmış.

-“İşte bunları koruman gerekiyor evlâdım” demiş Yaşlı Ana.

Yanoş üç atı okşamış. Yaşlı kadın onu ahırda atlarla bırakıp gitmiş. Atlardan en genç olanı elini yalamış, ancak henüz ona hiçbir şey söylememiş. Yanoş yaşlı kadının odasına gitmiş. Ona ne yapacağını, nereye gitmesi gerektiğini sormuş. Konuşmuşlar, sonra da gidip uyumuş. Ertesi gün yaşlı kadın Yanoş’un heybesini hazırlamış. Yanoş da üç atı gemini takmış ve hemen Demirkırat’a binmiş, yaşlı ana da ona otağı göstermiş. Burası, yaşlı kadının evine gelirken kaynak başında dinlendiği orman kenarıymış. Atların gemlerini çıkarmış, onlar da otlamaya başlamış. Yanoş da büyük bir ağacın altında oturuyormuş, tembel tembel atların otlamalarını seyrediyormuş.

Birdenbire güney yönüne doğru esen hafif bir yel gelip gözüne konmuş! Sonra derin bir uykuya dalmış. Uyandığında artık öğle sonu olduğunu anlamış. Atları aramış; ama hiçbir yerde bulamamış, biri bile yokmuş. Düşünmüş taşınmış, minik balığın ona verdiği pul parçası gelmiş aklına. Bir derde düşerse, balıkçık ona yardım edeceğine söz vermişti ya! Saklamış olduğu pul kabuğu bükmüş ve o anda küçük balığı karşısında bulmuş.

-“İyi kalpli delikanlı, ne istiyorsun benden?” diye sormuş.

-“Küçük balıkçık, demiş çocuk-, kaybolan atlarım nerededir, söyle bana!”

-“Hımm, senin kaybolan atların –demiş balıkçık-, benim karargâhımda. Ulak erlerimden biri aralarına üç yabancı balığın katıldığıнын haberini verdi. Bir dakikalığına benimle gel, ancak deniz kıyısına varınca dikkatli ol! Sonra deniz kıpırdanmaya başlayacak, o vakit diken sırtlı kapkara üç büyük levrek kıyıya doğru yüzecek. Benim adamlarım onları sıkıştıracaklar ve denizden dışarı doğru sürecekler. Ancak çok dikkatli ol! Atın gemini elinde sıkı tut, kıyının orta kısmına varınca başına vuruver ki o da eski haline dönüşsün. İşte tam o anda sen kendi yerinde olacaksın ve atların da yanında olacaklar.”

O anda küçük balığın yardımıyla Yanoş deniz kıyısından ayrılmış. Bir bakmış ki deniz aniden çok hareketlenmiş, çağlamaya başlamış ve üç kapkara balık dosdoğru ona gelip, sahile yüzmüşler. O sırada atın gemini sıkıca tutmuş, ortadakinin başına vurmuş ve derhal eski haline dönmüş. Sonra da bir anda Yanoş kendini üç atıyla birlikte otlakta bulmuş. Gemlerini takmış, Demirkırat’a binmiş ve dört nala eve dönmüşler.

-“İyi akşamlar, Yaşlı anacığım!”

-“Tanrının selâmıyla, evlâdım! Geldin mi?”

-“Gör işte yaşlı anacığım, bunlar iyi atlarım! Çok iyi otladılar.”

-“Tamam, atları içeri al, sonra da yemeğe otur!” dedi yaşlı kadın.

Yanoş içerde akşam yemeğini yerken, yaşlı kadının ahırdaki üç atının biri küsküyle, öteki kömürücü küreğiyle davula vurur gibi kapıya vurup duruyormuş ama yine de kaçmayı başaramamışlar. Yanoş yokken yanlarına gelmiş:

-“Kendinize gelmeniz için böyle durmanız gerek yoksa bir öyle bir böylesiniz. Bekleyin de, görün bakalım yarını, sizi çok iyi saklayacağım. Çünkü eğer sizi gizleyemeyezsem, o vakit sizi vermek zorunda kalacağım!”. Bunları dedikten sonra hiçbirşey olmamış gibi içeriye, yemeğini yemeye dönmüş. Yanoş ile sohbet etmişler. Sonra da yatıp, uyumuşlar. Ertesi sabah kocakarı yine heybesine yiyecek koyduktan sonra kapatmış, onu gene iyi bir uyutacaktı! Çocuğa bora yeliyle birlikte yolladığı uyku tozu sayesinde bunu başarıyormuş.

Ertesi gün Yanoş uyanınca hemen ahıra gitmiş. Atları gemlemiş ve yine Demirkırat’a binmiş. Yine otağa gitmişler, Güneş karşıda parlıyormuş ve atlar otlamaya başlamış, Yanoş da pınarın yanındaki serin yerinde dinlemeye başlamış. Öğlen olmuş, Yanoş gözüne vuran yelle yine uyuyakalmış. Akşama doğru uyanmış, etrafına bakmış ve atlarını görememiş. Onların nereye gitmiş olabileceklerini, nasıl bulacağını düşünmeye başlamış. Aklına dünkü küçük balık gelmiş. Belki bu sefer ördek bana yardım edebilir diye düşünmüş. Ördeğin ona verdiği parlak tüyü cebinden çıkarmış, rüzgâr esen yöne doğru tutup ayırvermiş. Bir anda tepesinde süzölmeye başlayan ördek yanına gelmiş.

-“İyi kalpli delikanlı, derdin nedir? Niçin beni çağırdım?”

-“Atlarımı kaybettim, onları nasıl bulacağımı bilemedim. Eğer bana verecek bir öğüdün olursa diye seni görmek istedim.” demiş Yanoş.

-“Demek öyle -demiş ördek-, sen bunu dert etme! Sürümde üç ak kuzgun var, apaklar, bunlar ender bulunan kargalardır. Adamlarım onları aşağıya doğru yönlendirip, senin olduğun yere sürecekler. Geme çok dikkat et! Elinden düşürme ve ortadakine aşağı düşürecek şekilde vur. O an atlarınla otlaktaki yerinde olacaksın, vakit de öğle sonu olacak.”

Öyle de olmuş. Ördeğin peşinden derenin kenarına gitmiş. Göğe bakmış: işte, orada tam tepesinde bulut gibi bir ördek sürüsü uçuyormuş! Üç ak kuzgunu ona doğru sıkıştırarak sürüyorlarmış. Sanki kendilerini Yanoş’un üzerine atıyor gibi uçuyorlarmış. O da boş durmamış, gemi sıkıca tutup, ortadakine vurmuş. Vurmasıyla, ak kuzgunun ayağının önüne düşmesi bir olmuş. O anda kendisini atlarıyla birlikte, otlakta bulmuş. Vakit de atların oradan gizlice kaçtıkları sabah vaktiymiş. Hemen üçünü de gemlemiş, Demirkırat’a binmiş ve dörtmala eve dönmüşler. Eve varınca yaşlı kadını selamlamış:

-“Tanrının selâmı üzerine olsun, sevgili yaşlı anacığım!”

-“Senin de Tanrının selâmı üzerine olsun, sevgili oğlum! Demek geldin artık!”

-“Evet, geldim sevgili yaşlı anacığım!”

-“Nasıl, iyi miydi atların?”

-“İyilerdi, sevgili yaşlı anacığım. Hiçbir yere gitmediler.”

-“Ya -demiş kocakarı-, git de akşam yemeğini ye! Ben de gidip atları sulayıp gelirim.”

Yanoş yemek yedikleri odaya gitmiş, kocakarı da ahıra. Akkor haldeki tıslayıp duran küsküyü eline almış ve onunla torlak tayların üçünü de bir güzel pataklamış. Onlara:

-“Neden kaçmayı beceremediniz? Yarın da bekleyin, sonra sizi başıboş bırakacağım. Sizi iki defa buldu. Ama yarın zor bulur! Burada, mutfaktaki ekmeğin içinde olacaksınız! Tavuk altında yumurtalar!” demiş ve ahırdan çıkmış. Oğlanın yanına gelmiş:

-“Hadi, ye sen, sevgili evlâdım, ben de akşam yemeğimi yiyeyim. Yemeğimiz bitince de biraz sohbet edelim.”

Öyle de olmuş. Bir süre sohbet etmişler. Sonra da yatıp, uyumuşlar. Ertesi sabah, uyandığında kocakarı çoktan Yanoş’un heybesini hazırlamış ve ona seslenmiş:

-“Al, işte burada yiyeceklerin oğlum! Hadi götür atları da otlasınlar!”

Yanoş ahıra gitmiş. Atların gemlerini takmış, Demirkırat'a binmiş ve dörtnala otlağa, her zamanki yerlerine gitmişler. Atları çayıra salmış, kendi de pınarın yanına, ağacın dibindeki gölgelik yerine uzanmış.

Saat onbire doğru hafif bir yel gelip, Yanoş'un gözüne vurmuş ve uyuyakalmış. Akşama doğru uyandığında atları hiçbir yerde görememiş. Düşünmüş taşınmış, ne yapacağını bilememiş. Onları iki kez bulmayı başardım, ama üçüncü kez onları nereden bulabilirim demiş kendi kendine. Aklına topal tilki gelmiş. Tüyü almış, pipoya doldurmuş ve yakmış. Yanar yanmaz, çalılıklar hareket etmiş, tilki gelmiş.

-“Söyle bakalım derdin nedir de böyle erkenden çağırdın beni, iyi kalpli dostum?”

-“Tilki Kardeşim, derdim büyük, atlarım ortadan kayboldu.”

-“Dostum, bu kuşkusuz önemli bir sorun-demiş tilki kardeş-, ancak deneyeceğim. Şimdi sözlerimi çok iyi dinle! Arkamdan gel, evin iyice yanına gideceğiz, ama öyle ki yaşlı kadın eskaza bile göremesin. Çünkü kocakarının yedi memlekete konuşan bir horozu var. Onu ben tutarım. Kocakarı onu herşeyden çok sever. Sonra onu bağırtırım, sen de o vakte kadar evin oraya gizlen. Ama o kadar yakında olmalısın ki, kocakarı mutfağından çıkıp da elinde küsküyle arkamdan koşarken –ben horozu çalılıkların içine sokacağım-, sen de atın başlığını kapının yanında, kocakarının oturduğu köşede bulacaksın, ardından hemen oradaki ekmek sepetinin içinde üç yumurta göreceksin. Ortadaki yumurtaya öyle bir vur ki, üç damla sırasın ve bunlar duvara değsin. O anda atların ve sen otlaktaki yerinizde olacaksınız.”

Birlikte yola çıkmışlar, bir çalılıktan ötekine, yavaş yavaş kimseye görünmeden ilerlemişler. İki birden evin yanına varmışlar, tilki tavukların eşeledikleri çöp öbeğinin oraya gitmiş. Çalılıklardan aniden atlayan tilki şimşek hızıyla horozu kapıp tekrar çalılıkların oraya gitmiş. Horoz korkusundan öyle bir ötmüş ki, ötüşü yedi memlekette işitilmiş. Kocakarı dışarıya çıkmış:

-“Bekle, seni gidi serseri, yine mi geldin buraya? Bir kez ayağını kırdım, ama bu sefer senin belini kıracağım! Bekle, seni gidi alçak tilki!”. Kocakarı bir ağaçtan diğerine koşuyormuş, tilki de can korkusuyla kaçıyormuş. Bu sırada Yanoş gizlice mutfağa girmiş. Yumurtaları bulmuş, ortadakine elindeki gemle öyle bir vurmuş ki, üç damlası duvara sıçramış. O anda üç atıyla birlikte kendini otlaktaki yerinde bulmuş. Üç atın gemini de hemen takmış. Demirkırat'a binmiş ve dörtnala eve gitmiş. Yolda Demirkırat ona:

-“Sevgili Efendim, biliyorum ki senin hizmetindeyim, ama yarın beni tanımayacaksın. Çünkü ben yarın pis bir tay olacağım, çöp öbeğinde yuvarlanacağım. Yaşlı ana sana istediğini vereceğine dair söz verdi ama diğer ikisini de verecek, ama sen sadece beni seç, tabii eğer bir süre için beni sırtında taşıyabilirsen. Şimdi ise dikkat etmen gereken bir şey var: eğer yemek yerseniz, Yaşlı Ana seninle uyuyakalmanı sağlamak için uzun süre sohbet edecek. Sen mümkün olduğu kadar erken, gece yarısından önce uyan. Vaktinde uyanamazsan üç gün boyunca boşuna hizmet etmiş olacaksın ve zaten gece yarısı da kafanı kazığa geçirir.”

Yaşlı ana tam on birde sana şöyle diyecek:

-“İyi geceler, sevgili oğlum, sen de uyu artık!”

O ardından uyuyacak, ama gece yarısı tekrar uyanacak. Orada köşeden sarkan kötü bir eşya, gem ve kötü bir kılıç kını var. O kılıcı kınından çıkaracak. Sonra ondan ürkmeye, çünkü dilini çıkaracak, dili sanki büyük bir saban demiri gibi olacak. Saat on ikiye çeyrek olana kadar kuvvetle çekmeye devam edecek ve diliyle kılıcı bileyecek. O sırada şöyle diyecek: -“Kulum, uyan!”-Ama sen hareket etmeyeceksin, çünkü o zaman uyanık olduğun bilecek. Saat tam oniki olduğunda sana yine seslenecek: -“Kulum, uyan, şimdi çatırdayan bir şimşek sana vuracak, çünkü seni derhal kesip ikiye ayıracağım! diyecek. Sen de o anda duvara vur, çünkü o zaman kocakarı görme yetisini kaybedecek ve böyle kılıcını sallayıp şaklatarak yatağın altını, aşağıdan yukarıya doğru kesecek. Sen yatağın başında çömeli kalacaksın, o yatağı kesip, ikiye bölecek ve sonrasında senin nerede olduğunu veya parçalarını el yordamıyla arayacak. Bunu yaptıktan sonra eğer bulamazsa, yatağı birleştirip tekrar eski haline getirecek. O vakit kılıcı kınına koyacak ve yatağına gidecek, sabaha kadar uyuyacak.

O zaman sen de uyuyabilirsin, ama uyanık olmalısın! Çünkü bu kılıcın dünyada eşi benzeri yoktur.”

Demirkırat efendisine ne yapacağını, nasıl davranacaklarını anlatırken eve varmışlar. Yanoş ona öğretilenleri unutmamış, çok dikkatli davranmış. Yaşlı kadına yine kibarca selâm vermiş. O da aynı şekilde karşılık vermiş ve gün boyunca atlarla ya da horozla ilgili bir şey olmamış gibi davranmış. Çocuğa içeri gelip, yemeğe oturmasını kendisinin de atları sulayacağını söylemiş. Sonra da eline küsküyü ve faraşı almış ve atlara vurup dövmeye başlamış:

-“Son gün bile ondan kaçmayı başaramadınız öyle mi? Sizi asla vermeyeceğim. Geceyarısı onu öldüreceğim! Ya da seni paçavra edeceğim, onun işine yaramayacaksın!” demiş ve eve, delikanlının yanına dönmüş.

-“Tamam, haydi yemeğimizi yiyelim sevgili oğlum!”

İkisi birlikte yemeye başlamışlar. Yanoş’un uykusu varmış ama söz dinlemiş. Cadıkadın uykusunun iyice gelmesi için yemekten sonra onunla uzun süre konuşmuş. Böylece saat artık on bir olmuş. O vakit:

-“İyi geceler oğlum! Yat da uyu, ben de yatmaya gidiyorum.” demiş.

Yanoş yatmış ancak tavşan uykusu uyumuş. Yaşlı kadın da kütük gibi uyumuş.

Saat onbir buçuk olduğunda cadaloz yıldırım çarpmış gibi uyanıvermiş. Kılıcın durduğu köşeye gitmiş, kınından çıkardığı kılıcı bir süre seyretmiş: -“Yok, yok bu ona yeterli olacak!” deyip ve endazelik dilini çıkarmış ve kılıcın iki tarafını da bilemeye başlamış.

Saat on ikiye çeyrek kala olunca Yanoş’a: “Kulum, kalk!” demiş. Ama o hiç hareket etmemiş, sanki gerçekten rüya görüyormuş gibi uyuyormuş. Cadı ona: -“Hadi uyu biraz daha, sana onbeş dakika daha veriyorum!” Saat tam on iki olunca yine: -“Kulum kalk artık, gürleyen şimşek seni vursun, çünkü seni hemen kesip, ikiye böleceğim!” demiş. Yanoş da duvara vurmuş. Bunun üzerine cadaloz artık göremez olmuş. Kılıçla yatağın altını kesmiş. O anda Yanoş yatağın başında ayağını altına alıp, çömelmiş. O sırada altındaki yatak da çökmüş. Yaşlı kadın hemen onu aramaya başlamış, ola ki eline bir parçası gelir mi diye yoklamış. Eğer kılıcı iyi salladıysa, başı yüz parçaya ayrılmış olmalıymış ama boşa arayıp durmuş, bulamamış. Kendi kendine homurdanmış, nerede olduğunu anlayamamış.

-“Tamam oğlum, sen iyi hizmet ettin. Şimdi gece yarısını geçti, artık gücüm de bitti. Benden neyi alıp gitmek istediğini de biliyorum. Ama öyle bir kötülük yapacağım ki asla alıp götürmeyeceksin.”

Sonra gidip yatmış ve derin bir uykuya dalmış. Yanoş da uyusam mı yoksa hiç uyumasam mı diye düşünüp durmuş, ama uyumamış. Hayatta kalmanın daha iyi olacağına karar vermiş. Şafak sökmüş, yaşlı kadın uyanmış ve iyi bir kahvaltı hazırlamış.

-“Tam oğlum –demiş-, bana sadakatle hizmet ettin, benden ne istediğini söyle! Hemen vereceğim!”

-“Sevgili yaşlı anacığım, ne pashı kılıcı, ne dizgini ne de pis eyeri istiyorum, benim istediğim ahırda, şimdi de çöp yığının orada olan taydır” demiş. Yaşlı kadın gülmüş:

-“Onunla ne yapacaksın ki oğlum? Bu atı artık bir hırdavatçı bile istemez! Bu kötü tayı senin sırtında taşıman lazım, çünkü bu seni zaten taşıyamaz.”

-“Bu umrumda değil, sevgili yaşlı anacığım, onu eve götürünce iyi eder, düzeltirim. Sonra da perdahlarım.” deyince yaşlı kadın gülmüş ve:

-“Oğlum sana taşıyabileceğin kadar altın, gümüş vereyim. Zengin bir adam olursun. Artık hayat boyu kimseye hizmet etmen gerekmez.”

-“Teşekkür ederim, yaşlı anacığım, ben de bundan memnunum.” demiş Yanoş.

-“Peki –demiş yaşlı kadın-, eğer sana bir bu lâzımsa, dert etmem, alıp götürübilirsin! Ama şimdiden söyleyeyim, bu tayı senin götürmen gerekiyor, çünkü o sınırın ötesine ulaşamaz. Tay pasaklı, çamura bulanmış bir haldeymiş; Yanoş tayın sırtına kir pas içindeki eyeri

yerleştirmiş, gemini takmış. Paslı kılıcı da kendi sırtına takmış! Tayı tuttuğu gibi sırtına koymuş, çünkü o gidecek halde değilmiş.

-“Tamam artık gidelim, Tanrının selâmı üzerine olsun! –demiş Yanoş-, verdiğin iş için de teşekkür ederim.”

-“Tanrıya emanet ol! Yemini iyi ver, çünkü başka türlü ayağa kalkmaz!” demiş yaşlı kadın.

Yanoş atı zorlukla taşıyıp, sürükleyerek yaşlı kadının sınırlarını geçmiş. Ama götürürken o kadar yorulmuş ki, yolda üç defa tayı sırtından aşağıya indirmiş ve üç defa yeniden sırtına koymuş. Su arkından geçtiği sırada tay ona şöyle demiş:

-“Artık beni yere koy, efendim! Bundan böyle ben seni götüreceğim!”

Bundan sonra tay kendini yere atmış; ardından bir anda sıçramış, silkelenmiş ve öyle bir altın tüylü Demirkırat’a dönüşmüş ki, Yanoş ömründe böylesini görmemiş. Aynı anda kendisi de dönüp kendine bir bakmış ki ne görsün: Kılıcı, üstündekiler, mahmuzları, çizmesi herşeyi pırıl pırıl parlıyormuş! Bu gördüğü kendisi mi yoksa başka biri mi bilememiş.

-“Haydi, Sevgili Sahibim, bin sırtıma! -demiş atı.-Şimdi bana söyle: rüzgâr hızıyla mı yoksa düşünce hızıyla mı gidelim?”

-“Sevgili atım, öyle gidelim ki ne sen ne de ben zarara girmeyelim.”

O anda gökte uçmaya başlamışlar. Eve de bu şekilde varmışlar. Tek tük de olsa akrabalarını tanımış. Yanoş atına:

-“Sevgili atım, hâlâ yeterince zamanımız var, buradan sonra da karımı almaya gideceğiz.”

-“Elbette –demiş atı da-, derhal orada oluruz! Hanımının nerede olduğunu ben de biliyorum! Amcamın olduğu yerde.” Çünkü amcası ejderhanın atlarından biriymiş.

Yanoş atının sırtına sıçramış, artık ejderhanın orada olacağını hissetmiş. Demirkırat ortaya çıktığı sırada, karısı da su çekmek için kuyunun yanındaymış. Yanoş:

-“Sevgili Hanımım, sözümü tuttum, senin için geri geldim. Ejderha içeride mi?”

-“Evde değil, akrabalarının yanına gitti.” demiş Etelka.”

-“Tamam, ejderha orada eğlenedursun, biz artık buradayız.” demiş ve uzun zamandır görmediği karısını kucaklayıp, öpmüş. Ona bir an önce eşyalarını toplayıp atına binmesini söylemiş. Karısı eşyalarını bohçaya koymuş ve Yanoş onu yanına, Demirkırat’ın sırtına almış. Sonra da beraber yola çıkmışlar. Dış kapıya vardıklarında, ejderhanın atı kişneyip her yeri tepmeye başlamış. Bunu duyan ejderha derhal eve koşmuş, hiddetinden köpürüyormuş. Atına bağırarak:

-“Köpekler yesin seni, kargalar gözünü oysun! En iyi otlar senin önünde, en iyi yulaf senin önünde, en güzel dere yanbaşında, derdin daha neydi ki acaba?”

-“Hanımını götürdüler!” demiş ejderhanın atı.

-“Yiyip-içebilir miyim, bir çuval cevizi kırıp, yiyip bitirebilir miyim?”

-“Hiçbiri olmaz, yine de onlara yetişemeyeceğiz!”

Ejderha bu sözleri duyunca köpürmüştü. Yüz kiloluk mahmuzunu takmış, atına binmiş ve mahmuzunu neredeyse yarıya dek atının sağrısını keserek batırmış. Öyle nefes alıyormuş ki, neredeyse akciğerini dışarı üfleyecekti! Yanoş ona gülerken alaylı bir şekilde:

-“Köpürme arkadaşım, şimdi biz daha iyi gidiyoruz!” demiş.

Ejderhanın atı diğer ata kişnemiştir:

-“Bekle beni yeğenim –demiş- mahmuzunu çok kötü batırıyor!”

-“Bundan sana zarar gelmez ki, eğer sırtını kesmesine dayanmazsan yere inince ondan merhem yapar sürersin!” diye cevap vermiş Yanoş’un atı da.

Bunun üzerine ejderhanın atı öyle bir tepinmiş ki ejderhayı sırtından atmış, derhal olduğu yere çökmüş ve paçavra gibi yığılmış kalmış. Öteki at da geliyormuş, Etelka ona binmiş, rahvan adımla evlerine dönmüşler.

Evlerine döndüklerinde büyük bir sevinçle karşılanmışlar. Akrabalarını biraraya toplamışlar. Düğün yapmışlar. Bir süre orada, evlerinde yaşamışlar.

Birgün Yanoş kendine benzeyen bir bahadıyla karşılaşmış. Ona:

-“Dinle beni ahbap, sana bir şey söylemek isterim. Eğer sözümü dinlersen mutlu biri olacaksın. Şimdi benimle evime gel, çünkü kralım küçük oğlu Yanoş’un memleketine geri dönmeyeceğini düşündüğü için derdinden ölmek üzere.” demiş.

-“Geleyim o zaman ahbap –diye cevap vermiş-, ama oraya yürüyerek varmam zor.”

-“Dert değil dostum, bunun için sana yardımcı olurum. Bir at veririm, onunla rahatça varırsın.”

Aralarında anlaşmışlar. Akrabalarıyla vedalaşmışlar ve Yanoş’un memleketine gitmek üzere yola çıkmışlar. Üçüncü gün oraya varmışlar. Yanoş kralı saygıyla selâmlamış. Ona elma dolu bir çuval götürmüş. Sonra da krala rica etmiş:

-“Haşmetli kralım! Ben artık senin kızını kendime hanım olarak alamam. Çünkü artık benim bir hanımım var. Ama yanımda çok iyi bir arkadaşım var. Eğer kralımın küçük kızı da rıza gösterirse, ben onun kocası olmasını öneriyorum.

Kral bunu seve seve kabul etmiş, zaten o sırada yemiş olduğu elmanın sayesinde bir anda iyileşmiş ve ayağa kalkmış. Sonra o zamana dek görülmemiş büyüklükte bir düğün yapmışlar. O kadar çok içecek varmış ki köpekler bile dizlerine dek çorba içinde yemiş içmişler. Kaşıkla içebilen mutlu kişi olmuş. Tuna Nehri’ni bir çuvala koymuşlar. Oğlanların çizmelerine havuçtan mahmuzlar yapılmış. Büyük bir sevinç içinde dönüp durmuşlar, çocukların mahmuzları çuvala takılmış, böylece çuval yarılıvermiş, Tuna da akmaya başlamış (Illyés, 1972, ss. 37-53).

3.12.4. Türk Halk Edebiyatından Örnekler

3.12.4.1. Kayın Ağacından Doğan Uygur Atalarını Anlatan Uygur Türeyiş Efsanesi

“Tola ile Şelenga, birleşir dökülürmüş, / Suların kavşağında bir ada görülürmüş. / Adanın ortasında, bir tepe göğe ermiş, / Tepenin tam üstünde, bir de kayın göğermiş. / Gün olmuş zaman olmuş, bir ışık peyda olmuş, / Işık gökten inince, kayın da nurla dolmuş, / ne zaman ki, gün batar, ışık gökten inermiş, / Kayından sesler çıkar, herkes müzik dinlermiş. / Bunu duyan Uygurlar, hep birden şaşırılmışlar, / Bu durumu görenler, aklını kaçırmışlar. / On ay on gece kayın, ışık ile sarılmış, / Bir gün tam şafakleyin, kayın birden yarılmış. / Beş güzel çocuk çıkmış, kayının ortasından, / Gözleri kamaştırmış, bakmışlar arkasından. / Gün olmuş zaman olmuş, hepsi kocaman olmuş, / Küçükleri “Böğü-Han”, Uygurlara Han olmuş” (Ögel, 1993, ss. 65-74).

3.12.4.2. Oğuz Kağan Destanının Reşideddin Nüshasında Kıpçak Beyin Dünyaya Gelişi Rivayeti

“Kıpçak Türklerinin atası Kıpçak Bey de iki nehir arasında bir adada, ağaç kovuğunda doğmuştur. Oğuz Kağan, İt Barak kavmiyle savaşıp mağlup olduğunda iki büyük ırmak arasındaki bir adaya sığınır. Tam o sırada savaşta ölen askerlerinden birinin hanımının

sancıları tutar. Etrafta sığınacak bir yer olmadığı için bir ağaç kovuğuna girer ve orada çocuğunu doğurur. Olayı gören beyler, durumu Oğuz Han'a anlatırlar. Oğuz Han kadına acır ve şöyle der: “Mademki bu kadının kocası şehit olmuştur ve bu çocuğun da benden başka bir kimsesi yoktur, şu halde bu doğan çocuk da benim oğlumdur. “Bu olaydan sonra herkes çocuğu Oğuz Han'ın oğlu gibi sayar. Oğuz Han, çocuğa “içi çürümüş ve oyulmuş ağaç”, kabuk anlamına gelen “Kıpçak” adını verir. Kıpçak boyu da bu çocuğun neslinden gelirler” (Ögel, 2014, s. 171).

3.12.4.3. Proto-Türk veya Mitolojik Sayılabilecek Bir Örnek

“Bir hakanın 3 oğlu varmış. En küçük oğlu, 24 dil ve hüner biliyor. Yollarını şaşırıyorlar, 24 günde, 24 atlarını da yiyorlar. 24 yoldaş imişler. Bir delta yakasına (yaka) geliyorlar. Bir sal yapıp (sal çabıp), suya düşüyorlar. Bir fırtına (yel kuyun) çıktı. Hepsini boğuldu. Han'ın oğlu, bir ağaca yapışıp (bir ağaçka yabışıp), bir adaya (otrau) çıktı. Adada bir kavak ve kavağın üzerinde de bir kartal (kara-kuş) yuvası vardı...” (Ögel, 1995, s. 20).

3.12.4.4. Saha (Yakut) “Er-Sogotox” Destanı

“Güneş doğmadan kalkıp kara hastalık bulaşmasın diye kara denizin suyuyla, yeşil hastalık bulaşmasın diye yeşil denizin suyuyla tümüyle temizlenerek güzel elbisesini giyip eğilerek güneşi üç defa selamlamış ve arazisinin ortasında bulunan kutsal ağacın yanına zengin, büyük bir insan tavrıyla gitmiş. Ağacın altına gelip üç defa eğilerek selâmlamış, kalpağını yana yatırarak şöyle söylemiş: “Kutsal ağacımın kadın ruhu! Kâinatın ebe ruhu! Ben yetimi sen beslemişsin, küçükken büyütmüşsün, beyaz atlarımı yetiştirmişsin, kara atlarıma bakmışsın, kuşlarımı hayvanlarımı çoğaltmışsın, kara denizin balığını bir araya toplamışsın. Beni dinle!...” O an gök gürültüyle gürlemiş, sağanak yağmur başlamış, uçan beyaz bulutlar görünmüş, yıldırımlar düşmüş, şimşekler çakmış, fırtına çıkmış, toprak hareketlenerek yer deprem olmuş gibi titremeye başlamış, nehrin suyu kabarmış, denizin suyu dalgalanmış. Bundan sonra kutsal ağaç gıcır gıcır gıcırdayarak küçük bir kütük olmuş, gövdesinden kar gibi saçlı, keklük gibi beyaz etli, iki kırmızı fıçısı kadar memeli yaratıcı ihtiyar kadın beline kadar çıkarak: ‘Ben senin neden üzüldüğünü, ne istediğini ve her şeyi bilerek yaşıyorum. Dinle! Senin baban Aar Toyon, annen Kübey-Xotun’dur. Onlar yaratıcı tanrı emriyle seni üçüncü gök katında doğurup bu topraklarda soy-sop sahibi ve nesillerinin atası ol diye yeryüzüne indirdiler. Şimdi zamanı geldi. Sen çabucak atlan ve güneye uzaklara git, senin yolun çetin olacak. Dayan! Ümidini kesme! Eşini bulacaksın. Elveda! Mutluluk ve başarıyla gidip gel.’ dedi. Bu hayır duasını edip ağacın kökünden ebedi suyu alıp onun deri matarasına boşalttı ve ‘Bunu koltuğunun altına bağla, zor gününde sana yararlı olacak’ dedi. Kendisi de tekrar gıcır gıcır gıcırdayarak büyüye büyüye eskiden olduğu gibi kutsal ağaç haline geldi.” (Vasilyev, 1996, ss. 17-18).

3.12.4.5. Radloff Tarafından Derlenmiş Olan Altay Yaratılış Destanı

“... Günlerden bir gün idi, Tanrı dolanıyordu, / Baktı bir ağaç gördü, göğe tırmanıyordu. / Garip bir ağaç idi, dalsız budaksız idi, / Tanrı bunu görünce kendine şöyle dedi: / “Çıplak kalmış bir ağaç, böyle dalsız budaksız, / Zevk vermiyor gözlere, görünüşü pek tatsız!” / Tanrı yine buyurdu: -“Bitsin, dokuz dalı da!” / Dallar çıktı hemence, dokuzlu budağı da. / Kimse bilmez Tanrının, düşüncesi ne idi, / Soylar türesin diye, şöylece emir verdi: / “Dokuz kişi kılın, dokuz dalın kökünden, / “Dokuz oymak türesin, dokuz kişi özünden!...” (Ögel, 2010, s. 453).

3.12.4.6. Yakut (Saha) “Hayat Ağacı” Metni

“Dünyamız Yakutlarca, sekiz köşeli imiş, / Yerin ortası ise, sarı göbekli imiş, / Dünyanın göbeğinde de bir ağaç var imiş, / Bu ağaç büyük imiş, göklere çıkar imiş. / Bu ağacın her yanı, Tanrıdan hep süslüymüş, / kabukları, kütüğü, tıpkı som gümüşlüymüş, / Ağacın gövdesinden, bir usare akarmış, / Bu kutsal suyun rengi, altın gibi parlarmış. / Ağacın budakları, ta göklere uzanmış, / Gören sanırmış sanki, dokuz kollu şamdanmış! / Yaprakları büyükmüş, dallarından sarkarmış, / Yaprakların her biri, at derisi kadarmış, / Ağacın tepesinden bir usare çıkarmış, / Köpük, köpük kaynayıp, sarı renkte akarmış! / Bu ağacın yanına, hiç kimse gidemezmiş, / Bundan içenler ise açlık hissedemezmiş! / Bu sudan içebilen, artık mes’ut olurmuş, / Her şeye erişirmiş, Tanrıdan kut bulurmuş! / İlk insanın atası, burda yaratılınca, / hayatı elde edip, tadını da alınca, / Hemen ağacı görmüş koyup altına gitmiş, / Kanıp bu sudan içmiş, hayatı elde etmiş. / Bu ağacın zirvesi, ta göklere erermiş, / Gökların üç katına, ulaşıp da delermiş!...” (Vasilyev, 1996, ss. 164-165).

3.12.4.7. “Er Töştük” Masalı

“Baba oğlunu kaybedince yeryüzüne çıkmak üzere Kırım-Han’dan izin almış ve yeraltının ortası” na gelmiş. Tam yer altının ortasında çok büyük bir çınar varmış ve zirvesi göklere değermiş.

Er Töştük, büyük ağacın yanına geldiği zaman, bir ejderhanın ağaçtan yukarı tırmanarak çıktığını görmüş. Bu ağacın üzerine de her sene bir kartal (kara-kuş) yavrularmış ve ejderha da yuvaya çıkıp onları yermiş. Er-Töştük kılıcına sarılınca, hemen ejderhayı öldürmüştü. Az sonra kartal gelmiş ve yavruları ile “iyilik” ve “kötülük” üzerinde konuşmuş. Er-Töştük’ü ağacın altında görünce de, hemen inip yutmuş. Bunu gören yavruları durumu anlatmışlar. Kartal, işi anlayınca adamı tükürmüş ve dışarı çıkarmış.

Bu suretle Er-Töştük, taptaze ve genç bir adam olmuş. Bunun üzerine kartala, “Beni memleketime götür,” diye yalvarmış. Kartal da onun ricasını kabul etmiş. Kırk koç yiyecek yapmışlar ve kırk koç da keserek tulumlarına su doldurmuşlar. Kartal göğe çıkmak için 40 çevre yapmış. O kadar yükseklere çıkmış ki, yeryüzü adeta bir eğer örtüsü halinde görülmeğe başlamış. Az sonra etler bitmiş. Bunun üzerine Er-Töştük kendi etlerini ve gözünü çıkarıp kuşa vermeğe başlamış. En sonunda yer yüzüne inmişler. Kartal yeniden adamı yutarak tükürmüş ve Er-Töştük sapasağlam bir insan haline gelmiş...” (Ögel, 2010, ss. 546-547).

3.12.4.8. Altay “Ay-Mangus” Masalı

“Oğlan bakmış kadına, gözüyle helâlleşmiş. Sonra da mahmuzlayıp, atı koşturup gitmiş. Gitmiş, gitmiş, ama yine az gitmiş. Erişmiş bir denize, kıyıda hemen durmuş. Denizin kıyısında, güzel bir kayın varmış. Oğlan kayına bakıp, dururken hayran kalmış. At da dönmüş oğlana, demiş:- “Güzel bir ağaç, burda konaklayalım”. At durup kalmış orda, oğlan da attan inmiş, dalmış uykuya gitmiş. Sabah olmuş uyanmış. Bir de baksın ne görsün. Baş ucunda duran at, gemlenmiş eyerlenmiş. Oğlan sevinip kalkmış, ata selâma durmuş. At da söze gelerek, bakalım ne söylemiş:

-“Tanrı yardımıyla, bütün işler baş oldu! / Hiç aşımız yok iken, kursağımız aş doldu! / Elbisemiz yok iken, elbisemiz var oldu! / Hiç atımız yok iken, bir atımız var oldu! / Eyer, dizgin yok iken altınlı yular oldu!”.

Oğlan atına dönmüş yine şöyle söylemiş:

-“Ne var idi bir annem, ne de babam var idi, / Bana ad koyacak, ne bir adam var idi! / Adımı biri koysa, ama kim koysa söyle!”

At demiş:-“Tanrı koysun! Oğlan demiş: -“Peki, ama bu Tanrı nerde? Burda mıdır acaba, gelse adımı koysa!” demiş. At demiş: “Bin üstüme mahmuzlayıp sür beni.”

Oğlan binmiş atına, daha beş adım gitmiş, bakmış bir insan sesi, çağırıyor kendini. Kayın ağacındaki, bir insan ona demiş: -“Dur oğlancık, burda dur!” Oğlan durmuş ağaca bakmışki, bir aksaçlı, bir ihtiyar oturmuş, kayının tepesinde. İhtiyar yine demiş: -“Dur oğlancık, dur sana, ad vereceğim, Ay-Mangus olsun adın, sana uğurlu olsun!”.

‘Ay-Mangus’ adı almış, oğlan da rahatlamış, bu adı da almakla alpler içine dalmış...” (Ögel, 2010, ss. 324-325).

3.12.4.9. Yakut (Saha) Olonhosunda Ağaç Tasviri

“Çıkık kökleriyle, kolayca soyulan kabuğu ile / Büyük dalları ve yan yatmış tepesi ile / Kara boranla ve kurbanların ruhlarıyla dost olan / Dallı budaklı kutsal mutluluk ağacı, / Yüksek çapraz burunun ta tepesinde / Tek bir ağaç büyüyordu. / Ters çevrilmiş yelesi kırmızı fincanları gibi / Gümüş kozalakları etrafında asılıydı. / ... / Bu ağacın suyu ile beslenerek / Can verici suyunda yıkanarak / Zayıflar güçlenir, küçükler büyür, / Hastalar iyileşirdi. / Yaşayanların mutluluğu için yaratılan, / Kutsal dualı han ağacın göreviydi bu” (Puhov, 2015, s. 41).

SONUÇ

Macar inanç dünyası, efsaneleri, halk türküleri, halk masalları, antropolojisi Macarlıkla Altay dillerini konuşan halklarla güçlü bağlarla birbirine bağlamaktadır. Bu kültürel köklerin bir kısmı Hunlar ve İskitler yoluyla Asya'ya, hatta Mezopotamya'ya uzanmaktadır, ancak İranî ve Hint bağlantıları da dikkate değerdir. Arkaik ve mitolojik özellikler taşıyan eski Macar masallarında animistik fonksiyonlara sahip hayvanlar da sık görülmektedir. Bu tezin yazılmasına masallara olan ilgimin yanı sıra Sayın Hocam ve Danışmanım Doç.Dr. Bülent GÜL'ün verdiği bir Macarca kaynakta rastladığım Macar baladı olan Kelemen'in Karısı'na (Kelemenné) dair “*yapı kurbanı*” motifi hakkındaki bir yazı neden olmuştur. Eserin yazarı tarihçi ve halkbilimci Obrusánszky'nin doğuda izlerine rastladığı bu çok eski devirlere ait motifi Türk kültüründe de araştırmak istedik. “*Yapı kurbanı*” olarak bilinen “*duvara gömme*” motifinin bulunan örneklerinden ve Türk halklarının inanışlarında, geleneklerinde kalan örneklerinden bu motifin sadece Balkan milletlerinde görülmediği, Balkanlarda yerleşik Gagauzlar dışında Orta Asya Türk halklarında, Anadolu sahasında da görüldüğü ve ortak bir motif olduğunu tespit ettik.

Eski Macar masal ve efsanelerinin ortak motiflerini araştırdığım tez çalışmamda tespit ettiğim sonuçlar şunlardır:

Emese'nin Rüyası veya *Tuğrul Kuşu Efsanesi*'nde görülen yarı ilâhi rüya, çocuksuzluk kaynaklı tasa, Göklerden yardım istenmesi, sel, göksel kuşa soy dayandıran devlet kurucu gibi özellikleriyle Türk halklarında da önemli ve ortak bir motif olarak tespit edildi. Ayrıca, çocuğun dua edene bir cevap olarak doğması, kahramanın mucizevi bir şekilde ana karnına düşmesi ve de doğumu Türk dünyası kahramanlık destan, şiir ve hikâyelerinin en yaygın motiflerindedir (Reichl, 2010, s. 51). *Emese'nin Rüyası* da aynı şekilde bir kahramanın, hanedan kurucunun doğumunu anlatır.

Sihirli Geyik efsanesinin de Türklerde de çok eski zamanlardan beri var olan geyik kültüne bağlı olarak, Türklerde geyiğin yerini alan kılavuz hayvan olarak kurt olsa da kılavuz hayvan motifinin ortak bir motif olduğu tesbit edildi. Bu efsane ve masalda iki kardeş, iki nehir arası, atalar kültü –ataların öğüdünü alma, 7 günlük yol, bir söyleyip iki olmak, bataklık, iki nehir arası kapalı sayılabilecek bir bölgede çoğalma, nüfusun

artmasıyla yurttan ayrılma, kız kaçırma, and gibi Türk arkaik destanlarında ve efsanelerinde görülen motifler vardır.

Beyaz Atın Oğlu masalı, Macarların da üzerinde çalıştığı bir masaldır ve genel örneği olan *Hamur Batur*'ın Türk halklarındaki örnekleri dışında örnekleri olduğu anlaşılmıştır. Alp, kahraman, yiğit kelimesi “*Bahadır ya da batur/batur*” karşılığıdır. Eski Kıpçakçada *bahadır* olarak geçen bu kelime Macar dilinde *bátor*'dur. Bu Macarcaya eski bir Türk dilinden alıntılama yoluyla geçmiştir (Eren, 1999, s. 33). Macar masallarında aynı manaya gelen Slav kökenli bir kelime olan *vitéz* sıfatı kullanılır. Macar masallarında da kahramanın ulu bir ağacın altında uzun süre uykuya yatması ve bitmez bir güçle düşmanla vuruşması ve onu toprağa gömmesi, sevdiği kızın yardımıyla çok güçlü düşmandan daha büyük güce sahip olması gibi özellikler Türk sözlü edebiyatında da görülmektedir.

Kahramanın arkadaşları adıyla eski Türk destanlarında yer alan olağanüstü özelliklere sahip batırlar bu masalda da mevcuttur. Kahramanın baş yardımcısı, kader arkadaşı, *rüzgârdan ya da düşünceden de hızlı* gökte uçan, onunla konuşan, zor durumlardan kurtaran, öğüt veren, şekil değiştirebilen ve Macarların bu anlamda *şaman at* olarak adlandırdıkları at, eski Türk destan ve masallarında da aynı özelliklere sahip, ortak bir motif olarak tesbit edilmiştir. Atın ölmüş sahibini canlandırması, bunun için ot getirmesi de Türk destan ve masallarında görülür. Alpamış'ı atı Bay-Çıbar uzun kuyruğuyla zindandan kurtarır (Reichl, 2010, s. 320). Yedi arşın sakallı cüce olarak çevirdiğimiz, yeraltına inen, genellikle kötücül ve bazen “kılık değiştiren” büyücü-şaman özellikli demonik cüceyi Türk halklarında da tesbit etmiş bulunmaktayız.

Kahramanın olağanüstü fizikî özellikleri rakibinin tasvirinde de geçerlidir, anlatımda abartı Türk boylarının destanlarında bu sık görülen bir özelliktir (Reichl, 2010, ss. 312-314). Hem kahramana, hem düşmana hem de anlatıma dair bu tip abartıları Macar kahramanlık masallarında da görmekteyiz.

Attila 'yla ilgili efsane masalarda görülen Türk dünya hâkimiyeti düşüncesi, kılıç kültü, kan akıtıp kılıçla and içme, atların kurban edilmesi, yer-su kültü, kâhinler ve kehanet, kardeş kanı akıtmama, Arıkan (Reka)'ın gördüğü düş, kahramanın geri çağırılması, küçük oğlan, aksakallı ve kör adam, 3-7, 77 formülistik sayıları gibi özellikler Türk halklarına özgüdür, ortak kabul edilmesi sebebiyle benzer metin araması yapılmamış

sadece bu metinlerin Türkçeye kazandırılması ve Macarlardaki Hun-Macar bağlamı konusunda bilgi verilmiştir. Macar kahramanlık masallarında da Türk destanlarında gördüğümüz günlerce süren güreş ve vuruşmalar, uzun süre gidilen yollar vardır; bu sürelerde 3 ve 7 rakamına sık rastlanır.

Türk arkaik destan ve masallarının çok eski bir motifi olan ve artık pek rastlanmayan *Kuğu* motifinin şekil değiştirmesi, suyun altında yaşayan bir su iyisi gibi olması dışında bir benzer metin bulunamamıştır.

Yelbüken Kalamona'da görülen *satılık kız* çok eski dönemlerden kalma kız kaçırmının Macarlarda da olduğunu gösteren sözlerden biridir; Sihirli Geyik'te de kız kaçırmaya görülür. Bu masalın bir Türk varyantı tespit edilmiştir. *Yelbüken Kalamona*'da rastladığımız "*ana yolların kesiştiği yerler*" Macar mitolojisinde önemlidir. Konargöçer Orta Asya Türkleri için de yerleşim yerlerini, insanları ve dünyaları birbiriyle birleştiren yol paradigmasının Türk mitolojik düşüncesinde önemli bir yeri vardır. *Kalamona*'da yolda karşılaşılan sayısız cin, yol sorulan Irk Bitig'de gördüğümüz *Kara Yol Tanrısı*, *Ala Atlıg Yol Tengrisi* ve sonraları *Hızır* olan *Yol Hamisi*, ayrıca *Yol Azdıran* ya cin denilen yol kaybettiren varlıklardan bir kısmı artık masallarda kalmış olsa da, çok katmanlı yol ve yolculuk kavramı kader, ölümsüzlük yönüyle de hâlâ halk inancında mevcuttur (Bayat, 2012, s. 145).

Yelbükenle benzerlik gösteren ancak farkları olan *ejderha* ve *yılan* motiflerinin de Türk destan ve masallarında yılanla evlilik, ejderha ve kahramanla güreşmesi, yere çalma ve yere gömme gibi motifler Macar masallarında da görülür.

Demir Burunlu Cadı masalında Macar halkbilimcilerin Slav değil Türk kökenli olduğunu belirttikleri demonik kahramana Türk halklarındaki karşılığı olan "Bakır Burunlu" cadıların yer aldığı arkaik destanlar ve sözlü edebiyattan kanıtlayıcı metinler tespit edilmiştir. Ayrıca *Yelbüken Kalamona* ve *Demir Burunlu Cadı*'nın "saklı can"ları Türk destan ve masallarında da rastlanan ortak bir motiftir. Ayrıca cadının yer yarığını açıp kahramanı yer altı dünyasına göndermesi, kahramanı öldürmeye çalışması, şekil değiştirmesi Türk metinlerde aynı şekildedir. Ayrıca kahramana yardım eden hayvanlar ve kahramanın iyiliğine karşılık verdikleri Türk destan ve masallarında da aynı şekilde görülmüştür.

Şaman motifi ise Türk masallarında genellikle aynı adla geçmemekle birlikte şamanın yeteneklerine sahip kahramanların eski Türk destan ve masallarında mevcut olduğu anlaşılmıştır. Macar masallarında ve inanışlarında şamana dair özellikleri onun doğuştan şekil değiştirebilmesi, gökte rüzgârdan hatta düşünceden bile hızlı yolculuk yapabilmesi, gökteki kavgaları, hayatı, cezasını atın kuyruğunda verilmesini istemesi özellikle Saha Türklerinin ancak genelde Orta Asya Türk halklarının şaman tanımlamalarıyla birbirine uymaktadır. Cadıların ya da cinlerin gökteki savaşlarını sadece Kaşgâri'nin eserinde değil Evliya Çelebi'de de görmek mümkündür. Macar masallarında kötü ruhu temsil eden cadı, ihtiyar kadına *Yaşlı Ana* denmesi de Türk kültüründeki doğuran Mitolojik Ana ve Yer Ana'nın tersine dönmesine benzemektedir. Ancak avcı ve göçebe kavimlerde ölü ruhu ve doğa güçlerinin bu demonik varlıkları şekillendirici etkisini unutmamak gerekir (Bayat, 2012, ss. 292-293). Macar şamanlarından sayılan “regös” ozanlarla destan anlatıcılarının kamlardan geldiği anlayışı da ortak noktalardan biridir.

Göge Eren Ağaç masalında kahramanı kurtaran ve onu aşağı dünyadan yukarı dünyaya götüren karkuş veya Simurg İslâmiyet öncesi Türk destan ve masallarında da aynı şekilde görülür: Hayat ağacının en tepesinde yaşayan devasa kuştur, konuşur, olağanüstü özelliklere sahiptir ve kahramanı götürdüğü yolculukta şart koştuğu yemekler bitince kahramanın kendi etinden bir parça verdiği ve sonra kuşun bunu takdirle karşıladığı ve geri çıkarıp kahramanı iyi ettiği de ortak bir özelliktir. Masalda bahsedilen ve üç dünyayı birleştiren ulu ağaç P. Ergun'un dediği gibi Altay destanlarında bu kutlu ağaç yerin dibinden, Tanrı mekânına kadar uzar. Destan kahramanları, kutlu ağaç gibi bir tür sihire sahip olan bu ağaçların altında yatıp konaklarlar; atlarını dinlendirir ve otlatır ancak onları bu ağaca bağlamazlar. Eğer bunu yaparlarsa atın şeytanın emrine gireceğine ve başlarına kötü bir şey gelirse atın onları kurtaracağına inanırlar (Ergun, 2009, ss. 77-78). Türk mitolojisindeki ikili dünya anlayışı ve yerin altındaki öte dünyada yaşayan kötü ruhları, ejderha ve devleri, kötü cüceleri, esir alınmış han kızları aynı şekilde Macar masallarında da vardır. Eski Macar masallarında da kahramanın ulu bir ağacın altında uyduğunu, ya da ulu bir ağaçta yaşayan Karkuş'un yuvasına tırmanan ejderhayı öldürüp, yavruları kurtardığını görürüz. Başka bir masalda da kahraman atları otlatırken, ulu ağacın altında uyuyakalır. Ayrıca kahramanın uykusu da Türk destanlarında görülür.

Macar masallarında görülen kuyu, delik türü yerlerden yeraltına iniş ve yere hapsolme Türk mitolojisinin de önemli motiflerindedir (Çolak, 2010, s. 171). Ayrıca yeraltında dev, yedi arşın sakallı cüce, ejderha, cinler, iblisler gibi çeşitli kötü ruhların yaşadığına dair anlatılar Macarlarla ortaktır.

Hungaroloji ve Türkoloji konusunda çalışan bilim insanlarının temelde filoloji, tarih, edebiyat gibi disiplinlerde çalışmaları ve bu alana eğilmemeleri, mevcut kaynakların azlığı ortaklıkların tespitini zorlaştırmaktadır. Hungaroloji alanında yapılan çalışmalarda iki halkın ortak inançları, folkloru konusunda yeterince çalışılmaması ve Macarların sadece Türkleri incelemesi ve çalışmasıyla yeterli ilerleme kaydetmenin zor olduğunu düşünüyorum. Araştırma kapsamındaki motiflerde tespit ettiğim bulgulara göre Türk halklarının mitolojik inançları, sembolleri, düşünceleri büyük ölçüde Macarların efsane ve masallarında mevcuttur. Bu bağlamda Macarların kroniklerdeki en eski metinleri ve arkaik masalları ile sınırlı tuttuğumuz araştırma sonucunda görüldü ki; Türk kültürünün zaman içinde kazandığı tarihsel derinlik ve coğrafi genişlik birlikte yaşam sürdükleri halkları derinden etkilemiştir. Bu etkiye maruz kalan halklar, hangi Türk topluluğundan ve hangi inançtan olursa olsun, temelde aynı olan mitolojik olguları yaşatmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aça, M. (2000). Köne Epos (Arkaik Destan) Kavramı ve Türk Halk Hikâyelerindeki ‘Âşıklara Mahsus Evlilik’ Konusunun Kaynaklarından Alplara Mahsus Evlilik. *Milli Folklor*, 47.
- Aça, M. (2001). Yirtöşlük Destanının Sibiryaya (Tümen) Türkleri ile Eş Metnindeki Olağanüstü Yardımcı Kahramanlar Motifi Üzerine Bir Deneme. *Milli Folklor*, 51.
- Akın, H. (1982). Németh’e Göre En Eski Türk-Macar Münasebetleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt XXX, 1-2, 1-6.
- Alptekin, A. B. (2014). *Efsane ve Motifleri Üzerine*. 2. Baskı. Ankara: AKÇAĞ Yayınları: 1087, Türk Halk Edebiyatı: 63.
- Anonymus. *GESTA HUNGARORUM* (Fordította: Pais Dezső). Budapest: Magyar Helikon Kiadó, 1977 (<http://mek.oszk.hu/02200/02245/02245.pdf>, 7.05.217).
- Arany, L. (1862). *Eredeti Népmesék*. Pest: Heckenast Gusztáv.
- Argunşah, M. ve Güngör, H. (1991). *Gagavuz Türkleri*. Tarih, Dil, Folklor ve Halk Edebiyatı. Ankara: Atak Ofset.
- Arık, D. (2006). Türk Kültürünün Farklı Bir Boyutu Olarak Kreşin - Hristiyan Tatarların Dini İnanışları. Ankara: AÜİFD 47, 1, 67-86.
- Atnur, G. (2002). *Başkurt ve Tatar Efsaneleri Üzerine Karşılaştırmalı Motif Çalışması*. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Tezi (Yön.: Prof. Dr. Bilge Seyidoğlu), Erzurum.
- Bakırcı, N. (2010). *Kırım Tatar Masalları*. Konya: Kömen Yayınları: 49.
- Balassa, I. ve Ortutay G. (1980). *Magyar néprajz*. Második kiadás. Békéscsaba: Dürer Nyomda.
- Bartha, A. (1994). A fehérlófia mesetipus szerkezeti párhuzamai a magyar és a török népmesékben. *A Második Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai Zürichi Magyar Történelmi Egyesület*. Budapest & Zürich
- Baştav, Ş. (2015). *Büyük Hun Kağanı ATTILA*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Bayat, F. (2006). *Ana Hatlarıyla TÜRK Şamanlığı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Bayat, F. (2012). *Türk Mitolojik Sistemi, Cilt: 2*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bayat, F. (2011). *Türk Mitolojik Sistemi. Cilt:1*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bayram, B. (2008). *Çuvaş Türklerinin Kahramanlık Anlatmaları (İnceleme – Metinler)*. Doktora Tezi (Danışman: Prof. Dr. Fikret Türkmen). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı, Türk Halk Bilimi Bilim Dalı, İzmir.
- Bayram, B. (2012). *Şuyın Hivetiri'nin Uluğ Destanı*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Türk Edebiyatı Araştırmaları 05, Ankara.
- Bekki, S. (1996). Türk Mitolojisinde Kurban. *Akademik Araştırmalar, 1 (3)*, 16-28.
- Benedek, E. (1926). *Erdélyi Népmondák*. A “Magyar Nép” Könyvtára 18. Cluj-Kolozsvár: Minerva Irodalmi és Nyomdai Müintézet RT.
- Benedek, E. (1988). *Magyar Mese és Mondavilág*. I (1901), II(1905), III.(1894-96). A szöveget, gondozta és szómagyarázát írta: Kovács Ágnes. Budapest.
- Beydili, C. (2005). *TÜRK MİTOLOJİSİ Ansiklopedik Sözlük* (Eren Ercan, Çev.). Ankara: Yurt Kitap Yayın, 1. Baskı.
- Brudniy, D. – Eşmambetov, K., (2017). *Kırgız Masalları ve Efsaneleri* (Cengiz Buyar-İlmira Ragibova, Çev.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Çetin, Özer (2009). “Kurban Teorileri”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 9 (1)*, 189-221.
- Çoban, E. (2014). *Orta Çağ'da Kumanlar ve Macarlar*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Çoban, E. (2016). Türkiye’de Bir Macar Türkolog: Tibor Halasi-Kun. *DTCF Dergisi 56, 2*.
- Çolak, F. (2006). *İnsan Kurban Etme Konulu Bir Kıbrıs Türk Efsanesi Hakkında Karşılaştırmalı Bir Araştırma*. TÜBAR : XIX.
- Csaba, J. (1959). “Emberi haj, mint építőáldozat tárgy” (255-256). *Néprajzi Közlemények, IV. Évfolyam, 1-2*. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum – Néprajzi Múzeum, Népművelési P. Iroda.
- Csáki, É. (2001). *Magyar – Török Szótár*. Második, javított, bővített kiadás. Budapest: Balassi Kiadó.

- Csáki, É. (2014). Macarlar'ın Türklerden Öğrendiği Boszorkány "Cadı" Gelenekleri Hakkında. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 2014-1(Ocak-Haziran).
- Davletşin, G. (2013). *Türk Tatar Kültür Tarihi* (Çev.: Albina Tuzlu). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları IV/A – 1-1. 11.
- Demény, I. P. (2002). *Hósi epika. Örökség* (Sorozatszerkesztő:Hoppál Mihály) Budapest: Európai Folklór Intézet.
- Demirel, H. (2015). *Türk Destanlarının Ana Unsurları*. 3.Basım. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Demirtaş, S. (2013). *Savaş ve Fetih Olguları Bağlamında Anadolu Sahası Türk Efsaneleri Üzerine İncelemeler*. Y.L. Tezi (Danışman: Doç. Dr. Sinan GÖNEN). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı.
- Dilek, İ. (1998). Altay-Türk kayçılık geleneği ve kayçı N.U. Ulagaşev. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3.
- Dilek, İ. (2010). Sibiryada Türk Destanlarında Kahramanın Yeraltı ve Gökyüzü Dünyalarıyla İlişkileri Üzerine Tespitler. *Milli Folklor*, 88.
- Diószegi, V. (1978). *AZ ÓSI MAGYAR HITVILÁG, Válogatás a magyar mitológiával foglalkozó XVIII – XIX- századi művekből*, (Szerkeszti: Ortutay Gy.). Debrecen: Alföldi Nyomda, kiadja Gondolat.
- Doğan, İ. (2004). Macar Epik Şiir Geleneğinin Kökenleri. *DTCF Dergisi*, Cilt 44, 2, 1-20.
- Doğan, İ. (2013). Macaristan'da Aydınlanmanın Dili ve İdeolojisi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 53, 1, 53-62.
- Duranlı, M. (2010). *Saha (Yakut) Büyü Masalları*. Konya: Kömen Yayınları:
- Eberhard, W. (1996). *Çin'in Şimal Komşuları*. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara: TTK Basımevi.
- Eckhart, F. (2010). *MACARİSTAN TARİHİ* (İbrahim Kafesoğlu, Çev.). 2. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Eliade, M. (1993). *Mitlerin Özellikleri* (Sema Rifat, Çev.). İstanbul: Simavi Yayınları.
- Eliade, M. (1994). *Ebedi Dönüş Mitosu* (Ümit Altuğ, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.

- Eliade, Mircea (2003). *Dinler Tarihine Giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Eliade, Mircea, (2006). *Zalmoksis'ten Cengiz Han'a* (Ali Berktaş, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Erdi S., Yurteser S. T. (2005). Kâşgarlı Mahmud, *DİVANÜ LUGATİ'T-TÜRK*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Erdő, J. (1790). "Bosznia", *Hadi Történetek 1790*, III. szakasz, 140., 144-145 (deba.unideb.hu: Szeged Üniversitesi Gazete Arşivi İnternet Sayfası), Erişim Tarihi: 22 Mayıs 2016.
- Erdő, J. (1928). "Épitőáldozat emléke 1790-ból". *Ethnographia*, 39. Évfolyam, Népelet / Banós Történetek.
- Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, 2. Baskı. Ankara.
- Eren, H. (2005). Macar Dilbilimi Derneği 100 Yaşında. *Türk Dili Dergisi*, Sayı: 646. Ankara: TDK.
- Ergun, M. (1997). *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergun, P. (2012). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, II. Baskı. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Ermetin Yücekal, G. (2009). *Mevlevilikte Şamanizm İzleri*. İstanbul: Ön-Türk Araştırmaları Merkezi. Töre Yayınevi.
- Ersoylu, H. (2015). *Türk Kültüründe Kuşlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Esin, E. (1979). *Türk Kosmolojisi (İlk Devir Üzerine Araştırmalar)*. Türk Kültürü El Kitabı seri II'ye Ek. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Fogarasi, I. (1993). *Magyar Ősköltészet, Sámánok és Táltosok (a magyarság pogánykori ősköltészetének nyomai)*. Populart Füzetek: 2. Szentendre: Interpopulart Kiadása.
- Gaal, Gy. (1857). *Magyar Népmese Gyűjteménye* (Kiadták: Kazinczy Gábor és Toldy Ferenc). Peste: Pfeifer Ferdinand sajtátja.
- Gökbulut, Ö. (2010). *Kıbrıs Türk Masalları ile Uygur Masalları Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma*. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı, Türk Halk (Folklor) Bilim Dalı.

- Gömeç, S. (2008). *Şamanizm ve Eski Türk Dini*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Gül, B. (1998). Doğu Karadeniz’de Kırgızistan’da Anlatılan ‘Geyik Ana’ Efsanesi Üzerine Bir deneme. *Milli Folklor*, 40, Ankara, 41-47.
- Gülensoy, T. (2011). *Manas Destanı (Türkiye Türkçesi ile)*. 2. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınevi, Destan:1.
- Gültekin, M. (2013). *Kazan-Tatar Masalları (İnceleme-Metinler)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, Yayın No: 430, Araştırma-İnceleme: 101.
- Günay, U. 2011. *Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. Ankara: Akçağ Yayınevi, Türk Halk Edebiyatı: 9, 6. Baskı.
- Güngör, H. ve Argunşah, M. (1998). *Gagauz Türklerinin etnik yapısı, nüfusu, dili, dini, folkloru hakkında bir araştırma*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Halasi-Kun, T. (1992). Türk Macar Akrabalığı Üzerine (Erdal Çoban, Çev.). *ERDEM Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, Eylül 1990, Cilt: 6, Sayı: 18. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Harva, U. (2015). *Altay Panteonu (Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar)*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Hassan, Ü. (2009). *Eski Türk Toplumunu Üzerine İncelemeler*. Ankara: DOĞUBATI Yayınevi.
- Hisametdinova, F. G. – Z. J. Şaripova, (2014). Başkurt Demonolojisi (Şeytan Bilimi) Terimleri (Burçak Okkalı, Çev.), *TÜRK DÜNYASI Dil ve Edebiyat Dergisi*, 37, 33-40.
- Hoppál, M. (1996). Macar Kültür Tarihinde Şamanizmin Yeri. *ERDEM, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, Cilt: 8, 24.
- Hoppál, M. (2008b.). Macar Halk İnançlarında Şamanizmin İzleri (Muvaffak Duranlı, Çev.). *Milli Folklor*, 77., 111-117.
- Horváth, I. (1994). A fehérlófia mesetipus szerkeszeti párhuzamái a magyar és török népmesékben. *A Második Magyar Történelmi Iskola Előadásai és Iratai*. Budapest: A Zürichi Magyar Történelmet Egyesület Kiadványa.
- Illyés, Gy. (1972). *Hetvenhét magyar népmese*. Budapest: Móra Könyvkiadó.

- İnan, A. (1998). *Makaleler ve İncelemeler I.Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, VII. Dizi, 51.a, 3. Baskı.
- İnan, A. (1998). *Makaleler ve İncelemeler II. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, VII. Dizi, 51.a, 3. Baskı.
- İnan, A. (2006). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*, 6. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII. Dizi, 24.
- İnayet, A. (2010). *Türk Dünyası Efsane ve Masallarında Bir Dev Tipi YALMAVUZ / CELMOĞUZ*. II. Basım. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, Yayın No: 412.
- İpoly, A. (1854). *MAGYAR MYTHOLÓGIA*. Pest: Heckenast Gusztáv.
- Iusumbeli, İ. (2005). Gagauz Türklerinin Mitolojisi Üzerine Bir Deneme. *Milli Folklor*, 68., 208-221.
- Iusumbeli, İ. (2008). *Gagauz Yeri'nde Kadın*. Doktora Tezi (Danışman: Prof. Dr. Dursun Yıldırım). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halkbilimi Bilim Dalı, 2008, Ankara.
- Kaba, A. (2011). *Altay, Tuva, Hakas ve Şor Destanlarında At Motifi Üzerine Bir İnceleme*. Y.L. Tezi. Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı.
- Kálti, M. (1358). *Képes Kronika (Fordította: Geréb László)*, <http://mek.oszk.hu/10600/10642/pdf/10642.pdf> (Erişim Tarihi:7.05.2017)
- Kandra, K. (1897). *Magyar mythologia (magyar ősvallás, magyar néprajz, népi vallásosság, mitológia, népszokás)*. Eger: Beznák Gy. Könyvkereskedő.
- Karadavut, Z. (2010). Kırgız Masallarında Mitolojik Unsurlar. *Milli Folklor Dergisi*. 85.
- Kézai, S. *Mester Krónikája* (Kézai Simon Kroniği). Fordította: Szabó Király.
- Kiszely, I. (2000). *A Magyar Nép Östörténete (Mit adott a magyarság a világnak)*. Budapest.
- Kocaaslan Uçkun, R. (2003). *Gagauz Masallarının Tip ve Motif Yapısı Bakımından İncelenmesi*. Doktora Tezi (Danışman: Prof. Dr. Fikret Türkmen). İzmir: Ege Üniversitesi, SBE, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Köprülü, F. (2005). *Türk Tarih-i Dinisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Kriza, J. (1867). *VADRÓZSÁK (Székely népköltési gyűjteménye: Yaban Gülleri, Sekel Halk Edebiyatı Derlemesi)*. Kolozsvár.
- Kunos, I. (2001). *Türk Halk Edebiyatı* (Haz: Tuncer Gülensoy). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Lvova, E. L. ve İ.V. Oktyabrskaya, A. M. Sagalayev, M. S. Usmanova (2013). *Güney Sibiry Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri* (Metin Ergun, Çev.). Konya: Kömen Yayınları.
- MAGYAR SZÓKINCSTÁR (2011). Főszerk: KISS Gábor. A Magyar Nyelv Kézikönyvei I. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Manov, A. (2001). *GAGAUZLAR (HIRİSTİYAN TÜRKLER)*, (M. Türker Acaroğlu, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, X. Dizi, 20.
- Mészáros, Gy. (1909). *Csuvas Népköltési Gyűjtemény, I. Kötet: A Csuvas Ősvallás Emlékei* (Çuvaş Halk Edebiyatı Derlemesi. I. Cilt: Eski Çuvaş İncancının Hatıraları). Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Mikail-B., İbn Şams Tebir (1991). *Şan Kızı Destanı*. Kültür Bakanlığı Yayınları. İstanbul: Acar Marbaacılık.
- MN=MAGYAR NÉPRAJZ, 1988-2002. MTA Néprajzi Kutató Intézet, nyolc kötetben (8 cilt). PaládáóKovács, A., Yazarlar: Balassa, I., Bodrogi, T., Domonkos, O., Dömötör, T., Gunda, B., Hofer, T., Orosz, I., Tákacs, L., Tálasi, I., Vargyas, L. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- MNL=MAGYAR NÉPRAJZI LEXIKON (MNL: Macar Halkbilim Ansiklopedisi), V Kötet (Beş cilt), Főszerkesztő (Başyazar): Ortutay, Gy., 1977- 1982. Yazarlar: Bodrogi, T., Diószegi, V., Fél, E., Gunda, B., Kósa, L., Martin, Gy., Ortutay, Gy., Pócs, É., Rajeczky, B., Tálasi, I., Vincze, I. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Molnár, M. (1974). “Szuhafő – Borsod – Abaig – Zemplen”. *Néprajzi Közlemények*, XIX. Évfolyam. Budapest: Néprajzi Múzeum, Népművelési P. Iroda.
- Németh, Gy. (1962). *ATTILA ve HUNLARI* (Şerif Baştav, Çev.). İstanbul: Anıl Matbaası.
- Németh, Gy. (2014). *Attila ve Hunlar* (Tarık Demirkan, Çev.). 2. Baskı. Konya: Kömen Yayınları.

- Obrusánszky, B. (2008). *Hunok a Selyemúton - Az ősi belső ázsiai pusztai civilizáció páratlan öröksége* (İpek Yolunda Hunlar – Kadim İç Asya Bozkır Uygarlığı'nın Eşsiz Mirası). Budapest: Masszi Kiadó.
- Ortak Türk Geçmişinden Ortak Türk Geleceğine (2010). VI. Uluslararası Folklor Konferansı “*Türk Epik Ananesinde Destan*”. KKTC Doğu Akdeniz Üniversitesi. Bakü: 25-26 Kasım 2010.
- Ospanaliyeva, B. (2011). *Kazakistan'ın Janbul Bölgesi Efsaneleri (İnceleme – Metinler)*. Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dünyası Araştırmaları Ana Bilim Dalı, Türk Halk Bilimi Bilim Dalı.
- Ögel, B. (1993). *Türk Mitolojisi I*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Ögel, B. (2014). *Türk Mitolojisi, I.Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Örnek, S. V. (2014). *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat ve Efsane, Bütün Eserleri: I*. Ankara: BilgeSu.
- Özen, S. (2008). *Konu ve Yapı Bakımından Kırgız Peri Masalları*. Y.L. Tezi (Danışman: Prof. Gülzura Cumakunova). Ankara üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Ankara 2008.
- Pócs, É. (1964). Zagyvarékos néphite. *Néprajzi Közlemények*, 9. Évfolyam, 3-4.szám. Budapest.
- Pócs, É. (1985). *Magyar ráolvasások, I-II*. Budapest.
- Pócs, É. (2002). *Magyar néphit Közép- és Kelet-Európa határán*. Budapest: L'Harmattan Kiadó.
- Puhov, İ. V. (2015). *Yakut Kahramanlık Destanı Olonho Genel Tipler* (Metin Ergun, Çev.). Konya: Kömen Yayınları.
- Radlof, W. (1976). *Sibirya'dan Seçmeler*. Kültür Bakanlığı, Kültür Eserleri: 6, Birinci Basılış, Devlet Kitapları. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Radloff, W. (1999). *Türklerin Kökleri: Dilleri ve Halk Edebiyatından Denemeler*. Ankara: Eğitim ve Kalkınma Vakfı.
- Radloff, W. (2000). *Türklerin Kökleri, Dilleri ve Halk Edebiyatı*, 4. Cilt. EkaV Yayınları.

- Radloff, W. (2010). *Kuzey Türk Boylarının Halk Edebiyatından Örnekler – KIRIM AĞIZLARI, VII. Bölüm* (Haz.: Tülay Çulha). İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları (TDAD): 57, Dağıtım: Pandora Kitabevi.
- Radloff, W. (2015). *Türk Boylarının Halk Edebiyatından Örnekler 10. Bölüm– Proben der Volksliteratur der türkischen Stamme, X. Theil.* (Haz.: Tülay Çulha, Muvaffak Duranlı) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 1138.
- Ráduly, J. (1979). *Elindultam hosszú útra. A kibédi Majlát Józsefné Ötvös Sára népballadai.* Bukarest : Kriterion Könyvkiadó.
- Reich, K. (2011). *Türk Boylarının Destanları* (Metin Ekici, Çev.), 2. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Remete, F. L. (2009). *Magyarok Eredete (kézirat)*(el yazması). Budapest: mek.oszk.hu (Magyar Elektronikus Könyvtár).
- Révai Nagy Lexikona (1910-1935). 21 ciltlik ansiklopedik sözlük. Budapest: Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság Kiadása.
- Roux, J. P. (1994). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini* (Aykut Kazancıgil, Çev.). İstanbul: İşaret Yayınları.
- Roux, J. P. (2005). *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar* (Aykut Kazancıgil-Lale Arslan, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Sakaoğlu, S. ve A. Duymaz (2002). *İslamiyet Öncesi Türk Destanları (İncelemeler-Metinler)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, Yayın No: 523, Kültür Serisi: 228.
- Şamlıoğlu, E. S. (2013). *Kırım Tatar Masalları Üzerine Bir İnceleme.* Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı Y.L. Tezi. İzmir.
- Sebestyén, Gy. (1906). *Dunántúli Gyűjtés.* A Kisfaludy Társaság Könyvtára. Budapest: Athenaeum Részv.– Társulat Tulajdonára.
- Selmeczi, L. (1969). Középkori templom és temető a paradicsomföldön. *Szolnok Megyei Nép Lap*, 20. Évfolyam, 3.
- Suleymanov, A. ve Gaynislam İ., M. Ergun (2014). *Başkurt Destanları 1, Mitolojik Destanlar.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 1130.
- Sümbüllü, Y. Z. (2010). *Boşnak Halk Efsaneleri. 1. Baskı.* Erzurum: Fenomen Yayıncılık.

- Szabó, S. – *Erdélyi Néphagyományok 1863 – 1884 (Erdel Halk Gelenekleri)*. Szerkesztette: Olosz, Katalin (2009), Targu-Mures: Mentor Kiadó, Európai Folklór Intézet.
- Szabó, Sz. (2008). “*Bábák, banyák és boszorkányok*” (*A népmesék mitikus – vallási elemeinek néprajzi interpretációi*). Témavezető: DALLOS Edina, Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Szeged.
- Szerb, A. (1992). *Magyar Irodalom Történet*. Nyoma: Magvető Kiadó.
- Szili, I. (2013). *Etana mennyei utazásától Emese álmáig*. Hollandia, Hága: Stichting Mikes International.
- Szóvak, K. (1984). “A Fehérló – Monda Kérdéséhez”. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*, 1984 / 85-2. Szeged.
- Şamlıoğlu, E. S. (2013). *Kırım Tatar Masalları Üzerine Bir İnceleme*. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı Y.L. Tezi. İzmir.
- Taş, İ. (2011). *İslâm Öncesi Türk Düşüncesinde Kozmogoni-Kozmoloji*. Konya: Kömen Yayınları.
- Tekin, T. (2013). *Irk Bitig (Eski Uygurca Fal Kitabı)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Temiz, C. (2007). *Rüzgâr, Şimşek Ve Yıldırım İle İlgili Türk Adet Ve İnanmaları Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Doç. Dr. M. Aça). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Balıkesir.
- Tuğrul, S. (2010). *Ebedi Kutsal Ezeli Kurban (Çok Tanrılıktan Tek Tanrılığa Kutsal ve Kurbanlık Mekanizmaları)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Turan, O. (2009). *Oniki Hayvanlı Türk Takvimi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Türkan, K. (2008). *Türk Dünyası Masal Geleneğinde Şamanistik Unsurlar*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halkbilim Anadalı, Ankara.
- Türkan, K. (2012). Türk Dünyası Masallarında Su Kültü. *Milli Folklor*, 93.
- Türker, F. (2011). *Altay Türklerinin Efsaneleri (İnceleme-Metin)*. Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı.

- Türker, F. (2012). Altay Türklerinin Anlatmalarında Mitik Bir Varlık: Celbegen. *Milli Folklor*, 94.
- Türkeş Günay, U. (2011). *Elazığ Masalları ve Propp Metodu*. II. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları 1025, Türk Halk Edebiyatı 60.
- Türkeş Günay, U. (1983). Türk Masallarında Geleneksel ve Efsanevi Yaratıklar. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, 1.
- Uçkun Kocaaslan, R. (2003). *Gagauz Masallarının Tip ve Motif Bakımından İncelenmesi*. Doktora Tezi (Danışman: Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN). İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı.
- Ulutan, E. M. (2014). Kriza János ve Macar Halk Edebiyatı. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Hungaroloji Anabilim Dalı, Lisans Tezi, Ankara.
- Uraz, M. (1994). *Türk Mitolojisi*, 2. Baskı. İstanbul: Düşünen Adam Yayınları.
- Vámbéry, Á. (1885). *A Török Faj, Ethnologiai és Ethnographiai Tekintetben*. Kiadja Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó-Vállalata. Budapest: Franklin Tarsulat.
- Vámbéry, Á. (1914). *A magyarság bölcsőjénél (A Magyar-Török Rokonság Kezdeté és Fejlődése)*. Budapest: Az Athenaeum Irod. és Nyomdai R.-T. K.
- Vásáry, I. (2007). *Eski İç Asya'nın Tarihi* (İsmail Doğan, Çev.). İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Vasilyev, Y. , Kirişcioğlu, M. F. ve Gülsüm, K. (1996). *Saha (Yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 637. Ankara: Irmak Matbaacılık.
- Voigt, V. (2007). A Magyar Ösvalláskutatás Kérdései. *Magyar Vallástudományi Tanulmányok 4*. Budapest: Magyar Vallástudományi Társaság (Szerk.: Hoppál Mihály).
- Yıldırım, V. (1987). XIX. Yüzyıla Kadar Macar Edebiyatında Türkler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 31, S. 1-2, s. 459-478. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1029/12467.pdf>. (Erişim tarihi: 12.2.2017).

Yılmaz, M. (2011). Hakas Kadın kahramanlık Destanlarından Huban Arıĝ'da Kadın Kahramanlar. E-Dergi: *e-Journal of New World Sciences Academy*, 2011, Volume 6, 2, Article number: 4C0086.

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU**

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA**

Tarih: 05/06/2017

Tez Başlığı / Konusu: MACAR HALK MASALLARI VE SÖYLENCELERİYLE İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK DESTANLARINDAKİ ORTAK MOTİFLER

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

05.06.2017

Adı Soyadı: EMİNE MEDİHA ULUTAN
Öğrenci No: N13225415
Anabilim Dalı: Türkiyat Araştırmaları
Programı: Türkiyat Arştırmaları
Statüsü: Y.Lisans Doktora Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Etik Kurul İznine Gerek Yoktur.

(Doç. Dr. Bülent GÜL)

Telefon: 0-312-2976771

Faks: 0-3122977171

E-posta: turkiyat@hacettepe.edu.tr

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 02/06/2017

Tez Başlığı / Konusu: Macar Halk Masalları ve Söylenceleri ile İslamiyet Öncesi Türk Destanlarındaki Ortak Motifler

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 385 sayfalık kısmına ilişkin, 02/06/2017 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 2 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

05.06.2017

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Emine Mediha ULUTAN
Öğrenci No: N13225411
Anabilim Dalı: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Programı: Türkiyat Araştırmaları
Statüsü: Y.Lisans Doktora Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR

Doç.Dr. Bülent GÜL

MACAR HALK MASALLARI VE SÖYLENCELERİ İLE İSLAMİYET ÖNCESİ TÜRK DESTANLARINDAKİ ORTAK MOTİFLER

ORJİNALLİK RAPORU

%**2**

BENZERLİK ENDEKSİ

%**2**

İNTERNET
KAYNAKLARI

%**0**

YAYINLAR

%**0**

ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1

www.msxlabs.org

İnternet Kaynağı

<%**1**

2

www.nuveforum.net

İnternet Kaynağı

<%**1**

3

dergiler.ankara.edu.tr

İnternet Kaynağı

<%**1**

4

halkbilimcigenc.blogspot.com

İnternet Kaynağı

<%**1**

5

www.acikders.org.tr

İnternet Kaynağı

<%**1**

6

turktoresiblogspot.com

İnternet Kaynağı

<%**1**

7

www.turktoresiblogspot.com

İnternet Kaynağı

<%**1**

8

Submitted to Nigde University

Öğrenci Ödevi

<%**1**

